

P21085

revista arhivelor

Arhivele

ANUL LI
VOL. XXXVI

Nr.

1-2

1974

R. M. ISSN 0034 — 7043

ABONAMENTELE PENTRU STRĂINĂTATE SE FAC PRIN :
„ROMPRESFILATELIA“ — SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ
BUCUREȘTI, CALEA GRIVIȚEI Nr, 64 — 66, P.O.B, 2001
TELEX. 011631

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

ANUL LI
VOL. XXXVI
Nr. 1 — 2

7 68369 / 72

BUCUREȘTI

1974

COMITETUL DE REDACȚIE

Vasile ARIMIA, Florea BOERAȘ, Ioana BURLACU, Ștefan HURMUZACHE, — redactor șef, Dumitru IVĂNESCU, Ion MĂRCUȘ, Maria PÎRVULESCU, Ioan PUȘCAȘ, Ion RANCA, Maria SOVEJA, Gheorghe UNGUREANU.

REDACTORI: Mioara TUDORICĂ
Corneliu LUNGU

Secretar de redacție: Rodica MUȘETOIU

NOILE STEME ALE JUDEȚELOR ȘI MUNICIPIILOR DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

STUDIU ASUPRA DEZVOLTĂRII ISTORICE A HERALDICII DISTRICTUALE ȘI MUNICIPALE ROMÂNEȘTI

DAN CERNOVODEANU,
IOAN N. MĂNESCU

P R E F A Ț Ă

Studiul întocmit de Dan Cernovodeanu și I. N. Mănescu, membri fondatori ai Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Institutului de Istorie „N. Iorga” și totodată cunoscuți heraldiști, reprezintă o operă reușită care răspunde unei necesități stringente. Delegați permanenți în cadrul Comisiei de pe lângă Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România care a avut sarcina de a coordona și definitivă proiectele de steme elaborate de Consiliile populare județene și municipale din întreaga țară, cei doi autori, cunoscători ai problemelor complexe în fața cărora s-a găsit respectiva Comisie și ai soluțiilor finale, au întocmit o lucrare care, prin amploare și documentare, reprezintă, neîndoielnic, una din cele mai importante sinteze din domeniul heraldicii românești. Un studiu în genul acestuia n-a mai fost realizat pînă în prezent, la proporțiile și minuțiozitatea analizei care-l

caracterizează. Larga introducere, de fapt un întreg istoric al heraldicii românești, este demnă de tot interesul, mai ales că prin el sînt reliefate vechile elemente de tradiție heraldică, preluate în noile steme în măsura și în forma în care ele s-au păstrat în conștiința socială. Studiul propriu zis al heraldicii județene și municipale a Republicii Socialiste România va avea, nădăjduim, răsunetul ce-l merită nu numai în țara noastră, ci și peste hotare, între heraldiștii din întreaga lume, care, prin reprezentanții lor de la Congresul Internațional de Genealogie și Heraldică de la Liège (1972) au manifestat un viu interes față de această problemă. Ilustrația heraldică ce însoțește studiul și îndeosebi planșele color ale stemelor de județe și de municipii în vigoare astăzi merită, de asemenea, o specială evidențiere. Nu putem decît să salutăm cu satisfacție această nouă lucrare de heraldică românească și să mulțumim Direcției generale a Arhivelor Statului și Redacției „Revistei Arhivelor” pentru găzduirea ce au înțeles a-i da.

D. BERINDEI

Vicepreședinte al Comisiei de Heraldică,
Genealogie și Sigilografie de pe lângă
Institutul de Istorie „N. Iorga”.

Născut din necesități de ordin practic și propagîndu-se cu o mare iuțeală de la apusul spre răsăritul Europei și de la virful spre baza piramidei sociale, fenomenul heraldic a reflectat dintotdeauna preocupările și aspirațiile societății în cadrul căreia a apărut și s-a manifestat. Astfel, prin conținutul său, armorialul european — cunoscînd variațiuni sensibile de la un secol la altul, de la o clasă socială la alta — a reflectat în raport cu caracterul său de clasă, de la mindria faptelor de arme personale sau ale străbunilor, de la jurisdicția asupra unui anumit teritoriu sau stăpînirea unui castel, pînă la specificul unei profesii modeste, de la aluzia mai mult sau mai puțin directă la legendele asupra originii unei familii pînă la opțiunile politice ale unei persoane sau ale unui grup social etc. Raporturile sociale găsesc de asemenea teren de manifestare în heraldică începînd cu clasică relație medievală suzeran-vasal și terminînd cu complicatele și diversele relații politico-statale, reflectate în heraldica de stat și în cea municipală a diverselor epoci. Din această cauză din analiza unei steme date, se pot desprinde de multe ori informații interesante pentru istorici privind psihologia și mentalitatea socială, relațiile între persoane sau grupuri, influențe culturale, politice sau economice specifice epocii, ș.a. Stemele devin astfel de multe ori adevărate documente de istorie socială și politică, adeseori deosebit de importante.

De aceea — totodată și pentru a reînvia o veche și interesantă tradiție — conducerea de stat a Republicii Socialiste România a hotărât printr-un Decret al Consiliului de Stat, reintroducerea în țara noastră a stemelor județene și municipale, care, ținând seama de dezvoltarea în ultimii 25 ani a țării noastre sub raportul economic, social și politic, reflectă realizările regimului socialist în domeniile variate ale dezvoltării unor ramuri ale economiei naționale, ale dezvoltării culturale, dar mai ales ale realizării unității politice a națiunii socialiste în jurul Partidului Comunist Român. Prețuirea trecutului glorios de luptă al poporului român, respectul față de tradițiile strămoșești ale neamului se întâlnesc astfel în noua heraldică județeană și municipală a României socialiste, cu reflectarea dezvoltării dinamice a vieții economice, a eforturilor creatoare prezente ale societății românești constructoare a socialismului, cu aspirațiile ei către un viitor tinzând spre culmile cele mai înaintate ale civilizației, spre dezvoltarea armonioasă a societății românești în toate domeniile și în toate regiunile țării.

Procesul de elaborare a noilor steme a avut un caracter profund democratic antrenând la diferite nivele masele populare pentru realizarea hotărârii conducerii de stat.

Elaborarea noilor steme a îmbogățit pe de altă parte gândirea heraldică din țara noastră, punând în discuție formule noi de îmbinare a tradiției istorice cu realitățile actuale și cu aspirațiile de viitor ale societății românești; în structura heraldică a noilor steme se reflectă profundele prefaceri sociale ale vremurilor pe care le trăim, steme ce vor constitui pentru generațiile viitoare un document de înaltă valoare probatorie pentru studierea istoriei epocii noastre.

Nu trebuie să trecem cu vederea nici aspectul cercetărilor de specialitate ocazionate de această acțiune atât pe plan local cât și la centru, cercetări care au dus adeseori la descoperiri interesante în domeniul heraldicii districtuale și municipale românești din trecut și nici interesul pentru studierea heraldicii pe care acțiunea de elaborare a noilor steme l-a stimulat.

În sfârșit, socotim necesar să mai amintim faptul că noile steme județene și municipale din Republica Socialistă România nu constituie numai o realizare marcantă pentru știința heraldică românească, ci și o interesantă contribuție la evoluția și progresul heraldicii europene în general.

Prin decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 emis de Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România¹ se instituie steme distinctive pentru județele și orașele municipii ale țării noastre, prevăzându-se în cuprinsul său dispoziții privitoare la alcătuirea și folosirea acestor însemne. Astfel, art. 1 precizează că respectivele steme vor fi realizate printr-o selecție a celor mai caracteristice elemente ale tradițiilor istorice locale îmbinate armonios cu reprezentările simbolice ale realităților politice, economice și sociale actuale. Art. 2 al aceluiași decret hotărăște ca noile însemne județene și municipale să fie elaborate de către Comitetele Executive ale Consiliilor Populare din aceste unități administrativ-teritoriale, care vor alcătui fiecare în parte, câte un proiect de asemenea însemne heraldice ce va fi prezentat Consiliului de Stat. Art. 3 menționează că stemele județelor și municipiilor odată alcătuite, trebuie, pentru a fi validate, să fie aprobate de către Consiliul de Stat printr-un decret emis special în acest sens. În sfârșit art. 4 precizează folosirea respectivelor însemne și anume reproducerea lor fie pe imprimările oficiale ale Comisiilor populare județene sau municipale², fie pe indicatoarele care marchează intrarea în județe și municipii; de asemenea se prevede reprezentarea noilor steme și pe frontispiciile sediilor principale ale Consiliilor populare județene sau

¹ Bul. Of. nr. 143 din 16 decembrie 1970, p. 1068.

² Stemele județene sau municipale fiind plasate sub stema Republicii Socialiste România și la dimensiuni mai reduse decât aceasta.

municipale ori în interiorul acestor sedii, precum și cu prilejul unor acțiuni protocolare sau festive, reproducerea lor pe insigne, tipărituri și în general pe diferite obiecte destinate să contribuie la cunoașterea specificului local. În final, în cazurile în care stemele județene și municipale vor fi reproduse, expuse sau folosite împreună cu stema Republicii Socialiste România, se va da firește prioritate stemei de Stat.

Înainte de a prezenta modul de alcătuire cît și aspectul noilor însemne ale județelor și orașelor municipii din țara noastră, se cuvine să amintim că vechile steme ale aceluiași fel de unități administrativ-teritoriale elaborate între 1922 — 1936 de către Comisia Consultativă Heraldică³ și nefolosite după 1948, au reprezentat pentru prima oară o concepție heraldică unitară pentru întreg teritoriul României unificate. În trecut armeriile municipale și districtuale au apărut și s-au dezvoltat în împrejurări istorice diferite, cunoscînd o evoluție specifică în Țara Românească și Moldova, deosebită de cea care s-a produs în Transilvania. Astfel, în timp ce în primele două principate menționate, stemele sau emblemele așezărilor urbane au luat ființă în general, cu mult înaintea celor ale județelor, respectiv ținuturilor acestor țări, în cel de al treilea principat, problema vechimii apariției însemnelor municipale și a celor districtuale (de scaune, de provincii, de comitate) este sensibil mai complexă, legată fiind de evoluția distinctă a respectivelor unități administrativ-teritoriale în cadrul heraldicii fiecăreia dintre naționalitățile conlocuitoare din Transilvania.

În consecință, din pricina acestor deosebiri, atît aspectul cît și procesul de dezvoltare al stemelor orășanești și districtuale din Țara Românească și Moldova vor prezenta caracteristici proprii, de factură autohtonă, în vreme ce același gen de însemne din Transilvania, prin specificul și evoluția lor diferite de cele moldo-valahe, se vor afla sub influența heraldicii municipale și districtuale central-europene de factură ungaro-germanică.

³ Organ creat ca urmare a aplicării art. 3 al legii din 29 Iulie 1921 (prin care se fixase noua stemă a României) ce hotărî instituirea pe lângă Ministerul de Interne, a unei Comisi Consultative Heraldice cu atribuții care au constat (cf. deciziei ministeriale nr. 33035 din 9 august 1921) atît în întocmirea stemelor județelor, municipiilor, orașelor și ale unor diverse instituții de stat, lăce sau religioase, cît și a controlului folosirii acestor însemne de către diferitele autorități în cauză. Bibl. Acad. R. S. România, Arhiva I. C. Filitti, col. mss. A 2026, p. 1—2. precum și Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă Heraldică, dosar 1/1921.

N. A. Index de abreviațiuni:

Arh. St. Buc.,	= Arhivele Statului București
Arh. St. Iași	= Arhivele Statului Iași
An. U. C.I.P.	= Analele Universității C. I. Parhon
B. Gr.	= Boabe de griu
Bibl. Acad. R.S.R.	= Biblioteca Academiei R. S. România
Bul. Of.	= Buletin Oficial
C.C.H.	= Comisia Consultativă Heraldică
C.N.A.	= Cronica Numismatică și Arheologică
D.I.R.	= Documente privitoare la Istoria României
D.R.	= Decret regal
G.B.	= Glasul Bisericii
M.I.	= Magazin Istoric
M.I.M.	= Materiale de istorie și muzeografie
Mon. Of.	= Monitor Oficial
R.A.	= Revista Arhivelor
R.M.	= Revista Muzeelor
S.C.I.A.	= Studii și cercetări de istoria artei
S.C.N.	= Studii și cercetări de numismatică
S.C.S.	= Studii și cercetări științifice.

ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

(sec. XIV — XIX)

Tirgurile și orașele din Țara Românească și Moldova — dintre care unele au fost întemeiate anterior constituirii statale ale acestor principate — datează ca formațiuni citadine propriu zise începând din secolul al XIII-lea, dezvoltarea atât a acestor centre urbane cât și a celor ce ulterior vor fi treptat fondate, continuându-se intens și în veacurile următoare. Datorită apariției lor mai târziu decât cea a majorității cetăților și orașelor din centrul și occidentul Europei, tirgurile și orașele din Țara Românească și Moldova vor cunoaște un regim de dependență față de autoritatea suverană mult mai accentuat decât cel al puternicelor așezări urbane central și vest-europene. Regimul feudal fiind bine consolidat la epoca înfloririi centrelor orășenești muntene și moldovene, acestea au aparținut în totalitate⁴ celui „dominium plenum” al voievozilor din cele două principate românești în calitatea lor de suzerani feudali⁵. Totuși, statutul inițial de aservire către autoritatea domnească al tirgurilor și orașelor din Moldova și Țara Românească va fi în multe cazuri ameliorat de-a lungul timpului, prin acordarea (sau recunoașterea⁶) către unele dintre aceste centre urbane, a unui număr de privilegii — e drept destul de limitate și variate în privința conținutului — care vor atenua într-o oarecare măsură, caracterul acut de dependență al așezărilor orășenești muntene și moldovene de puterea centrală, îngăduind acestor așezări o autonomie locală relativă, asemănătoare până la un punct celei ale așa numitelor „villes franches” predominante în secolul al XIV-lea în occidentul Europei, precum și celei rezultate din drepturile privilegiate ale orașelor libere regale din Ungaria și Polonia de la aceeași epocă⁷.

Autonomia relativă de care s-au bucurat tirgurile și orașele din Țara Românească și Moldova a dat puțința acestor centre urbane să se autoadministreze, creindu-și organe municipale proprii, alese de către locuitorii lor, în speță județul (în Țara Românească) și șoltuzul sau voitul (în Moldova), ajutați de un sfat orășenesc alcătuit din 12 pîrgari; dreptul de control al autorității domnești n-a lipsit însă, fiind exercitat de către pîrcălăbi și vornici de tîrg, reprezentanți ai domniei, cu sediul în fiecare din aceste așezări urbane aflate pe teritoriul celor două principate menționate. Pentru diferitele acte de dispoziție îngăduite de către puterea centrală conducătorilor și membrilor sfaturilor municipale ale tirgurilor și orașelor muntene sau moldovene, a fost desigur necesar ca respectivele autorități urbane să capete — sau să li se recunoască în cazul că posedau — binecunoscutul drept de sigiliu, de asemenea derivat din „dominium plenum” domnesc⁸, privilegiu considerat ca o consecință firească a dreptului de auto-administrare locală dobîndit (sau avut anterior) de aceste obștii orășenești. Astfel, începînd — după toate probabilitățile — din secolul al XIV-lea, autoritățile municipale ale feluritelor tirguri și orașe din Țara Românească și Moldova au folosit sigilii proprii; deși inițial localizată, respectiva practică s-a generalizat apoi ca întrebuințare în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea. Din analiza impresiunilor și sigilare de acest gen ce ni s-au păstrat pe diferitele acte emise de către dregătorii orășenești amintiți⁹, constatăm că deși cele mai vechi asemenea amprente datează doar de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor, unele dintre ele reproduc însă sigilii dintr-o

⁴ Chiar și acelea care fuseseră întemeiate anterior formării statale a celor două principate și care posedau o conducere municipală organizată, precum și dreptul de sigiliu.

⁵ Vezi și Emil Virtosu: *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în D.I.R., „Introducere”, vol. II, București, 1956, p. 437—440.

⁶ Orașele preexistente întemeierii Țării Românești și Moldovei aveau organe municipale de conducere proprii ce nu mai trebuiau înființate, ci doar recunoscute de către autoritatea domnească.

⁷ D. Ciurea, *Sigiliile medievale ale orașelor din Moldova*, în S.C.S., Iași, VII, 1956, fasc. 2, p. 158.

⁸ Emil Virtosu, *Despre dreptul de sigiliu*, în S.C.N., III, 1960, p. 343.

⁹ Acte precum zapise, acte de proprietate urbană, mărturii, scrisori adresate altor orașe (în special celor ardeleni), cărți de judecată etc., D. Ciurea, *op. cit.*, p. 160.

epocă mult anterioară; aceste renovări sigilare perpetuează astfel aspectul vechilor însemne municipale muntene și moldovene din veacurile XIV și XV din care pînă în zilele noastre nu ne-a mai rămas, din nefericire, nici un vestigiu.

Reprezentările aflate pe sigiliile orașenești din Țara Românească și Moldova aparțin unei largi și variate game tipologice, putînd fi încadrate, după natura lor, fie în categoria însemnelor cu caracter heraldic sau emblematic, fie în cea a însemnelor de factură iconografică (în special hagiografică). Astfel sigiliile orașelor Cîmpulung (Muscel) și Roman — prototipurile datînd din secolul al XIV-lea, respectiv al XV-lea, fiind restabilele datorită unor renovări din prima jumătate a secolului al XVII-lea — prezintă un aspect pur heraldic, conținînd gravate mobile incluse într-un scut, conform regulilor artei blazonului de la acea epocă și anume: într-un scut de formă caracteristică Renașterii central-europene¹⁰, o pasăre cu aripile strînse, cu capul însoțit la senestra de o semilună conturnată și avînd între coarne o stea cu șase raze (Cîmpulung), amintind intrucitva însăși vechea stemă a țării¹¹ a cărei primă capitală a fost acest centru urban (v. fig.1) și respectiv într-un scut dreptunghiular terminat în ogivă, specific primei jumătăți a veacului al XV-lea, un cap de mistreț (Roman), simbol legat fie de fauna regiunii, fie de vreo legendă privind întemeierea acestui oraș, fie constituind o aluzie la virtuțile ostășești defensive ale locuitorilor săi (v. fig. 2).

În categoria însemnelor cu caracter emblematic intră sigiliul orașului Baia — datînd din secolul al XV-lea¹² și folosit încă în cel de al XVII-lea — în care întîlnim într-un chenar gotic trilobat, o reprezentare ilustrînd o legendă religioasă catolică și anume cerbul în fugă al sfîntului Hubertus avînd capul văzut din față (v. fig.3); de asemenea e de presupus că tot în această perioadă mai veche să fi existat și un sigiliu emblematic al orașului de scaun *Suceava* din care a derivat poate cel cunoscut în secolul al XVII-lea¹³ ce reprezintă un oștean înarmat cu o sulită (v. fig. 4), efigie constituind desigur o aluzie la cetatea domnească din centrul acestei așezări¹⁴. În Țara Românească unii autori datează din aceeași perioadă inițială a sfragisticii emblematice moldo-valahe și sigiliul orașului Argeș figurînd o acvilă bicefală, însemn conservat prin reprezentări din secolele XVII și XVIII¹⁵ (v. fig. 5) care ar perpetua un prototip alcătuit în domnia lui Mircea cel Bătrîn, pe considerentul că acest voievod a folosit ca emblemă respectiva pasăre heraldică¹⁶; alți autori atribuie sigiliul în cauză unei epoci ulterioare și anume aceleia a lui Neagoe Basarab¹⁷.

În sfîrșit categoria însemnelor municipale iconografice (cu precădere de factură hagiografică) depășind cadrul studiului de față, nu va face obiectul investigațiilor noastre.

Sigiliile heraldice sau emblematice ale orașelor din Țara Românească și Moldova datînd din prima perioadă numită clasică a artei blazonului dezvoltată pe teritoriul celor două principate menționate, au prezentat următoarele caracteristici: a) o bună execuție artistică a acestor însemne datorită unei influențe directe de origină transilvană; b) legenda în limba latină, (unele renovări menționînd textul latin inițial, altele traducîndu-l în slavă); c) reprezentări corecte din punct de vedere al regulilor heraldicii sau emblematicii sigilare. Aceste caracteristici ne îndreptătesc să considerăm însemnele analizate ca fiind exponentele unei epoci de înflorire a artei sfragistice municipale muntene și moldovene produse între secolele XIV și XV pe meleagurile celor două țări amintite.

¹⁰ Această formă a scutului caracteristică secolului al XVI-lea coroborată cu textul latin „Si gillum + de Campo Longo”, confirmă ipoteza prof. Emil Virtosu (D. I. R., „Introducere, p. 492) că însemnul în chestiune constituie o renovare a unui sigiliu întocmit în secolul al XIV-lea, cu ocazia renovării fiind înfățișat și partea centrală a sigiliului cu stema orașului prin modernizarea formei scutului ce va fi fost inițial triunghiular.

¹¹ Vezi și Oct. Iliescu, *O acvilă neobișnuită*, în M. I., V, 1971, nr. 3 (48), p. 29, și 31.

¹² Deși a fost în trecut socotit ca aparținînd secolului al XIV-lea sau chiar anterior, cercetări mai noi (v. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 464, și D. Clurea, *op. cit.*, p. 161) datează sigiliul orașului Baia ca fiind ulterior anului 1413; subscriem acestei opinii și pentru considerente privind atât stilul emblemei și al cadrului ei trilobat, cât și forma caracterelor gotice ale legendei. Credem însă că diversele corelații ce s-au făcut între cerbul sfîntului Hubertus și capul de bour cu steaua între coarne din armele Moldovei sînt hazardate.

¹³ Bibl. Acad. R. S. România, Ms. LXXIV/83, doc. din 28 decembrie 1638.

¹⁴ D. Clurea, *op. cit.*, p. 161, și nota 12.

¹⁵ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 494–495 și 553, fig. 42–44.

¹⁶ *Ibidem*, p. 495.

¹⁷ Pavel Chihaia, *Semnificația portretelor din biserica mîndștirii Argeș*, în G. B., XXVI, 1967, nr. 7–8, p. 794 nota 29; Răzvan Theodorescu, *Despre un însemn sculptat și pictat de la Cozia (în jurul „Despotiei” lui Mircea cel Bătrîn)*, în S.C.I.A., Seria Artă plastică, XVI, 1969, nr. 2, p. 106, nota 21.

Ulterior, începând din veacul al XVI-lea, asistăm la o decadență a aspectului sigiliilor orașenești moldo-valahe atît sub raportul execuției lor artistice, cît și din punct de vedere al respectării canoanelor heraldicii sau emblematice sfragistice. Această a doua perioadă ce se constată în evoluția însemnelor centrelor urbane din cele două principate românești menționate, se distinge prin următoarele particularități: a) dispariția din cîmpul sigilar a reprezentărilor de armă municipale adevărate și înlocuirea lor cu simple embleme (despre care nu se poate preciza dacă provin sau nu din eventualele mobile heraldice ale unor scuturi ce posibil vor fi figurat pe versiunile mai vechi, pierdute astăzi, ale acestui gen de sigilii); b) legenda însemnelor în cauză apare în limba și cu caractere slave și mai tirziu în românește cu caractere cirilice; c) aspectul mai rudimentar al acestor sigilii e datorat tradiției sfragistice autohtone mai simple, condiționată direct de realitățile locale curente¹⁸; astfel vom întâlni reprezentate pe însemnele municipale din această perioadă fie simboluri ale îndeletnicirilor principale ale locuitorilor respectivelor centre urbane, fie produsele agro-vitice cultivate în hinterlandul acestor așezări, fie în sfîrșit figurarea faunei din zona înconjurătoare a diferitelor orașe. În acest sens, putem cita ca însemne municipale dotate cu unele ilustrînd ocupația de căpetenie a locuitorilor, sigiliile localităților *Tirgul Trotuș* (senestroșeră ținînd un ciocan de minier, v. fig. 6) și *Tirgu-Ocna* (ciocan de minier); ca însemne purtînd imaginea produselor cultivate pe moșia, respectiv ocolul unora dintre orașe, menționăm sigiliile *Colnarilor* (v. fig. 7) și *Hîrlăului* (butuci de viță cu ciorchini de struguri), *Tg. Frumos* (spice de grîu), *Ștefănești* (idem) ș.a.; în sfîrșit ca însemne pe care figurează imaginea unui sau mai multor animale, fie domestice, fie sălbatic, putem semnală sigiliile orașelor: *Iași* (un cal, v. fig. 8), *Piatra* (un țap sălbatic, v. fig. 9), *Tecuci* (un iepure, v. fig. 10), *Botoșani* (în versiuni mai vechi, o pasăre conturnată v. fig. 11, în versiuni mai noi, un păun), *Birlad* (trei pești, v. fig. 12), *Galați* (doi pești, v. fig. 13), *Vaslui* (albine) etc.

Cir privește forma și aspectul general al însemnelor tirgurilor și orașelor din Țara Românească și Moldova, precum și mobilele din scut sau emblemele din cîmpul sigilar, ele au fost lăsate la libera alegere a autorităților respectivelor așezări urbane, fiind aproape cert că nu s-a produs în acest sens nici o ingerință din partea autorității domnești¹⁹ sau a vreunuia dintre reprezentanții acesteia pe lingă municipalitățile tirgurilor sau orașelor în cauză.

Din cele expuse mai sus referitor la însemnele cu caracter heraldic sau emblematic ale centrelor urbane din cele două principate românești amintite, putem desprinde constatarea că spre deosebire de Transilvania, unde tradiția citadină a fost pe de o parte mai veche, pe de alta mai puternică (întîlnind, după cum vom vedea, pecuți cu reprezentări de ziduri crenelate de cetate, cu bastioane, turnuri, porți cu gratii etc., precum și alte elemente specifice heraldice municipale clasice), elementele figurative de pe sigiliile tirgurilor și orașelor medievale muntenești și moldovenești apar în mult mai mare măsură tributare cadrului rustic²⁰, majoritatea lor aparținînd direct mediului rural în care inițial respectivele așezări s-au format; de aci, prezența frecventă pe aceste însemne a animalelor (patrupede, păsări, pești, insecte) cît și a produselor agricole sau vitice cultivate în hotarele celor mai multe dintre aceste centre orașenești.

La finele veacului al XVII-lea și debutul celui următor, înregistrăm în țările române²¹ un declin treptat al autorității municipalităților cîrmuind felurile așezări urbane de pe aceste teritorii, fenomen constituind un simptom al întăririi puterii centrale; la epoca amintită, începe în schimb să se dezvolte în mod preponderent altă categorie de subdiviziuni administrative — mai întinse ca suprafață — ce vor constitui de aci înainte exponentele înseminate ale domniei în exercitarea atribuțiilor ei de conducere centralizată a țării și anume, județul în Țara Românească și ținutul, în Moldova. Procesul masiv de dezvoltare a acestor unități administrative-teritoriale va reclama curînd și un însemn distinctiv care să le reprezinte, însemn ce va fi gravat pe sigiliile isprăvniciilor respectivelor unități.

Crearea relativ timpurie față de occidentul Europei a stemelor districtuale în principalele românești — în speță mai întîi ale județelor muntene și ulterior ale ținuturilor moldovene — trebuie poate pusă în legătură cu existența anterioară a stemelor provinciale din Polonia și cu procesul de heraldizare a sigiliilor comitatelor din Ungaria și Transilvania în curs la aceeași epocă. Întrucît sistemul de conducere prin împărțirea teritoriului în districte pentru o mai bună exercitare a atribuțiilor autorității centrale s-a dovedit eficace, domnii din cele două principate românești s-au sprijinit din ce în ce mai mult pe acest sistem administrativ de cîrmuire. Aceasta cu atît mai mult cu cît odată cu instaurarea la începutul secolului al

¹⁸ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 460–461 și idem, *Sigilii de tirguri și orașe din Moldova și Țara Românească*, în An. U.C.I.P., *Seria științelor sociale, Istorie*, București, V, 1956, p. 135.

¹⁹ Vezi și D. Ciurea, *op. cit.*, p. 160–161.

²⁰ *Ibidem*, p. 161.

²¹ Procesul început mai întîi în Țara Românească în domnia lui Constantin Brîncoveanu.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 1. *Pecetea oraşului Cîmpulung (Muscel) (Le sceau de la ville de Cîmpulung (Muscel), XVIIe siècle, rénovation sigillaire du sceau municipal du XIVe siècle de ce centre urbain)* (Al. Lapedatu: *Sigiliile Romanului şi Cîmpulungului munleau*. In 'Convorbiri literare', XL, 1906, nr. 12, p. 1142, fig. 2. *Pecetea în ceară, timbrată cu timbru fix, e reproducă după cartea din 20 mai 1966 a lui Gherghina judeţul şi a celor 12 pîrgari ai oraşului, dată călugărilor franciscani (bărati) pentru stăpînirea locului mănăstirilor lor).*

Fig. 2. *Pecetea oraşului Roman (Le sceau de la ville de Roman (XVIIe siècle) rénovation sigillaire du sceau municipal du XVe siècle de ce centre urbain).* (Bibl. Acad. R.S.R., Mss. IX/9, amprentă sigilară în negru de fum aplicată pe cartea din 17 mai 1805 a soţuzului şi a celor 12 pîrgari ai oraşului, reproducă pentru prima oară de V.A. Urechla, *Schife de sigilografie românească*, Bucureşti, 1891, p. 17 fig. 10).

Fig. 3. *Pecetea oraşului Baia (Le sceau de la ville de Baia XVIe siècle) rénovation sigillaire du sceau municipal du XVe siècle de ce centre urbain).* (Arh. St. Iasi, XXX/7, reproducere în desen după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe cartea din 20 iulie 1590 a soţuzului Andreica şi a pîrgarilor săi, la Al. Lapedatu: *Antichităţile de la Baia*, în 'Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice', II, 1900, nr. 2, p. 64, fig. 9).

Fig. 4. *Pecetea oraşului Suceava (Le sceau de la ville de Suceava (XVIIe siècle) dérivé probablement d'un sceau municipal plus ancien).* (Bibl. Acad. R.S.R., Mss. LXXXIV/63, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum de pe documentul din 28 decembrie 1638 la D. Ciurea: *Sigiliile medievale ale oraşelor din Moldova*, în 'Studii şi cercetări ştiinţifice' (Iasi), VII, 1956, fasc. 2, pl. 1, fig. 3).

Fig. 5. *Pecetea oraşului Arges (Le sceau de la ville d'Arges (XVIIIe siècle), dérivé d'un prototype datant soit du XVe, soit du XVIe siècle).* (Arh. St. Buc., fond m-rea Bistrita (Vilcea), II/128, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe cartea de mărturie din 28 ianuarie 1745 a preoţilor şi orîşenilor din Arges în apărarea locuitorilor din satul Stroieşti (jud. Arges), v. Emil Virtosu: *Din sigilografia Moldovei şi a Tării Ronăneşti*, Bucureşti, 1956, p. 553, fig. 44).

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 6. *Pecetea ȋrgului Troțus (Le sceau du bourg de Troțus)* (XVIIe siècle). (Arh. St. Buc. fond m-rea Neamt, LXXXIX/1, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe un act din 1650, la D. Ciurea, *op. cit.*, pl. III, fig. 13. Prima reprezentare a acestei peceti, la V.A. Urechia, *op. cit.*, p. 16, fig. 11, pe un zăpis din septembrie 1621).

Fig. 7. *Pecetea ȋrgului Cotnari (Le sceau du bourg de Cotnari)* (XVIIe siècle). (Bibl. Acad. R.S.R., Mss. LXXXI/1, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe un document din 1 iunie 1646, la D. Ciurea, *op. cit.*, pl. V, fig. 23).

Fig. 8. *Pecetea orașului Iași (Le sceau de la ville de Jassy)* (XVIIe siècle). (Arh. St. Buc. fond m-rea Galata, XIV/2, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe documentul din 23 februarie 1645, la V.A. Urechia, *op. cit.*, p. 9, fig. 2 și p. 16, fig. 7).

Fig. 9. *Pecetea ȋrgului Piatra (Le sceau du bourg de Piatra)* (XVIIe siècle). (Arh. St. Buc. fond m-rea Bisericiani, XIII/3, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe zăpisul din 18 iunie 1622, la V.A. Urechia: *Sigiliul Târgului Petrei (Județul Neamț)*, *Notiță istorică*. În *Analele Acad. Române*, Mem. Sect. ist., seria II tom X, 1887–1888, București, 1889, p. 236, fig. 1).

Fig. 10. *Pecetea orașului Tecuci (Le sceau de la ville de Tecuci)* (XVIIe siècle). (Arh. St. Buc. fond m-rea Galata, VI/31, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe un act din 1636, la V.A. Urechia: *Schife de sigilografie românească*, p. 17, fig. 8).

Fig. 11. *Pecetea ȋrgului Botoșani (Le sceau du bourg de Botoșani)* XVIIe siècle). (Bibl. acad. R.S.R., Fotografii, LIII/57, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe un document din 5 august 1670, la Alexandru Papadopol-Calimah: *Notiță istorică despre orașul Botoșani*, în *Analele Acad. Rom.*, seria II, tom. VIII, 1885–1886, Secția II, Memorii și notițe, București, 1887, p. 94, fig. 1).

Fig. 12. *Pecetea ȋrgului Birlad (Le sceau du bourg de Birlad)*. (XVIIe siècle). (Alexandru Papadopol-Calimah: *Notiță istorică despre Birlad*, Birlad, 1889, p. 82 reproducere în desen după o amprentă sigilară aflată pe cartea din 26 februarie 1635 a lui Stoean Iorga, solțuz de Birlad cu cei 12 pîrgari ai acestui ȋrg; v. și Bibl. Acad. R.S.R., Fotografii XXIX/19, reproducere după o amprentă sigilară identică, aplicată în negru de fum pe zăpisul din 2 iulie 1608 al solțuzului Anton Bîgrin cu cei 12 pîrgari ai Birladului).

Fig. 13. *Pecetea orașului Galați (Le sceau de la ville de Galați)* (XVIIe siècle). (Arh. St. Buc., fond Episcopiea Roman, XV/1, reproducere după amprenta sigilară în negru de fum aplicată pe un act din 1643, la D. Ciurea, *op. cit.*, pl. III, fig. 16).

Fig. 12

Fig. 13

XVIII-lea în Moldova și apoi în Țara Românească a domniilor fanariote, modul de guvernare a respectivilor cirmuitori destul de efemeri, necesita o bună organizare administrativă — cu precădere a fiscalității — atît pentru asigurarea dărilor către Poartă, cit și a chivernisirii lor personale, a familiei și a slujbașilor lor credincioși.

Deși nu sîntem în măsură să precizăm data la care dregătorii domnești — în speță ispravnicii — ce conduceau județele din Țara Românească, au folosit pentru prima oară sigiliile districtuale proprii, purtînd gravate stemele sau emblemele acestor unități teritoriale, avem totuși motive temeinice să presupunem că apariția respectivilui gen de insemne trebuie situată anterior mențiunii inițiale a existenței stemelor celor cinci județe ale Olteniei în timpul vremelnice stăpîniri austriace dintre 1718—1739. După cum se știe, aceste steme sînt citate în raportul redactat în latinește al administrației imperiale (anexa nr. 9 din 14 octombrie 1719) și în cel redactat în limba germană în 1730 (paragraful nr.8)²², precum și reprezentate pe harta Olteniei executată în 1722 de cartograful Friedrich Schwantz²³ (v. fig. 14—18). Deși în raportul în limba germană susmenționat se afirmă în mod expres că aceste cinci steme au fost concepute de generalul-feldmareșal conte de Stainville (comandantul militar al Transilvaniei și ulterior și al Olteniei) în funcție de specificul fiecărui județ, nu subscrîm acestei afirmații, nici celei a lui I. C. Filitti conform căreia stemele districtuale din țările române au fost create ca o consecință a inițiativei autorităților imperiale de ocupație din Oltenia, inițiativă re-luată și extinsă în perioadele următoare de ocupație (rusă 1769—1774 și austriacă 1789—1791) atît în restul teritoriului Țării Românești cit apoi și în Moldova²⁴. În schimb, ne raliem afirmațiilor lui V.A. Urechia²⁵ și Constantin Moisil²⁶ care au susținut, fiecare la timpul său, că apariția stemelor districtuale în principatele românești a precedat efemera stăpînire a Olteniei de către Imperiali; aceasta pe considerentul că reprezentările heraldice conținute în stemele județene amintite — avînd de altfel un pronunțat caracter economic (fiind înfățișate simbolic bogățiile agricole, pomicole, apicole, piscicole și ale vinului din cele cinci unități administrative-teritoriale oltenesti) — atestă, în urma analizării aspectului lor, o tradiție mai veche, de o factură specific autohtonă prezentînd puține contingente cu arta heraldică de stat dezvoltată în imperiul habsburgic la acea epocă, cu atît mai mult cu cît în țările austriace din acest imperiu, unitățile administrative-teritoriale echivalente cu județele noastre nu posedau în genere steme, fenomen caracteristic care explică de altfel motivul pentru care nu s-au concedat atari insemne districtuale nici la 1777, nici ulterior, ținuturilor din Bucovina.

Deși nu ni s-au păstrat sigiliile de ispravnicii din prima jumătate a veacului al XVIII-lea (și e de presupus să fi existat), cele dintîi atestări de ordin sfragistic ce ni s-au conservat, dotate — în bordură — cu stemele județelor Țării Românești, le constituie cunoscutele mari peceti domnești datînd de la finele aceluiași secol, debutînd — după cum a stabilit cu precizie cercetătoarea Maria Dogaru²⁸ — cu sigiliul din 1782 al lui Nicolae vodă Caragea (v. fig. 19), urmat de o întreagă serie de astfel de insemne ale succesorilor acestuia și anume Mihai Suțu, Alexandru Moruzi, Alexandru Ipsilanti, Constantin Hangerli, Constantin Ipsilanti, Ioan Caragea (v. fig. 20) și Alexandru Suțu; tradiția respectivilui tip sigilar prevăzut cu stemele județelor e menținută și continuată și de domnii pămînteni înscăunați după 1821 și anume Grigore IV Ghika (v. fig. 21), Alexandru Ghika (v. fig. 22), Gheorghe Bibescu (v. fig. 23) și Barbu Știrbei precum și de cărmăcăria din 1858. În Moldova nu s-au păstrat (sau nu s-au descoperit încă) sigiliile mari domnești cu stemele ținuturilor acestui principat datînd din secolul al XVIII-lea. Aprecierea eronată (perioada 1769—1774) a lui V. A. Urechia²⁹ cu privire la epoca la care s-a alcătuit însemnul Divanului Cnejei Moldovei (v. fig. 24), a acreditat teza că Principatul moldovean a posedat sigiliile cu steme de ținuturi și în veacul al XVIII-lea; în realitate, însemnul în cauză datează din perioada 1806 — 1812³⁰, nemaexistînd alte

²² Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. VI, (1700—1750), București, 1873 p. 323 și ibidem, vol. IX (1650—1747), București, 1897, p. 635.

²³ Fr. Schwantz, *Tabula Valachiae Cisalutanae*, Viena, 1722, în Bibl. Acad. R. S. R., Cabinet cartografic, harta DXXXVII/5.

²⁴ I. C. Filitti, *Raport al Președintelui Comisiei Consultative Heraldice adresat Ministrului de Interne asupra activității acestei comisii între 1921—1938*, p. 12—13, Bibl. Acad. R.S.R., Arhiva I. C. Filitti, col. mss. 351, A. 2020.

²⁵ V. A. Urechia, *Schife de sigilografie românească*, București, 1891, p. 15.

²⁶ Const. Moisil, *Studii de sigilografie românească*, în R. A., II, 1927—1927, nr. 4—5, p. 141—142.

²⁷ Ibidem, p. 145; I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 21; Maria Dogaru, *Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești* în R.A., L, 1978, vol. XXXV, nr. 2, p. 295, nota 3.

²⁸ Maria Dogaru, *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715—1821*, în R. A., XLVII, 1970, vol. XXXII, nr. 2, p. 412.

²⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15.

³⁰ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, cap. III. Despre dezvoltarea științei heraldice în România (lucrare în curs de publicare), p. 4 și nota 18. Este totuși de presupus că sigiliul Divanului Cnejei Moldovei să fi fost alcătuit după un model anterior al unui însemn domnesc dotat cu steme de ținuturi și aparținînd vreunui dintre fanariotii ce au guvernat respectivul principat la finele secolului al XVIII-lea.

Fig. 14

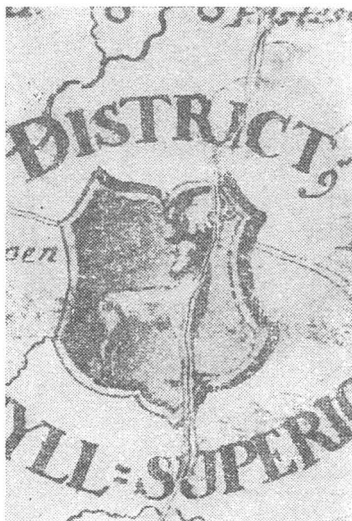

Fig. 15

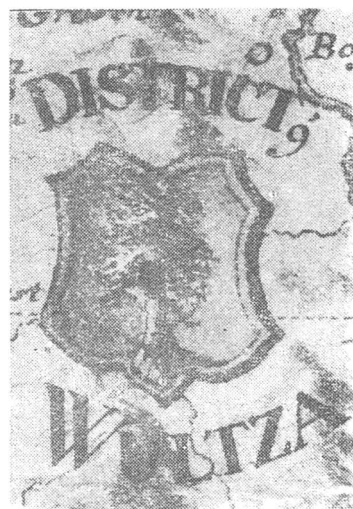

Fig. 16

Fig. 17

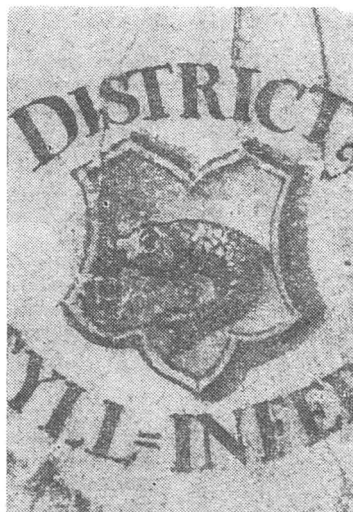

Fig. 18

Fig. 14. Stema județului Mehedinți. (*Les armoiries du district de Mehedinți*) (sur la carte de l'Oltenie de 1722 de Fr. Schwantz). (Friedrich Schwantz: *Tabula Valachiae Cisalutanae*, Viena, 1722. În Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet cartografic, harta DXXVII/5).

Fig. 15. Stema județului Gorj. (*Les armoiries du district de Gorj*) (Ibidem).

Fig. 16. Stema județului Vâlcea (*Les armoiries du district de Vâlcea*) (Ibidem).

Fig. 17. Stema județului Romanași (*Les armoiries du district de Romanași*) (Ibidem).

Fig. 18. Stema județului Dolj (*Les armoiries du district de Dolj*). (Ibidem).

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 19. *Pecetea mare domnească* datată 1782 a lui Nicolae Caradja (1782-1783). (*Le grand sceau princier de 1782 de Nicolas Caradja (1782-1783)*). (Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XXXIV/22, reproducere după amprenta sigilară imprimată în chinovar pe documentul din 13 septembrie 1782, v. Maria Dogaru: *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715-1821*, în „*Revista Arhivelor*”, XLVII, 1970, vol. XXXI, II, nr. 2, p. 412, fig. 36).

Fig. 20. *Pecetea mare domnească* datată 1812 a lui Ioan Gheorghe Caradja (1812-1818). (*Le grand sceau princier de 1812 de Jean Caradja (1812-1818)*). (Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, 83, reproducere în desen după amprenta sigilară imprimată în chinovar pe documentul din 26 ianuarie 1815; cea dintâi reprezentare a pecetei la V.A. Urechia: *Schițe de sigilografie românească*, p. 10, fig. 1).

Fig. 21. *Sigiliul mare domnesc de argint* datat 1822 al lui Grigore Dim. Ghika (1822-1828) (*Le grand sceau princier de 1822 Grégoire Dem. Ghika (1822-1828)*) (în colecția Muzeului de Istorie a R. S. România; v. reproducerea tiparului sigilar la Emil Vîrtosu: *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea (Țara Românească)*, în „*Studii și cercetări de numismatică*”, I, 1957, p. 317, fig. 2).

Fig. 22. *Sigiliul mare domnesc de argint* datat 1834 al lui Alexandru Dim. Ghika (1834-1842). (*Le grand sceau princier de 1834 d'Alexandre Ghika*) (1834-1842). (Bibl. Acad. R.S.R., Cab. numism., Sigilli nr. 259; v. reproducerea tiparului sigilar la Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 321, fig. 8.)

Fig. 23. *Sigiliul mare domnesc din alamă* datat 1843 al lui Gheorghe Dim. Bibescu (1843-1848) (*Le grand sceau princier de 1843 de Georges Bibescu (1843-1848)*). (Arh. St. Buc., Sigilli administrative nr. 3037; v. și reproducerea la E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 326, fig. 20).

Fig. 23

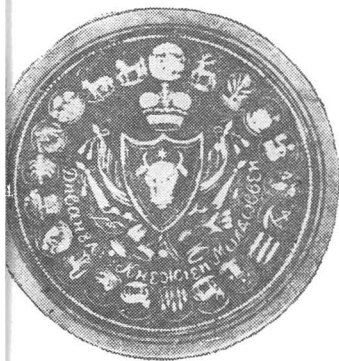

Fig. 24

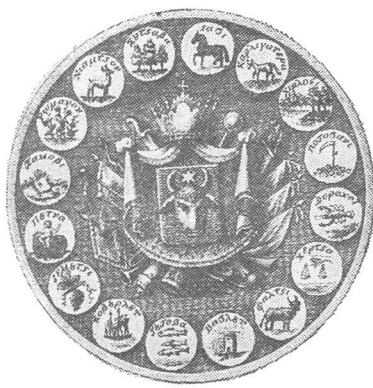

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 24. Pecenă mare (nedată) a Divanului Cneției Moldovei (perioada 1806–1812) (*Le grand sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (période 1806–1812)*). (amprentă sigilă aplicată în negru de fum pe atestatul din 6 aprilie 1815 dat de Scarlat vodă Callimachi – și întărit și de Divanul Țării – căminarului Zamfirache Rallî spre încredințarea neamului, stărilor și slujbelor sale; în colecția de documente a moștenitorilor ing. Șerban Flondor. Insemnul publicat în prima oară (după originalul în fier masiv din Bibl. Acad. R.S.R., Cab. numism., Sigilii, nr. 247) de V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15)

Fig. 25. Stema Moldovei însoțită de 16 medaliile cu emblemele țărilor sale (*Les armoiries de la Moldavie entourées des 16 médaillons aux emblèmes de ses districts* (à la base du portrait du prince Charles Callimachi placées sur le frontispice de l'édition grecque de 1817 du Code Civil de la Moldavie). (reprezentare aflată la baza portretului lui Scarlat vodă Callimachi tipărit pe frontispiciul ediției grecești a Codului civil al Moldovei apărut la Iași în 1817; gravura realizată de Blasius Höfel după pictura lui L. Kreuchely, v. Bibl. Acad. R.S.R. Cabinet Stamps, G.S. I/Höfel, B.-4, n. inv. 19566, 306 × 209. Portretul cu stema domnească publicat pentru prima dată de N. A. Bogdan: *Orașul Iași odinioară și astăzi – Schițe istorice și administrative...*, Iași, 1904, p. 51).

Fig. 26. Sigiliul mare domnesc datat 1819 al lui Mihail Sufu (1819–1821). (*Le grand sceau princier de 1819 de Michel Soutzo (1819–1821)*, (tiparul sigilar la Atena, cf. Marcu Beza: *Urme românești*, în „*Răsăritul ortodox*”, ed. II-a, București, 1937. *Urme românești la Atena*, p. 132; amprenta sigilă aplicată în tuș roșu pe un document din 15 noiembrie 1820, fost în Bibl. Acad. Rom., Mss. C/145, până la 1917. Prima reproducere a pecetei, v. N. A. Bogdan *op. cit.*, ed. II-a, Iași, 1913–1915, p. 128, fig. 145).

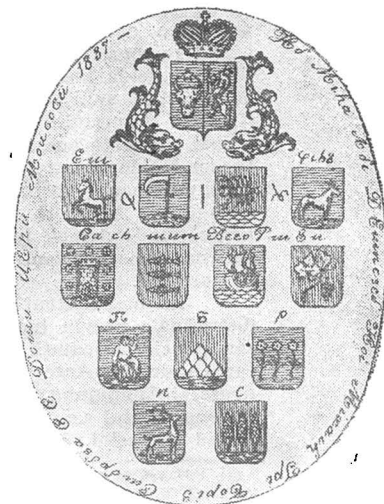

Fig. 27

Fig. 27. Stema Moldovei însoțită de cele 13 steme ale ținuturilor sale. (*Le sceau de 1837, en cristal de roche, du prince Michel Sturdza (1834–1849)*, (pe un sigiliu de cristal din 1837 al lui Mihail vodă Sturdza; v. Alexandre A. C. Sturdza: *Le règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie, 1834–1840*. Paris, 1907, p. 78, fig. 17).

vestigii de acest gen în Moldova decît în secolul al XIX-lea. Astfel, pe lângă sigiliul Divanului țării amintit, mai putem cita alte două astfel de vestigii de heraldică districtuală moldovenească, de astă dată domnești și anume compoziția heraldică circulară (imitînd sigiliile mari domnești de acest tip) aflată la baza portretului lui Scarlat Callimachi de pe frontispiciul ediției grecești din 1817 a Codului Civil al Moldovei (v. fig. 25), precum și sigiliul mare din 1819 al lui Mihai Suțu (v. fig. 26). Tradiția acestui tip de însemne nu pare să fi fost perpetuată de domnitorii pămînteni ai respectivului principat, doar Mihai Sturdza își va grava pe un sigiliu oval (de cristal) din 1837, mărcile ținuturilor Moldovei, însă dispuse într-un cu totul alt aranjament, stemele fiind plasate 4, 4, 3, 2, pe patru rînduri orizontale suprapuse și de desubtul armelor țării (v. fig. 27).

Examinînd salba de steme de județe de pe sigiliile mari domnești din Țara Românească, constatăm că la alcătuirea lor a prezidat o concepție unitară pe ambele maluri ale Oltului, reprezentările heraldice de pe harta lui Schwantz nefiind cu nimic diferite ca factură de cele ale restului însemnelor județene din principatul muntean. De asemenea tematica unitară (în genere floră și faună specifică) ce se remarcă în componența emblemelor județelor Țării Românești cit și apoi în a celor ale ținuturilor Moldovei, ne indică limpede caracterul lor instituțional, deci crearea lor simultană și din inițiativa puterii centrale care a hotărît desigur alegerea fiecărui simbol districtual în parte. În plus, există un interesant document și anume hrisovul emis la 20 iunie 1715 de mitropolitul Antim către mănăstirea cu același nume din București³¹ al cărui frontispiciu e împodobit cu o miniatură alcătuită dintr-o compoziție religioasă centrală în jurul căreia se află opt medalioane din care șapte cuprind reprezentări zoologice (acvilă, oaie, albină melc³² șarpe etc.) de o factură, din punct de vedere al compoziției, foarte înrudită cu aceea a stemelor județene oltene aflate pe harta lui Schwantz cit și cu cea a diferitelor embleme districtuale muntene semnalate mai sus. Medalioanele mai conțin în registrul superior și cite o inițială grecească constituind — citite împreună pe patru rînduri suprapuse — numele mitropolitului (A N T h I M O S) descompus în literele ce-l alcătuiesc, plasate în interiorul fiecăruia dintre aceste însemne circulare, trei dintre ele și anume cele din flancul drept (heraldic) înfățișînd o acvilă sub litera A, o oaie sub litera Th și o albină sub litera M, care poate nu din întîmplare sînt atît inițialele cit și emblemele județelor Argeș, Teleorman și Mehedinți (v. fig. 28—30). Această constatare ne face să credem că Antim cunoștea existența stemelor districtuale muntene, nefiind deloc exclus ca tocmai el — cunoscut ca un eminent miniaturist al epocii — să fi primit însărcinarea din partea domniei să alcătuiască armele județene ale Țării Românești. Mergînd mai departe, putem afirma că în urma analizării stemelor județelor Ilfov și Buzău — singurele făcînd excepție de la tematica faună și floră, avînd un conținut cu caracter religios (sfîinții Constantin și Elena patroni ai bisericii metropolitane bucureștene și biserica episcopală din orașul de reședință Buzău) — remarcăm că ele vădesc concepția pur bisericăască ce a stat la baza alcătuirii lor și care de asemenea ar putea aparține mitropolitului Antim.

În consecință, referindu-ne din nou la ansamblul emblemelor districtuale ale Țării Românești de la începutul secolului al XVIII-lea, putem conchide că ele existau anterior anului 1718, anul ocupării Olteniei de către Imperiali, autoritățile administrative austriace (inclusiv generalul de Stainville) nefăcînd probabil altceva decît să constate și să recunoască oficial existența acestor însemne locale mai dinainte constituite. În privința mărcilor ținuturilor Moldovei, este de presupus că ele — imitînd ca factură și tematică pe cele ale principatului muntean — să fi fost alcătuite în a doua jumătate a aceluiași veac, din inițiativa vreunui dintre fanarioți care, domnind în ambele principate, să fi importat din Țara Românească, unde stemele județene erau de acum bine împămîntenite, sistemul dotării districtelor cu embleme reprezentînd bogățiile naturale sau fauna respectivelor unități administrative teritoriale³³.

Examenul atent al conținutului acestor însemne ne arată în mod precis că unele steme districtuale provin indubitabil din emblemele municipale anterior atestate ale ținuturilor sau orașelor reședință de județ sau ținut. Astfel, pentru Țara Românească putem cita cazul județelor Argeș și Muscel ale căror steme reproduc într-o măsură pe cele ale orașelor Argeș și Cîmpulung; pentru Moldova menționăm stemele ținuturilor Dorohoi, Iași, Neamț, Tutova, Vaslui ș.a., care reproduc destul de fidel emblemele orașelor Dorohoi, Iași, Piatra, Birlad și Vaslui. Alte steme au un conținut inedit, creat la epoca întocmirii acestor in-

³¹ Arh. St. Buc., colecția Suluri, nr. 13. Documentul și facsimilul său au fost reproduse în culori în R. A., XLIX, 1972, vol. XXXIV, nr. 1, planșele 11 și 12 ca ilustrație la articolul Oliviei Strachină, *Facsimilarea documentelor de arhivă o problemă de actualitate*.

³² Melcul cu o stea între coarne constituia însuși stema personală a mitropolitului Antim așa precum rezultă din alte miniaturi și din sigiliile sale aplicate pe diverse documente de la acea epocă, 1084, cf. v. A. Sărcedofeanu: *Antim I, voievod al Moldovei, bibliotecar și topograf*, (G. B., XXIII, 1964, nr. 3—4, p. 242—243) care, publicînd integral textul hrisovului din 1715, susmenționat, de o altă interpretare a animalelor incluse în medalioanele amintite.

³³ Vezi și Const. Moisil, *op. cit.*, p. 145—146.

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 28. Medalion amintind stema județului Argeș, pe frontispiciul hrisevului din 1715 al mitropolitului Antim Ivireanu (*Médailion rappelant les armoiries du district d'Arges placé sur le frontispice du parchemin de 1715 du métropolit Antim*). (Arh. St. Buc., colecția Sului nr. 13, hrisevul din 20 iunie 1715 emis de mitropolitul Antim către mănăstirea cu același nume din București; v. reproducerea frontispiciului în „Revista Arhivelor”, XLIX, 1972, vol. XXXIV, nr. 1, pl. 11).

Fig. 29. Medalion amintind stema județului Teleorman pe frontispiciul aceluiași hrisev din 1715. (*Médailion rappelant les armoiries du district de Teleorman, sur le frontispice du même parchemin*). (Ibidem).

Fig. 30. Medalion amintind stema județului Mehedinți pe același frontispiciu al hrisevului menționat, (*Médailion rappelant les armoiries du district de Mehedinți sur le même frontispice*). (Ibidem).

semne în scop exclusiv de a servi ca armerii districtuale; în respectiva categorie putem cita ca exemple stemele județelor Prahova, Teleorman, Vlașca (pentru Țara Românească), cit și cele ale ținuturilor Bacău, Roman, Botoșani (pentru Moldova).³⁴

Dacă pentru stemele județelor din Muntenia am presupus, pentru motivele arătate mai sus, că inițiatorul ar putea fi Constantin Brîncoveanu și realizatorul lor, mitropolitul Antim, pentru stemele ținuturilor din Moldova nu simțim în măsură să emitem vreo ipoteză cu privire la autorul instituirii cit și la cel al realizării lor iconografice.

Mărcile districtelor muntene și moldovene — cu diversele fluctuații de număr și întindere teritorială a unităților pe care le figurau³⁵ — au dăinuit în general cu aspectul lor inițial (modificările intervenite la unele dintre ele fiind neesențiale) nu numai pînă la epoca Unirii, dar și ulterior pînă la 1948; după 1972 vor fi parțial reactualizate.

Apărute în condiții ce nu ne sînt bine cunoscute și în care nu știm precis dacă au format sau nu obiectul unei instituiri exprese printr-un act solemn emis de vreunul dintre domnii celor două principate române, presupunem că stemele județelor Țării Românești și ținuturilor Moldovei au funcționat doar prin tradiție ca însemne distinctive ale unităților administrativ-teritoriale pe care le reprezentau și aceasta pînă la 1831, dată la care ele vor fi oficial stabilite. Într-adevăr, conform unui articol special cuprins în Regulamentul Organic, stemele districtuale muntene și moldovene a căror existență fusese pînă atunci constatată și posibil per-

³⁴ Dan Cernovodanu, *Aperçu sur l'héraldique de district et municipale des pays roumains et la création d'armoiries nouvelles de districts et de villes de la République Socialiste de Roumanie*, Braga (Portugalia), 1978, p. 131 (Culegerea celui de al XI-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică de la Liège, 29 mai — 2 iunie 1972).

³⁵ În Țara Românească au fost instituite inițial 17 județe, devenite apoi 18 — după 1829 — prin adăugarea utedului Brăila; la 1844 prin desființarea județului Săcuzeni (înglobat parte la județul Prahova, parte la Buzău), se revine la numărul tradițional de 17 asemenea unități administrativ-teritoriale, număr care va dăinui neschimbat pînă la Unire. În Moldova, din cele 21 de ținuturi instituite inițial, vor rămîne doar 16 după 1812; din acestea se mai reduc încă trei — prin înglobarea după 1851 a Crișăturii, Hîrlăului și Hertel în teritoriul ținuturilor limitrofe, ajungîndu-se doar la 13 astfel de districte așa după cum constatăm și din reprezentările de pe sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza citat mai sus. Această împărțire administrativă se va menține pînă la 1858 cînd prin congresul de la Paris, Moldova recapătănd gurile Dunării și ieșirea la mare, numărul ținuturilor ei se va ridica la 15). Cu prilejul Unirii, districtele Principatelor Unite se vor cifra la 32, număr care cu mici fluctuații (devenit după 1868, 33, revenind iar la 32 după 1878) va dăinui în România pînă la 1918, după această dată județele țării noastre ajungînd la cifra de 34. După 1918 România va număra 71 de județe pînă la 1940, apoi după alte diverse fluctuații între 1940—1944, va rămîne în 1946 cu 58 astfel de unități administrativ-teritoriale. În epoca Republicii Populare Române, teritoriul țării va fi reîmpărțit în regiuni, renunțîndu-se la divizarea lui în județe; în sfîrșit în Republica Socialistă România prin reforma administrativă din 1968 se va reveni la vechiul sistem de împărțire teritorială, creîndu-se 39 de județe care în iulie 1972 au fost dotate și cu steme.

petuată de manieră consuetudinară, vor fi în sfârșit oficial recunoscute și fixate în mod strict ca aspect; această consacrare s-a realizat prin decretul domnești ale lui Alexandru Ghika și Mihai Sturdza³⁶ care cuprindeau descrierea acestor steme și modalitatea lor de folosire. De aci înainte, respectivele însemne vor fi prezente nu numai pe sigiliile mari domnești și pe drapelele dorobanților de județ (în Țara Românească), dar și pe toate actele administrative ale isprăvnicilor (ulterior prefecturilor) și apoi ale altor autorități locale (subprefecturi, plăși, consilii județene, judecătoria etc.), de pe întreg teritoriul celor două principate, figurind pe anteturii, sigilii, stampile, tinbruri-sec și alte însemne ale acestor autorități districtuale³⁷.

Dacă pentru Țara Românească nu cunoaștem detalii cu privire la modalitățile de fixare a stemelor județene, precum și la persoana desemnată de ocîrmuirea de stat să se ocupe de această operațiune, în Moldova documentația respectivă ni s-a păstrat. Astfel, prin adresa din 10 decembrie 1831, Divanul Țării Moldovei cere cărturarului Gheorghe Asachi — după cum se știe profesor la Academia domnească începînd din 1813 și director al Arhivelor Statului din Iași între 1832 — 1849 — să prezinte înaltei autorități solicitante un proiect de stemă a acestui principat precum și proiectele celor 16 „gherburii” ale ținuturilor sale, alcătuite după vechile însemne de acest gen, împreună cu descrierea lor exactă³⁸. Asachi va înfățișa Divanului în anul următor (1832) proiectele cerute, în care cruditul cărturar va ține seamă de tradiția iconografică a fiecărei embleme de ținut în parte, stabilită de la apariția acestui gen de însemne și pînă la 1831³⁹.

Tot la începutul perioadei regulamentare, în funcție de reînființarea organelor municipale de conducere proprii, constatăm o reapariție a sigiliilor orașenești, începînd firește cu Bucureștii (1831)⁴⁰ și Iașii (1834)⁴¹, urmate apoi de restul centrelor urbane — vechi și noi — din cele două principate, însemne dotate cu steme sau embleme diverse; astfel unele dintre aceste sigilii vor înfățișa fie stema țării, fie pe cea a județului în raza căruia era situat orașul respectiv, altele vor reactualiza reprezentările heraldice ale vechilor municipalități, în sfârșit ultimele vor inaugura embleme noi pe motivul fie că orașele în cauză nu avuseseră în trecut atari însemne, fie că centrele respective doreau să-și inoveze sigiliile de altă dată (în genere cu aspect hagiografic), fie că ele aparțineau unor așezări recent ridicate la statutul urban. Putem exemplifica în acest sens pentru categoria însemnelor municipale purtînd stema principatului respectiv, sigiliile orașelor București, Iași, Focșani (1834), Pitești (1860) ș.a.; pentru categoria celor purtînd stema județului în teritoriul căruia se afla centrul urban în în cauză (în genere fiind chiar reședință districtuală), menționăm sigiliile orașelor Brăila (1836), Craiova (1841), Iași (1862), Focșani (1862), Cimpulung-Muscel (1862), Galați (1869) ș.a.; pentru categoria însemnelor continuînd sau reactualizînd vechile embleme municipale, cităm sigiliile tirgurilor Piatra, Botoșani, Siret ș.a.; în sfârșit în categoria însemnelor noi,

³⁶ Nu cunoaștem sursa decretului lui Alexandru Ghika referitor la stabilirea stemelor județene din Țara Românească; în schimb hrîsoavul lui Mihai Sturdza pentru fixarea mărcilor ținuturilor Moldovei și sigiliilor Statului s-a aflat, între cele două războaie, în muzeul „Dr. C. I. Istrăți” din Palatul Cultural din Turnu Severin. (Pompiliu Costescu: *Palatul cultural din Turnu Severin*, în B. Gr. IV, 1933, nr. 12, p. 741) și e de presupus că se mai află și în prezent acolo.

³⁷ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, *ibidem*.

³⁸ Arh. St. Iași, colecția Litere, Gh. Asachi, G/94, f. 3, cf. Gh. Ungureanu: *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea*, în R. A., IX, 1966, nr. 2, p. 85. V. în același sens și V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15—16, cit. și Dan Cernovodeanu, *Stîlnia și aria heraldică în România*, loc. cit., p. 5, și nota 22.

³⁹ Asachi mai primise anterlor o însărcinare similară din partea Divanului Moldovei și anume la 1815 cînd Scarlat vodă Callimachi poruncise numitului divan să-l alcătuiască de asemenea un proiect al stemei țării și al ținuturilor sale (Gh. Ungureanu, *Figuri de arhivist români. Gh. Asachi 1799—1869*, București, 1987, p. 12; Idem, *O viață întru luminarea neamului: Gh. Asachi*, în M. I., II, 1968, nr. 2, p. 46—47) pentru a împodobi portretul său de pe frontispiciul Codului Civil al Moldovei din 1817 (ediția grecească), prilej în care respectivul cărturar s-a inspirat direct pentru mărcile ținuturilor principatului în cauză, din conținutul emblemelor de pe sigiliul Divanului Cnefel Moldovei din 1806—1812 menționat mai sus. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 4—5 și nota 19.

⁴⁰ Bucureștii au posedat și anterior anului 1831 — cînd apar primele sigilii municipale cu emblema țării preluate și de oraș (avînd valahică) — reprezentări cu caracter heraldic legate de vechile pecetea ale judeților acestui însemnat centru urban. Astfel cităm steagul din 1822 al agiei poliției Bucureștilor pe care figurează vechea emblema cu caracter hagiografic (Buna-Vestire) înfățișată pe sigiliile municipale bucureștene în secolul al XVII-lea, însă prezentată într-un ansamblu strict heraldic (cu scut oval, suprapus de o coroană și înconjurat de trofee) (v. reprezentarea în culori la P. V. Năsturel, *Steaguri, steme române, însemne domnești, trofee*, București, 1903, p. 46—47, fig. 14, precum și comentarii asupra ei, la Dan Cernovodeanu, *Contribuțiuni la studiul stemei municipiului București în secolele XIX și XX*, în M.I.M., București, VIII, 1971, p. 160—161, nota 4 și fig. 2). De asemenea menționăm pecetea datată 1828, a lui Costache Cantacuzino, vornic de poliție al Bucureștilor, care conține o avîlă cruciată și încoronată cu zborul în jos, stînd pe o esarță condusă pe care se află inscripția anul pomenit mai sus (Arh. St. Buc., Filiala Municipiului București, fond Primăria oraș București, dosar nr. 5/1831, f. 108, pecetea, în negru de fum, fiind aplicată pe un inscrip din 15 octombrie 1831 adresat Dvornicilor poliției București și semnat de Costache Cantacuzino), emblema care prefigurează pe cea ce va apărea pe primele sigilii din 1831 ale Statului orașenești din București. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 162—163, fig. 1—5.

⁴¹ Primul sigiliu municipal și anume acel al Eforiei orașului Iași apare la 1834 și conține reprezentarea armelor Moldovei de la acea epocă, capul de bour din stema țării și leul din stema de familie a domnitorului Mihai Sturdza. Arh. St. Iași, colecția Documente, 753/6, cf. Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea*, în R. A., IX, 1966, nr. 2, p. 89, fig. 7; al doilea astfel de însemn, datînd tot din același an 1834, cuprinde într-un scut oval tăiat, în cîmpul superior capul de bour al Moldovei pe azur, iar în cel inferior, pe argint, un cal, vechea emblema municipală din veacul al XVII-lea, devenită ulterior și cea a ținutului Iași (Ibidem, p. 88, fig. 6).

cităm sigiliile orașelor Iași (1851), Birlad (1860), București (1862, 1865 și 1868), Alexandria (1867), Focșani, (1867) Constanța (după 1878), ș.a.

Stemele municipale se vor mai afla reprezentate și pe drapelele gărzilor civice, formațiuni de miliție orășenească înființate pe tot cuprinsul României în martie 1866⁴² și funcționând efectiv până la 1882. Pe aceste drapele tricolore, armele diferitelor orașe — plasate pe banda de culoare galbenă a steagului — vor fi incluse în genere în scuturi de formatul așa numit francez modern⁴³, timbrate de o coroană murală cu cinci turnuri și înconjurată la bază de o eșarfă cu deviza „Patria și dreptul meu”⁴⁴. Cimpul scutului conținea stemele municipale va fi tripartit în fascie, de azur, galben (nu de aur) și roșu, peste care vor broșa emblemele orășenești respective. Din astfel de drapele armoriolate conservate până în vremurile noastre, menționăm pe cele ale orașelor București, Tîrgoviște, Focșani, Birlad⁴⁵ etc.

Revenind la heraldica districtuală, vom analiza integral stemele județelor Țării Românești și ale ținuturilor Moldovei, studiindu-le pe fiecare în parte și urmărind evoluția lor de-a lungul timpului. O observație preliminară se referă la poziția acestor reprezentări simbolice conținute în sigiliile mari domnești, unde apariția lor în ansamblu, este — după cum am văzut — pentru prima oară constatată în sigiliul din 1782 al lui Nicolae Caragea. Ordinea în care medalioanele (circulare sau ovale) incluzând simbolurile fiecărui județ al Țării Românești sînt așezate în bordura ce înconjoară stema centrală domnească, se bazează pe amplasarea geografică a respectivelor unități administrativ-teritoriale, pornind de la granița cu Moldova și pînă la frontiera cu posesiunile estice ale imperiului habsburgic. Astfel, aceste medalioane prezintă următoarea succesiune: 1) Slam Rîmnice (Rîmniceul Sărat); 2) Buzău; 3) Săcuieni (Saac); 4) Prahova; 5) Ialomița; 6) Ilfov; 7) Dimbovița; 8) Vlașca; 9) Telcorman; 10) Argeș; 11) Muscel; 12) Olt; 13) Romanși; 14) Vilcea; 15) Dolj; 16) Gorj; 18) Mehedinți. Ordinea aceasta a plasării medalioanelor județene, inaugurată de Nicolae Caragea pe sigiliul domnesc din 1782⁴⁶ amintit, a fost conservată doar de succesorul său Mihai Suțu pe însemnul său din 1783⁴⁷ (folosit deci între 1783—1786, probabil și între 1791—1792) și poate și de Nicolae Mavrogheni (1786—1790) de la care nu ni s-a păstrat nici un sigiliu mare cu steme de județe, deși este de presupus să fi folosit și el un atare însemn.

Începînd de la Alexandru Moruzi (1792—1796 și 1799—1801) pe sigiliul său datat 1792⁴⁸, intervine o modificare de poziție a simbolurilor districtuale, în sensul că medalionul conținînd stema județului Muscel e plasat pe locul 10 ocupat pînă atunci de cel al județului Argeș care trece pe locul 11. În această nouă amplasare, medalioanele județene muntene rămîn neschimbate ca poziție — cu o singură excepție⁴⁹ — pe toate sigiliile mari domnești (de tipul dotat cu însemnele districtuale ale țării) folosite de către principii fanarioți pînă la 1821 și de către domnii pămînteni Grigore IV Ghika și Alexandru Ghika. Astfel cităm: sigiliul lui Alexandru Ipsilanti (a doua domnie 1796—1797), datat 1796⁵⁰; sigiliul lui Constantin Hangerli (1797—1799), datat 1797⁵¹, sigiliul lui Mihai Suțu (a treia domnie 1801—1802),

⁴² Legea din 17 martie 1866 pentru organizarea gărzilor urbane (textul publicat în 1867, c.f. Gh. Vasilescu: *Contribuții la istoricul Gărzii Civice din București*, în M.I.M., București, I, 1964, p. 192). Gărzile civice mai au avut și anterior anului 1866 o scurtă existență și anume în Țara Românească în timpul revoluției din 1848; într-adevăr proclamarea de la Islaz prevedea și instituirea în întreaga țară a unor gărzii orășenești, hotărîre ce nu s-a aplicat în mod oficial decît în cazul capitalei București în care s-a înființat o astfel de formațiune, suprimată imediat după înăbușirea revoluției în același an. Mihai G. Stephănescu, *Drapeaux militaires roumains du XIX siècle aux armoiries des districts et des villes*, Braga (Portugalia), 1973, p. 469. Culegerea celui de al XI-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică de la Liège, 29 mai — 2 iunie 1972).

⁴³ Cu excepția scutului stemei municipale a Birladului de pe drapelul gărzii civice a acestui oraș, scut care aparține tipului de Renaștere central-europeană cu scobituri simetrice. cf. Mihai Stephănescu, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁴ Afară de deviza orașului Focșani (Unirea face puterea) singura diferită de cea a tuturor centrelor urbane din țară și aceasta în amintirea rolului jucat de respectivul oraș în perioada 1859—1862 când a fost sediul unor autorități centrale ale Principatelor Unite (v. generalul P.V. Năsturel, *op. cit.*, p. 100 și 101, fig. 34; v. și sigiliul Legiunii gardiei civice din același oraș, cf. Dimitrie F. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906, p. 233; Mihai Stephănescu, *op. cit.*, p. 14).

⁴⁵ Aceste drapele, cu excepția celui al Focșanilor (reprodus de generalul P.V. Năsturel, *loc. cit.*) se găsesc în colecția Muzeului Militar Central din București.

⁴⁶ Documentul din 13 septembrie 1782, Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, XXXIV/22, cf. Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 412, fig. 36.

⁴⁷ Documentul din 28 decembrie 1783, *ibidem*, fond mănăstirea Cotroceni, XXXIII/12, cf. *ibidem*, p. 313, fig. 38.

⁴⁸ Documentul din decembrie, f. z., 1792, *ibidem*, colecția Sului, nr. 50, cf. *ibidem*, p. 415, fig. 42.

⁴⁹ Este vorba de sigiliul, datat 1809, al „Printăpatului Țării Românești” emis de Divan în Interregnum din perioada de ocupație rusă din 1806—1812, însemn care prezintă aceiași poziție în amplasarea medalioanelor ca stemele județene ca și cea din sigiliul lui Nicolae vodă Caragea. Bibl. Acad. R.S. România, Mss. CXCVIII/108, cf. Const. Moisil, *op. cit.*, p. 144, fig. 10 și p. 145.

⁵⁰ Documentul din 16 martie 1797, Arh. St. Buc., fond Mitropolia București, CDLXXII/6, cf. Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 410—411, fig. 34.

⁵¹ Documentul din 23 mai 1798, *ibidem*, fond mănăstirea Cotroceni, XXXIII/16, cf. *ibidem*, p. 416, fig. 44.

datat 1801⁵², sigiliul lui Constantin Ipsilanti (1802—1806 și 1806—1807), datat 1802⁵³, sigiliul lui Ioan Gheorghe Caragea (1812—1818), datat 1812⁵⁴, sigiliul lui Alexandru Sutu (1818—1821), datat 1818⁵⁵, sigiliul lui Grigore IV Ghika (1822—1828), datat 1822⁵⁶, în sfârșit sigiliul lui Alexandru Ghika (1834—1842), datat 1834⁵⁷ (v. fig. 22), în care constatăm însă apariția medalionului cu stema județului Brăila (revenit Țării Românești în 1829) intercalat între medalioanele Slam Rimnicului și Buzăului, restul stemelor districtuale — majorat deci ca număr la 18 — rămânând în vechea lor amplasare circulară cunoscută de la Alexandru Moruzi încoace.

În timpul domnilor regulamentari următori, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, cit și sub cămăcămia din 1858, sigiliile mari domnești dotate cu însemnele județelor Țării suferă sensibile modificări de poziție ale medalioanelor conținând simbolurile acestor unități administrative-teritoriale; astfel sigiliul lui Gheorghe Bibescu (1843—1848), datat 1843⁵⁸ (v. fig. 23), prezintă următoarea ordine în amplasarea celor 18 steme districtuale și anume: 1) Ilfov (probabil din pricina Bucureștilor, capitală a acestui județ, dar și a Țării întregi); 2) Dimbovița; 3) Vlașca; 4) Teleorman; 5) Muscel; 6) Argeș; 7) Olt; 8) Romanai; 9) Vilcea; 10) Dolj; 11) Gorj; 12) Mehedinți; 13) Slam-Rimnic; 14) Brăila; 15) Buzău; 16) Săcuieni; 17) Prahova, 18) Ialomița. Aceași poziție a stemelor județene (minus medalionul cu stema Săcuienilor, district desființat în 1845, numărul județelor Țării Românești revenind la 17), se poate constata și pe sigiliul lui Barbu Știrbei, datat 1849⁵⁹, cit și pe cel al cămăcămiei din 1858, datat în același an⁶⁰.

La început, pe aceste mari însemne domnești menționate, numele — în caractere chirilice — al județelor incluse în medalioanele din bordura cimpului sigilar, erau înscrise fie complet, fie prescurtat⁶¹; ulterior, respectivul apelativ e marcat doar prin două litere (inițiala numelui județului și o literă din cuprinsul acestui nume)⁶².

Districtele Munteniei vor mai fi reprezentate și pe verso foi de titlu a volumului III al Istoriei generale a Daciei, operă a cunoscutului cărturar Dionisie Fotino, tipărită la Viena între 1818—1819⁶³; în această compoziție heraldică, medalioanele circulare cu stemele județelor sînt — după cum se știe — înscrise în interiorul unui triunghi isoscel avînd plasată în unghiul superior stema județului Dimbovița sub care se află imediat cea al Ilfovului. De-desubt acestor medalioane județene suprapuse, aflate în registrul de sus al compoziției, se desfac două rînduri de asemenea steme circulare urmînd bordura interioară a celor două laturi egale ale triunghiului și anume la dreapta (heraldică) medalioanele județelor Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș, Olt, la stînga (idem) medalioanele județelor Ialomița, Prahova,

⁵² Sigiliul original de argint în fosta colecție Mihail C. Sutz; v. reproducerea în galvanoplastie în Bibl. Acad. R.S. România, Cabinet numismatic; este interesant de remarcat că însemnul respectiv datat 8 octombrie 1801, respectă succesiunea medalioanelor înscrisă de la finele lui 1792 de sigiliul lui Alexandru Moruzi, în timp ce pecetea aceluiași Mihail Sutu din 1793 (prima sa domnie), prezintă o ordine a medalioanelor județene identică cu cea a predecesorului său Nicolae Caragea (adică la nr. 10 stema județului Argeș și la nr. 11 cea a județului Muscel, în timp ce pe sigiliul din 1801, poziția acestor steme este inversată, la nr. 10 aflîndu-se stema județului Muscel, iar la nr. 11 cea a județului Argeș).

⁵³ Documentul din 5 septembrie 1803, Arh. St. Buc., colecția Diplomatică, nr. 73; cf. Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 418, fig. 48.

⁵⁴ Documentul din 26 ianuarie 1815, *ibidem*, nr. 83, cf. *ibidem*, p. 419, fig. 50.

⁵⁵ Documentul din 20 martie 1819, *ibidem*, colecția Suli, nr. 01; cf. *ibidem*, p. 417, fig. 46. Deși e de presupus că în domniile sale anterioare din Țara Românească (1802, 1806 și nominal, tot la finele lui 1806), Alexandru Sutu s-a folosit el un sigiliu dotat cu steme județene, totuși un atare însemn nu ni s-a păstrat, astfel încît cităm doar pe cel purtînd data 1818.

⁵⁶ Documentul din 21 mai 1824, Bibl. Acad. R.S. România, Mss. CLXXI/81; cf. Const. Moisil, *op. cit.*, p. 145. V. și E. Virtosu, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea (Țara Românească)*, în S.C.N., I, 1957, p. 317, fig. 3, și 4, reprezentarea tiparului sigilar de argint, datat 1822, al respectivului domnitor (în Muzeu, de Ist. a R.S.R.).

⁵⁷ Tiparul sigilar de argint în Bibl. Acad. R.S. România, Cab. numism. Sigiliul nr. 259, cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 320—321, fig. 8.

⁵⁸ Tiparul sigilar de alamă, la Arh. St. Buc., Sigiliu administrative, nr. 3037; v. reprezentarea și la E. Virtosu, *op. cit.*, p. 326, fig. 20. Modificările de poziție ale medalioanelor județene de pe acest sigiliu nu sînt întâmplătoare sau anarhice; este vorba de o nouă grupare a respectivelor steme districtuale în raport cu medalionul central (superior) al județului Ilfov conținînd pe teritoriul său capitala Țării. Astfel, în dreapta și în stînga acestui medalion sînt plasate cîte șase steme circulare de districte din Muntenia și anume la dreapta (heraldică) medalioanele județelor: Ialomița, Prahova, Săcuieni, Buzău și Slam Rimnic, iar la stînga (idem), pe cele ale județelor: Dimbovița, Vlașca, Teleorman, Muscel și Argeș. În registrul inferior al sigiliului se află în continuare reprezentate medalioanele județelor din Oltenia, în ordinea cunoscută și anume de la stînga spre dreapta (heraldică): Olt, Romanai, Vilcea, Dolj, Gorj și Mehedinți.

⁵⁹ Tiparul sigilar de otel, *ibidem*, nr. 3042; v. și E. Virtosu *op. cit.*, p. 330, fig. 32.

⁶⁰ Tiparul sigilar de otel, *ibidem*, nr. 3052; v. și E. Virtosu, *op. cit.*, p. 344, fig. 54. Este însemnul de care s-au servit în intervalul de la 18 octombrie 1858 la 24 ianuarie 1859, caimacamii Emanoil Băleanu, Ioan Manu și Ioan Al. Filipescu numiți de Poartă prin firman imperial, conform art. 40 al Convenției de la Paris din 7/19 august 1858.

⁶¹ Sigiliile dateate 1782 și respectiv 1783 ale lui Nicolae Caragea și Mihail Sutu (prima domnie), *loc. cit.*, E. posibil ca același gen de legendă să posedă și sigiliul lui Mihail Sutu din a doua domnie (1701—1792) ca și însemnul eventual, de acest tip, al lui Nicolae Mavrogheni.

⁶² Acest sistem de marcare doar prin două inițiale (în genere consoane) a numelui județelor de pe medalioanele districtuale din sigiliu sau din reprezentări grafice, se va mentine în Țara Românească, pe toată perioada cuprinsă între 1792 și 1859.

⁶³ Bibl. Acad. R.S. România; reprezentarea frontispiciului la A. Urechia, *op. cit.*, tab. II, fig. 5 și Ioan Bianu și Nerva Hodos, *Bibliografia românească veche*, vol. III, București, 1912, p. 253, fig. 382.

Săcuieni, Buzău, Slam-Rîmnic. Bordind latura inferioară a triunghiului isoscel apar reprezentate medalioanele județelor Olteniei și anume (de la stînga spre dreapta): Romanati, Vilcea, Dolj, Gorj și Mehedinți (v. fig. 31).

Alte reprezentări, de astă dată exclusiv ale stemelor celor cinci districte ale Olteniei, întîlnim pe sigiliile caimacamlor Craiovei, însemne ce ni s-au păstrat începînd de la finele veacului al XVIII-lea, în care emblemele județelor respective apar fie libere în cîmpul sigilar (1795 și 1796)⁶⁴, fie incluse în spații semi-circulare (1803)⁶⁵, ori în medalioane rotunde (1813)⁶⁶, sau în medalioane ovale în picioare (1813, 1821, 1824 – v. fig. 32–1827)⁶⁷ ori culcate (1825, 1830, v. fig. 33)⁶⁸. Succesiunea stemelor județene pe aceste sigilii este următoarea, pornind în sens circular de la stînga spre dreapta (heraldice): 1) Romanati; 2) Vilcea; 3) Dolj; 4) Gorj; 5) Mehedinți (v. sigiliul din 1803); apoi: 1) Romanati; 2) Gorj; 3) Dolj; 4) Vilcea; 5) Mehedinți (v. sigiliul din 1813, iulie 20); după aceea: 1) Mehedinți; 2) Gorj; 3) Dolj; 4) Vilcea; 5) Romanati (v. sigiliile din 1813 ianuarie 13, 1821, 1824, 1827); în sfîrșit: 1) Gorj; 2) Dolj; 3) Mehedinți; 4) Romanati; 5) Vilcea; (v. sigiliile din 1825 și 1830). Numele județelor este marcat pe sigiliile caimacamlor Craiovei dintre 1803–1824 prin două litere (în caractere cirilice), iar în perioada 1825–1830, printr-una singură (doar inițiala districtului respectiv).

Un alt gen de reprezentări heraldice județene îl mai constituie și cele aflate pe sigiliile eclesiastice datînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea; inaugurat de înalții prelați și de administrația bisericească din Oltenia – probabil prin imitarea însemnelor de acest gen ale caimacamlor respective provincii – sistemul de dotare a pecetiilor chiriariilor cu steme districtuale se generalizează și în restul Țării Românești și mai tîrziu și în Moldova. Astfel, putem cita sigiliul de bronz din 1824 al lui Neofit Geanoglu ca episcop de Rîmnic, cu armele județelor făcînd parte din numita dieceză, incluse în medalioane ovale (în picioare) și plasate în ordinea – în sens circular de la stînga spre dreapta (heraldice) – următoare: 1) Mehedinți; 2) Gorj; 3) Vilcea; 4) Romanati; 5) Dolj⁶⁹; apoi sigiliul de argint din 1840 al aceluiași înalt prelat ca mitropolit al Ungrovlahiei în care apar toate cele 18 steme ale județelor Țării Românești de la acea dată (v. fig. 34) incluse în scuturi de format rectangular (cu unghiurile inferioare ușor rotunjite), timbrate de coroane (nobiliare cu cinci perle) și înconjurînd stema mitropoliei țării, în ordinea următoare (în sens circular de la dreapta spre stînga heraldice): 1) Ilfov; 2) Muscel; 3) Argeș; 4) Olt; 5) Teleorman; 6) Gorj; 7) Brăila; 8) Vilcea; 9) Mehedinți; 10) Dolj; 11) Slam-Rîmnic; 12) Săcuieni; 13) Prahova; 14) Ialomița; 15) Vlașca; 16) Buzău; 17) Dimbovița; 18) Romanati⁷⁰. Pentru Moldova putem menționa antetul datînd de la finele secolului al XIX-lea reprezentînd stema episcopiei Hușilor formată din armele ținuturilor Vaslui, Fălciu și Tutova aparținînd respectivei dieceze, arme plasate direct pe mantoul episcopal împărțit precum un scut (tăiat și despicat în talpă)⁷¹, v. fig. 35.

⁶⁴ V. pecetiile de caimacani al Craiovei din 1795 și 1796 aplicate pe negru de fum (în albumul sigilografie al cercetătoarei Maria Dogaru, lucrare în ms.).

⁶⁵ Peceta datată 1803 a lui Costache Caragea, biv vel cămărar, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru pe jalba lui Nicolăiță Jovpale din Rîmnic dată cu hotărîrea din 29 octombrie 1803 a cămăcămiei (v. Arh. St. Buc., Fond Mănăstirea Dintrun lemn, XVIII/16, cf. Emil Virtosu, *Sigiliile cu însemnele dregăloriei (Țara Românească 1786–1829)*, în R.M., II, 1965, nr. 2, p. 154, fig. 3).

⁶⁶ Pecetea datată 1813 a lui Nicolae Scansvi, biv vel postelnic, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru pe o jalbă din 20 iulie 1813 (v. Arh. St. Buc., ibidem, XII/16, cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 155, fig. 5; v. și Const. Moisil, *op. cit.*, p. 148, fig. 14, reprezentarea în desen a aceleiași amprente sigilare pe o poruncă din 12 august 1813 a respectivului caimacam).

⁶⁷ Vezi pecetea datată 1813 a lui Gheorghe Arghîropol, biv vel ban, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru pe o jalbă din 13 ianuarie 1813 (v. Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, CCVIII/4; cf. C. Moisil, *op. cit.*, ibidem, fig. 13, cit. și E. Virtosu, *op. cit.*, p. 154, fig. 4); pecetea datată 1821 a lui Ioan Samuroz, biv vel postelnic, caimacam al Craiovei aplicată în tuș negru pe un act din 5 aprilie 1821 (v. Bibl. Acad. R.S. România, Mss. DCCXX/221; cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 155, fig. 8); sigiliu de argint datat 1 aprilie 1824 al lui Dimitrie Ralet, biv vel hatman, caimacam al Craiovei (în posesia Ileanei Ionescu din București); în sfîrșit, pecetea datată 1827 a lui Constantin Ghika, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru pe un act din 25 august 1827 (v. Arh. St. Buc., Mss. 487, p. 67; cf. E. Virtosu, *ibidem*, p. 156, fig. 9, și Bibl. Acad. R.S.R., Mss. CLXXXV/277; cf. C. Moisil, *ibidem*, p. 148, fig. 13).

⁶⁸ Pecetea datată 1825 a lui Alexandru Ghika, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru pe o rezoluție a cămăcămiei din 7 decembrie 1825 (în colecția Gustav Finkelstein, v. reprezentarea la Dan Cernovodeanu; *Știința și arta heraldică în România. Album heraldic. Partea III-a*, pl. CXVIII, fig. 6); v. pecetea datată 1830 a lui Alexandru Scarlat Ghika, biv vel vornic, caimacam al Craiovei, aplicată în tuș negru la 14 august 1830 pe foaia de zestre din 27 iulie a aceluiași an (în colecția de documente a lui George D. Florescu, v. reprezentarea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, ibidem, fig. 8).

⁶⁹ În colecția Gustav Finkelstein (v. reproducerea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. CXIX, fig. 1); aceeași amplasare a medalioanelor ovale cu stemele județelor din eparhie se observă și pe pecetea datată 1848 a ocîrmuirii episcopiei de Rîmnic, aplicată în tuș negru pe un act din 13 martie 1850 (v. și C. Moisil, *op. cit.*, p. 149, fig. 15), precum și pe pecetea nedată a Seminarului aceluiași dieceze, aplicată în negru de fum pe un atestat din 22 iunie 1852 (în colecția de documente Gustav Finkelstein, v. reproducerea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, ibidem, fig. 3).

⁷⁰ În colecția Dan Cernovodeanu (v. reprezentarea la același, *op. cit.*, ibidem, fig. 2) precum și colecțiile Muzeului de istorie a Municipiului București, secția feudală, Sigiliu, nr. inv. 7773). Nu ne putem da seama de principiul care a stat la baza acestui aranjament – în aparență anarhic – al stemelor județene din sigiliul mitropolitului Neofit II.

⁷¹ „Albina”, revistă enciclopedică populară, IV, 1900, nr. 11, p. 301, stema (împurind ca ilustrație la articolul lui P. Girbovleanu: *O cîntăre* (panegiric la moartea episcopului Hușilor), p. 301–303.

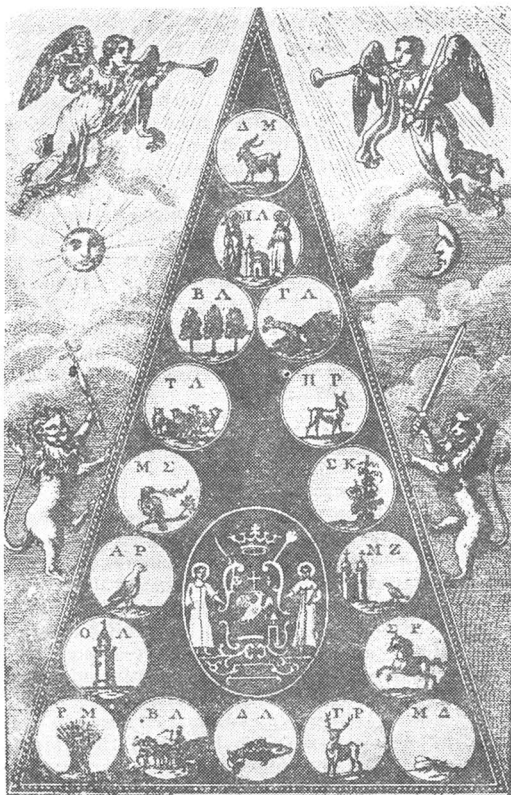

Fig. 31

Fig. 32. Stemele județelor Olteniei, gravate pe sigiliul de argint din 1824 al lui Dimitrie Ralet, biv vel hatman și caimacam la acea dată de Craiova. (Le sceau de 1824 de Dêmètre Ralet, caimacame de Craiova), (însemn în colecția Ileanei Ionescu din București; vezi reprezentarea la Dan Cernovodeanu: Știința și arta heraldică în România. Album heraldic, partea III-a, pl. CXVIII, fig. 5).

Fig. 33. Stema familiei Ghika (Tara Românească) însoțită de stemele județelor Olteniei pe pecetea în negru de fum, datată 1830, a lui Alexandru Scarlat Ghika, biv vel vornic și caimacam al Craiovei la acea dată (Le sceau de 1830 d'Alexandre Charles Ghika, caimacame de Craiova), (pecetea aplicată pe foaia de zestre din 27 iulie 1830 prin care sordăreasa Elena Bibescu înzestrează pe fiica sa Ecaterina, actual fiind totărit de numitul caimacam la 14 august 1830; în colecția de documente G. D. Florescu, v. reprezentarea la Dan Cernovodeanu, op. cit., ibidem, fig. 8).

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 81. Stema Țării Românești încadrată între stemele celor 17 județe ale sale. (Les armoiries de la Valachie entourées des médaillons aux emblèmes des 17 districts de cette principauté) (sur le frontispice du 3e tome de l'Histoire generale de la Dacie, œuvre de Denys Fotino, imprimée à Vienne en 1819), (publicată pe verso foalei de titlu al volumului III al Istoriei generale a Daciei operă a lui Dionisie Fotino, tipărită la Viena între 1818 și 1819. Vezi și V. A. Urechia, op. cit., tab. II, fig. 5, precum și Ioan Bianu și Nerva Hodos: Bibliografia românească veche, vol. III, București, 1912, p. 253, fig. 382).

Fig. 34. Sigiliu de argint, datat 1840, al lui Neofit II Geanoglu, mitropolit al Ungro-Vlahiei (1840–1849) (Le sceau de 1840 de Néophyte II Geanoglu, métropolitain de Valachie), (în colecția Dan Cernovodeanu; v. și Muz. Ist. mun. Buc., S.F. Sigilii, nr. inv. 7773, nr. secție 11287; reproducerea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, ibidem, pl. CXIX, fig. 2).

Fig. 34

Fig. 35. Stema episcopiei Hușilor cu emblemele celor trei județe cuprinse în această dieceză (Les armoiries de l'évêché de Huși aux emblèmes des trois districts inclus dans cette diocèse (fin du XIXe siècle), (antet datînd de la finele veacului al XIX-lea; V. reproducerea lui în „Albina”, revistă enciclopedică populară, IV, 1900, nr. 11 din 10 decembrie, p. 301).

Fig. 36. Stemele județelor Gorj și Vâlcea flancînd pe cea a județului Brăila în chenarul ornamental al diplomelor de îndălțare în rang folosite de cancelaria domnească munească sub Alexandru Ghika și Gheorghe Bibescu. (Les armoiries des districts de Gorj et de Vâlcea flanquant celles du district de Brăila dans le cadre ornamental des diplômes princiers en usage en Valachie de 1834 à 1848); (stemele sînt înconjurată de trofee terestre și navale cît și de pavilionul flotei fluviale a Țării Românești, v. de pildă diploma din 30 august 1837 prin care Alexandru Ghika înalță pe serdarul Zamfirache Crețlanu la rangul de paharnic, în colecția de documente Radu Crețlanu, precum și diploma din 6 decembrie 1844 prin care Gheorghe Bibescu înalță pe serdarul Constantin Cîrlova la rangul de paharnic, v. Ioan Cîrlova; *Genealogia familiei Cîrlova* București, 1939, p. 13, și pl. II).

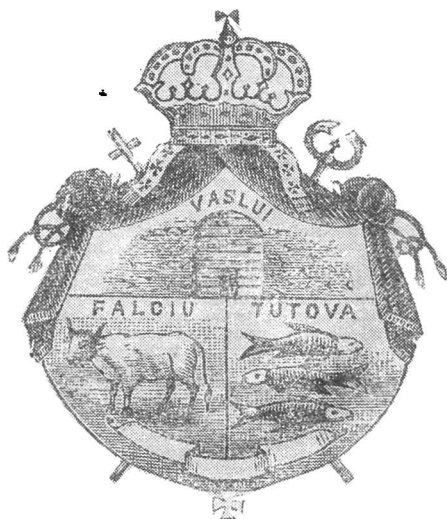

Fig. 35

Fig. 36

În afara vestigiilor de heraldică districtuală — în mare majoritate de ordin sigilar — analizate mai sus, mai putem cita și alte feluri de astfel de reprezentări precum bunăoară stemele județelor Țării Românești incluse în chenarul ornamental de pe diplomele domnești de înaltare în rang (v. fig. 36, stemele județelor Brăila, Gorj și Vilcea și fig. 37, stema județului Mehedinți), diplome folosite de cancelaria acestui principat între 1834—1848⁷², sau medaliaoanele cu armele districtuale ale aceluiași teritoriu aflate pe obeliscul executat de argintarul francez Saget și oferit de acesta în 1845 domnitorului Gheorghe Bibescu⁷³ (v. fig. 38—40, stemele județelor Muscel, Dimbovița și Olt) sau chenarul decorativ alcătuit din ornamente vegetale — vrejuri cu frunze și flori — în care sînt cuprinse de asemenea stemele districtelor principatului muntean, chenar ce încadrează portretul aceluiași domnitor, cît și pe cel al fratelui și succesorului său, Barbu Știrbei⁷⁴ (v. fig. 41—43, stemele județelor Ialomița, Teleorman și Rîmniceu-Sărat), precum și alte reprezentări heraldice de acest gen printre care mai amintim în sfîrșit și frontispiciul diplomelor de rang dintre 1849 și 1856 (v. fig. 44).

O mențiune specială se mai cuvine totuși făcută și asupra reprezentărilor aflate pe frontispiciul periodicului bilunar „Învățătorul satului” apărut la București între 1843 și 1852⁷⁵. Fiecare exemplar al acestei publicații destinate așezărilor noastre rurale, poartă sub titlul ei (însoțit de an, număr și dată), acvila cruciată a Țării Românești (conturnată) avînd deasupra capului coroana domnească și în ghiare, atributele suverane, spada și buzduganul, fiind flancată la dextra de cîte un medalion ce conține cîte o emblemă județeană și în bordură, în registrul superior, numele, înscris în caractere chirilice de tranziție, al districtului respectiv (v. fig. 45, exemplarul cu medalionul județului Argeș). Astfel din cele 24 de numere anuale în primele 18 au apărut succesiv (fiecare exemplar conținînd separat cîte o asemenea emblemă de județ), toate însemnele districtelor principatului muntean, după care, succesiunea lor, conformă celei a alfabetului chirilic, este reluată, minus județul Săcuieni, desființat în primele luni ale anului 1845. Însemnătatea și interesul ce prezintă aceste embleme — avînd aspectul sigiliilor județene de la acea epocă — constă în faptul înfățișării lor similare ca factură (același mod de amplasare a emblemei și a numelui fiecărui județ, scris în același gen de caractere și dimensiuni), ceea ce denotă în mod evident, instituirea simultană a acestor însemne de către autoritatea centrală. Destinat satelor, avînd deci o maximă difuzare în întreaga țară, la care se mai adaugă și prezența într-un loc perfect vizibil (frontispiciul periodicului), a tuturor mărcilor distinctive ale județelor din principat, „Învățătorul satului” pe lingă rolul său informativ și educativ cunoscut, a mai avut — susținem noi — și misiunea de a populariza în rîndul celor mai largi pătri ale locuitorilor Țării Românești, aspectul emblemelor districtuale muntene trebuind a fi cunoscute de această populație, întrucît însemnele în cauză prezentau înfățișarea sigiliului autorităților județene respective cu care localnicii în felurite ocazii

⁷² Începînd din domnia lui Alexandru Ghika, practică continuată și sub Gheorghe Bibescu, cancelaria domnească a Țării Românești a folosit formulare de diplome de înaltare în ranguri civile (cele militare aveau un alt aspect), dotate cu un chenar ornamental în care se aflau incluse stemele celor 18 județe ale principatului, însoțite de diverse trofee în stil neo-clasic. Desi, precum se știe, județul Săcuieni fusese desființat după 1844, totuși și ulterior acestel date cancelaria lui Gheorghe Bibescu va face uz în continuare de genul de diplome menționat, cu toate că Țara Românească nu mai poseda din nou decît 17 județe, în locul celor 18 asemenea unități administrativ-teritoriale existente în respectivul principat după 1829 și reprezentate ca atare pe documentele în chestiune (v. spre exemplu diploma nr. 2046 din 23 aprilie 1846 prin care logofătul credinței Ioan Filipescu e înaltat de vodă Bibescu la rangul de mare logofăt al drepților, precum și diploma nr. 2291 din 30 septembrie al aceluiași an, prin care clucerul Costache Glogoveanu e numit tot de domnitorul Bibescu, mare agă; ambele acte, în colecția de documente George D. Filicaru).

⁷³ Argintarul francez Saget, dovedit a fi falsificat monete turcești de argint și condamnat la moarte prin sentința divanului domnesc al Țării Românești din 12 martie 1845, hotărîre rămasă definitivă la 22 aprilie a celuiiași an, de totuși grațiat de Gheorghe Vodă Bibescu (poate datorită intervențiilor lui A. Billecoq, consulul Franței la București în acea vreme), vezi în acest sens: Const. I. Karadja, *Falsificatori de bani la București acum 80 de ani*, în C.N.A. IV, 1924, nr. 11—12, martie-aprilie, p. 82; E. de Hurmuzaki: *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XVII, p. 1036, 1044, 1048—1049 și 1055, rapoartele consulului Billecoq din perioada 1844—1845). O dată grațiat, argintarul Saget oferă drept mulțumire binefăcătorului său un obelisc de bronz lucrat de dîrsul; obeliscul, așezat pe un postament strălucit în cele patru colțuri ale sale de cîte un oștean în armură purtînd pe pavăză stema domnească a lui Gheorghe Bibescu, este împodobit cu 103 dinari republicani romani găsiți pe teritoriul Țării Românești și e plasat în vîrf un glob suprapus de o acvilă valahică cu aripile larg deschise. Globul este înconjurat de un briu conținînd 18 medaliaoane circulare cu stemele județelor de la acea epocă ale principatului muntean. Respectivul obelisc a făcut parte din colecțiile expoziției numismatice a Muzeului de istorie al municipiului București, trecut recent în patrimoniul Muzeului de istorie al R. S. României; stemele aflate pe acest obiect de artă ne-au fost semnate de Constantin Știrbu, muzeograf principal la muzeul citat și de Maria Cojocărescu, muzeograf la Muzeul de istorie a Municipiului București.

⁷⁴ Chenarul ornamental ce înconjoară portretul din 1843 al lui Gheorghe Bibescu (desenat de A. Kaufmann, litografiat de Morin, imprimat de Lemerier la Paris și în fine editat de Frederic Valbaum la București în același an, v. Bibl. Acad. R. S. României, Cabinet Stampă, G. R. III/Kaufmann, A-1 și 1 A, nr. inv. 549 și 550, 643 × 478) cuprinde printre decorațiunile vegetale ce-l alcătuiesc și stemele celor 18 județe muntene de la începutul domniei litografiat voevod. Un chenar absolut identic (substituit însă celui original), încadrează și portretul lui Barbu Știrbei litografiat după 1849 de către un anonim (v. ibidem, Anonim, nr. inv. 586, 590 × 455) desi precum se știe numărul județelor Țării Românești în domnia acestui din urmă domnitor se redusese din nou la 17.

⁷⁵ Periodicul „Învățătorul satului”, publicat de Colegiul Sf. Sava, apărută de la 1 octombrie 1843 pînă în luna decembrie 1852, sub redacția lui Petruche Poienaru, a purtat acest nume pînă la 1 ianuarie 1849, cînd s-a numit „Foiaa satului”; mai tîrziu în 1852, respectivul periodic își va schimba din nou denumirea, intitulîndu-se „Foiaa satească” v. *George Bariț și contemporanii săi*, editat de St. Pascu și Iosif Pervain, vol. I Buc., 1973, p. 116, nota 7.

aveau în permanență de-aface. În plus, plasele și comunele însăși, purtind precum se știe pe sigiliile sau pe stămpilele lor, de asemenea emblema județului cărora le aparțineau, nevoia cunoașterii acestor mărci districtuale de către populația locală sporea, făcându-se cu atât mai mult simțită. De aceea pentru a reda în totalitate, reprezentările figurate separat pe frontispiciul fiecărui număr al periodicului amintit, am realizat un montaj în stilul epocii (respectiv nu succesiunea alfabetică (chirilică), ci pe cea a medalioanelor județene din sigiliul mare domnesc al lui vodă Bibescu din 1843 analizat mai sus), în care, în jurul acvelei Țării Românești aflată pe același frontispiciu, am grupat circular emblemele sigilare ale celor 18 județe ale Țării Românești de la acea epocă, realizând o prezentare de ansamblu — completă și inedită — a acestor însemne (v. fig. 46) instituite probabil de Gheorghe Bibescu în primele luni ale domniei sale, conform dispozițiilor privitoare la mărcile districtuale cuprinse în Regulamentul Organic.

Deși este indubitabil că hrsoval de instituire a stemelor județelor Țării Românești emis de domnitorul Alexandru Ghika a descris și indicat modul de reprezentare și de folosire a acestor însemne districtuale pe teritoriul țării, totuși, din timpul domniei sale nu ni s-a păstrat nici un vestigiu care să ne înfățișeze în ansamblu stemele județelor realizate conform unei concepții heraldice unitare înfăptuită de autoritatea de stat la momentul dat.

În Moldova, medalioanele cu mărcile ținuturilor atestate pentru prima oară — după cum am văzut — pe sigiliul folosit între 1806—1812 (uneori și ulterior⁷⁶) de către Divanul acestui principat, sînt amplasate de asemenea după criteriile istorico-geografice, ca și cele observate la însemnele mari domnești de acest tip din Țara Românească analizate mai sus. Astfel pe sigiliul menționat, mărcile ținuturilor moldovene încep cu medalionul central superior purtînd armele districtului Suceava (desigur în amintirea orașului reședință al acestui ținut, constituind vechea capitală a principatului în cauză), urmat — într-o succesiune inversă acelor de eașornic — de stema ținutului Iași (cuprinzînd capitala de atunci a Moldovei) și continuîndu-se cu mărcile districtelor Cîrligăturii, Hîrlăului, Botoșanilor, Dorohoiului și Herței. Se succed acum cinci steme ale ținuturilor intrate la 1812 în componența imperiului rus a căror identificare precisă nu ne-a fost posibilă din pricina faptului că medalioanele districtuale de pe sigiliul ce studiem, sînt lipsite de inițiala sau inițialele ținutului pe care îl reprezintă. Salba de steme continuă apoi cu cele ale districtelor Fălciu, Vaslui, Tutova, Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău și Roman, pentru a se încheia cu marca vechiului ținut al Neamțului (v. fig. 24).

În compoziția heraldică, de asemenea circulară, de la baza portretului din 1817 al lui Scarlat Callimachi, menționată mai sus ca fiind alcătuită de Gheorghe Asachi, mărcile ținuturilor Moldovei apar inversate ca poziție față de amplasarea lor pe însemnul precedent, dar într-o succesiune identică (exceptînd firește stemele districtelor care nu mai figurează); astfel, în noua ordine ce constatăm, mărcile ținuturilor moldovene încep cu cele ale districtelor Suceava și Iași (plasate alături la aceeași înălțime) și se continuă — de astă dată în sensul normal al acelor eașornicului — cu restul stemelor respectivelor unități administrative-teritoriale ale numitului principat, încheindu-se de asemenea cu armele ținutului Neamț. De remarcat că în compoziția heraldică la care ne referim, Asachi a inclus în medalioanele districtuale — după modelul compozițiilor similare din Țara Românească — numele fiecărui ținut în parte, înscris — în cazul ce studiem — în caractere grecești (caracteristică ce nu se întâlnește în sfragistica munteană domnească⁷⁷); menționăm de asemenea că denumirea ținuturilor respective nu este scrisă prescurtat ci în întregime, ceea ce îngăduie identificarea fără echivoc a fiecărei steme districtuale de la acea epocă din Moldova (v. fig. 25).

Mărcile de ținut cuprinse în sigiliul din 1819 al lui Mihail vodă Suțu respectă întru totul poziția și aspectul celor de pe însemnul precedent al lui Scarlat Callimachi, cu singura deosebire că stema Sucevei nu mai este la paritate de amplasare cu cea a Iașilor; astfel seria stemelor districtuale moldovenești începe de astă dată cu aceea care includea mai noua capitală a acestui principat și se încheie cu cea care cuprindea vechea reședință de scaun a respectivei țări. Numele ținuturilor apare de asemeni înscris în întregime și în caractere grecești pe bordura fiecărui medalion în parte, conținut în sigiliul domnesc analizat (v. fig. 26).

Compoziția heraldică — diferită sub raportul amplasării dar nu și sub acel al succesiunii stemelor de ținut — aflată pe sigiliul din 1837 al lui Mihail vodă Sturdza, ne înfățișează mărcile districtelor Moldovei incluse în scuturi rectangulare cu unghiurile inferioare

⁷⁶ Deși prin conținutul său, sigiliul Divanului Cneției Moldovei cuprinzînd stemele celor 21 de ținuturi ale respectivei țări nu mai putea fi, în mod valabil folosit după 1812, totuși constatăm că și ulterior acestei date, înalta autoritate de stat menționată, continuă în mod curent să utilizeze însemnul în cauză (v. atestatul din 6 aprilie 1815 dat de Scarlat vodă Callimachi caimacamului Zamfirache Ralli spre încredințarea neamului, stărilor și slujbelor acestuia, act întărit la 14 aprilie același an și de către Divanul Țării care aplică în negru de fum și pețetea sa sus amintită (act aflat în colecția de documente a moștenitorilor Ing. Serban Flondor).

⁷⁷ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 147.

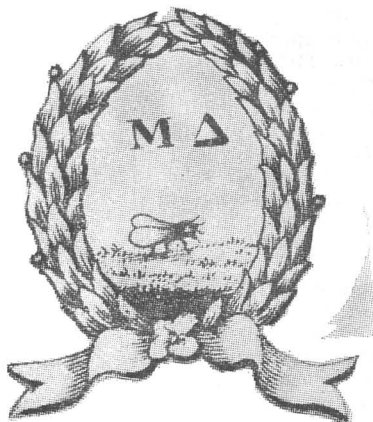

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 37. Stema județului Mehedinți din același chenar ornamental al diplomelor domnești folosite între 1834–1848.

(Les armoiries du district de Mehedinți dans le même cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848. (Ibidem).)

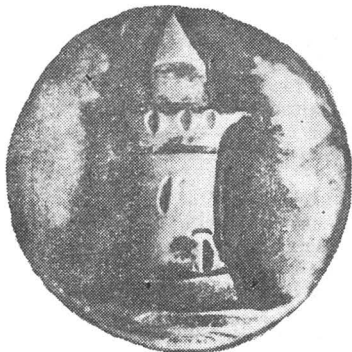

Fig. 40

Fig. 38. Medalion cu emblema județului Muscel aflat pe obeliscul executat de argintarul francez Saget între 1844–1845 (Médailon à l'emblème du district de Muscel placé sur l'obélisque exécuté entre 1844 et 1845 par l'argenteur français Saget), (in colecțiile Muzeului de istorie al R.S.R.).

Fig. 39. Medalion cu emblema județului Dimbovița aflat pe același obelisc (Médailon, à l'emblème du district de Dimbovița sur le même obélisque ci-dessus mentionné), (Ibidem).

Fig. 41

Fig. 40. Medalion cu emblema județului Olt, aflat pe același obelisc (Médailon à l'emblème du district d'Olt sur le même obélisque cité). (Ibidem).

Fig. 41. Stema județului Ialomița din chenarul ornamental al portretului lui Gheorghe Bibescu executat în 1843. (Les armoiries du district de Ialomița incluses dans un cartouche placé dans le cadre ornamental du portrait exécuté en 1843 du prince Georges Bibescu), (Bibl. Acad. R.S.R. Cab. Stampé, G.R., III/Kaufmann, A.-1 și 1 A, nr. inv. 549 și 550 (643 × 478); portretul desenat de A. Kaufman, litografiat de Morin, imprimat de Lemercier la Paris și editat în același an de Frederic Valbaum la București).

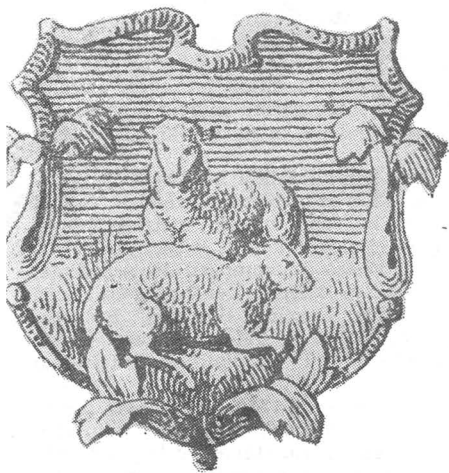

Fig. 42

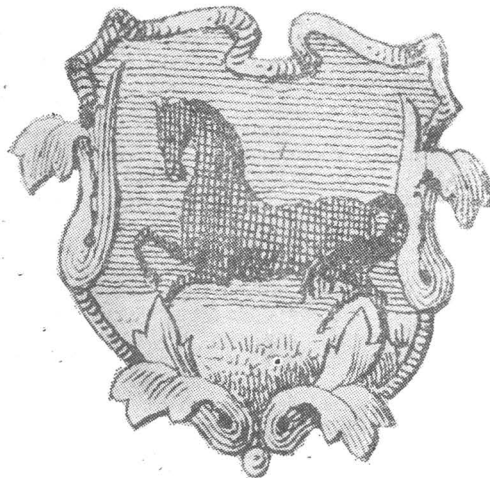

Fig. 43

Fig. 42. Stema județului Teleorman din același chenar ornamental menționat mai sus. (Les armoiries du district de Teleorman placées dans le même cadre ornamental du portrait de Georges Bibesco). (Ibidem).

Fig. 43. Stema județului Rimnicu-Sarat din același chenar menționat supra. (Les armoiries du district de Rimnicu-Sarat dans le même cadre ornamental que les précédentes. (Ibidem).

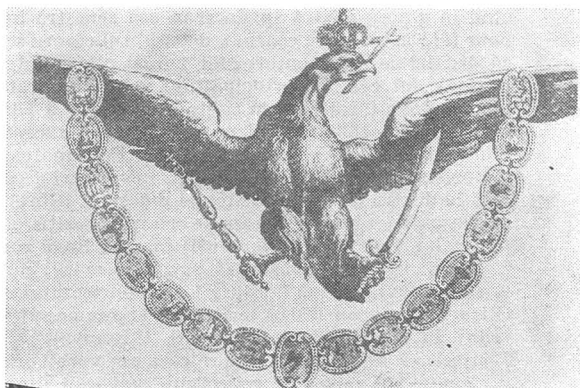

Fig. 41

Fig. 44. Acvila Tării Românești înconjurată de salba de medalioane cu emblemele celor 17 județe ale acestui principat. (L'aigle de la Valachie entourée d'un collier de 17 médaillons aux emblèmes des districts de cette principauté (sur les diplômes princiers en usage du temps du règne de Barbe Stirbey, 1849-1856) (v. diploma nr. 833 din 2 decembrie 1851 emisă de domnitorul Barbu Stirbei prin care înalță la rangul de praporie pe junkerul Pavel Cernovodeanu, în colecția de documente Dan Cernovodeanu).

Fig. 45. Frontispiciul numărului 1 din 1 octombrie 1943 al periodicului bilunar „Învățătorul satului”. (Le frontispice du no. 1 (du 1 octobre 1943) du périodique bi-mensuel „Învățătorul satului” (Le maître d'école du village) avec le médaillon à l'Emblème du district d'Arges. (Bibl. Acad. R.S.R. Periodice, III, 780; frontispiciul poartă pe lângă acvila Tării Românești și cite un medallion plasat la senestra, conținând emblema fiecăruia dintre cele 18 județe ale principatului muntean, în cazul în speță fiind vorba de emblema județului Argeș).

Fig. 45

rotunjite și dotate cu indicațiile convenționale de smalturi ale cimpului lor⁷⁸. Astfel, dispuse în fascie pe patru rinduri suprapuse (4, 4, 3, 2), începînd tot cu stema ținutului Iași, se succed în ordinea anterior cunoscută și celelalte 12 steme districtuale ale respectivului principat (rămase după diferite reforme administrative operate după 1821 în această țară) și anume cele ale Botoșanilor, Dorohoiului, Fălciului, Vasluiului, Tutovei, Covurluiului, Tecucilor, Putnei, Bacăului, Romanului, Neamțului și în sfîrșit cea a Sucevei, nemaifigurînd mărcile ținuturilor Cîrligăturii, Hîrlăului și Herței desființate între timp și înglobate în teritoriul districtelor limitrofe (v. fig. 27).

În perioada ulterioară, întîlnim o altă reprezentare heraldică înfățișînd stemele ținuturilor Moldovei și anume aceea executată la începutul lui 1859 de maiorul Alexandru Asachi în tipografia lui Antohi Partenie din Iași⁷⁹ (v. fig. 47), în care mărcile districtuale în cauză reapar incluse în medalioane rotunde, dispuse circular în jurul stemei centrale a Principatelor Unite, însă într-o ordine și număr diferit de celea din compozițiile precedente. Astfel, începînd cu stema ținutului Iași, respectivele arme districtuale continuă — de astă dată în sensul opus acelor de ceasornic — cu mărcile ținuturilor Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Covurlui, Tecuci, Tutova, Vaslui și Fălciu, la care se mai adaugă și însemnele celor două districte rediate Moldovei conform stipulațiilor Congresului de la Paris din martie 1856.

De asemenea, o compoziție heraldică datînd tot din anul 1859, litografiată de C. Danielis și al cărui autor și editor a fost maiorul Dimitrie Pappasoglu⁸⁰, va reprezenta în che-narul ornamentat al portretului domnitorului Alexandru Ioan Cuza, stemele celor 17 județe ale Țării Românești incluse în scuturi de format francez modern și suprapuse de cîte o stea cu șase colțuri avînd în mijlocul ei cîte o inițială (în caractere chirilice de tranziție) a numelui fiecărui județ în parte. La baza portretului domnesc se află două scuturi acolate cu stemele principatelor, Țara Românească la dextra (acvila cruciată și conturnată, cu zborul în jos, ținînd în ghiara dextră spada și în cea senestră buzduganul) și Moldova la senestra (capul de bour fără astru între coarne), dedesubtul cărora se află scutul cu stema județului Ilfov. Faptul că districtele reprezentate sînt numai cele muntene și că armele din scutul de onoare (de la dextra) sînt cele ale principatului valah, ne arată clar că litografia a fost dedicată lui Alexandru Ioan Cuza doar în calitate de domn al Țării Românești (în epoca de uniune personală dintre 1859—1862, faptul nu constituia o excepție). Amplasarea stemei județului în care se afla capitala țării dedesubtul armelor Principatelor Unite, este perfect explicabilă, ca de altfel și poziția stemei județului D(olj), în teritoriul căruia se găsea capitala băniei Craiovei, așezată la dextra de onoare a stemei județului I(lfov). Pentru celelalte arme districtuale muntene, amplasarea lor pare a se baza pe criteriul poziției geografice, dar nu în toate cazurile; de exemplu stema județului M(ehedinți) plasată lîngă cea a județului M(uscel) și aceasta lîngă stema județului G(orj). În rest însă, succesiunea lor, pornind de la județul D(olj) spre dextra și apoi în sus, înconjurînd în bordură întreg portretul domnesc în sensul acelor de ceasornic, este justificată prin vecinătatea teritorială și anume: R(omanați), O(lt), T(eleorman), V(lașca). I(alomița), B(răila), R(imnic), B(uzău), P(rahova), D(îmbovița), A(rgeș), V(ilcea), G(orj), în sfîrșit M(uscel) și M(ehedinți) despre care am vorbit mai sus. De remarcat în această compoziție — din punct de vedere al aspectului mai ieșit din comun al reprezentării simbolurilor districtuale cunoscute — stema Ilfovului înfățișînd pe sf. Constantin și Elena fără a mai flanca o biserică ca pînă acum, ci doar o cruce, cit și stema Prahovei conținînd doar ciorchinele de struguri cu o frunză, din fosta stemă a județului Săcueni desființat cu 14 ani mai înainte și înglobat în respectivul teritoriu, precum și aspectul net de acvilă al celor două păsări din stemele Argeșului și Muscelului, deși poziția lor ca și mobilele anexe, rămîn identice celor din reprezentările heraldice anterioare ale acestor două județe.

⁷⁸ În compoziția la care ne referim, mărcile ținuturilor Moldovei apar cu smaltul cimpului scutului marcat prin semnele convenționale uzuale în cazul reprezentărilor necolorate și anume: linii paralele verticale (roșu) în cîmpul stemei ținuturilor Iași, Dorohoi, Tutova, Tecuci, Bacău și Suceava și linii paralele orizontale (albastru) în cîmpul stemei ținuturilor Botoșani, Fălciu, Vaslui, Covurlui, Putna, Roman și Neamț (v. fig. 27). Totuși, întrucît în reprezentările heraldice ulterioare nu se mai constată o asemenea distribuție a smaltului fondului respectivelor mărci districtuale moldovene, considerăm compoziția ca analizăm ca fiind artificială din acest punct de vedere, socotînd asadar că nu criteriul heraldic, ci doar unele de natură estetică au prezidat la diferențierea de smalturi semnalată în cîmpul scutului stemei în cauză. Astfel, aceste cîmpuri se prezintă în mod sistematic alternate, mărcile cu scutul roșu fiind succedate de cele cu scutul albastru pe fiecare dintre rîndurile de steme amintite și anume: Iași (roșu), Botoșani (albastru), Dorohoi (roșu), Fălciu (albastru) etc. etc. Să nu uităm de asemenea că sigiliul în chestiune, alcătuit din cristal de rocă și comandat de posesorul său la Paris (cf. Alexandre A. C. Sturdza: *Le règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie, 1834—1849*, Paris, 1907, p. 76 și fig. 17), a fost ca atare opera unui gravor francez, după cum vedem foarte familiarizat cu arta blazonului, dar credem, puțin cunosător al heraldicii districtuale moldovenești.

⁷⁹ Bibl. Acad. R. S. Roumîne, Cab. stampe, G. R. I/(Asachi A.), Partenie, A. — 43, nr. inv. 23815, 311 × 350.

⁸⁰ Ibidem, G. R. II/(Danielis, C. — (Portrete) — 2, nr. inv. 4946, 561 × 420, litografie de K. Danielis: „Anul 1859 august 30 la (sic) Alexandru Ioan I Donnitor Printatelor Unite românești”. Editor și compozitor maior D. Pappasoglu, Etabl. Lith. lui A. Bielz în București. Cu trei strofe (de cîte patru rîmuri) de versuri de omagiu către domnitorul Cuza.

Fig. 46

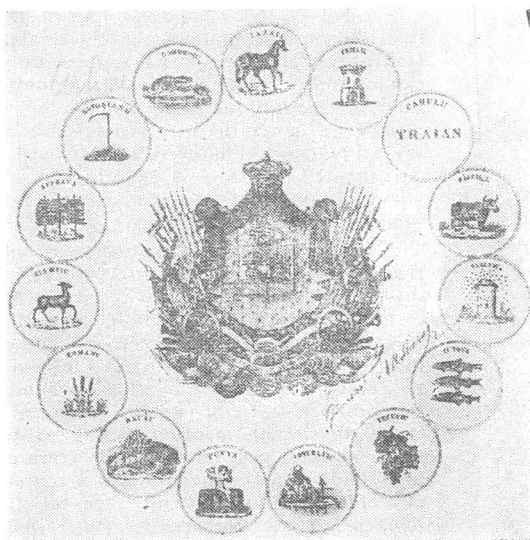

Fig. 47

Fig. 46. Montaj heraldic (într-un aranjament în stilul epocii) alcătuit din medalioanele cu emblemele județelor cit și a acvile Țării Românești aflate pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” apărut la București între 1843 și 1852. (Montage héraldique dans le style de l'époque, composé des médaillons aux emblèmes des 18 districts de la Valachie groupés autour de l'aigle de cette principauté. (chaque médaillon se trouvant sur le frontispice du périodique „Învățătorul satului” (Le maître d'école du village), paru à Bucarest entre 1843 et 1852). (Bibl. Acad. R.S.R., ililem; compositia, cu medalioanele județelor în succesiunea inaugurată de sigiliul mare iconografic al domnitorului Gh. Bibescu din 1843, este alcătuită de Dan Cernovodeanu).

Fig. 47. Stema Principatelor Unite înconjurată de medalioanele cu emblemele celor 15 ținuturi ale Moldovei de la acea epocă. ((Les armoiries des Principautés-Unies entourées des médaillons aux emblèmes des 15 districts de la Moldavie de cette époque) (lithographie exécutée en 1859 à Jassy par le commandant Alexandre Asachi). Bibl. Acad. R.S.R., Cab. stampe, G.R.I./Asachi A.) Partenie A. 43, nr. inv. 23815, 311×350; litografia a fost executată la 1859 de maiorul Alexandru Asachi în tipografia lui Antohi Partenie din Iași).

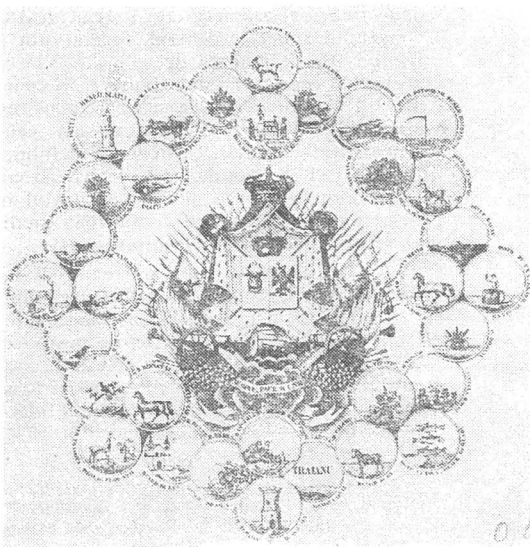

Fig. 48

Fig. 48. Stema Principatelor-Unite înconjurată de medalioanele cu emblemele celor 32 de districte ale țării. (Les armoiries des Principautés Unies entourées des médaillons aux emblèmes des 32 districts du pays (lithographie exécutée en 1860 à Jassy par Antohi Partenie). (Bibl. Acad. R.S.R., Cab. stampe, G.R.I./Partheni A.; 36-2, nr. inv. 552, 478×310, litografia executată la Iași în 1860 de Antohi Partenie).

Tot în epoca Unirii și apoi în domnia lui Alexandru Ioan Cuza, stemele celor 32 de districte ale Principatelor Unite derivate din cele 17 județe ale Țării Românești și din cele 15 ținuturi ale Moldovei, vor fi reprezentate firește pe anteturi, sigilii, stampile și alte înscrisuri sau însemne oficiale ale respectivei unități administrativ-teritoriale, dar vor forma și obiectul unor producțiuni artistice, izolate sau de ansamblu, ca de pildă în primul caz, stemele figurind pe harta fiecărui district din atlasul geografic alcătuit între 1863–1866 de către același maior D. Pappasoglu⁸¹, iar în al doilea caz, compoziția de ansamblu, destul de amplă ca proporții, realizată la 1860 la Iași de către litograful Antohi Partenie⁸² — după cum am văzut — familiarizat anterior cu arta heraldică datorită colaborării sale în acest domeniu cu maiorul Asachi (v. fig. 48).

Atlasul geografic și statistic al maiorului Pappasoglu cuprinzând hărțile celor 32 districte ale Principatelor Unite, prezintă și stemele acestor unități administrativ-teritoriale însoțind titlul fiecărei hărți în parte. Astfel, respectivele însemne, gravate de H. Bahr (numele de multe ori scris fonetic Bar), înfățișează fiecare emblemă districtuală inclusă într-un cartuș timbrat de cite o coroană domnească închisă și însoțit la bază de două ramuri de laur legate cu o panglică, unele dintre aceste steme fiind și parțial colorate (ediția originală nu posedă însă stemele în culori, cele oferind acest aspect provenind dintr-un adaos de mână fie al autorului, fie al vreunui posesor al atlasului). Multe dintre mobilele conținute în cartușele districtuale menționate sînt realizate artistic, nu conform tipicului cunoscut al emblemelor de acest gen, modul lor de tratare fiind mai liber, mai degajat de tradiția iconografică mai rigidă și mai convențională a reprezentărilor din domeniul heraldicei județene muntene și moldovene împămîntenite treptat încă din timpul domniilor regulamentare în cele două principate românești. Astfel putem menționa din acest soi de compoziții, stemele districtelor Neamț, Tecuci, Putna, Argeș (v. fig. 49), Olt, Mehedinți (v. fig. 50), Teleorman și Brăila (v. fig. 51) ce sînt tratate de o manieră ținînd mai puțin seama de aspectul devenit uzual al simbolurilor specifice ale acestor județe, cit mai degrabă de viziunea artistică proprie a gravurului care le-a conceput. Cele 32 de hărți districtuale dotate cu steme din atlasul maiorului Pappasoglu se succed într-o ordine în majoritatea cazurilor bazate pe poziția geografică a respectivei unități administrativ-teritoriale și conțin armele județene plasate dedesubtul numelui fiecăreia dintre aceste unități.

Compoziția lui Antohi Partenie realizată la Iași în 1860 (v. fig. 48) înfățișează mărcile districtelor Principatelor Unite⁸³ dispuse circular în jurul armelor țării și incluse în medalioane rotunde, asociate cite patru, alcătuiind astfel opt asemenea grupuri de steme. Începînd cu grupul superior central, format din stema județului Ilfov suprapus de cea a județului Dimbovița și flancată de cele ale Vlaşcăi și Ialomiței și continuînd apoi în sensul invers acelor de ceasornic, sînt figurate stemele districtelor Dolj, Romanați, Olt și Telorman, apoi cele ale Vilcei, Gorjului, Argeșului și Mehedinților, urmate de armele Rîmniceului-Sărat, Prahovei, Muscelului și Buzăului, precum și de cele ale districtelor Covurlui, Brăila. ș.a. Mai departe sînt reprezentate stemele Tecucilor, Fălciului, Vasluiului și Tutovei, apoi cele ale Iașilor, Putnei, Bacăului și Romanului și în sfîrșit, stemele Sucevii, Botoșanilor, Dorohoiului și Neamțului. După cum se poate observa, criteriul de amplasare și de grupare ale mărcilor districtelor Principatelor Unite din compoziția analizată, a fost în principal, cel al poziției geografice al respectivei unități administrativ — teritoriale.

Un alt fapt demn de remarcat la aceeași reprezentare heraldică studiată mai sus, îl constituie și cîmpul tripartit în fascie în culorile drapelului țării (roșu, aur și albastru, smalturi marcate prin semnele convenționale uzuale în arta blazonului) al medalioanelor cu stemele județene menționate, cîmp peste care broșează mobilele specifice ale districtelor respective, plasate fiecare pe cite o terasă. Acest cîmp tricolor orizontal — întîlnit de altfel, după cum am văzut, începînd din 1867 și în scuturile armelor municipale ale diverselor orașe ale țării — va continua să apară și pe alte reprezentări heraldice ulterioare ale mărcilor județene românești ca de pildă cea din 1874, realizată tot la Iași, în atelierul tipo-litografic H.

⁸¹ Major D. Pappasoglu, *Atlasu geograficu și statisticu alu României împărțită pe districte* ... București, 1866 32 hărți, 640 × 405; Bibl. Acad. R. S. România, Cab. cartografic, H. V 415.

⁸² Bibl. Acad. R. S. România, Cab. Stampe, G. R. I./Partheni A., 38–2, nr. inv. 552, 478 × 310; litografia e intitulată „Marcele districtelor României”, v. reproducerea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. CXXXIX, fig. 2. O reprezentare identică din punct de vedere al aspectului, amplasării și grupării stemelor districtelor din Principatele Unite cu singura deosebire că în centrul compoziției heraldice nu se mai află armele țării, ci capul din profil al domnitorului Cuza, întîlnim pe un sigiliu din otel argintat datînd din 1859 (v. Bibl. Acad. R. S. R., Cab. numism., Sigilii, nr. 40, iar reproducerea la Dan Cernovodeanu, *ibidem*, fig. 1).

⁸³ În perioada Principatelor-Unite, pentru a se desemna cele 32 de unități administrativ-teritoriale ale țării, s-a folosit termenul de districte, apelativ care echivala și unifica în același timp termenul muntene de județ cu cel moldovenesc de ținut. Totuși, încă din 1865, apelativul județ se va impune în România în mod covârșitor, generalizîndu-se și ajungînd să fie curent întrebuințat și pentru fostele ținuturi ale Moldovei.

Fig. 49. Stema județului Argeș din atlasul geografic al maiorului D. Pappasoglu alcătuit între 1863–1866 și editat la București în 1866. (Les armoiries du district d'Argeș dans l'atlas géographique composé entre 1863 et 1866 par le commandant Démètre Pappasoglu et édité par le même à Bucarest en 1866. (D.P.: Atlas géographique și statistic al României împărțit pe districte. București, 1866, harta nr. 3).

Fig. 50. Stema județului Mehedinți din atlasul susmenționat. (Les armoiries du district de Mehedinți dans le même atlas mentionné). (Ibidem, harta nr. 23.)

Fig. 51. Stema județului Brăila aflat în același atlas. (Les armoiries du district de Brăila (Ibidem, harta nr. 30)

Goldner⁶⁴; această nouă compoziție de ansamblu (v. fig. 52), va reuni medaliaonele cu emblemele celor 33 de districte de la acea epocă ale României, dispuse în oval în jurul stemei de Stat (de tip 1872), plasată fiind — pe două rinduri concentrice — peste o cunună de frunze de stejar și laur și într-o succesiune al cărui criteriu nu-l putem în nici un fel stabili, cu excepția doar a celor trei medalioane din registrul superior al compoziției, medalioane ce conțin mărcile județelor Ilfov (în centru), Iași (la dextera) și Dolj (la senestra), reprezentate în această amplasare desigur datorită faptului că numitele districte cuprindeau respectiv, capitala țării, pe cea a Moldovei și pe cea a Olteniei. În rest, ordinea în care se succed medalioanele cu emblemele districtuale — în sensul opus acelor de ceasornic — ce nu ne-o putem explica, este următoarea: Ilfov, Iași, Prahova, Botoșani, Dorohoi, Gorj, Muscel, Olt, Argeș, Vâlcea, Bacău, Dimbovița, Ialomița, Tutova, Vlașca, Brăila, Teleorman, Roman, Covurlui, Neamț, Rîmniceu-Sărat, Buzău, Romanați, Tecuci, Mehedinți, Vaslui, Putna, Fălciu, Suceava, Dolj.

Interesul ce prezintă această compoziție heraldică care menține, după cum am mai spus, cimpul medalioanelor tripartit în fascie (roșu, aur și azur) peste care broșează diferitele mobile plasate pe cîte o terasă, îl constituie mai ales legenda ce însoțește respectiva reprezentare și care cuprinde nu numai numele celor 33 districte românești de la acea epocă, dar și specificarea emblemei distinctive ale fiecăruia dintre aceste județe⁶⁵.

Astfel, trebuie să constatăm o diferență între înfățișarea sub care se prezintă unele dintre emblemele în cauză și descrierea, aflată în legendă, a mobilei lor principale. De pildă în medalioanele județelor Argeș și Muscel apare reprezentată cîte o pasăre (în primul caz, cu aspect de corb, în cel de al doilea, cu înfățișarea de pasăre cînlătoare stînd pe o ramură înfrunzită) care nu corespunde de fel descrierii din legenda ce menționează ca emblemă pentru ambele districte cîte o acvilă. De asemenea, în marca județului Bacău, în legendă se specifică ca mobilă o stîncă, iar în reprezentarea grafică ni se înfățișează o pluralitate de asemenea roci dispuse în chip neregulat, așa precum ele se întîlnesc în natură. Cu toate aceste cîteva neconcordanțe, precizarea felului emblemelor districtuale ale României de la 1874 prezintă totuși — socotim noi — destulă importanță, pe considerentul că simbolurile specificate în respectiva legendă (chiar dacă unele nu corespund aspectului redat în reproducerea grafică a emblemei) denotă că ele erau bine cunoscute în întreaga țară și consacrate ca atare în tradiția iconografică a heraldicii județene românești; faptul ne îndreptățește deci să atribuim precădere descrierii și nu ilustrării respectivelor embleme, reprezentările putînd uneori să se depărteze de modelul indicat printr-o interpretare grafică prea liberă a acestuia sau să perpetueze prototipurile inaugurate de frontispiciul istoriei lui Dionisie Fotino din 1819.

⁶⁴ Bibl. Acad. R. S. România, Cab. Stampe, inv. 42017, cromolitografie: „Armele României și a fiecărui districtu”. Dedicate D. Lascăr Catargiu, Ministru de Interne și Președinte al Consiliului de Miniștri, Iași, tipolitografia H. Goldner, 1874, 630 x 460.

⁶⁵ Din legenda ce însoțește cromolitografia din 1874 cităm următoarele specificații:

Marca districtului Ilfov este Bis. St. Const. și Elena

..	..	Iași	..	Calul
..	..	Prahova	..	Tapul
..	..	Botoșani	..	Coasa
..	..	Dorohoi	..	Racul
..	..	Gorj	..	Cerbul
..	..	Muscel	..	Aquila pe ramură
..	..	Oltul	..	Un turn de apă
..	..	Argeșul	..	Aquila
..	..	Vâlcea	..	Căruta de poștă
..	..	Bacău	..	Stîlca
..	..	Dimbovița	..	Căprioara
..	..	Ialomița	..	Peste și snop de griu
..	..	Tutova	..	Trei pești
..	..	Vlașca	..	Trei stejari
..	..	Brăila	..	Corabie
..	..	Teleorman	..	Oi
..	..	Roman	..	Trei spice de griu
..	..	Covurlui	..	Ancora
..	..	Neamțu	..	Căprioara
..	..	R. Sărat	..	Armăsar
..	..	Buzău	..	Biserica și o pasăre
..	..	Romanați	..	Snop de griu
..	..	Tecuci	..	Strugurul
..	..	Mehedinți	..	Albina
..	..	Vaslui	..	Știubel de albine
..	..	Putna	..	Poloboc și Bachus
..	..	Fălciu	..	Boul
..	..	Suceava	..	Trei brazi
..	..	Dolj	..	Un peste

Puțin mai târziu, către finele secolului al XIX-lea, partițiunea cîmpului scutului sau a me-dalioanelor județene românești va fi modificată în sensul că tricolorul nu se va mai prezenta fasciat, ci tripartit în pal, adică cu fișile colorate plasate vertical, peste care vor broșa diferitele simboluri — devenite tradiționale ale districtelor din toate zonele țării.

În același tip de reprezentări se vor înscrie și proiectele de steme județene propuse la 1890 de către heraldistul Ștefan D. Grecianu⁸⁶ (v. fig. 53); compoziția circulară cu proiectele celor 32 județe ale României va înfățișa, incluse în scuturi de stil Renștere central-europeană cu scobituri laterale simetrice și broșînd peste un cîmp tricolor⁸⁷ (tripartit în pal), felurile emblemele ale districtelor țării ajunse uzuale la epoca aceea prin folosirea multora dintre ele de peste un secol.

Deși oficialitatea nu va da curs proiectelor Grecianu menționate și nu va statua nimic precis în problema stemelor județene, vom constata totuși că pavilioanele județelor României prezentate la expoziția jubiliară de la București din 1906, vor arbora deasupra ușii de intrare cite o stemă a districtului respectiv cu mobilele heraldice specifice fiecărei astfel de unități administrativ — teritoriale broșînd peste tricolorul vertical al cîmpului scutului⁸⁸.

La aceeași epocă, prezența tripartitului în pal va deveni facultativă pentru aceste steme județene, conservîndu-se destule vestigii de heraldică districtuală românească de la începutul secolului nostru și pînă la 1921, dintre care cităm pe cele cuprinse în atlasul cu hărți ale județelor României, editat de Ministerul de Interne în 1903⁸⁹ sau cele aflate în compoziția de ansamblu situată pe verso copertei caietelor de școală (anterioare anului 1913), tipărite sub auspiciile Ministerului Instrucției Publice din acea vreme (v. fig. 55), sau cele din zincografia „Cultul drapelului” (1913); în respectivele reprezentări, cîmpul scutului, încadrat cu armele diferitelor județe, nu va mai păstra partițiunea susmenționată, mobilele respective cîștigînd în acest mod mai mult spațiu, fiind înfățișate deci de proporții mai sporite decît în unele steme districtuale de pînă atunci.

Referitor la zincografia în culori „Cultul drapelului” datînd din 1913,⁹⁰ trebuie precizat că este vorba de o compoziție — amplă ca dimensiuni — de vexilologie heraldică combinată cu una de heraldică districtuală, în care sînt reprezentate steagurile de luptă ale armatelor moldovene și muntene, începînd din veacul al XV-lea pînă la 1859, drapele ale Principatelor Unite cît și ale României dintre 1866—1913, apoi steaguri din timpul revoluțiilor din 1821 și 1848, precum și drapele ale gărzilor orășenești și ale dorobanților de județ; în bordura acestei compoziții (pe flancuri și pe latura de la bază) sînt înfățișate în scuturi de același tip ca și cele din proiectele Grecianu sau din caietele școlare menționate, stemele celor 34 de județe ale țării de la acea dată, cu mobilele scuturilor în culori, dar cu cîmpul necolorat, lăsat la albul hîrtiei. Caracteristic pentru aceste reprezentări de heraldică districtuală este în primul rînd apariția celor două steme ale județelor Caliacra și Durostor cît și unele particularități ale armelor citorva dintre județe, ca de pildă menținerea spicilor de griu lîngă coasa Botoșanilor, poziția peștilor din stema Tutovei, pasărea cu aspect net de acvilă din armele Muscelului etc., particularități despre care vom vorbi mai în amănunt cu prilejul analizării minuțioase ale însemnelor fiecărui district în parte.

Vom trece acum la studiarea evoluției tuturor simbolurilor devenite tradiționale și apoi exclusive pentru fiecare dintre județele Țării Românești și respectiv, pentru fostele ținuturi ale Moldovei. Astfel, privitor la principatul muntean, vom analiza separat toate emblemele specifice ale județelor sale, începînd de la prima atestare documentară a lor (parțială în 1722, integrală în 1782) și pînă la crearea Comisiei Consultative Heraldice (1921) care va statua oficial asupra ansamblului stemelor noastre districtuale și municipale de pe întreg teritoriul românesc de după 1918. Pentru operația ce urmează să întreprindem, vom menționa succesiunea județelor muntene inaugurată de sigiliile mari domnești de la finele veacului al XVIII-lea despre care am vorbit mai sus. Astfel enumerăm:

1. **Județul Slan Rîmnice** (Rîmnice-Sărat). Emblema districtuală specifică a acestui județ a fost un cal, reprezentat în felurite ipostaze pe diversele vestigii sigilare sau tipărite, analizate ori menționate mai sus; astfel pe sigiliul din 1782 al lui Nicolae Caragea

⁸⁶ Ștefan D. Grecianu, *Eraldica română. Actele privilegiate la stabilirea armeriilor oficiale, cu planșe și vocabular* București, 1900, p. 144—151.

⁸⁷ Mobilele scutului stemelor județene vor brosa fie peste toate partițiunile întregului în pal (cazul stemelor județelor Ilfov, Constanța și Tulcea), fie doar peste zona auriu (sau galbenă) a tricolorului vertical (cazul general al tuturor stemelor celorlalte județe), cf. Șt. D. Grecianu, *op. cit.*, tabelele A, B și C, anexe la p. 147, 148 și 149.

⁸⁸ Bibl. Acad. R. S. România, Cabinet Stampe, albumul cu fotografii de la Expoziția jubiliară de la București din 1906.

⁸⁹ * * * *Hartele Județelor cu Pîșile, Comunele, Satele și Cîtlunele Vîitoare* (sic), București 1903, Editate de Ministerul de Interne, 32 hărți, (463 × 000), ale județelor României în ordine alfabetică, fiecare hartă avînd și stema județului respectiv.

⁹⁰ Bibl. Acad. R. S. România, Cabinet Stampe, reproducere zincografică: „Cultul drapelului. Contribuție la educația patriotică”, nr. inv. 820, DXX 10, 84 × 105.

apare un cal conturnat, trecînd, cu capul reintors spre dextra; în însemnul următor, cel al lui Mihai Suțu din 1783, calul e înfățișat de asemenea conturnat, trecînd dar privind înainte. Începînd din 1792 și anume pe sigiliul lui Alexandru Moruzi de la acea dată, respectivul animal este reprezentat tot conturnat însă alergînd, postura pe care patruședul heraldic o va păstra pe toate însemnele mari domnești pînă la 1856, inclusiv sigiliul Divanului Principatului Țării Românești din 1809⁹¹ și cel al Căimăcămiei din 1858. Totuși în acest răstimp, pe alte vestigii conținînd stemele districtuale, înregistrăm variante de poziție a emblemei județului Rîmnicu-Sărat și anume un cal alb, tot conturnat, însă cabrat în fugă, pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844), apoi de asemenea cabrat, alergînd (dar neconturnat) pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino (1819), pe chenarul ornamental al diplomelor domnești de rang (1834—1848), pe sigiliul metropolitan al lui Neofit II (1840), pe obeliscul lui Saget (1844—1845) etc., în timp ce pe diplomele de rang din domnia lui Barbu Știrbei⁹² animalul tot de aceeași culoare deschisă, revine la postura (conturnată și trecînd) din reprezentările inițiale ale respectivei embleme. Pe steagul dorobanților de județ, cam din aceeași epocă, ni se înfățișează prima imagine colorată a simbolului districtual al Slam-Rîmnicului și anume pe azur un cal de astă dată negru, alergînd, pe o terasă verde⁹³, aspect asemănător celui de pe chenarul cu decorațiuni vegetale înconjurînd stemele județene și încadrînd portretele lui Gheorghe Bibescu (1843) și Barbu Știrbei (1849), în care apare un cal negru trecînd în trap (v. fig. 43). Un alt gen de reprezentare al respectivei embleme și anume un cal trecînd, de asemenea închis la culoare e întîlnit în litografia lui Antohi Partenie (1860), alb în atlasul maiorului Pappasoglu (1864), murg în cromolitografia apărută la Iași (1874), de azur în proiectul de steme județene al lui Ștefan Grecianu (1890) cît și din nou alb pe caietele de școală (aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice) datînd din primul deceniu al veacului nostru⁹⁴; doar în atlasul Ministerului de Interne (1903) calul rîmnicean tot bălan, apare trecînd, fiind însă conturnat, postură în care vom întîlni respectivul patrușed și în compoziția „Cultul drapelului” din 1913, simbolul județului Rîmnicu-Sărat apărînd sub forma unui roib conturnat, stînd, pe o terasă de iarbă.

Legenda medalioanelor cu stema județului Slam-Rîmnice aflată în toate însemnele citate mai sus e constituită din prescurtarea numelui acestui district redată în caractere chirilice C.I P.B.M. pe sigiliile domnești din 1782 și 1783, apoi pe cele dintre 1792 și 1856, precum și pe cele al lui Neofit II din 1840 și al Căimăcămiei din 1858, ca și pe diplomele de rang din domnia lui Barbu Știrbei, numele respectivei unități administrativ-teritoriale apare marcată prin inițialele cirilice CP. Pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino cît și pe diplomele de rang dintre 1834—1848, medalionul conținînd emblema județului în cauză e dotat cu inițialele în caractere grecești ΣΡ. Începînd din 1860 (pe litografia lui Partenie menționată) și continuînd cu celelalte reprezentări cunoscute, numele districtului Rîmnice Sărat apare în românește în caractere latine.

2. **Județul Buzău** a posedat inițial ca emblema districtuală o pasăre din profil, cu zborul închis, conturnată, stînd pe sol și senestrată de un turn de biserică (pecetea lui Nicolae Caragea din 1782), reprezentare ce s-a menținut pe toate sigiliile mari domnești pînă la cel din 1802 al lui Constantin Ipsilanti în care pasărea va apare tot din profil, însă cu zborul deschis lîngă un același gen de turn de lăcaș religios. După o unică revenire la imaginea inițială pe sigiliul-arhaizant ca reprezentarea — al Divanului Principatului Țării Românești din 1809, pasărea cu zborul deschis își perpetuează imaginea în toate sigiliile mari domnești folosite între 1812 și 1828. Pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino (1819) apare însă o altă reprezentare a emblemei Buzăului în care rolul de element principal al însemnului, îndeplinit pînă acum de pasăre, este preluat de data aceasta de construcția ce însoțește zburătoarea; astfel, construcția respectivă — înfățișînd biserica episcopală din orașul Buzău — se prezintă ca o clădire cu ușa de intrare flancată de două turle lîngă care se află pe sol pasărea de proporții reduse, din nou cu zborul închis (v. fig. 31). Acest gen de reprezentare (cu singura deosebire că pasărea va fi conturnată) va fi întîlnită pe toate sigiliile mari domnești dintre 1834—1856 cît și pe cel al căimăcămiei din 1858 precum și pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1843); de asemenea, în forma inițial redată în lucrarea lui Fotino, emblema va reapare și pe chenarul diplomelor de rang (1834—1848), pe sigiliul metro-

⁹¹ Bibl. Acad. R. S. România, Mss. CXCVIII/108.

⁹² Diploma nr. 833 din 2 decembrie 1851 prin care domnitorul Barbu Știrbei înaltă în rangul de praporcic pe junkerul Pavel Cernovodeanu (în colecția de documente Dan Cernovodeanu). Acest gen de diplome înfățișează acvila Țării Românești însoțită de stemele celor 17 județe ale acestui principat așezate în semicerc, în salbă, între aripile păsării heraldice.

⁹³ Mihai G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 471.

⁹⁴ În colecția heraldică Dan Cernovodeanu. Stemele sînt anterioare anului 1913 deoarece după această dată ar trebui să figureze și cele ale județelor Durostor și Calliacra care lipsesc din această reprezentare.

politian al lui Neofit Geanoglu (1840), pe obeliscul lui Saget (1844–1845) și pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, în timp ce pe diplomele de ranguri dintre 1849–1856, biserica episcopală se va prezenta sub forma a trei turnuri de biserică alipite, însoțite la senestra de pasărea în profil, cu zborul închis. Drapelul doroanților de județ va înfățișa pe azur o biserică albă cu ușa flancată de două turnuri, senestrată de un culturaș negru de profil cu zborul deschis, stînd pe o terasă galbenă (voind probabil să simbolizeze un lan de grâu)⁹⁵. Același gen de reprezentare este semnalat și pe litografia lui Antohi Partenie din 1860 (v. fig. 48), cit și pe cromolitografia din 1874 (v. fig. 52), însă în proiectul de steme ale județelor elaborat de Ștefan Grecianu (1890), biserica episcopală, masivă ca proporții, va mai poseda o turlă centrală deasupra pronaosului, construcția asuprind un șoim vînător cu zborul deschis⁹⁶. În două singure reprezentări și anume în atlasul Pappasoglu (1864) cit și în aceluși editat de Ministerul de Interne (1903), biserica va figura în stema buzoiană fără a fi însoțită de pasăre. Ulterior, pe caietele de școală din primul deceniu al secolului actual, cit și în compoziția dedicată cultului drapelului țării (1913), lăcașul bisericesc foarte amplu ca proporții, va domina net pasărea mică, din profil, cu zborul închis, aflată la senestra, respectiv la dextra sa. Numele județului Buzău apare în întregime pe medalioanele de pe sigiliile lui Nicolae Caragea, Mihai Suțu în forma **БЗУ** și apoi prescurtat **BZ** pe toate celelalte reprezentări cunoscute pînă la 1860, cu excepția frontispiciului din istoria lui Dionisie Fotino (1819) în care cele două litere sînt în grecește (MZ) și al celui de pe diplomele domnești ale lui Barbu Știrbei care prezintă inițialele

3. **Județul Săcuieni** Interpretată eronat de C. Moisil ca o „cunună din două spice”⁹⁷, emblema județului Săcuieni se prezintă inițial sub forma a doi butuci de viță de vie cu cite un ciorchine la capăt, sprijiniți de un arac central. Această reprezentare apărută pentru prima oară pe sigiliul domnesc din 1782, se va perpetua cu același aspect pe toate însemnele de acest soi ale domnitorilor fanarioți precum și pe acel al lui Grigore IV Ghica din 1822. Începînd din 1819, pe frontispiciul cărții lui D. Fotino înfățișarea respectivei embleme se va schimba, butucii de viță reducîndu-se la unul singur, dotat cu trei ciorchini de struguri și încolăcit pe un arac plasat la senestra medalionului județean respectiv; noua reprezentare a butucului cu viță de vie și struguri va fi preluată ca atare și reprodușă și pe sigiliile mari domnești din 1834 și 1843, cit și pe alte însemne din aceiași epocă, cu o singură diferență și anume aceea a poziției butucului, cînd la dextra medalionului (pe sigiliul lui Alexandru Ghica și pe obeliscul lui Saget), cînd în centrul său (pe sigiliile lui Neofit II Geanoglu și Gheorghe Bibescu, pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, în chenarul ornamental al portretelor domnești din 1843 și 1849, cit și pe frontispiciul periodicului „În vătătorul satului” (1843). Județul Săcuieni fiind desființat, după cum am văzut, în anul 1845, emblema lui nu mai apare separată ci inclusă doar cu valoare de amintire⁹⁸ în chip sporadic — în stema județului Prahova, în al cărui teritoriu majoritatea suprafeței fostului district fusese înglobată. Astfel putem cita litografia lui Partenie din 1860 (o capră neagră senestrată de un butuc de viță de vie cu frunze și un ciorchine de struguri, susținut de un arac, așezat pe o terasă), apoi atlasul Pappasoglu (1863) în care scutul cu stema Prahovei se suprapune scutului cu stema fostului județ Săcuieni, mai tîrziu proiectul Ștefan D. Grecianu (1890), compoziția circulară de pe coperta lucrării sale) în care capra prahoveană asuprește ciorchinile de struguri al Săcuienilor, (v. fig. 53), precum și reprezentarea de pe caietele de școală de la începutul veacului nostru (v. fig. 55) și cea din compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării (un țap sălbatic adextrat, respectiv senestrat de un butuc de viță cu frunze și un ciorchine de struguri, sprijinit de un arac, totul plasat pe o terasă de ierburi). Semnalăm ca o curiozitate, la 14 ani după desființarea județului Săcuieni, reprezentarea exclusivă a ciorchinelui de struguri cu vrej și frunze (ce constituiesc simbolul heraldic al acestui district) în stema județului Prahova din chenarul ornamental al portretului din 1859 al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Numele județului Săcuieni apare în întregime (СЪКУИЕНИ) pe sigiliile din 1782, 1783, și 1809 cit și prescurtat în forma CK pe restul însemnelor dintre 1792 și 1844, precum și în caractere grecești (εκ) pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino și pe diplomele de ranguri civile dintre 1834 și 1848.

⁹⁵ Mihai G. Stephănescu, *ibidem*.

⁹⁶ Descrierea lui Șt. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147 și planșa anexă, Tab. A, fig. 6.

⁹⁷ C. Moisil, *op. cit.*, p. 143; Maria Dogaru în *Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești*, p. 298, interpretează corect această emblema.

⁹⁸ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149 și pl. anexă. Tab. C fig. 28, citează și reproduce stema județului Săcuieni în amintirea acestui fost district al Țării Românești, reprezentîndu-l însă sub forma doar a doi ciorchini de struguri asupriți de două frunze de viță cu vrejul respectiv.

4. **Județul Prahova** prezintă inițial ca emblemă o capră sălbatică conturnată, trecind, așa după cum apare în sigiliile lui Nicolae Caragea (1782) și Mihai Suțu (1783). Pe însemnele lui Alexandru Moruzi (1792), Ioan Caragea (1812) și Alexandru Suțu (1818) animalul înfățișat se aseamănă cu un cal conturnat stînd (în primul sigiliu citat) sau trecînd (în celelalte două), pentru a fi reprezentat de-a dreptul sub forma unui cal conturnat, în fugă, pe sigiliul lui Grigore IV Ghika (1822), imagine datorată — credem noi — la început unei execuții stingace a pecetarului care a executat însemnul din 1792 al lui Alexandru Moruzi, apoi prin imitație, a celor ulterioare ale domnitorilor cități. Cu toate aceste cîteva excepții, emblema județului Prahova rămîne totuși capra sălbatică (înfățișată conturnată și stînd) aflată pe toate sigiliile mari domnești de la Alexandru Ipsilanti (1796) și pînă la Ioan Caragea exclusiv. Pe același gen de însemne sub domnii regulamentari dintre 1834 și 1856 și sub cămăcămăia din 1858, medalionul cu emblema județului în cauză conține de asemenea o capră trecînd (pe sigiliul lui Alexandru Ghika) sau stînd (pe celelalte sigilii domnești). Alte variante ale respectivei embleme le întîlnim atît pe frontispiciul istoriei lui Fotino (1819) în care județul Prahova e reprezentat printr-o căprioară conturnată, stînd (intocmai precum mai apare și pe sigiliul mitropolitului Neofit II din 1840, pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” în 1844, sau în atlasul Pappasoglu în 1863), cit și printr-o căprioară conturnată, trecînd, de pe diplomele de rang din perioada 1834—1848 sau pe cele din perioada 1859—1866, precum și pe obeliscul lui Saget (1844—1845). Pe chenarul ornamental al portretelor lui Gheorghe Bibescu (1843) și Barbu Știrbei (1849), ca emblemă a județului Prahova figurează o capră neagră stînd pe stînci, reprezentare ce întinim ulterior și pe litografia lui Partenie din 1860 (capră neagră, conturnată, stînd pe stînci, însoțită și de aracul cu viță de vie al fostului județ al Săcuieniilor), cit și în proiectul Ștefan D. Grecianu din 1890 unde respectivul animal (neconturnat) e înfățișat de asemenea stînd⁹⁹, dar fără arac și terasa stîncioasă. Pe drapelul dorobanților de județ va apare însă un țap sălbatic stînd pe un promontoriu de stîncă¹⁰⁰, patruped ce vom reîntîlni în stema județului Prahova atît pe cromolitografia din 1874¹⁰¹, în atlasul din 1903 al Ministerului de Interne (unde apare conturnat), cit și pe caietele școlare amintite mai sus, precum și în compoziția „Cultul drapelului” din 1913, cu diferența că în ultimele două reprezentări, țapul săbatec se află în poziția trecînd și adextrat, respectiv senestrat, de vechea emblemă a județului Săcuieni menționată anterior, totul plasat pe o terasă de ierburi (v. fig. 55). Numele districtului Prahova va figura înscris în interiorul medalioanelor județene, inițial în forma trunchiată **ПРАХОВ** pe sigiliile lui Nicolae Caragea și Mihai Suțu și apoi în cea prescurtată **ПР.** pe restul însemnelor domnești pînă la 1856 precum și pe cel al cămăcăriei din 1858. Un alt gen de prescurtare și anume **ПР** va apare reprezentată pe medalionul Prahovei de pe frontispiciul operii lui Dionisie Fotino (1819), pe sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit, cit și pe diplomele de rang din anii 1834—1848 și respectiv 1849—1856 ale principatului muntean. Din 1860, numele județului, e înscris în românește cu litere latine.

5. **Județul Ialomița** are ca veche emblemă un pește înotînd deasupra unor valuri, figurînd pe sigiliile mari domnești de la Nicolae Caragea (1782) pînă la Constantin Hangerli (1797) inclusiv, cit și accidental pe însemnul din 1809 al Divanului Principatului Țării Românești; începînd din a treia guvernare a lui Mihai Suțu (1801—1802), pe sigiliile mari domnești muntene, peștele Ialomiței va apare în aceeași ipostază, însă conturnat, postură în care se va menține pînă la finele domniei lui Grigore IV Ghika (1822—1828). Pe frontispiciul lucrării lui Fotino, medalionul cu emblema județului în cauză va cuprinde în afara peștelui cunoscut (conturnat și plasat de astă dată în bandă), dar și un snop de griu așezat în bară, peste care broșează respectivul animal acvatic. În această nouă reprezentare, emblema județului Ialomița va figura pe sigiliile mari domnești ale lui Alexandru Suțu, Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, pe cel al Căimăcămiei din 1858, precum și pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844), cu diferența inversării de poziție a celor două mobile și anume peștele va fi așezat în bară, broșînd peste snopul plasat în bandă, totul deasupra unor valuri ieșînd din partea de jos a medalionului județean respectiv. În această perioadă cit și ulterior, mai înregistrăm un număr de embleme ialomițene derivînd din cea inaugurată în lucrarea lui Dionisie Fotino și anume: a) medalionul cu stema districtului menționat, aflat atît pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, cit și pe obeliscul lui Saget, precum și stema din atlasul Pappasoglu

⁹⁹ Totuși în ediția necolorată a lucrării lui Ștefan D. Grecianu, v. tabela B., anexă la p. 148, fig. 23, capra neagră a județului Prahova e reprezentată, dînt-o eroare de desen, în fugă. Întrucît textul descrierii de la p. 148, nr. 23 nu cuprinde specificarea acestor poziții, am considerat valabilă imaginea din ediția colorată a lucrării menționate care înfățișează capra neagră stînd.

¹⁰⁰ Mihail G. Stephănescu, *op. cit.*, ibidem și p. 473. Autorul semnaleză o fluctuație tipologică a animalelor din stemele județelor Prahova și Dimbovița.

¹⁰¹ În această reprezentare, afirmăm că este vorba de o confuzie între armele județului Prahova și cele ale județului Dimbovița, medalioanele cu emblemele acestor districte fiind din eroare intervertite.

(1864), care toate trei, reproduc destul de fidel aceeași formă și amplasare a mobilelor din modelul ce le-a servit ca sursă de inspirație; b) emblema aflată pe chenarul ornamental al portretelor lui Gheorghe Bibescu (1843) și Barbu Știrbei (1849) care înfățișează peștele așezat în bară broșind peste snopul plasat în fascie, totul pe o terasă de iarbă (v. fig. 41); c) stema din sigiliul datat 1840 al mitropolitului Neofit II, cea de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 și cea de pe drapelul dorobanților de județ, care toate trei prezintă peștele conturnat broșind peste snopul plasat în bară; d) medalionul din litografia lui Partenie (1860) în care peștele de asemenea conturnat broșează peste snopul plasat în bandă, totul pe o terasă cu vegetație; în sfârșit e) stema din cromolitografia din 1874, cea din atlasul din 1903, cea din caietul de școală (ante 1913), cit și cea din „Cultul drapelului” (1913), ce înfățișează peștele în bară broșind peste un snop din bandă, totul pe o terasă de iarbă. Remarcăm în final că în proiectul Grecianu din 1890, mobilele din armele județului Ialomița sint descompuse și reprezentate separat, în sensul că snopul e plasat în pal și se suprapune peștelui conturnat, avind coada ușor îndoită în jos¹⁰².

Numele districtului de care ne ocupăm apare înscris trunchiat (ΛΑΟΜΥ) pe medalioanele respective de pe primele două mari sigilii domnești din 1782 și 1783, ca apoi restul acestui gen de insemne între 1792 și 1828 să cuprindă doar forma prescurtată ΛΑ; sigiliile mari domnești dintre 1834 și 1856, cit și cel al căimăcămiei din 1858, conțin ca legendă a medalioanelor cu emblema județului Ialomița, literele în caractere cirilice de tranziție ΙΑΛ (precum și apoi forma ΙΑ de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856), în timp ce frontispiciul din 1819, diplomele de rang dintre 1834–1848, cit și sigiliul metropolitan din 1840, conțin inițialele numelui acestui județ în litere grecești γΑ. Începind cu litografia lui Partenie din 1860, districtul Ialomița va fi scris în românește cu caractere latine.

6. Județul Ilfov. Emblema districtuală a acestei unități teritorial-administrative care cuprindea în hotarele ei însăși capitala Țării Românești, a reprezentat tocmai din această cauză, pe împărații Constantin și Elena ce au constituit ca personaje sfinte — după cum am văzut — hramul bisericii metropolitane bucureștene, citorie în deobște cunoscută a lui Constantin Basarab Cîrnul. Cei doi patroni amintiți, apar în medalionul județului Ilfov din sigiliul mare domnesc al lui Nicolae Caragea (datat 1782), nimbați și drapați în mantii ample (Elena ținînd ridicată în mîna dreaptă o ramură de palmier) și flancînd o construcție cubică ce dorește probabil să simbolizeze chiar biserica Mitropoliei din București; față de dimensiunile celor două personaje aureolate, construcția bisericească menționată este vădit disproporționată, fiind redusă la jumătatea înălțimii pe care o posedă patronii săi de pe flancuri. Sigiliile mari domnești ulterioare pe toată perioada dintre 1783 și 1828 (inclusiv însemnul Divanului Țării Românești din 1809) vor reprezenta în continuare efigia celor două personaje împăratești în aceeași ipostază și cu aspect și dimensiuni similare, disproporția între aceștia și biserica de formă cubică și cu acoperiș triunghiular, plasată pe mijloc, menținîndu-se în tot răstimpul citat. Frontispiciul din 1819 al Istoriei generale a Daciei introduce totuși unele modificări ale înfățișării — devenite uzuală — a emblemei din medalionul județului Ilfov, în sensul că cei doi patroni apar nimbați și încoronați, Constantin purtînd în dextera o cruce lungă pînă în terasă, iar Elena ținînd de astă dată ramura de palmier în altă poziție (pe umărul stîng) și susținînd-o cu mîna stîngă în loc de mîna dreaptă ca pînă atunci; aspectul bisericii este de asemenea diferit, edificiul respectiv fiind acum alcătuit dintr-o turlă (cu o cruce în vîrf) flancată la senestra de un corp central patrulater, dotat cu o ușă de intrare și cu un acoperiș trapezoidal (v. fig. 31).

Noua reprezentare va servi ca sursă socotită vrednică de imitat pentru alcătuirea medalionului Ilfovului de pe toate sigiliile mari domnești din epoca regulamentară cit și de pe cel al Căimăcămiei din 1958; modelul nu va fi însă reproduș identic, intervenind atît în totalitate cit și la fiecare dintre aceste insemne în parte, deosebiri în redarea respectivei imagini hagiografice. Menționăm mai întîi, deoarece constituie o caracteristică generală, comună tuturor sigiliilor amintite dintre 1834 și 1858, faptul că cele două personaje își păstrează coroanele închise pe cap, în schimb nu mai sint reprezentate nimbate; de asemenea, amîndouă vor purta cruce în mînă, lungi pînă în terasă în sigiliile lui Alexandru Ghika și Gheorghe Bibescu, scurte și purtate pe umăr, în cele ale lui Barbu Știrbei și Căimăcămiei din 1958. Modificări se vor produce și în redarea din punct de vedere arhitectonic a bisericii metropolitane. Astfel, în sigiliul lui Alexandru Ghika, acest edificiu e înfățișat oarecum asemănător cu cel din frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino amintit, fiind alcătuit dintr-o turlă cu cruce în vîrf, flancată de un corp central patrulater, cu deosebirea că în însemnul din 1834, turla e plasată la senestra și nava bisericii la dextera; în plus, față de cele două personaje de pe laturi, lăcașul e de dimensiuni mai puțin reduse comparativ cu cel din modelul

¹⁰² St. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148 nr. 15 și tab. B, anexă la aceeași pagină, fig. 15.

menționat, disproporția între el și sfinții de pe flancuri fiind mult mai puțin simțită. În sigiliul din 1843 al lui Gheorghe Bibescu, biserica metropolitană va fi reprezentată atât într-o altă alcătuire arhitectonică cât și de dimensiuni care vor depăși înălțimea celor doi patroni ai ei; astfel, construcția va fi compusă dintr-un corp central format la dextra din pronaosul bine distinct de restul clădirii, prevăzut cu un acoperiș triunghiular și cu o ușă laterală de intrare, la care se adaugă la senestra, naosul și absida altarului dotată cu o fereastră, totul suprapus pe mijloc de o turlă sveltă cu cupolă și cruce care întrece în înălțime capetele încoronate ale celor doi sfinți menționați. În sigiliul din 1849 al lui Barbu Știrbei, biserica metropolitană va crește în proporții, nava și altarul fiind mai alungite și prezentând două ferestre; personajele de pe flancuri vor fi de asemenea mai masive, disproporția între ele și construcția ce îi desparte atenuându-se și mai mult decât în sigiliul precedent. În sfârșit însemnul din 1858 al Căimăcămiei Țării Românești, va prezenta mari asemănări cu cel domnesc din 1849, cu singura diferență că lăcașul bisericesc va fi elementul dominant al compoziției, în care până atunci Constantin și Elena avuseseră preponderență; aceeași predominanță a edificiului, depășind cu mult înălțimea celor două personaje ce-l flanchează, se constată și pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” apărut la București între 1843 și 1852. În alte reprezentări ale emblemei sau stemei județului Ilfov, aspectul mobilelor alcătuitoare este uneori destul de apropiat celor din însemnele analizate mai sus, alții nu; astfel pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834—1848, biserica metropolitană prezintă similitudini cu lăcașul din medalionul de pe frontispiciul istoriei lui Dionisie Fotino, personajele fiind de asemenea încoronate și aureolate. În schimb construcția e plasată pe o colină la picioarele căreia se află cele două personaje de pe flancuri, de obicei înfățișate din față, de data aceasta fiind aprite. În plus, judecând după aspect, personajul de la senestra care întotdeauna reprezenta pe împărăteasa Elena, nu mai este, în cazul ce studiem, un personaj feminin ci unul masculin, înfățișând de data aceasta pe împăratul Constantin, purtând însă ca și predecesorul sa pe locul amintit, o cruce mai scurtă pe umărul stâng, în timp ce împărăteasa Elena, ținând în mână dreaptă o cruce lungă ajungând până în terasă va apare plasată la dextra. Această nouă amplasare va fi întâlnită și pe alte reprezentări din aceeași epocă a emblemei județului Ilfov, ca de pildă pe chenarul ornamental al portretelor domnești din 1843 și 1849, în care apar două bărbați nimbați dar neîncoronați (deci nu mai poate fi vorba de Constantin și Elena) văzuți din față, îmbrăcați în costume de diaconi, cel de la dextra purtând un engolpion și o cruce plasată pe umărul drept, cel de la senestra o ramură de palmier pe umărul stâng. Mina stângă a personajului de la dextra precum și cea dreaptă a personajului de la senestra sînt așezate pe acoperișul ascuțit, terminat printr-o cruce, al turlei unei biserici (cu nava spre senestra) foarte redus dimensionată față de personajele ce o flanchează.

Pe sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit, tradiția iconografică religioasă e firește respectată, biserica din stema județului Ilfov — asemănătoare ca formă celeia din lucrarea lui Fotino, doar mai puțin disproporționată față de susținătorii ei — este flancată de împărații Constantin și Elena, ale căror coroane și atribute uzuale sînt vizibile. Același lucru se poate afirma și privitor la medalionul de pe obeliscul lui Saget, în care cei doi patroni ai Mitropoliei bucureștene sînt de dimensiuni identice celor ale lăcașului acesteia, în plus fiind și aureolați. De asemenea, pe diplomele de rang din domnia lui Barbu Știrbei, personajele reprezentate sînt Constantin și Elena, nimbați și încoronați, avînd crucea și ramura de palmier în mîini, flancînd însă o biserică sui-generis, alcătuită din trei turnuri cu câte o cruce în vîrf, acotate. Litografia din 1860 a lui Partenie reia figurația celor două personaje masculine aprite și încoronate, dar nu aureolate, avînd de data aceasta înfățișarea unor arhierei (coroanele putînd avea și aspectul de mitre) drapați în sutane lungi, purtînd fiecare câte un patrafir și ținînd pe umăr câte o cruce lungă. Biserica, reprezentată din nou mai înaltă decât personajele ce o flanchează, are turla plasată la dextra și nava și altarul la senestra, atât cupola turlei cât și acoperișul absidei altarului purtînd în vîrf câte o cruce trilobată cu raze între brațe. Edificiul e așezat pe o terasă vegetală avînd o alee transversală (în fascie), de-a lungul acesteia, cât și o alee de acces, redată în perspectivă (în bandă). Noul aspect al stemei județului Ilfov este perpetuat de aci încolo în chip frecvent, întîlnindu-l atât în cromolitografia din 1874, cât și în alte două astfel de reprezentări de la finele veacului al XIX-lea, una din 1879, cealaltă din 1882¹⁰⁸, aproape identice între ele și foarte asemănătoare cu cea din litografia din 1860 analizată mai sus.

Stema din chenarul ornamental al portretului domnitorului Cuza din 1859 și cea din atlasul Pappasoglu din 1866, prezintă o imagine diferită a stemei numitului județ, în sensul că poziția celor două personaje este inversată, Elena la dextra, Constantin la senestra, ambii

¹⁰⁸ Ambele în colecția Dan Cernovodeanu.

nimbați și încoronați, în veșminte împărătești (hlamide tivite cu hermină, colane la gît, etc.), flancînd nu o biserică, ci numai o cruce latină, înaltă. Poziția inversată a celor doi sfinți este menținută doar în stema Ilfovului din atlasul din 1903, în care însă aceștia țin în mîini chivotul bisericii metropolitane din București (reprezentare care va fi preluată, minus inversarea, și de către Comisia Consultativă Heraldică după 1921). Proiectul Grecianu din 1890 încearcă să dea o înfățișare diferită stemei districtuale ilfovene, preconizînd introducerea în scut a reprezentării nu simbolice, ci chiar aidaoma a bisericii metropolitane din București, cu toate detaliile arhitectonice și decorative cunoscute ale acestei ctitorii domnești (fronton triunghiular, briu în torsadă, medalioane ornamentale etc.), flancată fiind de Constantin la dextera și de Elena la senestra, nimbați și încoronați, drapați în mantii lungi împărătești, fără alte atribute, susținînd cu cite o mină lăcașul al căror protectori — conform hramului — deveniseră de la data construirii sale. Respectivul proiect n-a avut priză nici asupra autorităților, nici asupra locuitorilor județului în cauză, deoarece ulterior creării sale nu-l mai întîlnim perpetuat în nici o altă reprezentare. În schimb, aspectul stemei districtuale a Ilfovului, inaugurat de litografia lui Partenie din 1860, menținut după aceea în diversele reprezentări de la finele veacului trecut citate, este conservat în continuare și la începutul secolului nostru, armele acestui județ, reproduse pe caietul școlar anterior anului 1913 sau cele din compoziția „Cultul drapelului” din 1913, prezentînd o mare asemănare cu cele menționate mai sus, cu deosebirea doar că personajele masculine affrontate și încoronate nu mai poartă patrafire, biserica nu mai posedă decît o singură cruce (simplă și nu trilobată) plasată pe turlă (nu și pe absida altarului) și în sfîrșit terasa de iarbă nu mai e brăzdată de vreo alee.

Numele județului Ilfov apare înscris în primele două medalioane din sigiliile domnești din 1782 și respectiv 1783, în forma trunchiată *Илѳовъ*, ca apoi pe toate celelalte insemne de acest gen dintre 1792 și 1828, să se folosească forma prescurtată *Иѳ*. Pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino din 1819, cit și pe sigiliile mari ale domnilor regulamentari și ai Căimăcămiei din 1858 precum și pe toate celelalte insemne analizate mai sus și cuprinse între anii 1834 și 1856, numele respectivului județ va fi reprezentat prin inițialele *I.A.* Începînd cu litografia lui Partenie din 1860, județul Ilfov va fi scris în românește și în caractere latine, în toate reproducerea ulterioare ale armelor sale districtuale.

7. Județul Dîmbovița. Emblema acestui județ constînd dintr-un țap conturnat trecînd, a prezentat la început o stabilitate de reprezentare foarte marcată, singurele deosebiri ce s-au putut înregistra de-a lungul timpului referindu-se doar la poziția respectivului animal heraldic. Astfel imaginea țapului conturnat trecînd, întîlnită inițial pe sigiliul mare domnesc al lui Nicolae Caragea din 1782, este perpetuată într-o formă și amplasare identică pe toate celelalte insemne de acest gen dintre 1782 și 1848. Doar pe sigiliile mari ale lui Barbu Știrbei (1849) și al Căimăcămiei Țării Românești (1858) cit și pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844), țapul conturnat este înfățișat stînd și nu în mers, ca pînă atunci. Reprezentarea acestui animal, în medalionul de pe frontispiciul istoriei lui Fotino (1819) în poziție trecînd (și neconturnat), va fi reluată și reprodusă — tot în postura sa heraldică normală (spre dextera) — cu diferența doar a ipostazei statice sau dinamice a respectivului patruped, pe restul tuturor insemnelor sau altor vestigii din secolul al XIX-lea ce ni s-au conservat avînd figurate armele districtuale dîmbovițene. Astfel pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, pe obeliscul lui Saget (1844—1845) (v. fig. 39), pe litografia lui Partenie din 1860, sau în atlasul Pappasoglu (1863), țapul din stema județului ce analizăm e înfățișat stînd, în timp ce pe sigiliul mitropolitului Neofit II din 1840, pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 cit și în proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu, țapul apare în poziția trecînd. Într-o singură reprezentare și anume în chenarul ornamental al portretelor domnești din 1843 și 1849 respectivul animal e redat sîrînd. În cromolitografia din 1874 (fiind evident vorba de o confuzie cu emblema Prahovei), districtul Dîmbovița este simbolizat printr-o căprioară conturnată, stînd pe un masiv de stînci senestrat de un butuc de viță de vie (reminiscență a stemei fostului județ Săcuieni înglobat județelor Prahova și Buzău, dar nu Dîmboviței).

Pe harta nr. 8 a atlasului editat în 1903 de Ministerul de Interne, scutul cu armele districtuale în cauză înfățișează (tot datorită, credem noi, unei confuzii cu stema Prahovei) în loc de țapul domestic simbolizat în mod uzual în emblema acestui județ, un țap sălbatic conturnat stînd pe o terasă de stînci. Pe caietele de școală de la începutul secolului nostru, căprioara reapeare în armele dîmbovițene (fiind preluată ulterior și de Comisia Consultativă Heraldică), dar de data aceasta animalul, reprezentat neconturnat și stînd pe o terasă de ierburi plasată într-un peisaj muntos, nu va mai fi însoțit de emblema Secuienilor ce va figura reglementar în stema Prahovei. În sfîrșit, în compoziția „Cultul drapelului” (1913), este reluată figura țapului domestic ca simbol districtual al Dîmboviței.

Numele județului Dîmbovița a fost înscris pe medalioanele sale districtuale de pe primele sigilii mari domnești din 1782 și 1785 în forma prescurtată *Д М*, ca apoi pe insemnele

ulterioare dintre 1792 și 1828, să apară forma TB; sigiliile mari ale domnilor regulamentari și cel al Căimăcămiei din 1858, poartă alte inițiale pe medalioanele cu emblema Dimboviței și anume literele ΔB. O revenire la vechea prescurtare DM, reîntilnim atît pe medalionul acestui județ, de pe frontispiciul lucrării istorice a lui Dionisie Fotino (1819), cit și pe cel de pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, precum și pe scutul cu stema Dimboviței din sigiliul mitropolitului Neofit Geanoglu (1840). Pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856, dintr-o eroare evidentă de tipografie, pe medalionul județean respectiv apar inițialele chirilice ΓO (prescurtare de la Gorj); începînd din 1860 (litografia lui Partenie) numele districtului în cauză este scris în românește în caractere latine.

8. **Județul Vlașca** posedă ca veche emblemă un copac flancat de alți doi arbori mai mici, așa după cum apar reprezentări pe medalionul din sigiliul mare domnesc al lui Nicolae Caragea datat 1782. Const. Moisil care n-a cunoscut acest însemn, a interpretat eronat respectiva emblemă după alte sigilii din 1792–1794, ca înfățișînd trei spice de grâu, cel din mijloc mai înalt¹⁰⁴, eroare explicabilă desigur datorită unor amprente sigilare defectuoase pe care le-a folosit în studiul său. Dacă esența copacilor nu se poate preciza din siluetele lor figurate pe medalionul de pe însemnul din 1782 (unii cercetători n-au considerat că este vorba de trei arbori ci de trei flori¹⁰⁵, cea din centru cu tulpina mai înaltă și prevăzută cu două frunze), aspectul lor după sigiliile domnești următoare și anume cele ale lui Mihai Suțu (1783), Alexandru Moruzi (1792) și Alexandru Ipsilanti (1796), ne poate îngădui presupunerea că ar fi vorba de trei plopîi acostați, cel central mai înalt decît ceilalți doi de pe flancuri. Însemnul din 1797 al lui Constantin Hangerli ne înfățișează ca emblemă a județului Vlașca cinci arbori, dintre care cel din centru, mai dimensionat, este flancat de ambele părți de cite doi arbori mai mici ca înălțime. Pe sigiliile domnești ale succesorilor precedentului și anume Mihai Suțu (1801) și Constantin Ipsilanti (1802), se revine la reprezentarea inițială a celor trei copaci, inegali ca dimensiuni și cu aspect de plopî. Însemnul din 1809 al Divanului Principatului Țării Românești ne înfățișează trei arbori acostați, de astă dată toți egali ca înălțime. În sigiliile lui Ioan Caragea (1812), Alexandru Suțu (1818) și Grigore IV Ghika (1822), medalionul cu emblema județului Vlașca conține reprezentarea unui copac central (de asemenea cu aspect de plop), flancat însă de două flori, firește reduse proporțional ca dimensiuni, față de respectivul arbore. Imaginea emblemei districtuale ce studiem apare pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino (1819) asemănătoare celeia de pe sigiliul Divanului principatului muntean din 1809, figurînd adică trei copaci acostați, egali ca înălțime, cu diferența că în reprezentarea mai veche arborii par a fi plopîi, iar în cea ulterioară, copacii au aspectul de stejari. Această fluctuație în figurarea esenței celor trei arbori din emblema județului Vlașca se va constata și în cuprinsul medalioanelor de pe sigiliile domnitorilor regulamentari; astfel pe însemnul lui Alexandru Ghika (1834) apar trei copaci acostați, egali ca înălțime și avînd aspectul de stejari, în timp ce pe însemnele lui Gheorghe Bibescu (1843), Barbu Știrbei (1849) și al Căimăcămiei Principatului Țării Românești (1858), cei trei arbori, de asemenea acostați și de aceeași dimensiuni, par a fi plopîi. Pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848 cit și pe obeliscul lui Saget, celor trei copaci aflați în medalionul rezervat emblemei județului Vlașca, nu li se poate preciza esența; în schimb, cei conținuți atît pe sigiliul mitropolitului Neofit II din 1840, pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” din 1843 și în chenarul portretelor domnești din 1843, 1849 și 1859 cit și cei de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 ca și pe steagul dorobanților de județ, sint, fără echivoc, plopîi. Dacă pe însemnul metropolitan citat, plopul central este puțin mai înalt decît ceilalți doi de pe flancuri, pe restul vestigiilor menționate, cei trei arbori sint de egală înălțime; cit privește steagul dorobanților, el conține cea mai veche reprezentare colorată ce cunoaștem a emblemei județene în cauză alcătuită în cîmp de azur, din trei plopîi acostați, în culori naturale, plasați pe o terasă verde¹⁰⁶. Atlasul Pappasoglu (1863) ne va reda o înfățișare combinată a mobilelor din stema județului Vlașca în sensul că cei trei copaci acostați vor fi figurați avînd forma de plopî, dar cu frunze de stejari. Litografia lui Partenie din 1860 cit și cromolitografia din 1874 prezintă în medalionul districtului Vlașca, trei arbori avînd tulpina foarte apropiată și coroanele de frunziș suprapuse; după aspectul lor, esența acestor copaci nu se poate preciza (deși în legendă se menționează că ar fi vorba de trei stejari). Proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu, înfățișează scutul Vlașcîi încărcat cu trei stejari, de asemenea cu trunchiuri foarte apropiate, coroana celui din mijloc suprapunîndu-se peste ale celorlalți doi de pe flancuri. Cit privește atlasul din 1903 al Ministerului de Interne ca și compoziția „Cultul

¹⁰⁴ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 143.

¹⁰⁵ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 299, precum și în *Sigiliile cancelariei domnești a Țării Românești între anii 1715–1821*, p. 411, își însușește și dînsa interpretarea dată de prof. C. Moisil (trei spice), deși recunoaște că în unele sigilii respective mobile apar ca niște flori (sigiliul lui Nicolae Caragea) sau ca trei copaci (sigiliul lui Alexandru Ipsilanti).

¹⁰⁶ Mihai G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 472.

drapelului" din 1913, vor reda armele județului Vlașca în forma clasică, adică trei stejari acostați pe o terasă de ierburi. În sfârșit, în caietul de școală datînd anterior anului 1913, reprezentarea armelor respectivului district este confundată dintr-o eroare a editorului, cu cea a județului Succava, înfățișînd trei brazi acostați, în loc de trei stejari în această poziție. Imaginea amintită se află într-adevăr sub forma a trei astfel de arbori cu frunzișul unuia suprapunîndu-se peste al celui alt, totul plasat pe o terasă de ierburi, în scutul stemei districtului moldovean menționat, dar care în realitate trebuie atribuit județului Vlașca. Numele respectivului district apare inițial trunchiat, în forma *ВАЛАШКА* atît pe sigiliul mare domnesc al lui Nicolae Caragea (1782) cît și pe cel al succesorului său Mihai Suțu (1783); ulterior, începînd cu sigiliul lui Alexandru Moruzi din 1792 și pînă la 1860, pe toate însemnele și celelalte vestigii de heraldică districtuală ce ni s-au păstrat va figura forma prescurtată a apelativului în cauză, medalioanele sau scuturile cu emblemele sau cu armele județului Vlașca, purtînd inițialele în caractere cirilice *ВА*. După 1860 numele acestui district va fi scris în românește în litere latine.

9. **Județul Teleorman.** Emblema purtată inițial de acest județ a constat dintr-un miel pascal (agnus Dei)¹⁰⁷ conturnat, trecînd, ce a figurat pentru prima oară în medalionul rezervat respectivului district din sigiliul mare domnesc al lui Nicolae Caragea din 1782. Fie trecînd, în sigiliile lui Mihai Suțu (1783) și Alexandru Moruzi (1792), fie stînd, în sigiliile lui Alexandru Ipsilanti (1796) și Constantin Hangerli (1797), respectivul animal heraldic va fi înlocuit un timp (v. însemnele lui Mihai Suțu (1801), Constantin Ipsilanti (1802) și a Divanului Principatului Țării Românești (1809), printr-o oaie conturnată trecînd, ca apoi în perioada cuprinsă între 1812 și 1828 (v. sigiliile lui Ioan Caragea (1812), Alexandru Suțu (1818) și Grigore IV Ghika (1822), emblema județului Teleorman să revină la reprezentarea inițială și anume aceea a mielului pascal conturnat, trecînd. Pe frontispiciul istoriei lui Dionisie Fotino, medalionul acestui district va înfățișa un grup de patru oi și un miel (dintre care o oaie conturnată) pe o terasă de ierburi, compoziție ce va servi ca sursă de inspirație, fiind parțial preluată (sub forma unui grup de trei oi, dintre care două conturnate) de toate sigiliile mari ale domnitorilor regulamentari, Alexandru Ghika (1834), Gheorghe Bibescu (1843) și Barbu Știrbei (1849), precum și de cel al Căimăcămiei din 1858. În diverse variante — ca amplasare și ca număr al respectivelor animale — grupul de oi va figura și pe celelalte vestigii de heraldică districtuală ce ne-au rămas din secolul al XIX-lea; astfel pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848, medalionul cu emblema județului Teleorman va cuprinde pe o terasă de iarbă de asemeni patru oi și un miel (diferiți însă ca poziție de cei din grupul de pe frontispiciul din 1819), iar sigiliul mitropolitului Neofit din 1840, va include în scutul stemei districtului ce studiem, două oi și un miel conturnat. Tot astfel în chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849 (v. fig. 42), vor figura două oi din care una conturnată și culcată; pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844) vor apare trei oi, dintre care două conturnate și una cu capul conturnat. Pe obeliscul lui Saget din 1844—1845 vom întîlni un grup de patru oi stînd, din care de asemenea una va fi conturnată. Medalionul Teleormanului de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 va înfățișa o oaie conturnată, avînd în spate alte două oi din care nu li se văd decît capetele; drapelul dorobanților de județ va conține prim reprezentare colorată cunoscută a armelor acestui district și anume: pe azur o oaie albă, conturnată, trecînd pe o terasă verde¹⁰⁸. În chenarul ornamental al portretului domnitorului Cuza din 1859, scutul județului Teleorman e mobilat cu trei oi conturnate și un berbec cu care se afrontează, totul pe o terasă de iarbă. Litografia din 1860 a lui Partenie ne va prezenta în medalionul județului Teleorman trei oi și doi miei (din care două oi și un miel conturnați) stînd pe o terasă de iarbă, în timp ce atlasul Pappasoglu (1865) va reda în stema acestui județ nu numai trei oi pascînd (două conturnate și una văzută din față) dar și un cioban sprijinit în biță care le însoțește. În cromolitografia din 1874 vor apărea în medalionul teleormănen cinci oi și un miel (dintre care una conturnată, una cu capul conturnat și mielul văzut din față). Proiectul Ștefan D. Grecianu din 1890 va căuta să combine vechea emblema a acestui district — în speță mielul pascal — cu reprezentările ovine multiple din figurațiile ulterioare; astfel stema proiectată a Teleormanului va cuprinde trei berbecuți plasați în pal dintre care cel din mijloc este pascal¹⁰⁹. Atlasul din 1903 va reda în stema Teleormanului trei oi, una în poziție uzuală, una conturnată, și una văzută din față, adăpîndu-se dintr-un curs de apă aflat pe terasa de iarbă ce le înconjoară. În sfârșit, pe caietul

¹⁰⁷ În știința heraldică, prin miel pascal se înțelege un astfel de animal purtînd sprîmîntă pe grumaz și susținînd-o cu unul dintre picioarele dinainte, bampa unei baniere avînd pe flamură o cruce. Frecvent în reprezentările heraldice occidentale catolice, mielul pascal constituie în arta blazonului românesc, o mobilă foarte rar întîlnită.

¹⁰⁸ Mihai G. Stăphănescu, *op. cit.*, p. 10.

¹⁰⁹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 140, nr. 31 și tab. C., anexă la p. 140, fig. 31.

de școală, anterior anului 1913 cit și în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, se va reveni la modelul iconografic inaugurat de frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino din 1819 și continuat de întreaga serie de reprezentări derivate din acesta, în sensul că armele respectivului district vor înfățișa în primul caz, trei oi pe o terasă de iarbă, dintre care una conturnată și o alta cu capul conturnat, iar în al doilea caz, de asemenea trei oi însoțite însă și de un miel, una dintre oi și mielul fiind conturnați.

Numele județului Teleorman va fi reprodus trunchiat, în forma TAPM, pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783, cit și pe cel al Divanului Principatului Țării Domnești din 1809 și va fi înscris prescurtat, în forma TA pe toate celelalte însemne mari domnești dintre 1792 și 1858, cit și pe feluritele vestigii de heraldică districtuală munteană datînd din veacul al XIX-lea (cu excepția diplomelor de rang dintre 1849 și 1856, în care prescurtarea e realizată prin literele TE). De la 1860, numele acestui județ va apare în românește, scris cu caractere latine.

10. **Județul Muscel**¹¹⁰. Vechea emblemă a acestui district, întilnită pentru prima oară pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783, a reprezentat o pasăre cu zborul închis, stînd pe sol. Pe însemnul din 1792 al lui Alexandru Moruzi, pasărea va fi înfățișată cu zborul deschis și însoțită de un arbore plasat la dextra, întocmai ca și pe sigiliul din 1796 al lui Alexandru Ipsilanti (unde însă medalioul cu emblema Muscelului e din eroare inversat cu cel al Argeșului în privința conținutului iconografic, deși inițialele celor două județe rămîn în succesiunea lor uzuală inaugurată de sigiliul lui Alexandru Moruzi din 1792 sus menționat). Schimbarea locului copacului, din flancul dextru în cel senestru, pasărea rămînînd în continuare cu zborul deschis, se înregistrează pe însemnul din 1797 al lui Constantin Hangerli, iar dispariția acestui arbore se constată pe sigiliul din 1801 al lui Mihai Suțu, pasărea conservîndu-și caracteristicile de reprezentare anterioare. Respectiva zburătoare va apare conturnată, dar tot cu zborul deschis pe însemnul din 1802 al lui Constantin Ipsilanti, revenind la înfățișarea inițială din 1782 (în poziție normală și cu zborul închis) pe sigiliul arhaizant din 1809 al Divanului Principatului Țării Românești. Însemnul din 1812 al lui Ioan Caragea, reia aspectul, întrerupt pentru o scurtă perioadă, al păsării conturnate și cu zborul deschis apărut pe unele sigilii domnești anterioare și în plus inovează, plasînd zburătoarei o ramură în cioc. În aceeași postură se înfățișează emblema județului Muscel și pe însemnul din 1818 al lui Alexandru Suțu, cit și pe cel din 1822 al lui Grigore al IV-lea Ghika. Frontispiciul din 1819 al istoriei lui Dionisie Fotino introduce o nouă reprezentare a emblemei respectivului district în sensul că pasărea apare de astă dată doar cu capul conturnat, ținînd în cioc o ramură înfrunzită, avînd zborul închis și stînd pe o creangă, plasată oarecumi în bară, terminată la capăt printr-un buchet de frunze în evantai. Această compoziție va fi preluată ca atare (cu deosebire că ea va fi înfățișată în sens invers, pasărea apărînd acum conturnată și cu capul spre dextra), pe toate sigiliile mari domnești dintre 1834 și 1856 și pe cel al Căimăcămiei din 1858, precum și pe alte reprezentări din aceeași epocă ca de pildă cea de frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844). Tot astfel, în poziție inversată, noul aspect al emblemei Muscelului va fi întilnit — cu mici diferențe de detaliu — pe sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit (pasărea va avea zborul deschis) și în poziția inițială de pe frontispiciul din 1819, pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848 cit și pe obeliscul lui Saget (aripile păsării vor fi însă semi-deschise, v. fig. 38). Derivînd în continuare din acest tip iconografic, menționăm figurarea respectivei embleme de pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, în care pasărea nu mai are capul conturnat, ține în cioc o ramură nu de la capătul ei, ci de la mijloc (frunzele acesteia fiind dispuse neregulat), iar creanga de copac pe care stă zburătoarea e mai lungă și dotată cu buchete de frunze pe toată întinderea sa, nu numai la extremitatea senestră; tot astfel, pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856, pasărea va apare conturnată și cu zborul deschis, fără ramură în cioc, dar stînd pe același gen de creangă înfrunzită la capătul ei senestru din modelul inițial. În sfîrșit, pe litografia lui Partenie din 1860 ca și pe cromolitografia din 1874, creanga se va transforma într-o tulpină curbată de copac (dotată cu cinci buchete de frunze dispuse pe toată întinderea sa) pe care, la mijloc, stă zburătoarea, cu aspect de pasăre cîntătoare, avînd zborul închis, de asemenea fără ramură în cioc¹¹¹. Atlasul Pappasoglu (1864) va reprezenta stema Muscelului printr-o acvilă cu zborul în jos, ținînd în plisc o ramură de măsline și stînd pe o creangă înfrunzită, aspect

¹¹⁰ Deși, precum am văzut, pe primele sigilii mari domnești din 1782 și 1783, medalioul județului Argeș apare pe locul 10, cel al Muscelului fiind al unsprezecelea, totuși, deoarece pe restul tuturor celorlalte mari însemne domnești începînd de la Alexandru Moruzi (1792) și pînă la Alexandru Ghika (1834), emblema Muscelului e plasată înaintea celei a Argeșului, am considerat să respectăm această succesiune pe motivul că este mult mai frecvent întilnită pe vestigiile de ordin sigilar amintite.

¹¹¹ Cu toate acestea, o legendă însoțind cromolitografia din 1874, județul Muscel are ca simbol „Aquila pe ramură”.

care — minus frunzele de pe creangă — va fi asemănătoare cu cea a proiectului Ștefan D. Grecianu de la 1890¹¹². Atlasul din 1903 înfățișează de asemenea armele numitului județ printr-o acvilă, de astă dată conturnată, însă tot pe o ramură desfrunzită. Pe verso copertei caietelor de școală din primul deceniu al veacului nostru, menționate mai sus, scutul cu stema județului Muscel apare alcătuit tot după vechiul model introdus de frontispiciul lucrării din 1819 și perpetuat în diverse variante, dar într-o formă evoluind în continuare și anume: pe o terasă cu ierburi pe care se află un arbore cu trunchi îndoit în modul cunoscut anterior, dotat cu trei buchete de frunze din care două la extremitatea sa dextră, este plasată — de asemenea pe mijlocul trunchiului — o pasăre conturnată, cu zborul închis, fără nici un atribut în cioc, însă, judecînd după aspectul ei masiv cît și după forma pliscului, putînd fi interpretată ca o acvilă. În sfîrșit în compoziția „Cultul drapelului” (1913), Muscelul va fi simbolizat de o acvilă clar redată, cu o ramură de măsline în cioc, stînd pe o ramură înfrunzită. Numele județului Muscel apare înscris în întregime în medalioanele din primele două sigilii domnești din 1782 și 1783 (în forma Μουσικον) și prescurtat (ΜΣ), pe restul însemnelor și vestigiilor cunoscute din secolele XVIII și XIX, cu excepția doar a frontispiciului din 1819 și a diplomelor de rang dintre 1834 și 1848, în care caracterele sînt grecești (Μ) cît și a diplomelor de rang din 1849 și 1856 ce conțin, de asemenea în litere chirilice, inițialele ΜΣ. De la 1860 încolo, numele județului este scris în românește în caractere latine.

11. **Județul Argeș** a purtat ca emblemă, reprezentată inițial pe sigiliile mari domnești de la finele secolului al XVIII-lea, o acvilă heraldică cu zborul în șef și cu capul conturnat (pe însemnul lui Nicolae Caragea din 1782) și apoi cu zborul în jos și cu capul în poziție normală (spre dextra) pe toate celelalte sigilii cunoscute de la Mihai Suțu (1783) și pînă la Grigore al IV-lea Ghica (1822) inclusiv. Frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino din 1819 va înfățișa însă emblema acestui județ într-o formă schimbată, în care apare o pasăre din profil, conturnată, cu aspect nu neapărat de acvilă, avînd zborul închis și stînd pe o terasă de vegetație. Acest nou model va servi — cu deosebirea doar că zburătoarea nu va mai fi conturnată — reprezentărilor heraldice ale respectivului district de pe toate sigiliile mari ale domnitorilor regulamentari, de pe cel al Căimăcămiei din 1858 precum și celei de pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” din 1843 (v. fig. 45). De asemenea, tot în forma și poziția întîlnite pe frontispiciul din 1819, putem semnaliza prezența păsării județului Argeș pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, pe sigiliul mitropolitului Neofit din 1840, pe obeliscul lui Saget, cît și pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 (deși pe această ultimă reprezentare zburătoarea va avea o înclinație a corpului mai accentuată spre sol). Revenirea la aspectul de acvilă a emblemei în cauză se va produce sporadic și anume pe cartușul din chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849 (în care apare o atare specie de pasăre, cu zborul în jos și stînd pe o creastă de munte într-un peisaj stîncos) sau pe scutul de pe drapelul dorbantilor de județ — prima realizare colorată a stemei județene argeșene — în care, pe azur, acvila e redată în culori naturale, avînd o înfățișare și o poziție similare precedentei, cu deosebirea că răpitoarea stă pe un promotoriu muntos la marginea unei prăpăstii¹¹³. (v. fig. 56). Litografia din 1860 a lui Partenie cît și cromolitografia din 1874, vor readuce pasărea heraldică a districtului ce studiem, în ipostaza și forma reprezentărilor ulterioare anului 1819, în sensul că zburătoarea se va prezenta conturnată, cu zborul închis și stînd pe o terasă de vegetație, dar va fi de culoare neagră, oferind astfel aspectul unei stîncuțe. Atlasul Pappasoglu (1864) va înfățișa pasărea Argeșului sub aspectul unui vultur pleșuv, conturnat, stînd pe o terasă de ierburi (v. fig. 49), în timp ce proiectul Ștefan D. Grecianu din 1890 va încerca să reactualizeze acvila ca stemă a acestui județ, pasăre care va fi reprezentată cu aripile larg deschise și într-o postură pînă la un punct asemănătoare celeia din primele sigilii mari domnești cu armele județelor, datînd de la finele secolului al XVIII-lea. În atlasul din 1903, armele argeșene vor fi de asemenea simbolizate printr-o acvilă, dar cu capul conturnat și cu zborul închis, iar pe caietele de școală anterioare anului 1913, scutul stemei respectivului district va conține o acvilă conturnată, cu zborul închis, stînd pe o terasă de stînci. În sfîrșit compoziția din 1913 „Cultul drapelului” va reprezenta acvila în aceeași postură și într-un cadru alpin, amintînd ca factură și aspect pasărea din chenarul portretului domnitorului Cuza (1859) inspirată din medalionul Argeșului de pe frontispiciul istoriei lui Dionisie Fotino.

Numele județului Argeș, apare înscris în întregime în medalioanele primelor două însemne domnești (din 1782 și 1783) menționate mai sus, în forma ΑΡΓΕΙΩΝ ca apoi în toate

¹¹² Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, nr. 20 și tab. B. anexă la p. 148, fig. 20. Autorul propune ca stema județului Muscel să cuprindă „Acvila stabilită pe cracă cu zborul înjosit, purtînd în plisc craca de măsline care e a Descălcătorilor”. Nu cunoaștem din toate cercetările noastre o asemenea tradiție heraldică legată de întemeierea ca stat feudal a principatului Țării Românești; de asemenea nici în sigiliul cu stema Cîmpulungului, al cărui prototip datează, după cum am văzut, încă din secolul al XIV-lea, pasărea nu are un aspect de acvilă și nu ține nici un atribut în cioc.

¹¹³ Generalul P.V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domnești, trofee*, București, 1903, p. 58 și 59, fig. 22.

celelalte astfel de sigilii din același secol și apoi din cel următor, cât și pe restul vestigiilor de heraldică districtuală amintite, să fie înțilnit în versiunea prescurtată AP. De la 1860 încoace, numele acestui județ va fi menționat în românește în caractere latine.

12. **Județul Olt** a purtat inițial ca emblemă un turn de biserică, redat însă în felurite variante arhitectonice pe diversele sigilii mari domnești dotate cu medalioane districtuale ce ni s-au conservat până în prezent. Astfel pe insemnul lui Nicolae Caragea din 1782, respectivul element figurează sub forma unui turn central cu poartă de intrare și cu o cruce în virful acoperișului său, flancat de alte două turnuri mai mici de asemenea acoperite¹¹⁴. În sigiliul lui Mihai Suțu din 1783, se renunță la construcțiile anexă, fiind reprezentat doar un singur turn cu poartă de intrare și cu o cupolă peste care e plasată o cruce; în multiple variante de redare, și anume, turn mai înalt, cu cupolă suprapusă de o cruce mare trilobată (v. sigiliul lui Alexandru Ipsilanti din 1796), turn de asemenea înalt cu acoperiș triunghiular și cu o cruce simplă, de dimensiuni mai reduse (v. sigiliul lui Constantin Hangerli din 1797), turn mai scund, cu un acoperiș triunghiular alungit terminat printr-o cruce mare (v. sigiliul lui Ioan Caragea din 1812) etc., respectiva construcție este perpetuată pe însemnele domnești de tipul menționat până la sfârșitul domniei lui Grigore IV Ghika (1828). Încă din 1819 însă, pe frontispiciul istoriei lui Dionisie Fotino, medalionul județului Olt se laicizează, prezentînd în locul tradiționalului turn de biserică, un turn înalt de pază, crenelat și suprapus de un foișor cu acoperiș triunghiular în virful căruia flutură un steguleț, imagine ce va figura aproape identic reproducută pe sigiliul mare domnesc al lui Alexandru Ghika din 1834¹¹⁵. De aci încolo, și celelalte însemne ale succesorilor acestui domnitor vor include în medalionul rezervat județului Olt, o reprezentare derivînd din sigiliul precedent, în diverse variante; astfel insemnul din 1843 al lui Gheorghe Bibescu înfățișează un turn cu un aspect oarecum de pagodă, avînd de asemenea un foișor cu steag, cel din 1849 al lui Barbu Știrbei, prezintă un turn crenelat cu baza conică alcătuită din pietre dispuse simetric (ca și cărămizile într-un zid), fără poartă de intrare, spre deosebire de sigiliul Căimăcămiei din 1858 pe care figurează un turn asemănător dar prevăzut cu o poartă, imitînd aspectul turnului apărut încă din 1844 pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului”. Tipul de turn crenelat cu foișor, inaugurat după cum am văzut, de frontispiciul din 1819, va fi perpetuat în formă similară și pe celelalte diverse însemne și vestigii de heraldică districtuală din secolul trecut ce ni s-au conservat și anume pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834–1848 (acoperișul foișorului n-are însă steguleț), pe sigiliul mitropolitului Neofit din 1840 (foișorul e prevăzut cu o cruce, detaliu firesc pentru un însemn de înalt prelat voind să reînvie tradiția turnului de biserică, deși acesta din urmă conservă forma arhitecturală inaugurată de compoziția din 1819), apoi pe obeliscul lui Saget (v. fig. 40), pe chenarul portretelor domnești din 1843, 1849 și 1859, pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856, în sfîrșit chiar și pe litografia lui Partenie din 1860 și pe cromolitografia din 1874, toate aceste reprezentări înfățișînd în mod constant acoperișul foișorului fără steguleț și în majoritatea cazurilor fără poartă de intrare. Atlasul Pappasoglu va înfățișa stema județului Olt printr-un turn patrulater crenelat, cu ferestre și poartă de intrare și flancat de arbori într-un peisaj natural. Proiectul Ștefan D. Grecianu din 1890 modifică iarăși aspectul arhitectonic devenit uzual după 1819 al emblemei județului Olt, în sensul că prezintă un turn cilindric masiv, crenelat, prevăzut cu trei ferestre (2,1) acoperit dar fără foișor, imagine care va evolua mai tirziu în turnul înalt, crenelat, din piatră, cu două ferestre și poartă de intrare, fără acoperiș, ce înțilnim în stema respectivului district din caietele de școală datînd din primul deceniu al secolului nostru. O reprezentare sui-generis a stemei județului Olt o vom găsi în atlasul din 1903 în care mobila scutului în cauză va fi alcătuită dintr-un turn medieval cu mai multe terase crenelate și corpuri de clădiri anexă, avînd pe platforma cea mai ridicată un catarg pe care flutură un fanion, toată construcția fiind plasată pe o terasă accidentată, din care răsare la dextra o floare (v. fig. 54).

¹¹⁴ Ansamblul arhitectonic, mai complex decît al unui simplu turn de biserică, reprezentat pe sigiliul lui Nicolae Caragea, a dat naștere unor interpretări diverse ca aceea a cercetătoarei Maria Dogaru care consideră că emblema județului Olt de pe insemnul menționat ar înfățișa „un pod cu trei pilloane”. M. Dogaru, *Conservarea stemelor județene în sigiliile domnești*, p. 299, nr. 12. Nu subseriem desigur unei asemenea interpretări.

¹¹⁵ Considerînd că turnul județului Olt e un simbol al construcțiilor de acest gen clădite pe malul riului Olt cu rol de pază și de far pentru călăuzirea navigației, prof. E. Virtosu descrie emblema respectivului district de pe sigiliile mari domnești dintre 1834 și 1849 citînd și de cel al Căimăcămiei din 1858 cu formula „un turn de far cu o flamură în virf”. E. Virtosu, *Tipare sigilare domnești din secolul al XIX-lea (Tara Românească)*, în S.C.N., I, 1957, p. 320, 325, 331 și 343. Neînd convînsi de rolul de far jucat de acest gen de turnuri de pe malul Olteului, cu atît mai mult cu cît reprezentările în cauză precum și celelalte vestigii de heraldică districtuală de la aceeași epocă ce am analizat, nu reprezintă folosul turnului prevăzut cu vreo instalație sau cu vreun element din care am putea deduce folosirea construcției în scop de luminare a apelor riului în timpul nopții, ne-am limitat la considerarea acestuia fel de clădire doar drept un lăcas de veghe. Legenda cromolitografiei din 1874 îl scotește de asemenea doar ca „un turn de apă”.

În sfârșit, compoziția „Cultul drapelului” (1913), va reda simbolul județului Olt sub forma unui turn crenelat cu foișor, amintind îndeaproape pe cel din chenarul ornamental al diplomelor domnești dintre 1834 și 1848.

Numele județului Olt va figura în întregime, în forma $\omega\Lambda\tau\delta\Lambda$, pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783 și apoi prescurtat în forma $\omega\Lambda$, pe celelalte însemne de acest gen până la 1828. Pe frontispiciul din 1819, pe sigiliile domnitorilor regulamentari și al Căimăcămiei din 1858, cit și pe toate celelalte vestigii heraldice analizate, numele respectivei unități administrativ-teritoriale apare în forma $O\Lambda$, după care el va fi reprodus în românește, în caractere latine, începând din 1860.

13. Județul Romanați. Pe harta Olteniei din 1722 a cartografului austriac Friedrich Schwantz, stema acestui județ e figurată printr-un snop de griu plasat în pal, reprezentare ce va fi întâlnită în formă și poziție asemănătoare pe toate sigiliile mari domnești cu medalioane districtuale începând cu cel al lui Nicolae Caragea din 1782 și până la cel al Căimăcămiei din 1858. În heraldica județeană românească, snopul Romanaiilor trebuie considerat ca unul dintre simbolurile cele mai constante din acest soi de însemne, perpetuat cu mici deosebiri cu totul neesențiale pe întreg ansamblul de vestigii sigilare sau de alt gen ce ni s-a conservat până în zilele noastre. În afara sigiliilor mari domnești menționate mai sus, respectivă emblemă va putea fi întâlnită și pe însemnele caimacamlor Craiovei dintre 1795 și 1827, pe sigiliile ecleziastice dintre 1824 și 1852, pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848, cit și pe al celor dintre 1849 și 1856, pe chenarul portretelor domnești din 1843, 1849 și 1859, pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului” (1844), pe obeliscul lui Saget, pe steagul dorobanților de județ, pe litografia lui Partenie din 1860, în atlasul Pappasoglu (1864, unde va apare și o seceră), pe cromolitografia din 1874, în proiectul lui Ștefan D. Grecianu din 1890, în atlasul din 1903, pe caietul de școală anterior anului 1913, cit și în sfârșit în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, în postura devenită tradițională a snopului de griu plasat în pal. În toată această multiplă enumerare, doar trei sigilii nu se încadrează în modul de reprezentare — devenit uzual — al emblemei Romanaiilor și anume sigiliile din 1825 și 1830, respectiv al lui Alexandru Dim. Ghika (viitorul domn) și al lui Alexandru Scarlat Ghika, caimacami ai Craiovei la datele indicate, în care snopul de griu apare plasat în bandă¹¹⁶, cit și insemnul Seminarului Episcopiei de Râmnic aplicat pe un act din 1852, în care județul în cauză este figurat prin trei spice de griu așezate în evantai¹¹⁷. În rest, indiferent de proporțiile snopului, poziția sa în pal, rămâne invariabilă, fie că este plasat pe o terasă de iarbă sau pe un lan de griu, fie că nu este terasat. O primă reprezentare colorată a stemei Romanaiilor se înregistrează pe drapelul dorobanților de județ în care, pe azur, apare înfățișat un snop în culori naturale pe o terasă galbenă simbolizând un lan de griu¹¹⁸. Numele județului Romanați este înscris în întregime pe sigiliile lui Nicolae Caragea din 1782 și Mihai Suțu din 1783 (în forma POMANAI) și prescurtat în forma PM pe restul însemnelor domnești dintre 1792 și 1856, pe cel al Căimăcămiei din 1858 și pe celelalte vestigii de heraldică districtuală cunoscute, făcând excepție doar sigiliile din 1825, 1827 și 1830 ale caimacamlor Craiovei Alexandru Dim. Ghika, Constantin Ghika și Alexandru Scarlat Ghika în care apare doar inițiala P, precum și diplomele de rang dintre 1849 și 1856 în care, dintr-o eroare tipografică, literele PO sînt inversate, în forma OP. Numele respectivului județ începe din 1860 să fie scris în românește, în caractere latine.

14. Județul Vileea. Înfațișată inițial sub aspectul unui pom fructifer (măr cu fructele sale pe crengi) pe harta Olteniei din 1722 alcătuită de Friedrich Schwantz, stema județului Vilcea va cunoaște pe sigiliile mari domnești începând cu cel din 1782 al lui Nicolae Caragea și apoi pe o serie de alte însemne ulterioare, o gamă de reprezentări diverse, deosebite nu numai în privința elementelor componente, dar oferind deseori și un număr mare de variante ale aceleiași teme iconografice. Putem astfel clasifica diferitele embleme ale respectivului district, întâlnite pe multiple însemne ce ni s-au conservat, în două mari categorii: a) scena exploatării (primitive) a minelor de sare din cuprinsul județului în cauză (îndeosebi la Ocnele Mari), în care ni se înfațișează așa numitul crivac al ocnei, instalație rudimentară acționată de un cal legat de capătul unei funii așezată pe o roată de scripete plasată deasupra puțului minei, de extremitatea cealaltă frînghia avînd agățat un coș cu care sarea era scoasă la suprafață prin tracțiunea animalului, operația fiind supravegheată de un om cu un bici

¹¹⁶ Amprenta sigilară din 1825 se găsește pe documentul din 7 decembrie 1825 aflat în colecția Gustav Finkelstein, v. reproducerea ei la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. CXVIII, fig. 6; amprenta sigilară din 1830 e aplicată pe un act din 7 iulie 1830 din colecția George D. Florescu, v. reproducerea ei la același, *ibidem*, fig. 8.

¹¹⁷ Amprenta sigilară, nedatăată, se află pe atestatul din 22 iunie 1852, în colecția Gustav Finkelstein, v. reproducerea ei la Dan Cernovodeanu, *ibidem*, p. CXIX, fig. 3.

¹¹⁸ Mihai G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 471.

în mână ce stimula la nevoie calul; b) căruța de poștă cu doi sau patru cai și cu surugiul fie călare, fie în căruță (uneori aceasta din urmă avind și un pasager în ea), motiv iconografic legat de însemnătatea pentru județ a căraușiei și a transporturilor poștale, însăși capitala respectivului district, Rîmnicu-Vilcea, fiind un important nod de comunicații și centru reputat de intens trafic comercial (călători și mărfuri), cit și de poștă. Astfel, analizind diversele embleme ale județului Vilcea, constatăm prezența pe sigiliile mari domnești, începind cu cel din 1782, a scenei exploatarei miniere alcătuită dintr-un om cu un bici în mână, plasat la dextra, un cal cabrat la senestra, ambii flancind un puț circular de scripetele căruia e legat printr-o funie animalul menționat. Diverselor variante privind poziția omului și a calului înregistrate pe însemnele dintre 1783 (Mihai Suțu în prima sa domnie) și 1801 (aceiași voievoed în a treia sa domnie), le urmează schimbarea mai importantă a amplasării personajului și a patruședului amintiți, în sensul că începind de pe sigiliul din 1802 al lui Constantin Ipsilanti, calul cabrat apare la dextra (cu copitele dinainte plasate pe ghizdurile puțului de mină) iar omul cu bici, la senestra, schimbare ce se va menține — cu excepția însemnului arhaizant al Divanului Principatului Țării Românești din 1809 — pînă la sigiliul din 1822 al lui Grigore IV Ghika inclusiv (folosit pînă la 1828).

Pe sigiliile caimacamlor Craiovei dintre 1803 și 1830, diversitatea de reprezentare a emblemei județului Vilcea se constată a fi și mai mare decît cea de pe însemnele domnești analizate. Astfel, pe sigiliul din 1803 al lui Costache Caragea apare un puț patrat dotat cu scripete, calul cabrat, cu copitele dinainte plasate pe ghizduri, aflîndu-se la senestra, iar omul nefiind reprezentat. Pe însemnul din ianuarie 1813 al lui Gheorghe Arghiropol, absența omului se menține, calul cabrat apare tot la senestra, însă puțul, redus ca dimensiuni, are plasat deasupra, în locul scripetelui, un par trifurcat asemănător unui candelabru cu trei brațe. Sigiliul lui Nicolae Scanavi din august 1813, reunește cele trei elemente cunoscute, omul la dextra, puțul cu scripete pe centru, iar calul cabrat cu copitele din față așezate pe ghizduri, la senestra, elemente care se întîlnesc și pe însemnul din 1821 al lui Ioan Samurcaș, însă inversate ca poziție și anume calul la dextra și omul la senestra, flancînd puțul plasat în centru. Pe sigiliul din 1824 al lui Dimitrie Ralet, omul și calul nu mai figurează, fiind reprezentat doar un puț patrat, cu capace și acoperit cu o cupolă (v. fig. 32); pe însemnele ulterioare ale caimacamlor Craiovei, în speță ale lui Alexandru Dimitrie Ghika din 1825, Constantin Ghika din 1827 și Alexandru Scarlat Ghika din 1830 (v. fig. 33), constatăm absența în continuare a celor două elemente menționate, omul și calul, rămîind înfățișat doar puțul, de astă dată de formă circulară și cu scripetele plasat distinct la dextra sa.

Pe frontispiciul lucrării din 1819 a lui Dionisie Fotino apare prima reprezentare a căruții de poștă cu doi cai, condusă de un surugiul cu o căciulă înaltă pe cap și cu un bici în mîna dreaptă; această nouă emblemă a județului Vilcea va figura ulterior în diverse variante, pe toate sigiliile domnești din epoca regulamentară, cit și pe restul însemnelor dotate cu steme județene datînd din secolul al XIX-lea ce ni s-au păstrat, precum și pe cele din veacul nostru pînă în al treilea deceniu al său, perioadă în care Comisia Consultativă Heraldică va alcătui pentru respectivul district o altă stemă. Astfel pe sigiliul din 1834 al lui Alexandru Ghika, medalionul cu emblema Vilcei va conține o căruță de poștă trasă de asemenea de doi cai și condusă de un surugiul cu bici în mîna, asemănătoare celeia de pe frontispiciul din 1819, cu deosebirea că de data aceasta întreaga compoziție va fi conturnată. Pe sigiliul din 1843 al lui Gheorghe Bibescu cit și pe frontispiciul (de la finele aceluiași an) al periodicului „Învățătorul satului”, medalionul vilcean va cuprinde, tot în poziție conturnată, o căruță de poștă cu patru cai (înhămați doi cite doi), surugiul cu bici călărind calul din dreapta din rîndul al doilea, iar vehiculul transportînd și un pasager aflat pe porțiunea din spate a căruții. Un gen identic de reprezentare ale însemnelor județului Vilcea va fi întîlnit și pe sigiliul lui Barbu Știrbei din 1849 și pe cel al Căimăcămiei Țării Românești din 1858. Pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848 (v. fig. 36) și pe obeliscul lui Saget dintre 1844—1845, căruța de poștă vilceană va apare figurată — ca formă și poziție — asemenea celeia de pe frontispiciul lucrării lui Fotino (adică trasă de doi cai și condusă de un surugiul cu un chipiu înalt pe cap și un bici în mîna dreaptă), în timp ce în sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit, căruța va figura doar cu un singur cal și surugiul cu bici, fără chipiu pe cap. Pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, stema districtului Vilcea va înfățișa, în poziție conturnată, căruța de poștă trasă de doi cai, cel de la dextra roib, cel de la senestra bălan, ultimul fiind călărit de un surugiul cu o pălărie pe cap și ținînd biciul cu ambele mîini; vehiculul transportă și un pasager așezat în spate, întreaga compoziție fiind plasată pe o terasă figurînd un drum mărginit de ierburi. Pe diplomele de rang dintre 1849—1856, medalionul vilcean va conține — de asemenea în poziție conturnată — o căruță de poștă trasă doar de un singur cal, călărit de un surugiul cu capul acoperit de o căciulă înaltă și ținînd biciul în mîna stîngă.

Pe sigiliile înaltelor autorități bisericești oltene din prima jumătate a secolului al XIX-lea, emblema județului Vilcea va fi de asemenea, divers reprezentată; astfel pe insemnul din 1824 al episcopului Neofit al Rîmniciului căruța de poștă va apare tot conturnată, trasă de un singur cal și condusă de un surugiu ținînd biciul în mîna dreaptă. Pe sigiliul din 1848 al ocîrmuirii aceleiași episcopii rîmnice, căruța de poștă va fi înfățișată în poziție identică, dar avînd în ea și un pasager, surugiul cu biciul în mîna călărînd unicul cal ce trage respectivul vehicul¹¹⁹. În sfîrșit, pe insemnul din 1852 al Seminarului aceleiași dieceze, obișnuita căruța de poștă și cu conducătorul ei nu vor mai fi reprezentați, ci doar doi cai în galop, conturnați.

Drapelul dorobanților de județ va figura pentru prima oară stema districtuală vilceană în culori și anume pe azur un cal murg înhamat la o căruța de poștă, totul pe o terasă verde¹²⁰. Litografia din 1860 a lui Partenie cit și cromolitografia din 1874 prezintă, în poziție conturnată, același gen de vehicul tras de doi cai în galop, conduși de un surugiu cu o părie pe cap și cu biciul în mîna dreaptă, totul pe o terasă alcătuită dintr-un drum de țară, mărginit pe partea vizibilă, de tufe de ierburi. Atlasul Pappasoglu (1864) va reda stema Vilcei tot printr-o căruța de poștă, dar în poziție uzuală (spre dextra), trasă deasemenea de doi cai, conduși de surugiul plasat în căruța care mai transportă și un pasager. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890 încearcă să reactualizeze vechea emblemă districtuală vilceană înfățișînd crivacul ocnei, cu calul la dextra legat cu o funie de un scripete plasat deasupra unui puț circular de mină, animalul fiind condus de un om cu un bici în mîna, aflat la senestra, totul așezat în bandă¹²¹. Respectivul proiect nu va reuși să se impună, deoarece pe reprezentările ulterioare ale stemei județene vilcene ca de pildă cea din atlasul de la 1903, se va menține căruța de poștă, trasă de asemenea de doi cai, surugiul călărînd calul din senestra, iar vehiculul transportînd doi pasageri. Pe caietele școlare datînd din primul deceniu al veacului nostru, armele respectivului district vor conține tot o căruța de poștă trasă de doi cai în trap, conduși de un surugiu cu capul descoperit, ținînd în mîna dreaptă biciul și în cea stîngă hățurile, totul pe o terasă formată dintr-un drum mărginit de o vegetație deasă. În sfîrșit, în compoziția dedicată cultului drapelului țării (1913), stema județului Vilcea va fi simbolizată de același gen de căruța de poștă trasă de doi cai, fără pasageri, cu surugiul așezat pe capra vehiculului, diferențele față de reprezentarea precedentă constînd în faptul că respectiva căruța va fi conturnată, caii vor fi înfățișați în galop, iar surugiul va purta o căciulă înaltă.

Numele județului Vilcea apare înscris în caractere chirilice în forma trunchiată BJИЧ pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783 (Nicolae Caragea și respectiv Mihai Suțu) și apoi în forma prescurtată prin contracție BJИ pe restul insemnelor dintre 1792 și 1852 analizate mai sus (sigilii domnești, de caimacami ai Craiovei, de înalți prelați etc.) Fac excepție doar însemnele dintre 1825 și 1830 ai caimacamilor din familia Ghika, în care județul în cauză e indicat doar de prima literă a cu care își începe denumirea (în speță inițiala B), apoi sigiliile mari domnești folosite între 1834 și 1856 cit și cel al Căimăcămiei din 1858, în care numele districtului respectiv e prescurtat în forma BИ, în sfîrșit diplomele de rang dintre 1849 și 1856 ce conțin pe medalionul județean vilcean primele două litere din apelativul său și anume BI. Numele județului Vilcea începe să fie scris în românește și în caractere latine pe toate însemnele heraldice districtuale cunoscute de la 1860 încoace.

15. Județul Dolj. Stema districtuală a Doljului aflată pe harta Olteniei din 1722 a lui Friedrich Schwantz înfățișează un pește (cu aspect de crap) cu coada îndoită spre dextra; respectivul animal acvatic se va menține ca emblemă a județului menționat — deși de data aceasta cu trupul drept și înotînd pe valuri — pe sigiliile mari domnești dintre 1782 și 1801, cit și pe insemnul din 1809 al Divanului Principatului Țării Românești. Pe sigiliul din 1802 al lui Constantin Ipsilanti același gen de pește înotînd pe valuri e reprezentat conturnat, poziție care va fi conservată și în medaliaoanele cu emblema districtului în cauză de pe însemnele domnești dintre 1812 și 1822 inclusiv, cu deosebirea că animalul acvatic nu va mai fi înfățișat înotînd, nemaifiind figurate valurile. Pe sigiliile caimacamilor Craiovei din 1803 și din ianuarie 1813, precum și pe cele dintre 1821 și 1830, peștele din emblema județului Dolj va apărea de asemenea fără reprezentarea valurilor, însă neconturnat, în poziție heraldică normală, singura excepție constituind-o sigiliul din august 1813 al lui Nicolae Scanavi în care animalul acvatic va figura deasupra unor valuri. Frontispiciul din 1819 al

¹¹⁹ C. Moisil, *op. cit.*, p. 149, vede în medalionul cu emblema județului Vilcea, un puț rotund, un om și un cal, influențat fiind, desigur, de vechea reprezentare a emblemei respectivului district. Nu ne asociem firește acestei interpretări.

¹²⁰ M.G. Stephănescu, *ibidem*, p. 472. Același autor presupune că starea actuală de degradare a picturii de pe respectivul drapel, nu îngăduie să se distingă și surugiul care în mod normal ar fi trebuit să conducă căruța de poștă fie călare, fie așezat pe capra vehiculului în chestiune.

¹²¹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, cit și tab. C, anexă la aceeași pagină, fig. 35.

operei lui Dionisie Fotino va continua tradiția înfățișării peștelui doljan conturnat și fără valuri, dar de data aceasta cu coada ușor îndoită în jos, amintind întrucâtva poziția (deși în sens opus) a cozii crapului din stema respectivului județ de pe harta austriacă din 1722 menționată mai sus. Asemănarea între această ultimă reprezentare și cele de pe sigiliile domnitorilor munteni dintre 1834 și 1856 cit și a Căimăcămiei din 1858 va fi mai accentuată, deoarece pe însemnele citate, peștele din emblema districtuală doljană nu va mai apare conturnat, ci în poziție normală, avînd de asemenea coada îndoită spre dextra și fără figurarea valurilor (tot așa precum respectivul animal acvatic va fi înfățișat și pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului“, în 1844, cu diferența doar că el va pluti pe valuri).

Pe sigiliile unor înalte autorități bisericești din Țara Românească și anume pe însemnele din 1824 și 1840 ale lui Neofit Geanoglu (ca episcop de Rîmnice și respectiv ca mitropolit al Ungrovlahiei), cit și pe cel din 1848 al ocîrmuirii episcopiei rîmnice, peștele din emblema județului Dolj va apărea iarăși în poziție conturnată cu trupul drept și înotînd pe valuri; în schimb, pe pecetea nedatăată, aplicată pe un act din 1852 și aparținînd seminarului aceleiași episcopii de Rîmnice, valurile vor dispărea din medalionul districtual doljan, dar în loc de tradiționalul pește vor fi figurate două asemenea animale acvatice suprapuse, cel de deasupra în poziție normală, cel de dedesubt, conturnat.

Pe diplomele de rang dintre 1834 și 1848, cit și pe cele dintre 1849 și 1856, pe obeliscul lui Saget, precum și pe proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890¹²², peștele doljan va fi înfățișat conturnat, cu coada îndoită spre senestra și fără valuri, în timp ce pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, pe litografia lui Partenie din 1860, în atlasul Pappasoglu (1865) cit și în cromolitografia din 1874, respectivul animal acvatic în aceeași poziție și amplasare, va figura cu capul și trupul plutind pe luciul unei ape sub care doar coada sa îndoită va înota. În sfîrșit, în atlasul din 1903, pe caietele de școală anterioare anului 1913, stema județului Dolj va conține un pește în postura heraldică normală, cu trupul drept, înotînd pe jumătate cufundat în apa lină, fără valuri, a unui riu, în timp ce compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, va figura peștele doljan din nou cu coada îndoită dar cu trupul neconturnat, plutind pe valuri.

Numele județului în cauză va fi înscris, în caractere chirilice, în formă integrală ДОЛЖ pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783 (Nicolae Caragea și Mihai Suțu) și apoi în formă prescurtată ДД pe restul tuturor genurilor de însemne dotate cu embleme districtuale analizate mai sus, cu excepția sigiliilor dintre 1825 și 1830 ale caimacamlor Craiovei aparținînd familiei Ghika, în care numele respectivului județ e marcat doar prin inițiala chirilică А, precum și a diplomelor de rang dintre 1849 și 1856, în care medalionul doljan poartă înscrise primele două litere ale apelativului său, în speță un Д și un О. De la 1860 încolo, pe toate însemnele heraldice districtuale cunoscute, numele județului Dolj va apare consemnat în românește și în caractere latine.

16. Județul Gorj. Prima reprezentare a armelor acestui district înfățișînd ca mobilă exclusivă un cerb conturnat, cu capul spre dextra, în poziție stînd și plasat pe o terasă, este figurată pe harta austriacă a Olteniei, alcătuită la 1722 de cartograful Schwantz mai sus citat. Respectivele animal, de astă dată în fugă și în postura heraldică uzuală (îndreptat spre dreapta), de asemenea pe o terasă, apare în medalioanele județului Gorj aflate pe sigiliile mari domnești dintre 1782 și 1801, precum și pe cel al Divanului Principatului Țării Românești din 1809. Pe însemnul din 1802 al lui Constantin Ipsilanti, cit și pe cele domnești dintre 1812 și 1822 inclusiv, cerbul se prezintă tot în fugă, însă integral conturnat, terasa nemi fiind reprezentată. Sigiliile caimacamlor Craiovei figurează emblema gorjană sub forma unui animal din specia menționată, înfățișat în poziție uzuală dar fie în fugă (vezi însemnele din 1803, ianuarie 1813 și 1827), fie stînd (vezi peceteile din august 1813, din 1821 și 1824), fie trecînd (vezi însemnele din 1825 și 1830), terasa fiind de asemenea absentă, cu excepția sigiliului datat 1813 al lui Nicolae Scanavi, în care aceasta reapare în mod incidental.

Frontispiciul cărții din 1819 a lui Dionisie Fotino preia imaginea cerbului în poziție uzuală, însă stînd, reluînd unele din reprezentările heraldice anterioare ale județului Gorj, analizate mai sus, postura statică ce va fi adoptată și de sigiliile mari domnești dintre 1834 și 1856, de cel al Căimăcămiei din 1858, precum și de frontispiciul periodicului „Învățătorul satului“ (1844), cu singura deosebire că animalul în cauză va fi din nou înfățișat conturnat și pe o terasă. Însemnele înalte autorități bisericești vor figura cerbul gorjan fie conturnat și în fugă (v. sigiliile din 1824, 1848 și 1852, respectiv ale episcopului Neofit de Rîmnice, ocîrmuirii și seminarului aceleiași episcopii, în primele două aparînd și o terasă), fie în poziție heraldică uzuală și stînd, plasat de asemenea pe o terasă (vezi sigiliul din 1840 al lui Neofit ca mitropolit al Ungrovlahiei). Și în celelalte însemne cunoscute, dotate cu embleme

¹²² *Ibidem*, p. 147, nr. 10, precum și tab. A, anexă la aceeași pagină fig. 10.

districtuale, imaginea animalului din medalioanele județene ale Gorjului va alterna atât între reprezentarea uzuală sau conturnată, cât și între cea statică sau dinamică a respectivului patruped. Astfel pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848 (v. fig. 36), ca și pe obeliscul lui Săget, cerbul în cauză va fi înfățișat în poziție uzuală și stînd, plasat fiind pe o terasă, în timp ce pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, cât și pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856, aceiași soi de animal va figura trecînd, în primul caz în poziție uzuală și așezat pe o terasă de ierburi, în al doilea, conturnat și fără terasă. Chenarul portretului domnitorului Cuza (1859), litografia lui Partenie din 1860 cit și cromolitografia din 1874, vor reprezenta patrupedul din emblema gorjană în postură conturnată și stînd, plasat pe o terasă alcătuită dintr-un platou muntos, în vreme ce atlasul Pappasoglu (1864) cit și cel editat în 1903 de Ministerul de Interne, vor figura cerbul din scutul cu armele Gorjului în aceeași poziție conturnată dar nu stînd pe o terasă cu vegetație, citrecînd. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890 înfățișează aceeași specie de animal în poziție uzuală și trecînd, terasa fiind absentă¹²³. În sfîrșit, pe caietele de școală datînd din primul deceniu al secolului nostru cit și în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, stema județului Gorj va conține un cerb conturnat, stînd, așezat pe o terasă de iarbă.

Numele respectivului district, înscris în caractere chirilice, va apare menționat în întregime, în forma ГОРЖ pe sigiliile mari domnești din 1782 și 1783 (Nicolae Caragea și Mihai Suțu) și apoi în forma prescurtată ГР pe restul tuturor însemnelor dotate cu embleme județene analizate mai sus și cuprinse între anii 1792 și 1858, făcînd excepție doar sigiliile dintre 1825 și 1830 a caimacamlor Craiovei din familia Ghica în care apelativul județului menționat e marcat numai prin inițiala sa (în speță litera Г), precum și medalionul gorjan de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 ce conține primele două litere ale numelui districtului în cauză și anume un Г și un О. De asemenea mai trebuie remarcată și evidenta eroare de gravare din sigiliul din 1824 al lui Dimitrie Ralet, caimacam de Craiova, care cuprinde în medalionul cu emblema gorjană în loc de inițialele Г și Р uzuale, litera Р dublată, în forma РР. Numele județului Gorj va începe din 1860 să apară pe diversele însemne heraldice districtuale autohtone, înscris în românește în caractere latine.

17. Județul Mehedinți. Stema acestui idistrict oltean de margine, înfățișată de asemenea pe harta din 1722 a austriacului Schwantz, a fost reprezentată inițial printr-un stup de albine. Respectiva mobilă nu va mai figura însă pe emblema aceleiași județ cuprinsă în medalioanele de pe sigiliile mari domnești de la finele veacului al XVIII-lea, ea fiind înlocuită printr-o singură albină din cele ce populau stupul amintit. Astfel, insecta în cauză va fi redată pe însemnele din 1782 (Nicolae Caragea) și 1783 (Mihai Suțu) plasată în pal, cu capul în șef și cu aripile pe jumătate deschise; pe sigiliile din 1792 (Alexandru Moruzi), 1796 (Alexandru Ipsilanti) și 1797 (Constantin Hangerli), albina așezată în același mod, va prezenta aripile larg deschise (în poziție zburînd), ca apoi pe însemnele următoare dintre 1801 (Mihai Suțu a treia domnie) și 1822 (Grigore IV Ghica), aripile și forma respective insecte să oscileze între cele două tipuri amintite. Așadar, pe sigiliile domnești din 1801, 1802 (Constantin Ipsilanti), pe cel din 1809 al Divanului Printipatului Țării Românești, precum și pe cel din 1818 (Alexandru Suțu), albina va fi înfățișată cu aripile semi-deschise și cu trupul în genere mai subțire, în timp ce pe însemnele din 1812 (Ioan Caragea) și 1822 menționate, insecta în cauză va apare cu aripile deschise (în zbor) și cu corpul mai masiv. Sigiliile caimacamlor Craiovei dintre 1803 și 1830 vor figura emblema județului Mehedinți în trei feluri: a) tipul de albină cu trupul mai îngroșat și cu aripile în zbor (v. însemnele din 1803 (Costache Caragea), august 1813 (Nicolae Scanavi) și 1824 (Dimitrie Ralet); b) tipul aceleiași specii de insectă cu corpul mai subțire și aripile semideschise (v. sigiliile din ianuarie 1813 (Gheorghe Arghiropol) și 1821 (Ioan Samurcaș); c) tipul inițial de pe harta lui Schwantz reprezentînd un stup, de astă dată înconjurat însă și de albine, întîlnit pe însemnele din 1825 (Alexandru Dim. Ghika), 1827 (Constantin Ghica) și 1830 (Alexandru Scarlat Ghica)¹²⁴.

Odată cu apariția frontispiciului din 1819 al istoriei lui Dionisie Fotino, modul de redare al albinei mehedintine se schimbă substanțial, în sensul că numita insectă heraldică apare acum înfățișată din profil, cu aripile închise, în poziție conturnată și stînd pe sol. Acest gen de reprezentare va fi preluat de o serie de însemne dotate cu embleme sau cu steme județene datînd din secolul al XIX-lea ce ni s-au păstrat și pe care le-am analizat cu prilejul exa-

¹²³ *Ibidem*, p. 148, nr. 14, cit și tab. B, anexă la aceeași pagină, fig. 14.

¹²⁴ Faptul incontestabil al reapariției stupului de albine ca emblemă a județului Mehedinți în secolul al XIX-lea pe sigiliile de caimacam menționați, înfirmă în mod categoric afirmațiile prof. C. Moisil, *op. cit.*, p. 142, precum că albina a rămas după înălțurarea vremelniciei administrației austriace, drept singurul simbol heraldic al districtului mehedintean din veacul al XVIII-lea și pînă în zilele noastre.

minării armelor districtelor anterior studiate. Astfel menționăm sigiliile mari domnești din 1834 (Alexandru Ghika) și 1843 (Gheorghe Bibescu) în care albina din medalionul rezervat județului Mehedinți apare într-o formă aproape identică cu cea a modelului din 1819 amintit, cu singura deosebire că respectiva insectă nu mai se prezintă în poziție conturnată, ci în cea uzuală (spre dextra), tot așa precum o întâlnim și în scutul cu armele aceluiași district, aflat pe sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit II al Ungrovlahiei. Pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834—1848 (v. fig. 37), pe obeliscul executat de Saget între 1844—1845, pe litografia lui Partenie din 1860, cit și pe cromolitografia din 1874, albina mehedințeană este figurată conturnată avînd același aspect și poziție ca acelea ale insectei simbolizînd numitul județ de pe frontispiciul lucrării amintite mai sus. Emblema districtului în cauză va mai fi întâlnită în postură conturnată atît pe chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849, cit și pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856, dar în prima dintre aceste reprezentări albina avînd aripile pe jumătate deschise, va fi plasată în bară, stînd probabil pe o floare situată pe o tulpină cu mai multe ramificații dotate cu frunze de diverse dimensiuni, totul fiind așezat pe o terasă de iarbă deasă, în timp ce în a doua, insecta heraldică va fi înfățișată cu aripile deschise, dar nu zburînd, ci mergînd pe sol, în speță pe o terasă simplă, fără vegetație.

Tot din tipul iconografic inaugurat de frontispiciul lucrării istorice a lui Fotino va mai deriva și un alt gen de reprezentări ale emblemei județului Mehedinți în care insecta constituind simbolul respectivului district va suferi o metamorfoză de specie destul de ciudată. O fază preliminară, de tranziție, o va constitui aspectul albinei din medalionul mehedințean de pe sigiliul din 1824 al lui Neofit Geanoglu ca episcop de Rîmnice, în care însemn, insecta în cauză — în poziție conturnată, cu aripile deschise, în mers, pe o terasă cu diverse asperități — va prezenta o înfățișare ambiguă între albină și fluture. Aspectul hibrid între cele două specii se va accentua și mai mult în favoarea ultimei dintre acestea pe însemnele ce vor apărea ulterior și anume frontispiciul din 1844 al periodicului „Învățătorul satului” sau pe sigiliul din 1848 al oclmuirii aceleiași episcopii rîmnice, în care insecta va fi reprezentată de asemenea conturnată, plasată în fascie, deci cu zborul lateral, fiindu-i vizibile ambele aripi deschise (cu înfățișare de aripi de fluture) precum și cele două antene spiralete la extremități, identice celor aparținînd lepidopterelor. Cu același aspect de fluture și în poziție conturnată similară, va apărea insecta heraldică din medalionul rezervat județului Mehedinți pe sigiliul mare domnesc din 1849 al lui Barbu Știrbei, cit și pe cel din 1858 al Căimăcămiei Principatului Țării Românești. Înfațișarea de lepidopteră a emblemei mehedințene se va perpetua în continuare pînă tirziu, către finele secolului al XIX-lea, întîlnind numeroase însemne oficiale ale acestui județ (aparținînd prefecturii sau diverselor comune din teritoriul său) dotate cu insecta cu aspect de fluture, preluată ca simbol al respectivului district. Astfel putem cita de pildă sigiliul nedat (derivat nemijlocit din însemnul de pe frontispiciul periodicului „Învățătorul satului”) al cîrmuirii județului Mehedinți¹²⁵, precum și cel de asemenea fără dată (dar apreciat de noi către finele veacului trecut) al comunei Sămărinești din plasa Motru-lui de Sus, situată tot în hotarele aceleiași unități administrativ-teritoriale¹²⁶, în care însemne, înfațișarea de fluture a insectei districtuale mehedințene este vizibilă, menținînd deci neschimbat aspectul inaugurat de sigiliile dintre 1848—1858, amintite, cu singura deosebire a amplasării de astă dată uzuale (spre dextra) a respectivei mobile. Posibil ca o reacțiune împotriva acestui tip degenerat de insectă, atlasul Pappasoglu (1864) va reprezenta o frumoasă imagine de albină cu capul în șef și aripile în zbor, larg deschise (v. fig. 50), aspect care s-a perpetuat atît în atlasul din 1903, cit și mai tirziu de către Comisia Consultativă Heraldică (după 1921). În proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890, heraldistul citat plasează în scutul cu armele districtuale ale Mehedinților, trei albine corect înfățișate, plasate în pal (2,1), cu aripile semi-deschise¹²⁷. Multiplicarea propusă de Grecianu n-a găsit un ecou favorabil, deoarece în alte reprezentări ulterioare, ca de pildă cea de pe caietul școlar anterior anului 1913 sau din compoziția dedicată cultului drapelului țării (1913), insecta tradițională a județului în cauză va apare cu aspectul derivat direct din frontispiciul din 1819 al istoriei lui Fotino și anume albina plasată pe sol, cu aripile strînse, în mers, pe o terasă cu vegetație, singura deosebire față de modelul imitat constînd doar în poziția uzuală (și nu conturnată) a respectivei mobile a scutului districtual în primul dintre cele două cazuri citate.

Ca o curiozitate, neîntîlnită de noi decît într-un singur caz izolat, semnalăm emblema atribuită județului Mehedinți de pe sigiliul nedat al seminarului episcopiei Rîm-

¹²⁵ B.P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor. Pămîntul Țării Românești*, vol. I, ed. II-a, București, 1975, p. 198.

¹²⁶ Sigiliul de birou, din bronz, aflat în colecțiile sfragistice ale Muzeului de istorie al municipiului București, S.C. nr. sect. 7761, nr. inv. 35.551.

¹²⁷ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, nr. 10, precum și tab. B., anexă la aceeași pagină, fig. 19.

nicului (aplicat pe un act din 1852) în care însemn, medalionul districtual în cheștiune conține un lup trecînd. Intenționată sau cauzată dintr-o eroare, această inovație iconografică în emblematismul districtual tradițional a Mehedinților nu se va mai repeta — din cîte cunoaștem — în nici o altă reprezentare heraldică ulterioară a armelor respectivei unități administrative teritoriale.

Numele județului Mehedinți va apare trunchiat în forma **MXΔII** pe sigiliile domnești din 1782 (Nicolae Caragea) și 1783 (Mihai Suțu) și apoi prescurtat prin contracție, în forma **MX** pe marea majoritate a însemnelor de tot soiul, dotate cu embleme sau cu steme districtuale ce ni s-au păstrat, datînd din secolele XVIII și XIX. Fac excepție frontispiciul din 1819, sigiliile bisericești din 1824, 1840 și 1848 menționate anterior, precum și diplomele de rang dintre 1834—1848, în care înțilnim forma prescurtată în caractere grecești **ΜΔ** a apelativului districtului în cheștiune, în timp ce pe diplomele de rang din domnia lui Barbu Știrbei, găsim menționate primele două litere din numele județean și anume inițialele **M** și **E**. Începînd din 1860, apelativul județului Mehedinți, scris în românește și cu caractere latine va înlocui vechile forme prescurtate folosite pe însemnele heraldice districtuale anterioare.

18. Județul Brăila. Revenit Țării Românești la 1829 ca urmare a păcii de la Adrianopole, acest județ își va găsi emblema arborată pentru prima oară pe sigiliul mare domnesc din 1834 al lui Alexandru Ghika. Respectiva emblemă va reprezenta din profil o corabie cu trei catarge (cu pinzele strînse și cu catargul central purtînd un fanion ce flutură în vînt), stînd pe valuri cu prova spre dextra; deasupra acestei nave se află o balanță, simbol indicînd probabil însemnătatea comercială a portului cu același nume, cu implicații directe în economia generală a întregului district. Sigiliile mari domnești ale lui Gheorghe Bibescu (1843) și Barbu Știrbei (1849, (precum și cel al Căimăcămiei Principatului Țării Românești din 1858, vor înfățișa o reprezentare — identică în toate cele trei însemne — a emblemei județene brăilene și anume o corabie, plasată pe trei sferturi, cu prova de asemenea spre dextra, cu trei catarge, cu pinzele complet strînse, stînd pe valuri și purtînd cîte un fanion pe fiecare dintre catarge; tot astfel, balanța continuă să figureze deasupra navei ca și în sigiliul ghiculesc inițial. Pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834 și 1848, medalionul rezervat emblemei districtuale a Brăilei conține o corabie cu un singur catarg, dar cu pinza umflată de vînt, navigînd pe valuri spre senestra, înaintea ei aflîndu-se un vapor cu zburător și cu un coș fumegînd, înaintînd pe apă în aceeași direcție (v. fig. 36). Sigiliul din 1840 al mitropolitului Neofit II al Ungrovlahiei cînt și însemnul de pe frontispiciul din 1843 al periodiceului „Învățătorul satului”, înfățișează stema județeană brăileană dotată cu o corabie de forma și poziția celeia din însemnele domnești dintre 1843—1858 (minus balanța). Chenarul portretelor lui Gheorghe Bibescu și al fratelui său Barbu Știrbei, prezintă nava ce simbolizează districtul în cheștiune avînd două catarge cu o pinză mare și trei mai mici umflate de vînt, înaintînd pe valuri în direcția uzuală (spre dextra) și purtînd la pupă un fanion fluturînd. Pe obeliscul lui Saget, medalionul cu emblema brăileană ne înfățișează corabia plasată pe trei sferturi navigînd pe valuri spre senestra, de asemenea cu două catarge, dar cu pinzele strînse și cu un fanion în vînt, fixat la extremitatea superioară a catargului din spate. Diplomele de rang dintre 1849 și 1856 vor menține poziția și direcția navei județului Brăila cu deosebirea că vasul va poseda trei catarge cu pinzele umflate și cu cîte un fanion în virful fiecăruia dintre ele. În chenarul portretului domnitorului Cuza din 1859, acest județ va fi simbolizat de asemenea printr-o corabie navigînd spre senestra, dar avînd doar un singur catarg dotat cu două pinze. Ulterior, administrația de stat a Principatelor Unite, schimbă aspectul devenit tradițional al emblemei districtului în cauză, atribuindu-i în loc de obișnuita corabie, doar o ancoră, plasată în bară, cu un delfin încolăcindu-se pe ea și fiind sprijinită la marginea unei ape, de un țărîm stîncos (imaginea prezentînd o mare asemănare cu cea a emblemei județului Covurlui de la aceeași epocă, așa precum rezultă din litografia lui Partenie din 1860). Inovația respectivă nu va dăinui mult timp deoarece atlasul Pappasoglu (1863) va relua imaginea vaporului cu zburător și cu coș fumegînd de pe chenarul diplomelor de rang dintre 1834—1848, cu diferența că vasul nu va fi însoțit de o altă navă și va prezenta pe fond un peisaj alcătuit dintr-un mal de fluviu, la dextra împădurit și cu o casă, iar la senestra, cu plaiuri fără vegetație (v. fig. 51).

De asemenea, în cromolitografia din 1874, precum și în albumul cu steme colecționate de Aron Densușianu¹²⁸, în medalionul județului Brăila va reapare o corabie cu trei catarge, cu pinzele întinse și cu fanioane în virful catargelor și la pupă, navigînd spre senestra (pe

¹²⁸ Albumul cu steme, amprente sigilare, antetur și buline heraldice, stampile și alte însemne de autorități civile sau religioase din Transilvania și din România în secolul al XIX-lea; albumul a fost posesia lui Aron Densușianu, ulterior trecut în colecția heraldică a țig. Șerban Flondor, actualmente în proprietatea mostenitorilor acestuia din urmă.

fascia albastră a tricolorului din câmpul medalionului județean în cauză). În proiectul de steme districtuale propus de Ștefan D. Grecianu la 1890, scutul cu armele județului Brăila va conține din nou o corabie cu prova spre senestra, cu două catarge, purtând câte o pinză umflată de vînt și câte un fanion fluturînd, dar fără reprezentarea valurilor¹²⁹. În atlasul din 1903, pe caietele școlare din primul deceniu al veacului nostru, precum și în compoziția dedicată cultului drapelului țării, stema aceluiași district va înfățișa un vas cu trei catarge cu pinzele umflate de vînt, navigînd pe valuri în poziție uzuală (spre dextra), fiecare catarg avînd în vîrf câte un fanion fluturînd.

Numele județului Brăila apare pe toate însemnele analizate mai sus, în caractere chirilice, în forma prescurtată prin contracție BP, apoi cu începere din 1860, apelativul său va fi înscris în românește în caractere latine.

19. Județul Constanța. Teritoriul revenit la România după Congresul de la Berlin din 1878, acestui județ maritim i s-a atribuit firește ca stemă, o corabie cu pinze navigînd pe valuri așa precum constatăm din imaginea conținută în mai sus citatul album cu însemne heraldice colecționate de Aron Densușianu¹³⁰; în această reprezentare, județul Constanța e simbolizat printr-o corabie navigînd în poziție uzuală (spre dextra) pe valuri agitate și avînd doar un singur catarg cu pinza umflată de vînt și cu un fanion fluturînd în virful său. Proiectul de arme districtuale alcătuit la 1890 de către heraldistul Ștefan D. Grecianu va înfățișa trei corăbii plasate 1,2, cu câte un catarg fiecare, cu pinza umflată de vînt și cu câte un fanion în virful fiecărui catarg, avînd prova îndreptată în poziție uzuală (spre dextra) dar fără valuri¹³¹. Ca și în cazul altor propuneri de steme cu mobile multiplicat ale aceluiași heraldist (precum cele trei albine din armele județului Mehedinți analizate mai sus, cele trei coase din stema districtuală a Botoșanilor etc.), nici armele județene constănțene nu vor găsi în această formă o primire favorabilă, nefiind adoptate și perpetuate ulterior datei apariției proiectului heraldic menționat. În schimb, reprezentarea singulară a corăbiei își va continua proaspăta sa tradiție, fiind înlocuită pe diverse însemne de la acea epocă ale respectivului județ, ca de pildă în atlasul din 1903, pe caietele de școală din primul deceniu al veacului nostru sau în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, în care scutul cu stema districtului Constanța va conține cunoscuta corabie cu un unic catarg și cu pinza umflată de vînt, avînd un fanion fluturînd în virful catargului și navigînd pe valuri în poziție uzuală (spre dextra). În prima din aceste reprezentări, va apare (probabil sub influența stemei orașului Constanța) și un far, plasat pe o mică terasă în talpa scutului și anume în virful său. Stema districtuală în cauză fiind creată la o dată la care alfabetul chirilic fusese scos din uz, numele județului Constanța nu va figura înscris pe nici un însemn oficial altfel decît în românește și în caractere latine.

20. Județul Tulcea. Inclus teritoriului statului român în aceleași condițiuni și la aceeași dată ca și districtul precedent studiat, județului Tulcea, de asemenea înconjurat de apele Dunării și ale mării, i se va constitui după 1878 o stemă cu mobile inspirate tot din mediul marin și anume doi delfini aflați cu boturile deschise, plasați în pal, cu trupul arcuit și cu cozile în sus. Proiectul Grecianu din 1890¹³² îi va reprezenta exact în aceeași formă și poziție, iar după aceea cele două animale acvatice heraldice se vor menține neschimbate ca aspect și amplasare și pe alte însemne districtuale de la acea epocă, ca spre exemplu în atlasul din 1903, pe caietele școlare de la începutul prezentului secol, sau în compoziția „Cultul drapelului” din 1913, în care stema județului Tulcea va apare alcătuită, în mod similar, din cei doi delfini în postura cunoscută, cu diferența doar că în ultimele două cazuri vor pluti cu capetele pe valuri, ipostază în care, în proiectul Grecianu nu fuseseră înfățișați. Din aceleași considerente ca și la județul Constanța, numele districtului Tulcea va figura înscris numai în românește și în caractere latine.

Încheind seria stemelor județelor muntene (și în plus și a celor două dobrogene), se cuvine să facem cîteva aprecieri cu caracter general care să ne îngăduie să ajungem la unele concluzii necesare studiului aprofundat al heraldicii districtuale a respectivului teritoriu analizat. În primul rînd se impune să divizăm materialul parcurs în mai multe categorii distincte și anume: a) emblemele județene apărute în secolul al XVIII-lea și cunoscînd o mai mare difuziune și notorietate prin includerea lor în sigiliile mari domoști ale voievozilor fanarioți datînd de la finele aceluiași veac, embleme care vor prezenta un specific autohton în alcătuirea și în modul lor de reprezentare; b) emblemele județelor provenite sau derivînd din compoziția heraldică aflată pe frontispiciul volumului al treilea al ediției grecești a

¹²⁹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147, nr. 5, precum și tab. A., anexă la aceeași pagină, fig. 5.

¹³⁰ În albumul Densușianu citat la partea rezervată stemei districtuale transilvane și unora județene din România, dinaintea anului 1918.

¹³¹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, nr. 8, precum și tab. A., anexă la p. 147, fig. 8.

¹³² Ibidem, p. 149, nr. 32, precum și tab. C., anexă la aceeași pagină, fig. 32.

„Istoriei generale“ a Daciei, a lui Dionisie Fotino, volum apărut la Viena în 1819; c) embleme județene mai recente, apărute în epoca Principatelor Unite sau și ulterior acestei perioade.

În privința primei categorii, elementele constitutive ale emblemelor județene din Țara Românească provenind după cum am văzut, dintr-o inițiativă a puterii centrale și tinzând — prin tematica lor dirijată și unitară (în genere faună și floră) — la o similarizare a respectivelor simboluri, vor vădi în mod pregnant un aspect caracteristic autohton, nu atât prin conținutul lor (întilnit și în heraldica districtuală a altor țări), dar în special prin modalitățile de redare a acestui conținut. Astfel diversele animale, arbori, flori sau fructe întilnite pe emblemele districtuale muntene vor prezenta asemănări evidente și explicabile cu reprezentările echivalente din vechea noastră sculptură, gravură sau pictură și în genere din variatele producțiuni de artă — populară sau cultă — dezvoltată în Țara Românească la acea epocă sau chiar și anterior. Includerea acestor embleme județene în sigiliile mari domnești ale principilor fanarioți, în bună măsură străini de neamul pe care îl guvernau cit și motivele ce au stat la baza unei asemenea includeri (mărirea prestigiului și autorității voievodului în fața supușilor săi precum și integrarea sa în ambianța națională¹³³), indică clar că în acea vreme, respectivele simboluri districtuale constituiau elemente iconografice de origină și de tradiție pur autohtone, legate de specificul local și realizate prin mijloace de expresie proprii climatului moral și artistic al poporului din mijlocul căruia ele proveneau.

Categoria a doua de embleme județene ne va pune câteva probleme mai speciale, dat fiind că în procesul lor de elaborare va interveni și un element de proveniență străină; ne referim în speță la medalioanele conținând reprezentările simbolice ale celor 17 districte de la acea epocă ale principatului valah, grupate în compoziția heraldică de formă triunghiulară aflată pe frontispiciul celui de al treilea tom al lucrării istorice menționate, aparținând lui Dionisie Fotino. Într-adevăr, chiar și la o analiză mai sumară a acestei compoziții, ne putem da seama că la baza ei a stat ca model un sigiliu domnesc circular, dotat atât în centru cu stema țării, cit și în bordură, cu medalioanele județelor sale. Plasarea acestor medalioane pe marginea interioară a unui triunghi isoscel, agrementat pe flancuri cu diverse elemente (ingeri, lei, astre) în postura de ornamente exterioare ale unui scut (în cazul în speță tenanți, suporți și susținători), nu reușește să ne înșele, împiedicându-ne să recunoaștem influența directă, nemijlocită, a unui însemn mare domnesc de tipul semnalat mai sus. Că lucrurile stau astfel, ne-o indică în mod indubitabil mai întâi prezența medalionului oval central conținând stema Țării Românești, ce reproduce în chip fidel armele respectivului principat aflate de o manieră curentă, în centrul majorității sigiliilor mari domnești ale unor voievozi fanarioți de la acea epocă (din care mulți nu omit, ca și în cazul de față, să reprezinte în cantonul inferior senestru al cartușului baroc, la picioarele acvilei valahice, faimosul turn bucureștean al Colței); în al doilea rând, deși într-o ordine inversă a celor de ceasornic, pornind de la medalionul conținând emblema județului Slăm Rîmnice (plasat în flancul senestru inferior al triunghiului isoscel) și urmărind în sus și în continuare în jos celelalte medalioane districtuale muntene, constatăm că ele respectă ordinea de succesiune strict stabilită de la sigiliul mare domnesc al lui Alexandru Moruzi din 1792 încoace, terminind cu cele cinci embleme ale județelor oltene, înșirate de-a lungul bazei triunghiului amintit. Precum se știe, Dionisie Fotino și-a tipărit între 1818 și 1819 la Viena cele trei volume al cunoscutei sale Istorie generale a Daciei, ilustrând cu cite un frontispiciu fiecare dintre aceste tomuri. Frontispiciul cu reprezentarea stemelor districtuale ale Valahiei din ultimul volum pe care-l studiem, a fost gravat (conform textului în limba greacă înscris la senestra sub bordura inferioară a chenarului liniar al compoziției) de către un austriac, Karl Neuklis (sau eventual Neuklist¹³⁴) care a executat desigur după un model adus din țară (probabil apărută de sigiliu mare domnesc, poate chiar acel al lui Ioan Caragea din 1812), toate emblemele ce simbolizau județele Țării Românești de la acea epocă. Comparind aspectul acestor embleme, cu reprezentările echivalente de pe însemnele domnești fanariote anterioare, constatăm că gravorul austriac și-a îngăduit unele libertăți de exprimare în redarea respectivelor simboluri, schimbări care își pot găsi o explicație fie în existența și a unor alte modele — pierdute astăzi — ale însemnelor județene muntene puse la dispoziția executantului, fie mai degrabă în viziunea creatoare, în concepția artistică proprie, individuală și independentă, a lui Karl Neuklis însuși. În aceste împrejurări, (fără a mai insista asupra poziției uzuale sau conturnate a unor mobile — în speță animale — care uneori se prezintă într-o postură sau cealaltă din motive de curtoazie heraldică) se cuvine să semnalăm remanierele mai însemnate aduse emblemelor districtuale vatahe de către frontispiciul analizat și anume: 1) în medalionul Buzăului, aspectul arhitectonic bine precizat al bisericii episcopale; 2) butucul cu viță de vie și struguri de asemenea clar înfățișat în

¹³³ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 297.

¹³⁴ Litera sigma (Σ) finală, îngăduind în limba greacă, ambele lecturi ale respectivului nume.

emblema Săcuienilor; 3) apariția și a snopului de griu, plasat în bară, în afara peștelui din stema Ialomiței; 4) aceeași precizare arhitectonică a lăcașului bisericesc din medalionul Ilfovului; 5) redarea distinctă a celor trei arbori, acostați, din emblema Vlașcăi; 6) pluralizarea elementului ovin inițial din emblema Teleormanului și aranjarea acestor animale într-o compoziție liberă; 7) desheraldizarea acvilei județului Argeș; 8) laicizarea turnului de biserică din emblema districtuală a Oltului; 9) apariția căruții de poștă din emblema Vlciiei în locul vechii reprezentări a crivacului oanei; 10) schimbarea poziției de zbor și de direcție a albinei mehedintene. Menționatele remanieri prezintă însemnătate și este bine să le subliniem, deoarece — deși nu imediat — dar începând din epoca regulamentară, atât marile sigilii domnești de Stat cât și majoritatea însemnelor dotate cu emblemele sau stemele districtuale ale Țării Românești vor adopta, în parte sau integral, schimbările enumerate. Din acest punct de vedere e cazul să precizăm că modificarea aspectului sigiliului mare domnesc cu medalioane județene nu va coincide cu schimbarea principiilor fanarioți și înlocuirea lor la cirna țării cu domnitorii pămînteni; astfel, înfățișarea și factura însemnului de Stat din 1822 al lui Grigore al IV-lea Ghica continuă absolut identică tradiția marilor sigilii domnești ale antecesorilor săi din epoca istorică revolută. Perioada de tranziție în acest domeniu al sfragisticii noastre de stat o va constitui însemnul din 1834 al lui Alexandru Ghika în care pe de o parte ordinea de succesiune a medalioanelor districtuale respectă întocmai pe cea inaugurată de Alexandru Moruzi la 1792, în timp ce aspectul emblemelor județene copiază sau adaptează pe cel introdus de frontispiciul din 1819 al istoriei lui Fotino. Modificarea completă a facturii sigiliului domnesc cu steme districtuale se efectuează de abia la 1843 sub Gheorghe Bibescu, continuându-se sub Barbu Știrbei și sub Căimăcămia de la 1858, în care însemne, succesiunea medalioanelor județene este cu totul schimbată, iar aspectul emblemelor adaptează mai departe modelele de pe frontispiciul analizat, la care se mai adaugă și remanierea totală a compoziției heraldice centrale (sfînții Constantin și Elena flancînd o cruce înaltă și fiind asupriți de acvila valahică cu atributele suverane în ghiare).

Revenind la frontispiciul din 1819, trebuie să mai amintim că smaltul cîmpului tuturor medalioanelor județene este precizat prin liniaturile orizontale convenționale indicînd culoarea azur, fapt ce trebuie coroborat și cu aspectul identic din punct de vedere cromatic al cîmpului atât al scuturilor-cartuș din chenarul portretelor domnești din 1843 și 1849 analizate mai sus, cât și cel al medalioanelor de pe diplomele de rang dintre 1849 și 1856 de asemenea anterior studiate, precum și cel de pe un sigiliu de oțel argintat din 1859 purtînd în efiegie capul domnitorului Cuza de profil, înconjurat de 32 medalioane districtuale ale Principatelor Unite. (v. nota 82). În încheiere, mai afirmăm că gravorul austriac al compoziției, fără să ignoreze firește, regulile artei heraldice, ne lasă impresia că nu a fost totuși un heraldist propriu zis și aceasta din pricina facturii mai mult artistice decît hieratice — proprie multor reprezentări germanice de armerii în occidentul european — ale mobilelor din medalioanele cu emblemele districtuale în cauză, pe lângă faptul bine precizat și voit al desheraldizării acvilei argeșene, a mielului pascal teleormănean sau a albinei mehedintene.

În sfîrșit ultima categorie de embleme districtuale, apărute în perioada Principatelor Unite și ulterior acestei epoci, se referă atât la remanieri de arme județene (cazul districtului Brăilei prin introducerea ancorei în locul corăbiei, cel al județului Argeș prin transformarea în stîncuță a acvilei din emblema acestei unități administrativ-teritoriale, în fine, cel al Prahovei prin includerea lîngă capră și a butucului cu viță de vie din fostul district desființat al Săcuienilor), cât și crearea de arme județene noi (cazul districtelor dobrogene, Constanța și Tulcea, revenite teritoriului țării la 1878).

Trecînd acum la o analiză identică și a stemelor ținuturilor Moldovei, trebuie să precizăm de la început că apariția mai tardivă a emblemelor districtuale ale principatului în cauză, ne pune în situația de a dispune de mai puține vestigii de acest gen decît cele corespunzătoare din Țara Românească, la care se mai adaugă și penuria de reprezentări heraldice districtuale din perioada domniilor pămîntene în principatul moldav¹³⁵, tradiția sigiliilor mari domnești circulare, dotate cu medalioanele ținuturilor, nemaiconservîndu-se

¹³⁵ În Moldova, chiar și după instituirea teoretică de la 1831 și practică de la 1834, sub Mihail Sturdza, a stemelor ținuturilor acestui principat, documentația oficială relativ la această problemă se pierduse, deoarece Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 131, menționează că acea Comisiune numită la 1890 de către Ministerul de Interne al României pentru cercetarea stemelor județelor din regat, a fost informată prin adresa nr. 11559 din 12 iulie 1890 a nuntului departament că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a dat asigurări depline că în depozitul Arhivelor Statului nu se află nici un dosar privitor la fixarea măreilor (ținuturilor) Moldovei. Din cîte am putut noi reconstitui faptele, hrîsnoșul din 1834 al lui Mihail Sturdza prin care se instituiau steme ținuturilor moldovene, intrase în colecția particulară de documente a dr. C.I. Istrati, fapt semnalat mai sus, în timp ce documentația legată de activitatea de heraldist districtual al lui Gheorghe Asachi din aceeași perioadă, rămăsese poate — afară de cea semnalată de Gheorghe Ungureanu și aflată în Arhivele Statului din Iași — printre hîrtiile și actele personale ale nuntului cărturar moldovean, pierzîndu-se posibil după moartea sa.

sub Ioan Sandu Sturdza, Mihail Sturdza și Grigore al V-lea Ghika. Astfel, vom studia în ordinea inaugurată de compoziția heraldică aflată la baza portretului lui Scarlat Vodă Callimachi de pe frontispiciul Codului Civil al Moldovei din 1817, toate emblemele districtuale ale acestui principat, menționând și pe cele ulterior desființate.

1. Ținutul Iași. Pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei folosit între 1806–1812, medalionul cu emblema districtuală a Iașilor înfățișează un cal trecînd, în trap, reprezentare ce regăsim în aceeași formă și poziție (cu deosebirea că patrupeul heraldic este figurat sub aspectul unui murg) și în stema domnească, dotată cu mărcile ținuturilor, din portretul lui Scarlat Callimachi din 1817. Pe sigiliul mare din 1819 al lui Mihai Suțu, calul ținutului Iași apare în fugă, postură în care respectivul animal se va menține (cu diferența că va fi reprezentat conturnat) și pe sigiliul datat 1828 al isprăvniceii ținutului Iași (v. fig. 57). Pe sigiliul de cristal din 1837 al lui Mihai Sturdza, districtul în cauză va fi înfățișat printr-un cal bălan cabrat, pe o terasă, în timp ce în litografia maiorului Alexandru Asachi din 1859, același animal din medalionul ieșean va fi figurat printr-un murg conturnat, trecînd, plasat de asemenea pe o terasă, de astă dată cu vegetație. Litografia lui Antohi Partenie din 1860 reprezintă în medalionul rezervat districtului Iași, un cal bălan trecînd, în trap, plasat pe o terasă cu vegetație, în vreme ce în atlasul Pappasoglu (1863), stema ieșeană va fi redată printr-un cal de asemenea alb, însă conturnat, trecînd, similar plasat pe o terasă de iarbă. Cromolitografia din 1874 va înfățișa emblema acestui județ tot printr-un cal bălan conturnat însă cabrat. Această postură nu va mai fi conservată și în proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu în care patrupeul în cauză va fi reprezentat în poziție uzuală, (neconturnat), în trap și fără terasă¹³⁶. În atlasul din 1903, calul bălan ieșean va fi redat stînd și așezat pe o terasă, iar pe caietele de școală din primul deceniu al secolului nostru, în scutul stemei județului Iași va figura tot un cal bălan, trecînd, pe o terasă alcătuită din vegetație deasă și cu creste de munți la orizont. În sfîrșit, în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, județul în cauză va fi simbolizat printr-un roib în galop, conturnat și plasat pe trei sferturi, pe o terasă de iarbă. Amintim că marca districtului ieșean provine din calul ce a constituit vechea emblema a orașului Iași, întâlnită pe sigiliile municipale ale acestei așezări urbane încă din secolul al XVII-lea.

Numele ținutului Iași nu este consemnat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei, în schimb el apare în caractere grecești, în forma Ιασι , atît pe stema domnească a lui Scarlat Callimachi de pe portretul aflat pe foaia de titlu a Codului Civil din 1817, cît și pe sigiliul mare, de Stat, al lui Mihai Suțu din 1819. Pe insemnul isprăvniceii din 1828, legenda este în caractere chirilice цѣмѣстѣ iar pe sigiliul lui Mihai Sturdza din 1837, apare doar cuvîntul «и». Începînd cu litografia lui Alexandru Asachi din 1859, numele districtului în cauză va fi înscris în românește, în caractere latine.

2. Ținutul Cîrligătura. Marca acestui district, inclusă în medalioanele ținuturilor Moldovei aflate pe sigiliul dintre 1806–1812 al Divanului acestui principat, înfățișează un lup stînd¹³⁷, reprezentare ce va suferi o modificare pe insemnele ulterioare — stema domnească a lui Scarlat Callimachi din 1817 și sigiliul mare de Stat al lui Mihai Suțu din 1819 — în sensul că lupul va fi figurat trecînd. După 1831, ținutul Cîrligăturii este desființat, teritoriul său fiind înglobat districtelor limitrofe. Numele acestei vechi unități administrative-teritoriale moldovene nu apare înscris pe sigiliul Divanului Cnejei, în schimb el este consemnat în medalioanele celorlalte două insemne menționate, în caractere grecești în forma καρλιτζα τερρα (sic).

3. Ținutul Hîrlău. Emblema acestui ținut aflată pe sigiliul Divanului Moldovei dintre 1806–1812, este alcătuită din trei tufani acostăți¹³⁸, cel din mijloc mai înalt, plasați pe o terasă cu ierburi dese. Pe insemnul din 1817 al lui Scarlat Callimachi și cel din 1819 al lui Mihai Suțu, cei trei arbori apar reprezentați egali ca înălțime cu coroane de frunziș mai bogate, fiind așezați pe primul plan, pe o terasă cu vegetație mărunță de la senestra medalionului respectiv, în timp ce în spatele compoziției, pe planul secund, apar o poiană și la

¹³⁶ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, nr. 10 precum și tab. B., anexă la aceeași pagină, fig. 16.

¹³⁷ Același autor afirmă, ibidem, p. 150, că ținutul Cîrligătura ar avea ca simbol un cal trecînd. Nu subscriem firește unei atare interpretări, explicîndu-ne-o prin faptul că Ștefan D. Grecianu n-a cunoscut probabil existența (sau n-a avut ocazia să examineze direct) sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806–1812 — desi el fusese publicat încă din 1891 de V.A. Urechin în *Schiză de sigilografie românească*, p. 15 și se afla în original în biblioteca Academiei Române, sigiliu nr. 247 — observînd doar emblema respectivului ținut aflată în medalioanele de pe insemnele din 1817 și 1819 menționate, în care într-adevăr, patrupeul reprezentat ar putea fi oarecum confundat cu un cal. Nu ne explicăm însă motivul pentru care Const. Moisil, *op. cit.*, p. 146, afirmă că ținutul Cîrligătura poartă în stema sa, un minz mergînd spre dreapta, căci dinșul a cunoscut desigur sigiliul Divanului Cnejei Moldovei amintit.

¹³⁸ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.* ibidem.

orizont la dextera, profilul copacilor unei păduri. Desființat ca și precedentul după 1831, numele ținutului Hirlău va fi înscris pe ultimele două însemne menționate, în caractere grecești în forma $\kappa\iota\rho\lambda\omicron\upsilon$ (sic).

4. **Ținutul Botoșani** poartă ca emblemă pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei amintit, un coșac cosind (spre dextera), reprezentare ce va fi simplificată pe însemnele următoare în sensul că începând cu stema mare domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi, ținutul respectiv va fi simbolizat doar printr-o coasă cu lama la dextera, așezată în pal pe o terasă (curbată) cu vegetație, reprezentare ce se va menține neschimbată ca aspect și poziție, atît pe sigiliul din 1819 al lui Mihai Suțu, pe cel din 1837 al lui Mihai Sturdza, cit și pe litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi. Litografia lui Partenie din 1860, atlasul Pappazoglu (1865) cit și cromolitografia din 1874, înfățișează coasa botoșăneană într-o postură identică celei de pe precedentele însemne, cu deosebirea că ea va fi plasată fie pe un cîmp cu iarbă și flori, fie pe un lan de grîu. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890, va multiplica mobila principală din armele districtuale ale Botoșanilor, propunînd includerea în scutul acestui județ a trei coase suprapune, așezate în bandă, cu lama la senestra¹³⁹, proiect ce nu va fi adoptat, deoarece pe însemnele apărute la începutul veacului nostru, ca de pildă pe caietele școlare anterioare anului 1913 sau în compoziția dedicată cultului drapelului țării, emblema acestui județ moldovean se va menține sub forma și amplasarea inaugurată de litografia din 1860 a lui Antohi Partenie (coasa în pal plasată în mijlocul lanului de grîu). Dar în atlasul din 1903 coasa botoșăneană va fi reprezentată așezată în bară, cu lama la dextera și fără terasă. Numele districtului în cauză neconsemnat pe sigiliul dintre 1806–1812 al Divanului Cnejei Moldovei, va fi înscris în caractere grecești sub forma $\Pi\omicron\tau\omicron\sigma\alpha\upsilon$ (sic) pe însemnele din 1817 și 1819 menționate, ca apoi, începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi, apelativul acestei unități administrativ-teritoriale să apară în românește în caractere latine.

5. **Ținutul Dorohoi.** Medalionul cu emblema acestui ținut de pe sigiliul dintre 1806–1812 al Divanului Cnejei Moldovei conține un rac culcat, în poziție uzuală (spre dextera), formă și amplasare a crustaceului ce se va menține întocmai și pe însemnele domnești din 1817 (Scarlat Callimachi), 1819 (Mihai Suțu) și 1837 (Mihai Sturdza), cu singura deosebire că numitul animal din marca districtuală analizată va fi înfățișat pe o terasă de verdeață în primele două reprezentări și pe valuri, în cea de a treia. În litografia lui Alexandru Asachi din 1859, racul dorohioian va fi figurat conturnat, tirîndu-se pe malul (dotat cu vegetație) al unei ape, poziție și aspect care vor fi perpetuate atît în litografia lui Partenie din 1860, cit și în cromolitografia din 1874, cu diferența că în aceste două compoziții heraldice, crustaceul este figurat pe țîrm ieșind din apă, cu coada și cu picioarele de la senestra încă cufundate în mediul acvatic. În atlasul Pappasoglu, racul dorohioian e reprezentat la prima vedere în poziție uzuală pe o terasă; observînd mai atent stema respectivă, constatăm că imaginea a fost răsturnată (desigur dintr-o eroare litografică) și astfel privind-o inversat, racul apare conturnat, plasat de asemenea pe o terasă cu ierburi, pe malul unei ape. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890 cit și atlasul din 1903 vor conține în scutul stemei districtuale a Dorohoiului, un rac în postură uzuală (spre dextera), fără terasă¹⁴⁰, revenind oarecum la tipul de reprezentare al respectivului animal din primele însemne analizate mai sus. În sfîrșit, pe caietele școlare anterioare anului 1913, cit și în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, crustaceul din armele județului în cauză va fi înfățișat într-o ipostază foarte asemănătoare celeia din litografia din 1860 studiată supra și anume plasat în bară, cu coada și picioarele de la senestra încă în apă, iar cu restul trupului, cu picioarele de la dextera, cu cei doi clești și cu capul pe uscat, cățărîndu-se pe un țîrm stîncos.

Numele districtului Dorohoi, neconsemnat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806–1812, va fi înscris în caractere grecești pe medalioanele de pe însemnele din 1817 și 1819, în forma $\Delta\omicron\rho\omicron\chi\omicron\iota$, începînd cu litografia lui Asachi din 1859, să fie menționat în românește, în caractere latine.

6. **Ținutul Herța.** Vechiul ținut moldovean al Herței, desființat după 1831, a fost simbolizat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei printr-o dextroșeră ținînd o balanță cu talgerele în echilibru¹⁴¹. Stema mare domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi va aduce

¹³⁹ Ibidem, p. 147, nr. 4, precum și tab. A, anexă la aceeași pagină, fig. 4.

¹⁴⁰ Ibidem, nr. 12, precum și tab. A, anexă la p. 147, fig. 12.

¹⁴¹ Ibidem, p. 150, autorul amintește de emblema ținutului Herța, ca fiind o cumpănă în echilibru, dar fără a menționa existența dextroșerei sau a mînei care o susține.

o modificare acestei reprezentări în sensul că în medalionul rezervat emblemei acestui ținut, balanța, de asemenea în echilibru, va fi ținută nu de un braț, ci doar de o mână, dedesubtul cumpenei apărind și o terasă. Sigiliul din 1819 al lui Mihai Suțu reproduce întocmai aceleași mobile, într-un format și poziție similare celor din însemnul precedent. Numele ținutului în cauză este înscris în caractere grecești în forma $\kappa\epsilon\tau\omicron\alpha$ pe ultimele două compoziții heraldice analizate.

7. Ținutul Fălciu. Emblema acestui ținut, inclusă în medalionul de pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806–1812, este reprezentată printr-un bou trecind, plasat pe o terasă de ierburi. Stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi înfățișează în marca districtuală a Fălciului de asemenea un bou, însă conturnat și stînd pe o terasă simplă. Sigiliul mare din 1819 al lui Mihai Suțu va reveni la poziția uzuală (neconturnată) a patrupeului heraldic din emblema ținutului în cauză, menținînd însă postura statică a animalului. Pe însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza, boul din marca Fălciului va fi figurat din nou în ipostază conturnată și stînd pe o terasă de ierburi, aspect și amplasare ce se vor perpetua aproape identic pe litografia lui Alexandru Asachi din 1859 cit și pe cea din atlasul Pappasoglu (1865). Compoziția heraldică a lui Antohi Partenie din 1860 precum și cromolitografia din 1874, vor reprezenta iarăși ierbivorul din emblema Fălciului în poziție uzuală (spre dextra) stînd pe o terasă vegetală; într-o ipostază similară vom întîlni animalul heraldic și pe sigiliul din 1865 al Consiliului general al județului Fălciu (v. fig. 58)¹⁴². Proiectul de steme districtuale al lui Ștefan D. Grecianu din 1890, va renunța la poziția statică a boului din armele Fălciului, înfățișîndu-l, deși în postură uzuală (spre dextra), însă trecînd și fără terasă¹⁴³. Insemele ulterioare ale respectivului județ, vor reveni însă la ipostaza imobilă a patrupeului heraldic, figurîndu-l de asemenea neconturnat, dar stînd pe o terasă cu ierburi, așa precum el apare atît în stema episcopiei Hușilor de pe un antet anterior anului 1900 al numitei dieceze¹⁴⁴, (v. fig. 35), în atlasul din 1903, pe caietele școlare din primul deceniu al secolului nostru, cit și în compoziția „Cultul drapelului” din 1913.

Numele ținutului Fălciu, neconsemnat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei, va fi înscris în caractere grecești, în forma $\phi\alpha\lambda\tau\epsilon\iota$ (sic) pe însemnul din 1817 al lui Scarlat Callimachi precum și pe cel din 1819 al lui Mihai Suțu, figurînd în caractere chirilice în forma trunchiată $\phi\lambda\upsilon$ (sic) pe sigiliul de cristal din 1837 al lui Mihai Sturdza. Începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi, respectivul apelativ districtual va fi menționat în românește în caractere latine.

8. Ținutul Vaslui. Medalionul cu emblema acestui ținut inclus în salba de mărci districtuale aflate pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806–1812, conține un stup cilindric plasat pe o terasă și înconjurat de un roi de albine, reprezentare ce se va menține și pe stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi. Pe sigiliul mare din 1819 al lui Mihai Suțu, forma stupului e redată deosebit, în sensul că se prezintă sub o formă patrolateră și cu un acoperiș ascuțit. Însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza înfățișează și mai diferit stema districtuală a Vasluiului, scutul respectiv conținînd un turn crenelat de piatră, dotat cu o poartă închisă și două ferestre mici deasupra ei, construcția fiind înconjurată în șef și pe flancuri de șapte roze (așezate 3, 2,2) și plasată pe o terasă plană¹⁴⁵. Litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi revine în medalionul prevăzut cu marca respectivului ținut, la reprezentarea corectă a emblemei vasluiene așa precum va apare și în atlasul Pappasoglu (1864) și anume stupul cilindric cu un acoperiș în formă de trunchi de con, înconjurat de un roi de albine și așezat pe o terasă cu flori și iarbă. Compoziția din 1860 a lui Antohi Partenie cit și cromolitografia din 1874 vor menține aspectul stupului și al terasei cu flori și ierburi din stema districtului Vaslui, cu singura deosebire că reduce simțitor dimensiunile stupului, mărînd în schimb pe cele ale florilor din jur, care ajung să-l egaleze în înălțime. În proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu, în scutul cu armele districtuale vasluiene, apare un stup perfect cilindric înconjurat de albine și fără terasă¹⁴⁶. Reprezentările ulterioare

¹⁴² Sigiliul în arhiva Consiliului popular județean din Vaslui; amprentă sigilă în cerneală în colecția Dan Cernovodeanu.

¹⁴³ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, nr. 13, cit și tab. B., anexă la aceeași pagină, fig. 13.

¹⁴⁴ „Albina”, revistă enciclopedică populară, IV, 1900, nr. 11, p. 301.

¹⁴⁵ Considerăm reprezentarea emblemei districtuale vasluiene de pe sigiliul de cristal din 1837 al lui Mihai Sturdza drept o interpretare, c drept foarte corectă din punct de vedere al artei blazonului, dar total inexactă în privința redării adevăratei embleme a ținutului în cauză (stupul de albine), interpretare datorată desigur gravurului parizian al sigiliului, care, primind comanda de la numitul domnitor, n-a reușit să distingă suficient natura și detaliile mobilelor din medalionul cu marca Vasluiului aflat atît pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei cit și pe stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi care i-au servit probabil ca model: asadar, stupul a fost considerat drept un turn crenelat de piatră, iar albinele drept roze, dispuse heraldic (3,2,2) în jurul turnului.

¹⁴⁶ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, nr. 34, precum și tab. C. anexă la aceeași pagină, fig. 34.

nu-și vor însuși aspectul stupului preconizat de heraldistul menționat, respectiva mobilă fiind semnalată în diferite însemne județene sub forma unui știubei cilindric cu acoperișul în cupolă și înconjurat de albine, fiind lipsit de terasă pe antetul datînd de la finele secolului trecut al episcopiei Hușilor (citată supra, v. fig. 35) și prevăzut cu o astfel de bază de susținere, dotată abundant cu flori și iarbă, în stema districtuală a Vasluiului aflată pe caietele școlare din primul deceniu al veacului nostru. În sfîrșit, în atlasul din 1903, cit și în compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, stupul cilindric și cu acoperiș conic, va fi plasat pe un postament de lemn, la rîndul său așezat pe o terasă, cu deosebirea că în primul caz știubeul nu va fi însoțit de albine, terasa fiind lipsită de vegetație, în timp ce în al doilea caz, albinele vor fi reprezentate înconjurîndu-și în roi lăcașul, terasa fiind dotată din abundență cu flori și iarbă.

Amintim că emblema cu stupul și albinele din armele respectivei unități administrativ-teritoriale derivă din reprezentările de pe vechile sigilii municipale datînd din secolul al XVII-lea, ale orașului — reședință cu același nume al ținutului Vaslui, ce înfățișau albine cu sau fără stup.

Numele districtului în cauză este înscris în caractere grecești, în forma Βασλυν pe însemnele din 1817 și 1819 cunoscute și apoi în caractere chirilice, în forma trunchiată Сасл (sic), pe sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza. O dată cu apariția litografiei din 1859 a lui Alexandru Asachi, denumirea ținutului și apoi a județului Vaslui, va începe și va continua să fie menționată în românește în caractere latine.

9. **Ținutul Tutova** poartă ca emblemă în medalionul său districtual aflat pe sigiliul Divanului Cnejeii Moldovei dintre 1806 și 1812, trei pești, plasați unul deasupra celui alt, cel de la mijloc fiind conturnat. Pe stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi, peștii Tutovei (tot trei la număr și tot suprapuși, nu mai prezintă pe cel de la mijloc în poziție conturnată, dar îl înfățișează de dimensiuni mai reduse decît ceilalți doi. Pe sigiliul mare din 1819 al lui Mihai Suțu, peștii tutoveni apar de asemenea suprapuși, însă toți trei conturnați, postura ce nu se menține nici pe însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza, nici pe litografia lui Alexandru Asachi din 1859 și nici în atlasul Pappasoglu (1865), în care reprezentări, poziția celor trei animale acvatice este cea uzuală (spre dextra). Compoziția heraldică a lui Partenie din 1860 precum și cromolitografia din 1874, revin în privința emblemei districtuale a Tutovei, la cea conținută în medalionul acestui ținut din sigiliul Divanului Cnejeii Moldovei și anume la figurarea celor trei pești suprapuși din care cel de la mijloc este conturnat, prezentînd în plus o terasă înfățișînd un curs de apă, plasat în bară, ce străbate o cîmpie. Proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu propune formula nefolosită în nici una din emblemele districtuale tutovene de pînă atunci, a suprapunerii celor trei pești conturnați, însă cu trupul îndoit și cu coada în jos¹⁴⁷, spre deosebire de poziția dreaptă a corpului în care respectivele animale acvatice fuseseră în mod constant reprezentate pe toate însemnele analizate mai sus. Proiectul în cauză nu va cunoaște nici o difuziune, deoarece pe diverse alte steme ulterioare acestei date, armele județului Tutova vor fi figurate tot prin cei trei pești suprapuși cu corpul drept, din care cel din mijloc este conturnat așa precum apar atît pe antetul anterior anului 1900 al episcopiei Hușilor (v. fig. 35), pe caietele școlare datînd din primul deceniu al veacului nostru, cit și în compoziția „Cultul drapelului” din 1913. Doar în atlasul din 1903, cei trei pești tutoveni sînt redați într-o poziție amintind amplasarea acestor animale acvatice de pe sigiliile din secolul al XVII-lea ale orașului Birlad și anume primul pește în bară, al doilea în bandă și al treilea în postură uzuală (spre dextra).

Precizăm de asemenea că emblema districtuală tutoveană provine din cea a orașului ei de reședință Birladul, ale cărui sigilii municipale, încă din secolul al XVII-lea, prezentau trei pești (dispuși circular în jurul unui soare) gravați pe aceste însemne¹⁴⁸. Numele ținutului Tutova, neconsemnat pe sigiliul Divanului Cnejeii Moldovei, este înscris în caractere grecești, în forma Τύτσα, pe stema domnească a lui Scarlat Callimachi din 1817, cit și pe sigiliul de stat din 1819 al lui Mihai Suțu, apoi în caractere chirilice Тѣтса (tut) pe însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza, precum și în caractere latine începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi.

10. **Ținutul Căușului.** Medalionul cu emblema acestui ținut aflat pe salba de reprezentări districtuale grupate circular pe sigiliul Divanului Cnejeii Moldovei dintre 1806 —

¹⁴⁷ *Ibidem*, nr. 33, cit și tab. O., anexă la pagina 149, fig. 38. Postura peștilor din stema județului Tutova este cea înfățișată în ediția colorată a lucrării lui Ștefan D. Grecianu citată, deoarece în ediția necolorată, la același tabel anex, număr de pagină și figură, armele tutovene se prezintă sub forma a trei pești suprapuși în pal, din care cel de sus cu capul înșprețit, iar ceilalți doi cu capul în sef. Am dat fîrste prioritare reprezentării din ediția colorată.

¹⁴⁸ Vezi și Alexandru Papadopol-Callimah, *Notiță istorică despre Birlad*, Birlad, 1889, p. 84, în care autorul afirmă că cei trei pești din pecetea Căușului Birlad au constituit ulterior marca județului Tutova, simbolizînd bogățiile sale pescărești, vestite în istoria comerțului nostru internațional.

1812, înfățișează o corabie cu un catarg, cu pinzele strinse și cu prova în poziție uzuală (spre dextera). Stema domnească din 1816 a lui Scarlat Calimachi prezintă marca Covurluiului figurată de asemenea printr-o corabie navigând pe valuri, însă spre senestra și fiind dotată cu trei catarge cu pinzele umflate de vânt și cu cite un fanion în vîrf; același aspect, ca formă și poziție, va prezenta și nava din medalionul cu emblema ținutului în cauză, aflat pe sigiliul de stat al lui Mihai Suțu din 1819, cu singura deosebire că cele trei catarge au pinzele strinse. Corabia din stema ținutului Covurlui de pe sigiliul de cristal de rocă din 1837 al lui Mihai Sturdza, va fi înfățișată navigînd pe valuri de asemenea spre senestra, avînd tot trei catarge cu pinzele din nou umflate de vînt și cu un fanion fluturînd la extremitatea superioară a catargului dinspre provă. Litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi schimbă aspectul devenit, după o jumătate de secol, tradițional, al emblemei districtuale a Covurluiului, în locul corăbiei apărînd o ancoră așezată în bandă, cu un odgon încolăcit de tija ei și sprijinită de un relief stîncos la marginea unei ape așa precum va fi înfățișată și în atlasul Pappasoglu (1864). Imaginea respectivă va mai fi perpetuată atît în litografia din 1860 a lui Antohi Partenie cît și în cromolitografia din 1874 și aceasta într-o formă foarte asemănătoare cu cea realizată de Alexandru Asachi în 1859, cu singura deosebire că în locul odgonului încolăcit de ancoră, se află un delfin în aceeași postură (emblema prezentînd mari similitudini, cu excepția poziției, cu cea a Brăilei care, după cum am văzut, a suferit o metamorfoză similară la epoca amintită). Proiectul de steme județene din 1890 al lui Ștefan D. Grecianu oferă în scutul cu armele districtuale ale Covurluiului o simplă ancoră plasată în pal¹⁴⁹, fără terasă sau alte elemente anexe (odgon, delfin etc.), propunere care de asemenea nu a găsit o aplicare pe însemnele districtuale ulterioare ale Covurluiului, deoarece în atlasul din 1903 ancora reappare, de astă dată în bară, cu un odgon încolăcit de tija ei și apoi strîns în formă de colac la senestra instrumentului marin respectiv, totul fiind plasat pe o terasă, iar pe caietele școlare anterioare anului 1913, ancora de astă dată cu trei brațe, este așezată în bandă și plutind pe luciul unei ape în care e cufundat lanțul cu verigi ovale, legat de inelul plasat la extremitatea sa superioară. În sfîrșit, în compoziția „Cultul drapelului” din 1913, stema județului în cauză va înfățișa de asemenea o ancoră plasată în bandă, cu odgonul încolăcit de tija ei, fiind însă sprijinită de un zid de piatră format din blocuri dispuse simetric, totul plasat pe o terasă.

Numele ținutului Covurlui este înscris în litere grecești pe cele două însemne cunoscute din 1817 și 1819, în forma $\kappa\omicron\beta\upsilon\rho\lambda\upsilon\gamma\upsilon\nu$ și într-o versiune neinteligibilă (Bcoo?) pe sigiliul lui Mihai Sturdza din 1837. Începînd cu litografia lui Alexandru Asachi din 1859, apelativul acestui district apare consemnat în românește în litere latine.

11. **Ținutul Tecuci** poartă ca emblema în medalionul din sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806–1812, un ciorchine de struguri cu vrej și cu frunze, reprezentare cese va menține într-o formă aproximativ asemănătoare atît pe însemnele din 1817 (Scarlat Callimachi) și 1819 (Mihai Suțu) — cu singura deosebire că vrejul va avea la extremități citiva circei — cît și pe sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza, în care ciorchinele va fi mai redus ca dimensiuni față de frunzele sale. În litografia lui Alexandru Asachi din 1859, emblema districtuală tecuceană va prezenta doi ciorchini de struguri cu frunze și circei, aspect care va fi perpetuat atît de litografia lui Antohi Partenie din 1860, de cromolitografia din 1874, de proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890¹⁵⁰, cît și de caietele școlare din primul deceniu al secolului nostru sau de compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării.

Reprezentarea doar a unui ciorchine de struguri cu mai multe frunze va apare în stema Tecucilor numai în atlasele Pappasoglu (1865) și în cel din 1903 al Ministerului de Interne,

Numele ținutului Tecuci va fi consemnat în caractere grecești, în forma $\tau\epsilon\upsilon\kappa\upsilon\varsigma$ (sic) pe stema domnească a lui Scarlat Callimachi (1817) cît și pe sigiliul de stat al lui Mihai Suțu (1819). Însemnul lui Mihai Sturdza din 1837 înscrie apelativul respectivului district în caractere chirilice, în forma prescurtată тѣкѣ (tec) și apoi, începînd cu litografia lui Alexandru Asachi din 1859, el va apare menționat în românește și în litere latine.

12. **Ținutul Putna** va fi simbolizat pe sigiliul dintre 1806–1812 al Divanului Cnejei Moldovei printr-un personaj masculin (zeul Bacchus) ținînd în mina dreaptă o cană de vin și stînd pe un butoi; această reprezentare alegorică va dăinui — cu mici variante neesențiale — de la prima sa apariție și pînă la modificarea armelor districtuale putnene de către Comisia Consultativă Heraldică după 1922, ca emblema permanentă a ținutului și apoi a județului în cauză. Pe toată perioada de mai bine de un secol cuprinsă între data celei dintîi semnalări

¹⁴⁹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147, nr. 9, precum și tab. A., anexă la aceeași pagină, fig. 9.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 149, nr. 30, precum și tab. C., anexă la aceeași pagină, fig. 30.

și cea a înlocuirii sale în stema modernă a Putnei alcătuită în al treilea deceniu al veacului nostru, zeul Bacchus așezat pe un butoi a constituit un element heraldic pitoresc și inedit al mărcii districtuale menționate, bucurându-se de o largă notorietate și popularitate, la noi ca și în alte părți. Astfel, în stema domnească a lui Scarlat Callimachi din 1817 cit și pe sigiliul de stat a lui Mihai Suțu din 1819, zeul vinului, stînd pe un butoi, va ține în mîna dreaptă o sticlă, iar în cea stîngă o cupă, în timp ce pe sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza, același personaj, conturnat, incins cu un briu din frunze de viță se va sprijini cu mîna dreaptă de marginea butoiului, iar cu cea stîngă va închina un pahar înalt, totul plasat pe o terasă. Litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi va înfățișa un zeu Bacchus copil, stînd de asemenea conturnat pe butoi, ținînd în mîna dreaptă un același gen de pahar și în cea stîngă o ulcică de vin cu toartă, totul pe o terasă cu ierburi, reprezentare asemănătoare întrucîtva cu cea din atlasul Pappasoglu (1865) în care zeul copil e înfățișat tot conturnat, cu brațul drept sprijinit pe o doniță și ținînd în dextera o cupă și în senestra o ulcică de vin, butoiul fiind plasat de asemenea pe o terasă. Antohi Partenie pe litografia sa din 1860 reprezentînd stemele districtuale din Principatele Unite, figurează în medalionul rezervat Putnei pe zeul vinului sub forma unui tînăr, în poziție uzuală (spre dextera), închinînd cu mîna dreaptă ridicată o cupă de vin, iar cu cea stîngă sprijinindu-se de butoiul așezat pe o terasă cu vegetație, postură similară cu cea din cromolitografia din 1874, cu singura deosebire că Bacchus este conturnat, ținînd deci cupa cu vin în senestra. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890, prezintă pe Bacchus de asemenea în postură heraldică uzuală ținînd în mîna dreaptă o sticlă ce o sprijină de butoi și în mîna stîngă ridicată, un pahar înalt, terasa fiind absentă¹⁵¹. Atlasul din 1903 va înfățișa pe tînărul zeu stînd călare pe un butoi văzut din față, ținînd mîna dextră ridicată cu o cupă de vin, cea senestră fiind sprijinită în sold. Pe caietele de școală anterioare anului 1913, zeul vinului va fi redat într-o formă asemănătoare celeia de pe sigiliul lui Mihai Sturdza din 1837 și anume în poziție conturnată, cu capul încununat cu frunze de viță și incins cu un briu din același material vegetal, mîna sa dreaptă sprijinindu-se de marginea butoiului, iar cu stînga, ridicată, ținînd o cupă înaltă cu picior, totul plasat pe o terasă de iarbă. În sfîrșit, compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării va înfățișa stema Putnei simbolizată prin Bacchus tînăr, stînd pe butoi în poziție uzuală (spre dextera), cu capul încununat și cu mijlocul incins cu frunze de viță și ținînd în dextera o sticlă iar în senestra o cupă de vin.

Numele ținutului Putna, înscris în caractere grecești, în formă $\pi\epsilon\tau\nu\alpha$, va apare în stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi, precum și pe sigiliul de Stat al lui Mihai Suțu din 1819; pe sigiliul de cristal din 1837 al lui Mihai Sturdza, respectivul district va fi marcat prin inițiala în chirilică II a numelui său, iar de la litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi încoace, apelativul numitei unități administrativ-teritoriale va fi consemnat în românește în litere latine.

13. Ținutul Bacău. În medalionul rezervat emblemei acestui ținut de pe sigiliul dintre 1806 și 1812 al Divanului Cnejeiei Moldovei, se află reprezentat un grup de stînci plasat pe o terasă, simbolizînd un munte de sare. În stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi cit și pe sigiliul de Stat din 1819 al lui Mihai Suțu, marca Bacăului va înfățișa un relief muntos alcătuit din stînci de sare deasupra cărora, doar pe versantul din dextera pe primul însemn, pretutindeni printre stînci în al doilea, cresc ierburi și flori. Sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza va conține în scutul districtual băcăuan, așezate pe o terasă, zece stînci de sare oarecum egale ca format, suprapuse simetric unele peste celelalte în piramidă (în forma 1, 2, 3, 4), în timp ce în litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi ca și în atlasul Pappasoglu (1865) va fi figurat un adevărat peisaj montan, dominat de un grup de stînci la baza cărora se află munți parțial împăduriți. Compoziția heraldică din 1860 a lui Antohi Partenie cit și cromolitografia din 1874 vor prezenta în medalionul districtului Bacău o aglomerare de stînci (de sare?) în primul plan, flancată de ambele părți de păduri de brazi și de vegetație. Proiectul Grecianu din 1890 va relua aspectul stemei ținutului Putna din sigiliul sturdzesc din 1837, în sensul că va înfățișa armele județene în cauză sub forma piramidei de stînci de sare așezate simetric una peste cealaltă¹⁵², așa precum figurează pe numitul însemn analizat mai sus, însă fără terasă. Respectiva mobilă reprezentînd acest munte geometric salin nu va fi adoptată de însemnele districtuale ulterioare, căci de pildă atlasul din 1903 va înfățișa trei piscuri ascuțite de munți, cu cîțiva brazi pe flancuri și o terasă de stînci, iar caietele școlare din primul deceniu al secolului nostru vor include în scutul stemei județului Bacău o aglomerare de stînci de sare, oarecum asemănătoare celeia din litografia lui Partenie, dar fără a avea pe flancuri brazi și vegetație.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 148, nr. 24, cit și tab. B., anexă la aceeași pagină, fig. 24.

¹⁵² *Ibidem*, p. 147, nr. 2, și tab. A., anexă la aceeași pagină, fig. 2.

În sfârșit, compoziția din 1913 dedicată cultului drapelului țării, înfățișează stema districtului în cauză sub forma inaugurată la 1859 de Alexandru Asachi și anume a unui peisaj montan, cu un masiv de stinci dominînd întreg ansamblul, la baza cărora se află mai multe coame muntoase golașe sau împădurite, în centru detașîndu-se în mod clar siluetele a trei brazi acostați.

Numele ținutului Bacău apare pe stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi, cit și pe sigiliul lui Mihai Suțu din 1819, înscris în caractere grecești, în forma Πάροβι (sic); însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza nu va cuprinde ca indicativ al armelor districtuale băcăuane decît inițiala cirilică Б, ca apoi pe litografia lui Asachi din 1859 cit și pe restul reprezentărilor ulterioare de heraldică județeană, apelativul în cauză să fie consemnat în românește, în litere latine.

14. Ținutul Roman. Marca acestui vechi ținut moldovean e înfățișată pe sigiliul dintre 1806—1812 al Divanului Cnejei Moldovei sub forma unei plante cu frunze alungite dispuse în evantai, plasată pe o terasă. În stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callimachi, medalionul cu emblema districtuală a Romanului reprezintă trei plante cu frunze și flori, acostate, așezate pe o terasă de iarbă. Sigiliul de Stat al lui Mihai Suțu din 1819 figurează armele aceluiași ținut sub aspectul unei plante cu frunze și cu tulpina bifurcată, terminată prin cite o floare, totul pe o terasă cu vegetație mărunță¹⁵³. Însemnul din 1837 al lui Mihai Sturdza include în scutul conținînd marca districtului Roman trei flori (cu tulpină și frunze), acostate, fără terasă. Începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi, în stema ținutului ce studiem apare o reprezentare de plante cerealiere care va fi adoptată în unanimitate de însemnele districtuale ulterioare pentru a simboliza de atunci încolo în mod exclusiv respectiva unitate administrativ-teritorială; este vorba de emblema alcătuită din trei spice de grîu așezate oarecum în evantai și flancată de două tufe de flori, totul pe o terasă de iarbă. Compoziția heraldică din 1860 a lui Antohi Partenie, atlasul Pappasoglu (1864) cit și cromolitografia din 1874 înfățișează în medalionul cu marca districtului Roman, de asemenea trei spice de grîu dispuse în evantai în mijlocul frunzelor lor pe o terasă de vegetație și pe un fundal de lan de cereale. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890, preconizează pentru acest teritoriu administrativ un scut conținînd trei spice de grîu (cu tulpină și frunze) plasate în pal și suprapuse¹⁵⁴. Stema sugerată de heraldistul menționat nu va fi însușită de populație și autorități, deoarece alte reprezentări ulterioare de însemne districtuale nu vor prelua aspectul armelor județului Roman propuse, revenindu-se la figurarea celor trei spice de grîu fie plasate în evantai, tăiate și legate la bază, ca în atlasul din 1903 sau ieșind dintr-o terasă cu vegetație din compoziția „Cultului drapelului” din 1913, fie așezate alăturat între frunzele lor, pe o terasă de iarbă, așa precum ele apar în scutul cu stema acestui district aflat în compoziția heraldică de pe caietele școlare din primul deceniu al secolului nostru.

Numele ținutului Roman, neconsemnat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei, va fi înscris în caractere grecești în forma Ρωμανον (sic) pe însemnele din 1817 și 1819 cunoscute și indicat doar prin inițiala sa în caractere chirilice (р) pe sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza. Respectivul apelativ districtual va figura în românește și în litere latine începînd cu litografia lui Alexandru Asachi din 1859.

15. Ținutul Neamț va fi în chip alegoric înfățișat în medalionul aflat pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806—1812 printr-un cerb trecînd, plasat pe o terasă; reprezentarea acestui animal ca simbol al ținutului ce studiem, se va menține pe însemnele heraldice districtuale din 1817, 1819¹⁵⁵ și 1837 analizate mai sus, cu deosebirea că patrupedul în cauză, așezat de asemenea pe o terasă de vegetație, va fi redat în poziție conturnată și stînd. Litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi va înlocui cerbul din marca respectivei unități administrativ-teritoriale printr-o ciută, tot conturnată, însă trecînd și fiind plasată pe o terasă cu ierburi, în timp ce compoziția lui Partenie din 1860, cit și cromolitografia din 1874, schimbă cu totul specia și poziția animalului din emblema districtuală nemțeană, transformîndu-l într-o căprioară în postură heraldică uzuală (spre dextra), stînd, pe un podiș muntos cu vegetație. Proiectul de steme județene al lui Ștefan D. Grecianu din 1890 va încerca să revină la vechea reprezentare a cerbului din armele ținutului Neamț de altă dată, înfățișîndu-l (spre dextra) însă în fugă și fără terasă¹⁵⁶. Ca în majoritatea cazurilor, propunerea respectivului

¹⁵³ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 147, afirmă că pe sigiliul din 1819 al lui Mihai Suțu, stema ținutului Roman conține „o tulpină de trandafir cu două flori”. Din studierea formei respectivei plante și a florilor ei, nu considerăm că ar fi vorba de un trandafir.

¹⁵⁴ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, nr. 26 și tab. C., anexă la aceeași pagină, fig. 26.

¹⁵⁵ Nu înțelegem pentru care motiv, Const. Moisil, *op. cit.*, ibidem, pretinde că ținutul Neamț ar poseda ca emblema pe sigiliul de stat al lui Mihai Suțu din 1819 „o capră neagră spre stînga”, cînd atît pe acest însemn, cit și pe cel din 1817 al lui Scarlat Callimachi, coarnele ramificate de cerb al animalului conturnat sînt foarte vizibile.

¹⁵⁶ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, nr. 21 și tab. B., anexă la aceeași pagină, fig. 21.

heraldist nu va fi adoptată, deoarece de exemplu pe caietele de școală anterioare anului 1913, stema județeană în cauză va conține de astă dată o capră neagră trecind, pe o terasă ierboasă, preschimbându-se astfel din nou specia animalului din marca districtului moldovean analizat. De asemenea, atît în atlasul din 1903, cit și în compoziția „Cultul drapelului” din 1913, simbolul județului în cauză va consta din nou dintr-o căprioară pe o terasă de vegetație, în primul caz numitul animal heraldic fiind redat în poziție uzuală și trecind, în timp ce în al doilea caz, patrupedul respectiv va apare conturnat și stînd.

Numele ținutului Neamț, va fi înscris în caractere grecești în forma Νεαμτζου (sic) pe însemnele din 1817 și 1819 menționate și indicat doar prin inițiala sa, în caractere chirilice (n), pe sigiliul de cristal din 1837 al lui Mihai Sturdza. Apelativul districtual în cauză va fi redat în românește și cu litere latine începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi.

16. **Ținutul Suceava.** Medalionul căruia i s-a dat prioritatea de amplasare în salba de embleme districtuale din sigiliul dintre 1806—1812 al Divanului Cnejei Moldovei (pe considerentul just că el reprezenta marca ținutului al cărui oraș-reședință cu același nume, fusese altă dată capitala întregului principat), a înfățișat un arbore dotat cu o coroană bogată, plasat pe o terasă alcătuită din trei coline cu ierburi și avînd trunchiul flancat de ambele părți de cite o literă chirilică, la dextra G și la senestra S, constituind așadar inițiala și apoi litera următoare a numelui respectivei tradiționale unități administrativ-teritoriale moldovenești. În stema domnească din 1817 a lui Scarlat Callinachi, armele districtuale ale Sucevei sînt figurate prin trei arbori (stejari?) acostați, cu coroanele de frunziș mai alungite (cel din mijloc mai înalt decît cei de pe flancuri), toți trei fiind așezați pe o terasă cu vegetație deasă. Sigiliul de stat al lui Mihai Suțu din 1819, schimbă esența celor trei copaci din emblema ținutului sucevean care apare formată din trei brazi de asemenea acostați (cel din mijloc mai înalt) și plasați tot pe o terasă. Însemnul de cristal al lui Mihai Sturdza din 1837 înfățișează stema districtului în cauză prin trei pomi (cu aspect de plop), acostați, pe o terasă, imagine pe care compozițiile heraldice ulterioare nu o vor mai perpetua; în schimb, atît în litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi, în cea din 1860 a lui Partenie, în atlasul Pappasoglu (1865) cit și în cromolitografia din 1874, se va reveni la reprezentarea celor trei brazi suceveni acostați din sigiliul lui Mihai Suțu mai sus analizat, cu deosebirea că arborii respectivi vor fi toți de aceeași înălțime, fiind așezați pe o terasă încadrată într-un peisaj muntos. Proiectul de steme județene din 1890 a lui Ștefan Grecianu va menține în armele districtului ce studiem cele trei conifere devenite oarecum tradiționale ca simbol al vechiului ținut de altă dată al Sucevei, cu diferența că copacii vor fi alăturați în așa fel încît coroanele lor se vor suprapune parțial, bradul din centru va fi din nou mai înalt decît ceilalți doi laterali, iar terasa va fi absentă, din această cauză copacii fiind redați smulși (adică, în heraldică, cu rădăcinile vizibile)¹⁵⁷. O imagine similară, a celor trei brazi, cu diferența doar că vor fi plasați pe o terasă, întîlnim pe altasul din 1903; pe caietele de școală din primul deceniu al veacului nostru, dintr-o eroare a editorului, stema cu cei trei brazi acostați (dar egali cu dimensiuni și plasați pe o terasă de iarbă, într-un peisaj de munte) va fi intervertită cu cea a județului Vlașca, în realitate ea aparținînd districtului Sucevei. În sfîrșit, în compoziția dedicată cultului drapelului țării (1913), brazii suceveni vor fi reprezentați de asemenea egali ca dimensiuni, așezați pe o terasă de iarbă, cu deosebirea doar că bradul central va fi înfățișat în prim plan, în timp ce cei doi de pe flancuri, în plan secund.

Numele ținutului Suceava este singurul care, după cum am văzut, figurează — deși prescurtat — în caractere chirilice, în forma GS pe sigiliul Divanului Cnejei Moldovei dintre 1806—1812; însemnele din 1817 și 1819 cunoscute, vor menționa apelativul districtual respectiv în caractere grecești în forma Συτσαβα (sic), în timp ce sigiliul lui Mihai Sturdza din 1837 va indica doar inițiala în chirilică (G) a unității administrativ-teritoriale sucevene. Începînd cu litografia din 1859 a lui Alexandru Asachi, numele districtului Suceava va apare, scris integral, în românește, cu litere latine.

În urma analizării mărcilor districtuale ale Moldovei, se impune ca și în cazul stemei județene ale Țării Românești, să enunțăm cîteva constatări generale pentru a fixa caracteristicile lor de ansamblu și a putea trage cîteva concluzii necesare cunoașterii mai adînci a heraldicii ținuturilor respectivului principat. Astfel, trebuie să împărțim materialul studiat de asemenea în trei categorii și anume: a) steme districtuale aflate pe însemnele de acest gen datînd din epoca fanariotă; b) steme de ținuturi fixate în urma reglementării oficiale a mărcilor respectivelor unități administrativ-teritoriale ale Moldovei în perioada regulamentară (după 1831); c) steme districtuale create mai recent, în preajma Unirii principatelor române sau și ulterior acestei epoci.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 149, nr. 29, cit și tab. C., anexă la aceeași pagină, fig. 29.

În prima categorie trebuie plasate acele mărci ale ținuturilor moldovenești apărute inițial — după părerea noastră — chiar de la finele veacului al XVIII-lea pe un sigiliu domnesc, întrucât însemnul Divanului Cnejei de la începutul secolului al XIX-lea, dotat cu medalioane districtuale, lasă în mod cert să se presupună existența unui model tot moldovean, dar de factură domnească, după care această compoziție heraldică s-a inspirat pentru a putea fi alcătuită¹⁶⁸. Probabilul sigiliul prototip a purtat desigur mărcile celor 21 de ținuturi ale Moldovei de la acea epocă: în orice caz, o constatare care se impune de la început se referă — ca și în cazul asemănător din Țara Românească — la concepția unitară care a prezidat la alegerea mobilelor mărcilor districtuale ale Moldovei (în genere tot cu tematica floră și faună), ceea ce indică în mod clar inițiativa puterii centrale domnești care a dispus la un moment dat instituirea cu acest profil a stemelor de ținuturi respective. Putem afirma chiar că o influență în această alegere pare foarte probabil să se fi produs din direcția Țării Românești de unde, după cum am mai spus, vreun domnitor fanariot de la finele veacului al XVIII-lea, guvernând și în Moldova, să fi importat respectivul obicei din principatul vecin în care domnie anterior și unde existența și apoi folosirea sigiliilor mari, de Stat, dotate cu embleme districtuale, devenise, începând de la 1782, foarte curentă. Din comparația între ele a primelor vestigii moldovenești prevăzute cu mărcile ținuturilor, trebuie să constatăm calitatea superioară a imaginilor gravate pe sigiliul Divanului Cnejei (reprodus probabil după un model anterior asemănător de bine executat), față de cea mult inferioară din stema domnească a lui Scarlat Callimachi din 1817 și mai ales de cea a sigiliului de Stat a lui Mihai Suțu din 1819. Pe însemnul Divanului principatului moldav menționat, medalioanele au conținutul dispus radial (ca și totalitatea sigiliilor mari domnești muntene dintre 1782—1858), în timp ce compoziția realizată de Gheorghe Asachi la 1816 — și după ea toate celelalte de aceeași categorie din Moldova — prezintă mobilele emblemelor districtuale înfățișate la orizontală, putând fi privite în ansamblu fără a fi nevoie să se rotească însemnul respectiv pentru a se distinge și conținutul medalioanelor plasate în registrul inferior. Ca factură, aspectul mărcilor ținuturilor moldovene datînd din epoca fanariotă nu se deosebesc în esență de cele din perioada următoare, singura diferență între cele două categorii constînd doar în fixarea definitivă și în principiu imuabilă, a stemelor districtuale ale principatului în cauză prin instituirea lor oficială (în urma articolului special prevăzut în Regulamentul Organic în acest sens, cit și a apariției hrisovului lui Mihai Sturdza prin care se preciza înfățișarea și folosirea respectivelor mărci) care făceau imposibile, după 1831, fluctuațiile de conținut ale medalioanelor de ținuturi, constatate destul de frecvent în epoca anterioară.

Privitor la categoria a doua de însemne districtuale moldovenești, putem afirma că date și detalii precise relativ la mobilele lor componente, cit și la modul lor de alcătuire și de întreținere, ne pot fi furnizate în măsură covârșitoare de decretul domnesc al lui Mihai Sturdza prin care au fost instituite în mod oficial mărcile ținuturilor respectivului principat. Întrucît consultarea acestui interesant document nu ne-a fost posibilă, ne mărginim doar la enunțarea citorva considerațiuni de ordin general, prin care dorim să subliniem că fixarea strictă a stemelor unităților administrativ-teritoriale în cauză, n-a atras după sine modificări substanțiale în forma și factura lor, tradiția reprezentărilor heraldice districtuale, uzuale pînă atunci, a fost în mare măsură conservată, aspectul mărcilor ținuturilor moldovene perpetuîndu-se în deoște aproape neschimbat atît în perioada regulamentară, cit și în cea premergătoare Unirii, precum și ulterior, singura deosebire constînd în treptata modernizare a stilului de redare a vechilor embleme din însemnele districtuale cunoscute. Astfel, făcînd abstracție de sigiliul din 1837 al lui Mihai Sturdza (gravat, după cum am spus, de un meșter străin — în speță parizian — deloc familiarizat cu mărcile ținuturilor din Moldova), ne vom referi la reprezentările din compozițiile locale de armerii și anume cele din 1859 și 1860, respectiv a lui Alexandru Asachi și a lui Antohi Partenie, în care medalioanele districtuale, păstrînd aproape integral mobila devenită tradițională a fiecărei unități administrativ-teritoriale înfățișată, redă de o manieră nouă, mai liberă, mai puțin rigidă — cu pretenții artistice chiar — elementele heraldice din vechile însemne aparținînd acestor unități.

În sfîrșit, în ultima categorie de steme intră cele create în întregime, fie în perioada premergătoare Unirii, adică după tratatul de la Paris din 1856, fie mai tîrziu, în urma unei reîmpărțiri administrative a teritoriului României moderne.

După analizarea amănunțită a stemelor districtelor cuprinse în teritoriul țării noastre dinaintea primului război mondial, se cuvine să urmărim în continuare și evoluția armelor municipale ale unora dintre orașele situate în interiorul aceluiași fruntarii. După cum am mai

¹⁶⁸ Fenomenul se va produce mai tîrziu, în 1815 și în chip invers, Scarlat vodă Callimachi poruncind, după cum am văzut, Divanului țării (care s-a adresat lui Gheorghe Asachi) să alcătuiască o stemă domnească cu mărcile ținuturilor Moldovei, stemă la care a slujit ca model însăși sigiliul Divanului Cnejei folosit între 1806 — 1812 (și chiar ulterior de către respectivul efat al boierilor veliți din numitul principat.

amintit, în perioada regulamentară, datorită reorganizării centrelor urbane prin reînființarea organelor municipale de conducere proprii, se produce și reaparitia sigiliilor orașenești, căzute în desuetudine în secolul al XVIII-lea, în special în așezările mari (începând cu capitalele București și Iași), în care autoritatea domnească căpătase o preponderență absolută și menținându-se sporadic în centre mai periferice în care — în linii mari — fie s-au putut conserva vechile instituții citadine de conducere, fie au luat ființă în locul lor altele noi (de pildă epitropiile în unele orașe de la acea epocă, din Moldova), deși și acestea având o eficiență destul de limitată¹⁵⁹.

Reparația în secolul al XIX-lea a sigiliilor orașenești ale marilor centre urbane din Țara Românească și Moldova, puneă firește problema elementelor simbolice — emblematice sau heraldice — ce urmau să figureze pe respectivele însemne municipale. Într-o fază incipientă, aceste centre au adoptat pe sigiliile lor însăși stema țării sau a districtului în raza căruia se aflau (fiind deseori chiar reședință a acestor unități administrativ-teritoriale), ca apoi mai târziu, să-și creeze steme proprii care să le servească ca armerii orașenești în mod exclusiv.

Așezările urbane secundare, ce au reușit, sporadic, să-și păstreze în cursul veacului al XVIII-lea vechile lor însemne municipale, au procedat în epoca regulamentară fie la reactualizarea acestor însemne anterioare prin modernizarea lor, fie pur și simplu la înlocuirea simbolurilor sigilare orașenești de altă dată (mai ales cele cu caracter hagiografic) prin embleme sau steme noi, adoptate cu asentimentul — tacit sau expres — al oficialității cît și al populațiilor locale.

În sfîrșit, acele orașe, recent ridicate la statutul urban, care firește nu posedau încă vreun însemn heraldic specific, folosind doar stema județeană respectivă, și-au creat armerii municipale proprii, care să le reprezinte de aci înainte în exclusivitate.

Neputînd desigur analiza în totalitate însemnele orașenești muntene și moldovene apărute în secolul al XIX-lea în împrejurările sus amintite, ne vom limita doar la studiarea, cu titlu de exemplu, a unui număr de astfel de însemne aparținînd cîtorva centre urbane din fiecare dintre cele trei categorii menționate.

Astfel, începînd cu **orașul București**, trebuie să precizăm că într-o fază premergătoare primului sigiliu municipal din 1831, unele instituții din conducerea acestu oraș — de pildă agia bucureșteană sau vornicia de poliție — au posedat însemne proprii, fie cu caracter heraldic — hagiografic (agia pe steagul ei din 1822 (v. fig. 59), fie emblematic (vornicia de poliție pe sigiliul lui Costache Cantacuzino din 1828)¹⁶⁰; totuși, de abia odată cu crearea celui din 'ii însemn oficial al Sfatului orașenesc din București (v. fig. 60), s-a pus problema alegerii unui element care să reprezinte simbolic orașul, și întrucît el era capitala nu numai a județului Ilfov, ci și a Țării Românești, edilii acestui centru au hotărît, pînă la stabilirea elementului caracteristic, în exclusivitate bucureștean, să înfățișeze pe sigiliul amintit însăși emblema principatului muntean de la acea epocă și anume acvila cruciată valahică. Astfel, începînd din 1831, toate însemnele municipale (ba chiar și cele ale unor autorități comunale în subordinea celor centrale¹⁶¹) au arborat pasărea heraldică a Țării Românești în diferite variante de reprezentare — în poziție uzuală sau cînturnată, cu sau fără atributele suverane în ghiare, înconjurată sau nu de trofee etc. — această situație durînd pînă la 1859 cînd, schimbîndu-se stema de stat, s-au folosit în continuare armele Principatelor Unite cu scuturile acolate ale Moldovei și Munteniei pînă la 1862. De abia la această dată, autoritățile orașenești centrale au alcătuit un sigiliu municipal înfățișînd un personaj feminin (simbolizînd Capitala București), purtînd pe cap o coroană murală cu cinci turnuri, drapat într-un peplum, ținînd în mîna dreaptă o balanță iar în cea stîngă un corn de abundență din care ies flori și spice de griu și stînd pe un scaun plasat pe o terasă (v. fig. 61). Reprezentarea alegorică din 1862 nu va dăinui însă mult timp ca emblemă a orașului, deoarece doi ani mai târziu, însuși domnitorul Cuza, în urma raportului lui Mihail Kogălniceanu ca ministru de Interne, va stabili o altă stemă Bucureștilor și anume pe Sf. mucenic Dimitrie (devenit patron al Capitalei din veacul al XVIII-lea) într-un scut în cîmp de azur, timbrat de o coroană murală de asemenea cu cinci turnuri și susținut la dextra de un păstor cu un ciine (simbolizînd pe ciobanul Bucur, legendarul fondator al orașului), iar la senestra, de un herald purtînd armele țării (amintind poziția de reședință de scaun domnesc a respectivului centru urban). După o perioadă de multiple variante ale stemei cu Sf. Dumitru, înfățișat de pildă

¹⁵⁹ Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, p. 450.

¹⁶⁰ Pentru precizări, vezi în prezentul studiu, nota 40.

¹⁶¹ De pildă sigiliile celor cinci văpșele (sectoare) ale orașului București, sau sigiliile și antetele autorităților polițienești ale Capitalei, sau serviciile anexe ale primăriei aceleiași urbe etc. etc.

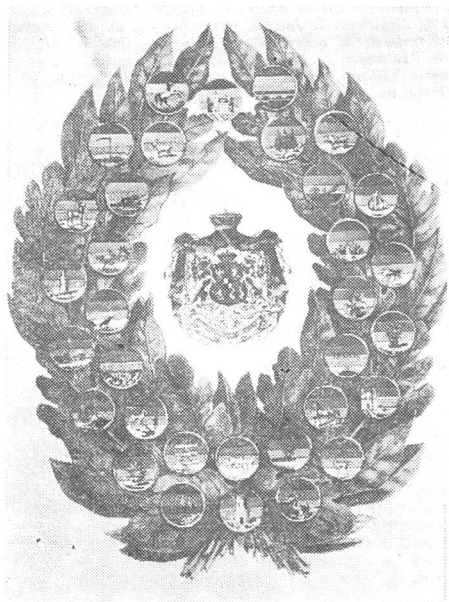

Fig. 52

Fig. 52. Stema României (de tip 1872) înconjurată de medaliioanele cu emblemele celor 33 de districte ale țării. (Les armoiries de la Roumanie (du type 1872) entourées des médaillons aux emblèmes des 33 districts du pays) (sur la chromolithographie imprimée en 1874 dans l'atelier de H. Goldner de Jassy). (Bibl. Acad. R.S.R., Cab. stampe, nr. inv. 42917 639×360; cromolitografie apărută în 1874 în atelierul tipografic H. Goldner din Iași).

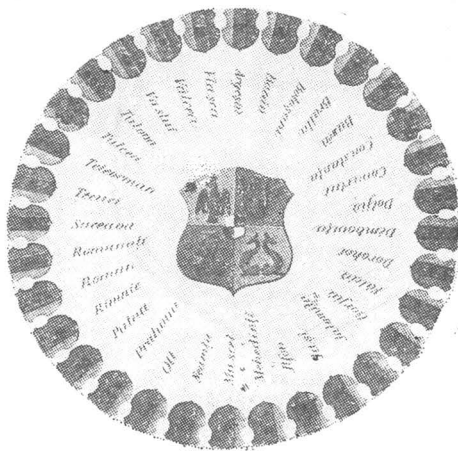

Fig. 53

Fig. 53. Compoziție heraldică circulară cu proiectele de steme ale celor 32 de județe ale României, alcătuite la 1890 de către heraldicul Ștefan D. Grecianu și aflate pe coperta lucrării sale publicată în 1900. (Composition héraldique circulaire constituée par les projets d'armoiries des 32 districts de la Roumanie, élaborés par Ștefan D. Grecianu en 1890. (Ștefan D. Grecianu: *Eraldica română, Actele privitoare la stabilirea armeriilor oficiale, cu planșe și vocabular*, București, 1900, coperta la ediția colorată).

în 1865 în postură ecvestră¹⁶² (v. fig. 62), armeriile municipale bucureștene se vor stabili în sfârșit în 1868, când Consiliul comunal al orașului va fixa definitiv aspectul acestui însemn, care va purta de aci încolo neschimbată până în 1930¹⁶³, imaginea sfântului amintit, pedestru, văzut din față, cu o cruce în mina dreaptă și cu o sulită în cea stângă (v. fig. 63). Felurile modalități de reprezentare ale personajului figurat ca mobilă principală în scutul stemei orașenești al capitalei României, scut însoțit și de o eșarfă cu deviza cunoscută: „Patria și dreptul meu”, se vor referi doar la detalii neesențiale ce nu vor afecta cu nimic aspectul general, menținut în mod constant același, al armelor municipale bucureștene de la crearea lor în 1868 și până la începutul celui de al patrulea deceniu al secolului nostru¹⁶⁴.

Orașul Iași. Reprezentată, după cum am văzut, pe sigiliile municipale încă din secolul al XVII—lea, emblema orașului Iași a înfățișat un cal conturnat, trebind, suprasol (în exergă) de o coroană domnească deschisă, pentru a aminti, desigur, poziția de reședință de scaun a Moldovei a acestui centru urban. Căzut în desuetudine odată cu declinul accentuat al autori-

¹⁶² Muzeul de Istorie a Municipiului București, Expoziția numismatică (sala II, vitrina 3), adresa nr. 4298 din 27 aprilie 1865 a Primarului Comunei București, purtând ca antet stema municipală a acestui oraș reprezentată prin figurarea sf. Dumitru călare, într-un scut în cimp de argint (?), timbrat de o coroană murală cu cinci turnuri și susținut la dextera de un bărbat în costum rustic (probabil Bucur ciobanul) și la senestra de un paj domnesc (amintind calitatea de capitală a țării a respectivului centru urban).

¹⁶³ De altfel și ulterior acestei date, în speță în perioada 1930—1948, sf. Dumitru în postura și cu atributele cunoscute, va continua să figureze de astă dată în cimp roșu în scutul central de pe pieptul acvile încoronate, cruciate și purtând în ghirle atributele suverane din cimpul de azur al scutului municipal bucureștean, creat în 1930 de Comisia Consultativă Heraldică.

¹⁶⁴ Pentru istoricul amănunțit al armeriilor municipale ale orașului București în secolele XIX și XX, vezi studiul lui Dan Cernovodanu, *Contribuțiuni la studiul stemei municipiului București în secolele XIX și XX* (citată mai sus), p. 159—176.

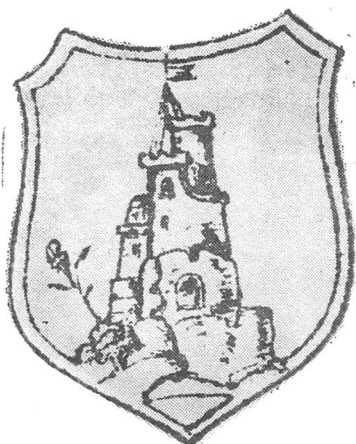

Fig. 54

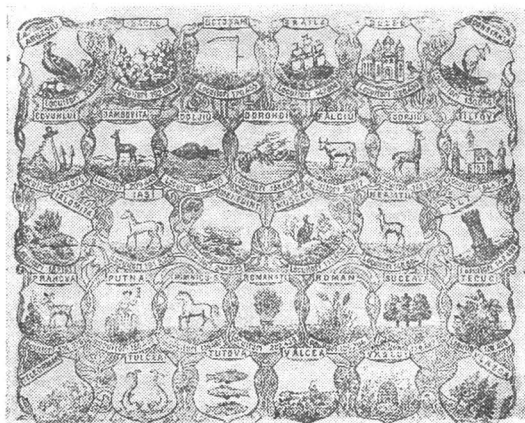

Fig. 55

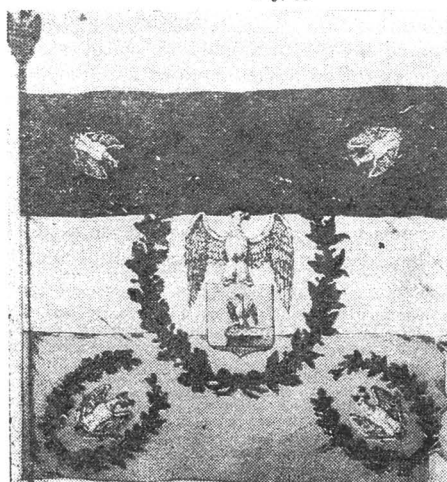

Fig. 56

Fig. 54. Stema județului Olt în atlasul cu hărțile județelor României editat la 1903 de Ministerul de Interne. (Les armoiries du district d'Olt dans l'atlas aux cartes des 32 districts de la Roumanie, édité en 1903 par le Ministère de l'Intérieur. (Hărțile județelor cu Plășile, Comunele, Satele și Cătunele Țărilor, București, 1903. Editate de Ministerul de Interne. Harta nr. 19).

Fig. 55. Compoziție heraldică de pe verso copertei caietelor de școală din România datând din primul deceniu al secolului nostru și reprezentând stemele celor 32 județe ale țării de la acea epocă. (Composition héraldique d'ensemble placée sur le verso des cahiers de classe en usage en Roumanie pendant la première décennie de ce siècle (collection Dan Cernovodeanu), (în colecția heraldică Dan Cernovodeanu).

Fig. 56. Steagul din 1852 al dorobanșilor județului Argeș purtând în centrul său stema acestui district. (Le drapeau de 1852 des „dorobanși” (gendarmes) du district d’Arges, aux armoiries de cette unité administrative-territoriale, (colecția de drapeluri a Muzeului Militar Central din București, reproducerea la general P.V. Năsturel: Steagul, stema română, însemnele domeniști, trofee, București, 1903, pl. între p. 58 și 59, fig. 22).

Fig. 57

Fig. 57. Pecetia din 1828 a isprăvniceii ținutului Iași cu emblema respectivului ținut. (Le sceau de 1828 du district de Jassy à l'emblème de ce district), reproducerea la N.A. Bogdan: *Orașul Iași*, ed. II-a, Iași, 1913–1915 (lucrare apărută în fascicule), p. 43, fig. 36).

Fig. 58

Fig. 58. Pecetia în cerneală din 1865 a Consiliului general al județului Fălciu dotată cu emblema acestui județ. (Le sceau de 1865 du Conseil général du district de Fălciu à l'emblème de cette unité administrative-territoriale), (sigiliul acestei autorități în arhiva Consiliului popular județean Vaslui aflată în orașul cu același nume).

Fig. 59. Steagul din 1822 al agiei orașului București purtând într-o compoziție perfect heraldică, vechea emblema din sec. XVII-lea a acestui centru urban (scena Bunei Vestiri). (Le drapeau de 1822 de la police de la ville de Bucarest aux armes de ce centre urbain), (colecția de drapele a Muzeului Militar Central din București, reproducerea la P.V. Năsturel, op. cit., pl. între p. 46–47, fig. 14).

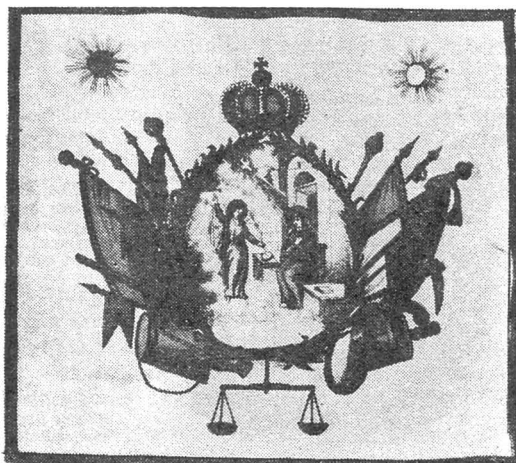

Fig. 59

Fig. 60. Pecetia din 1831 a Sfatului orășenesc din București purtând ca emblema a municipalității acvila cruciată și încoronată a Țării Românești cu atributele suverane în ghiare. (Le sceau de 1831 du Conseil municipal de la ville de Bucarest à l'emblème de la principauté de Valachie (l'aigle valachique). (Arh. St. Buc., fond Primăria orașului București, dosar 74/1859, f. 23; reproducerea ei la Dan Cernovodeanu: *Contribuțiuni la studiul stemei municipiului București*, „Materiale de istorie și muzeografie”, București, VIII, 1971, p. 162, pl. II, fig. 2).

Fig. 60

Fig. 61

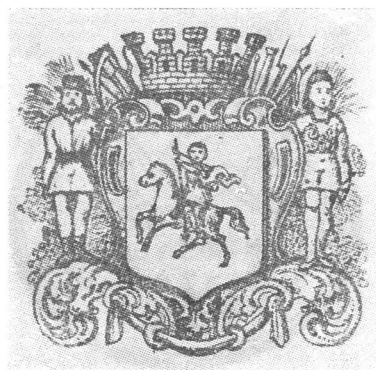

Fig. 62

Fig. 61. Pecete din 1862 purtând emblema municipalității Capitalei București. (Le sceau de 1862 de la municipalité de la ville de Bucarest à un emblème exclusif de ce centre urbain). (Arh. St. Buc., fond Primăria orașului București, dosar 63/1861, f. 95, pecetea fiind aplicată în cerneală pe biletul nr. 22 din 5 iulie 1862, emis de Consiliul Municipal din București).

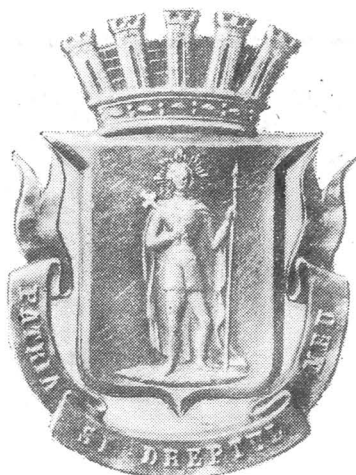

Fig. 63

Fig. 62. Stema municipiului București în 1865. (Les armoiries de la ville de Bucarest en 1865.) (Muz. de Ist. Mun. Buc., Expoz. numism., antet pe adresa nr. 4298 din 27 aprilie 1865 a Primarului Comunei București, v. de asemenea Arh. St. Buc., ibidem, dosar nr. 22/1860, f. 56, antet pe adresa nr. 12965 din 10 octombrie 1865 a aceluiași primar.

Fig. 63. Stema municipiului București în 1893. (Les armoiries de la ville de Bucarest en 1893). (reversul mărturiei de bronz emisă de municipalitatea Capitalei la 17/29 octombrie 1893; în colecția Ileanei Ionescu din București).

Fig. 64

Fig. 64. Pecetea Eforiei orașului Iasi din 1834 cu stema municipală a respectivei capitale a Moldovei. (Le sceau de 1834 de l'Ephorie de la ville de Jassy. (reprezentarea în desen la N.A. Bogdan: *Orașul Iasi*, ed. I-a, Iasi, 1904, pe coperta lucrării și la p. 278, fig. 1; idem, ed. II-a, 1913-1915, p. 43, fig. 38. O amprentă sigilă în tus negru a acestui însemn, v. Arh. St. Iasi, col. Documente, 586/15, chitanța eliberată de numita Eforie orașenească la data de 23 august 1834 cf. Gh. Ungureanu: *Sigiliul orașului Iasi în secolul al XIX-lea*, în „Revista Arhivelor”, IX, 1966, nr. 2, iulie-decembrie, p. 91, fig. 10).

tății organelor de conducere orășenești ieșene, respectivul simbol va fi preluat în veacul al XVIII-lea, de ținutul cu același nume, în stema căruia ulterior, se va menține în permanență. În secolul al XIX-lea, la începutul perioadei regulamentare, când se reorganizează centrele urbane, reînființându-se și organele proprii de cirmuire ale acestor așezări, Iașii, recăpătându-și noi foruri de conducere orășenești, vor simți imediat nevoia creării și a unui însemn municipal adecvat. Ca și în cazul Bucureștilor, edilitatea ieșeană va recurge inițial tot la stema țării, realizând la 1833 un însemn în care, într-un scut plasat sub un mantou de purpură tivit cu hermină și timbrat de o coroană domnească (de tip Asachi)¹⁶⁵, apare capul de bour, văzut din față, al Moldovei, cu o stea cu șase raze între coarne. fără a fi însă indicată vreo specificație de smalturi. La 1834 când se pune problema creării primului sigiliu al Eforiei orașului, constatăm ivirea și folosirea în paralel a două astfel de însemne sigilare, unul tot cu armele principatului (însă în forma uzuală din domnia lui Mihai Sturdza, adică cu capul de bour al Moldovei acolat cu leul din stema de familie a domnitorului, totul într-un scut timbrat de o coroană princiară și susținut de doi delfini afrontați)¹⁶⁶, iar celălalt, deși menține în primul cimp (de azur) al scutului tăiat al armelor municipale, capul de bour al țării, reintroduce în al doilea cimp (de argint) vechea emblemă orășenească a Iașilor și anume un cal (însă neconturnat și înfățișat în fugă); scutul în formă de migdală (tip normand) este timbrat de o coroană sui-generis (cu cinci perle dintre care cea centrală e suprapusă de un glob crucifer) și susținut de asemenea de doi delfini afrontați¹⁶⁷ (v. fig. 64). Ulterior, tipul de sigiliu cu armele domnești ale lui Mihai Sturdza se va impune în exclusivitate, înlăturind însemnul cu calul ieșean, deoarece la 1840 constatăm apariția unei noi peceti municipale¹⁶⁸ cu reprezentare asemănătoare celei de pe primul însemn orășeneesc din 1834 menționat, pecete care va fi folosită de Eforia orașului Iași până la 1849 când numitul domnitor va părăsi tronul. Încă din 1845, Gheorghe Asachi adresase municipalității ieșene un proiect de stemă a capitalei Moldovei¹⁶⁹ solicitare ce va găsi un ecou favorabil pe lângă autoritatea respectivă de abia la 1851, când edilitatea orașului va recurge la serviciile cărturarului menționat, cit și la acelea ale arheologului Gheorghe Seulescu, în vederea alcătuirii unui nou însemn heraldic al Iașilor¹⁷⁰. Emblema creată în 1851, reprezentând o îmbinare a proiectelor propuse de cei doi erudiți citați, va înfățișa un turn crenelat suprapus de un cap de zimbriu cu o stea între coarne (elemente sugerate de Gh. Seulescu) și flancat de doi delfini afrontați (a căror formă și poziție fuseseră indicate de Gh. Asachi), v. fig. 65; respectiva marcă a orașului Iași va dăinui cu acest aspect (deși cu mici schimbări nesemnificative, dintre care singura demnă de relevat a constat în includerea turnului crenelat într-un scut timbrat de o coroană murală (v. fig. 66), până în secolul nostru, mai precis până la 1930, când Comisia Consultativă a modificat din nou înfățișarea numitei steme orășenești. Totuși, mai semnalăm apariția sporadică a vechii embleme ieșene cu calul (conturnat și trecind) pe un sigiliu al municipalității orașului Iași din 1862 (v. fig. 67), emblemă ce va dispărea însă la scurt timp după această dată din cauza opoziției unor personalități moldovene de vază, printre care în primul rând Mihail Kogălniceanu.¹⁷¹

Orașul Focșani va cunoaște o apariție și o evoluție specială a armeriilor sale municipale pe considerentul că această așezare, aflată la hotarul dintre cele două țări românești a posedat, după cum se știe, o dublă cirmuire orășenească, una pentru porțiunea respectivului centru urban situată pe teritoriul Țării Românești (Focșanii munteni) și cea altă pentru cea

¹⁶⁵ Însemnul în cauză a fost efectuat de Gheorghe Asachi în atelierul său litografic din Iași și tipărit pe buletinele de elector la alegerile din 1833 ale membrilor Statului municipal al respectivului oraș, cf. Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea* (cit. mai sus), p. 86, fig. 2. Cit. privește coroana de tip Asachi, prin acest termen se înțelege în heraldica românească acel tip de corone domnești (deschise sau nu) create de Gh. Asachi în litografiile și în lucrările sale artistice de factură romantică, în care se remarcă în mod de redare al însemnelor în cauză, o influență a stilului bizantin, cit și o adaptare a genului de corone din frescele ctitoricești reprezentând pe vechii noștri voievozi.

¹⁶⁶ Arh. St. Iași, colecția Documente, 753/6; cf. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 89, fig. 7.

¹⁶⁷ Ibidem, colecția Documente, 586/15; cf. *ibidem*, p. 88, fig. 6. Pentru alte detalii privitor la acest sigiliu, cit și la precedentul, vezi prezentul studiu, nota 41.

¹⁶⁸ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 90, fig. 8.

¹⁶⁹ Arh. St. Iași, document 6998, op. 2020, nr. 1772 și un desen, cf. Emil Virtosu, *Note și discuții sigilografice în S.C.N.*, III, 1900, p. 526.

¹⁷⁰ Adresa nr. 148 din 20 ianuarie 1951 a Eforiei orășenești a Iașilor către Gh. Asachi solicitându-i concursul pentru alcătuirea unui proiect de stemă municipală a capitalei Moldovei, la care cărturarul în cauză răspunde pe data de 16 februarie a aceluiași an, trimițând proiectul cerut. O solicitare asemănătoare fusese adresată la aceeași dată de numita autoritate și arheologului Gh. Seulescu care de asemenea trimite un proiect în acest sens pe data de 12 februarie 1851 (cf. N. A. Bogdan, *Orașul Iași - odinioară și astăzi*, în „Scrituri istorice și administrative”, Iași, 1904, p. 26, precum și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 90-91 și fig. 10).

¹⁷¹ Cf. „*Uă eroare istorică*”, articol jolenic al lui Cezar Bolliac apărut în ziarul său Buciumul, I, 1863, nr. 66 din 27 iulie, p. 262, îndreptat împotriva afirmațiilor făcute într-o corespondență din Iași publicată în „Românul”, VII, 1863 nr. din 25 iulie, p. 1-2, în care este vorba de protestul lui Mihail Kogălniceanu și a conducătorilor administrativi ai acestui oraș, față de o încercare de schimbare a stemei municipale ieșene la acea epocă prin reintroducerea vechii embleme cu calul.

găsindu-se pe teritoriul Moldovei (Focșanii moldoveni)¹⁷². Odată cu apariția dispozițiilor prevăzute în Regulamentul Organic privitor la reorganizarea orașelor și la reînființarea organelor comunale de conducere proprii, Eforia orășenească a Focșanilor moldoveni își creează la 1834 un sigiliu propriu pe care, după modelul Iașilor și a celorlalte așezări urbane din acest principat, își va grava stema țării, respectiv stema domnească a lui Mihai Sturdza amintită mai sus¹⁷³. Din nefericire nu ni s-a păstrat nici un sigiliu al municipalității Focșanilor munteni din aceeași epocă, dar presupunem că orașul din hotarul Țării Românești neavind vreo emblemă proprie, a arborat pe cea a județului Rîmnicu-Sărat pe teritoriul căruia se afla, fapt ce presupunem că s-a petrecut după 1849 și cu Focșanii moldoveni, care, din aceleași motive, au adoptat marca ținutului Putna. În orice caz, la 1862 întâlnim două sigilii ale celor două municipalități focșănene purtând această dată, în care cea munteană își gravează calul (în fugă) al județului Slam-Rîmnic (v. fig. 68), în timp ce edilitatea moldoveană arborează pe Bacchus pe butoi, ținând în ambele mâini câte un ciorchine de struguri (v. fig. 69), probabil o variantă creată pentru oraș (intrucît pe stemele districtuale putnene cunoscute, zeul vinului ține de obicei în mâini, după cum am arătat, cupe, pahare sau sticle de vin). Din cele afirmate de prof. Dimitrie Caian, autorul la 1906 a unei apreciate monografii a Focșanilor, acest oraș a posedat la 1859 odată cu Unirea Principatelor române, un sigiliu comun, dotat cu inscripția „Principatele Unite” și cu stemele acolate ale celor două țări¹⁷⁴, dar cu toate investigațiile ce am făcut, n-am găsit un atare însemn. Faptul credem că este posibil, dar nu la data indicată de autorul menționat, ci mai târziu, posterior anului 1862 (cînd s-a produs după cum se știe, unificarea efectivă a Munteniei cu Moldova, prin desființarea uniunii personale și a celor două guverne de la București și Iași), cînd într-adevăr, conducerea centrală a dat dispoziții ca sigiliul orașului Focșani să poarte ca emblemă două femei (simbolizînd Muntenia și Moldova) dîndu-și mîna și avînd deviza „Unirea face puterea”. Același D. Caian afirmă în lucrarea mai sus citată, că municipalitatea (reunită) a Focșanilor n-a folosit acest soi de însemn, el fiind întrebuințat numai de garda civică a orașului, atît pe sigiliul (v. fig. 70) cit și pe steagul său, ultimul datînd din 1867 (v. fig. 71)¹⁷⁵. Trebuie semnalat că în amintirea faptului că în perioada 1859–1862, Focșanii au fost sediul unor autorități superioare centrale ale celor două principate (precum Comisia Centrală, Curtea Supremă de justiție etc.), respectivul centru urban a constituit singurul oraș care a avut dreptul să poarte deviza mai sus amintită, în timp ce toate celelalte municipalități ale țării, inclusiv București și Iași, au folosit, în mod invariabil, deviza: „Patria și dreptul meu”.

Cu toate că la 1862 și apoi la 1867, autoritățile centrale hotărîseră, după cum am spus ca odată cu reunirea Focșanilor munteni cu Focșanii moldoveni, orașul astfel unificat să adopte ca stemă municipală simbolul unirii celor două principate personificate prin cele două femei în costume naționale care își dau mîna¹⁷⁶ (scena putînd fi interpretată în cazul în speță și ca o aluzie la cele două centre urbane contopite într-o unică așezare), totuși din motive pe care nu ni le putem explica, municipalitatea Focșanilor cedînd gîrzii civice a orașului respectiva emblemă, a menținut pe însemnele sale ulterioare stema județului Putna (Bacchus pe butoi)¹⁷⁷ renunțînd la calul Rîmnicului Sărat, desigur pe considerentul că Focșanii munteni fuseseră înglobați în teritoriul numitului district moldovean, a cărui capitală erau mai de mult Focșanii putneni. Însemnul municipal dotat cu zeul vinului pe butoi a fost purtat de acest oraș pînă în al patrulea deceniu al secolului nostru, fiind de abia atunci înlocuit de către Comisia Consultativă Heraldică prin alte simboluri.

Orașul Brăila eliberat de sub stăpînirea otomană și precum se știe, împreună cu teritoriul învecinat, retrocedat Țării Românești prin pacea de la Adrianopol (1829), firește n-a posedat și folosit în epoca anterioară, ca reședință a raieiile turcești cu același nume, vreun însemn municipal oarecare. Odată cu revenirea acestui centru urban în fruntariile principa-

¹⁷² Orașul Focșani amintit ca tîrg în documente din secolul al XVI-lea s-a dezvoltat simțitor, din pricina poziției sale de stațiune principală de graniță între cele două principate românești, sub formă de dublu centru urban, cu un teritoriu și o populație cîrmuită separat de o parte și de alta a hotarului dintre cele două țări ce treceau drept prin mijlocul orașului (cf. Dimitrie F. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906, p. 32–33).

¹⁷³ *Ibidem*, p. 232–233, fig. 1.

¹⁷⁴ *Ibidem*, p. 233.

¹⁷⁵ Colecția de drapele a Muzeului Militar central din București. Reproducerea în culori a steagului la gen. P. V. Năsturel, *Steagul, stema, romând, însemnele domnești, trofee*, București, 1903, pl. între p. 100 și 101, fig. 34.

¹⁷⁶ Jurnalul Consiliului de Miniștri publicat în Monitorul Oficial din 14 martie 1863, cf. D. F. Caian, *op. cit.*, p. 2, precum și decretul din 7/19 octombrie 1867, cf. Ioan C. Filitti, *Raport al Președintelui Comisiei Consultative Heraldice adresat Ministerului de Interne asupra activității Comisiei* (între 1921–1938), București, 1938 (lucrare în ms), p. 18. În Bibl. Acad. R. S. România, Ms., Arhiva I. C. Filitti, A. 2026.

¹⁷⁷ D. F. Caian, *op. cit.*, *Ibidem*, și p. 233; totuși, cu alte ocazii, bunăoară pe timbrele de taxă aplicate pe plina fabricată în brutăriile Focșanilor, apare adevărata stemă a orașului cu cele două femei (în varianta cu steaguri pe umăr).

Fig. 65

Fig. 66

Fig. 67

Fig. 68

Fig. 69

Fig. 70

Fig. 65. Pecetea din 1851 a Sfatului orășnesc al municipiului Iași. (Le sceau de 1851 du Conseil municipal de la ville de Jassy. (N.A. Bogdan, op. cit., ed. I-a, p. 30, fig. 1; ed. II-a, p. 23, fig. 15, V. și Gh. Ungureanu, op. cit., p. 92, fig. 11).

Fig. 66. Medalie din 1896 cu stema municipală a orașului Iași. (La médaille de 1896 aux armoiries de la ville de Jassy) (Muzeul Teatrului Național, București, medalie de argint bătută în cinstea inaugurării Teatrului Național din Iași; v. reprezentarea la George Franga: Medalii, plăchete și insigne teatrale, în S.C.I.A., IX, 1962, p. 209, fig. 2).

Fig. 67. Pecetea din 1862 a Municipalității orașului Iași. (Le sceau de 1862 de la municipalité de la ville de Jassy), (reproducerea la N.A. Bogdan: Orașul Iași, ed. II-a, Iași, 1913–1915, p. 43, fig. 37; v. și Gh. Ungureanu, op. cit., p. 94, fig. 14).

Fig. 68. Pecetea din 1862 a municipalității Focșanilor munteni. (Le sceau de 1862 de la municipalité de la ville valaque de Focșani), (reproducerea la D.F. Caian: Istoricul orașului Focșani, 1906, p. 223, fig. 2).

Fig. 69. Pecetea din 1862 a municipalității Focșanilor moldoveni. (Le sceau de 1862 de la municipalité de la ville moldave de Focșani), (reproducerea la D.F. Caian, op. cit., ibidem, fig. 3).

Fig. 70. Pecetea nedată a legiunii gărzii civile a orașului Focșani cu noua emblemă a respectivului centru urban unificat. (Le sceau de la légion de la garde civique de la ville de Focșani à l'emblème du nouveau centre urbain unifié), (reproducerea la D.F. Caian, op. cit., ibidem, fig. 4).

tului muntean, conducerea sa orășenească, urmînd exemplul cirmuirii județului nou înființat a cărui capitală devenise, și-a alcătuit o stemă proprie, derivînd totuși din cea districtuală care, după cum am arătat, creată la 1834, reprezenta o balanță cu talgerele în echilibru plasată deasupra unei corăbii cu trei catarge navigînd pe valuri. Astfel municipalitatea brăileană renunțînd la balanță, va conserva vasul fluvial (simbolizînd portul orașului) vas care va fi înfățișat așezat sub o acvilă valahică, cruciată și încoronată (dorînd să amintească înlocuirea vechii stăpîniri turcești cu cea a Țării Românești) avînd zborul în jos iar trupul și coda conturnate, așa precum constatăm pe insemnul „magistratului orașului Brăila”, datat 1836 (v. fig. 72); vasul însă nu va mai fi o corabie, ci un vapor cu aburi navigînd pe valuri spre senestra, cu un coș din care ies flăcări, un catarg cu o pinză umflată și cu multiple frînghii legate de catargul de la prova, dotat la pupă cu un fanion fluturînd și cu o ancoră¹⁷⁸, ambarcație ce ne amintește pînă la un punct pe cea asemănătoare ca format și poziție, din stema județului Brăila aflată pe chenarul ornamental al diplomelor de rang dintre 1834–1818 (v. fig. 36). Emblema municipală brăileană cu acvila și nava fluvială, se va menține ca simbol al portului orașului sub stăpînirea Țării Românești și apoi a României, pînă la remanierea armelor acestui centru urban efectuată de către Comisia Consultativă Heraldică în veacul nostru.

Orașul Pitești apare cu un insemn municipal dotat cu o emblema proprie de abia la 1818, cu prilejul evenimentelor revoluționare din acel an, cînd i se acordă dreptul de a purta reprezentat pe armele sale orășenești, un personaj feminin, îmbrăcat în costum național, simbolizînd Libertatea¹⁷⁹. Anterior acestei date, respectivul centru urban a folosit pe sigiliile sale acvila județului Argeș (a cărui reședință devenise după declinul orașului cu același nume), acvilă înfățișată în diverse ipostaze, ca spre exemplu în pecetea „Magistratului orașului Pitești” aplicată pe un act din 1846¹⁸⁰ în care pasărea heraldică cruciată, văzută din profil, conturnată și cu zborul deschis ținînd o balanță în cioc, stă pe un arbore plasat pe o terasă și flancată de două ramuri înfrunzite (v. fig. 73). Ulterior revoluției din 1848, orașul Pitești a purtat pe diversele sale insemne municipale, fie acvila județeană, fie pe cea însăși a Țării Românești, așa cum constatăm pe un sigiliu din 1860 în care pasărea cruciată a principatului muntean apare conturnată și încoronată, avînd zborul în jos și ținînd în gheara dreaptă un iatagan și în cea senestră un buzdugan¹⁸¹. Reprezentarea acvilei argeșene sau a celei valahice pe armele orășenești piteștene se va menține pînă în veacul nostru pe diverse insemne ale municipalității acestui centru urban.

Orașul Cîmpulung (Muscel) a posedat, după cum am văzut, un vechi sigiliu municipal al cărui prototip, datînd din veacul al XIV-lea și renoval în prima jumătate a veacului al XVII-lea, a fost folosit timp de secole de către generații succesive de conducători ai acestui străbun centru urban românesc. Respectivul insemn, scos din uz către finele primei jumătăți a secolului al XIX-lea (1838)¹⁸², a fost ulterior înlocuit cu altele noi, reproducînd stema județului Muscel din reprezentările heraldice moderne realizate la aceeași epocă, astfel cum se înfățișează de pildă în pecetea „Municipalității orașului Cîmpu-Lung” (sic), datată 1862 (v. fig. 74) și aplicată în cerneală verde pe un atestat din 1866 eliberat de primarul respectivului oraș¹⁸³, în care acvila musceleană în poziție uzuală (spre dextra), cu aripile strînse și cu capul și ciocul întinse, stă pe o creangă de copac cu mai multe ramificații înfrunzite, aspect ce se va perpetua pe toate insemnele municipale curente începînd de la acea epocă și pînă în veacul nostru.

Orașul Birlad al cărui vechi sigiliu, cunoscut din veacul al XVII-lea, înfățișa după cum se știe, un soare central (interpretat uneori și ca o roată de moară) în jurul căruia se aflau dispuși circular trei pești, intercalați cu cîte o stea cu opt raze (v. fig. 12) — simbolizînd cărăușia cu pește, îndeletnicire predilectă a țigoveților birlădeni din acea vreme¹⁸⁴ — va

¹⁷⁸ Această stemă a „Magistratului orașului Brăila” din 1836, reprodușă după acte de epocă, este reprezentată pe frontispiciul revistei „Analele Brăilei”, I, 1929, nr. 2–3 (martie–iunie), număr festiv la comemorarea centenarului eliberării Brăilei de sub stăpînirea turcească.

¹⁷⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 17.

¹⁸⁰ Sentința nr. 217 din 4 martie 1840 a Judecătoria orașului Pitești (în colecția de documente a familiei Lerescu).

¹⁸¹ Vezi pecetea în negru de fum aplicată pe un act din 31 ianuarie 1861 (în aceeași colecție de documente).

¹⁸² Cf. Emil Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești*, p. 492.

¹⁸³ Vezi atestatul dat de primarul orașului Cîmpulung la 1 martie 1866 și vizat de același dregător municipal sub nr. 308 la 3 martie a aceluiași an (în colecția de documente Dan Cernovodeanu).

¹⁸⁴ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 477.

Fig. 71. Steagul din 1867 al gărzii civice a orașului Focșani cu stema municipală stabilită la 1862. (Le drapeau de 1867 de la garde civique de la ville de Focșani aux armoiries municipales établies en 1862), (colecția de drapele a Muzeului Militar Central din București, v. reproducerea la P.V.) Năsturel, op. cit., pl. între p. 100 și 101, fig. 34).

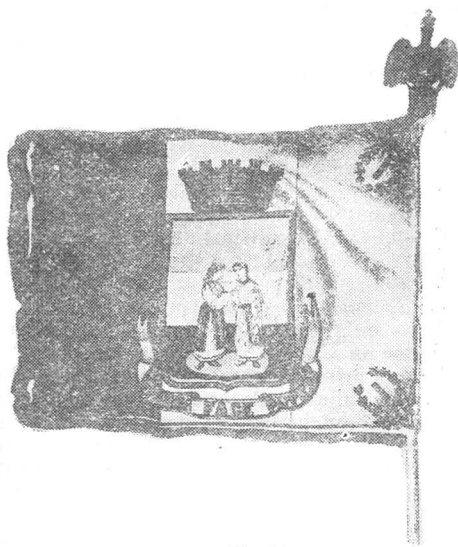

Fig. 71

Fig. 72. Fecetea din 1836 a Magistratului orașului Brăila cu emblema acestui oraș. (Le sceau de 1836 de la municipalité de la ville de Brăila à l'emblème de ce centre urbain). (reproducerea după acte de epocă, pe frontispiciul revistei „Analele Brăilei”, I, 1929, nr. 2-3 (martie - iunie), număr festiv la comemorarea centenarului eliberării Brăilei de sub stăpânirea turcească)

Fig. 72

Fig. 73. Fecetea municipalității orașului Pitești cu emblema acestui centru urban, pe un act din 1846. (Le sceau municipal de la ville de Pitești à l'emblème de ce centre urbain) (insigne appliqué sur un acte de 1846), (sentința nr. 217 din 4 martie 1846 a Judecătoriei orașului Pitești; în colecția de documente a familiei Lerescu).

Fig. 73

Fig. 74. Pecetea din 1862 a Municipalității orașului Cimpulung (Muscel). (Le sceau de 1862 de la municipalité de la ville de Cimpulung (Muscel). (v. atestatul nr. 306 din 3 martie 1866 al primarului orașului Cimpulung; în colecția de documente Dan Cernovodeanu).

Fig. 74

Fig. 75. Pecetea din 1815 a Țirgului Birlad cu noua emblema a acestei așezări. (Le sceau de 1815 de bourg de Birlad gravé au nouveau emblème de cet établissement urbain). (reproducerea în desen la Alexandru Papadopol-Calimah: *Noișă istorică despre Birlad*, Birlad, 1889, p. 83, fig. 2).

Fig. 75

Asfel pe diversele sigilii sau antete municipale ale orașului Alexandria apărute pe la mijlocul veacului trecut, acest proaspăt centru urban va arbora o reprezentare sui-generis — necunoscută până atunci în arta heraldică curentă, dar nu mai puțin interesantă — alcătuită dintr-un cal căruia am putea să-i aplicăm epitetul (neîntlnit în știința blazonului) de „cal pascal” (!); într-adevăr, un asemenea patruped, trecînd, pe o terasă, e înfățișat susținînd pe grumaz hampa așezată în bară, ajungînd pînă în terasă și terminată la extremitatea sa superioară printr-o cruce, a unei baniere cu o flamură bicoloră (divizată longitudinal) fluturînd în vînt. Animalul heraldic inedit e înconjurat pe trei sferturi de eșarfa ondulată a devizei municipale uzuale: „Patria și dreptul meu”, dedesubtul căreia apar două mîini care se strîng (mobilă numită în heraldică „credință”), ieșind din mînci de haină bărbătească de orășan cu manșete albe¹⁹¹ (v. fig. 77). „Calul pascal” din stema orașului Alexandria, constituind o inovație heraldică ce a contribuit la îmbogățirea reprezentărilor de acest fel din arta blazonului european, s-a menținut ca însemn municipal al acestui centru urban pînă în secolul nostru.

Orașul Constanța a aparținut de asemenea așezărilor care nu și-au alcătuit decît doar în veacul trecut steme municipale. Deși anterior, centru orășenesc ridicat pe vatra vechei cetăți greco-romane Tomis (cu numele transformat apoi în Constantiniana în epoca creștină a antichității și ulterior decăzută total în perioada migrațiunii popoarelor), Constanța n-a posedat firește niciodată, sub dominația otomană, vreun însemn heraldic municipal, acest obicei fiind complet străin de practicile autorităților administrative din vilaieturile imperiului turcesc. În perioada reorganizării și modernizării orașului, edilitatea Constanței se va preocupa

¹⁹¹ Vezi antetul imprimat pe adresa nr. 816 a „Primăriei urbei Alexandria” din 31 martie 1906 trimisă lui George Gr. Cantacuzino (prim-ministru la acea dată); același act posedă aplicată în tîmboș, stîmpila aceleiași autorități comunale purtînd o emblema similară cu cea de pe antetul menționat, cu singurele deosebiri că hampa banierii e susținută de cal cu copita piciorului stîng din față, iar flamura e simplă, nu bicoloră (actul aflat în colecția George D. Florescu).

și de alcătuirea unei steme a acestui centru urban în plină dezvoltare, tinzând în același timp să devină și cel mai însemnat port maritim al țării noastre din acea vreme. Astfel, contaminată desigur și de armeriile județului Constanța căruia orașul cu același nume îi era și reședință, așezarea dobrogeană va arbora o emblemă ce va înfățișa de asemenea o corabie navigând pe valuri spre senestra (însă cu două catarge, cu pinzele umflate și având în vîrf cite un fanion fluturînd) apropiindu-se de un fărîm pe care se ridică un far înalt, terminat printr-o terasă ce are fixat în centrul ei un steag cu flamura filfiind în vînt; lingă far, la senestră se află începutul unui dig construit din pietre simetric așezate¹⁹² (v. fig. 78). Această reprezentare heraldică aparținînd unui oraș ce dorea să-și marcheze în primul rînd poziția sa de important port la mare, va dăinui de la finele veacului trecut cînd a fost creată și pînă în al patrulea deceniu al secolului nostru, cînd Comisia Consultativă Heraldică va dota respectivul centru urban cu un alt însemn municipal (zeița Fortuna).

După această analiză a emblemelor sau stemelor edificatoare ale citorva dintre orașele situate pe teritoriul Țării Românești și al Moldovei, ulterior al Principatelor Unite și în sfîrșit al României dinaintea primului război mondial, considerăm investigația noastră încheiată, urmînd să trecem acum la studierea acelorăși genuri de armerii dezvoltate în cel de al treilea teritoriu românesc și anume în Transilvania.

TRANSILVANIA

(sec. XIII-XIX)

Orașele cetăți ca și orașele medievale din Transilvania — din sinul cărora românii, supuși unei discriminări politice, au fost excluși timp de veacuri — așezări întemeiate deseori pe locul unor străvechi localități sau castroromane din Dacia sau pe așezări din evul mediu timpuriu — s-au dezvoltat îndeosebi cu începere din veacul al XII-lea. Aceste orașe-cetăți sau orașe din Transilvania s-au bucurat de un statut mult mai favorabil decît cel al centrelor urbane corespunzătoare din Țara Românească și Moldova, dat fiind că un număr mare de privilegii de ordin politic, economic și juridic, precum și pentru unele dintre aceste orașe, concedarea calității de „civitas regia” (oraș regal), au îngăduit respectivelor reședințe o autonomie destul de pronunțată, ducîndu-le la o înflorire rapidă și durabilă.

Conștientă de valoarea probatorie a sigiliilor, populația săsească colonizată în Transilvania îndeosebi în orașe, a importat de timpuriu din regiunile de origină, practica sigilară — regională sau municipală — care, făcîndu-se apreciată și de către înaltele autorități ungare, s-a generalizat în toată țara, devenind de multe ori obiectul a numeroase privilegii regale.¹⁹³

Astfel putem fixa apariția sigiliilor municipale ale centrelor urbane din Transilvania începînd de la finele secolului al XIII-lea și începutul celui de al XIV-lea, dar deseori — mai ales în cazul orașelor de origine săsească — aceste sigilii au fost la început comune cu cele ale scaunelor pe care sașii le întemeiaseră pe teritoriul acestui principat la epoca colonizării lor.

În general, acest soi de însemne sigilare a aparținut tipului heraldic, tipul iconografic de factură hagiografică fiind întrebuintat în special pentru centrele religioase (episcopii, mănăstiri, capituluri). Sigiliile municipale transilvănene — atîrnate sau aplicate — confecționate cîteodată din ceară roșie (privilegiu regal), dar de cele mai multe ori din ceară verde sau neagră, poartă gravate fie steme, fie embleme.

Spre deosebire de Țara Românească și Moldova pe teritoriul cărora se scursese un răstimp îndelungat între apariția stemelor municipale și cea mai tardivă a stemelor districtuale, în Transilvania se constată o evasi-concomitență între apariția acestor două feluri de însemne, ba uneori, sînt cazuri în care stemele provinciale sau districtuale sînt anterioare chiar celor ale orașelor.

¹⁹² Vezi reproducerea (probabil după un antet municipal) a emblemei orașului Constanța, aflată ca ornament final al articolului lui Ion Marin Sadoveanu, *Constanța. Pe urme de pietre și amintiri de oameni*, în B. Gr., II, 1931, nr. 2, p. 97.

¹⁹³ Sigismond Jako, *Sigilografia ca referire la Transilvania (pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea)*, în D.I.R., Introducere, vol. II, București, p. 605–606.

Fig. 76

Fig. 77

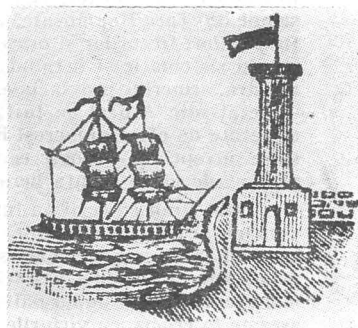

Fig. 78

Fig. 76. Stema orașului Galați pe medalia din 1869 a sfințirii drapelului gărzii civice a acestui centru urban. (Le sceau de la ville de Galați sur une médaille municipale frappée en 1869). (Muz. ist. mun. Buc., Expoz. numism. sala II, vitrina 6, medalie de bronz din 30 noiembrie 1869; v. reprezentarea la Dan Cernovodeanu: Știința și arta heraldică în România. Album heraldic, Partea III, pl. CLV, fig. 5).

Fig. 77. Antel cu emblema orașului Alexandria (finele sec. XIX). (En-tête à l'emblème de la ville d'Alexandria (fin du XIX siècle), (adresa nr. 816 a „Primăriei urbei Alexandria” din 31 martie 1906; în colecția de documente George D. Florescu).

Fig. 79

Fig. 78. Antel cu emblema orașului Constanța (finele sec. XIX-lea). (En-tête à l'emblème de la ville de Constanța) (fin du XIX siècle), (reproducerea la Ion Marin Sadoveanu: Constanța. Pe urme de pietre și amintiri de oameni, în „Boabe de griu”, II, 1931, nr. 2, p. 97, fig. 1).

Fig. 79. Stema Transilvaniei înconjurată de stemele celor șapte orașe săsești din acest principat, gravură în lucrarea din 1550 a lui Georg von Reichersdorff. (Les armoiries de la Transylvanie entourées des armoiries des sept villes saxonnes situées sur le territoire de cette principauté gravure dans l'ouvrage de 1550 de Georg Reichersdorff).: Chorographia Transylvaniæ quæ Dacia olim appellata... Viennæ, 1550, f. 31; reproducerea la A. Veress: Bibliografia româno-ungară, vol. I, București, 1931, p. XVI).

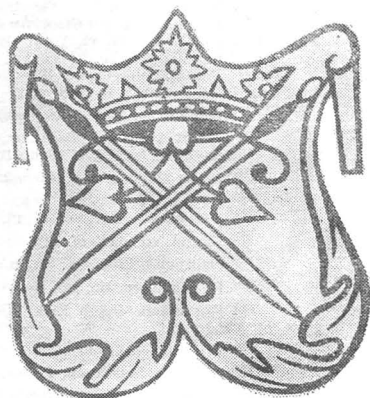

Fig. 80

Fig. 80. Stema orașului Sibiu, xilogravură din Tetraevangelul lipărit în același centru urban la 1546 de către Filip Moldoveanu. (Les armoiries de la ville de Sibiu xilogravure dans l'évangélaire imprimé en 1546 par Philippe le Moldave). lucrarea în original în biblioteca M.E. Saltikov-Seodrin din Leningrad v. reproducerea stemei la Lidia Demyen: Xilogravurile lui Filip Moldoveanu, în „Studii și cercetări de istoria artei”, Seria arte plastice, XVI, 1969, nr. 2, p. 237, fig. 131).

Pentru a putea studia mai bine dezvoltarea, deseori paralelă, a stemelor municipale și districtuale în Transilvania, trebuie amintit că teritoriul acestei provincii, după supunerea treptată de către unguri între secolele XI–XIII a căpeteniilor române locale, a sfârșit prin a fi împărțit în: a) comitate, b) scaunele secuiești c) scaunele săsești¹⁹⁴.

Examenul heraldiciei districtuale și municipale transilvănene pe care-l vom întreprinde în rândurile de mai jos, va fi mult mai sumar decât minuțioasa analiză a aceluiași gen de însemne din Țara Românească și Moldova, pe simplu considerent că în timp ce stemele județelor, ținuturilor, tirgurilor și orașelor muntene și moldovene nu au format nici cînd obiectul unui studiu sistematic și detaliat din partea puținilor cunoscători ai științei blazonului din țara noastră, armeriile provinciale, scaunale, de comitate, precum și cele ale orașelor sau ale orașelor – cetăți din Ardeal au fost în repetate rânduri și cu decenii în urmă, metodic și minuțios cercetate de către numeroși heraldiști germani, austriaci sau unguri. E de sperat ca pe viitor să se întreprindă serioase cercetări românești și în acest domeniu aproape inexplorat pînă în prezent de către știința heraldică dezvoltată în țara noastră.

Dat fiind că sașii au introdus folosirea sigiliilor municipale pe teritoriul Transilvaniei, vom începe o analiză a stemelor orașelor și scaunelor ce le-au aparținut. *Orașul și scaunul Sibului* au avut între secolele XIII și XIV armerii comune cu cele ale provinciei Sibiului (care cuprindea toate scaunele săsești), apoi începînd din a doua jumătate a veacului al XIV-lea (cel mai vechi vestigiu sigilar datează din 1367)¹⁹⁵ au folosit o stemă proprie¹⁹⁶ înfățișînd două spade așezate în cruciș, cu virfurile în jos, peste care se suprapune o coroană și fiind înconjurată de șase stele¹⁹⁷. Această stemă a fost combinată mai tîrziu cu cea a provinciei Sibiu (vestigiu sigilar din 1404)¹⁹⁸ adoptîndu-se din conținutul ultimei, trichetru cu virfurile terminate prin trei frunze de tei¹⁹⁹, (v. fig. 80) (uneori greșit blazonate ca frunze de nufăr perforate, „Seebläuter”).

Stema comună a orașului cît și a scaunului Brașovului a fost creată după anul 1353. (vestigiu sigilar datînd din 1368)²⁰⁰ înfățișînd o coroană cu fleuroane în formă de flori de crin însoțită de o floare de crin angevină, prototip care, în afara cîtorva variante neesențiale, s-a menținut în tot restul veacului al XIV-lea²⁰¹. Luînd o mare dezvoltare spre sfîrșitul aceluiași secol, orașul Brașov va purta de aici încolo o stemă proprie (vestigii sigilare datînd din perioada 1394 – 1408)²⁰², distinctă de cea a scaunului cu același nume, renunțînd la floarea de crin angevină (dinastia de Anjou din Ungaria stingîndu-se între timp), pentru a nu păstra decît coroana ce va constitui de aici înainte armele grăitoare ale acestui mare centru urban²⁰³ (Corona sau Kronstadt, numele latin și german al orașului). O variantă ceva mai tardivă, folosită între 1429–1557²⁰⁴, va reprezenta aproximativ aceeași coroană din care ies însă în jos, rădăcinile unui arbore; această nouă stemă a fost menținută neschimbată de atunci și pînă în zilele noastre (v. fig. 81).

În ceea ce privește stema orașului Cluj, se constată apariția unui sigiliu exclusiv al acestuia datînd din 1369²⁰⁵ ce va primi confirmarea regală în 1377²⁰⁶, sigiliu ce înfățișează un zid crenelat de cetate avînd o poartă cu grătar, peste care se suprapun trei bastioane cilindrice de asemenea crenelate, dintre care cel central este mai înalt și mai masiv²⁰⁷. Un alt sigiliu din 1476 al aceluiași oraș (reinnoind un însemn anterior devenit impropriu prin uzură) poartă o reprezentare similară cu precedentă, cu singura deosebire că cele trei bastioane nu mai sînt cilindrice ci patrulate²⁰⁸ (v. fig. 82).

¹⁹⁴ V. Merutiu, *Județele din Ardeal și Maramures pînă în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, p. 14–15 și 214.

¹⁹⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* editat de Fr. Zimmermann, C. Werner și G. Gundisch, Sibiu, 1892–1937, vol. II, pl. V, nr. 19.

¹⁹⁶ Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 611.

¹⁹⁷ Franz Zimmermann, *Das älteste Siegel der Stadt Hermannstadt*, în „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde”, I, 1878, p. 2–5.

¹⁹⁸ Facsimil în Arhiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XVII, 1883, p. 346.

¹⁹⁹ Albert Arz v. Straussenburg, *Die historischen Wappen der ehemaligen siebenbürgisch-deutschen Gebietkörperschaften*, în „Vereinsarchiv”, XLIX, 1936–1938, p. 25.

²⁰⁰ Franz Zimmermann, *Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Burzenländer Distriktes*, în „Korrespondenzblatt”, I, 1878, p. 106.

²⁰¹ *Urkundenbuch* ..., vol. II, pl. V, nr. 20, cit și vol. III, pl. III, nr. 7, (cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 607).

²⁰² *Ibidem*, vol. III, pl. III, nr. 10.

²⁰³ Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 612.

²⁰⁴ Fr. Zimmermann, *op. cit.*, vol. I, 1878, p. 116.

²⁰⁵ Facsimil în Jákob Elek, *Kolozsvár története világhírű vajzai*, (Desene ilustrînd istoria Clujului), Budapesta, 1888, pl. VI, fig. 1.

²⁰⁶ V. documentul din 18 mai 1377 în D.I.R., C. XVI, vol. VII, cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 613.

²⁰⁷ Keőpeczy Sebestyén, *Kolozsvár címere* (Stema Clujului), în „Kolozsvári Szemle”, 1944, p. 266–267.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 270–271; facsimil la J. Elek, *op. cit.*, pl. VI, fig. 8, V. și Arh. St. Cluj, arh. oraș Cluj, Div. 5. D. S. LXXXV (cf. Sigismund Jakó, *ibidem*, p. 614).

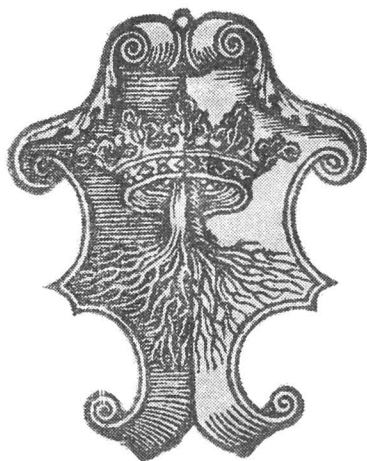

Fig. 81

Fig. 82

Fig. 81. Stema orașului Brașov pe coperta posterioară a unei lucrări de drept civil operă a lui Ioan Honterus, tipărită la 1544 în acest centru urban. (Les armoiries de la ville de Brașov dans un ouvrage juridique de Honterus imprimé en 1544 dans ce centre urbain). (Johannes Honterus: *Compendium juris civilis in usum Civitatum ac sedium Saxoniarum in Transylvania collectum. Impressum in inclyta Transylvanica Corona 1544*; v. reproducerea la Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. CXLVII, fig. 2).

Fig. 83

Fig. 82. Pecetea privilegiată a orașului Cluj cu emblema acestui centru urban (sec. XV). (Le sceau de la ville de Cluj à l'emblème de ce centre urbain (XVe siècle). (Acad. R.S.R. filiala Cluj, VI, documentul din 18 august 1515 emis de Statul orașului Cluj; v. reproducerea la Jakob Elek: *Kölozvár története világosító rajza*, (Desene ilustrând istoria Clujului), Budapesta, 1893, pl. VI, fig. 1).

Fig. 83. Basorelief reprezentând stema regală angewind concedată ca armă municipală (în sec. XIV) orașului Bistrița. (Bas-relief représentant les armes royales angewind concédées comme armes municipales à la ville de Bistrița (XIVe siècle), (reproducerea la Ștefan Dănilă: *Bistrița. Mic îndreptar istoric*, Cluj, 1967, pe pagină de gardă și la pl. VIII, fig. 18 (idem, și în e litia în limba germană cu același conținut, Cluj, 1969, ibidem).

Fig. 84

Fig. 84. Stemele a 16 orașe mii însemnate din Transilvania grupate în jurul stemei municipale a Brașovului, pe medalia bătută în 1886 în cinstea acestui oraș. (Les armoiries des 16 villes plus importantes de Transylvanie groupées autour des armoiries municipales de Brașov (sur la médaille frappée en 1886 en l'honneur de cette ville). (Adolf Resch: *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*, Hermannstadt, 1901, taf. 82, nr. 292).

Stema orașului și scaunului Sebeș este semnalată pentru prima oară pe sigilii datînd din 1303 și 1345²⁰⁹ și reprezintă un leu încoronat²¹⁰, în timp ce aceia a orașului și a scaunului *Medias*, gravată pe sigilii din 1448 și 1492, înfățișînd o palmă deschisă flancată la dextera de o floare de crin și la senestra de o stea²¹¹, era identică la început cu stema provinciei celor „două scaune” pe teritoriul căreia se aflau atît orașul cit și scaunul amintit²¹². Ulterior, la 1549, conducerea orașenească a Mediașului își va crea o stemă exclusivă, alcătuită dintr-o mîină îmbrăcată care susține un butuc de viță de vie, smuls, cu frunze și ciorchini de struguri, reprezentare care se va perpetua ca arme municipale ale acestui centru urban de la epoca apariției respectivului însemn și pînă în cea contemporană.

Privitor la stema orașului și scaunului Sighișoara, ea va fi înfățișată pe o sculptură de piatră datînd din 1498 și aflată pe portalul bisericii evanghelice din acest centru urban, (precum și pe cel mai vechi sigiliu cu data 1509²¹³ și va reprezenta un zid crenelat de cetate prevăzută cu o poartă cu grătar, deschisă, peste care se suprapun trei turnuri de asemeni crenelate. Mai tîrziu, în poarta deschisă a cetății, armele municipale sighișorene vor include și un leu purtînd în laba dextră atribute care vor varia după epocă (la început o spadă, apoi o floare, după aceea o halebardă²¹⁴).

În sfîrșit, stema orașului Bistrița, apărută și perpetuată pe sigilii dintre care cel mai vechi datează din 1367²¹⁵, va fi inițial comună cu cea a provinciei cu același nume, amprente sigilare și alte vestigii heraldice ce ni s-au păstrat din acea vreme, reprezentînd armele curate și neștirbite ale regelui Ludovic I cel Mare, compuse din scutul despicat de Ungaria și Franța (vechi), limbrat cu coiful încoronat avînd ca cimier un cap de struț încoronat ce ține în cioc o potcoavă (v. fig. 83), evident o concesiune regală²¹⁶. Pe sigiliile ulterioare, datînd de la finele veacului XV-lea — de astă dată exclusiv ale orașului Bistrița — stema municipală a respectivului centru urban va fi constituită doar din cimierul descris mai sus, prezentînd două deosebiri și anume: capul struțului va fi conturnat și nu va mai purta o coroană ci va ieși dintr-un astfel de însemn heraldic.

Stemele comitatelor organizate de unguri în Transilvania au fost create mult mai tîrziu decît cele ale provinciilor și scaunelor săsești, împrejurare datorită faptului că la început, cancelariile acestor comitate foloseau sigiliile particulare dotate cu steme de familie ale comiților însăși și ale altora dintre auxiliarii lor (vice-comiți, asesori, juzi, nobili etc.), practică care a durat pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, epocă ulterior căreia aceste unități teritoriale au început treptat să-și dobindească steme proprii²¹⁷. Tranziția între aceste două etape a fost realizată de comitatul Hunedoara a cărui stemă, derivată direct din armele familiei Corvin (corbul țînind în cioc un inel), a fost semnalată pentru prima oară în 1490 pe sigiliul acestui comitat²¹⁸.

Diferitele comitate ale Transilvaniei, organizate în felul celor din regatul Ungariei, au cunoscut multe modificări teritoriale și chiar schimbări de nume de-a lungul veacurilor de administrație ungurească sau austro-ungară. În general, stemele lor (ca și acelea ale orașelor situate pe suprafața lor) gravate la început pe sigilii, imprimate ulterior pe anteturi, ori sculptate pe frontoanele diferitelor sedii administrative oficiale, prezintă un aspect tipic heraldic

²⁰⁹ D.I.R., C. XIV, vol. I, nr. 103, p. 99 și vol. IV, nr. 319, p. 246.

²¹⁰ A. Arz von Straussenburg, *op. cit.*, p. 35. O reprezentare mult mai tardivă datînd din secolul al XIX-lea, imprimată pe un bulin al Consiliului comunal al orașului Sebeș, înfățișează leul din stema municipală sebesană dotat cu două cozi (v. Albumul cu steme, amprente sigilare, anteturi și buline heraldice, stampile și alte însemne de autorități civile sau religioase din Transilvania în veacul al XIX-lea, în colecția mostenitorilor ing. Serban Flondor; vezi reprezentarea la Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*. Album heraldic, pl. CXLVII, fig. 4).

²¹¹ A. Arz. v. Straussenburg, *op. cit.*, p. 31 și facsim. la p. 18; Vezi de asemeni Andreas Gröser: *Umriss zur Geschichte der Stadt Mediasch*, Hermannstadt, 1862, reproducere de pecetii ale Mediașului.

²¹² Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 613.

²¹³ A. Arz. v. Straussenburg, *op. cit.*, p. 26 și 49.

²¹⁴ Leul sighișorean va purta o spadă în reprezentarea de pildă din Karl Lindt: *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben*, Wien, 1885, pl. XXVIII, fig. 3 și p. 14; de asemeni va ține în labă o floare, în compoziția heraldică circulară gravată pe medalia de argint bătută în 1886 în cinstea orașului Brașov, vezi Adolf Resch, *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*. *Mit. 87 Tafeln*, Hermannstadt, 1901, taf. 82, nr. 292 revers (vezi fig. 83); halebarda va apare în alte reprezentări ale stemei municipale a Sighișoarei, fiind menținută în veacul nostru de către Comisia Consultativă Heraldică în armele acestui oraș.

²¹⁵ D.I.R., C. XIV, vol. VI, documentul din 6 ianuarie 1307.

²¹⁶ Arz. von Straussenburg, *op. cit.*, p. 32 și 52.

²¹⁷ Kumorovitz Bernát Lajos, *A magyar pecséthasználat története a Középkorban* (Istoria folosirii pecetii în Ungaria medievală) în *A gödöllői gimnázium 1943/1944 — 1 évkönyve* (Anuarul gimnaziului din Gödöllő, pe 1943/1944, p. 331 și 347–348 (cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 608).

²¹⁸ Facsimilul în Nyáry Albert: *A heraldika vezérfonala*. (Călușua heraldicei), Budapesta, 1886, p. 86, cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 609.

înfățișând fie ocupația principală a locuitorilor lor, fie produsele specifice, agricole, viticole sau fructicole, cit și fauna regiunii, fie stemele istorice ale orașelor reședință, fie o parte, fie toate aceste elemente la un loc. În consecință, respectivul gen de însemne — dotate deseori cu lambrechini, tenanți sau supori — va avea scutul foarte încărcat, împărțit în multe cartiere (spre exemplu cel al comitatului Satu-Mare posedă nouă), diviziuni dintre care scartelatul, cu sau fără ecuson central și tăiatul-despicat în șef sau în talpă, vor fi dintre cele mai frecvente.

Se pot cita ca exemple stemele comitatelor *Maramureș* și *Caras*, care printr altele mobile din scut, poartă în efegie mineri, meseria principală a locuitorilor lor, stemele comitatelor *Arad*, *Bihor*, *Sălaj*, *Satu-Mare*, *Cluj*, *Tirnava* etc. care posedă între altele și reprezentări ale diferitelor produse agro-viticole sau fructicole ale regiunilor respective, în sfârșit comitate precum cel al *Hunedoarei* sau al *Aradului* care au incluse în scurt stemele orașelor lor reședință²¹⁹.

În ceea ce privește însemnele heraldice ale centrelor urbane situate în comitatele transilvănene, vom menționa, de asemenea ca exemplu, stemele municipale ale citorva orașe precum *Baia-Mare*, *Dej* sau *Turda* care și ele reprezintă minieri sau sculele lor, precum și cele ale orașelor *Oradea*, *Satu-Mare*, *Sighet*, *Timișoara*, *Caransebeș* etc. care cuprind și armele istorice ale acestor așezări urbane. Astfel orașul *Baia-Mare*, posedă un mare sigiliu municipal de formă octogonală, de argint, datînd din secolul al XIV-lea, în care sînt înfățișați doi mineri, primul lucrînd cu un tirnăcop, al doilea cu o sapă în fața unei gropi de mină, așezată la baza unei stînci acoperită cu vegetație, deasupra căreia se află sf. Ștefan patronul orașului²²⁰. O pecete mai mică, din 1360, a aceleiași așezări reprezintă un munte flancat de ambele părți de cite un miner în activitate, iar la intrarea unei mine situate la poalele muntelui, se zărește silueta unui al treilea miner²²¹, compoziție care se va menține pe toate însemnele heraldice municipale ulterioare ale orașului *Baia-Mare* începînd cu cel din 1483²²².

Orașul Dej va cunoaște de asemenea o pecete mare municipală din 1349 (și una mai mică, cam de la aceeași epocă) ce va înfățișa o biserică cu un turn spre senestra, iar la dextra, deasupra respectivului lăcaș, apare bustul unui miner care ridică cu ambele mini un tirnăcop²²³, reprezentare ce va fi perpetuată de toate celelalte însemne orășenești ale acestui centru urban.

Orașul Turda va folosi o stemă municipală cu diverse elemente heraldice dintre care, în registrul inferior al scutului, doi munți, cel de la dextra suprapus de două ciocane de miner încrucșate, iar cel de la senestra, de două seceri în aceeași poziție²²⁴, însemn ce se va menține pînă în veacul nostru ca arme orășenești recunoscute ale respectivei așezări urbane.

Orașul Oradea va purta inițial ca emblemă municipală pe prima pecete cunoscută, datînd din 1470 un cap încoronat, elemente din care ulterior nu va rămîne decît coroana la senestra peste care va apare suprapus un leu încoronat (îinind în labe o halebardă cu lama de la senestra transformată în cruce trilobată, susținută la dextra și de un inger, firește conturnat²²⁵.

Orașul Satu-Mare utilizează un sigiliu mic cu însemne heraldice, dotat cu mai mulți căpriori (șevroane), încă din 1323²²⁶, existînd informații că sigiliul mare al orașului — din care nu ni s-a păstrat astăzi decît o amprentă din 1433²²⁷ — a apărut și a fost folosit chiar de la finele secolului al XIII-lea sau începutul celui următor, fiind prevăzut probabil cu aceleași piese onorabile menționate. **Orașul Mintiu** situat în imediată vecinătate și cu care de altfel orașul *Satu-Mare* se va contopi mai tirziu, va posedă de asemenea un sigiliu municipal încă din 1299, înfățișînd un zid de cetate cu două turnuri²²⁸, mobilă care, împreună și cu alte elemente, va fi conservată ulterior, apărînd și în stema centrului urban *Satu-Mare* unificat²²⁹.

Orașul Timișoara va cunoaște mai tardiv o stemă municipală ce va cuprinde pe lîngă fasciile ondulate simbolizînd riul Bega și riurile învecinate, dar și cunoscutul Turn de apă (cu steagurile indicatoare a apei potabile), amintînd că acest oraș a fost primul centru urban din Europa dotat cu un sistem centralizat de apă potabilă, realizare edilitară de mare presti-

²¹⁹ De exemplu stemele comitatelor *Maramureș*, *Satu-Mare*, *Bihor*, *Arad*, *Caras*, *Timiș* și *Torontal* aflate pe hîrtiile alcătuite la finele secolului al XVIII-lea de către Johann Mattheus Korabinszki în atlasul său, *Atlas Regni Hungariae, portulitis. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln*, fără loc și dată (din timpul domniei lui Francisc II ca împărat romano-german, 1792–1804), cf. V. Meruțiu, *op. cit.*, p. I-VIII, p. 22–23, 28–29, 82–83, 84–85, 156–159, 172–173, 182–183, 186–187 și p. 203.

²²⁰ *Schönherr Gyula-Czakó Elemér, Nagybánya város XIV – százévi pecsétjei* (Pecetile orașului *Baia-Mare* în secolul al XIV-lea), în „*Turul*”, 1906, p. 1–12. Vezi și facsim. *ibidem*, p. 2 și 5 (cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 614–615).

²²¹ *Schönherr-Czakó, op. cit.*, p. 7–8; facsim. în „*Turul*”, *ibidem*, p. 8.

²²² Facsim. în Morvay Győző, *Schönherr Gyula dr. emlékezte* (În amintirea dr.-ului *Schönherr Gyula*), *Buda*, 1910, p. 91 (cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 615).

²²³ D.I.R., C. XIV, nr. 674, documentul din 1 ianuarie 1349; v. facsim. în Kádár József – Tágánykároly: *Szolnok-Doboka varmegye monographiája* (Monografia comitatului *Szolnok-Doboka*), vol. III, *Dej*, 1900, p. 164 (cf. Sigismund Jakó, *ibidem*).

²²⁴ Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 20.

²²⁵ *ibidem*, pl. XXV, fig. 3 și p. 13.

²²⁶ D.I.R., C. XIV, vol. II, nr. 162; facsimil la Nyáry A., *op. cit.*, p. 79 (cf. Sigismund Jakó, *ibidem*, p. 615).

²²⁷ Géresi K., *A Grosf Károlyiszlav oklevelára* (Documentele familiei confilor *Károlyi*), vol. II, *Buda*, 1882, p. 146 și 232.

²²⁸ *Hazai okmánytár* (Documente privitoare la istoria patriei) ed. *Ipolyi-Nagy-Véghely*, Győr, 1875, vol. VII, p. 277. Vezi și D.I.R., C. XIII, vol. II, nr. 508 (cf. Sigismund Jakó, *ibidem*).

²²⁹ Vezi de pildă Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXV, fig. 18.

giu pentru epoca la care a fost înfăptuită. În sfârșit, stema în cauză mai conține și reprezentarea vechei cetăți a Timișoarei, înfățișată în ansamblu cu zidurile de incintă, cu turnurile și cu construcțiile cuprinse în interiorul ei, totul plasat într-un peisaj natural, străbătut de banda ondulată a unui riu, fiind prezente și cele două astre, soarele la dextra și o lună figurată și conturnată la senestra, ce flanchează întreaga compoziție heraldică²³⁰.

Relativ la stemele districtelor românești, trebuie semnalat îndeosebi armele *Făgărașului*, constatate documentar pe un sigiliu datînd încă din 1413²³¹, deci într-o epocă mult anterioară apariției începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, a stemelor comitatelor principatului transilvan. Insemnul heraldic atît de vechi al districtului Făgăraș (care înfățișează trei pești unul peste altul, cel de al doilea fiind conturnat), ar putea eventual fi explicat prin faptul posedării sale ca feudă de către domnii Țării Românești începînd din 1369, împrejurare care ne-ar duce poate la concluzia că ducatul Făgărașului, domeniu concedat Basarabilor de către regii Ungariei, ar fi primit o emblemă distinctivă din partea stăpînirii românești în scop de a-l diferenția de comitatele sau de scaunele învecinate²³². De altfel și ca factură și compoziție (elementul pește fiind frecvent utilizat, după cum am văzut, în heraldica municipală și districtuală din Țara Românească și Moldova), stema Făgărașului prezintă mari similitudini cu reprezentările aflate în armele aparținînd unităților administrativ-teritoriale de același gen din celelalte principate românești, iar orașul Făgăraș, conform unui sistem de asemenea folosit în aceste principate, va prelua respectiva emblemă ce va constitui insemnul său municipal începînd din secolul al XV-lea, cu singura deosebire că uneori în loc de trei, apar doi pești în cîmpul scutului (cel inferior fiind conturnat)²³³. În privința celorlalte districte românești din Transilvania sau din Banat (Chioar, Hațeg, Caransebeș etc.), stemele lor vor fi create în aceeași epocă mai tardivă, ca și cele ale tuturor celorlalte comitate aflate pe aceste teritorii.

Scaunele și orașele secuiești au fost de asemenea dotate cu sigilii heraldice districtuale și municipale, a căror apariție nu se situează însă într-o perioadă atît de înaintată ca și cea a scaunelor și orașelor săsești. Dacă totuși se semnalează sigilii armorate ale diferiților comiți ai seculor încă din secolul al XIII-lea, însemnele heraldice districtuale și urbane secuiești nu vor apărea decît la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea. Sigiliile lor scaunale și orașenești vor avea fie un aspect heraldic (spre exemplu cel al scaunului și orașului Odorhei, sau cel al Tg. Mureș — scaun și oraș), fie un aspect iconografic (de pildă sigiliul orașului Sf. Gheorghe). Astfel stema datînd din 1557 a orașului și scaunului Odorhei va reprezenta o dextroșeră în armură de zale, ținînd o spadă care străpunge un cap de urs, o inimă și o coroană, totul înconjurat de patru stele cu cîte șase raze²³⁴, iar stema orașului și scaunului Tg. Mureș, datînd din aceeași epocă, va înfățișa de asemenea o dextroșeră în armură, ținînd o spadă ce străpunge doar un cap de urs și o inimă²³⁵, ambele vechi simboluri ale secuimii vînd să ilustreze puterea (ursul) și bunătatea (inima) locuitorilor de pe aceste meleaguri.

În privința stemei cu aspect iconografic a orașului Sf. Gheorghe, ea este cunoscută odată cu apariția sigiliului din 1509 al respectivului centru urban, purtînd în efiege un cap conturnat²³⁶ — mai tirziu un bust²³⁷ — de bărbat, nu însă al sfîntului cu același nume, capul neavînd aureolă, iar bustul fiind înveșmîntat în costum medieval, nu antic.

Stemele municipale și districtuale a căror apariție și evoluție pe teritoriul Transilvaniei au fost analizate mai sus, s-au menținut în general — deși uneori cu unele modificări — și în timpul administrației austriece și apoi ungare a respectivului principat pînă în 1918, cînd se desăvîrșește statul național unitar România.

ROMÂNIA

(sec. XX)

În România după 1918 autoritățile de resort au procedat treptat și la unificarea administrativă a întregului teritoriu al țării. Astfel, după rezolvarea unor importante probleme administrativ-jurisdicționale, autoritățile românești au instituit, prin legea din 23 iunie 1921 (care promulga totodată și noua stemă de stat a României) o Comisie Consultativă He-

²³⁰ Ibidem, pl. XXVI, fig. 8 și p. 14.

²³¹ Vezi documentul din 30 septembrie 1413 în „*Ürkundenbuch...*”, vol. III, p. 578–579, precum și Nyáry A., *op. cit.*, p. 86.

²³² Vezi în acest sens și Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 609.

²³³ Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 6.

²³⁴ Ibidem, fig. 19.

²³⁵ Ibidem, fig. 10.

²³⁶ Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása (Descrierea secuimii)* vol. III, Pesta, 1869, p. 39, Darvasy M., *op. cit.*, p. 31. (cf. Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 617).

²³⁷ Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 15.

raldică pe lângă Ministerul de Interne, care urma să aibă sarcina de a stabili stemele județelor și ale orașelor țării cît și de a controla folosirea lor. Formată în majoritate din oameni de specialitate (istorici, heraldiști, sigilografi, arhiviști), această Comisie a instituit și fixat în perioada 1922 – 1928, stemele celor 71 de județe ale României, între 1924 – 1936, pe cele ale celor 71 de orașe reședințe județene, cît și ale celor peste 100 centre urbane ale țării²³⁹. După ce a adunat tot ce s-a putut găsi ca steme și sigilii administrative armorate ale orașelor și districtelor de pe întreg teritoriul României unificate, în uz pînă la 1918, studiind în plus și documentele cu sigilii municipale sau districtuale ce se aflau în Arhivele Centrale ale Statului, Comisia Consultativă Heraldică a procedat mai întîi la o selecție a întregului material colectat, conservînd în principiu vechile steme existente (și aceasta în special în cazul însemnelor județelor și orașelor situate în vechea Românie dinainte de 1918), modificînd apoi – în parte sau total – acele steme care, fie nu corespundeau componențelor regulilor științei heraldice, fie evocau vechea stăpînire străină, mai ales în aspectele ei mai recente (aceasta în cazul armeriilor municipale sau districtuale provenind din provinciile reunite); în sfîrșit, numita Comisie a mai reamănat anumite steme județene (ale căror simboluri, dată fiind dezvoltarea lor economică ulterioară, pierduseră semnificația avută inițial, nemaicorespunzînd situației existente și a alcătuit în întregime unele steme municipale ale cîtorva orașe de mai mică sau mai mare însemnatate, situate mai ales în Muntenia sau Moldova, dintre care unele primiseră recent statutul urban și nu posedaseră vreodată asemenea însemne. În privința județelor și orașelor cu populație săsească și secuiască, armeriile lor istorice au fost în general respectate, dată fiind vechimea lor, cît și tradițiile dezvoltate pe teritoriul nostru pe care aceste steme le perpetuau.

Se pot cita ca exemple de steme județene și municipale conservate de către Comisia Centrală Consultativă următoarele:

a) *insemne ale județelor*: Muscel, Argeș, Dimbovița, Ilfov, Prahova, Vlașca, Gorj, Vâlcea, Mehedinți, etc. (Țara Românească), Botoșani, Dorohoi, Baia, Vaslui, Neamț, Roman, Tecuci, Fălciu, Tutova, etc. (Moldova), precum și Bihor, Sibiu, Hunedoara, Trei Scaune, etc. (Transilvania).

b) *insemne ale orașelor*: Turnu-Severin, Craiova (Oltenia), Iași, Roman, Bîrlad, Vaslui etc. (Moldova), precum și Cluj, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Dej, Sighet, Zalău, Satu-Mare, etc. (Transilvania).

Comisia Consultativă Heraldică a modificat parțial, excluzînd sau adăugînd diferite mobile în scutul stemelor județelor: Dolj, Romanați, Olt (Țara Românească), Iași, Putna (Moldova), Constanța (Dobrogea), Cluj, Arad, Alba-Iulia, Ciuc, Mureș, Turda (Transilvania), Timișoara și Caraș (Banat), precum și în cel al stemelor orașelor: București, Pitești, Giurgiu (Țara Românească), Galați, Tecuci, Tg. Ocna (Moldova), Arad, Oradea, Turda, Odorhei, Baia Mare (Transilvania). În sfîrșit numita Comisie a creat în întregime stemele unor orașe ca Tirgoviște, Ploiești, Rimnicu-Sărat, Călărași (Țara Românească), Focșani (Moldova), Tulcea (Dobrogea), Deva (Transilvania) etc.

Din punctul de vedere al împărțirii cîmpului scutului, stemele județene elaborate de Comisia Consultativă Heraldică între 1921–1928 se integrează în următoarele diviziuni cunoscute în arta blazonului:

1. *Scut fără partițiuni*: 46 de steme între care județele Alba, Argeș, Bacău, Baia, Botoșani, Brașov, Brăila, Buzău, Covurlui, Dimbovița, Dorohoi, Făgăraș, Fălciu, Gorj, Hunedoara, Iași, Ilfov, Mehedinți, Mureș, Muscel, Neamț, Olt, Prahova, Putna, Rimnicu-Sărat, Roman, Sibiu, Someș, Suceava, Tecuci, Teleorman, Trei Scaune, Tulcea, Turda, Tutova, Vaslui, Vlașca, (din care cu cîmpul fasciat 2 steme: Mureș și Tulcea).

2. *Scut despical*: 5 steme cum au fost de exemplu cele ale județelor Caraș, Ialomița, Tirnava-Mică.

3. *Scut tăiat*: 7 steme; dintre ele menționăm județele Cîmpulung-Moldovenesc, Dolj, Romanați, Severin, Vâlcea.

²³⁹ Bibl. Acad. R. S. România, Arhiva I. C. Filitti, *Raport al Președintelui C.C.H. ... etc.*, p. 1–8, precum și Arh. St. Buc., fond Comisia Consultativă Heraldică, dosarele 1/1921–92/1938. Stemele celor 71 de județe (vezi „*Stemele Regatului Românesc, județelor și municipiilor, în culori*”, după originalele Comisiei Consultative Heraldice, Brașov, 1935, p. 2–3, fig. 1–71) au fost aprobate prin Decretul Regal publicat în „Monitorul oficial” din 6 octombrie 1928; stemele orașelor au fost de asemenea autorizate după cum urmează: prin D.R. publicat în Monitorul oficial din 2 august 1930 s-au aprobat stemele celor 19 municipii (vezi Ibidem, p. 4, fig. 72–91), apoi prin D.R. publicat în Monitorul oficial din 21 august 1930, s-au mai aprobat încă 37 steme de orașe, prin D.R. publicat în „Monitorul oficial” din 8 august 1931, alte 17 steme de orașe, prin D.R. din Monitorul oficial din 5 aprilie 1932, încă 23 de steme orășenești; de asemenea prin D.R. publicat în Monitorul oficial din 1 octombrie 1932 s-au mai aprobat alte 15 steme de orașe, prin D.R. din Monitorul oficial” din 20 iulie 1933 a fost încuviințată apariția și folosirea a încă 17 steme orășenești, prin D.R. din Monitorul oficial din 19 martie 1934, s-au aprobat alte 21 de steme de orașe, prin Decretele Regale publicate în Monitorul oficial din 25 iulie 1934 și apoi din 3 decembrie 1934 alte 6, respectiv 15 steme orășenești au fost aprobate, precum și în sfîrșit, prin D.R. publicat în Mon. of. din 17 noiembrie 1936, încă 5 steme de orașe (total 178 de steme orășenești), (cf. Arhiva I. C. Filitti, op. cit., p. 5–6 și 7–10).

4. *Scut despical avind un șef*: 2 steme (ale județelor Năsăud și Rădăuți).

5. *Scut despical avind un șef și o talpă*: 1 stemă (a județului Bihor).

6. *Scut tăiat-despical în șef*: 4 steme, respectiv județele Cluj, Maramureș, Tîrnava-Mare, Timiș-Torontal.

7. *Scut scartelat*: 3 steme (ale județelor Arad, Odorhei, Sălaj).

8. *Scut scartelat cu ecuson central*: 2 steme (ale județelor Ciuc și Satu-Mare).

9. *Scut tripartit în furcă răsturnată*: 1 stemă (a județului Constanța).

Dintr-un punct de vedere identic, stemele municipale și orașenești elaborate de aceeași Comisie Consultativă Heraldică între 1924–1936, se încadrează de asemenea în următoarele partițiuni ale scutului (de data aceasta din cauza numărului prea mare de asemenea steme, exemplele nu sînt limitative):

1. *Scut fără partițiuni*: stemele municipiilor și orașelor, Birlad, Brăila, Brașov, București, Călărași, Cîmpulung-Moldovenesc, Cîmpulung-Muscel, Cluj, Constanța, Craiova, Deva, Fălțiceni, Huși, Iași, Oradea, Piatra-Neamț, Pitești, Ploiești, Roman, Satu-Mare, Sf. Gheorghe, Sibiu, Suceava, Tirgoviște, Turnu-Măgurele, Vaslui etc.

2. *Scut despical*: stemele orașelor Tecuci, Tirgu-Jiu, Turnu-Severin etc.

3. *Scut tăiat*: stemele municipiilor și orașelor Arad (cu o fascie peste linia de tăiere), Rîmniceu-Sărat (cu o fascie ondulată peste linia de tăiere), Rîmniceu-Vilcea, Slatina, Tulcea etc.

4. *Scut despical avind un șef*: stema orașului Focșani etc.

5. *Scut tăiat-despical în șef*: stema orașului Bistrița (cu o linie crenelată înlocuind linia simplă de tăiere) etc.

6. *Scut tăiat-despical în șef cu un ecuson central*: stema municipiului Timișoara etc.

7. *Scut tăiat-despical în talpă*: stema municipiului Galați etc.

8. *Scut tripartit în furcă răsturnată*: stema orașului Giurgiu.

9. *Scut cu bordură*: stemele municipiilor și orașelor Bacău (fără alte partițiuni în restul cîmpului), Buzău (cu cîmpul tăiat—despical în șef, cu o fascie ondulată broșind peste linia de tăiere) etc.

Înainte de a începe prezentarea stemelor județene și municipale ale României după 1918, arătînd în ce a constat, din punct de vedere iconografic, intervențiile Comisiei Consultative Heraldice în alcătuirea noilor armerii districtuale și municipale, în comparație cu aspectul lor anterior, se cuvine să menționăm, nu numai împrejurarea, amintită în introducerea studiului de față și anume, că reprezentările conținute în aceste însemne vădese — firește pentru prima oară — o concepție heraldică unitară pentru întreg teritoriul țării, dar mai trebuie subliniat și faptul că aceste reprezentări, modificînd unele din vechile steme și căuțînd uneori să valorifice embleme sigilare de altădată, adeseori cu caracter hagiografic (mai ales în cazul stemelor de orașe), nu au prins suficiente rădăcini în conștiința socială de la acea epocă și nici ulterior; semnalăm două cazuri tipice, ieșurele din armele orașului Tecuci și peștii din cele ale orașului Galați care nu au întrunit sufragiile populației locale respective, refuzîndu-se categoric de către localnici ca aceste mobile să mai fie perpetuate în noile însemne din 1972.

Vom începe descrierea stemelor realizate de Comisia Consultativă Heraldică între 1922–1936, prezentînd mai întîi armele județene, alcătuite între 1922 și 1928 și apoi, unele dintre însemnele municipale și orașenești, înfăptuite de numita Comisie între 1924 și 1936.

Vom înfățișa stemele județelor României începînd cu fosta Țară Românească (în aceeași succesiune ca și cea a medalioanelor districtuale din sigiliile domnești muntene dintre sec. XVIII și XIX analizate mai sus), continuînd cu Dobrogea și apoi cu Moldova (respectînd aceeași ordine ca și cea a mărcilor de ținuturi din stema domnească a lui Șerlat Callimachi din 1816) și sfîrșînd cu Transilvania și Banatul (în care criteriul de prezentare a însemnelor județene, municipale și orașenești va fi cel alfabetic). Astfel vom începe această nouă serie cu:

Județul Rîmniceu-Sărat. Menținînd vechia emblemă a Slam-Rîmniceului și anume calul, Comisia Consultativă Heraldică a reprezentat astfel stema numitului județ: pe azur, un cal de argint în fugă.

Județul Buzău. Conservînd în linii mari emblema districtuală buzoiană cunoscută (biserica episcopală flancată de o pasăre), susmenționata Comisie a înfățișat stema respectivului județ în felul următor: pe azur, o biserică văzută din profil, cu un turn la dextera cu acoperiș triunghiular și zidită din blocuri de piatră dispuse simetric, totuși de argint, lăcașul fiind suprapus de o acvilă conturnată de aur, cu zborul în jos.

Județul Prahova. Selecționînd din diversele reprezentări din trecut ale stemei acestui județ (capră sălbatică, căprioară, capră neagră, țap sălbatic etc.), Comisia heraldică va înfățișa astfel respectiva stemă județeană: pe azur o capră neagră conturnată, dar nu în culori naturale, ci în negru heraldic, stînd pe un promontoriu stîncos de argint.

Județul Ialomița. Adoptînd emblema figurată inițial pe frontispiciul lucrării lui Dionisie Fotino din 1819 (peștele broșînd peste un snop de griu), Comisia Consultativă Heraldică a despicat scutul districtual ialomițean care poartă în primul cîmp de azur, peste valuri de argint, un snop de trestie, de aur, plasat în pal, peste care broșează un pește negru așezat în bandă; în al doilea cîmp, tot de azur, pe o terasă verde, un snop de griu de aur, de asemenea plasat în pal.

Județul Ilfov. Menținînd vechea emblemă ilfoveană (sf. Constantin și Elena flancînd biserica metropolitană Bucuresteană), Comisia Consultativă și-a însușit aspectul stemei acestui județ din Atlasul editat în 1903 de Ministerul de Interne, reprezentînd cele două personaje amintite ținînd în mîini — ca și în tablourile ctitoricești de pe pereții vechilor lăcașuri — biserica mitropoliei Ungro-vlahiei. Așadar stema județului Ilfov va fi de azur cu sf. Constantin și Elena de aur, ținînd în mîini chivotul bisericii menționate, de argint.

Județul Dimbovița. Renunțînd la emblema tradițională a acestui district (un țăp), Comisia Consultativă Heraldică va prelua imaginea ultimelor reprezentări (datînd de la sfîrșitul veacului trecut) ale stemei județului în cauză și anume a căprioarei; astfel, armele respectivului district vor înfățișa pe azur (fără terasă), o căprioară trecînd, de argint.

Județul Vlașca. Păstrînd numărul și esența celor trei copaci din unele reprezentări din secolul al XIX-lea ale stemei județene vlăscene, Comisia Consultativă Heraldică va alcătui astfel armele acestui district: pe azur, trei stejari smulși (adică cu rădăcinile vizibile), plasați 2, 1, de argint.

Județul Teleorman. Revenind la animalul inițial înfățișat ca emblemă a Teleormanului pe primele însemne domnești din veacul al XVIII-lea (mielul), dar conservînd și imaginea multiplicată a ovinelor din stemele districtuale din secolul al XIX-lea ale acestei unități administrativ-teritoriale, Comisia Consultativă Heraldică va reprezenta astfel armele județului în cauză: pe azur, trei miei de argint, plasați 2, 1.

Județul Museel. Menținînd pasărea din vechea emblemă a acestui district, însă precizîndu-i bine apartenența la specia acvilelor, Comisia menționată a alcătuit stema numitului județ în acest fel: pe azur, o acvilă conturnată, de aur, cu zborul închis, cu pliscul și ghiarele roșii, stînd pe o creangă de stejar cu frunze și cu ghinde, totul în verde.

Județul Argeș. Conservînd aspectul de acvilă, stabilizat în reprezentările stemei acestui județ de la finele secolului trecut și începutul celui actual, Comisia Consultativă Heraldică a înfățișat astfel armele districtuale argeșene: pe azur, o acvilă de aur cu zborul deschis și îndreptat spre talpă, cu pliscul și ghearele roșii, stînd pe un munte verde, flancat de alți doi de același format, înălțime și smalt.

Județul Olt. Păstrînd în continuare turnul laicizat din emblemele din secolul al XIX-lea (ulterioare datei de 1819) ale acestui județ, Comisia Heraldică a reprezentat în modul următor armele districtuale ale numitei unități administrativ-teritoriale: pe azur, un turn crenelat, alcătuit din blocuri de piatră dispuse simetric și prevăzut cu trei ferestre (1,2) și cu o poartă deschisă, turnul broșînd pe o fascie ondulată (simbolizînd Oltul)²³⁹, totul de argint.

Județul Romanați. Tradiționalul snop de griu (în genere plasat în pal) din stema acestui județ, unul dintre cele mai constante simboluri ale vechilor noastre embleme districtuale, a fost desigur menținut și în armele Romanaților alcătuite de Comisia Consultativă Heraldică, dar i s-a adăugat și un pod, în amintirea celui de peste Dunăre construit la Celei din porunca lui Constantin cel Mare²⁴⁰. Astfel, stema numitului județ conține un scut tăiat: în 1° pe azur, un snop de griu de aur, așezat în pal; în 2° tot pe azur, peste valuri de argint (Dunărea), un pod de aur cu două arcade, alcătuit din blocuri de piatră plasate simetric.

Județul Vâlcea. În compunerea armelor districtuale vîlcene, renunțînd la căruța de poștă, Comisia Heraldică a revenit la ambele vechi embleme ce fuseseră părăsite în secolul al XIX-lea: pomul fructifer (mărul cu fructele sale pe crengi) din stema întîlnită pe harta lui Schwantz din 1722, cit și crivacul oanei de pe sigiliile domnești de la finele veacului al XVIII-lea și începutul celui următor. Astfel armele județului Vâlcea vor fi alcătuite dintr-un scut tăiat: în 1° un puț de mină rectangular, prevăzut cu o roată cu opt spițe, totul de aur,

²³⁹ Arhivele I. C. Filitti, *Ibidem*, *Raport al Președintelui Comisiei Consultative Heraldice adresat Ministrului de Interne*, p. 15.

²⁴⁰ *Enciclopedia României*, II, București, 1938, p. 373, I. C. Filitti în raportul său (citat mai sus), în calitate de președinte al C.C.H., adresat în 1938 Ministrului de Interne, afirmă că podul a fost introdus în stema județului Romanați în amintirea trecerii trupelor românești peste Dunăre la Corabia în timpul războiului de independență din 1877-1878 (v. I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 15). V. în acest sens și „*Stemele județelor fixate de Comisia Consultativă Heraldică*”, București, 1928, p. 29.

flancat la dextra de un personaj conturnat din profil, îmbrăcat în costum țărănesc, cu căciulă, cojoc, cămașă cu poale lungi, ȋtari și opinci, ținind cu ambele mâini o frînghie la capătul căreia se află legat, la senestra puțului, un cal cabrat, totul de argint; în 2° tot pe azur, un măr smuls, cu coroauna plină de fructe, totul de argint.

Județul Dolj. Menținind pește la vechea emblemă a acestui district, Comisia Consultativă Heraldică i-a mai adăugat în noua stemă a numitului județ și leul banatului Craiovei²⁴¹. Astfel armele Doljului prezintă un scut tăiat: în 1° pe roșu un leu conturnat, de aur, ținind în laba dextră o spadă în pal, cu garda din același metal și cu lama de argint; în 2° pe azur, un pește (cu trupul drept) de argint (fără reprezentare de valuri), v. fig. 85.

Județul Gorj. Cercul reprezentînd emblema, rămasă în permanență constantă, a acestui district, va fi conservat firește de către Comisia Consultativă Heraldică în noua stemă a numitului județ. Astfel armele districtuale gorjene vor conține: pe azur, un cerb de aur, stînd pe o terasă verde.

Județul Mehedinți. Comisia Consultativă Heraldică va menține tradiționala albină în noile arme districtuale mehedintene, însă va reveni la aspectul inițial al acestei insecte în primele sale reprezentări pe sigiliile mari domnești de la finele veacului al XVIII-lea și anume albina în zbor, plasată în pal și cu capul în șef. Astfel stema numitului județ va cuprinde pe azur o albină de aur, cu aripile larg deschise și cu capul în șeful scutului.

Județul Brăila. Conservînd aspectul corabiei din ultimul tip de stemă districtuală brăileană de la finele veacului trecut și începutul celui actual, Comisia Heraldică va reprezenta astfel stema județului în cauză: pe azur, navigînd spre senestra pe valuri de argint, o corabie cu două catarge, cu pinzele întinse și cu fanioane fluturînd în virful catargelor și la pupă, totul din același metal.

Județul Constanța. Păstrînd corabia constănțeană cit și farul din vechea stemă, dar amplificînd noile arme districtuale și cu antica emblemă a cetății Histria, Comisia Consultativă Heraldică va alcătui stema județeană a Constanței plasînd-o într-un scut tripartit în furcă răsturnată: în 1° pe azur, navigînd spre senestra pe valuri de argint, o corabie cu două catarge, cu pinzele întinse și cu fanioane fluturînd în virful catargelor și la pupă, totul din același metal; în 2° pe aur, un vultur de mare ținînd în ghiare un pește, totul în negru, pește plutînd deasupra unor valuri de argint; în 3° pe roșu, un far de argint flancat de cite o stea din același metal, construcția fiind plasată la marginea unei mări cu valuri, tot de argint (v. fig. 87).

Județul Tulcea. Delfinii din stema consacrată de acum, a acestui district, au fost mențiunîți în armele județene alcătuite de către Comisia Consultativă Heraldică, care i-a plasat însă pe un cîmp fasciat. Astfel stema județului Tulcea va cuprinde doi delfini de aur, afrontați, cu capul spre talpă și cu trupul și cozile arcuite, broșînd pe trei fascii de argint în cîmp de azur.

Județul Iași. Vechea emblemă municipală sigilară din secolul al XVII-lea a orașului Iași (calul și coroana domnească), preluată (minus coroana), începînd din veacul al XVIII-lea și de ținutul moldovean cu același nume, va fi menținută firește și de Comisia Consultativă Heraldică în noua stemă județeană a Iașilor²⁴²; astfel armele acestui district vor cuprinde pe roșu un cal conturnat, de argint, trecînd, iar în cantonul superior dextru o coroană domnească deschisă, de aur, bătută cu pietre scumpe.

Județul Botoșani. Tradiționala coasă, plasată de obicei în pal, alcătuiind vechea emblemă a acestui ținut moldovenesc, va fi conservată și în noua stemă a Comisiei Consultative Heraldice. Astfel armele județene ale Botoșanilor vor conține pe roșu, o coasă de argint, așezată în bară și cu lama la dextra, stînd pe o terasă de aur (simbolizînd un lan de grîu).

Județul Dorohoi. Crustaceul constituind emblema permanentă a acestui vechi ținut al Moldovei, va continua să fie reprezentat și în stema alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică care va înfățișa astfel armele județene ale Dorohoiului: pe roșu, un rac de argint plasat în pal, cu capul și cleștii în șeful scutului.

Județul Făleu. Emblema constantă a acestui district a fost boul, ce va figura în continuare și în stema județeană întocmită de Comisia Heraldică amintită și anume: pe roșu, un bou de argint, trecînd (fără terasă).

Județul Vaslui. Vechea emblemă districtuală vasluiană, stupul cu albinle în jur (derivînd din cea municipală datînd din sec. al XVII-lea a orașului cu același nume), va fi re-

²⁴¹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 14.

²⁴² *Ibidem*.

prezentată și în noua stemă a numitului județ alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică și anume: pe roșu, un stup triunghiular de nulele, de argint, însoțit de trei albine de aur, în zbor, plasate 2, 1.

Județul Tutova al cărui vechi însemn districtual, cei trei pești suprapuși, a derivat din emblema sigilară datînd din veacul al XVI-lea a orașului său de reședință Birlad, va cunoaște de asemeni o perpetuare a animalelor acvatice din stema sa, în sensul că numita Comisie Consultativă Heraldică va alcătui armele județene ale Tutovei: pe roșu, trei pești de argint, unul deasupra celorlalti.

Județul Covurlui. Ancora, devenită de abia la 1859 emblemă districtuală a acestui ținut moldovenesc, va fi preluată ca mobilă principală a scutului, figurînd și în stema alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică, în care apare pe roșu, o ancoră de aur, plasată în pal, cu un lanț din același metal, încolăcit pe tija respectivului instrument de navigație. În șeful scutului, se află două stele de argint flancînd inelul din partea superioară a ancorei.

Județul Tecuci. va conserva în stema alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică, vechea sa emblemă reprezentînd un ciorchine de struguri cu vrej și cu frunze de viță; astfel noua marcă a numitului județ va purta pe roșu, un ciorchine de struguri de aur, cu un vrej și două frunze de viță verzi.

Județul Putna. Vechea emblemă a acestui județ, înfățișînd pe Bacchus pe butoi va fi exclusă din stema districtuală a Putnei de către Comisia Consultativă Heraldică²⁴³ care va menține în noile arme ale numitei unități administrativ-teritoriale doar butoiul. Astfel, județul Putna va purta pe roșu, un butoi de argint văzut din față și înconjurat de o coardă de viță verde și cu ciorchini de struguri de aur.

Județul Bacău avea un munte de sare ca veche emblemă districtuală, element care i se va conserva de către Comisia Consultativă Heraldică în noua stemă, înfățișînd pe roșu, un munte de sare de argint.

Județul Roman. Cele trei spice de griu constituind emblema de acum stabilizată a respectivului district moldovean, vor fi preluate și de către Comisia Consultativă Heraldică în noua stemă a acestui județ și anume: pe roșu, trei spice de griu de aur, acostate.

Județul Neamț posedînd inițial ca emblemă un cerb, ce va suferi de-a lungul vremii mai multe metamorfoze de specie, ajungînd în final o capră neagră, va fi înfățișat în stema sa districtuală elaborată de Comisia Consultativă Heraldică, nu prin vechiul său însemn amintit, ci prin ultimul care i se atribuie și anume: pe roșu, o capră neagră, de culoare neagră (heraldică), sărînd pe stînci de argint (v. fig. 86).

Județul Bnia (anterior unirii Bucovinei) conservă stema tradițională a ținutului Suceava, Comisia Consultativă Heraldică alcătuiind-o astfel: pe roșu, trei brazi de argint, cel din mijloc mai înalt, stînd pe talpa neagră a scutului.

Județul Suceava (din Bucovina) va fi înzestrat de către Comisia Consultativă Heraldică cu o stemă nou creată și anume: pe roșu, stînd pe cinci munți de argint, o cruce cu trei traverse din același metal, susținută de doi lei afrontați de aur, ce țin deasupra crucii o coroană domnească deschisă, de asemenea de aur.

Județul Cimpulung (Moldovenesc). Pentru numitul județ, Comisia Consultativă va crea o stemă nouă și anume: scut tăiat, în 1° pe azur, între doi brazi smulși, de argint, un zid crenelat de mănăstire, de aur, cu turn-clopotniță din același metal, dar cu acoperiș negru; în 2° pe roșu, un cap de cerb de argint cu o cruce treflată, de aur, între coarne.

Județul Rădăuți. Comisia Consultativă Heraldică va alcătui acestui județ o stemă derivată din stema orașului omonim și anume: scut despicat, în 1° pe roșu, o iapă conturnată de argint, alăptînd un mînz, din același metal; în 2° pe azur, un cerb trecînd, de aur; șeful scutului, negru, va purta o coroană domnească deschisă, de aur cu pietre scumpe, între două cruce treflate, de argint (aluzie la necropola domnească din orașul Rădăuți).

Județul Alba. Comisia Consultativă a creat în întregime stema acestui județ ce înfățișează pe azur un soldat roman de argint ținînd o sulită în mina dextră și o pavăză cu inițialele V.R.R. (Virtus romana rediviva) în cea senestră, excluzînd în totalitate vechile arme ale comitatului cu același nume ce înfățișau o acvilă pe un glob²⁴⁴.

²⁴³ *Ibidem*, p. 15.

²⁴⁴ *Ibidem*, p. 21.

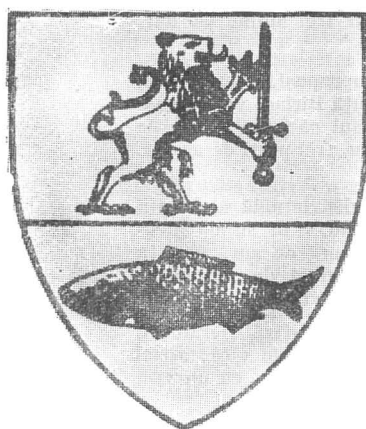

Fig. 85

Fig. 86

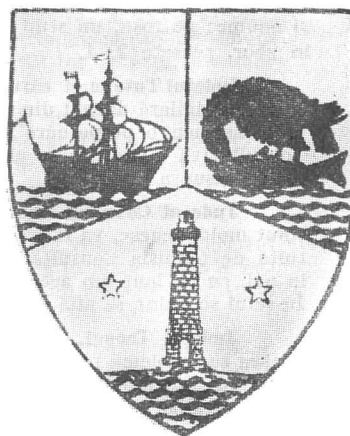

Fig. 87

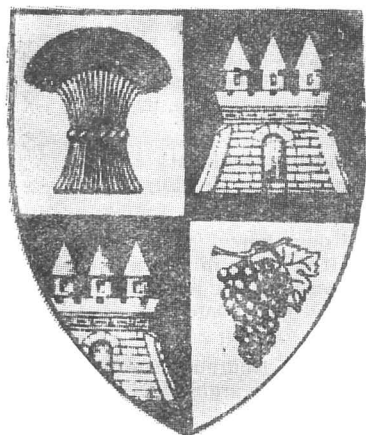

Fig. 88

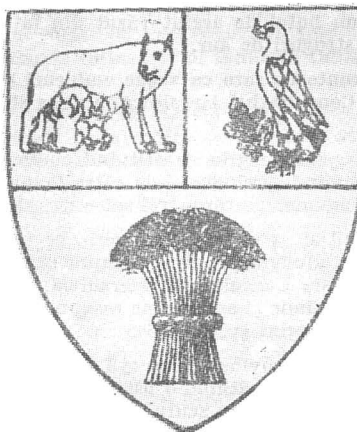

Fig. 89

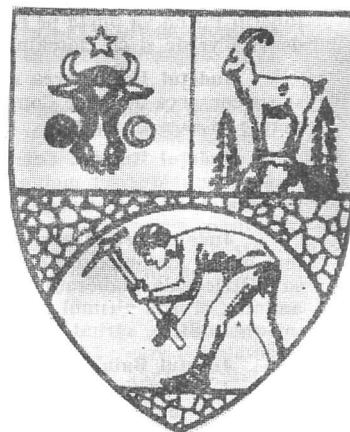

Fig. 90

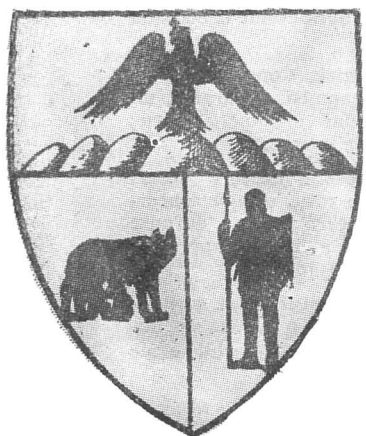

Fig. 91

Fig. 85. Stema județului Dolj alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică. (Les armoiries du district de Dolj élaborées par la Commission Consultative Héraldique (* * * Stemele Regatului României, județelor și municipiilor, în culori, după originile Comisiei Consultative Heraldice, Brașov 1935, p. 2, fig. 23).

Fig. 86. Stema județului Neamț alcătuită de aceeași Comisie Consultativă Heraldică. (Les armoiries du district de Neamț élaborées par la même Commission et à la même époque) (Ibidem, pag. 3, fig. 41).

Fig. 87. Stema județului Constanța alcătuită de aceeași Comisie Heraldică. (Les armoiries du district de Constanța, oeuvre de la même Commission), (Ibidem, p. 2, fig. 20).

Fig. 88. Stema județului Arad, alcătuită de aceeași Comisie menționată. (Les armoiries du district d'Arad par la même Commission Consultative Héraldique), (Ibidem, fig. 2).

Fig. 89. Stema județului Cluj alcătuită de aceeași Comisie amintită. (Les armoiries du district de Cluj, par la même autorité héraldique roumaine). (Ibidem, fig. 19).
Fig. 90. Stema județului Maramureș alcătuită de aceeași Comisie citată. (Les armoiries du district de Maramureș élaborées par la même Commission). (Ibidem, fig. 36).

Fig. 91. Stema județului Năsăud alcătuită de aceeași Comisie ca și precedentele. (Les armoiries du district de Năsăud) (idem), (Ibidem, p. 3, fig. 40).

Județul Arad. Din stema comitatului Arad, Comisia Consultativă Heraldică n-a păstrat în noile arme districtuale arădene decît cetatea cu trei turnuri din cartierul al treilea (al tăiatului-despicat în talpă), renunțînd la celelalte elemente și anume la leii afrontați susținînd un pom din 1° și fasciile ondulate din 2°.²⁴⁵ Astfel numita Comisie a alcătuit pentru județul Arad o stemă compusă dintr-un scut scartelat: în 1° pe azur, un snop de griu de aur, plasat în pal; în 2° și în 3° pe roșu, cetatea Aradului cu trei turnuri cu acoperișuri conice și cu poarta închisă, totul de argint; în 4° pe azur, un ciorchine de struguri de aur cu vrejul și cu o funză verzi (v. fig. 88).

Județul Bihor. Stema comitatului cu același nume purta o serie de mobile (snop de griu, struguri, rîu cu pești, munți) din care majoritatea cu intrat și în componența armelor județene bihorene elaborate de Comisia Consultativă Heraldică. Astfel scutul acestor arme, tripartit în fascie, cîmpul central fiind la rîndul său despicat, cuprinde: în 1° pe azur, un ciorchine de struguri de aur flancat de ambele părți de cite o frunză cu vrej verde; în 2° pe roșu, un snop de griu, de aur, plasat în pal; în 3° pe aur, trei brazi verzi, acostați; în 4° pe verde, o fascie ondulată de argint pe care trei păstrăvi negri, cu cite două puncte roșii, înnoată, unul în spatele celuilalt.

Județul Brașov. Stema acestui județ, creată de Comisia Consultativă Heraldică, a purtat pe roșu, coroana de oțel monarhică a României, în locul vechii coroane heraldice.

Județul Caraș. Din multiplele mobile aflate în stema comitatului Caraș, Comisia Heraldică nu va conserva decît reprezentarea minerului (din cartierul trei) și anume: scutul despicat va purta în 1° pe roșu, un soldat roman conturnat, de argint; purtînd pe pavăză inițialele V.R.R. (Virtus romana reditiva); în 2° pe azur, un miner ținînd un tirnăcop cu ambele mîini cu care lovește un munte stîncos avînd un brad în virful lui, totul de argint.

Județul Ciuc. Stema acestui județ a fost creată de Comisia Consultativă Heraldică din elemente armoriolate legate de tradițiile secuimii de pe respectivele meleaguri, la care a adăugat și o acvilă romană²⁴⁶. Astfel armele districtuale ale Ciucului vor fi incluse într-un scut scartelat, peste care va broșa un scut mai mic central. În 1° pe argint, un soare figurat, roșu, cu 16 raze; în 2° pe roșu, o cruce latină de aur, asuprînd o semilună de argint; în 3° pe roșu, o acvilă neagră, cu zborul în talpă, împietînd asupra unui fulger de argint; în 4° pe argint, trei brazi verzi, acostați și plasați pe o terasă ondulată neagră; în sfîrșit, scutul central va purta pe azur, efigia Fecioarei încoronată de aur, cu pruncul în brațe roșu și cu poalele vestimentelor din același smalt, totul suprapunîndu-se pe o semilună de argint.

Județul Cluj va conserva din stema comitatului cu același nume doar snopul de griu aflat în cartierul 3 al scartelatului. Noile arme districtuale clujene alcătuite de Comisia Consultativă Heraldică vor fi incluse într-un scut tăiat — despicat în șef purtînd în 1° pe aur, grupul statuar lupoaica (conturnată) alăptînd pe Romulus și Remus, totul în culoarea naturală a metalului statuii; în 2° pe roșu, un corb, de asemenea în culori naturale, ținînd un inel de aur în cioc și stînd pe o creangă de stejar cu frunze și ghinde, totul în verde; în 3° pe un azur, snop de griu, de aur, plasat în pal (v. fig. 89).

Județul Făgăraș. Vechea stemă a districtului Făgăraș reprezentînd trei pești suprapuși (cel din mijloc conturnat) a fost, în mod inexplicabil, total exclusă din noile arme județene făgărășene alcătuite de către Comisia Consultativă Heraldică. Astfel această nouă stemă (legată de tradiția descălecatului Țării Românești²⁴⁷) conține pe roșu o poartă de cetate de argint, încoronată de aur (cu o coroană domnească deschisă simbolizînd stăpînirea românească asupra acestor meleaguri) și cu o arcadă în ogivă în care se inscrie un călăreț vîzînd din față, în armură și ținînd în dextra o lîncie și în senestra un scut, totul de argint; în talpă, o fascie din același metal.

Județul Hunedoara. va prelua întocmai stema comitatului cu același nume reprezentînd armele Corvineștilor. Astfel Comisia Consultativă Heraldică va sancționa fără modificări armele districtuale hunedorene care înfățișează pe azur, un corb în culori naturale ținînd în cioc un inel de aur cu un rubin și stînd pe o creangă de stejar, cu frunze și cu ghinde, totul în verde.

Județul Maramureș va menține din stema vechiului comitat cu același nume, doar imaginea unuia din cei trei mineri aflați în primul cartier al tăiatului, precum și bolta

²⁴⁵ *Ibidem*, p. 22.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ *Ibidem*.

circulară a galeriei de mină. Astfel, în noua stemă elaborată de Comisia Consultativă Hera - dică, scutul tăiat-despicat în șef va purta în 1° pe roșu, un cap de zimbru negru văzut din față, cu o stea de aur între coarne și flancat la dextra de o roză din același metal și la senestra de o lună conturnată de argint (simbolizând tradiția descălecării Moldovei de către Bogdan, voievodul Maramureșului); în 2° pe azur un țăp sălbatic de aur (simbol economic²⁴⁸), stînd pe o stîncă din același metal, flancată de doi brazi verzi; în 3° într-o galerie de mină alcătuită din bolovani, de argint, sub o boltă neagră, un miner, din același metal, lucrînd în poziție aplecată cu un lîrnăcop ținut în ambele mîini (v. fig. 90).

Județul Mureș. Din stema dublă a fostului comitat Turda—Mureș, Comisia Consultativă Heraldică a înlăturat scutul cu cavalerul²⁴⁹, alcătuiind armele județene ale Muresului dintr-un scut cu cîmpul roșu străbătut de două fascii de aur peste care broșează un arbore (măr) verde pe o terasă din același smalt, purtînd pe crengile sale mere de aur și avînd în șef o stea cu opt raze din același metal.

Județul Năsăud. Din stema veche a comitatului Bistrița-Năsăud s-au înlăturat armele bistrițene²⁵⁰, iar în armele Năsăudului, s-a modificat peisajul cu războinicul cu sulită și pavăză ovală și cu cîinele de vînătoare²⁵¹, păstrîndu-se în schimb acvila și cei șapte munți. Astfel stema numitului județ, în versiunea Comisiei Consultative Heraldice, se prezintă sub forma unui scut tăiat-despicat în talpă purtînd: în 1° pe azur, o acvilă cruciată neagră cu zborul în jos, larg deschis, stînd pe un munte flancat de ambele părți de cîte alți trei, loți șapte smaltați în verde; în 2° pe roșu, lupoanca capitolină conturnată, alăptînd pe Romulus și Remus, totul în negru; în 3° pe aur un soldat roman, de asemenea în negru, cu o sulită în dextra și un scut în senestra purtînd inițialele V.R.R. (Virtus romana rediviva) de aur (v. fig. 91).

Județul Odorhei va prezenta în stema elaborată de aceeași Comisie Consultativă un scut scartelat de argint și azur, în care în 1° și 4° vor fi reprezentate cinci, respectiv patru cruci de azur, plasate 2, 1, 2 și 2, 1, 1, iar în 2° și 3° o cetate de argint cu poarta închisă și cu trei turnuri crenelate (dintre care cel central mai înalt și acoperit), flancate la dextra de o semilună conturnată de aur, iar la senestra de un soare din același metal.

Județul Sălaj va conserva din mobilele fostului comitat cu același nume doar vechea cetate a Șimleului și brațul ținînd ramura de stejar cu ghinde și ciorchinele de struguri. Astfel stema acestui județ alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică va prezenta un scut scartelat roșu și azur purtînd în 1° un braț de argint ieșînd din flancul senestru al cartierului și ținînd în mînă, în șef, o ramură de stejar cu două frunze verzi și o ghindă de aur, apoi două spice din același metal, iar înspire talpă, un ciorchine de struguri, tot de aur, cu o frunză de viță verde; în 2° o cetate cu trei bastioane așezată pe o terasă neagră; în 3° o căprioară de argint în poziție rampantă; în 4° trei fascii ondulate, de aur.

Județul Satu-Mare. Stema fostului comitat cu același nume cuprindea nouă cartiere din care Comisia Consultativă a exclus cinci și anume racul, peștele, fasciile, acvila și ghindele²⁵²; astfel stema elaborată de numita comisie e formată dintr-un scut scartelat roșu și azur avînd și un ecuson central, purtînd în 1° un cerb conturnat, de argint, trecînd; în 2° un măr (arbore) smuls, și cu mere atîrnînd pe crengile sale, totul de argint; în 3° un spic de griu de aur, plasat în pal; în 4° un ciorchine de struguri din același metal, cu două frunze verzi; ecusonul central, pe verde, un turn crenelat de argint, cu poarta deschisă.

Județul Severin. Comisia Consultativă Heraldică a alcătuit stema acestui județ formată dintr-un scut tăiat: în 1° pe azur un stup de nuiele, de argint, flancat de ambele părți de cîte un grup de trei albine de aur, reprezentate în zbor, plasate în pal, 2 și 1 și cu capul în șef; în 2° pe roșu, o dextroșeră ținînd în mînă o spadă ușor curbată, totul de argint și fiind flancată la dextra de o semilună întoarsă, din același metal, iar la senestra de un soare de aur; registrul inferior e ocupat de un pod de aur cu două arcade, plasat peste valurile de argint ale unui riu (v. fig. 92).

Județul Sibiu. Din vechea stemă a fostului scaun săsesc cu același nume, s-au înlăturat semnul bidelta terminat la cele patru colțuri prin cîte o frunză de lei, precum și cele două spade încrucișate cu garda în șef²⁵³ (ce s-au conservat în stema orașului Sibiu), menținîndu-se în schimb cetatea țărănească. Comisia Consultativă Heraldică a alcătuit astfel armele

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ *Ibidem*.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ *Redy Lexicon*, vol. III, Budapesta, 1911, p. 223.

²⁵² I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 23.

²⁵³ *Ibidem*.

judetene ale Sibiului: pe azur o cetate de argint cu poarta închisă și cu un turn crenelat din care ies șase spice de grâu de aur, așezate în evantai; respectiva cetate nu este lerasată.

Județul Someș. Creat pe teritoriul fostului comitat Solnoc-Dobica, județul Someș a preluat din stema numitului comitat cetatea, înlăturându-i-se caracteristicile de cetate-biserică, fiind îndepărtat și călărețul în goană²⁵⁴. Astfel Comisia Consultativă Heraldică a creat stema districtuală someșană introducând pe azur o cetate de argint cu o poartă deschisă flancată de două turnuri crenelate, deasupra porții figurind un scut roșu purtând stema cu capul de bour (și cu elementele anexe) ale Țării Moldovei, simbolizând vechea stăpânire a domnilor acestui principat asupra cetăților Ciceului și Cetății de Baltă cu respectivele ținuturi transilvănene din jurul lor.

Județul Tirnava-Mare. Comisia Consultativă Heraldică a alcătuit stema acestui județ compusă dintr-un scut tăiat-despicat în șef: în 1° pe azur un braț gol de argint (ieșind din linia de despicare) ținând un butuc, smuls, de viță de vie cu patru frunze, totul în verde și patru ciocchini de struguri, de aur (stema orașului Medias); în 2° tot pe azur, o cetate de argint cu trei turnuri crenelate și cu o poartă deschisă în care se înscrie un leu de aur, încoronat din același metal și ținând în ambele labe o sulită de aur (stema orașului Sighișoara); în 3° pe roșu o fascie undată de argint (simbolizând râul Tirnava-Mare).

Județul Tirnava-Mică. Din vechea stemă a comitatului Tirnavei, Comisia Consultativă Heraldică a conservat grifonul și fasciile care vor apărea și în armele numitului județ. Astfel, într-un scut despicat vor fi reprezentate: în 1° pe roșu, un grifon de aur ținând în gheara dreaptă un ciocorcin de struguri din același metal, cu o frunză verde și stind pe o terasă compusă din trei coline din același smalt; în șef și în talpă se găsesc câte o fascie de aur care încadrează animalul fabulos menționat; în 2° pe azur, o cetate de argint cu două turnuri crenelate și cu o poartă deschisă în care este încadrat un cap de bour negru cu o stea de argint între coarne și flancat la dextera de o roză și la senestra de o semilună conturnată, ambele de asemenea negre.

Județul Timiș-Torontal. Din stemele comitatelor Timișului și al Torontalului, Comisia Consultativă Heraldică n-a preluat decât din armele primei dintre aceste unități administrativ-teritoriale reprezentarea leului cu spadă, a fasciilor și cetatea Timișoarei²⁵⁵. Astfel, numita Comisie va alcătui armele districtuale ale Timiș-Torontalului în modul următor: într-un scut tăiat-despicat în șef, în 1° pe argint, un corb conturnat în culori naturale, ținând în cioc un inel de aur cu rubin și stind pe o ramură de stejar cu frunze și ghinde, totul în verde; în 2° tăiat, în primul, pe negru, un leu de aur ieșind din linia de tăiere, ținând în laba dreaptă o spadă plasată în bară din același metal; în al doilea, fasciat de șapte piese, roșu și aur; în 3° pe azur, pe o terasă verde străbătută la dextera, în bandă, de un riu de argint, apare cetatea Timișoarei cu zidurile, cu turnurile și clădirile din cuprinsul ei, totul de argint, doar cu acoperișurile roșii.

Județul Trei-Seane. Stema fostului scaun secuiesc s-a păstrat în întregime, Comisia Consultativă Heraldică înfățișând stema numitului județ românesc sub forma unui scut de azur purtând o dextroșeră în armură de oțel, ținând o spadă cu gaida de aur și cu lama de argint, care străpunge o inimă roșie, fiind flancată la dextera de un soare figurat de aur, cu 16 raze, iar la senestra de o semilună întoarsă de argint, însoțită de trei stele (1, 2) de aur.

Județul Turda. Armele fostului comitat cu același nume, purtând elemente ce nu mai corespundeau situației nou create, au fost în totalitate înlăturate²⁵⁶, Comisia Consultativă Heraldică alcătuiind o stemă nouă în care pe aur, apare reprezentat un stejar smuls, cu o coroană de frunziș și cu ghinde, totul în verde, purtând pe mijlocul trunchiului său un ecuson tripartit în fascie, în culorile naționale românești: azur, aur și roșu.

Trecind acum la stemele municipale și orășenești, vom menționa cu titlu de exemplu stemele citorva municipii mai însemnate, cit și cele ale citorva orașe reședință de județ, atrăgând atenția asupra faptului că scuturile acestui gen de armerii sînt timbrate de coroane murale aparținînd mai multor categorii bine distincte. Astfel Comisia Consultativă Heraldică a folosit: a) coroane murale cu șapte turnuri (pentru municipii), b) coroane murale cu cinci turnuri (în general pentru orașele reședință de județ) și c) coroane murale cu trei turnuri (pentru centre urbane de mai mică însemnătate). Vom exemplifica acum cîteva dintre stemele municipale și orășenești alcătuite de numita Comisie Heraldică între 1924–1936.

²⁵⁴ *Ibidem*.

²⁵⁵ *Ibidem*. Autorul raportului precizează că în stema județului Timiș, n-au mai fost incluse crucea dublă și firește (cască) cu inițialele lui Frantz-Joseph, aceste elemente fiind înlocuite prin corbul din armele Corvinilor.

²⁵⁶ *Ibidem*. I. C. Filitti confundă aci stema județului Turda cu cea a orașului omonim.

Municipiul București. Vechea stemă municipală a Capitalei noastre, reprezentând pe cuviosul Dimitrie (Basarabov²⁵⁷) folosită neîntrerupt de la 1868 încoace, a fost modificată la 1930 de către Comisia Consultativă Heraldică care a stabilit la acea dată un alt aspect armeriilor orașului București, conservând totuși neschimbată efigia sfântului, cu diferența doar că scutul care îl includea nu mai era de sine stătător, ci plasat cu smaltul schimbat (roșu în loc de azur) pe pieptul acvilei României, la rîndul ei inclusă într-un scut în cîmp de azur. Așadar, noua stemă municipală bucureșteană cuprindea pe azur, o acvilă de aur cruciată și încoronată, ținînd în gheara dextră o spadă din același metal și în cea senestră un sceptru de asemeni de aur; acvila purta pe piept ecusonul în cîmp roșu cu sf. Dimitrie, iar peste coada pasării heraldice, înspre talpa scutului, se desfășura în falduri bogate o eșarfă roșie, tivită cu aur, pe care se găsea înscrisă vechea deviză orășenească cunoscută: „Patria și dreptul meu”. Scutul era timbrat de o coroană murală (de municipiu) cu șapte turnuri și purtînd în cimier o acvilă cruciată, neagră, cu zborul larg deschis spre lalpă (v. fig. 93).

Municipiul Iași. Cam la aceeași epocă, Comisia Consultativă Heraldică fixează și Iașilor o stemă nouă. Astfel, turnul crenelat și însoțit de cei doi delfini afrontați din stema stabilită la 1851, va fi transformat — în scutul în cîmp roșu al armelor municipale ieșene — într-o cetate cu un turn crenelat central, flancat de două turnulețe acoperite și avînd poarta deschisă, suprapusă de un ecuson, de asemenea în cîmp roșu, purtînd vechea emblemă de pe sigiliile orașului Iași din veacul al XVII-lea și anume un cal în fugă, avînd deasupra o coroană domnească deschisă (ambele mobile în negru). Numita Comisie a renunțat la delfinii afrontați ca suporți, în schimb a timbrat scutul stemei ieșene cu o coroană murală cu șapte turnuri (de municipiu), purtînd în cimier un cap de zimbru negru, cu gît, văzut din față și cu extremitățile inferioare terminate în chip de lambrechini, de asemenea negri (v. fig. 94).

Municipiul Galați. Comisia Consultativă Heraldică va modifica și stema municipală gălățeană, în sensul că va renunța la ancoră, reintroducînd vechea emblemă cu cei doi pești de pe pecetiile din veacul al XVII-lea ale orașului, precum și corabia din marca mai veche a județului Covurlui. Astfel, scutul tăiat-despicat în talpă al stemei municipale a Galaților va conține în 1° pe azur, navigînd spre senestra pe valuri de argint, o corabie din același metal cu două catarge, cu pinzele întinse și cu cite un fanion în virful catargelor și unul la pupă; în 2° pe roșu, doi pești arcuți, de argint, plasați în pal, cu capul în șef; în 3° pe aur, un caduceu negru, simbol al comerțului înfloritor dezvoltat în special în portul orașului. Scutul e timbrat de o coroană murală municipală (cu șapte turnuri), v. fig. 95.

Orașul Focșani. Stema fixată acestui centru urban prin decretule domnești din 1862 și 1867 (care în mod practic, după cum am văzut, nu s-au aplicat), a fost înlocuită de Comisia Consultativă Heraldică printr-o stemă cu un scut despicat, avînd un șef; astfel în 1° pe roșu, un cap de zimbru negru, cu o stea de aur între coarne, flancat la dextra de o roză și la senestra de o semilună conturnată, ambele de același metal; în 2° pe azur, o acvilă valahică, cruciată, de aur, cu zborul deschis înspre talpă, flancată în șef la dextra de un soare, la senestra de o semilună întoarsă; în șef, pe roșu, o coroană domnească închisă, de aur și purpură. Prin aceste mobile, numita Comisie a voit să marcheze mai sugestiv și mai heraldic Unirea celor două principate românești²⁵⁸ prin stemele lor, reunite sub o coroană unică. În plus, pe o eșarfă însoțind scutul la baza lui, se află înscrisă deviza, în exclusivitate a orașului Focșani: „Unirea face puterea”. Scutul e timbrat de o coroană murală cu cinci turnuri (de oraș, capitală de județ).

Orașul Pitești care, după perioada revoluționară din 1848, cînd primise, după cum am văzut, o stemă cu un personaj feminin simbolizînd Libertatea, renunțase la un însemn municipal exclusiv, arborînd fie acvila județului Argeș, fie pe cea a țării, va primi de la Comisia Consultativă Heraldică o altă stemă și anume pe azur o acvilă neagră, cu zborul în jos, ținînd în gheare hampa unui drapel tricolor cu flamura ondulată²⁵⁹. Scutul e timbrat de o coroană murală cu cinci turnuri (de oraș reședință de județ), v. fig. 96.

Orașul Birlad. Comisia Consultativă Heraldică va reda acestui oraș vechiul însemn municipal din veacul al XVII-lea cu cei trei pești și roata de moară²⁶⁰. Astfel, pe un scut de azur, fără alte partițiuni, sint reprezentați trei pești de argint, plasați în pal (2 și 1), avînd

²⁵⁷ Deși imaginile ce vor apărea, în multiple variante, pe armeriile Capitalei între 1864 și 1930, precum și între 1930–1948, nu vor fi cele ale cuviosului Dimitrie, călugăr în mănăstirea Basarabov din Bulgaria, ci acele ale sfîntului militar Dimitrie, martir roman din epoca diletiană (v. Dan Cernovodeanu, *Contribuțiuni la studiul stemei municipiului București în sec. XIX–XX*, loc. cit., p. 172).

²⁵⁸ J. C. Filitti, *op. cit.*, p. 16.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 17.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 16.

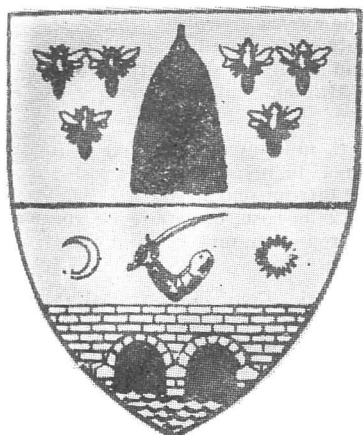

Fig. 92

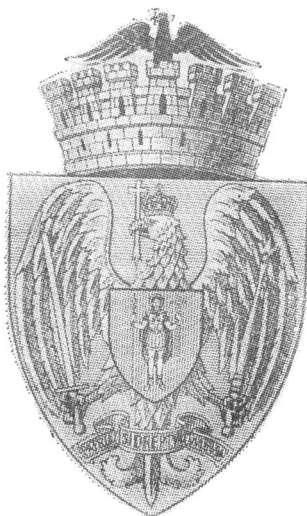

Fig. 93

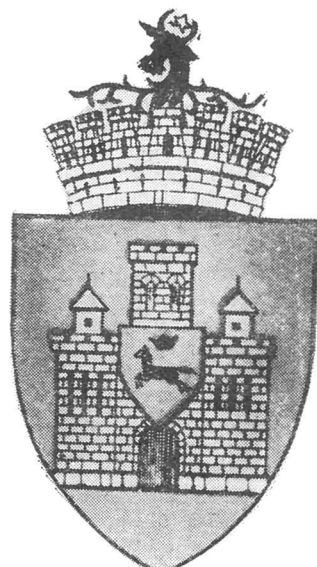

Fig. 94

Fig. 92. Stema județului Severin alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică. (Les armoiries du district de Severin (idem), (Ibidem, fig. 53).

Fig. 93. Stema municipiului București alcătuită în 1930 de către Comisia Consultativă Heraldică. (Les armoiries de la ville municipale de Bucarest élaborées en 1930 par la même Commission Consultative Héraldique). (Ibidem p. 4, fig. 72).

Fig. 94. Stema municipiului Iași alcătuită de aceeași Comisie Consultativă Heraldică. (Les armoiries de la ville municipale de Jassy oeuvre de la même Commission. (Ibidem, fig. 87).

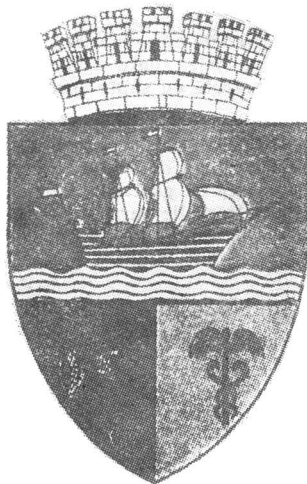

Fig. 95

Fig. 96

Fig. 95. Stema municipiului Galați alcătuită de aceeași Comisie Heraldică. (Les armoiries de la ville municipale de Galați) (idem), (Ibidem, fig. 96).

Fig. 96. Stema orașului Pitești alcătuită de aceeași Comisie menționată. (Les armoiries de la ville de Pitești) (idem) (Enciclopedia Românică, vol. II, București, 1938, p. 651).

în centru o roată de moară (de apă) cu palete, totul din același metal. Scutul e timbrat cu o coroană murală cu cinci turnuri (de oraș reședință de județ).

Municipiul Brăila. Renunțând la vechiul însemn municipal brăilean (vasul fluvial cu aburi), Comisia Consultativă Heraldică va menține în noua stemă a acestui centru urban doar acvila valahică, adăugându-i și reprezentarea cetății întărite care existase odinioară în perimetrul orașului modern. Ca atare, stema remaniată va conține pe azur o cetate de argint cu două turnuri și cu poarta închisă, asuprită de o acvilă cruciată de aur cu zborul larg deschis, împietind asupra unei semilune de argint; la baza scutului e plasată o fascie undată din același metal, simbolizând Dunărea. De asemenea, acvila valahică asuprind semiluna, semnifică autoritatea de stat românească care a preluat de la turci fosta raia a Brăilei. Scutul e timbrat cu o coroană murală cu șapte turnuri (municipală).

Orașul Tecuci. Reactualizând iepurele din vechile peceti municipale tecucene din veacul al XVII-lea, Comisia Consultativă Heraldică mai adaugă în noua stemă a acestui oraș și turnul de veghe citat de cronica lui Miron Costin²⁶¹. Astfel într-un scut despicat, aflăm în 1° pe azur, un turn de pază pe un munte, totul de argint; în 2° pe roșu, un iepure de aur deasupra căruia, în șef, apar două stele din același metal. Coroana murală ce timbrează scutul are cinci turnuri, deci de reședință de județ.

Orașul Turnu-Severin. Dotînd acest oraș cu o stemă proprie, Comisia Consultativă Heraldică va elabora armele respectivului centru urban sub forma unui scut despicat, în 1° pe roșu, cuprinzînd o porțiune din podul de argint al lui Traian de la Drobeta pe care trece un leu de aur; piloanele podului sînt scăldate de valurile Dunării de argint, din porțiunea inferioară (dîspre talpă) a scutului; în 2° pe azur, avînd de asemenea la baza cartierului valurile Dunării din același metal, un turn crenelat, tot de argint (turnul lui Sever) cu poartă deschisă deasupra căreia se află o cruce trilobată la extremități, asuprind o semilună, ambele în negru. Scutul este timbrat de o coroană murală cu cinci turnuri (de oraș reședință de județ), v. fig. 97.

Municipiul Arad. Conservînd din vechea stemă municipală doar cetatea Aradului (renunțînd la dextroșera cu spadă, la ghiulele aprinse cit și la poarta de cetate cu grilă), Comisia Consultativă Heraldică va înfățișa armele municipale arădene sub forma unui scut tăiat printr-o fascie de argint (care se suprapune liniei de tăiere); astfel avem în 1° pe roșu, cetatea Aradului cu două contraforturi, cu trei turnuri acoperite și cu o poartă închisă, totul de argint; în 2° tot pe roșu, însemnele episcopatului (orașul fiind precum se știe sediu episcopal), alcătuit din mitră, cruce și cirje, toate de aur, ultimele două fiind plasate în cruce. Scutul e timbrat cu o coroană murală cu șapte turnuri (municipală), v. fig. 98.

Municipiul Satu-Mare. Cu excepția înlăturării coroanei din virful turnului central al cetății, Comisia Consultativă Heraldică va menține întocmai stema municipală sătmăreană, reprezentînd pe azur, pe malul unei ape de argint, o cetate din același metal, cu ziduri crenelate, dotată cu un turn cu o poartă cu grătarul deschis, în care se încadrează în cîmp negru un leu de aur, cu limba și ghiarele roșii; turnul central este flancat pe ambele părți de cite un palmier cu fructe pe ramuri, la rîndul lor flancați de cite un cavaler în armură completă ținînd în mîini cite o spadă. Scutul e timbrat de o coroană murală municipală, cu șapte turnuri (v. fig. 99).

Municipiul Tîrgu-Mureș. Îndepărtîndu-se din vechea stemă a scaunului secuiesc cu același nume doar capul de urs străpuns de sabie și înlocuindu-se cu o balanță, simbol al scaunului de judecată care a fost respectivul centru urban²⁶², Comisia Centrală Consultativă a menținut în linii mari, aspectul vechilor arme municipale ale Tg. Mureș. Astfel, pe azur apare o dextroșeră în armură de argint ținînd în mina de culoarea carnației, o spadă cu garda de aur și lama de argint străpungînd o inimă roșie; în cantonul superior dextru, o balanță de aur cu talgerele în echilibru. Scutul este timbrat cu o coroană murală municipală cu șapte turnuri (v. fig. 100).

Alte municipii transilvănene precum **Clujul, Brașovul, Sibiul**, etc., și-au păstrat ne schimbate vechile lor steme orășenești cunoscute, adăugându-li-se firește noile coroane murale. Vom emite în continuare cîteva concluzii cu caracter general ce putem desprinde din analiza armelor districtuale și municipale, operă a Comisiei Consultative Heraldice.

Dacă activitatea Comisiei Consultative Heraldice a fost în general meritorie, ea a avut și oarecare scăderi și anume în primul rînd, metoda nu tocmai inspirată de a dota toate scu-

²⁶¹ *Ibidem*, p. 17.

²⁶² *Ibidem*, p. 25. Totuși autorul pretinde că din stema Tg. Mureș, s-a îndepărtat și coroana din virful spadei, element care însă nu există în stema Tg. Mureș, ci doar în cea a Odorheiului, unde în schimb ca și la Miercurea-Ciuc, se menține capul de urs.

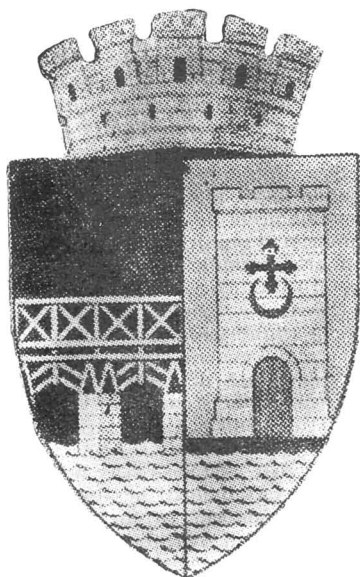

Fig. 97

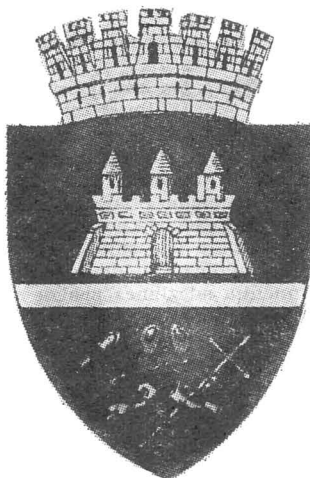

Fig. 98

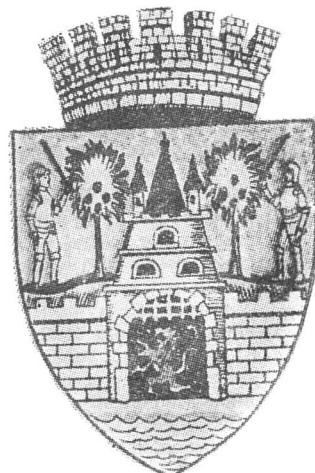

Fig. 99

Fig. 97. Stema orașului Turnu Severin alcătuită de aceeași Comisie amintită.
(*Les armoiries de la ville de Turnu-Severin*) (idem), (Ibidem, p. 694).

Fig. 98. Stema municipiului Arad alcătuită de aceeași Comisie citată. (*Les armoiries de la ville municipale d'Arad*) (idem) (* * * *Stemele Regatului României, județelor și municipiilor...*, p. 4, fig. 76).

Fig. 99. Stema municipiului Satu-Mare alcătuită de aceeași Comisie ca și precedentele. (*Les armoiries de la ville municipale de Satu-Mare*) (idem) (Ibidem, fig. 80).

Fig. 100. Stema municipiului Tg. Mures alcătuită de Comisia mai sus menționată.
(*Les armoiries de la ville municipale de Tg. Mures*) (idem), (Ibidem, fig. 90).

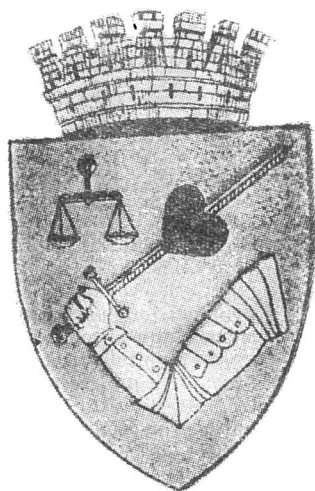

Fig. 100

turile județelor moldovene (după ideea mai veche a lui Ștefan D. Grecianu) cu câmp roșu, imitând scuturile județelor muntene care avuseseră într-adevăr, fără excepție, câmpul de azur²⁶³. Apoi Comisia a omis să corecteze poziția unui număr de embleme județene, menținându-le orientarea spre senestra care provenea din poziția avută de aceste embleme pe sigiliile mari domnești din secolul al XVIII-lea în care amplasarea respectivă era justificată prin

²⁶³ Precursorul acestui sistem a fost Ștefan D. Grecianu, care în lucrarea sa, deseori citată în studiul de față (*Eraldica română, Acte preliminare...*, p. 144–151) a preconizat în proiectele sale de steme județene folosirea albastrului pentru mobilele armelor județene muntenești și al roșului pentru cele moldovenesti, deosebirea de culoare servind în același timp și la localizarea geografică a districtelor respective.

motive de curtoazie heraldică. Mai departe, Comisia a exagerat în bună măsură procesul de heraldizare a emblemelor tradiționale ale județelor României anterioare anului 1918, metalizând integral figurile omenești și animalele care — conform tradiției românești puternic influențată de practicile heraldicei transilvănene din secolele XVI și XVII — ar fi trebuit înfățișate în culori naturale. În sfârșit, desenul unitar, prezentând multă acuratețe, al stemelor create de către Comisia Consultativă Heraldică va împinge cam prea departe neutralitatea stilului oficial, ajungându-se uneori la un convenționalism lipsit în mare măsură de personalitate.

Dar aceste imperfecțiuni minore, nu vor putea scădea marele merit al Comisiei Consultative Heraldice — pe care l-am mai subliniat mai sus — și anume acela de a fi introdus pentru prima oară o concepție heraldică unitară în armorialul județean și municipal al întregului teritoriu românesc. Prin această activitate a numitei Comisii, arta heraldică districtuală și municipală românească s-a integrat în renașterea modernă a artei heraldice europene chiar dacă un număr destul de mare de embleme (mai ales municipale) create de Comisia în cauză nu au reușit să se impună în conștiința socială a poporului nostru. În schimb noile versiuni ale emblemelor, avînd o tradiție anterioară mai solidă, au obținut sufragiul general al maselor, fapt dovedit în 1972, cînd opinia publică din județe și municipii, consultată de către Comisiile populare locale, și-a dat unanim adeziunea pentru readaptarea în noile steme județene și municipale a multora dintre aceste embleme reactualizate de către Comisia Consultativă Heraldică după 1921.

În final, mai trebuie amintit ca un ultim aport al numitei Comisii și folosirea în descrierea stemelor create sau perpetuate de acest for științific, a unei terminologii heraldice adecvate, bazată în bună măsură pe termenii de specialitate introduși anterior în lucrările sale de către generalul P.V. Năsturel, apreciatul heraldist român de la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului nostru.

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

După proclamarea la 30 decembrie 1947 a Republicii Populare Române organele puterii locale au primit dreptul de a uza în orice împrejurare (inclusiv în sigiliile lor) de stema Republicii.

După cum am amintit la începutul acestui studiu, prin decretul nr. 503 din 16 decembrie 1970 emis de Consiliul de Stat, s-au instituit noi steme pentru județele și municipiile din Republica Socialistă România. Competența elaborării noilor steme care, după cum stipula decretul amintit, trebuiau să reprezinte prin mijloace simbolice atît trecutul istoric cît și realitățile economice, sociale și politice actuale, revenea comitetelor executive ale consiliilor populare județene și municipale. Proiectele de steme elaborate de organele locale urmau a fi supuse spre aprobare Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

Comitetele executive ale Consiliilor populare județene și municipale au procedat la întocmirea proiectelor de steme, antrenînd în această acțiune un număr important de specialiști din diferite domenii de activitate. La definitivarea acestor proiecte și-au adus contribuția prin propuneri și sugestii concrete comisiile permanente, deputații și locuitorii municipiilor, orașelor și comunelor din județe.

În vederea asigurării unei concepții unitare în structura heraldică a elementelor alese de Consiliile populare județene pentru a figura în noile steme în cadrul fostei Direcții generale a Consiliilor Populare din Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a funcționat pe toată durata acțiunii de elaborare a proiectelor de steme un colectiv de lucru din care au făcut parte mai mulți specialiști.

Prin Decretul 302 din 25 iulie 1972²⁶⁴ Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a aprobat noile steme ale județelor și municipiilor țării care și-au primit astfel consacrarea definitivă. Noile steme ale celor 39 de județe și 47 de municipii prezintă următoarele caracteristici:

a) Scuturile stemelor județene adoptă forma rectangulară cu vîrfurile în ogivă de la începutul secolului al XV-lea, formă de scut adeseori folosită în arta heraldică a țărilor române.

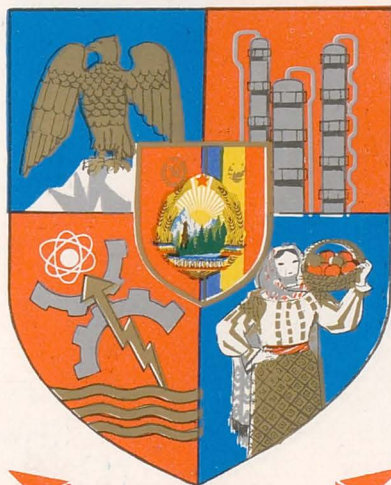
²⁶⁴ Publicat în „Buletinul oficial” al R.S.R., VIII, 1972, nr. 127, din 16 noiembrie, Partea I-a, p. 1022—1035.

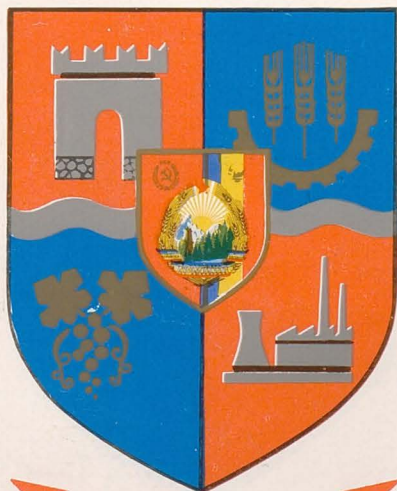

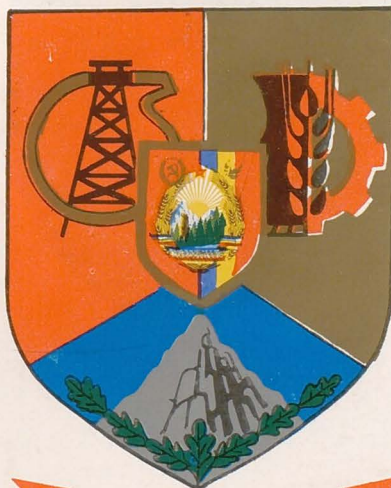
JUDEȚUL ALBA

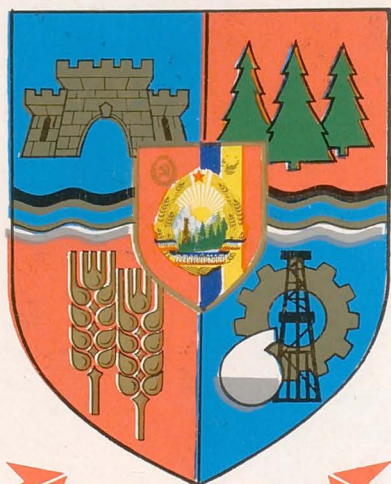
JUDEȚUL ARGEȘ

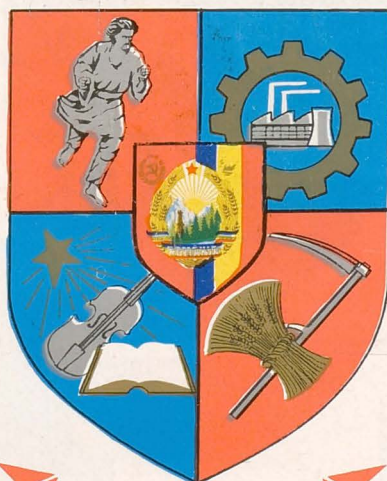
JUDEȚUL ARAD

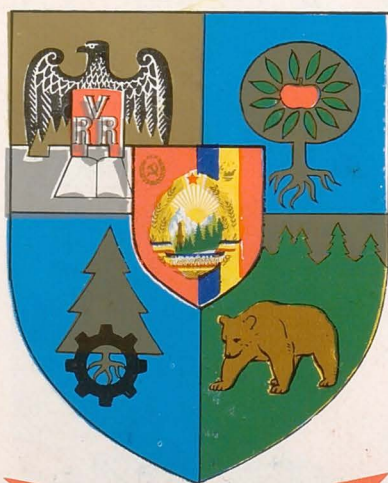
JUDEȚUL BACĂU

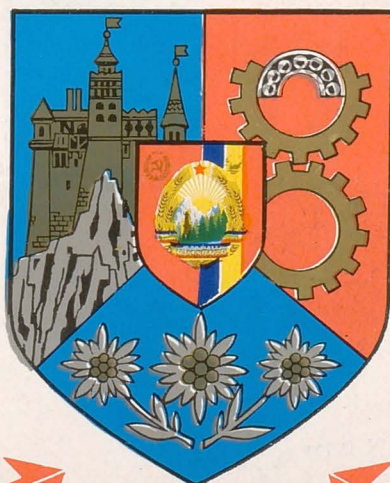
JUDEȚUL BIHOR

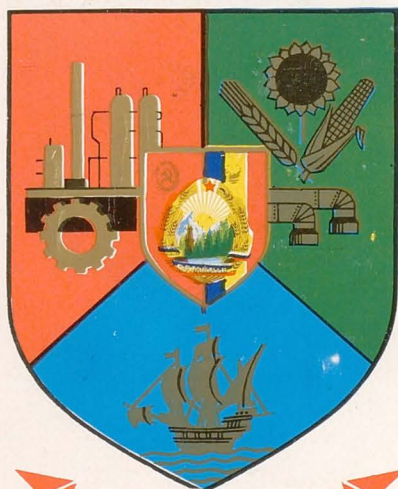
JUDEȚUL BOTOȘANI

JUDEȚUL BISTRIȚA-NĂSAUD

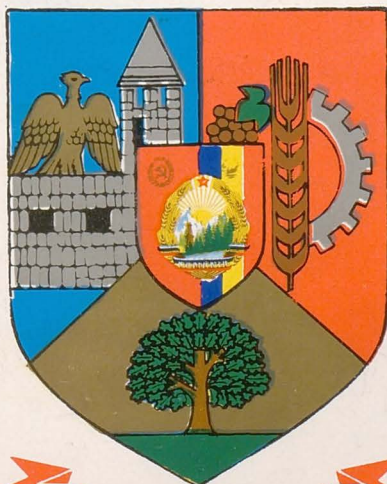
JUDEȚUL BRAȘOV

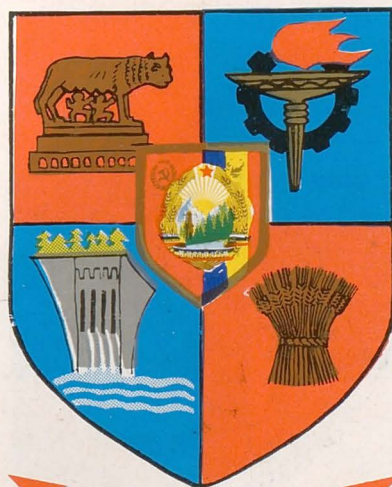
JUDEȚUL BRĂILA

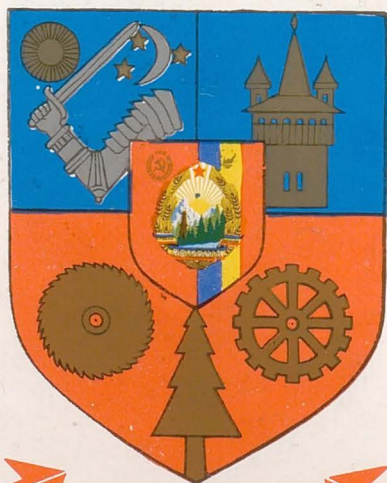
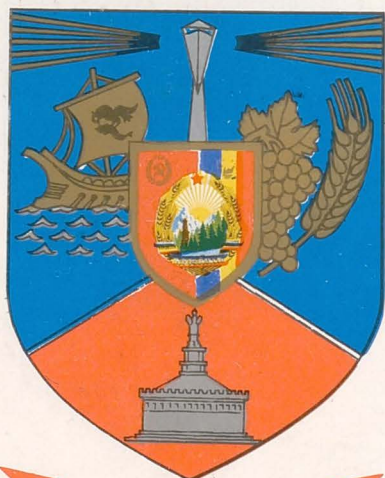
JUDEȚUL CARAȘ-SEVERIN

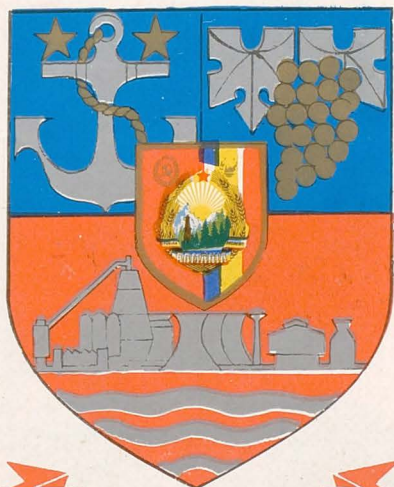

JUDEȚUL BUZĂU

JUDEȚUL CLUJ

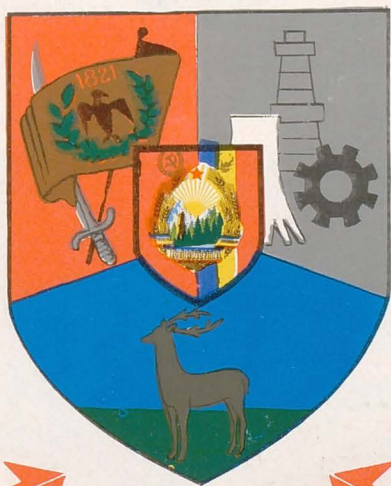

JUDEȚUL GALAȚI

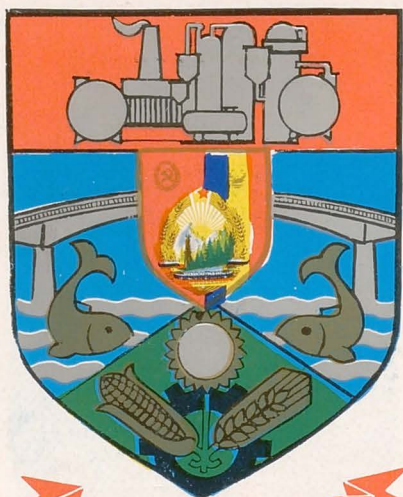
JUDEȚUL HARGHITA

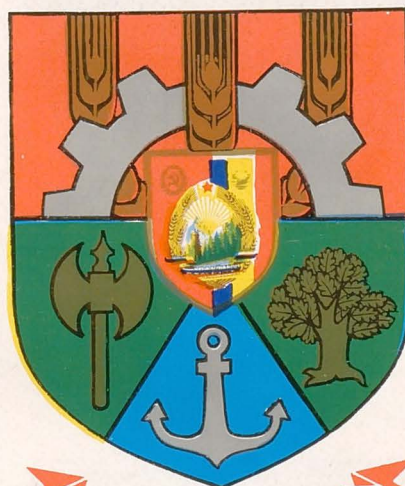
JUDEȚUL GORJ

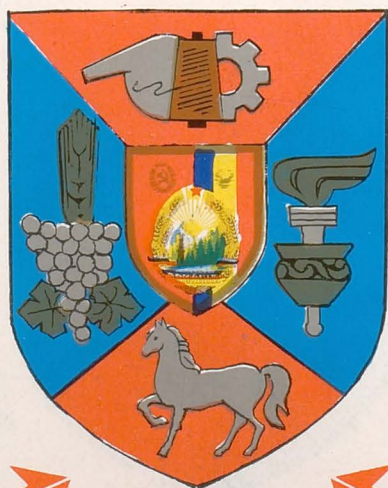
JUDEȚUL HUNEDOARA

JUDEȚUL IALOMIȚA

JUDEȚUL ILFOV

JUDEȚUL IAȘI

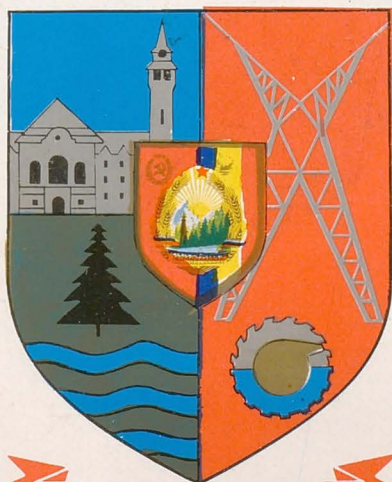
JUDEȚUL MARAMUREȘ

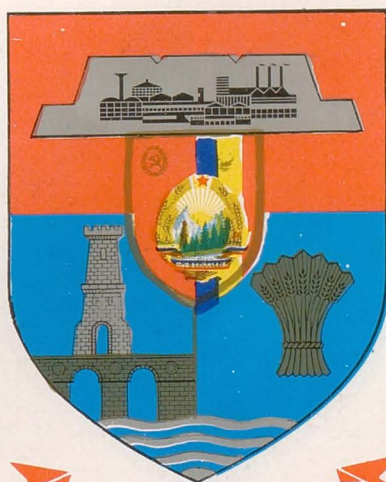
JUDEȚUL MEHEDINȚI

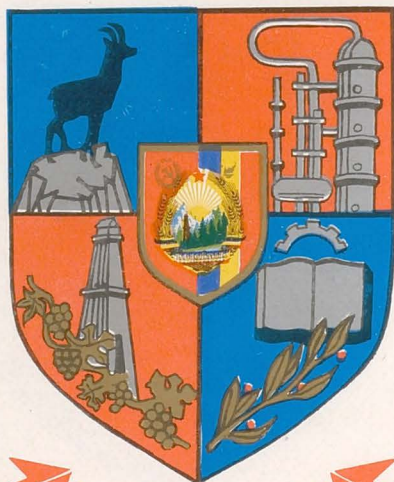
JUDEȚUL NEAMȚ

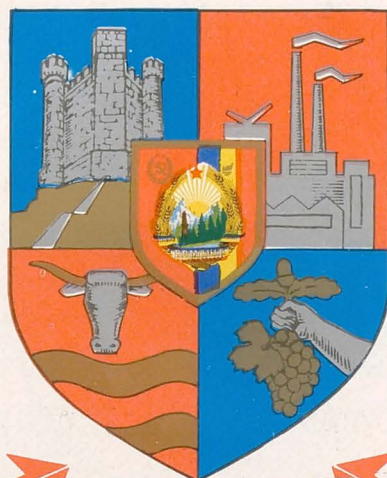
JUDEȚUL MUREȘ

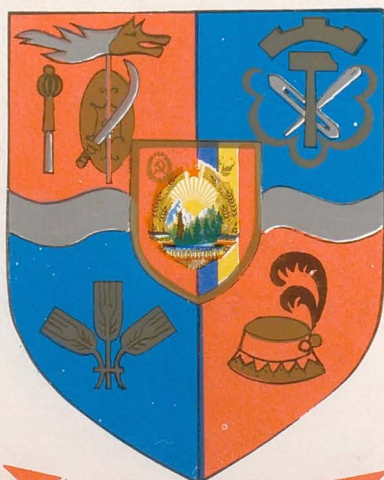
JUDEȚUL OLT

JUDEȚUL PRAHOVA

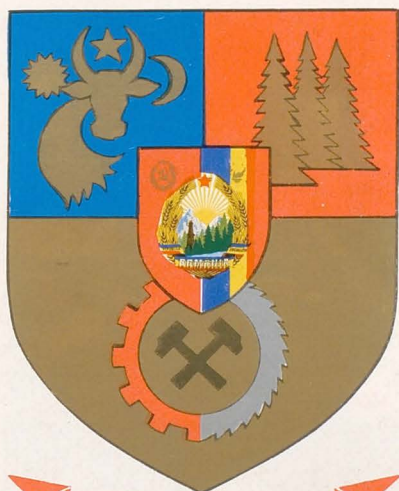
JUDEȚUL SALAJ

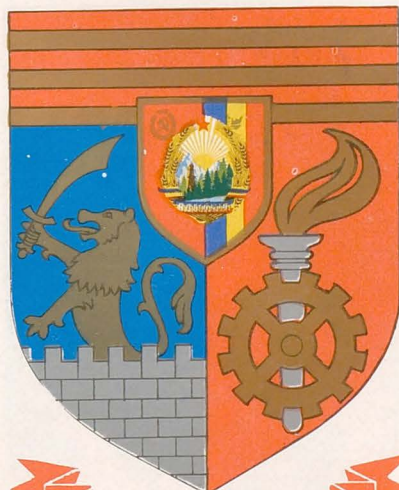
JUDEȚUL SATU-MARE

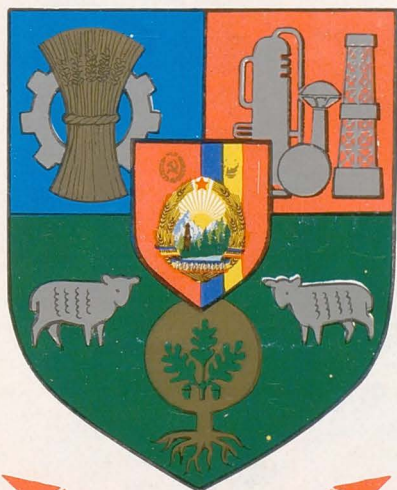
JUDEȚUL SIBIU

JUDEȚUL SUCEAVA

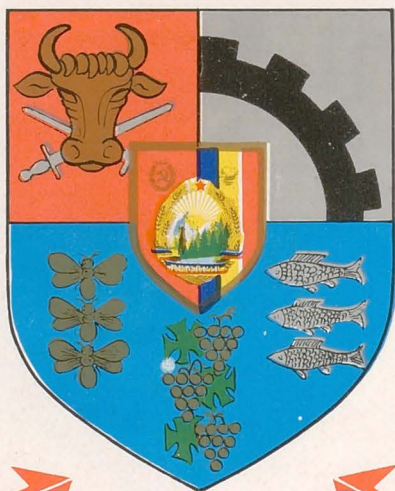
JUDEȚUL TIMIȘ

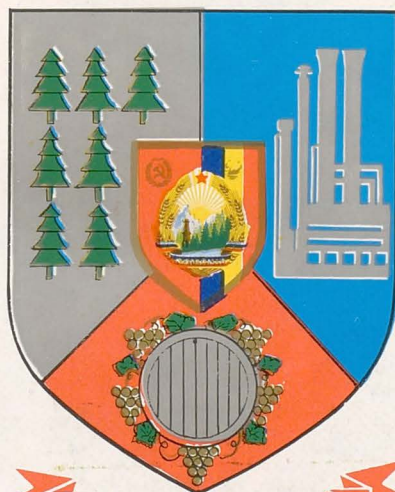
JUDEȚUL TELEORMAN

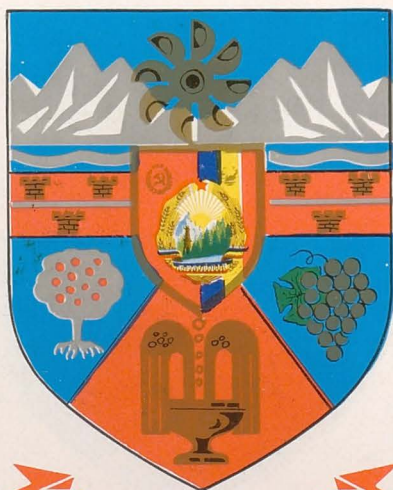
JUDEȚUL TULCEA

JUDEȚUL VASLUI

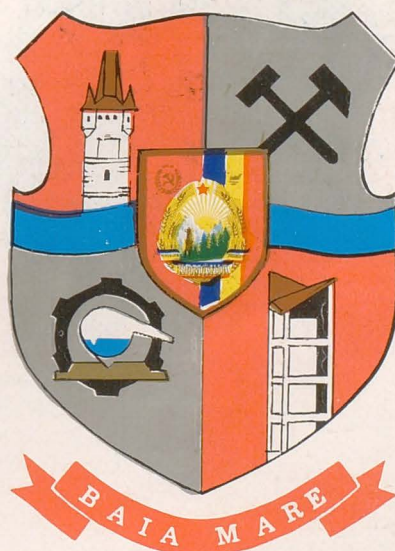
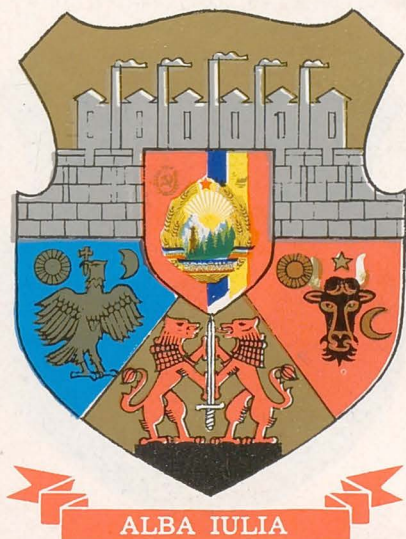

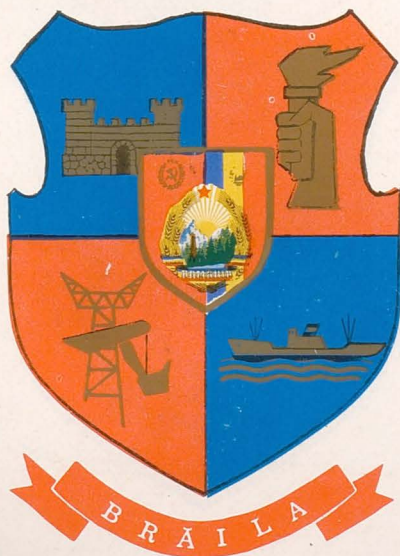
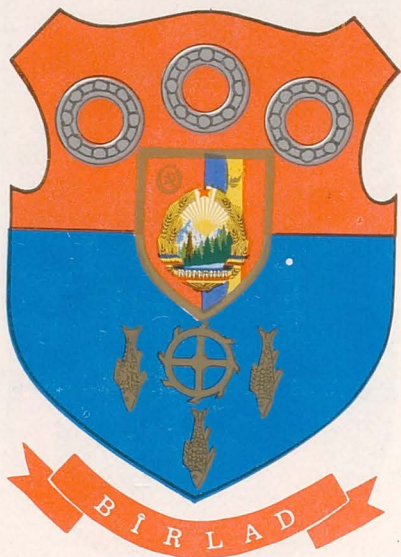
JUDEȚUL VRANCEA

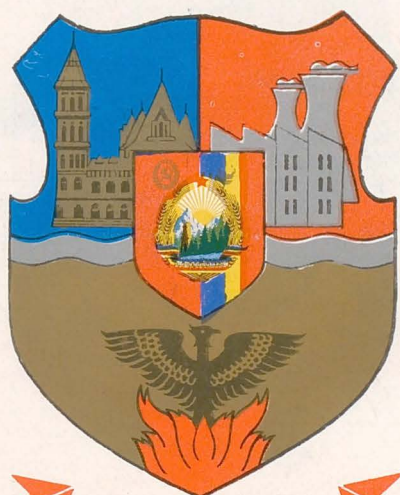

JUDEȚUL VÎLCEA

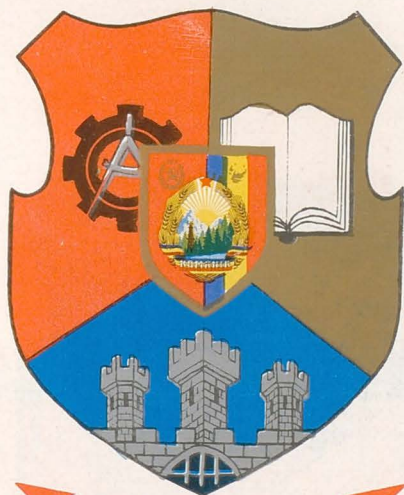
STEMELE MUNICIPIILOR

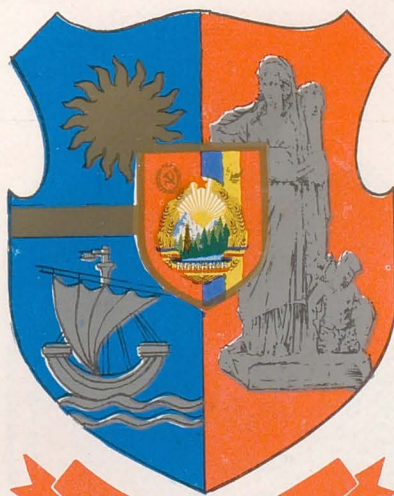
BUZAU

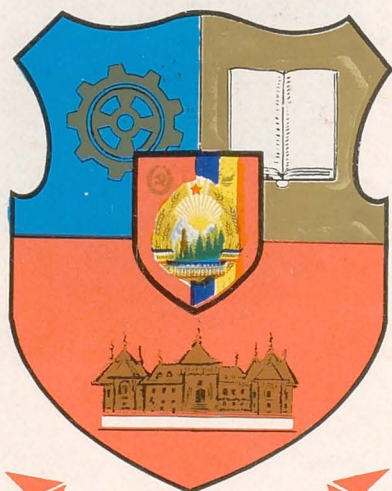
CLUJ

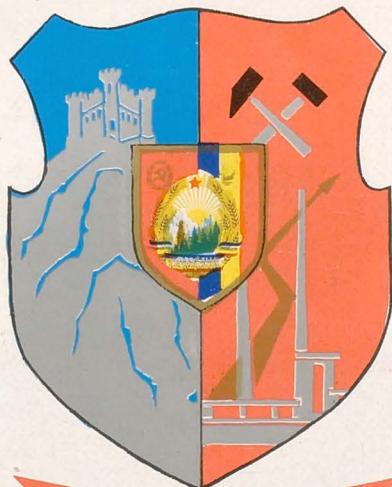
CĂLĂRAȘI

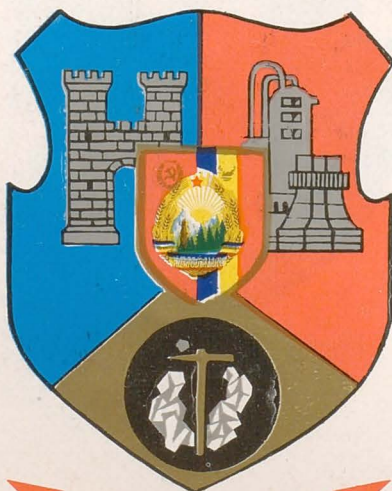
CONSTANȚA

CRAIOVA

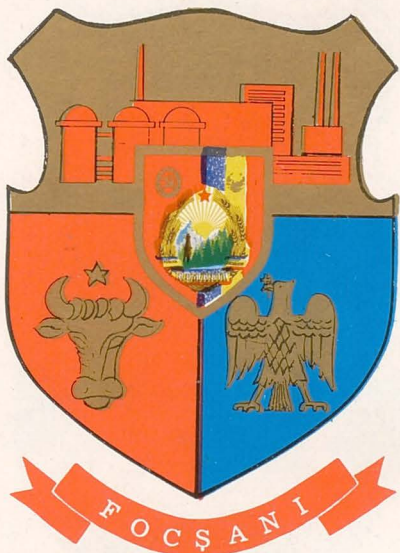
DEVA

DEJ

DROBETA-TURNU-SEVERIN

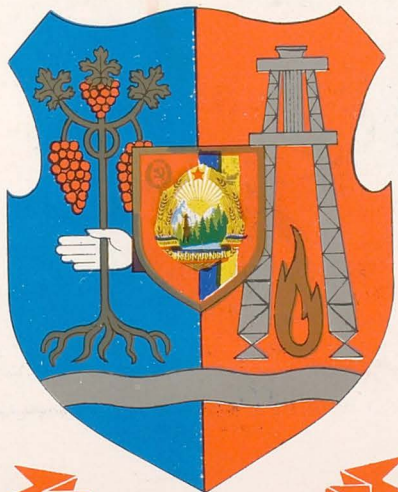
HUNEDOARA

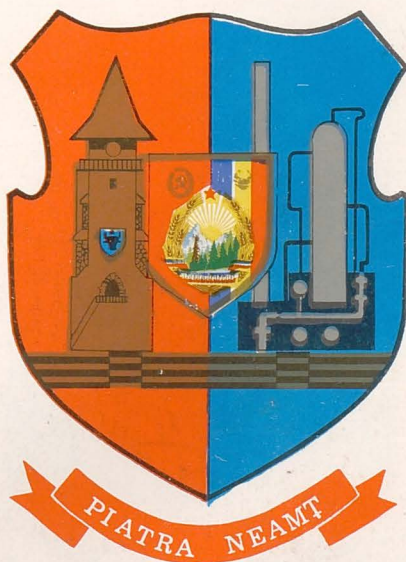
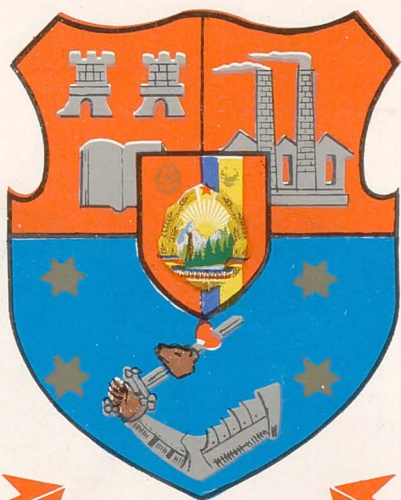
LUGOJ

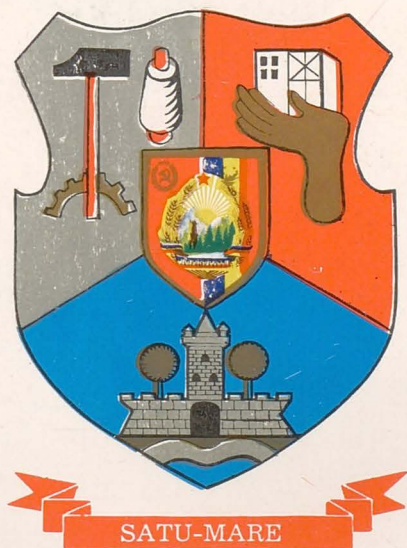
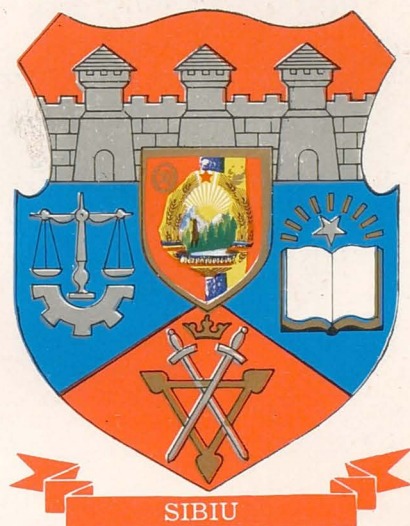
I A Ș I

MEDIAȘ

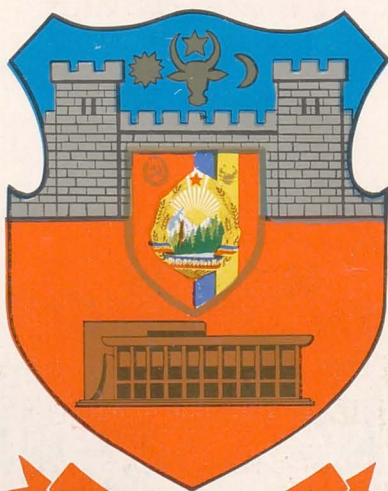

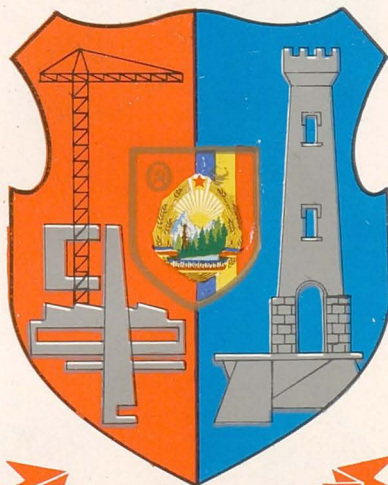

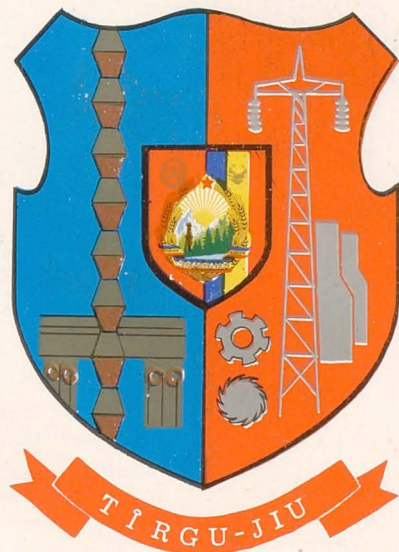
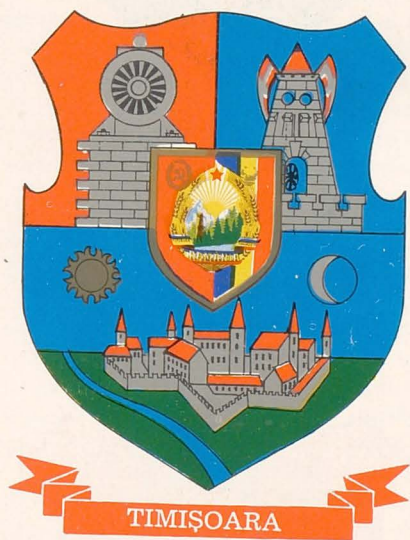
SIGHETU-MARMAȚIEI

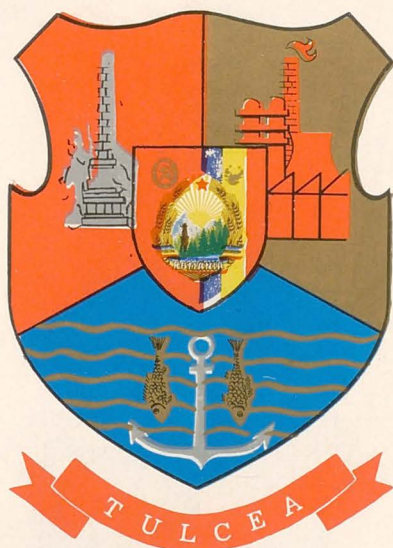
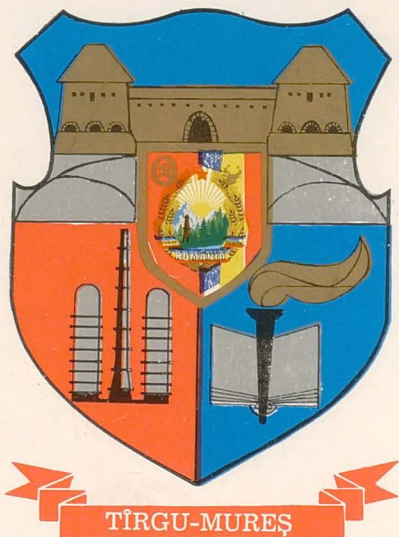

SUCEAVA

TECUCI

b) Diferențierea între stemele județene și cele municipale nu se mai realizează prin coroana murală—ornament exterior rămas din zestrea heraldică a secolului al XIX-lea și actualmente în recesiune pe plan mondial—ci prin adoptarea unei alte forme de scut, derivată din scutul Renașterii central-europene cu scobituri laterale simetrice, formă de scut de asemenea frecvent folosită în arta heraldică românească la diferite epoci.

c) Extinzând în domeniul heraldicii județene și municipale o practică inaugurată cu 25 de ani în urmă în heraldica românească de Stat, toate stemele poartă numele județului sau municipiului respectiv înscris în litere de aur pe o eșarfă roșie așezată sub virful scutului.

d) Toate stemele județelor și municipiilor poartă în inima scutului stema Republicii Socialiste România încadrată într-un ecuson. Cîmpul acestui ecuson este despîcat: în dextra drapelul Partidului Comunist Român: cîmp roșu încărcat în partea de sus cu stema P.C.R.; în senestra, drapelul Republicii Socialiste România: cîmp tripartit vertical: albastru (închis) galben (nu aur) și roșu încărcat în partea de sus a fașei galbene cu stema de Stat.

Dăm în cele ce urmează descrierea heraldică a celor 39 de steme județene și 47 de steme municipale însoțită de scurte comentarii asupra conținutului fiecărei steme:

1. Județul Alba. Scut despîcat: în dextra, în cîmp albastru, un soldat roman de argint privind spre senestra, ținînd în mîna dextră sulița și în senestra scutul; în senestra tăiat: sus, în cîmp de argint, un brad verde tăiat, între un spic de grîu de aur și un strugure de asemenea de aur cu frunza verde; jos, în cîmp roșu, o uzină compusă din trei coșuri fumegînde, cel din mijloc mai înalt, alternînd cu patru corpuri de clădiri văzute frontal, deasupra unui zid cu copertină, totul de argint, coșurile zidite negru; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 101).

Aluzie la istoria veche a județului, cîndva cel mai important centru al provinciei romane Dacia, soldatul roman a fost, între cele două războaie mondiale, stema județului Alba. Bradul, spicul și ciorchinele oglindesc complexitatea bogățiilor naturale, iar profilul de uzină, noile orientări ale economiei județului, dezvoltarea sa industrială actuală.

2. Județul Arad. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp roșu, o cetate reprezentată printr-un turn de poartă de argint cu patru metereze în coadă de rîndunică și poarta deschisă, în al doilea cartier, în cîmp albastru, trei spice de grîu alăturate, deasupra unei jumătăți de roată dințată, cu dinții în jos, totul de aur; în al treilea cartier, în cîmp albastru, un strugure de aur cu frunze și cîrcei; în al patrulea cartier, în cîmp roșu, o uzină de argint compusă dintr-un turn de răcire și o construcție industrială cu patru corpuri avînd la senestra două coșuri, primul mai înalt, totul susținut de un postament în formă de fascie îngustă liberă; peste trăsura orizontală a scartelării broșează o fascie undată de argint; peste tot, scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 102).

Turnul de poartă din primul cartier reprezintă cetatea Aradului. Reprezentarea este legată de o tradiție mai veche a stemei orașului Arad unde, însoțită de simboluri militare amintind lupta antiotomană, figura cîndva în jumătatea de jos a scutului, lăsînd prima jumătate heraldizării tradiționale a cetății ce se menține și în stema actuală a municipiului Arad. Spicele de grîu și segmentul de roată dințată, substituite snopului din vechea stemă, sugerează modernizarea socialistă a agriculturii în acest important județ agricol. Strugurele este o veche aluzie heraldică la renumitele podgorii ale județului. Reluării în al patrulea cartier a motivului cetății din primul i-a fost preferată silueta de uzină reprezentînd dezvoltarea industrială a economiei județului. Fascia undată reprezintă riul Mureș.

3. Județul Argeș. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, o acvilă de aur în profil cu aripile pe jumătate desfăcute stînd pe o triplă stîncă de argint; în al doilea cartier, în cîmp roșu, trei coloane separatoare de argint alăturate, ieșind din linia despărțitoare, cea din mijloc mai puțin înaltă; în al treilea cartier, în cîmp roșu, două segmente de roți dințate, de argint, angrenate și așezate în bară, peste care broșează în bandă un fulger de aur (în stilizare modernă) ieșind dintr-o triplă fascie undată de același metal, așezată în partea de jos și cu virful îndreptat spre simbolul atomului așezat în colțul dextru de sus; în al patrulea cartier, în cîmp albastru, o femeie în port argeșean, cu mîna dextră în șold, ținînd cu senestra pe umăr un coș cu mere și ieșind din virful scutului, totul de culoarea firească; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 103).

Aceia din primul cartier este stema tradițională a județului Argeș (și sub o formă diferită, cu aripile strinse și stînd pe o cracă de stejar — cea a fostului județ Muscel, actualmente în componența județului Argeș). Coloanele separatoare reprezintă dezvoltarea industriei petrochimice, iar simbolurile din al treilea cartier, industria constructoare de mașini și industria hidroenergetică. Figura din ultimul cartier este o aluzie complexă la tradițiile argeșene de mare valoare etnografică și la importanta bogăție horti-viticolă a județului.

4. Județul Bacău. Scut tripartit în furcă (Y) răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, conturul de aur al unei retorte conturnate, prin care trece, broșînd în partea de sus, o sondă neagră; în senestra, în cîmp de aur, o jumătate de turn de răcire negru, reunit cu o jumătate de roată dințată roșie și un spic de grîu despîcat roșu și negru broșînd peste tot; jos, în cîmp albastru, un munte de sare de argint ieșind din virful scutului și încărcat în partea de jos cu o ghirlandă de frunze de stejar verde; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 104).

Muntele de sare este stema tradițională — aluzivă la străvechile exploatări de sare gemă — a județului Bacău, la care s-a adăugat ghirlanda de stejar cu multiple semnificații istorice: stejarul din Borzești, luptele eroice din 1916—1917 de la Oituz etc. și amintind în același timp bogăția forestieră a județului. Mobilele din prima despărțitură a scutului reprezintă dezvoltarea industriei petrochimice, bazată mai ales pe zăcămintele de petrol, iar cele din a doua despărțitură, celelalte ramuri industriale ale economiei județului și agricultura.

5. Județul Bihor. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, o cetate reprezentată printr-un turn de poartă masiv, flancat de două contraforturi crenelate, totul de aur, deschis albastru, luminat (contra-forturile) și zidit negru; în al doilea cartier, în cîmp roșu, trei brazi verzi tăiați și alăturați; în al treilea cartier, în cîmp roșu, două spice de grîu așezate vertical și rînduite în bandă, în al patrulea cartier, în cîmp albastru, o roată dințată de aur peste care broșează o sondă neagră și — la baza acesteia — în dextra, o retortă de argint conturnată; o fascie undată tripartită negru, albastru și argint prin fire undate de aur, broșînd peste trăsura orizontală a scartelării; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 105).

Brazii și spicele de veche tradiție heraldică (ultimele sub forma de snop), reprezintă bogățiile forestiere și agricole ale județului — Cetatea amintește străvechea Cetate a Bihariei, centrul istoric al voievodatului lui Menumorut dinainte de cucerirea ungară (sec. IX—X). Mobilele din al patrulea cartier simbolizează industria bihoreană (chimică, extractivă și de prelucrare a metalelor). Fascia compusă din cele trei fișii undate prezintă județul ca „Țară a Crișurilor”: Crișul Negru, Crișul Repede și Crișul Alb.

6. Județul Bistrița-Năsăud. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp de aur, un zid crenelat de argint din care naște o acvilă neagră cu zborul în jos, încărcată pe piept cu un scut roman roșu înscris cu literele V.R.R. (așezate: 1, 2) de aur, pe zid o carte deschisă de culoarea firească; în al doilea cartier, în cîmp albastru un măr verde cu (un singur) fruct roșu și cu trunchiul și rădăcinile de aur; în al treilea cartier, în cîmp albastru un brad de aur peste al cărui trunchi broșează, încercuindu-i rădăcina, o roată dințată neagră; în al patrulea cartier, în cîmp de aur, o pădure verde de brazi, compactă, acoperind aproape întregul cîmp și încărcată cu un urs brun mergînd; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 106).

Aceia din primul cartier provine din stema tradițională a județului Năsăud ca și scutul cu inscripția V (irtus) R (omana) R (ediviva) pe care, în stema dintre cele două războaie mondiale, îl purta un soldat roman. Această mîndră deviză figura în secolul XVIII pe steagurile regimentului grăniceresc din Năsăud, fondat în anul 1762. Zidul de cetate evocă istoria veche și medievală a județului iar cartea, centrele culturale cu tradițiile lor. Mărul din al doilea cartier reprezintă bogăția pomicolă iar celelalte două cartiere bogăția forestieră sub aspectele ei industriale și cinegetice.

7. Județul Botoșani. Scut scartelat: în primul cartier în cîmp roșu, un țaran de argint, cu capul gol și desculț, fugind spre senestra; în al doilea cartier, în cîmp albastru, o uzină de argint — cu trei corpuri de clădiri și două coșuri fumegînd avînd în senestra un turn de răcire — închisă într-o roată dințată, de aur; în al treilea cartier, în cîmp albastru, o vioară de argint

așezată în bară însoțită, sus în dextra, de o stea de aur înclinată în bandă și trimițând un fascicol de raze în întregul cîmp al cartierului, jos în senestra de o carte deschisă de culoarea firească, broșind pe jumătate pe vioară; în al patrulea cartier, în cîmp roșu, o coasă de argint așezată în bară peste care broșează, în partea de jos, un snop de grîu de aur înclinat în bandă; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 107).

Stema tradițională a județului este coasa din ultimul cartier a cărei semnificație agricolă a fost subliniată prin adăugarea snopului. Țăranul alergînd din primul cartier, preluat dintr-o cunoscută pînză a pictorului Octav Băncilă, amintește rolul județului Botoșani în răscoalele țărănești din anul 1907 (de aici a început, în martie, răscoala). Dezvoltarea actuală a economiei județului este reprezentată în al doilea cartier. Mobilele din al treilea cartier evocă trei mari personalități culturale, fii ai județului Botoșani: George Enescu, Mihai Eminescu și Nicolae Iorga.

8. Județul Brașov. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, castelul Bran de aur așezat pe o stîncă de argint; în senestra, în cîmp roșu, două roți dințate angrenate de aur, cea de sus avînd pătîrimea superioară a circumferinței lipsă și — înăuntrul ei — jumătatea de sus a unui rulment de argint, cu spațiile dintre bile negre, ce împlinesc porțiunea lipsă, cea de jos ieșind din linia oblică despărțitoare; jos, în cîmp albastru, un mănunchi de trei flori de colț de argint cu stigmat de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 108).

Privit prin prisma legăturilor multiseculare ale Țării Făgărașului și ale Țării Birsei — ambele în componența actualului județ Brașov — cu Țara Românească, trecutul istoric al județului este prezent în stemă prin Cetatea Branului. Angrenajul reprezintă județul ca centru important al industriei constructoare de mașini, iar florile de colț îl definesc ca zonă turistică de prim rang.

9. Județul Brăila. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, o instalație industrială compusă dintr-un coș de fabrică adextrat de un rezervor cilindric la dextra și două coloane separatoare alăturate, la senestra, totul de aur susținut de un postament negru cu marginea superioară de aur și însoțit dedesubt de o roată dințată de asemeni de aur broșind pe jumătate pe postament; în senestra, în cîmp verde, două conducte pentru irigații așezate în fascie îngemănată, avînd capetele din senestra îndoite în jos și terminate prin cite un sorb, deasupra cărora se ridică o floare a soarelui între un spic de grîu și un știulete de porumb răsirate în evantai, totul de aur, cu miezul florii soarelui și unele detalii ale pompelor, negre; jos, în cîmp albastru, o corabie cu două catarge de aur, cu pînzele sus, plutind pe valuri din același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 109).

Corabia, aluzivă la activitatea portuară, este stema tradițională a județului. Complexul industrial, stilizare a combinatului de la Chișcani și roata dințată reflectă dezvoltarea în cuprinsul județului Brăila a noilor ramuri ale economiei iar mobilele din a doua despărțitură a scutului agricultura, înviorată de metodele moderne, așa cum este practică astăzi în acest important județ agricol.

10. Județul Buzău. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, un zid de cetate avînd un turn acoperit la senestra, totul de argint, zidit din piatră brută și luminat negru și o acvilă conturnată de aur cu zborul în jos, născînd din zid; în senestra, în cîmp roșu, un spic de grîu de aur broșind pe un strugure din același metal, cu frunză verde, curbat în semicerc la dextra și reunit cu jumătatea senestră a unei roți dințate de argint; jos, în cîmp de aur, un stejar verde cu trunchiul în culoare naturală pe o terasă verde; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 110).

Motivul cetății din care naște acvila, inspirat din vechea stemă, evocă trecutul istoric al județului; semnul complex din a doua despărțitură a scutului oglindește principalele activități economice iar stejarul — simbol al trăinicieii — amintește în același timp bogăția forestieră a județului Buzău.

11. Județul Caraș-Severin. Scut tăiat: sus despicat: în dextra, în cîmp albastru, un munte verde cu creste de argint în care se deschide o intrare în mină neagră încadrată cu zidă-

rie de piatră de argint, cîmpul negru al intrării de mină, încărcat cu două ciocane de miner încrucișate, de asemenea de argint; în senestra, în cîmp roșu, o oală de turnătorie de argint, înclinată în bară, din care curge metal topit de aur formînd o roată dințată ce înconjoară oala de turnătorie; jos pe albastru un „signum” roman de aur avînd în virf o acvilă și pe a cărui prăjină broșează două săbii dace încrucișate de argint, însoțit în dextra de un braț implătoșat de argint întors spre senestra și ținînd în pumn o sabie de asemenea de argint²⁶⁶, și la senestra de un stup de răchită de aur avînd deasupra o albină zburînd, din același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 111).

Înlocuind figura de miner din scutul vechiului județ Caraș (care provenea la rîndu-i dintr-unul din tenanții scutului comitatului Caraș-Severin) figurile din primul cartier perpe tuează o aluzie heraldică tradițională la industria extractivă foarte dezvoltată în această parte a țării unde aurul și arama se extrăgeau încă din vremea stăpînirii romane iar exploatarea zăcămintelor de cărbuni și metalifere are vechi tradiții și un prezent puternic. Figura complexă din a doua despărțitură a scutului este o inovație: ea reprezintă în mod solidar siderurgia și industria constructoare de mașini, ramuri ale industriei grele intim legate una cu alta, al al căror principal centru este Reșița.

Jumătatea inferioară a scutului evocă trecutul istoric al județului, teatru al unor crîncene lupte în timpul războaielor dacice, apoi zonă de intensă colonizare romană, ulterior loc de bătălii multiseculare împotriva ofensivei otomane și în sfîrșit teritoriu pe care, în vremurile moderne, s-a dezvoltat o țărănime activă și puternică.

Stindardul roman înlocuiește soldatul roman care figura în scutul vechiului județ românesc al Carașului. Celelalte mobile sînt tradiționale în armele vechiului județ al Severinului și trebuie să menționăm împrejurarea că stupul înconjurat de albine a fost adoptat spre sfîrșitul veacului al XIX-lea ca emblemă a cooperației țărănești amplu dezvoltată în această zonă vestică a țării.

12. Județul Cluj. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp roșu, Lupoanca Capitolină cu Romulus și Remus așezată pe un soclu și conturnată, totul de aur; în al doilea cartier în cîmp albastru o roată dințată neagră pe care broșează o faclă antică (în formă de cupă largă și puțin adîncă cu miner scurt) de aur cu flacăra roșie; în al treilea cartier, în cîmp albastru un baraj de argint cu părțile laterale în formă de pilă și cu patru travee prin care deversează apă de culoare naturală într-un rîu de asemenea de culoare naturală așezat în fascie la baza scutului, iar deasupra barajului un șir de brazi verzi; în al patrulea cartier, în cîmp roșu, un snop de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 112).

Lupoanca Capitolină, introdusă în stema județului după primul război mondial, prezintă județul Cluj ca zonă de intensă colonizare romană cuprinzînd importante centre urbane Napoca (Cluj) și Potaissa (Turda). Ea evocă în același timp conștiința latinității neamului românesc, crezul politic al intelectualității românești din Transilvania în secolele XVIII și XIX.

Importanța industrială, științifică și culturală a acestui județ pe plan național este subliniată de mobilele din al doilea cartier. Al treilea cartier reprezintă hidrocentrala de la Târnița care va avea o mare înfrîngere asupra dezvoltării industriale a județului Cluj și a zonelor înconjurătoare. Snopul de grîu din ultimul cartier, provenind ca și lupoanca din armele anterioare ale județului reprezintă o bogăție agricolă mereu actuală.

13. Județul Constanța. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, o galeră antică de aur plutind pe o mare de culoare naturală așezată în fascie, încărcată pe pinză cu o acvilă de mare zburînd și ținînd în ghiare un delfin, totul negru; în senestra, în cîmp albastru, un strugure de aur și un spic de grîu de același metal curbate în semicerc și încrucișate în partea de jos; jos, în cîmp roșu, monumentul „Tropaeum Trajani” de argint; un far de construcție modernă de argint emițînd raze de aur broșează pe liniile despărțitoare; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 113).

²⁶⁶ Această orientare îl definește ca braț stînga (senestroasă), în cazul de față avem însă de a face cu un braț drept -vîzut dorsal. Cazul, rar în heraldica română dar destul de frecvent în cea rusă, ridică o interesantă problemă de blazonare.

Creat în anul 1878 după alipirea la România a Dobrogei, județul Constanța a adoptat ca emblemă o corabie plutind pe valuri, reprezentată adeseori sub forma unei galere antice. Orașul Constanța a adoptat aceeași emblemă lângă un far așezat pe un promontoriu stîncos. După primul război mondial nava și farul dispar din stema orașului și vor figura în cea a județului sporite cu vechea emblemă a Histriei: acvila de mare cu delfinul. În noul scut al județului toate aceste embleme se mențin. Farul, dar nu vechiul far „genovez” ci farul modern din noul port al Constanței, simbol al avîntului actual al navigației maritime române, domină întreaga construcție heraldică. O emblemă complexă: galeră greacă, una din vechile embleme ale anticului oraș maritim Tomis, încărcată pe pînză cu emblema histriotă, amintește colonizarea milesiană a litoralului vestic al Mării Negre. Un alt aspect al antichității clasice în această regiune, legat de astă dată de cucerirea romană a Daciei, figurează în partea de jos a noului scut al județului Constanța. Este monumentul de la Adam Clisi, ridicat în amintirea victoriei lui Traian asupra dacilor. Noul scut mai conține o inovație: strugurele și spicul de grîu, aluzie heraldică la vestitele vii de la Murfatlar și la agricultura practică în întregul județ și căreia introducerea metodelor moderne și în primul rînd a irigațiilor i-au dat un nou avînt în anii din urmă.

14. Județul Covasna. Scut tăiat: sus despicat: în dextra o dextroșeră în armură ținînd o spadă în mîna goală, totul de argint, însoțită în colțurile de sus de un soare de aur și de o semilună crescîndă de argint înconjurată de trei stele de aur, dcuă la dextra în bară, una la senestra; în senestra, în cîmp albastru, un turn de aur cu acoperișul gotic ascuțit flancat de două turele; jos în cîmp roșu un brad ieșind din virful scutului și însoțit de un fierăstrău circular și de o roată dințată, toate de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 114).

Dacă mobilele din primul cartier provin din vechea tradiție heraldică secuiască, turnul din al doilea cartier, heraldizare a turnului Muzeului Secuiesc de Stat din orașul Sfîntu Gheorghe este o aluzie la politica de respectare a tradițiilor de cultură ale naționalităților conlocuitoare caracteristică statului socialist român.

Mobilele din jumătatea de jos a scutului reprezintă industria de prelucrare a lemnului preponderentă în economia județului și celelalte ramuri industriale simbolizate prin roata dințată.

15. Județul Dîmbovița: Scut despicat: în dextra, în cîmp albastru, o fascie crenelată de argint din care iese un turn de aur din ale cărui creneluri naște o acvilă de argint, totul însoțit în partea de jos de o căprioară oprită de aur; în senestra în cîmp roșu două sonde de argint ieșind din baza scutului; cea din dextra mai mare și o jumătate de roată dințată de aur ieșind din flancul senestru al primei sonde și broșînd pe a doua; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 115).

Căprioara este vechea emblemă a județului. Mîndria de a adăposti pe teritoriul său Tîrgoviștea, vechea capitală a Țării Românești, își găsește expresia heraldică în noua stemă a județului Dîmbovița prin turnul cu acvila, heraldizare a „Chindiei” tîrgoviștene. În jumătatea senestră a scutului este reprezentată dezvoltarea actuală a economiei județului în care industria petrolieră și construcția de mașini joacă rolul de frunte.

16. Județul Dolj. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, un leu conturnat de aur ținînd o spadă de același metal și ridicat pe un zid cu două turele și 1/2 turelă crenelate de argint, luminat roșu și zidit negru, ieșind din liniile despărțitoare; în senestra în cîmp albastru trei spice de grîu de aur alăturate și dedesubtul lor un rîu din șase filete undate în fascii de argint, ieșind din liniile despărțitoare; jos în cîmp de aur o roată dințată neagră pe care broșează în partea de jos o carte deschisă de culoare naturală; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 116).

Leul, evocând vechiul Banat al Craiovei a fost introdus ca augmentare în armele județului după primul război mondial. Undele din senestra sînt elementul grăitor al stemei și se substituie în această calitate peștelui din armele primitive ale județului. Spicele, metamorfoză a snopului din stema vechiului județ Romanai, reprezintă partea din fostul județ ce revine Doljului actual și — în același timp — importanța culturii cerealelor în județul Dolj. Mobilele din baza scutului reprezintă industria modernă și așezămintele culturale.

17. Județul Galați. Scut tăiat: sus despicat: în dextra, în cîmp albastru, o ancoră de argint cu odgon de aur însoțită în colțurile de sus de două stele de asemenea de aur; în senestra, în cîmp albastru, un sturcule de aur cu frunze de argint; jos în cîmp roșu, o uzină de argint compusă dintr-un furnal înalt și o instalație de trei caupere în dextra, un grup de trei turnuri de răcire în centru și hala laminorului între un castel de apă și un siloz cu pilnie la senestra, totul susținut de un filet și întins în fascie deasupra a trei fascii undate de același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 117).

Jumătatea de sus a scutului cuprinde stemele vechilor județe Covurlui și Tecuci ce compun actualul județ Galați. Figura din jumătatea de jos este o stilizare a combinatului siderurgic gigant de la Galați, deasupra valurilor Dunării.

18. Județul Gorj. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, o sabie de argint și un steag de aur încărcat cu acvila Țării Românești neagră înconjurată de o cunună de lauri verde și avînd în partea de sus anul 1821 în cifre roșii, sabia și steagul așezate în căprior răsturnat, faldurile steagului înfășurînd lama săbiei iar mînerul acesteia broșînd pe prăjina steagului; în senestra, pe argint, o sondă de petrol neagră îndărătul unui turn de răcire vopsit în alb — la dextra și o roată dințată neagră la senestra; jos, în cîmp albastru, un cerb de aur oprit pe o terasă verde; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 118).

Cerbul este emblema veche a județului. Sabia și steagul evocă mișcarea revoluționară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu care a pornit din județul Gorj.

Figurile din senestra reprezintă dezvoltarea actuală a economiei județului în care zăcămintele de petrol joacă un rol important.

19. Județul Harghita. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, un castel compus dintr-un corp de clădire flancat de două turnuri acoperite de argint, deschis și luminat negru, însoțit sus la dextra de un soare strălucitor și la senestra de o semilună crescîndă cu chip omenesc, adextrată de patru stele, una sub alta, totul de aur; în al doilea cartier, în cîmp despicat de cinci ori de roșu și negru, un furnal de construcție veche în forma unui turn de argint deschis negru; în al treilea cartier, în cîmp despicat de cinci ori de roșu și negru, două ciocane de miner de argint încrucișate; în al patrulea cartier, în cîmp albastru, un izvor de apă gazoasă de argint în formă de virf răsturnat, însoțit pe laturi de doi brazi tăiați de același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 119).

Figurile din primul cartier provin din tradiția heraldică secuiască. Siderurgia și industria extractivă de veche tradiție în această zonă sînt reprezentate în următoarele două cartiere al căror cîmp prezintă o combinație de culori proprie costumului popular românesc și secuiesc din părțile acestea. Mobilele din ultimul cartier evocă unele din principalele bogății naturale ale județului.

20. Județul Hunedoara. Scut despicat: în dextra, în cîmp albastru, un războinic dac pileat conturnat de aur cu scut oval în dextra și steagul dacic cu cap de lup în senestra; în senestra tăiat: sus, în cîmp roșu, o oală de turnătorie suspendată de cîrligul său, înclinată în bară și din care curge un jet de metal topit, însoțită în colțurile de sus de două stele, totul de aur; jos, în cîmp negru, un arc de zidărie de piatră în formă de potcoavă reprezentînd intrarea unei mine și — în interiorul său — două ciocane de miner încrucișate, totul de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 120).¹

Centru politic al regatului dac în epoca lui Decebal și a cuceririi romane, județul Hunedoara evocă în noua sa stemă acest glorios trecut îndepărtat prin figura războinicului dac. Rolul județului în ansamblul economiei naționale este ilustrat prin figurile din jumătatea senestră a scutului reprezentînd marele combinat siderurgic de la Hunedoara și bazinul carbonifer al Văii Jiului.

21. Județul Ialomița. Scutul împărțit în formă de căprior, albastru și verde: cîmpul albastru încărcat cu un pod de construcție modernă cu doi piloni de argint peste o apă din șase fascii undate alternînd argint și albastru pe care broșează doi pești afrontați de aur cu cozile ridicate în sus; cîmpul verde încărcat cu o roată dințată neagră ieșind din virful scutului și

pe care broșează, crescînd dintr-o tulpină comună, o floarea-soarelui între un știulete de porumb cu pănuși și un spic de griu înclinate în afară, totul de aur, caputul florii soarelui de argint, cu detalii negre; capul scutului roșu încărcat cu o uzină de argint avînd o construcție dominată de un coș fumegînd la dextra, un grup de coloane separate cu tubulaturilor la senestra și două rezervoare sferice în prim plan în flancuri; în inima scutului, broșînd peste tot, scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 121).

Peștele, dedublat din motive de simetrie, reprezintă bogăția piscicolă a Dunării și a bălților și este în același timp elementul cel mai constant din stema istorică a județului. În locul snopului de griu tradițional, reprezentînd bogăția cerealieră, figurile din virful noului scut vorbesc despre o agricultură modernă, mecanizată și diversificată. Uzina din capul scutului și construcția monumentală a podului de la Giurgeni — Vadul Oii sînt reprezentative pentru dezvoltarea actuală a județului Ialomița.

22. Județul Iași. Scut scartelat pieziș: în primul cartier, în cîmp roșu o bobină textilă de aur avînd la dextra o retortă de argint și la senestra o jumătate de roată dințată de același metal ieșind din bobină, în al doilea cartier, în cîmp albastru, un strugure de argint cu frunze de aur și deasupra lui un spic de griu de aur ieșind din strugure; în al treilea cartier, în cîmp albastru, o faclă de argint cu flacăra de aur pe care broșează un vas de aur fără toate împodobit cu meandre negre; în al patrulea cartier, în cîmp roșu, un cal trecînd de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. iig. 122).

Calul este vechea emblemă a județului. Figurile din primul cartier reprezintă principalele activități industriale. Mobilele din al doilea, viticultura de veche tradiție în întregul județ dar mai ales podgoriile Cotnari, Hîrlău și Iași precum și agricultura, altă ramură importantă a economiei județului. Facla din al treilea cartier reprezintă tradiții de cultură a căror vechime este subliniată de vasul caracteristic culturii neolitice Cucuteni.

23. Județul Ilfov. Scut tăiat: sus, în cîmp roșu, trei spice de griu de aur alăturate și o jumătate de roată dințată de argint petrecută printre spice, cel din mijloc broșînd pe roată; jos în cîmp verde un virf albastru încărcat cu o ancoră de argint, cîmpul verde încărcat în dextra cu o secure de luptă de aur cu două tășuri și virf de lance și la senestra cu un stejar desrădăcinat din același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 123).

Ilfovul, unul din marile județe agricole din Cîmpia Munteană își desfășoară în jumătatea de sus a noului scut bogăția naturală specifică și industria modernă în plină dezvoltare. Ancora reprezintă activitatea portuară și șantierele navale din Giurgiu și Oltenița. Secura de luptă cu două tășuri, atribuită de iconografia secolului trecut vestitorilor fapte de arme ale lui Mihai Viteazul din timpul bătăliei de la Călugăreni, evocă așezările istorice din județ. Stejarul provine din stema fostului județ Vlașca al cărui teritoriu face parte astăzi din județele Ilfov și Teleorman.

24. Județul Maramureș. Scut scartelat: în primul cartier în cîmp albastru un cap de bour negru însoțit, între coarne, de o stea de același smalt și în colțurile de jos de un soare și o lună plină de aur; în al doilea cartier, în cîmp roșu, o intrare de mină în formă de trunchi de piramidă de aur deschisă și zidită negru, încărcată deasupra intrării de două ciocane negre de miner încrucișate, în al treilea cartier, în cîmp roșu, patru fascii înguste negre peste care broșează un element de sculptură în lemn compus dintr-o parte centrală rotundă, înconjurată de o funie și din două virfuri de săgeată ce par înfipte de sus și de jos în partea centrală; în al patrulea cartier, în cîmp albastru, doi brazi de aur, primul mai înalt, pe o stîncă izolată neagră; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 124).

Figurile din al doilea și al patrulea cartier evocînd activități economice de străveche tradiție provin din vechea stemă a acestui județ unde s-a dezvoltat în evul mediu o foarte interesantă civilizație țărănească. ale cărei tradiții de interes etnografic încă actual sînt reprezentate în al treilea cartier prin elementul de sculptură în lemn pe fondul „zadiei”. De aici au pornit în secolul al XIV-lea cei care au întemeiat potrivit tradiției principatul vecin al Moldovei. Acest fapt istoric a fost consemnat în versiunea de după primul război a stemei județului, prin prezența la locul de cinste, a armelor Moldovei. Ele se mențin în noul scut al județului.

25. Județul Mehedinți: În cîmp albastru o fascie roșie încărcată cu două albine de aur zburînd, albastrul încărcat deasupra fasciei cu un pod antic cu piloni ieșind din flancul senestru, terminat la dextra în formă de edificiu roman avînd în virf statuia unui soldat roman rezemat în sulită și aruncat deasupra unor valuri de argint în formă de filete undate; dedesubtul fasciei un baraj ieșind din flancul dextru terminat la senestra prin clădirea de formă cubică a hidrocentralei senestrată de un stîlp de înaltă tensiune, totul de aur, deasupra unor

valuri în formă de fascie triplă de argint; în inima scutului mare, broșnd peste tot, scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 125).

Albina de pe fascia roșie — dedublată din motive de simetrie — este emblema tradițională a județului. Cîndva ea reprezenta o apicultură deosebit de dezvoltată. Rămîne actuală ca simbol al hărniciei locuitorilor acestui județ din zona Porților de Fier pe unde legiunile lui Traian au intrat în anul 105 în Dacia peste podul lui Apolodor din Damasc și unde constructorii zilelor noastre au construit marea hidrocentrală. Cele două impunătoare realizări tehnice din trecutul îndepărtat și din epoca noastră însoțesc în noul scut al județului Mehedinți fascia încărcată cu albinele tradiționale.

26. Județul Mureș: Scut despicat: în dextra tăiat: sus, în cîmp albastru, o clădire în stil neogotic ieșind din flancul scutului, compusă dintr-un corp central cu intrarea monumentală și acoperiș ascuțit la dextra și dintr-o aripă terminată cu un turn cu acoperiș ascuțit și cu orologiu la senestra, totul de argint, deschis și luminat negru, stînd pe linia despărțitoare; jos în cîmp de aur trei fascii undate albastre scoborite sub un brad tăiat negru; în senestra, în cîmp roșu, un stîlp dublu de înaltă tensiune de argint, însoțit dedesubt de o retortă de aur conturnată, înconjurată de o jumătate de ferăstrău circular de argint în partea de sus, unită cu o jumătate de roată dințată albastră în partea de jos, retorta umplînd în întregime golul format de aceste figuri; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 126).

Clădirea din primul cartier este o heraldizare a Palatului Administrativ din Tg. Mureș, orașul reședință al județului. Figurile dedesubtului lui sînt o reinterpretare a stemei județului Mureș fixată după primul război mondial. Cele trei fascii reprezintă Mureșul și Tirnavele iar bradul a înlocuit vechiul măr căci importanța silviculturii depășește cu mult pe aceea a pomiculturii în economia actuală a județului. De altfel această importantă ramură a economiei figurează — sub aspectul ei industrial — alături de chimie și construcția de mașini și în figura complexă din senestra dominată de mobila ce reprezintă energia electrică.

27. Județul Neamț. Scut tăiat: sus despicat: în dextra în cîmp roșu o capră neagră conturnată în salt deasupra unei stînci de argint ce iese din linia despărțitoare orizontală; în senestra, în cîmp roșu, trei spice de grîu de aur alăturate; jos, în cîmp albastru, un baraj de argint cu detalii negre văzut în perspectivă și a cărui extremitate dextră se termină cu o șosea ce se întoarce spre senestra, parapetul șoselei mergînd de-a lungul jumătății dextre a virfului scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 127).

Jumătatea de sus a scutului cuprinde stemele fostelor județe Neamț și Roman ce compun actualul județ Neamț. Barajul este cel al hidrocentralei V.I. Lenin de la Bicaz, una dintre primele mari construcții ale socialismului din România.

28. Județul Olt. Scut tăiat: sus în cîmp roșu un lingou (de aluminiu) de argint încărcat cu o uzină neagră cu mai multe corpuri dominate la dextra de un castel de apă și la senestra de trei coșuri fumegînde; jos despicat: în dextra, în cîmp albastru, un turn de argint deschis și luminat albastru, zidit negru, așezat pe un pod de aur zidit negru; în senestra, în cîmp albastru, un snop de grîu de aur; un rîu de argint umbrît albastru iese din baza scutului broșnd pe ambele cartiere de jos; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 128).

Turnul este emblema tradițională a vechiului județ Olt, snopul, cea a fostului județ Romanați al cărui teritoriu este în cea mai mare parte cuprins în limitele județului Olt actual. Podul evocă pe cel construit de Constantin cel Mare la Celei. El a fost introdus după primul război mondial în stema Romanaților. Lingoul de aluminiu reprezintă marea uzină de aluminiu recent construită la Slatina, orașul reședință al județului.

29. Județul Prahova. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, o capră neagră conturnată stînd pe o stîncă de argint ieșind din trăsura orizontală a scartelării; în al doilea cartier, în cîmp roșu, o coloană separată (de industrie petrochimică) așezată la senestra avînd în dextra o amplă tubulatură, totul de argint cu detalii negre și ieșind din trăsura orizontală a scartelării; în al treilea cartier, în cîmp roșu, o sondă de tip vechi (de Buzenari) de argint ieșind dintr-o coardă de viță de aur cu struguri și frunze așezată în bandă de-a lungul virfului scutului; în al patrulea cartier, în cîmp albastru, o carte deschisă de argint însoțită deasupra de o jumătate de roată dințată de același metal și dedesubt de o ramură de laur de aur cu boboțe roșii așezată în bară de-a lungul virfului scutului și broșnd cu virful pe carte; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 129).

Capra neagră este vechea emblemă a județului Prahova, zonă petroliferă de vechi renume mondial. Dezvoltarea petrochimiei moderne în acest județ este reprezentată în al doilea cartier.

Sonda de tip vechi din al treilea reprezintă vechile tradiții ale acestei ramuri a economiei. Coarda de viță (provenind din stema fostului județ Săcuieni desființat în anul 1845) este o aluzie la marile podgorii din această regiune dintre care cea mai renumită este Valea Călugărească.

Figurile din ultimul cartier vorbesc despre dezvoltarea învățămîntului tehnic și despre tradițiile de cultură spirituală în legătură cu care trebuie să cităm amintirea mereu vie a lui Nicolae Iorga, creatorul centrului cultural de la Vălenii de Munte din cuprinsul acestui județ.

30. Județul Satu-Mare. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp roșu, un scut oval de aur, un steag dacic cu cap de lup curtat, de aur cu corpul de argint fluturînd spre dextra și prăjina broșînd pe scut și o sabie dacică de argint cu mînerul de aur, așezată în bară broșînd peste tot, aceste mobile așezate la senestra și avînd la dextra un buzdugan de aur cu coada de argint; în al doilea cartier, în cîmp albastru, un ac de cusut de argint în bară și o suveică de același metal cu tubul de aur, în bandă, încrucișate, un ciocan de aur în pal broșînd pe ac și pe suveică, acul prevăzută cu ață de aur ce înconjoară mobilele precedente, formînd cinci volute totul surmontat de un segment de roată dințată, cu trei dinți de aur; în al treilea cartier, în cîmp albastru un mănunchi de trei spice de griu de aur; în al patrulea cartier, în cîmp roșu, o pălărie țărănească de pai de aur cu panglica roșie împodobită la senestra cu o pană năgră de struț; o fascie undată de argint broșînd peste trăsura orizontală a scartelării; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 130).

Rămăs în afara hotarelor provinciei romane Dacia, teritoriul județului Satu Mare a fost una dintre zonele cele mai importante în care s-au menținut dacii liberi. La acest trecut istoric se referă armele dacice din primul cartier. Buzduganul ce le întovărășește evocă amintirea eroului popular Pîntea Viteazul de la începutul secolului al XVIII-lea.

Dezvoltarea economică este reprezentată de simbolurile metalurgiei, industriei textile și de confecții din al doilea cartier. Spicele din al treilea provin din stema mai veche și reprezintă agricultura practică în acest județ. Pălăria țărănească aduce în noul scut al județului interesanta etnografie a zonei Oașului. Fascia undată reprezintă Someșul ce traversează județul și orașul Satu Mare.

31. Județul Sălaj. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, o cetate cu trei turnuri, cel din mijloc pătrat și fără creneluri, celelalte crenelate, legate de cel din mijloc prin curtile crenelate desenate potrivit regulilor perspectivei, totul de argint, zidit (din piatră brută) negru și așezat pe un deal de aur ieșind din linia orizontală a scartelării; în al doilea cartier, în cîmp roșu, o fabrică de argint cu mai multe corpuri de clădire stînd pe trăsura orizontală a scartelării, avînd în dextra o clădire modernă cu mai multe etaje și deasupra două coșuri fumegînde, primul mai înalt; în al treilea cartier, în cîmp roșu, două fascii undate de aur scoborîte sub un cap de bou de argint cu coarne de aur, în al patrulea cartier în cîmp albastru, un antebraț de argint ieșind din flancul scutului, întins în bandă și ținînd un strugure de aur atîrnînd în jos și o ghindă cu două frunze din același metal îndreptată în sus; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 131).

Cetatea din primul cartier provine din stema anterioară a județului și reprezintă cetatea Șimleului. Antebrațul cu simbolurile silviculturii și viticulturii vine din aceeași tradiție heraldică. Fabrica modernă din cartierul al doilea și simbolul zootehnic din al treilea, sînt inovații aluzive la dezvoltarea actuală a economiei județului Sălaj. Fasciile undate reprezintă Someșul și afluenții săi provin, în schimb din patrimoniul heraldic tradițional al județului.

32. Județul Sibiu. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, un turn donjonat fără creneluri și cu poarta închisă de argint, luminat și zidit negru din care ies în partea de sus șase spice de griu de aur desfrunzite; în senestra, în cîmp roșu, o sondă de gaze naturale de argint însoțită dedesubt de o flacără de aur și sub aceasta de o jumătate de roată dințată de argint cu dinții în jos; în vîrfurile scutului, în cîmp de argint, un lanț de muniți albaștri peste care broșează o furcă de tors de aur cu aripioare, bogat ornamentată în stil popular, totul ieșind din baza scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 132).

Turnul din dextra este emblema tradițională a județului. El reprezintă o cetate țărănească din Evul mediu, adăpost al locuitorilor din satele învecinate și al rezervelor lor alimentare în vreme de război. Figurile din senestra reprezintă cele mai importante ramuri industriale ale județului: extracția gazului metan și construcția de mașini. Cadrul natural și interesanta etnografie a județului sînt reprezentate în vîrfurile scutului.

33. Județul Suceava. Scut tăiat: sus despicat: în dextra, în cîmp albastru, un cap de bour cu gîtul la dextra însoțit între coarne de o stea și în dreptul urechilor de un soare și de

o semilună crescîndă, ambele fără chip omenesc, totul de aur; în senestra, în cîmp roșu trei brazi de aur alăturați; jos în cîmp de aur două ciocane de miner negre încrucișate, înconjurare de o jumătate de roată dințată roșie la dextra, unită la senestra cu o jumătate de fierăstrău circular de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 133).

Cei trei brazi sînt emblema tradițională a acestui județ pe care cimierul vechii dinastii moldovene din primul cartier îl desemnează ca vatra începuturilor statului feudal al Moldovei în veacul al XIV-lea. Jumătatea de jos a scutului cuprinde simbolurile industriilor extractivă, constructoare de mașini și de prelucrare a lemnului.

34. Județul Teleorman. Scut tăiat: sus despicaț: în dextra, în cîmp albastru, o roată dințată de argint peste care broșează un snop de grîu de aur; în senestra, în cîmp roșu, o instalație uzinală a industriei chimice compusă dintr-o coloană separatoare cu tubulatură ei la dextra și un rezervor sferic în fața unui castel de apă în centru, iar la senestra, o sondă de petrol, totul de argint; jos în cîmp verde, două oi afrontate de argint și un stejar desrădăcinat de aur, esența copacului fiind reprezentată simbolic prin trei frunze verzi de stejar, plasate în evantai, avînd două ghinde din același smalt, aștrînd în jos; peste tot, scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 134).

Oile, aluzie heraldică la o ramură tradițională a economiei agricole, provin din stema istorică a județului. În noua stemă, a treia oaie a fost înlocuită cu unul dintre stejarii din stema fostului județ Vlaşca al cărui teritoriu este împărțit între actualele județe Ilfov și Teleorman.

Ca unul din cele mai importante județe cerealiere din Cîmpia Munteană, județul Teleorman arborează în primul cartier al noii sale steme simbolurile agriculturii mecanizate din epoca noastră. Figurile din al doilea cartier reprezintă activități industriale noi pentru acest județ: industria chimică și petrolieră.

35. Județul Timiș. Scut despicaț: în dextra, în cîmp albastru, un leu de aur ținînd o sabie încovoiată cu vârful lat de același metal și născînd din crenelurile unui zid de argint zidit negru ce iese din baza și flancurile cîmpului; în senestra, în cîmp roșu, o faclă de argint cu flacăra de aur pe care broșează o roată dințată de aur cu patru spițe dispuse pieziș, capul scutului fasciat roșu și aur; în locul de onoare al scutului mare, scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 135).

Figurile din dextra provenind din patrimoniul heraldic tradițional al județului Timiș prezintă acest județ ca pe un puternic bastion împotriva expansiunii otomane în Evul mediu ca și în epoca modernă. La această evocare a unui glorios trecut istoric se adaugă simbolurile dezvoltării economice și culturale actuale.

Fasciile din capul scutului, reprezentînd Mureșul, Timișul și Bega pe aurul holdelor Cîmpiei bănațene, provin, asemenea leului, din tradiția heraldică mai veche a județului.

36. Județul Tulcea. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, o cetate cu două turnuri de argint, deschisă roșu, luminată și zidită negru; în senestra, în cîmp verde, un spic de grîu desfrunzit de aur pe care broșează două ciocane încrucișate de același metal; jos, în cîmp albastru, trei fascii undate de argint pe care broșează doi sturioni afrontați de aur cu capul în jos și coada întoarsă în afară și — în abis — o floare de nufăr de argint susținută de o frunză de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 136).

Acest județ a avut ca stemă diferite versiuni diferențiate ale armelor litoralului românesc (devenite după 1878 armele Dobrogei), în ultima versiune, doi delfini afrontați de aur cu capul în jos, broșînd pe trei fascii de argint, în cîmp albastru.

În noul scut al acestui județ, mai mult dunărean decît maritim și cuprinzînd întreaga deltă a Dunării, delfinii au fost înlocuiți cu doi sturioni al căror pescuit, constituie una dintre marile bogății ale acestei zone a țării. Referirea heraldică la delta Dunării este accentuată prin floarea de nufăr. Istoria romană și bizantină a județului este evocată prin cetatea din dextra. Figurile din senestra reprezintă agricultura mecanizată a zilelor noastre și industria extractivă.

37. Județul Vaslui. Scut tăiat: sus despicaț: în dextra, în cîmp roșu, un cap de bour de aur așezat pe două spade încrucișate de argint; în senestra, în cîmp de argint, un segment de roată dințată neagră ieșind din flancul dextru și din bază; jos, în cîmp albastru, o coardă de viță verde cu trei struguri de aur însoțită la dextra de trei albine de aur, zburînd una sub alta și la senestra de trei pești înotînd de argint, unul sub altul; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 137).

Județul Vaslui este alcătuit din trei vechi ținuturi ale Țării de Jos: Vaslui, Tutova și Fălciu ale căror orașe reședință: Vaslui, Bîrlad și Huși au fost în Evul mediu înzestrate cu

curți domnești. Teritoriul județului a suferit în repetate rânduri invazii ale oștirilor otomane și a fost teatrul unor singeroase bătălii mai cu seamă în timpul lui Ștefan cel Mare. Pentru aceste motive, județul Vaslui a revendicat dreptul de a arbora în noul său scut o versiune a stemei Moldovei diferențiată prin cele două spade încrucișate. Figurile din jumătatea de jos a scutului provin din patrimoniul heraldic tradițional al celor trei vechi ținuturi: cele trei albine (la origine un stup înconjurat de albine) reprezintă Vasluiul, cei trei pești, Tutova; coarda de viță (cu trei struguri pentru a completa simbolismul ter-trinitar al cartierului) provine din stema orașului Huși și reprezintă ținutul Fălciu a cărui veche emblemă, un bou, ar fi intrat în supărătoare concurență cu capul de bour din primul cartier. Dezvoltarea actuală a economiei județului este reprezentată prin segmentul de roată dințată.

38. Județul Vileea. Scut tăiat printr-o fascie roșie încărcată cu o fascie îngustă de argint însoțită de șase turnuri de aur, trei la dextra (2 și 1), trei la senestra (2 și 1). Sus, în cîmp albastru un lanț de munți de argint întins în fascie, însoțit dedesubt de o fascie undată îngustă de același metal și peste care broșează o turbină cu opt cupe de aur; jos tripartit în virf; în dextra, în cîmp albastru, un măr desrădăcinat de argint cu fructe roșii, în senestra, în cîmp albastru un strugure de aur cu frunze verzi, în virf, în cîmp roșu, un izvor de apă minerală cu două jeturi recăzînd în afară, despărțite printr-o coloană de bule de gaz, țîșnind dintr-o cupă, totul de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 138).

În jumătatea de sus a scutului este ilustrată — în cadrul natural al munților Lotrului — importanța județului în sistemul hidroenergetic național. Turbina de o construcție al cărui principiu a fost anticipat de geniul creator al meșteșugarului țăran român, are și unele implicații etnografice. Jumătatea de jos a scutului cuprinde referiri heraldice la renumitele stațiuni balneare de pe valea Oltului, la pomicultura și viticultura de veche tradiție și de importanță economică încă actuală pentru această zonă. De altfel, un pom fructifer a fost cea mai veche emblemă a județului, reactualizată în stema elaborată de Comisia Consultativă Heraldică după primul război mondial. Figurile ce încarcă fascia roșie evocă un trecut îndepărtat. Ele reprezintă drumul roman de pe Valea Oltului cu sistemul său de caste de apărare.

39. Județul Vrancea. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp de argint, șapte brazi verzi, tăiați la rădăcină, așezați 3, 2 și 2 cei din al doilea și al treilea rînd, sub primii doi din primul rînd; în senestra, în cîmp albastru, o fabrică de prelucrarea lemnului de argint, compusă dintr-un corp de clădire cu două coșuri înalte avînd la dextra două coșuri tubulare, cel din dextra mai scund; jos, în cîmp roșu, un butoi de argint văzut de la unu din capete, înconjurat de o coardă de viță verde cu struguri de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 139).

Butoiul înconjurat de coarda de viță (atribut al lui Bacchus, care a înlocuit după primul război mondial imaginea însăși a acestui zeu, călare pe butoi) este vechea emblemă a fostului județ Putna renumit de veacuri pentru podgoriile sale de la Odobești și Panciu. Brazii evocînd prin numărul lor pe cei șapte fii ai legendarei Vrîncioaia, sînt întrucîtva arme grăitoare pentru numele actual al județului Vrancea și în același timp o aluzie la bogăția forestieră a munților săi. Fabrica reprezintă destinele actuale ale bogăției forestiere a județului.

Noile steme municipale ilustrează în aceeași măsură principiile directoare care au stat la baza alcătuirii însemnelor județene. Vom începe prezentarea stemelor municipale cu armele Capitalei țării și apoi în ordine alfabetică, ca și în cazul județelor, vom trece în revistă stemele celorlalte 46 municipii din Republica Socialistă România.

1. Municipiul Bueurești. Scut tăiat: sus, în cîmp albastru, Palatul Marii Adunări Naționale care este un edificiu de argint compus dintr-un corp central cu cupolă susținută de un tambur cu ferestre rotunde și din două corpuri laterale cu pilaștri, ieșind din flancurile scutului, stînd pe linia despărțitoare și avînd pe globul din virful lanternei cupolei o acvilă de aur în profil cu aripile întinse și capul întors; jos, în cîmp roșu, o jumătate de roată dințată de aur ieșind din linia despărțitoare și peste care broșează, în partea de jos, o carte deschisă de culoare naturală pe care sînt scrise cu litere de aur cuvintele: CIVITAS NOSTRA; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 140).

Calitatea de capitală a țării este ilustrată în noua stemă a Bucureștilor prin palatul Marii Adunări Naționale, organul suprem al puterii de stat. Mobilele din jumătatea de jos a scutului prezintă Bucureștii ca puternic centru industrial și centru principal al culturii românești.

2. Municipiul Alba Iulia. Scut tăiat: sus, în cîmp de aur, un zid de cetate crenelat de argint ieșind din linia despărțitoare și din flancuri, în spatele cărui se ridică o fabrică de

asemenia de argint compusă din cinci coșuri fumeginde între șase corpuri de clădire; jos tripartit în virf: în dextra, în câmp albastru, acvila cruciată a Țării Românești întoarsă spre senestra cu capul reîntors spre dextra, însoțită în colțurile de sus de un soare și o semilună crescîndă figurată, totul de aur (Țara Românească); în senestra, în câmp roșu, un cap de bour negru cu coarne de aur însoțit de o stea de același metal, între coarne, de un soare de aur și un câmp de aur, doi lei roșii față-n față susținînd împreună o spadă de argint și stînd pe un piedestal negru ieșind din virful scutului (stemă apocrifă a Transilvaniei); peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 141).

Silueta de fabrică ridicînd-se dîndărătul meterezelor medievale ilustrează heraldic sinteza între tradiția istorică și viața modernă a orașului. Încălcarea conștientă a regulii heraldice a culorilor are scopul de a da pondere cromatică stemelor celor trei țări românești din jumătatea de jos a scutului, a căror prezență în stemă evocă rolul orașului în făurirea unității naționale a României, atît la 1 decembrie 1918, cît și în momentul istoric Mihai Viteazul la care se referă, în mod special, pseudo-stema Transilvaniei din virful scutului.

3. Municipiul Arad. Scut tăiat printr-o fascie undată îngustă de argint: sus, în câmp albastru o fortăreață de aur cu trei turnuri cu acoperișuri ascuțite; jos, în câmp roșu, trei inele concentrice de aur ieșind din linia despărțitoare, cel din afară avînd forma de roată dințată; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 142).

Reprezentarea cetății Aradului în jumătatea de sus a scutului este de veche tradiție în stema orașului. Cele trei roți concentrice din jumătatea de jos sînt o aluzie la diversitatea industriei moderne din municipiul Arad. Fascia undată reprezintă Mureșul.

4. Municipiul Bacău. În câmp despîcat aur și roșu, în dextra o jumătate de roată dințată ieșind din linia despărțitoare peste care broșează, în partea de jos, un capăt de buștean așezat în bară și desenat după regulile perspectivei, în senestra, un sul de hîrtie, de asemenea în perspectivă, așezat în bandă, desfășurîndu-se curbat în sus, recăzînd în afară și închizînd o fabrică cu un coș masiv ce iese din linia despărțitoare, totul în smalturi inversate față de smalturile cîmpului; capul scutului roșu încercat cu un zid crenelat de argint, zidit negru, ieșind din partea de jos a capului scutului și din flancuri; la locul de onoare scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 143).

Noul scut al municipiului Bacău cuprinde referiri heraldice la principalele activități industriale: industria metalurgică (roata dințată) de prelucrare a lemnului (bușteanul), a hîrtiei și celulozei (sulul de hîrtie), a bunurilor de consum (fabrica). Capul scutului, aluzie la vechea Curte Domnească din Bacău, evocă trecutul istoric al orașului.

5. Municipiul Baia Mare. Scut scartelat: în primul cartier, în câmp roșu, un turn alb cu acoperiș gotic de aur cu două turele laterale, ieșind din partea de jos; în al doilea cartier, în câmp de argint, două ciocane negre de miner încrucișate; în al treilea cartier, în câmp de argint o retortă albă umplută pe jumătate cu un lichid albastru, închisă într-o roată dințată neagră, peste care broșează în partea de jos un lingou de aur; în al patrulea cartier, în câmp roșu, un turn alb de construcție modernă cu acoperiș de aur; peste trăsura orizontală a sfertului broșează o fascie undată albastră; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 144).

Noua stemă a municipiului Baia Mare cuprinde un dublu dialog între tradiția istorică și realitățile zilelor noastre: vechiului monument istoric, turnul Ștefan, din primul cartier și face față în ultimul cartier turnul noului Palat Administrativ iar ciocanele de miner evocînd tradițiile activității de bază a băimărenilor, sînt completate de simbolul industrial complex din cartierul al treilea. Fascia undată reprezintă riul Săsar.

6. Municipiul Birlad. Scut tăiat: sus pe roșu trei rulmenți de argint cu spațiile dintre bile negre, așezați 1 și 2; jos pe albastru o roată de moară de aur între trei pești de același metal cu capetele în jos; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 145).

Jumătatea de jos a scutului cuprinde armele tradiționale ale orașului. Rulmenții din jumătatea de sus reprezintă cea mai importantă dintre activitățile industriale din Birladul de astăzi.

7. Municipiul Botoșani. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în câmp roșu, o bobină textilă de argint peste care broșează o roată dințată de aur ieșind din liniile despărțitoare; în senestra, în câmp albastru, o liră de aur, la piciorul acesteia o carte deschisă, culcată, de culoare naturală și o pană de scris de asemenea de culoare naturală (albă) așezată în bandă și broșînd peste tot; jos, în câmp de argint, un păun rotat de culoare naturală; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 146).

Păunul din vârful scutului este emblema tradițională a Botoșanilor. Mobilele cîmpului din dextera reprezintă industriile (textilă și de prelucrare a metalelor), iar cele din cîmpul din senestra activitățile culturale proprii vieții de astăzi a municipiului Botoșani.

8. Municipiul Brașov. În cîmp albastru o roată dințată de argint înconjurînd scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus și broșînd în partea de sus peste o faclă de aur cu flacăra roșie al cărei mîner iese din scutul central; în partea de jos a scutului o coroană de aur din care iese în jos un trunchi de copac de argint cu rădăcini (v. fig.147).

Coroana cu rădăcini este emblema tradițională a orașului. Roata dințată dominînd întreaga structură a noii steme subliniază importanța pe plan național a industriei grele concentrată în Brașovul modern. Facla aprinsă este o aluzie la rolul de centru cultural, alît în vremuri mai vechi cit și în epoca actuală, al municipiului Brașov.

9. Municipiul Brăila. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp albastru, o cetate de aur cu două turnuri, deschisă și zidită negru; în al doilea cartier, în cîmp roșu o mină ținînd o faclă aprinsă, totul de aur; în al treilea cartier un stilp de înaltă tensiune peste care broșează un braț de excavator cu cupa coborîtă în senestra, totul de aur; în al patrulea cartier, în cîmp albastru, o navă fluvială modernă de aur plutind pe trei valuri din același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 148).

Dacă Cetatea Brăilei din primul cartier a fost după primul război mondial mobila principală din scutul stemei orașului, vaporul din al patrulea cartier este o modernizare relativă a emblemei sigilare din secolul trecut (adeseori vapor cu zbaturi). Mina cu facla din cartierul doi constituie nu numai un simbol al vieții culturale, dar mai ales acela legat de tradițiile de luptă ale muncitorilor din portul Brăilei, în timp ce mobilele din cartierul trei reprezintă intensă activitate industrială actuală a orașului.

10. Municipiul Buzău. Scut tăiat printr-o fascie undată de argint: sus despicat; în dextera, în cîmp albastru, Palatul Municipal care este o clădire de aur, luminată negru, ieșînd din trăsura verticală și avînd în dextera un turn cu acoperiș ascuțit și în senestra un acoperiș înalt neo-gotic cu lucarnă ornamentală și mai multe turele; în senestra, în cîmp roșu, o hală industrială cu patru corpuri de cîte trei nivele de argint luminată negru și îndărătul hălei două turnuri de răcire de argint, cel din stînga mai mare; jos, în cîmp de aur, un phoenix negru cu capul întors, născînd din flăcări roșii din vârful scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 149).

Pasărea phoenix este vechea emblemă a orașului. Palatul Primăriei și fabrica din al doilea cartier prezintă Municipiul Buzău ca centru administrativ și industrial. Fascia undată reprezintă râul Buzău.

11. Municipiul Călărași. Scut tăiat undat: sus, în cîmp roșu, o fabrică compusă din mai multe hale înșirate în fascie dîndărătul cărora se ridică în dextera două coșuri de fabrică, cel din senestra mai înalt, totul de aur, luminat negru, peste care broșează în dextera o macara portuară neagră luminată de aur cu brațul întors spre senestra și în senestra un turn de răcire și un siloz cu două pîlnii ambele de aur, toate acestea susținute de un chei roșu, zidit negru avînd în jumătatea senestre o balustradă de asemenea neagră și ieșînd din valuri în formă de fascie geamănă undată de argint; jos, în cîmp albastru, un călăraș de argint în port țărănesc, cu pușcă, sabie și geantă, călare pe un cal de argint, galopînd pe o terasă verde și însoțit în colțurile de sus de un soare și o semilună crescîndă ambele de aur și fără chip omenesc; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 150).

Călărașul este emblema mai veche, grăitoare, a orașului, al cărei caracter tradițional este subliniat de soarele și luna preluate din stema Țării Românești. Profilul de fabrică și instalațiile portuare din jumătatea de sus a scutului ilustrează dezvoltarea industrială actuală a acestui port dunărean.

12. Municipiul Cluj. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextera, în cîmp roșu, o roată dințată neagră peste care broșează un compas deschis de argint; în senestra, în cîmp de aur, o carte deschisă de culoare naturală; jos, în cîmp albastru, ieșînd din vârful scutului, un zid de cetate crenelat cu poarta deschisă și heră ridicată avînd deasupra un turn pătrat între două turnuri hexagone mai mici, totul de argint, deschis, luminat și zidit negru; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 151).

Cetatea cu trei turnuri este emblema tradițională a orașului. Cîmpurile de sus cuprind simboluri ale industriei, științei și culturii, definitorii pentru dezvoltarea multilaterală a Clujului contemporan.

13. Municipiul Constanța. Scut despicat: în dextera, în cîmp albastru, o fascie de aur însoțită deasupra de un soare din același metal, cu raze șerpuite și fără chip omenesc și de-

desubt de o corabie plutind pe valuri în formă de fascie geamănă undată, totul de argint, în senestra, în cîmp roșu, statuia de argint a zeiței Fortuna purtînd pe umărul senestru cornul abundenței și avînd la picioare în senestra un bărbat gol, bărbos, încoronat cu coroană murală, încins cu frunze de acant, ținînd cu mina dextră o algă arborescentă, îmbrățișînd cu senestra o proră de corabie și născînd din postamentul statuii²⁶⁶; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 152).

În noua stemă a municipiului, chipul divinității tutelare a căpătat înfățișarea cunoscutei grup statuar descoperit cu ani în urmă în cursul lucrărilor de modernizare a orașului. Corabia — aici de tip bizantin — este emblema anticului Tomis. Importanța turistică a stațiunilor din raza municipiului Constanța este simbolizată prin fascia de aur reprezentînd nisipul plajei sub soarele arzător al litoralului românesc.

14. Municipiul Craiova. Scut tăiat: sus despîcat: în dextra, în cîmp albastru, o roată dințată cu patru spițe, de argint; în senestra, în cîmp de aur, o carte deschisă de culoare naturală; jos, în cîmp roșu, clădirea de aur deschisă și luminată negru, a Palatului Administrativ, susținută de o fascie îngustă, liberă de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 153).

Noua stemă a municipiului Craiova reprezintă prin mobilele din jumătatea de sus a scutului activitățile industriale și viața cultural-științifică a municipiului. Palatul Administrativ, azi sediul Consiliului Popular, este un edificiu reprezentativ pentru municipiul de care se leagă și amintiri istorice din anii luptei maselor populare pentru cucerirea puterii de stat.

15. Municipiul Dej. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, o poartă de cetate cu două turnuri, de argint, deschisă albastru, luminată și zidită negru; în senestra, în cîmp roșu, o instalație industrială de argint compusă dintr-un recipient înalt cu tubulatură la dextra și la piciorul acestuia, la senestra, un turn de răcire; jos în cîmp de aur, un disc negru încercat cu un tîrnăcop de aur înconjurat de o ghirlandă semicirculară de cristale albe de sare gemă; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 154).

Poarta de cetate, preluată din stema fostului județ Someș, evocă trecutul istoric al zonei Dejului. Instalația industrială reprezintă industria în dezvoltare. Mobilele din virful scutului, reprezentînd tradiționala exploatare de sare de la Ocna Dejului sînt o glosă heraldică de factură modernă la vechea emblemă a municipiului.

16. Municipiul Deva. Scut despîcat: în dextra în cîmp albastru, un munte de argint avînd în virf o cetate din același metal compusă din trei turnuri crenelate legate între ele prin cortine de asemeni crenelate, desenate în perspectivă; în senestra, în cîmp roșu, o uzină de argint compusă dintr-un corp de clădire așezat în fascie la baza scutului, avînd o construcție mai înaltă în senestra și două coșuri de foarte mare înălțime broșînd peste un fulger (electric) de aur, de stilizare modernă, așezat în bară, totul însoțit de două ciocane de miner, negre, cu cozile de argint încrucișate în partea de sus a scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 155).

Figura din jumătatea dextră a scutului, reprezentînd cetatea Devei, a fost adoptată, ca stemă a orașului după primul război mondial. Mobilele din jumătatea senestră simboizează dezvoltarea industrială actuală, prin termocentrala de la Mintia și simbolul tradițional al mineritului.

17. Municipiul Drobeta-Turnu Severin. Scut scartelat: în primul cartier, în cîmp roșu, un pod de aur cu trei bolți (segment din podul lui Traian) pe care merge un leu de asemenea de aur; în al doilea cartier, în cîmp albastru cu talpa de argint, un turn crenelat cu poarta închisă, din același metal; în al treilea cartier în cîmp albastru și în al patrulea cartier în cîmp roșu, broșînd pe trăsura verticală a sfertuirii, o ancoră de argint de construcție modernă și deasupra ei o jumătate de roată dințată de aur înconjurînd un semicerc de asemenea de aur; peste trăsura orizontală a sfertuirii broșează o fascie undată îngustă de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 156).

Cartierele de sus, reprezintă leul Olteniei, podul lui Traian de la Drobeta și turnul „lui Severus” din cetatea medievală a Severinului, deasupra valurilor Dunării, sînt vechea stemă a orașului Turnu Severin. Figurile din jumătatea de jos a scutului ilustrează industria

²⁶⁶ Asupra identificării acestui personaj există o controversă între Muzeul de Arheologie din Constanța și Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”: în timp ce reprezentanții numitului muzeu susțin, potrivit verdictului inițial al lui Vîslă Canarache, că bărbatul de la picioarele zeiței Fortuna este Pontos, personificare a Mării Negre, unii membri ai Comisiei amintite, în speță autorii studiului de față, consideră — pe temeiul atributelor și mai ales al coroanei murale — că personajul respectiv întrupează însuși orașul Tomis. Vezi și Gabriela Bordenache de la Institutul de Arheologie din București, în studiul său intitulat: *Contribuții per una storia dei culti e dell'arte nell'ac Tomi d'età romana*. In S. C., VI, 1964, p. 168—169, în care identificarea cu Pontos a personajului secundar din grupul statuar în cauză este mai puțin categorică.

constructoare de mașini, activitatea portuară și de șantier naval, semnificative pentru dezvoltarea actuală a municipiului.

78. Municipiul Focșani. Scut tăiat: sus, în câmp de aur, o fabrică roșie compusă dintr-un corp de clădire masiv în centru, cu coș de fabrică în partea dreaptă, un grup de trei rezervoare în prim plan în dreapta, o clădire înaltă în fund la stânga și o hală lungă cu două coșuri înalte la stânga; jos despicat: în dreapta, în câmp roșu, un cap de bour de aur, însoțit între coarne de o stea din același metal; în stânga, în câmp albastru, o acvilă de aur cu zborul în jos, ținând în cioc o cruce de același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 157).

Stemele Moldovei și Țării Românești din jumătatea de jos a scutului, amintind împrejurarea că în primii ani ai Unirii Principatelor, sub regimul Convenției de la Paris, Focșanii au fost sediul Comisiei Centrale și a celorlalte organisme comune ale Principatelor Unite, provin din ultima versiune a stemei orașului. Fabrica din jumătatea de sus a scutului reprezintă dezvoltarea industrială actuală a municipiului Focșani.

19. Municipiul Galați. Scut tăiat: în partea de sus, în câmp roșu o uzină de argint compusă dintr-un furnal înalt în centru, un grup de două turnuri de răcire, la dreapta, o instalație de trei caupere și un castel de apă îndărătul unei hale de laminor la stânga, totul stînd pe linia despărțitoare; jos, în câmp albastru un pal de aur încercat cu un caduceu negru, însoțit la dreapta de un cargou văzut dinspre proră, lângă o macara portuară așezată pe un chei, totul de argint și susținut de valuri în formă de fascie triplă, undată din același metal, iar la stânga de o coloană de argint al cărei capitel susține o flacără de aur și — broșind pe trunchiul coloanei — o carte închisă de aur cu colțare și cheotori negre; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 158).

Combinatul metalurgic gigant de la Galați, despre care am mai vorbit la stema județului, este prezent bineînțeles și în stema municipiului, unde ocupă locul de onoare. Figurile din jumătatea de jos a scutului, provenind în parte din stema mai veche, ilustrează activitatea portuară, importanța comercială și viața culturală a municipiului Galați.

20. Municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej. În câmp roșu zidit negru, două coloane ale industriei petrochimice, de argint, și în fața lor, la bază un rezervor sferic din același metal, așezate în dreapta, doi stâlpi de înaltă tensiune de aur așezați în stânga, coloana și stîlpul din centru, mai înalte și la baza scutului o ghirlandă de frunze de stejar de aur, broșind pe o săgeată din același metal; în inima scutului mare, broșind pe coloana și stîlpul din centru, scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 159).

Fondul de cărămidă al scutului sugerează construirea în anii puterii populare a acestui oraș nou în care domină industria petrochimică și producătoare de energie electrică. Monumentele și așezările istorice din zona municipiului Gheorghe Gheorghiu-Dej sînt reprezentate prin figurile de la baza scutului, evocatoare ale legendei stejarului din Borzești.

21. Municipiul Giurgiu. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dreapta, în câmp roșu, „Turnul Ceasornicului” un foisor de construcție masivă de aur avînd în partea de sus un orologiu și deasupra acoperișului o turelă cu acoperiș ascuțit; în stânga, în câmp de aur, o timonă și o elice de navă cu patru pale, ambele roșii; jos în câmp albastru un pod metalic de argint de construcție modernă cu doi piloni înalți, peste valuri din același metal ieșind din virful scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 160).

Monument istoric vechi de peste 500 de ani, „Turnul Ceasornicului” se substituie în noua stemă turnului heraldic convențional din emblema mai veche. Activitățile economice de bază ale municipiului sînt reprezentate prin timona și elicea de vas fluvial. „Podul Prieteniei” una dintre primele mari construcții ale socialismului este de asemenea reprezentativă pentru viața actuală a municipiului Giurgiu.

22. Municipiul Hunedoara. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dreapta, în câmp albastru, Castelul Corvinilor de aur, în stânga, în câmp roșu, un furnal de argint avînd la bază un vagonet și o oală de turnătorie din același metal; jos, în câmp de argint, un corb negru ținînd în cioc un inel de aur cu diamant și stînd pe o cracă neagră; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 161).

Corbul Huniazilor, vechea stemă a orașului, apare în noua stemă a municipiului încadrat în dialogul dintre Hunedoara medievală a castelului corvinesc și orașul contemporan dominat de marele combinat siderurgic.

23. Municipiul Iași. Scut despicat: în dreapta tăiat: sus, în câmp roșu, un cap de bour de argint însoțit între coarne de o stea și în flancuri de un soare și o semilună crescîndă, toate

de aur; jos, în cîmp roșu, o retortă de argint conturnată închisă într-o roată dințată neagră peste care broșează, sus în dextra, o flacără de aur; în senestra, în cîmp albastru, un turn de aur în stil neogotic cu acoperișul flancat de două turele (turnul central al Palatului Culturii); peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 162).

Capul de bour a cărui eliminare în secolul trecut din scutul Iașilor a stîrnit atît de vehemente proteste, își recapătă în fine locul cuvenit în noua stemă a vechii capitale a Moldovei. Turnul, care a figurat în mod constant în ultimul secol în toate variantele stemei Iașilor, capătă acum, potrivit dorinței expresie a ieșenilor, înfățișarea turnului central al fostului Palat Administrativ, azi — Palatul Culturii. Retorta, roata dințată și flacăra simbolizează industriile chimică, de prelucrare și farmaceutică caracteristice dezvoltării industriale actuale a municipiului.

24. Municipiul Lugoj. Scut tăiat: sus despicat: în dextra, în cîmp roșu, o liră de argint avînd cutia de rezonanță în formă de mască de actor, jumătatea dextră de tragedie, jumătatea senestră de comedie, în senestra, în cîmp de argint, trei bobine textile roșii; jos, în cîmp albastru, un riu în fascie de culoare naturală, traversat de un pod roșu așezat în bandă, avînd la capete două turnuri crenelate de asemeni roșii, deschise negru și însoțit deasupra de trei dealuri de argint, cel din rîjloc mai mare, ridicîndu-se din malul rîului și dedesubt de un lup alergînd, de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 163).

Jumătatea de jos a scutului provine din cea mai recentă stemă a Lugojului. Mobilele din jumătatea de sus a scutului vorbesc despre tradițiile de viață cultural-artistică ale municipiului și despre activitatea industrială de căpetenie care este industria textilă.

25. Municipiul Medias. Scut despicat: în dextra, în cîmp albastru, o mină deschisă de culoare naturală investmintată în roșu, ieșind din linia despărțitoare și ținînd un butuc de viață cu frunze și rădăcini de aur și cu trei ciorchini roșii; în senestra, în cîmp roșu, o sondă de gaz metan de argint avînd la bază o flacără de aur; în partea de jos a scutului broșează o fascie undată de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 164).

La stema tradițională a Mediasului se adaugă sonda de gaz metan simbolizînd dezvoltarea industrială actuală a municipiului și care — de altfel — îl reprezintă și în stema județului Sibiu. Fascia undată de la baza scutului reprezintă rîul Tîrnava-Mare.

26. Municipiul Odorheiu Secuiesc. Scut tăiat: sus despicat: în dextra, în cîmp roșu, două turnuri și o carte deschisă, totul de argint; în senestra, în cîmp roșu, o fabrică de argint cu două coșuri fumegînde, cel din stînga mai înalt, între trei corpuri de clădire; jos, în cîmp albastru, un braț împlătoșat în argint ținînd în pumnul de culoare naturală o spadă de argint în care sînt înfipite un cap de urs brun și o inimă roșie, totul însoțit de patru stele cu șase raze de aur: peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 165).

Jumătatea de jos a scutului provine din stema tradițională a orașului. Tot din tradiția heraldică secuiască provin și cele două turnuri din primul cartier. Celelalte mobile ilustrează viața culturală și dezvoltarea economică a municipiului.

27. Municipiul Oradea. În cîmp albastru un zid de fortăreață cu trei bastioane de aur, zidit negru, în formă de câprior răsturnat cu capetele întoarse, surmontat de o carte albă deschisă, înconjurată de o roată dințată de aur și însoțit dedesubt de o floare de lotus albă; în inima scutului mare, broșînd pe roata dințată, scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 106).

La bastioanele de fortăreață evocatoare al trecutului istoric al cetății Oradea Mare se adaugă mobilele reprezentînd dezvoltarea economică și culturală a municipiului în epoca actuală. Floarea de lotus este un monument al naturii specific zonei municipiului Oradea.

28. Municipiul Petroșani. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp albastru, un ciocan pneumatic de aur; în senestra, în cîmp de aur, o lampă de miner neagră cu flacără roșie; jos, în cîmp roșu, o intrare de mină neagră înconjurată de zidărie de piatră de argint, cîmpul negru al intrării încărcat cu două ciocane de miner încrucișate din același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v. fig. 167).

Stema municipiului Petroșani dezvoltat în bazinul carbonifer al Văii Jiului cuprinde — cum era și firesc — numai simboluri tradiționale și moderne ale mineritului.

29. Municipiul Piatra Neamț. Scut despicat: în dextra, în cîmp roșu, turnul — clopotniță al bisericii Sf. Ioan pe care este așezat un ecuson albastru încărcat cu un cap de bour negru, însoțit între coarne de o stea de aur; în senestra, în cîmp albastru, o instalație in-

dustrială de argint cu un coș înalt în dextra și o coloană în senestra susținută de un postament negru, cu conducte de argint, o fascie fasciată aur și negru încărcată cu doi pali în smalturi inversate, broșind peste întregul scut în partea de jos, susține turnul și instalația; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 168).

Și în scutul acestui municipiu este prezent dialogul între trecutul istoric reprezentat de monumentul din vremea lui Ștefan cel Mare și realitățile dezvoltării economice actuale simbolizate prin instalația industrială. Scutul cu armele Moldovei așezat pe turnul clopotniță arată că și în Piatra Neamț a fost Curte Domnească.

30. Municipiul Pitești. Scut despica: în dextra în câmp roșu, o coloană de evacuare a gazelor de argint cu flacăra din același metal din care iese sus în dextra o jumătate de soare de aur și jos în senestra o jumătate de roată dințată neagră, totul înconjurat de șase besanți de aur (1, 2, 2, 1) legați prin filete subțiri de același metal; în senestra, în câmp albastru, o acvilă de aur în profil cu zborul în jos, ținând în ghiare un pergament de argint de care atârna o pecete roșie; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 169).

Acvila, ținând în ghiare hrisovul vechilor privilegii piteștene, provine din stema anterioară a capitalei județului Argeș. Simbolurile din jumătatea dreaptă a scutului „Cetății Chimiei” sînt semnificative pentru noua orientare a economiei municipiului Pitești.

31. Municipiul Ploiești. Scut tăiat: sus în câmp roșu, o jumătate de roată dințată de argint ieșind din linia despărțitoare; jos, în câmp albastru, doi lei de aur față-n față, susținând împreună un stejar smuls și însoțit dedesubt de o panglică roșie purtînd inscripția 15.M.V.V.95; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 170).

Figura din jumătatea de jos a scutului adoptată ca stemă a Ploieștilor după primul război mondial evocă dobîndirea statutului de oraș în vremea lui Mihai Viteazul. Roata dințată simbolizează dezvoltarea industrială polivalentă a municipiului Ploiești în epoca actuală.

32. Municipiul Reșița. Scut tăiat: sus în câmp de aur o roată de foc roșie încălcată cu o turbină avînd dedesubt o jumătate de roată dințată cu dinții în jos, ambele de argint; jos, în câmp roșu, o uzină de argint compusă dintr-o hală lungă cu șase acoperișuri dîndărătul căreia se ridică la dextra un grup de trei caupere și un coș de fabrică, la senestra un furnal înalt și trei coșuri de fabrică, cel din mijloc — mai înalt — și cel din stînga fumegînde; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 171).

Figura din jumătatea de sus a scutului este emblema heraldică a „Cetății de Foc” a cărei reprezentare mai plastică ocupă jumătatea de jos a scutului.

33. Municipiul Rîmnicu Vileea. Scut tăiat: sus, în câmp albastru, ieșind din linia despărțitoare și din flancuri un zid crenelat de cetate din care iese în dextra un turn acoperit, totul de aur, zidit negru și însoțit sus în senestra de o carte deschisă de asemenea de aur; jos în câmp roșu, o fascie undată albastră încărcată cu cinci stele de argint coborîtă sub o uzină de argint cu detalii negre, compusă dintr-o hală lungă dîndărătul căreia se ridică patru turnuri de răcire, cele din afară mai mari și pe fiecare latură a halei cîte trei coloane separatoare și un rezervor sferic, totul susținut de o baghetă de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 172).

Jumătatea de sus evocă — mai ales prin prisma culturală — trecutul istoric al orașului a cărui dezvoltare actuală și viitoare este ilustrată în jumătatea de jos prin combinatul chimic și fascia înstelată reprezentînd salba de hidrocentrale de pe Olt.

34. Municipiul Roman. Scut despica: sus, în câmp albastru, o hală industrială de argint cu detalii negre, avînd deasupra în dextra o turelă, cu acoperiș plat, în senestra două coșuri, deschisă la ambele capete cu cîte-o mare ușă neagră prin care ies cîte patru țevi de argint cu lumenul negru; jos despica: în dextra fasciat verde și aur; în senestra, în câmp roșu, un cap de mistreț de aur cu colți de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v. fig. 173).

Capul de mistreț provine din stema tradițională a orașului la care s-au adăugat fasciile din armele Mușatinilor amintind de Roman Voevod, întemeietorul legendar (și prezumtiv) al orașului. Reprezentarea în jumătatea de sus a scutului a halei laminorului uzinei de țevi ilustrează noua dezvoltare economică a Municipiului Roman.

35. Municipiul Satu-Mare. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în câmp de argint, un ciocan negru întors spre senestra a cărui coadă roșie broșează pe o jumătate de roată dințată de aur cu dinții în sus, totul așezat la dextra și însoțit sus și la senestra de o bobină textilă albă cu tubul roșu; în senestra, în câmp roșu, o mîna de culoare naturală ținînd

pe palma întinsă în supinație un bloc de locuințe alb și parțial acoperit la senestra cu schelă neagră; jos, în câmp albastru, o cetate de argint deschisă, luminată și zidită negru având deasupra porții un turn înalt cu acoperiș gotic cu două turele laterale și pe laturile turnului, ieșind din crenelurile cetății, doi copaci de aur cu coroana rotundă, totul pe o terasă de aur ce se ridică dintr-o fascie undată de argint așezată la baza scutului; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.174).

Motivul cetății este inspirat din vechea stemă a orașului. În câmpul dextru sînt reprezentate activitățile industriale specifice municipiului (industria constructoare de mașini și industria textilă); în câmpul senestru, construcția de locuințe.

36. Municipiul Sibiu. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în câmp albastru, o balanță în echilibru cu suport, deasupra unei jumătăți de roată dințată cu dinții în jos, totul de argint; în senestra, în câmp albastru, o carte deschisă de culoare naturală cu tranșa aurită și deasupra ei o stea răsturnată de argint înconjurată de raze de aur, în semicerc; jos, în câmp roșu, trei frunze de aur în formă de inimă, unite între ele prin baghete de același metal formînd un triunghi răsturnat prin care trec două spade de argint încrucișate cu vârful în jos, cea în bandă broșînd pe latura senestră a triunghiului, cea în bară broșînd peste tot și-deasupra lor o coroană de aur; capul scutului roșu încercat cu trei turnuri acoperite de argint, stînd pe linia despărțitoare și unite între ele și cu flancurile prin cortine crenelate de argint zidite negru; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România, descris mai sus (v.fig.175).

Triunghiul cu spade este străvechea emblemă a Sibiului ale cărei tradiții de cetate medievală le subliniază porțiunea de zid cu cele trei bastioane din capul scutului. Tradiții de cultură românească, mereu actuale, sînt evocate de cartea deschisă avînd deasupra ei emblema „Astrei”. În fine, balanța și jumătatea de roată dințată vorbesc despre o specialitate vestită a industriei sibiene: industria instrumentelor de precizie și în general despre economia municipiului.

37. Municipiul Sighișoara. Scut tăiat printr-o fascie undată îngustă de argint: sus în câmp roșu, o fabrică compusă dintr-un complex de hale de aur luminate negru, deasupra căreia se ridică două coșuri înalte de aur; jos în câmp albastru, ieșind din baza scutului, o poartă de cetate avînd deasupra ei trei turnuri, cel din mijloc mai înalt, totul de argint, deschis, luminat și zidit negru iar în deschizătura porții un leu de aur ținînd în labe o halbardă de același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.176).

Jumătatea de jos a scutului este stema tradițională a Sighișoarei. Jumătatea de sus reprezintă dezvoltarea industrială a municipiului. Fascia undată reprezintă rîul Tîrnava Mare.

38. Municipiul Sighetul-Marmăriei. Scut scartelat: în primul cartier, în câmp fasciat de opt bucăți roșu și negru, un cap de zimbru de aur; în al doilea cartier, în câmp de aur, un pal de culoarea lemnului natural cu sculpturi în motive specifice maramureșene și un fierăstrău circular negru broșînd și înconjurînd rozeta centrală a motivului ornamental; în al treilea cartier, în câmp de aur, o vîrtelniță neagră cu fire albe; în al patrulea cartier, în câmp fasciat de zece bucăți roșu și negru, Palatul Culturii, o clădire de colț de aur, deschisă și luminată negru, desenată în perspectivă, avînd două turnuri cu acoperiș ascuțit pe laturile intrării și alte două asemenea turnuri la capetele fațadelor laterale; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.177).

Capul de zimbru — vechea emblemă a Sighetului — ca și Palatul Culturii, edificiu reprezentativ evocînd viața culturală a municipiului, sînt așezate în câmpuri al căror fasciat de roșu și negru reproduce un element al costumului popular maramureșan, zadia. Celelalte cartiere reprezintă activitățile economice de bază ale municipiului: industria de prelucrare a lemnului și industria textilă.

39. Municipiul Suceava. Scut tăiat: sus, în câmp albastru, ieșind din flancurile scutului și stînd pe linia despărțitoare, un zid de cetate cu două turnuri laterale de argint, luminat și zidit negru și — deasupra zidului, între turnuri — un cap de bour însoțit de o stea între coarne, un soare și o semilună crescîndă în flancuri, totul de aur; jos, în câmp roșu, Casa de Cultură a municipiului, un edificiu modern de aur, luminat negru, compus dintr-un corp principal cu multe travese și acoperiș plat în primul plan, broșînd pe un corp cubic mai înalt în planul al doilea și la dextra; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.178).

Noul scut al municipiului Suceava amintește prin figurile din jumătatea superioară că Suceava a fost cîndva cetatea de scaun a Moldovei. Evocării acestui glorios trecut istoric îi răspunde monumentul de arhitectură contemporană din jumătatea de jos a scutului.

40. Municipiul Tecuci. Scut despica: în dextra, în câmp roșu, o macara turn neagră cu săgeata la senestra, așezată în flancul dextru, broșând pe un element de construcție (cu trei laturi în forma literei C) de argint și ridicându-se deasupra unei triple hale de fabrică de același metal, luminată roșu, așezată spre baza scutului și peste care broșează spre flancul senestru un coș de fabrică de asemenea de argint; în senestra, în câmp albastru, un turn de argint, deschis și luminat albastru, cu soclul zidit negru, stînd pe o terasă stîncoasă izolată de argint; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.179).

Turnul de veghe provine din stema mai veche a municipiului Tecuci. Figurile simbolice din jumătatea dextră a scutului vorbesc despre reconstrucția și industrializarea modernă a orașului.

41. Municipiul Timișoara. Scut tăiat: sus, despica: în dextra, în câmp roșu, un electromotor susținut de un postament de zidărie așezat pe linia despărțitoare, totul de argint postamentul zidit negru; în senestra, în câmp albastru, un turn de argint, deschis și luminat albastru, zidit negru, cu acoperiș roșu de sub care atrînă în părți două steaguri de asemenea roșii, încărcate cu cîte o cruce plină de argint și avînd în poartă o jumătate de roată neagră ieșind din dextra, totul așezat pe o porțiune de zid crenelat de argint, zidit negru, ieșind din linia despărțitoare; jos, în câmp albastru, un oraș de argint cu acoperișurile caselor și turnurilor roșii, înconjurat cu ziduri crenelate de argint cu contur neregulat, totul desenat în perspectivă, așezat pe o terasă verde pe care curge la dextra un rîu albastru, în bandă și însoțit sus de un soare de aur și de o semilună descrescîndă de argint, ambele fără chip omenesc; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.180).

Vederea panoramică a orașului de pe Bega din jumătatea de jos a scutului este preluată din stema veche. Tot așa și turnul cu steaguri pe care conștiința timișorenilor din vremurile mai noi îl socotește castel de apă și deci aluzie heraldică la faptul că Timișoara a fost primul oraș din Europa continentală care a avut un sistem centralizat de apă potabilă. Timișoara a fost însă și primul oraș din Europa care a introdus iluminatul public electric. La această împrejurare — și în același timp la puternica dezvoltare industrială a municipiului — face aluzie electromotorul, singura inovație din noul scut timișorean.

42. Municipiul Tirgovîște. Scut tăiat: sus despica: în dextra, în câmp de aur, o carte deschisă, culcată și văzută în perspectivă, cu filele albe scrise cu negru cu majuscule și ornamente roșii, peste care broșează o pană de scris de asemenea albă, așezată în bară; în senestra, în câmp roșu, o spirală de argint în flancul dextru cu care se angrenează la senestra o jumătate de roată dințată de același metal; jos în câmp albastru, două personaje domnești de culoare naturală, încoronate de aur și investimîntate în roșu susținînd împreună un copac desrădăcinat verde și stînd pe crenelurile unui zid de cetate ieșind din virful scutului, între două turnuri crenelate ieșind din flancuri, totul de argint, zidit negru; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.181).

Personajele domnești provenind din sigiliul iconografic al domnilor Țării Românești, așezate pe zidul de cetate, figurau în stema mai veche a municipiului arătînd că Tirgovîște a fost capitala Țării Românești. Figurile din cartierele superioare reprezintă vechea tradiție culturală și dezvoltarea industrială actuală a municipiului Tirgovîște.

43. Municipiul Tirgu-Jiu. Scut despica: în dextra în câmp albastru, „Poarta Sărutului” așezată în partea de jos a scutului peste care broșează în pal, pierzîndu-se în limitele fizice ale scutului „Coloana Recunoștinței fără de Sfîrșit”, totul de aur; în senestra, în câmp roșu, un stîlp de înaltă tensiune din care iese la senestra un coș de fabrică stilizat în formă de turn și din acesta, un al doilea, identic, dar mai mic, toate acestea de argint și însoțite în colțul dextru de jos de o roată dințată și un fierăstrău circular de același metal; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.182).

Monumentele din jumătatea dextră a scutului, opere ale sculptorului C.Brîncuși, el însuși fiu al Gorjului, sînt una din marile mîndrii ale municipiului Tirgu-Jiu al cărui specific economic este evocat de simbolurile energiei electrice și ale industriilor materialelor de construcții, de prelucrare a metalelor și a lemnului, situate în jumătatea senestră.

44. Municipiul Tirgu-Mureș. Scut tăiat: sus în câmp albastru un castel de aur deschis și luminat negru, flancat de două turnuri acoperite, de construcție masivă și așezat pe o terasă deluroasă de argint; jos despica: în dextra, în câmp roșu, un turn de evacuare între două coloane specifice industriei chimice susținute de o baghetă, totul de argint cu detalii negre; în senestra, în câmp albastru, o carte deschisă de argint peste care broșează o faclă neagră cu flacăra de aur; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.184).

Trecutul istoric al municipiului este evocat prin castelul din jumătatea de sus a scutului reprezentând cetatea Tirgu-Mureș. În jumătatea de jos sînt înfățișate simboluri ale industriei chimice, preponderentă în economia actuală a municipiului și ale vieții culturale-științifice.

45. Municipiul Tulcea. Scut tripartit în furcă răsturnată: în dextra, în cîmp roșu, un monument în formă de obelisc cu soclul străjuit la dextra de statuia unui dorobanț cu goarna în mîna dextră și cu baioneta la armă, la senestra de cea a unei acvile luîndu-și zborul, totul de argint; în senestra, în cîmp de aur, o fabrică roșie compusă din trei hale industriale alăturate deasupra cărora se ridică în dextra două coloane separatoare și în senestra un turn de răcire, totul dominat de un coș fumegînd; jos, în cîmp albastru, cinci filete în fascii undate de aur peste care broșează o ancoră de argint însoțită de doi pești afrontați de aur cu capetele în jos; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.184).

Figurile din vîrfurile scutului reprezintă vechea stemă a municipiului dunărean și vorbesc despre navigația și pescuitul tradiționale. Monumentul ridicat în anul 1899 amintește eliberarea Dobrogei prin sacrificiile eroice făcute în timpul Războiului Independenței. Fabrica din senestra reprezintă dezvoltarea industrială actuală și de perspectivă a municipiului Tulcea.

46. Municipiul Turda. Scut tăiat: sus, în cîmp albastru două coaste de munte de argint, pornind din mijlocul liniei despărțitoare și atingînd colțurile de sus ale scutului și — între ele — patru coșuri de fabrică alăturate de aur, fumegînd de argint; jos, în cîmp roșu, un braț stîng împlătoșat tînd în pumnul gol o secure de luptă, totul de aur; peste tot, scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.185).

Brațul cu secure, evocînd figura lui Mihai Viteazul ucis la Cîmpia Turzii, provine din stema de după primul război mondial. Cheile Turzii din jumătatea de sus reactualizează motivul dominant al stemei mai vechi, iar coșurile de fabrică ce se ridică dintre ele reprezintă dezvoltarea industrială a municipiului din zilele noastre.

47. Municipiul Turnu-Măgurele. Scut tăiat printr-o fascie undată de argint încărcată cu două fascii gemene undate albastre: sus pe roșu o instalație industrială de argint cu un grup de coloane separatoare la dextra, rezervoare și clădiri la senestra, totul dominat de o coloană de evacuare; jos în cîmp albastru un turn donjonat de argint, deschis albastru, luminat și zidit negru, susținut de doi lei afrontați de aur limbați roșu; peste tot scutul cu stema Republicii Socialiste România descris mai sus (v.fig.186).

Turnul cu lei este vechea stemă a municipiului evocînd cetatea lui Constantin cel Mare refăcută de Mircea cel Bătrîn. Stilizarea combinatului de îngrășăminte chimice reprezintă dezvoltarea economică a municipiului.

Elaborate în spiritul Decretului nr. 503/1970, toate stemele județelor și municipiilor din Republica Socialistă România cuprind două categorii distincte de reprezentări: reprezentări evocatoare ale trecutului istoric și reprezentări ilustrînd realitățile economice, sociale și politice actuale.

Din prima categorie fac parte în primul rînd emblemele, de tradiție mai veche sau mai recentă, ale județelor și municipiilor dintre care foarte multe au intrat în componența noilor steme. În legătură cu această împrejurare trebuie să constatăm că, în marea majoritate, aceste embleme au fost preluate în noile steme din vechile reprezentări tradiționale.

Faptul este deosebit de semnificativ. Izvorîte din straturile cele mai profunde ale conștiinței sociale românești, noile steme ale județelor și municipiilor țării au preluat atît formele noi în care au fost turnate vechile tradiții cît și simbolurile nou create care răspund unor necesități reale ale societății românești.

În 20 dintre noile steme ale județelor (Alba, Argeș, Arad, Bacău, Botoșani, Brăila, Constanța, Covasna, Dimbovița, Galați, Gorj, Iași, Mehedinți, Neamț, Olt, Prahova, Sibiu, Suceava, Tulcea, Vrancea) precum și în 21 dintre noile steme ale municipiilor (Alba Iulia, Birlad, Brașov, Călărași, Cluj, Deva, Drobeta Turnu-Severin, Focșani, Hunedoara, Lugoj, Medias, Odorheiu Secuiesc, Pitești, Ploiești, Roman, Sibiu, Sighișoara, Sighetul-Marmației, Tirgoviște, Tulcea, Turnu-Măgurele), însemnele heraldice ale acestor unități administrativ-teritoriale au fost preluate integral sau cu modificări neesențiale din vechile lor reprezentări.

În componența altor 15 steme județene (stemele județelor Bihor, Bistrița-Năsăud, Buzău, Caraș-Severin, Cluj, Dolj, Harghita, Ialomița, Maramureș, Mureș, Sălaj, Timiș, Teleorman, Vaslui, Vîlcea) și 13 steme municipale (stemele municipiilor Arad, Botoșani, Brăila, Buzău, Constanța, Galați, Giurgiu, Iași, Rîmnicu-Vîlcea, Satu-Mare, Tecuci, Timișoara, Turda) au intrat numai unele elemente ale stemei din trecut sau motive heraldice inspirate din acestea.

În fine, stemele a 4 județe (Brașov, Hunedoara, Ilfov, Satu-Mare) și 13 municipii (București, Bacău, Baia-Mare, Craiova, Dej, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petroșani, Oradea, Piatra Neamț, Reșița, Suceava, Tirgu-Jiu, Tirgu-Mureș,) sînt steme absolut noi în care de multe ori tradițiile heraldice i-au fost preferate referiri nemijlocite la trecutul istoric și în care doar stejarul din stema județului Ilfov (provenit din patrimoniul heraldic al fostului județ Vlașca) și cetatea din stema municipiului Dej (provenită din stema fostului județ Someș) mai amintesc de însemnele districtuale și municipale create după 1921.

Trebuie să menționăm aici că în componența noilor steme au intrat uneori și stemele tradiționale ale unor vechi județe ce nu mai există, sau numai elemente din asemenea steme. Astfel, în stema județului Galați apar stemele fostelor județe Covurlui și Tecuci; în stema județului Neamț, stema fostului județ Roman; în stema județului Olt, stema fostului județ Romanați, de care amintește și un element al stemei județului Dolj; în stemele județelor Ilfov și Teleorman, cîte unul din stejarii fostului județ Vlașca; în stema județului Prahova, amintirea heraldică discretă a fostului județ Săcuieni; în stema județului Vaslui, elemente din stemele fostelor județe Vaslui și Tutova și din stema orașului Huși (pentru fostul județ Fălciu); în stema județului Vrancea, stema fostului județ Putna și în stema municipiului Dej, un element din stema fostului județ Someș.

În rare cazuri, noile steme județene și municipale reactualizează și unele tradiții mai vechi, omise la vremea ei de către Comisia Consultativă Heraldică. Astfel în stema județului Arad, imaginea cetății Aradului a fost înlocuită cu un turn de poartă preluat dintr-o versiune mai veche a stemei orașului; în stema municipiului Brăila și în cea a municipiului Constanța reapar — ca elemente secundare — vaporul și respectiv, corabia cu plinze; în stema municipiului Turda — și anume în contextul dezvoltării actuale a municipiului — heraldizarea Cheilor Turzii. Prin aceeași prismă poate fi privită și reapariția în scutul prahovean a corzii de viță amintind de fostul județ Săcuieni.

Fenomenul convertirii în albastru din roșu a smaltului cîmpului tradițional al stemei unor județe din Moldova (Bacău, Galați, Vaslui) se explică prin atribuirea cîmpului roșu din stemele noi reprezentărilor de actualitate. În mod analog a fost schimbat în roșu cîmpul armelor tradiționale ale județelor Mehedinți, unde reprezentarea în stema nouă a marilor construcții de pe Dunăre reclama cîmp albastru.

Un fenomen foarte interesant s-a petrecut în stemele județelor și municipiilor din zonele miniere în care vechimea multiseculară a mineritului statornicise de veacuri reprezentarea unor figuri de mineri: județul Caraș, județul Maramureș, municipiul Baia Mare, municipiul Dej. Din toate aceste steme figurile de mineri, în costume de epocă sau în îndoielnica stilizare modernă a Comisiei Consultative, au dispărut fiind înlocuite cu simbolul convențional al celor două ciocane față de care populația zonelor miniere manifestă un atașament deosebit sau — în stema municipiului Dej — cu un simbol asemănător.

Din aceeași categorie de reprezentări ca și vechile steme, reprezentări evocatoare ale trecutului istoric, fac parte și referirile nemijlocite la istoria poporului român. Foarte frecvente în noile steme județene și municipale, ele se substituie uneori reprezentărilor heraldice tradiționale, dar în majoritatea cazurilor le completează numai. Gama acestor reprezentări este neînchipuit de variată și îmbracă toate perioadele importante ale istoriei României.

Astfel cultura neolitică Cucuteni este evocată în stema județului Iași. În stemele județelor Hunedoara și Satu-Mare este evocat statul dac. Stemele județelor Caraș-Severin, Constanța, Mehedinți, și Vâlcea cuprind aluzii la prezența romanilor în Dacia. Istoria medievală a Țărilor Române este evocată sub aspectele ei sociale și politice în stemele județelor Bihor, Brașov, Dimbovița, Satu-Mare, Suceava, Tulcea, și Vrancea, precum și în stemele municipiilor Bacău, Baia Mare, Giurgiu, Hunedoara, Iași, Piatra Neamț, Roman, Sibiu, Suceava și Tirgu-Mureș, iar sub aspectul militar, legat cu precădere de lupta antiomână, în stemele județelor Ilfov și Vaslui și în stemele municipiilor Gheorghe Gheorghiu-Dej și Oradea. Stema județului Gorj evocă răscoala lui Tudor Vladimirescu, stema municipiului Tulcea — înfăptuirea independenței de stat, stema județului Botoșani — marea răscoală a țăranilor din anul 1907, stema municipiului Brăila — tradițiile de luptă ale clasei muncitoare, stema municipiului Craiova — lupta maselor muncitoare conduse de Partidul Comunist Român pentru instaurarea puterii populare.

Istoria culturii românești este evocată explicit în stemele județelor Bistrița-Năsăud, Botoșani (aluzii heraldice la George Enescu, Mihai Eminescu și Nicolae Iorga) și Prahova și în stemele municipiilor Bacău, Botoșani, Rîmnicu-Vâlcea, Sibiu (aluzia la asociația „Astra”), Tirgoviște, Tirgu-Jiu (aluzie heraldică la opera lui Constantin Brâncuși) și — implicit — în aluziile heraldice la dezvoltarea culturală conținute de multe alte steme și care în majoritatea cazurilor evocă și vechi tradiții de cultură.

Istoria tehnicii își are și ea locul în noile steme ale județelor Harghita (furnalul din secolul XVIII), Prahova (sonda de Buștenari) și Vâlcea (turbina cu pale în formă de căuș) și în stema municipiului Reșița.

În fine străvechile tradiții de artă populară figurează în stemele județelor Argeș, Harghita, Maramureș, Satu-Mare și Sibiu, precum și în stema municipiului Sighetul-Marmației.

În majoritatea cazurilor în scopul evocării momentelor importante din istoria poporului român au fost introduse în noile steme județene și municipale, monumente istorice și de artă concrete din cuprinsul județului sau al municipiului respectiv.

Cea de a doua categorie de reprezentări amintită, ilustrând realitățile economice sociale și politice actuale, este prezentă în toate noile steme județene și municipale și se poate observa de la prima vedere că ea reflectă în primul rând efortul uriaș depus de societatea românească în era socialismului pentru transformarea României dintr-o țară agricolă, într-o țară cu o economie industrial-agricolă multilateral dezvoltată.

Dezvoltarea industrială a județelor și municipiilor României socialiste este ilustrată heraldic fie prin mijloace cu caracter simbolic, fie prin reproducerea unor imagini mai concrete de clădiri și instalații industriale.

Printre imaginile cu caracter simbolic predomină roata dințată, întreagă, jumătate sau segment, singură sau angrenată, rar prevăzută cu spițe, semnificând dezvoltarea industriei constructoare de mașini sau — atunci când stema nu cuprinde și alte aluzii la industrializarea României — dezvoltarea industrială în general. Cu primul sens roata dințată figurează în stemele județelor Argeș, Bacău, Bihor, Brașov, Caraș-Severin, Dâmbovița, Gorj, Iași, Mureș, Satu-Mare și Suceava, în stemele municipiilor Arad, Bacău, Baia Mare, Brașov, Botoșani, Drobeta Turnu-Severin, Iași, Satu-Mare, Tîrgu-Jiu și Tîrgoviște (aici angrenată cu o spirală). Cu sensul mai larg, al dezvoltării industriale în general, roata dințată figurează în stemele județelor Buzău, Cluj, Covasna, Dolj, Ilfov, Timiș și Vaslui precum și în stemele municipiilor București, Cluj, Craiova, Oradea și Ploiești. Uneori roata dințată capătă și alte semnificații. Astfel, în combinație cu spițe de griu (în stemele județelor Arad, Ialomița și Teleorman) ea reprezintă modernizarea și industrializarea agriculturii; cu un brad (județul Bistrița-Năsăud) sau cu o piesă de lemn fasonată (municipiul Sighetul-Marmației), industria de prelucrare a lemnului și respectiv, industria mobilei; cu o balanță (municipiul Sibiu), industria instrumentelor de precizie.

În mod analog industria chimică este ilustrată de regulă printr-o retortă (în stemele județelor Bacău, Bihor, Iași, Mureș și în stemele municipiilor Baia Mare și Iași) dar și prin heraldizarea hexagonului lui Kekulé (în stema municipiului Pitești); producția de energie electrică, prin stilizarea modernă a unui fulger (ieșind din unde în stema județului Argeș, sau din clădirea unei centrale termoelectrice în cea a municipiului Deva), prin prezentarea izolată a unor stâlpi de înaltă tensiune de diverse tipuri (în stema județului Mureș și în aceea ale municipiilor Brăila, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Tîrgu-Jiu), a unor turnuri de răcire de termocentrală (în stemele județelor Bacău și Gorj) sau a unui rotor de turbină (în stema județului Vâlcea), dar și prin mijloace pur heraldice (fascia undată și instalată evocând salba de hidrocentrale a Oltului din stema județului Vâlcea); siderurgia printr-o oală de turnătorie (în stemele județelor Caraș-Severin și Hunedoara), prelucrarea metalelor prin reprezentarea unui baros (în stemele județului și municipiului Satu Mare), sau prin aceea a unor lingouri (de aluminiu în stema județului Olt, de aur, în cea a municipiului Baia Mare); industria extractivă prin simbolul celor două ciocane (în stemele județelor Harghita, Hunedoara, Suceava și Tulcea, în stemele municipiilor Deva și Petroșani, precum și în toate stemele municipiilor amintite mai sus în care acest simbol se substituie unor figuri de mineri din versiunile mai vechi) adeseori combinat cu reprezentarea unei intrări de mină, sau prin reprezentarea unor alte unelte de minerit (municipiul Petroșani); industria textilă prin reprezentarea unor bobine de fire (în stemele județului Iași și în stemele municipiilor Botoșani, Lugoj și Satu-Mare), sau a unei vîrtele (în cea a municipiului Sighetul-Marmației), activitatea portuară și de șantier naval, printr-o ancoră (în stemele județului Ilfov și a municipiului Drobeta Turnu-Severin) sau printr-o timonă și o elice (în stema municipiului Giurgiu); industria hîrtiei și a celulozei printr-un sul de hîrtie desfășurat (în stema municipiului Bacău); industria confecțiilor prin unelte specifice tradiționale (în stema județului Satu-Mare); în fine, construcția de locuințe prin mîna de constructor ținînd în palmă un bloc de locuințe (în stema municipiului Satu Mare) sau printr-o macara turn și un element prefabricat pentru construcții (în stema municipiului Tecuci). Uneori figurile simbolice menționate sînt grupate în mobile complexe (în stemele județelor Bacău, Bihor, Brașov, Buzău, Caraș-Severin, Iași, Mureș, Satu-Mare, Suceava și în stemele municipiilor Bacău, Baia Mare, Botoșani, Drobeta Turnu-Severin, Iași, Pitești, Satu-Mare). Se cuvine o mențiune specială sugerării — prin cercuri concentrice dublînd la interior roata dințată — a unor ramuri industriale nespecifice în stemele municipiilor Arad și Drobeta Turnu-Severin.

Tot atât de frecvente în noile steme județene și municipale ca și reprezentările simbolice ale diferitelor activități economice sînt însă și reprezentările mai mult sau mai puțin concrete de construcții și instalații cu caracter industrial. De multe ori reprezentările de acest gen au un caracter neutru și ilustrează procesul general de industrializare socialistă a țării. Astfel în stemele județelor Alba, Arad, Botoșani, Sălaj și Vrancea și în stemele municipiilor Alba Iulia, Bacău, Buzău, Călărași, Dej, Focșani, Odorheiu—Secuiesc, Piatra—Neamț, Tecuci, Tulcea și Turda, caracterul lor specific, atunci cînd există, rămîne intrucitva subînțeles.

În alte cazuri însă reprezentările au un specific bine determinat. Astfel în stema județului Galați și în stemele municipiilor Galați, Hunedoara și Reșița sînt înfățișate combinate siderurgice; în stemele județelor Argeș și Prahova și în stema municipiului Gheorghe Gheorghiu—Dej, instalații specifice industriei petrochimice; în stemele județelor Bacău, Bihor, Dimbovița, Gorj, Prahova și Teleorman, sonde de petrol; în stemele județului Sibiu și municipiul Mediaș, sonde pentru gazele naturale; în stemele județelor Brăila, Ialomița și Teleorman și în stemele municipiilor Pitești, Rîmniceu—Vilcea, Tirgu—Jiu, Tirgu—Mureș și Turnu—Măgurele, combinate și instalații ale industriei chimice; în stemele județului Olt și a municipiului Roman uzine de prelucrare a metalelor; în stema municipiului Sighișoara, fabrica de cărămizi și de ceramică; în stema municipiului Timișoara, industria electrotehnică și în stemele municipiilor Călărași și Galați, instalații specifice activității portuare. Producția de energie electrică este ilustrată în stemele județelor Cluj, Mehedinți și Neamț prin reprezentări ale barajelor hidroenergetice și în stema municipiului Deva prin clădirea termocentralei de la Mintia. Nu lipsesc nici reprezentările de anticipație cum ar fi simbolul atomului din stema județului Argeș sau dezvoltarea viitoare a producției de energie electrică în județul Cluj.

Agricultura modernă specializată este reprezentată heraldic în stemele județelor Arad, Brăila, Ialomița, Teleorman și Tulcea. Aluzii mai generale la bogăția agricolă au fost introduse în scuturile județelor Alba, Bacău, Botoșani, Buzău, Constanța, completîndu-se astfel gama acestui gen de reprezentări care în scutul altor județe au caracter tradițional.

Viticultura este amintită acum și în stemele județelor Alba, Buzău, Constanța, Iași și Vilcea; pomicultura în stemele județelor Argeș, și Bistrița Năsăud; silvicultura în stemele județelor Alba, Bacău, Bistrița—Năsăud, Buzău, Cluj, Covasna, Harghita, Mureș și Vrancea. zootehnia în stema județului Sălaj; piscicultura, în noua interpretare a stemei tradiționale a județului Tulcea; apele minerale, în stemele județelor Harghita, și Vilcea. Cursurile de apă din stemele județelor Arad, Bihor, Galați, Mehedinți, Satu—Marc, Vilcea și din stemele municipiilor Baia Mare, Călărași, Mediaș, Rîmniceu—Vilcea și Sighișoara vin acum să se adauge reprezentărilor de acest gen tradiționale în alte steme. Frumusețea cadrului na ural al munților României este evocată în stemele județelor Bistrița—Năsăud, Brașov, Sibiu, și Vilcea, nu fără a se subînțelege interesul turistic al respectivelor zone. Tot aici trebuie încadrată aluzia heraldică la litoralul turistic din stema municipiului Constanța, sau cea din stema județului Tulcea privind delta Dunării, precum și floarea de lotus — monument al naturii — din stema municipiului Oradea.

Dacă însă reproducerea în stemele județene și municipale a bogățiilor naturale și a formelor de relief este după cum am văzut de veche tradiție, reprezentarea masivă a simbolurilor și a instalațiilor industriale este — la această scară cel puțin — un fenomen nou în heraldica districtuală și municipală a unei țări europene. Heraldica tehnicii moderne introdusă în armele districtuale și municipale la scară națională poate fi privită ca o contribuție românească la dezvoltarea contemporană a acestei ramuri a artei heraldice. Se înțelege de la sine că atât reprezentarea prin mijloacele — medievale în esență — ale artei heraldice a acestei noi tematici cît și descrierea heraldică corectă a noilor reprezentări a ridicat serioase dificultăți.

În categoria reprezentărilor din domeniul realizărilor sociale și politice contemporane care au intrat în alcătuirea noilor steme județene și municipale, trebuie să amintim în primul rînd frecvențele aluzii la dezvoltarea vieții culturale în România socialistă. Predomină simbolul cărții (în stemele județelor Bistrița—Năsăud, Botoșani, Dolj, Prahova și în cele ale municipiilor București, Botoșani, Cluj, Craiova, Galați, Orheiului—Secuiesc, Oradea, Rîmniceu—Vilcea, Sibiu, Tirgoviște și Tirgu—Mureș) și cel al faciei aprinse (în stemele județelor Cluj, Iași și Timiș și în cele ale municipiilor Brașov, Brăila, Galați și Tirgu—Mureș). Turnul Muzeului Secuiesc de Stat din orașul Sf. Gheorghe în stema județului Covasna sau reprezentările palatelor Culturii din stemele municipiilor Iași, Sighetul Marmăției și Suceava au — exclusiv sau în subsidiar — aceeași semnificație. Tot așa, cu accentul pe viața artistică, lira din armele municipiului Lugoj sau cea sugerată de conturul general al mobilelor stemei municipiului Bacău și vioara din stema județului Botoșani. Uneori semnificațiile sînt mai nuanțate: astfel, în stema județului Prahova, jumătatea de roată dințată așezată deasupra cărții deschise reprezintă dezvoltarea învățămîntului tehnic. Tot așa roata dințată și cartea din stema județului Dolj, care însă au — fiecare în parte — și semnificația sa proprie. De

multe ori figurile enumerate aici au semnificații complexe, ele referindu-se în același timp la avântul contemporan al vieții culturale, dar și la istoria culturii românești. De aceea le-am amintit atât aici cât și mai sus, deslușindu-le ambele semnificații. Același lucru se poate spune despre mîna ținînd o faclă aprinsă din stema municipiului Brăila care reprezintă pe de o parte tradițiile de luptă ale clasei muncitoare și pe de altă parte viața culturală actuală a municipiului.

Semnificație politică au reprezentarea palatului Marii Adunări Naționale în stema Capitalei țării, definind-o ca atare și — pe plan local — reprezentările palatelor administrative din stemele județului Mureș, a municipiului Buzău și a municipiului Craiova, ultima avînd și semnificații istorice de care am amintit la locul cuvenit.

O semnificație politică majoră are însă scutul cu stema Republicii Socialiste România pe fundalul drapelelor de Partid și de Stat, factor comun al tuturor noilor steme județene și municipale ilustrînd tezele fundamentale ale Constituției Republicii Socialiste România, despre unitatea Statului român, indivizibilitatea teritoriului său și despre rolul conducător al Partidului Comunist Român.

Structura necesarmente complexă a noilor steme județene și municipale a schimbat fundamental criteriile de diviziune a scutului față de cele folosite în trecut. Astfel cele 86 de scuturi — reamintim că ele poartă ecusonul central cu stema Republicii Socialiste România — prezintă împărțirile următoare:

1. *Despicat*: 6 steme (municipiile Deva, Mediaș, Piatra—Neamț, Pitești, Tecuci, Tg. Jiu).
2. *Tăiat*: 12 steme (județul Mehedinți, avînd și o fascie broșînd pe linia de tăiere) precum și municipiile Arad, Birlad, București, Călărași, Suceava, Ploiești, Reșița, Rm.—, Vâlcea, Sighișoara, Turda și Turnu—Măgurele).
3. *Despicat—tăiat la dextera*: 4 steme (județele Dimbovița și Mureș, cît și municipiile Constanța și Iași).
4. *Despicat—tăiat la senestra*: 2 steme (județele Alba și Hunedoara).
5. *Despicat avînd și un șef*: 2 steme (județul Timiș și municipiul Bacău).
6. *Tăiat—despicat în șef*: 14 steme (județele Caraș-Severin, Covasna, Galați, Neamț, Suceava, Teleorman, Vaslui, precum și municipiile Buzău, Craiova, Drobeta—Turnu Severin, Lugoj, Odorheiu—Secuiesc, Timișoara și Tirgoviște).
7. *Tăiat—despicat în talpă*: 5 steme (județul Olt și municipiile Focșani, Galați (cu un pal broșînd peste linia de despicare), Roman și Tg. Mureș).
8. *Tăiat și tripartit în virf*: 4 steme (județele Ilfov și Vâlcea (cu o fascie peste linia de tăiere), precum și municipiile Alba Iulia și Sibiu).
9. *Scartelat*: 14 steme (județele Arad, Argeș, Bihor, Bistrița—Năsăud, Botoșani, Cluj, Harghita, Maramureș, Prahova, Satu—Mare, Sălaj, precum și municipiile Baia—Mare, Brăila și Sighetu—Marmației).
10. *Scartelat în curmeziș*: 1 stemă (județul Iași).
11. *Tripartit în furcă răsturnată*: 18 steme (județele Bacău, Brăila, Brașov, Buzău, Constanța, Dolj, Gorj, Sibiu, Tulcea, Vrancea, precum și municipiile Botoșani, Cluj, Dej, Giurgiu, Hunedoara, Petroșani, Satu-Mare și Tulcea).
12. *Scut împărțit în câprior avînd și un șef*: 1 stemă (județul Ialomița).
13. *Scut cu cîmp unic (fără diviziuni)*: 3 steme (municipiile Brașov, Gheorghe Gheorghiu—Dej și Oradea).

Se observă din statistica de mai sus că în stemele județene și municipale nou create, tripartitul în furcă răsturnată a fost cel mai des folosit dintre modurile de împărțire ale scutului, tendința de inovare vîndu-se și în acest domeniu, deoarece numitul gen de diviziune a scutului n-a fost aproape niciodată întrebuintat în arta heraldică românească²⁹⁷.

În concluzie, noile steme ale județelor și municipiilor Republicii Socialiste România, reprezintă, atît prin procesul lor de elaborare, proces avînd un caracter profund democratic, cît și prin ineditul conținutului lor — sinteză între tradițiile heraldice și istorice ale trecutului și preocupările cele mai actuale ale unei națiuni antrenată în procesul complex și multilateral al construirii societății socialiste — o ramură nouă a heraldicii europene și în orice caz o contribuție interesantă atît la progresul artei heraldice, cît mai ales la promovarea ideii adaptabilității acestei arte la realitățile istorice actuale.

Pe plan național noile steme ale județelor și municipiilor Republicii Socialiste România pot pretinde că reprezintă reflectarea heraldică a conștiinței de sine a societății românești contemporane.

²⁹⁷ În arta heraldică românească, doar stema județului Constanța (alcătuită de Comisia Consultativă Heraldică în 1923) și cea a orașului Giurgiu (elaborată de aceeași Comisie în 1932) prezintă o diviziune a scutului în forma tripartit în furcă răsturnată (tercé en paire renversé), precum și armele a două familii moldovenești Hăjdeu și Hincu, dar aceste steme de familie sînt concesiuni străine. În primul caz de origine poloneză (1870, herbul Petryczayko, alias Petrus) și în al doilea, de origine rusă (după 1821).

LES NOUVELLES ARMOIRIES DES DISTRICTS ET DES VILLES (MUNICIPES) DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

ÉTUDE SUR LE DÉVELOPPEMENT HISTORIQUE DE L'HÉRALDIQUE DE DISTRICT ET MUNICIPALE ROUMAINE

DAN CERNOVODEANU,
JEAN N. MĂNESCU

PRÉFACE

L'étude réalisé par Dan Cernovodeanu et Jean Nicolas Mănescu, membres fondateurs de la Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie près l'Institut d'Histoire „N. Iorga” et en même temps héraldistes réputés, représente une oeuvre réussie qui répond à une nécessité impérieuse.

Délégués permanents dans le cadre de la Commission près le Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, Commission qui a accompli la tâche de coordonner et de rendre définitifs les projets d'armoiries élaborés par les Conseils populaires districtuels et municipaux du pays entier, les deux auteurs, connaisseurs des problèmes complexes devant lesquels s'est trouvée ladite Commission, ainsi que des solutions finales adoptées, ont rédigé un ouvrage qui par son ampleur et sa documentation, représente, sans doute, une des plus importantes synthèses du domaine de l'héraldique roumaine. Une étude de ce genre n'a

jamais été réalisée jusqu'à présent, dans les proportions et avec la minutie de l'analyse qui la caractérise. L'ample introduction, en fait, un vrai historique de l'héraldique roumaine, est digne de tout intérêt, surtout qu'elle sert à faire ressortir les éléments de la tradition héraldique des anciens districts et villes des pays roumains, éléments repris dans les nouvelles armoiries dans la mesure et la forme dans laquelle ils se sont conservés dans la conscience sociale. L'étude proprement dite de l'héraldique districtuelle et municipale de la République Socialiste de Roumanie aura, nous l'espérons, le retentissement qu'elle mérite, non seulement dans notre pays, mais aussi au-delà des frontières, parmi les héraldistes du monde entier, qui, par leurs représentants au Congrès International de Généalogie et d'Héraldique de Liège (1972) ont manifesté un vif intérêt à ce problème.

L'illustration héraldique qui accompagne le texte et surtout les planches en couleurs des armoiries districtuelles et municipales aujourd'hui en vigueur, méritent, de même, une attention spéciale. Nous ne pouvons que saluer avec satisfaction cette nouvelle étude d'héraldique roumaine et remercier la Direction Générale des Archives de l'Etat ainsi que la rédaction de la „Revista Arhivelor” (Revue des Archives) pour l'accueil pressé qu'elles ont compris à lui accorder.

Dan Berindei

Vice-président de la Commission d'Héraldique,
de Généalogie et de Sigillographie près
l'Institut d'Histoire „N. Iorga”.

Engendré par des nécessités d'ordre pratique et s'étant vite propagé de l'ouest à l'est de l'Europe et du sommet vers la base de la pyramide sociale, le phénomène héraldique a toujours reflété les préoccupations et les aspirations de la société au sein de laquelle il est apparu et s'est manifesté. Ainsi l'armorial européen avec toutes ses variations, d'une époque historique à l'autre, d'une classe sociale à l'autre, a reflété par son contenu, par rapport avec son caractère de classe, à partir de la fierté des faits d'armes personnels ou de ceux des ancêtres, à partir de la juridiction exercée sur un certain territoire ou de la possession d'un château, jusqu'au spécifique des professions les plus modestes, à partir de l'allusion plus ou moins directe aux légendes sur les origines d'une certaine famille, jusqu'aux options politiques des personnes ou des groupes sociaux etc. Les rapports sociaux ont aussi eu l'occasion de se manifester sur le terrain du blason, en commençant par la relation médiévale classique du suzerain au vassal pour arriver aux relations politiques et d'Etat si compliquées et si diverses que reflètent l'héraldique d'Etat et l'héraldique municipale des différentes époques. Pour ces raisons

on peut souvent déceler de l'analyse de tel blason, des informations particulièrement intéressantes pour les historiens concernant la psychologie et la mentalité sociales, les relations entre personnes ou groupes, les influences culturelles, politiques ou économiques spécifiques à l'époque, etc. Les armoiries deviennent ainsi de véritables documents d'histoire sociale et politique, souvent très importants.

Pour ces raisons — et en même temps pour rappeler à la vie une ancienne et intéressante tradition — le gouvernement de la République Socialiste de Roumanie a décidé, par un Décret du Conseil d'Etat, la réintroduction dans notre pays des armoiries de district et municipales, lesquelles, en tenant compte du développement économique, social et politique de la Roumanie pendant les derniers vingt-cinq ans, reflètent les réalisations du régime socialiste dans les domaines très variés du développement de certaines branches de l'économie nationale, du développement culturel et surtout de la réalisation de l'unité politique de la nation socialiste autour du Parti Communiste Roumain.

L'estime pour le passé glorieux de combat du peuple roumain, le respect envers les traditions ancestrales de la race, rencontrent ainsi dans la nouvelle héraldique de district et municipale de la Roumanie socialiste, le reflet du développement dynamique de la vie économique, des efforts créateurs actuels de la société roumaine edificatrice du socialisme, ses aspirations vers un avenir qui tend vers les sommets les plus hauts de la civilisation, vers le développement harmonieux de la société roumaine dans tous les domaines d'activité et dans toutes les contrées du pays.

Le processus d'élaboration des nouvelles armoiries a eu un caractère profondément démocratique, en entraînant, à différents niveaux, les masses populaires en vue de la réalisation de la décision du gouvernement.

L'élaboration des nouvelles armoiries a, d'autre part, considérablement enrichi la pensée héraldique roumaine en mettant en discussion de nouvelles formules d'harmonisation entre la tradition historique, les réalités actuelles et les aspirations de la société roumaine. La structure héraldique des nouvelles armoiries qui reflète les profondes transformations sociales de l'époque dans laquelle nous vivons, constituera pour les générations futures un document d'une haute valeur probatoire pour l'étude de l'histoire de notre temps.

Nous ne pouvons négliger ni l'aspect des recherches de spécialité que cette action rendit nécessaires autant sur le plan local qu'auprès des autorités centrales, recherches qui ont maintes fois abouti à des importantes découvertes en matière d'héraldique districtuelle et municipale roumaines des temps passés, ni l'intérêt pour les études d'héraldique que l'action de l'élaboration des nouvelles armoiries a stimulé.

Enfin, nous croyons utile de rappeler le fait que les nouvelles armoiries des districts et des municipalités de la République Socialiste de Roumanie constituent non seulement une importante réalisation pour la science héraldique roumaine, mais aussi une contribution intéressante à l'évolution et au progrès de l'héraldique européenne en général.

Par le décret no. 503 du 16 décembre émis par le Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie¹, de nouvelles armoiries ont été instituées pour les districts et les villes municipales du pays, dans le contenu de cet acte du pouvoir exécutif étant prévues également

* N.A. La version en langue française du présent ouvrage ne constitue pas une traduction littérale du texte roumain, mais une adaptation — il est vrai, bien fidèle — de ce texte. Dans cette version tous les titres des ouvrages et des publications insérés dans les notes ont été traduits en français. Pour connaître le titre original de ces productions, les lecteurs sont priés de confronter les notes avec leurs correspondantes de la version roumaine du présent ouvrage.

Index des abréviations

- Arh. St. Buc. = les Archives de l'Etat de Bucarest.
- Arh. St. Jassy = les Archives de l'Etat de Jassy.
- An. U.C.I.P. = Annales de l'Université C. I. Parhon.
- B. Gr. = Grains de blé (publication périodique).
- Bibl. Acad. R.S.R. = Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie.
- Bul. Of. = Bulletin Officiel.
- C.C.H. = Commission Consultative Héraldique.
- C.N.A. = Chronique numismatique et archéologique.
- D.I.R. = Documents relatifs à l'histoire de la Roumanie.
- D.R. = Décret Royal.
- G.B. = La voix de l'église (publ. pér.).
- M.I. = Magazin historique (idem.).
- M.I.M. = Matériaux d'Histoire et de Muséographie.
- Mon. Of. = Moniteur Officiel.
- R.A. = Revue des Archives.
- R.M. = Revue des Musées.
- S.C.I.A. = Etudes et recherches d'histoire de l'art.
- S.C.N. = Etudes et recherches de numismatique.
- S.C.B. = Etudes et recherches scientifiques (Jassy).

¹Bul. Of. no. 148 du 16 décembre 1970, p. 1068.

des dispositions concernant la composition et l'usage de ces insignes. Ainsi, l'article 1 de ce décret précise que les nouvelles armoiries seront établies à la suite d'une combinaison harmonieuse des éléments historiques traditionnels les plus caractéristiques avec les représentations symboliques des réalités politiques, économiques et sociales actuelles. L'article 2 du même décret décide que les armoiries des districts et des communes seront élaborées par les Comités exécutifs des Conseils Populaires districtuels et municipaux respectifs, qui, chacun, établira un projet de ce genre d'insignes qui sera présenté au Conseil d'Etat. L'article 3 annonce que ces armoiries de district et municipales devront être approuvées par un décret spécial du Conseil d'Etat, émis en ce sens. Enfin l'article 4 précise l'emploi de ces insignes qui pourront être reproduites soit sur les imprimés officiels des Conseils populaires districtuels et municipaux², soit sur les indicateurs qui marquent l'accès dans le territoire des districts et des villes municipales; de même, la représentation des nouvelles armoiries sera permise sur les frontispice des sièges principaux des Conseils populaires districtuels et municipaux ou à l'intérieur de ces sièges, ainsi qu'à l'occasion de certaines actions protocolaires ou festives, circonstances dans lesquelles leur reproduction sur des insignes, sur divers imprimés et en général sur différents objets destinés à contribuer à la connaissance du spécifique local, sera également autorisée. Enfin, dans les cas où les armoiries de district et municipales seront reproduites, exposées ou employées à côté de l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, la priorité sera évidemment accordée aux armoiries d'Etat.

Avant de présenter la manière dont les nouveaux insignes de district et municipaux roumains ont été conçus et réalisés, on doit rappeler que les anciennes armoiries des unités administratives-territoriales du même genre, élaborées entre 1922—1936 par la Commission Consultative Héraldique³ et non utilisées après 1948, ont représenté pour la première fois une conception héraldique unitaire pour l'ensemble du territoire de la Roumanie unifiée après la première guerre mondiale. Dans le passé, sur ce territoire, les armoiries municipales et de district ont paru et se sont développées dans des circonstances historiques différentes, connaissant une évolution spécifique en Valachie et en Moldavie, dissemblable de celle qui s'est produite en Transylvanie. Ainsi, tandis que dans les deux premières principautés citées, les armoiries ou les emblèmes des établissements urbains ont été généralement créées bien avant celles des districts de ces pays, dans la troisième des principautés mentionnées, le problème de l'ancienneté de l'apparition des insignes municipaux et de district (des sièges, des provinces, des comitats) est sensiblement plus complexe, étant lié à l'évolution distincte des unités administratives-territoriales respectives, dans le cadre de l'héraldique de chacune des trois nationalités cohabitantes de Transylvanie. Par conséquent, à cause de ces différences, autant l'aspect, que le processus de l'évolution des armoiries municipales et de district de Valachie et de Moldavie présenteront des caractéristiques propres, de facture autochtone, tandis que le même genre d'insignes de Transylvanie, par leur spécifique et leur développement différents de ceux moldo-valaques, se sont situés sous l'influence de l'héraldique municipale et de district centrale-européenne de facture hongro-germanique.

VALACHIE ET MOLDAVIE

(XIV-e — XIX-e siècles).

Les bourgs et les villes de Valachie et de Moldavie — dont beaucoup étaient créées antérieurement à la constitution comme états souverains de ces principautés — datent comme formations citadines proprement dites, à partir du XIII-e siècle, le développement autant de ces centres urbains, que de ceux qui graduellement seront plus tard fondés, se poursuivant d'une façon intense aussi dans les siècles suivants. Vu leur apparition plus tardive que celle de la plupart des cités et des villes du centre et de l'occident de l'Europe, les bourgs et les

² Les armoiries de district ou municipales étant placées en dessous de l'emblème de la République Socialiste de Roumanie et d'un format plus réduit que celle-ci.

³ Organe créé comme suite de l'application de l'article 3 de la loi du 29 juillet 1921 (par laquelle les nouvelles armoiries de la Roumanie ont été fixées) qui décidait l'institution près le Ministère de l'Intérieur, d'une Commission Consultative Héraldique dont les attributions consistaient (cf. à la décision ministérielle no. 33035 du 9 août 1921) tant dans l'élaboration des armoiries des districts, des communes, des villes et des diverses institutions d'Etat (laïques ou religieuses), que dans le contrôle de l'usage de ces insignes par les différentes autorités en cause. Bibl. Acad. R.S.R., l'Archive I.C. Fillet, col. mss. 354, A. 2026, p. 1—2, ainsi que Arch. St. Buc., fond de la C.C.H., dossier no. 1/1921.

villes de la Valachie et de la Moldavie connaîtront un régime de dépendance envers l'autorité souveraine, de beaucoup plus marqué que celui des puissants établissements urbains, central ou ouest-européens. Le régime féodal étant fortement consolidé à l'époque de l'épanouissement des centres citadins valaques et moldaves, ceux-ci ont appartenu en totalité⁴ au „dominium plenum“ des voïvodes des deux principautés roumaines en leur qualité de suzerains féodaux⁵. Tout de même, le statut initial d'asservissement vis-à-vis de l'autorité princière, des bourgs et des villes de Moldavie et de Valachie, sera dans beaucoup de cas amélioré à travers le temps, par la concession (ou la reconnaissance⁶) envers certains de ces centres urbains, d'un bon nombre de privilèges — il est vrai suffisamment limités et variés quant à leur contenu — mais qui atténueront dans quelque mesure, le caractère aigu de dépendance du pouvoir central des établissements citadins valaques et moldaves, permettant à ces établissements une autonomie locale relative, semblable jusqu'à un certain point, à celle des „villes franches“ prédominantes au XIVe siècle dans l'occident de l'Europe, ainsi qu'à celle résultée des droits privilégiés des villes libres royales de Hongrie et de Pologne à la même époque⁷.

L'autonomie relative des bourgs et des villes de Valachie et de Moldavie a offert la possibilité à ces centres urbains de s'auto-administrer, en créant leurs propres organes municipaux, en espèce le „judet“ (lisez joudetz) en Valachie et le „șoltuz“ (lisez scholtouz) ou le „voit“ (lisez voit) en Moldavie, aidés par un conseil de citoyens de la ville composé de 12 „pîrgari“ (échevins), toutes ces autorités citadines étant élues par les habitants de chacun de ces centres urbains mêmes; cependant, le droit de contrôle du pouvoir princier n'a certainement pas pu manquer, exercé par les „pîrcălabi“ (châtelains-gouverneurs) et les „vornici de tirg“ (dvorniques de bourg), représentants de l'autorité centrale résidant dans chacun de ces établissements urbains situés sur le territoire des deux principautés mentionnées. Pour les différents actes de disposition tolérés par le pouvoir princier aux chefs et aux membres des conseils municipaux des bourgs et des villes valaques et moldaves, il a fallu évidemment que les autorités urbaines en question reçoivent — ou que l'on leur reconnaisse dans le cas où il le possédaient — le bien notoire „droit du sceau“ également dérivé du „dominium plenum“ des princes régnants⁸ des deux principautés, privilège considéré comme une conséquence normale du droit d'auto-administration locale obtenu (ou possédé antérieurement) par ces communautés citadines. Ainsi, à partir — d'après toutes les probabilités — du XIVe siècle, les autorités municipales des différents bourgs et villes de Valachie et de Moldavie ont employé des sceaux propres à chacun de ces centres urbains; au commencement localisée, cette pratique se généralisera ensuite comme usage au XVIe et XVIIe siècles. A la suite de l'analyse des impressions sigillaires de ce genre qui se sont conservées jusqu'à nos jours sur différents actes émis par les dignitaires municipaux dont on a parlé plus haut⁹, nous constatons qu'en dépit du fait que les plus anciennes de ces empreintes datent à peine de la fin du XVIe ou du début du siècle suivant, quelques unes d'entre elles reproduisent cependant des sceaux d'une époque bien antérieure, ces rénovations sigillaires perpétuant ainsi l'aspect des vieux insignes municipaux valaques ou moldaves du XIVe et du XVe siècle, dont malheureusement il n'en nous est resté actuellement aucun vestige.

Les représentations gravées sur les sceaux des bourgs et des villes moldo-valaques appartiennent à une large et variée gamme typologique, pouvant être intégrées, d'après leur nature, soit dans la catégorie des insignes d'ordre héraldique ou emblématique, soit dans celle de facture iconographique (spécialement hagiographique). Ainsi, les sceaux des villes de *Cîmpulung* (Muscel) et de *Roman* — les prototypes datant du XIVe, respectivement du XVe siècle, étant rétablis grâce à des rénovations effectuées dans la première moitié du XVIIe siècle — présentent un aspect purement héraldique, portant des meubles inclus dans un écu, conformément aux règles de l'art du blason de cette époque, à savoir: dans un écu d'un format caractéristique à la Renaissance centrale-européenne,¹⁰ un oiseau le vol clos, la tête sénestrée d'un croissant contourné, accompagné entre ses cornes d'une étoile à six rais (*Cîmpulung*),

⁴ Même ceux qui avaient été fondés antérieurement à la formation comme états des deux principautés et qui possédaient des autorités municipales organisées, ainsi que le droit du sceau.

⁵ V. aussi Emil Vîrtosu: *De la sigillographie de la Moldavie et de la Valachie*, D.I.R., Introduction, Vol. II, Buc., 1956, p. 437-440.

⁶ Les villes préexistantes à la fondation de la Valachie et de la Moldavie possédaient des organes municipaux propres qui donc ne devaient plus être créés, mais reconnus seulement par l'autorité princière.

⁷ D. Ciurea: *Les sceaux moyenâgeux des villes de Moldavie*, S. C. S., Jassy, VII, 1956, fasc. 2, p. 158.

⁸ Emil Vîrtosu: *Sur le droit du sceau*, S.C.N., III, 1960, p. 343.

⁹ Des actes tels que contrats, conventions, actes de propriété urbaine, témoignages, lettres adressées aux autres villes (surtout à celles transylvaines), sentences etc. D. Ciurea, *op. cit.*, p. 160.

¹⁰ Cette forme de l'écu caractéristique au XVIe siècle, corroborée au texte latin „Si (gillum) + de Campo Longo“ confirme l'hypothèse du prof. Emil Vîrtosu (D.I.R., Introduction, p. 492) que l'insigne en question constitue une rénovation d'un sceau composé au XIVe siècle, à l'occasion du renouvellement étant rajoutée aussi la partie centrale du sceau qui contenait les armoiries de la ville, par la modernisation de la forme de l'écu qui aurait été ab initio triangulaire.

rappelant en quelque sorte les anciennes armoiries du pays même¹¹, dont ce centre urbain fut la première capitale (v. fig. 1) et — respectivement — dans un écu rectangulaire terminé en ogive, spécifique à la première moitié du XVe siècle, une hure et col de sanglier (Roman), symbole rappelant soit la faune de la région, soit une légende ayant trait à la fondation de cette ville, soit constituant une allusion aux vertus guerrières défensives de ses habitants (v. fig. 2).

Dans la catégorie des insignes possédant un caractère emblématique, on peut inclure le sceau de la ville de *Baia* — datant du XVe siècle¹² encore en usage au XVIIe — sur lequel est gravé, dans un cadre trilobé en style gothique, une représentation illustrant une légende religieuse catholique, à savoir le cerf courant de saint Hubert ayant la tête tournée de front (v. fig. 3); de même, il est à supposer que dans cette même période plus ancienne, aurait aussi existé un sceau emblématique de la résidence princière de *Suceava*, dont il est possible qu'on ait dérivé celui connu au XVIIe siècle¹³ et qui représente un homme d'armes pourvu d'une pique (v. fig. 4), effigie constituant bien sûr une allusion à la citadelle voïvodale placée au centre de cette ville¹⁴. En Valachie, certains auteurs situent dans la même période initiale de la sphragistique emblématique moldo-valaque le sceau de la ville d'*Argeș*, figurant une aigle à deux têtes, insigne conservé par des représentations du XVIIe et du XVIIIe siècles¹⁵ (v. fig. 5) qui pourraient perpétuer un prototype datant du règne de Mircea l'Ancien (1386—1418) considérant que ce prince a fait usage de cet oiseau héraldique comme emblème personnel¹⁶; d'autres auteurs attribuent le sceau en question à une époque moins reculée, à savoir à celle de Neagoe Basarab (1512—1529)¹⁷.

Enfin la catégorie des insignes municipaux iconographiques (en spécial de facture hagiographique), dépassant le cadre de la présente étude, ne constituera pas l'objet de nos investigations.

Les sceaux héraldiques ou emblématiques des villes de Valachie et de Moldavie datant de la première période appelée classique de l'art du blason développé sur le territoire des deux principautés mentionnées, présentent les caractéristiques suivantes: a) une exécution plus artistique de ces insignes, due à une influence directe d'origine transylvaine; b) la légende en latin (certaines rénovations conservant le texte latin initial, d'autres le traduisant en slavons); c) des représentations correctes du point de vue des règles de l'héraldique ou de l'emblématique sigillaires. Ces caractéristiques nous autorisent à considérer les insignes analysés comme étant les productions d'une époque d'épanouissement de l'art sphragistique municipal valaque et moldave, développée dans ces contrées au XIVe et au XVe siècles.

Ultérieurement, à partir du XVIe siècle, nous allons assister à une décadence de l'aspect des sceaux des villes moldo-valaques, autant sous le rapport de leur exécution artistique, que du point de vue du respect des canons de l'héraldique ou de l'emblématique sigillaires. Cette seconde période qu'on constate dans l'évolution des insignes des centres urbains situés dans les deux principautés roumaines mentionnées, est caractérisée par les particularités suivantes: a) la disparition des vraies armoiries dans le champ sigillaire et leur substitution par des simples emblèmes (dont on ne peut préciser si elles proviennent ou pas, d'éventuels meubles héraldiques inclus dans des écus qui aurait pu figurer sur des versions plus anciennes perdues aujourd'hui, de ce genre de sceaux); b) la légende de ces insignes est rédigée en langue et caractères slaves et plus tard en roumain, en caractères cyrilliques; c) l'aspect plus rudimentaire de cette catégorie de sceaux est probablement dû à la tradition sphragistique autochtone plus simple, directement conditionnée par les réalités locales courantes¹⁸. Ainsi, nous allons constater sur les insignes municipaux datant de cette période, des représentations soit des symboles des principales occupations des habitants des centres urbains respectifs, soit des produits agro-viticoles cultivées dans la région périphérique de ces établissements, soit enfin la figuration de la faune se trouvant dans la zone avoisinante de ces différentes villes. En ce

¹¹ V. aussi Octavian Iliescu. *Une aigle insolite*, M. I., V. 1971, no. 3, (49), p. 29 et 31.

¹² Malgré le fait que dans le passé il a été considéré comme appartenant au XIVe siècle et même antérieurement, des recherches plus récentes (E. Virtoșu, op. cit., p. 404 et D. Clurea, op. cit., p. 161) datent le sceau de la ville de Baia comme étant ultérieur à l'année 1413; nous souscrivons à cette assertion aussi pour des considérations touchant autant le style de l'emblème et de son cadre trilobé, que la forme des caractères gothiques de la légende. Nous croyons cependant que les différentes corrélations qui ont été faites entre le cerf de saint Hubert et le recontre d'aurochs portant une étoile entre les cornes des armoiries de la Moldavie, sont hasardeuses.

¹³ Bibl. Acad. R. S. R., Ms., I. XXXIV/83, document du 28 décembre 1638.

¹⁴ D. Clurea, op. cit., p. 161 et la note 12.

¹⁵ E. Virtoșu, op. cit., p. 404—405 et 558, fig. 42—44.

¹⁶ Ibidem, p. 495.

¹⁷ Pavel Chehaia: *Simplification des portraits de l'église du monastère d'Argeș*, G. B., XXVI, 1987, no. 7—8, p. 704, note 29 ainsi que Răzvan Theodorescu: *Sur un insigne sculpté et peint du monastère de Cozia* (autour du „Despôtat” de Mircea l'Ancien), S.O.I.A., *Serie de l'art plastique*, XVI, 1989, no. 2, p. 106, note 21.

¹⁸ E. Virtoșu, op. cit., p. 480—481 et idem: *Sceaux de bourg et de villes de Moldavie et de Valachie*, An. U.O.I.P. Buc. *Serie des sciences sociales. Histoire*, Buc., V, 1956, p. 155.

sens, on pourrait citer comme insignes municipaux dotés d'outils illustrant la profession principale des habitants, les sceaux des localités *Tirgu-Trotuș*, (sénestrochère tenant un marteau de mineur, v. fig. 6) et *Tirgu-Ocna* (marteau de mineur); comme insignes portant l'image des produits cultivés sur le domaine, propriété de la ville, nous signalons les sceaux des villes de *Colnari* (v. fig. 7) et de *Hirlău* (sur les deux, des ceps de vigne avec des grappes de raisin), *Tirgu-Frumos* (épis de blé), *Slefânești* (idem) etc.; enfin, comme insignes sur lesquelles figurent l'image d'un ou de plusieurs animaux — domestiques ou sauvages — on peut faire mention des sceaux des villes de *Jassy* (un cheval, v. fig. 8), *Piatra* (un bouc sauvage, v. fig. 9), *Tecuci*, (un lièvre, v. fig. 10), *Botoșani* (sur des empreintes sigillaires plus anciennes, un oiseau contourné, v. fig. 11, sur celles plus récentes, un paon), *Birlad* (trois poissons, v. fig. 12), *Galați*, (deux poissons, v. fig. 13), *Vaslui* (des abeilles) etc. etc.

En ce qui concerne la forme et l'aspect général des sceaux des bourgs et des villes de Valachie et de Moldavie, ainsi que les meubles de l'écu ou les emblèmes du champ sigillaire, elles ont été laissées au libre choix des dirigeants de ces centres urbains, étant presque certain que dans ce domaine, aucune ingérence de la part de l'autorité princière¹⁹ ou de l'un de ses représentants auprès les municipalités des bourgs et des villes, ne s'est jamais produite.

De l'exposé ci-dessus présenté concernant les sceaux ayant un caractère héraldique des bourgs et des villes moldo-valaques, on peut constater, à l'encontre de la Transylvanie où la tradition citadine a été d'une part, plus ancienne, de l'autre, plus puissante (où l'on verra par exemple, des insignes chargés des représentations de citadelles aux murs crénelés, dotées de bastions, de tours, de portes à herse etc., ainsi que d'autres éléments spécifiques à l'héraldique municipale classique), les éléments figuratifs des sceaux des centres urbains de Valachie et de Moldavie seront dans une plus grande mesure tributaires au cadre rustique²⁰, leur majorité appartenant directement au milieu rural duquel, à l'origine, les bourgs et les villes respectives proviennent; ainsi s'explique la présence très fréquente sur ces insignes municipaux des animaux (quadrupèdes, oiseaux, poissons, insectes) ou des produits agricoles et viticoles cultivés sur les domaines appartenant à la plupart des établissements urbains valaques et moldaves en question.

À la fin du XVIIe siècle et au début du suivant, on constatera dans les pays roumains²¹ un déclin graduel de l'autorité des municipalités régissant les différents centres urbains situés sur ces territoires, phénomène constituant un symptôme de l'affermissement du pouvoir central; à cette même époque, commence en échange, le développement qui deviendra prépondérant, d'une autre catégorie de divisions administratives-territoriales — plus étendues comme superficie — qui vont constituer dorénavant un autre des moyens de l'autorité princière, dans l'exercice de ses pouvoirs suprêmes, de gouverner le pays, à savoir le „județ“ (lisez joudetz) en Valachie et le „ținut“ (lisez tzinout) en Moldavie (ces deux termes étant équivalents à celui de district). Le développement massif de ces unités administratives — territoriales réclamera bientôt un insigne distinctif en état de les représenter, insigne qui devra charger les sceaux des autorités districtuelles respectives.

La création, relativement précoce en comparaison avec l'occident de l'Europe, des armoiries des districts moldo-valaques — en espèce, d'abord ceux de la Valachie et ensuite ceux de la Moldavie — doit, peut-être, être mise en rapport avec l'existence antérieure des armoiries provinciales de Pologne et avec le processus d'héraldisation des sceaux des comitats de Hongrie et de Transylvanie, en cours à cette même époque. Étant donné que le système du gouvernement d'un pays par la division de son territoire en districts, en vue d'un meilleur exercice des attributions de l'autorité centrale, avait porté ses fruits, s'avérant efficace, les voïvodes des deux principautés roumaines ont de plus en plus fait usage de cette méthode d'administration de leurs États. Celà, d'autant plus qu'une fois les règnes des princes phanariotes instaurés au commencement du XVIIIe siècle en Moldavie, puis en Valachie, la manière de gouvernement de ces dirigeants assez éphémères, nécessitait une bonne organisation administrative — et spécialement de la fiscalité — autant pour assurer les pesants impôts envers la Sublime Porte, que pour l'enrichissement personnel de ces princes, de leurs familles et de leurs fidèles.

Malgré le fait que nous ignorons la date à laquelle les dignitaires (appelés „ispravnici“) conduisant les districts de la Valachie, ont employé pour la première fois des sceaux districtuels propres, chargés des armoiries ou des emblèmes de ces unités administratives-territoriales, nous avons toutefois des raisons bien fondées à supposer que l'apparition de ce genre d'insignes doit être située antérieurement à la mention initiale de l'existence des armes des

¹⁹ V. aussi D. Clurea, *op. cit.*, p. 160–161.

²⁰ Ibidem, p. 161.

²¹ Le processus a commencé d'abord en Valachie, du temps du règne de Constantin Brancovan.

cinq districts de l'Olténie du temps de la passagère occupation autrichienne de cette province de 1718 à 1739. Il est notoire que la mention des armoiries en question se trouve incluse autant dans le rapport, rédigé en latin, de l'administration impériale (voir l'annexe no. 9 du 14 octobre 1719) que dans celui écrit en allemand en 1730 (voir le paragraphe no. 8)²², ainsi que leur reproduction sur la carte de l'Olténie exécutée en 1722 par le cartographe autrichien Friedrich Schwantz²³ (v. fig. 14–18). En dépit du fait que dans le rapport en allemand mentionné, on affirme expressément que les armes des cinq districts en cause ont été conçues par le général-feldmaréchal comte de Stainville (le commandant militaire de la Transylvanie et ultérieurement, aussi de l'Olténie) en fonction des caractéristiques spécifiques de chacun de ces districts, nous ne considérons pas toutefois — comme l'affirme aussi I.C. Filitti — que les armoiries districtuelles des deux pays roumains ont été créés comme une conséquence de l'initiative des autorités impériales d'occupation de l'Olténie, initiative reprise et étendue pendant les périodes suivantes d'occupation (russe entre 1769–1774 et autrichienne entre 1789–1791) aussi sur le reste du territoire de la Valachie et ensuite en Moldavie²⁴. En échange, nous nous rallions aux affirmations de V.A. Urechia²⁵ et de Constantin Moisil²⁶ qui ont soutenu, chacun à son époque, que l'apparition des armoiries districtuelles dans les principautés roumaines a précédé l'éphémère domination de l'Olténie par les Impériaux et cela à cause du fait que les représentations héraldiques contenues dans les armes des cinq districts mentionnées plus haut — ayant d'ailleurs un caractère économique prononcé (étant figurées d'une manière symbolique les richesses agricoles, pomicoles, apicoles, piscicoles et celles en gibier, contenues dans les confins des cinq unités administratives — territoriales olténienues) — attestent, à la suite de l'analyse de leur aspect, une tradition probablement plus ancienne, d'une facture autochtone spécifique, présentant peu de contingences avec l'art héraldique d'Etat développé à cette époque dans l'empire des Habsbourg, d'autant plus que dans les pays autrichiens faisant partie de cet empire, les unités administratives-territoriales équivalentes à nos districts, ne possédaient généralement pas d'armoiries, phénomène caractéristique qui explique d'ailleurs le motif pour lequel on n'a octroyé des insignes héraldiques ni en 1777, ni plus tard, aux anciens districts moldaves de la Bucovine²⁷.

Malgré le fait qu'aucun sceau des autorités districtuelles valaques datant de la première moitié du XVIIIe siècle ne nous soit parvenu (et il est à supposer que ce genre d'insignes a effectivement existé), les premières attestations d'ordre sphragistique qui se sont conservées, dotées en bordure des armoiries des districts de la Valachie, ont été les bien connus grands sceaux princiers, signalés à la fin du même XVIIIe siècle, débutant comme l'a établi avec précision le chercheur historique Maria Dogaru²⁸ — avec le sceau de 1782 de Nicolas Caradja (v. fig. 19), suivi par toute une série de ce genre d'insignes appartenant à ses successeurs, à savoir: Michel Soutzo, Alexandre Moruzi, Alexandre Ipsilanti, Constantin Hangerli, Constantin Ipsilanti, Jean Caradja (v. fig. 20) et Alexandre Soutzo; la tradition de ce type sigillaire aux armoiries districtuelles sera également conservée et continuée par les princes autochtones montés sur le trône après 1821, à savoir Grégoire IV Ghika (v. fig. 21), Alexandre Ghika (v. fig. 22), Georges Bibesco (v. fig. 23) et Barbe Stirbey ainsi que la Caïmacamie (Conseil de régence) de 1858.

En Moldavie, il ne s'est pas conservé (ou on n'a pas encore découvert) des grands sceaux princiers aux armoiries districtuelles de ce pays, datant du XVIIIe siècle. La confusion commise par V.A. Urechia²⁹ et son appréciation erronée de l'époque à laquelle appartient le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (v. fig. 24, insigne considéré à tort par l'auteur mentionné comme datant de la période 1769–1774, en réalité étant gravé pendant la période 1806–1812³⁰) avait fixé par erreur le moment de l'apparition du premier sceau aux

²² Eudoxiu de Hurmuzachi: *Documents concernant l'histoire des Roumains*, vol. VI (1700–1750). Buc., 1876, p. 328 et idem, vol. IX, 1 (1850–1747). Buc., 1897, p. 635.

²³ Fr. Schwantz: *Tabula Valachiae Cisalutanae*. Vienne, 1722, dans la Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet cartographique, carte DXXXVII/5.

²⁴ I. C. Filitti: *Rapport du Président de la Commission Consultative Héraldique adressé au Ministre de l'Intérieur sur l'activité de cette commission entre 1921–1938*, p. 12–13, Bibl. Acad. R.S.R., Archive I. C. Filitti, col. mas. 354, A. A. 2020.

²⁵ V. A. Urechia: *Esquisses sur la sigillographie roumaine*, Buc., 1891, p. 15.

²⁶ Const. Moisil: *Etudes de sigillographie roumaine*, R.A., II, 1927–1929, nr. 4–5, p. 141–142.

²⁷ Ibidem, p. 145, ainsi que I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 20 et Maria Dogaru: *La conservation des armoiries districtuelles dans les sceaux princiers R.A.*, L, 1973 nr. 2, vol. XXXV, p. 289, note 3.

²⁸ Idem: *Les sceaux de la chancellerie princière de la Valachie entre 1715–1821*, R. A., XLVII, 1970, vol. XXXII, no. 2, p. 142.

²⁹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15.

³⁰ Dan Cernovodeanu: *La science et l'art héraldique en Roumanie*. Chap. III. Sur le développement de la science héraldique en Roumanie à partir de son apparition jusqu'à présent (ouvrage en cours de publication), p. 4 et note 18. Il est tout de même à supposer que le sceau du „Divan” (Conseil princier) de la Principauté de Moldavie aurait pu être composé d'après un modèle antérieur, celui d'un insigne princier pourvu d'armoiries districtuelles, appartenant à un des phanariotes ayant gouverné la principauté en question à la fin de XVIIIe siècle.

armoiries districtuelles moldaves dans la seconde moitié du XVIIIe siècle; réellement, il n'existe que les quelques exemplaires de ce genre datant des deux premières décennies du XIXe siècle, cette fois-ci étant des insignes princiers, à savoir: la composition héraldique circulaire (imitant les grands sceaux princiers de ce type) placée à la base du portrait de Charles Callimachi (1812—1819) se trouvant sur le frontispice de l'édition grecque de 1817 du Code Civil de la Moldavie (v. fig. 25); ensuite le grand sceau daté 1819 (v. fig. 26) du prince Michel Soutzo (1819—1821). La tradition de ce genre d'insignes aux armoiries districtuelles ne paraît pas avoir été perpétuée par les princes autohtones moldaves d'après 1821; seulement Michel Sturdza (1834—1849) se fera graver en 1837 sur un sceau ovale (en cristal de roche), les armoiries des districts de la Moldavie, mais disposées dans un tout autre arrangement, les écus étant placés 4, 4, 3, 2, sur quatre rangées horizontales superposées, situées en dessous des armes du pays (v. fig. 27).

À la suite de l'examen des médaillons aux emblèmes des districts chargeant les grands sceaux princiers de Valachie, nous constatons que leur composition a été présidée par une conception unitaire sur les deux rives de l'Olt, les représentations héraldiques figurant sur la carte de Schwantz n'étant en rien différentes comme facture de celles du reste des insignes districtuels de la principauté valaque. De même le thème commun (en général, la flore et la faune spécifiques) qu'on remarque dans la composition des emblèmes des districts de la Valachie et ensuite dans celle des districts moldaves, nous indique clairement leur caractère institutionnel, donc leur création simultanée, issue de l'initiative du pouvoir central, qui avait certainement décidé le choix de chaque symbole districtuel à part. Par surcroît, il existe un intéressant document — à savoir le parchemin émis le 20 juin 1715 par le métropolite Antim pour le monastère du même nom de Bucarest³¹ — dont le frontispice est orné d'une enluminure composée d'une scène religieuse centrale, autour de laquelle sont placés en rond, huit médaillons dont sept, renferment des représentations zoologiques (aigle, brebis, abeille, limaçon³², serpent, colombe et chauve-souris) ayant une facture du point de vue de leur composition, très apparentée à celle des armoiries des cinq districts de l'Olténie se trouvant sur la carte de Schwantz de 1722, ainsi qu'à celle des différents emblèmes districtuels valaques signalés plus haut. Ces médaillons contiennent également dans leur registre supérieur, une initiale constituant — lues ensemble sur quatre rangées superposées — le nom du métropolite (ANTH-IMOS) décomposé en les sept lettres dont il est formé; parmi les médaillons en question, trois d'entre eux, placés au flanc dextre, figurent respectivement, une aigle sous l'initiale A, une brebis sous l'initiale Th et une abeille sous l'initiale M., qui peut-être ne correspondent pas au hasard aux initiales et aux emblèmes des district d'Argeș, de Teleorman et de Mehedinți (v. fig. 28 — 30). Cette constatation nous fait croire que le métropolite Antim connaissait l'existence des armoiries districtuelles valaques, n'étant pas du tout exclus que ce soit justement lui — réputé aussi comme un éminent enlumineur de l'époque — qui reçoive la tâche de la part du prince régnant de composer les armoiries des districts de la Valachie. Allant plus loin, nous pouvons affirmer qu'à la suite de l'analyse des armes districtuelles d'Ilfov et de Buzău — les seules faisant exception au thème général (faune et flore), ayant un caractère religieux (représentant saints Constantin et Hélène, patrons de l'église métropolitaine de Bucarest, ainsi que l'église épiscopale de la ville de Buzău) — nous remarquons que ces armes eurent la conception purement cléricale qui a présidé à leur constitution et qui, de même, aurait pu évidemment appartenir au métropolite Antim.

Par conséquent, nous rapportant de nouveau à l'ensemble des emblèmes de district de la Valachie du début du XVIIIe siècle, nous pouvons conclure que ces emblèmes existaient antérieurement à la date de 1718 — l'année de l'occupation de l'Olténie par les Impériaux — les autorités administratives autrichiennes (y compris le général de Stainville) ne faisant probablement rien d'autre que de constater et de reconnaître officiellement l'existence de ces insignes locaux, auparavant constitués. Quant aux armoiries de district de la Moldavie, il est à supposer — en imitant comme thème et comme facture celles de la Valachie — qu'elles ont été composées dans la seconde moitié du même siècle, comme suite à l'initiative d'un des princes phanariotes qui, régnant sur les deux principautés, avait importé de Valachie, où les armoiries des districts étaient déjà bien acclimatées, le système de la dotation de ces

³¹ Arb. St. Buc., Coll. Rouleaux, no. 13. Le document et son fac-similé ont été reproduits en couleurs dans la Revue des Archives, XLIX, 1972, vol. XXXIV, no. 1, planches 11 et 12, illustrant l'article d'Olivia Strachină: *Le fac-similé des documents d'archivée un problème d'actualité*.

³² Le limaçon chargé d'une étoile à six rais entre ses cornes constituait les armoiries personnelles du métropolite Antim, ainsi qu'il résulte d'autres enluminures et des sceaux de ce prélat appliqués sur différents documents contemporains. Voir aussi A. Sacerdoteanu: *Antim d'Irtil archivist, bibliotecar et topographe* (G. B., XXIII, 1964, nos 3-4, p. 242—249), qui interprète d'une autre manière les animaux inclus dans les médaillons mentionnés et qui publie aussi le texte intégral du document de 1715 ci-dessus cité.

unités administratives — territoriales d'emblèmes représentant les richesses naturelles ou la faune de ces unités³³.

L'examen attentif du contenu de ces insignes nous montre d'une manière précise, que quelques unes des armoiries de district proviennent indubitablement des emblèmes municipaux antérieurement attestés des bourgs ou des villes devenues chefs-lieux districtuels. Ainsi, concernant la Valachie, nous pouvons citer le cas des districts d'Argeș et de Cîmpulung, dont les armoiries reproduisent dans une certaine mesure celles des villes du même nom; quant à la Moldavie, nous faisons mention des armoiries des districts de Dorohoi, Jassy, Neamț, Tutova et Vaslui, etc. qui imitent d'une manière assez fidèle les emblèmes des villes de Dorohoi, Jassy, Piatra, Birlad et Vaslui. D'autres ont un contenu inédit, créé à l'époque de leur composition dans le but exclusif de servir comme armes de district; dans cette catégorie nous citons par exemple les armoiries des districts de Prahova, Teleorman, Vlașca (en Valachie), ainsi que ceux de Bacău, Roman, Botoșani (en Moldavie)³⁴.

Si pour les armoiries des districts valaques nous avons présumé, pour les raisons indiquées ci-dessus, que leur initiateur aurait pu être le prince Constantin Brancovan et leur réalisateur, le métropolite Antim, pour les armoiries des districts moldaves, nous ne sommes pas en mesure d'émettre une supposition quelconque quant à l'auteur de leur institution, ni à celui de leur réalisation.

Les armes districtuelles moldo-valaques — avec les différentes fluctuations comme nombre et superficie des unités administratives-territoriales qu'elles représentaient³⁵ — persisteront, généralement avec leur aspect initial (les modifications intervenues dans les meubles de quelques unes étant non-essentiels), non seulement jusqu'à l'Union des deux principautés roumaines, mais aussi ultérieurement jusqu'en 1948; en 1972, elles seront partiellement réactualisées.

Parues dans des conditions qui nous sont insuffisamment connues et dont nous ignorons s'ils ont constitué ou pas, l'objet d'une institution expresse par un acte solennel émis par un des princes ayant régné sur les principautés roumaines, il est à supposer que les armoiries des districts de la Valachie et de la Moldavie se sont perpétuées d'une manière consuetudinaire comme insignes distinctifs des unités administratives territoriales qu'elles représentaient et cela jusqu'en 1831, lorsqu'elles seront officiellement établies. En effet, conformément à un article exprès, contenu dans le Règlement Organique, les armoiries districtuelles moldo-valaques, dont l'existence avait été jusqu'alors constatée, puis maintenue par l'usage, seront finalement reconnues d'une manière officielle et strictement fixées comme aspect; cette consécration s'est réalisée par l'apparition des décrets princiers d'Alexandre Ghika en Valachie et de Michel Sturdza en Moldavie³⁶ qui contenaient la description de ce genre d'armoiries et leurs modalités d'emploi. Dorénavant, les respectifs insignes seront présents non seulement sur les grands sceaux princiers et sur les drapeaux des „dorobantzi“ (gendarmes) des districts (en Valachie), mais, dans l'ensemble du territoire des deux principautés, sur tous les actes administratifs des préfectures et des autres autorités locales (sous-préfectures, cantons, conseils districtuels, tribunaux civils etc.) figurant sous

³³ V. aussi Const. Moisil, *op. cit.*, p. 145 — 146.

³⁴ Dan Cernovodeanu: *Aperçu sur l'héraldique de district et municipale des pays roumains et la création d'armoiries nouvelles des districts et des villes de la République Socialiste de Roumanie*. Braga (Portugalia), 1973, p. 131 (Recueil du XI-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique de Liège, 29 mai — 2 juin 1972).

³⁵ En Valachie on été institués à l'origine 17 districts, devenus 18 après 1829, lorsqu'au territoire de cette principauté, conformément aux stipulations de la paix d'Andrinople, s'était ajouté le district de Brăila; en 1845, par l'abolition du district de Săcuieni (englobé pour la plupart de son territoire au district de Prahova et le reste, à celui de Buzău), on revient au nombre traditionnel de 17 de ces unités administratives-territoriales, nombre qui se maintiendra invariable jusqu'à l'Union des deux principautés roumaines en 1859. En Moldavie, des 21 districts créés à l'origine, restèrent seulement 10 après la paix de Bucarest de 1812; de ce nombre, vont se réduire encore trois (par l'inclusion après 1831 du territoire des districts de Cluj-Napoca, de Hirău et de Herta à celui des districts voisins, restant donc 13 de ces unités administratives-territoriales, ainsi qu'on peut aussi le constater de l'aspect que présente le sceau en cristal de 1837 (cité plus haut) du prince Michel Sturdza. Cette division administrative durera telle jusqu'en 1856, lorsqu'à la suite du Congrès de Paris de la même année, la Moldavie bénéficiant de la rétrocession des bouches du Danube et de son ancien territoire maritime, le nombre de ses districts s'élèvera à 15. A l'occasion de l'Union des deux pays roumains, les districts des Principautés — Unies vont se chiffrer à 32, nombre qui, avec quelques petites fluctuations (augmenté à 33 après 1866, revenu à 32 après 1878) va persister en Roumanie jusqu'en 1913; à cette date, les districts du pays vont augmenter de deux, en conformité avec les stipulations de la paix de Bucarest de l'année mentionnée. La Roumanie unifiée après 1918, aura 71 de districts jusqu'en 1940; ensuite, après quelques autres fluctuations du territoire entre 1940 — 1944, le pays restera en 1946 avec 58 de ce genre d'unités administratives-territoriales. A l'époque de la République Populaire Roumaine, on renoncera au système des districts, remplacés par les régions; enfin, dans la République Socialiste de Roumanie, par la réforme administrative de 1968, on reviendra à l'ancienne division du territoire en districts, le pays comptant 39 de ce genre d'unités, qui en 1972, seront aussi dotées d'armoiries.

³⁶ Nous ignorons le sort du décret d'Alexandre Ghika concernant l'établissement des armoiries des districts de la Valachie; en échange, le décret de Michel Sturdza par lequel sont fixées les armoiries des districts de la Moldavie et des sceaux de l'Etat, a figuré pendant la période interbellique, dans une des vitrines du musée „Dr. C. I. Istrati“ situé dans le Palais culturel de Turnu-Severin (Pompiliu Costescu: *Le palais culturel de Turnu-Severin*. B. Gr., IV, 1933, no. 12, p. 741) et il est à supposer qu'il se trouve encore présentement là-bas.

forme d'en-têtes, sceaux, estampilles, timbres-sec et sur différents autres genres d'insignes héraldiques appartenant à ces autorités de district³⁷.

Si, quant à la Valachie, nous ignorons autant les détails concernant les modalités de l'établissement officiel des armoiries des districts de cette principauté, que la personne désignée par le gouvernement d'Etat à s'occuper de cette opération, en Moldavie la respective documentation nous est conservée. Ainsi, par l'adresse du 10 décembre 1831, le Divan de cette principauté sollicite à Georges Asachi — professeur à l'Académie princière de Jassy, à partir de 1813 et directeur des Archives de l'Etat (de Moldavie) de 1832 à 1849 — de présenter à cette haute autorité, un projet d'armoiries du pays, ainsi que les projets des armes de ses 16 districts, composés d'après les anciens insignes héraldiques de ce genre et accompagnés de leur description exacte³⁸. Asachi va offrir au Divan au début de l'année suivante (1832) les projets réclamés, dans lesquels l'érudite lettré tiendra compte de la tradition iconographique de chaque emblème districtuel à part, établie depuis l'apparition de ce genre d'insignes jusqu'en 1831³⁹.

Toujours au début de la période du Règlement Organique dans les deux principautés roumaines, à la suite de la réinstitution des organes municipaux régissant de nouveau les villes placées sur ces territoires, on constate la réapparition des sceaux citadins, commençant bien entendu avec ceux des deux capitales, Bucarest (en 1831)⁴⁰ et Jassy (en 1834)⁴¹, suivies ensuite par le reste des centres urbains — anciens ou plus récents — des pays en question. Ces insignes seront chargés d'armoiries ou d'emblèmes divers, à savoir, soit les armoiries d'Etat, soit celles du district sur le territoire duquel se situait la ville respective; d'autres insignes du même genre, vont réactualiser les représentations héraldiques des anciennes municipalités, tandis qu'enfin les derniers, inaugureront des emblèmes nouveaux sous le motif soit que les villes qu'elles figuraient n'avaient jamais possédé dans le passé de telles symboles, soit que les centres urbains en cause désiraient innover leur sceaux d'antan (surtout ceux d'ordre hagiographique), soit que finalement, ils appartenaient à des établissements récemment élevés au statut urbain. En ces sens nous pouvons illustrer par des exemples pour la catégorie d'insignes municipaux chargés des armoiries de la principauté respective, les sceaux des villes de Bucarest, Jassy, Focșani (1834), Pitești (1860) Odobesti (1862), etc.; pour la catégorie d'insignes chargés de l'emblème du district sur le territoire duquel se trouvait le centre urbain en question (étant généralement son chef-lieu même), nous citons les sceaux des villes de Brăila (1836), Craiova (1841), Jassy (1862), Focșani (1862), Cimpulung-Muscel (1862), Galați (1869) etc.; quant à la catégorie d'insignes conservant ou réactualisant les anciens emblèmes municipaux, on peut faire mention des sceaux des bourgs de Piatra, Botoșani, Siret, etc.; enfin, dans la catégorie des insignes nouvellement créés, on doit rappeler les sceaux des villes de Birlad (1815), Jassy (1851), Bucarest (1862, 1865 et 1868), Alexandria (1867), Focșani (1867), Constanța (après 1878) etc.

³⁷ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, Ibidem

³⁸ Jassy, coll. Lettres, Gh. Asachi, G/94, f. 3, cf. à Gh. Ungureanu: *Le sceau de la ville de Jassy au XIX-e siècle*, R.A., IX, 1966, no. 2, p. 85. V. en ce même sens, V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 15-16, ainsi que Dan Cernovodeanu: *La science et l'art héraldique en Roumanie*, loc. cit., p. 5 et note 22.

³⁹ Asachi avait antérieurement reçu une tâche semblable de la part du Divan de la Moldavie, à savoir en 1815, lorsque le prince Charles Callimachi avait ordonné au nommé Conseil de lui établir de même, un projet d'armoiries du pays et de ses districts (Gh. Ungureanu: *Figures d'archivistes roumains*, Gh. Asachi, 1788-1869, Buc., 1967, p. 12, ainsi qu'idem: *Une vie dédiée à l'enseignement du peuple: Georges Asachi*, M. I., II, 1968, no. 2, p. 46-47, en vue d'orner son portrait placé sur le frontispice du Code Civil de la Moldavie de 1817 (l'édition grecque); cette circonstance avait fourni à ce lettré l'occasion de s'inspirer directement pour la composition des armoiries districtuelles en cause, de l'aspect des emblèmes contenues dans les médaillons gravés sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie de 1800-1812, ci-dessus mentionné, Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 4-5 et note 19.

⁴⁰ La ville de Bucarest a possédé avant 1831, date à laquelle on signale l'apparition des sceaux municipaux chargés de l'emblème de la principauté (l'aigle valachique), des représentations ayant un caractère héraldique, en corrélation avec les anciens cachets des „joudetz” de cet important centre urbain. Nous citons ainsi, le drapeau de 1822 de l'agie (police) de la ville de Bucarest sur lequel se trouve, représenté l'ancien emblème de facture hagiographique (l'Annonciation de la Vierge) figurant sur les sceaux municipaux bucarestois du XVII-e siècle, mais cette fois-ci dans un ensemble strictement héraldique (écu ovale, surmonté d'une couronne princière et entouré de trophées): la représentation en couleurs du drapeau, v. général P. V. Năsturel: *L'Étendard, les armoiries roumaines, les insignes princiers, les trophées*, Buc., 1903, p. 46-47, fig. 14, ainsi que des commentaires sur ce drapeau, v. Dan Cernovodeanu: *Contributions à l'étude des armoiries du municipe de Bucarest au XIX-e et XX-e siècles*, Bucarest, M.I.M., VIII, 1971, p. 160-161, note 4 et fig. 2). De même, nous citons le cachet de Costache Cantacuzène, „vornic” de la ville de Bucarest, insigne daté 1828 et chargé d'une aigle croisée et couronnée, le vol à la pointe, assise sur un listel qui porte inscrit le millésime mentionné (Arch. St. Buc., fonds de la Mairie de la ville de Buc., dossier no. 5/1831, f. 103, le cachet, en noir de fumée, étant appliqué sur un acte du 15 octobre 1831 adressé à la „Vornitchie” de la ville de Bucarest et signé par Costache Cantacuzène); cet emblème constitue une préfiguration de celui qui va paraître sur les premiers sceaux de 1831 du Conseil municipal bucarestois (V. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 162-163, fig. 1-5).

⁴¹ Le premier sceau municipal, à savoir celui de l'Ephorie de la ville de Jassy est signalé en 1834, étant chargé des armoiries de la Moldavie de cette époque (le rencontre d'arochs des armes du pays et le lion couronné provenant du blason familial du prince Michel Sturdza, v. Arch. St. Jassy, coll. Documents 753/0, cf. à Gh. Ungureanu: *Le sceau de la ville de Jassy du XIX-e siècle*, p. 89, fig. 7; un second insigne de ce genre, datant de la même année 1834, est chargé d'un écu ovale, coupé, au 1er d'azur au rencontre d'arochs (qui est de Moldavie) et au 2° d'argent à un cheval au naturel, passant (l'ancien emblème municipal jassiote du XVII-e siècle, devenu par la suite aussi celui du district de Jassy), Ibidem, p. 88, fig. 6.

Les armoiries municipales seront également représentées sur les drapeaux des gardes civiques, formations de milice urbaine instituées sur tout le territoire de la Roumanie au mois de mars 1866⁴² et fonctionnant effectivement jusqu'en 1882. Sur ces drapeaux tricolores verticaux (établis par une loi votée à la Chambre des Députés le 30 mars 1867), les armes des différentes villes — placées sur la bande centrale, en jaune, posée en pal, des drapeaux respectifs — seront incluses dans des écus du type français moderne,⁴³ timbrés de couronnes murales à cinq tours et entourés d'un listel portant inscrite la devise: „Patria și dreptul meu” (La patrie et mon droit)⁴⁴. Le champ de l'écu chargé des armoiries municipales sera tiercé en fasce, d'azur, jaune (et non pas d'or) et de gueules, pièces sur lesquelles vont brocher les emblèmes des villes respectives. De ce genre de drapeaux armoirés, conservés jusqu'à nos jours, nous pouvons faire mention de ceux des villes de Bucarest, Tirgoviște Focșani, Birlad⁴⁵ etc.

Revenant à l'héraldique districtuelle, nous allons analyser d'une manière intégrale les armoiries des unités administratives-territoriales de ce genre de la Valachie et de la Moldavie, les étudiant séparément et poursuivant leur évolution à travers le temps. Une observation préliminaire se rapporte à la position des représentations symboliques qui chargent les grands sceaux princiers sur lesquels l'apparition en bloc des armoiries des districts est constatée comme on l'a déjà vu, depuis l'insigne de 1872 de Nicolas Caradja (v. fig. 19). La succession des médaillons — circulaires ou ovales — renfermant les emblèmes de chaque district de la Valachie et placés en bordure du sceau portant au centre les armoiries princières, est basée sur l'emplacement géographique du territoire de ces unités. Ainsi, débutant avec les districts limitrophes à la frontière de la Moldavie, puis continuant avec ceux situés au centre du pays valaque, enfin terminant avec les districts voisins des possessions de l'Est de l'empire des Habsbourg, se succèdent les médaillons renfermant les emblèmes suivants: 1 Slam—Rimnic; 2 Buzău; 3 Săcueni (Saac); 4 Prahova; 5 Ialomița; 6 Ilfov; 7 Dimbovița; 8 Vlașca; 9 Teleorman; 10 Argeș; 11 Muscel; 12 Olt; 13 Romanați; 14 Vilcea; 15 Dolj; 16 Gorj; 17 Mehedinți.

Cet ordre de succession des médaillons des districts, inauguré par Nicolas Caradja sur son sceau princier de 1782⁴⁶, antérieurement mentionné, n'a été conservé que par son successeur immédiat, Michel Soutzo, sur son insigne de 1783⁴⁷ (en usage donc de 1783 à 1786, probablement aussi de 1791 à 1792) et peut-être par Nicolas Mauroyeni (1786—1790) qu'on suppose avoir également usé de ce genre de grands sceaux chargés d'emblèmes districtuels, malgré qu'aucun vestige de cette nature ne s'est conservé jusqu'à nos jours.

A partir du règne d'Alexandre Moruzi (1792—1796 et 1799—1801), sur le sceau de ce prince, portant le millésime 1792⁴⁸, on signale une modification dans l'emplacement des symboles des districts valaques dont cet insigne est chargé, à savoir: le médaillon à l'emblème de Muscel, placé le onzième sur les sceaux antérieurs, changera de place avec celui d'Argeș, jusqu'alors situé le dixième.

Dans cette nouvelle succession, les médaillons districtuels de cette principauté resteront fixés — à une seule exception près⁴⁹ — sur tous les grands insignes princiers dont ont

⁴² V. la loi du 17 mars 1866 pour l'organisation des gardes urbaines (le texte publié en 1867, cf. à Gheorghe Vasilescu: *Contributions à l'histoire de la Garde Civique de Bucarest*, M.I.M., I. Buc., 1964, p. 192. Les gardes civiques avaient aussi connu antérieurement à l'année 1866 une courte existence, à savoir en Valachie, pendant la révolution de 1848; en effet, la proclamation d'Isaz stipulait également l'institution dans tout le pays des gardes municipales, décision qui n'a été officiellement appliquée que dans le cas de la capitale Bucarest, où une telle formation a été créée, mais qui fut immédiatement supprimée après l'échec de la révolution quarantehuitaire à la suite des interventions étrangères armées bien connues (v. aussi Mihai G. Stephănescu: *Drapeaux militaires roumains du XIXe siècle aux armoiries des districts et des villes*, Braga (Portugalia) 1973, p. 489 (Recueil du XIe Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique de Liège, 20 mai—2 juin 1972).

⁴³ A l'exception de l'écu chargé des armoiries municipales de Birlad sur le drapeau de la garde civique de cette ville, écu qui appartient au type de la Renaissance centrale-européenne aux échancrures symétriques. M. G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁴ En dehors de la devise de la ville de Focșani (l'Union fait la force) la seule différence de celles de tous les autres centres urbains du pays; cette distinction est due au rôle joué par cette ville dans la période 1859—1862, lorsqu'elle a été le siège de plusieurs autorités centrales des Principautés-Unies (v. gen. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 100—101, fig. 34); v. aussi le sceau de la Légion de la garde civique de la ville de Focșani, cf. à Dimitrie F. Căian: *L'histoire de la ville de Focșani*, Focșani, 1906, p. 23, fig. 4; v. de même M. G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 14.

⁴⁵ Ces drapeaux, à l'exception de celui de la ville de Focșani (reproduit par le gen. P. V. Năsturel, loc. cit.) se trouvent dans les collections du Musée Militaire Central de Bucarest.

⁴⁶ Le document du 13 septembre 1782, Arh. St. Buc., fonds de la Métropole de Valachie, XXXI / 22), cf. à Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 412, fig. 36.

⁴⁷ Le doc. du 28 décembre 1783, ibidem, fonds du monastère de Cotroceni, XXXIII/12, cf. ibidem, p. 413, fig. 38.

⁴⁸ Le doc. du mois de décembre 1792, ibidem, coll. Rouleaux, no. 57, cf. ibidem, p. 415, fig. 42.

⁴⁹ Il est question du sceau, daté 1809, de la Principauté de Valachie émis par le Divan de ce pays pendant l'interregne causé par l'occupation russe de 1806 à 1812, insigne qui présente le même emplacement des médaillons districtuels que celui qu'on retrouve sur le sceau du prince Nicolas Caradja, analysé ci-dessus (Bibl. Acad. R.S.R. Mss. CXCIII/108) cf. Const. Moisil, *op. cit.*, p. 144, fig. 10 et p. 145.

fait usage non seulement tous les gouvernants phanariotes de 1792 à 1821, mais aussi les princes autochtones Grégoire IV Ghika et Alexandre Ghika. Ainsi, nous citons: le sceau de 1796 d'Alexandre Ipsilanti⁵⁰ (pendant son second règne de 1796 à 1797), celui de 1797⁵¹ de Constantin Hangeili (1797–1799), celui de 1801⁵² de Michel Soutzo (durant son troisième règne de 1801–1802), le sceau de 1802⁵³ de Constantin Ipsilanti (1802–1806 et 1806–1807), celui de 1812⁵⁴ de Jean Georges Caradja (1812–1818) (v. fig. 20), celui de 1818⁵⁵ d'Alexandre Soultzo (1818–1821), enfin le sceau de 1822⁵⁶ de Grégoire IV Ghika (1822–1828) (v. fig. 21), ainsi que celui de 1834⁵⁷ d'Alexandre Ghika (1834–1842) (v. fig. 22), dans la composition duquel nous constatons l'apparition du médaillon à l'emblème du nouveau district de Brăila (revenu au territoire de la Valachie en 1829), intercalé entre les médaillons de Slam-Râmnic et de Buzău, le reste des symboles districtuels — majorés donc à 18 — conservant leur ancien emplacement circulaire connu depuis le règne d'Alexandre Moruzi jusqu'en 1834.

Durant le règne des princes suivants, Georges Bibesco et Barbe Stirbey, ainsi que sous la Caïmacamie de 1858, les grands sceaux d'Etat, chargés d'emblèmes des districts, seront soumis à des changements sensibles quant à la position des médaillons contenant les symboles de ces unités administratives-territoriales; ainsi le sceau de 1843⁵⁸ de Georges Bibesco (fig. 23), présente l'emplacement suivant des 18 médaillons aux emblèmes districtuels: 1 Ilfov (probablement à cause de Bucarest, chef-lieu de ce district, mais aussi capitale de la principauté valaque); 2 Dimbovița; 3 Vlașca; 4 Teleorman; 5 Muscel; 6 Argeș; 7 Olt; 8 Romanâni; 9 Vilcea; 10 Dolj; 11 Gorj; 12 Mehedinți; 13 Slam-Râmnic; 14 Brăila; 15 Buzău; 16 Săcuieni; 17 Prahova; 18 Ialomița. La même position des médaillons aux symboles des districts sera conservée (moins l'emblème de Săcuieni, district supprimé en 1845, le nombre des unités administratives-territoriales de Valachie revenant à 17) aussi sur le sceau de 1849⁵⁹ de Barbe Stirbey, ainsi que sur celui de la Caïmacamie de 1858⁶⁰.

Au début, sur ces grands insignes princiers dont on a fait mention, le nom des districts — en caractères cyrilliques — inclus dans les médaillons aux emblèmes de ces unités administratives-territoriales, était inscrit soit intégralement, soit abrégé⁶¹; ultérieurement, les appellations respectives seront marquées seulement par deux lettres (l'initiale du nom du district et une des lettres composant ce nom).⁶²

⁵⁰ Le doc. du 16 mars 1797, Arh. St. Buc., fonds de la Métropole de Valachie, CDLXXII/6, cf. Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 410–411, fig. 34.

⁵¹ Le doc. du 23 mai 1798, *ibidem*, fonds du monastère de Cotroceni, XXXIII/16, cf. *ibidem*, p. 416, fig. 44.

⁵² Le sceau original en argent se trouvait dans l'ancienne collection de Michel C. Sutz; v. la reproduction en galvanoplastie dans la Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet numismatique; il est intéressant à remarquer que l'insigne respectif, daté de 8 octobre 1801, respecte la succession des médaillons inaugurée à la fin de l'année 1792 par le sceau d'Alexandre Moruzi, tandis que le chachet de 1793 du même Michel Soutzo (début de son premier règne), présente une succession des médaillons districtuels identique à celle de son prédécesseur Nicolas Caradja (à savoir, le dixième médaillon appartenant au district d'Argeș, le onzième à celui de Muscel, tandis que sur le sceau de 1801, la position de ces emblèmes est inversée, au no. 10 se trouvant les symboles du district de Muscel et au no. 11 celles d'Argeș).

⁵³ Le doc. du 4 septembre 1803, Arh. St. Buc., Coll. Diplomatiques, no. 73. cf. Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 418, fig. 48.

⁵⁴ Le doc. du 26 janvier 1815, *ibidem*, no. 83, cf. *ibidem*, p. 419, fig. 50.

⁵⁵ Le doc. du 20 mars 1819, *ibidem*, Coll. Rouleaux, no. 61. cf. *ibidem*, p. 417, fig. 40. Malgré qu'il est à supposer que dans ses règnes antérieurs en Valachie (1802, 1806 et nominativement à la fin de la même année 1806), Alexandre Soutzo avait fait usage d'un grand sceau aux armoiries districtuelles, tout de même un tel insigne n'a pas été retrouvé, donc nous sommes obligé de citer seulement le sceau portant le millésime 1818.

⁵⁶ Le doc. du 21 mai 1824, Bibl. Acad. R.S.R. Mas, CLXXX/81, cf. Const. Moisil, *op. cit.*, p. 145, v. aussi E. Virtosu: *Matrices sigillaires princières du XIXe siècle (Valachie)*. S.C.N., I, 1957, p. 317, fig. 3 et 4, où l'on trouve la représentation de la matrice sigillaire en argent, en date de 1822, du prince Grégoire IV Ghika (collection du Musée d'Histoire de la R. S. de Roumanie).

⁵⁷ La matrice sigillaire en argent dans la Bibl. Acad. R.S.R., Cab. numism., Sceaux, no. 250; v. aussi E. Virtosu, *op. cit.*, p. 320–321, fig. 8.

⁵⁸ La matrice sigillaire en cuivre jaune, aux. Arh. St. Buc., Sceaux administratifs, no. 3037; v. la reproduction aussi chez E. Virtosu, *op. cit.*, p. 326, fig. 20. Les modifications de la position des médaillons districtuels sur ce sceau ne sont pas accidentelles ou anarchiques; il est question d'un nouveau groupement des emblèmes respectifs par rapport au médaillon central (en chef) du district d'Ilfov, contenant sur son territoire la capitale du pays. Ainsi, à droite et à gauche de ce médaillon sont placés par six emblèmes districtuels valaques, à savoir: à droite, ceux de Ialomița, Prahova, Săcuieni, Buzău et Slam-Râmnic et à gauche ceux de Dimbovița, Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș et Olt. Dans le registre inférieur du sceau, sont représentés par la suite, les médaillons des cinq districts de l'Olténie dans l'ordre connu, à savoir, de gauche à droite, les emblèmes de Romanâni, Vilcea, Dolj, Gorj et Mehedinți.

⁵⁹ La matrice sigillaire en acier, *ibidem*, no. 3042; v. aussi E. Virtosu, *op. cit.*, p. 330, fig. 32.

⁶⁰ La matrice sigillaire en acier, *ibidem*, no. 3052; v. également E. Virtosu, *op. cit.*, p. 344, fig. 54. C'est le sceau dont ont fait usage, dans l'intervalle du 18 octobre 1858 au 24 janvier 1859, les caïmacames Emmanuel Băleanu, Jean Mano et Jean Al. Filipescu, confirmés par la Sublime Porte par firman impérial, cf. l'art 49 de la Convention de Paris du 7/19 août 1858.

⁶¹ Les sceaux datés 1792 et respectivement 1783, de Nicolas Caradja et de Michel Soutzo (premier règne), loc. cit. II est possible que le même genre de légende figure aussi sur le sceau de Michel Soutzo durant son second règne (1791–1792), tout comme sur l'insigne éventuel, du même type, de Nicolas Mauroyeni.

⁶² Ce système de marquer seulement par deux initiales (généralement deux consonnes) le nom des districts inclus dans les médaillons sigillaires ou reproduits dans les représentations graphiques, va se maintenir en Valachie pendant toute la période comprise entre 1792–1859.

Les districts de la Valachie seront également représentés sur le verso de la page du titre du troisième volume de "l'Histoire générale de la Dacie", oeuvre du réputé érudit Denys Fotino, imprimée à Vienne de 1818 à 1819⁶³; dans cette composition héraldique, les médaillons circulaires aux armoiries des districts sont inscrits à l'intérieur d'un triangle isocèle, à l'angle supérieur duquel se trouve le médaillon à l'emblème du district de Dimbovița, superposant celui de Ilfov. En dessous, deux rangées du même genre d'emblèmes se déploient suivant la bordure intérieure des deux côtés égaux du triangle, à savoir: à droite, les médaillons des districts de Vlașca, Teleorman, Mușcel, Argeș et Olt, à sénestre, ceux des districts de Ialomița, Prahova, Săcuieni, Buzău et Slăniș-Râmnic. Bordant la base du triangle isocèle, sont représentés les médaillons aux emblèmes des districts de l'Olténie, à savoir, de droite à sénestre: Romanâți, Vilcea, Dolj, Gorj et Mehedinți (v. fig. 31).

Autres figurations, cette fois-ci exclusivement des armoiries des cinq districts de l'Olténie, seront signalées sur les sceaux des „Caïmacames” de Craiova, (lieutenants des grands „bans”, gouverneurs de cette province de la Valachie), insignes qui se sont conservés à partir de la fin du XVIIIe siècle et dans lesquels, les emblèmes des districts en cause sont représentés soit libres dans le champ sigillaire (v. les sceaux de 1795 et 1796)⁶⁴, soit inclus dans des espaces demi-circulaires (v. le sceau de 1803)⁶⁵, ou à l'intérieur de médaillons ronds (v. le sceau de 1813)⁶⁶ ou ovales (placées en bordure sur les sceaux de 1813. 1821 1824 — v. fig. 32 — et 1827⁶⁷, ou à l'horizontale, par deux rangées superposées, 3 et 2, sur les sceaux de 1825 et de 1830, v. fig. 33)⁶⁸. La succession des emblèmes districtuels sera différente sur beaucoup d'insignes qu'on a cités ci-dessus; ainsi, sur le sceau de 1803, suivant le sens circulaire, de sénestre à droite, l'emplacement des médaillons sera tel: 1 Romanâți; 2 Vilcea; 3 Dolj; 4 Gorj; 5 Mehedinți; ensuite sur le sceau de 1813 (juillet): 1 Romanâți; 2 Gorj; 3 Dolj; 4 Vilcea; 5 Mehedinți; les insignes de 1813 (janvier), 1821, 1824, 1827, présenteront la succession suivante: 1 Mehedinți; 2 Gorj 3 Dolj; 4 Romanâți; enfin, sur les sceaux de 1825 et 1830, les emblèmes districtuels seront disposés dans cette suite: 1 Gorj; 2 Dolj; 3 Mehedinți; 4 Romanâți; 5 Vilcea. Le nom des districts sera marqué sur les insignes des caïmacames de Craiova durant le période de 1803 à 1924 par deux lettres (en caractère cyrilliques), tandis que sur ceux de la période de 1825 à 1830, par une seule (uniquement l'initiale du district respectif).

Un autre genre de représentations héraldiques districtuelles sera constitué par celui qu'on retrouve sur les sceaux ecclésiastiques datant de la première moitié du XIXe siècle; inauguré par les hauts prélats et par l'administration cléricale de l'Olténie — en imitant probablement les insignes de ce type des caïmacames de Craiova — le système de dotation des sceaux des grands dignitaires de l'Eglise avec des armoiries districtuelles, va se généraliser d'abord dans toute la Valachie et ensuite aussi en Moldovie. Ainsi, on peut citer le sceau en bronze de 1824 de Néophyte Geanoglu, évêque de Râmnic, insigne chargé des emblèmes des districts inclus dans ce diocèse, symboles se trouvant à l'intérieur de médaillons ovales, placés dans la succession suivante (conformément au sens des aiguilles d'une

⁶³ Bibl. Acad. R S R; à la reproduction du frontispice, v.V.A. Urechia, *op. cit.*, tab. II, fig. 5, ainsi que Ioan Bianu et Nerva Hodoș, *La bibliographie roumaine ancienne*, vol. III, Buc., 1912, p. 253, fig. 382.

⁶⁴ v. les sceaux des Caïmacames de Craiova de 1795 et de 1796, appliqués en noir de fumée (dans l'album sigillographique de Marie Dogaru, ouvrage en mss.)

⁶⁵ Le sceau de 1803 de Costache Caradja, ancien grand „cămlnar”, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine noire sur la requête de Nicolas Joviale de Râmnic, accompagnant la décision du 29 octobre 1803 de la nommée caïmacame (v. Arh. St. Buc., fonds du monastère „Dintr-un lemn”, XVIII/10, cf. E. Virtosu: *Sceaux chargés des insignes de la dignité (Valachie 1796-1820)*, R.M., II, 1965, no. 2, p. 154, fig. 3.

⁶⁶ Le sceau de 1813, de Nicolas Scanavi, ancien grand „postelnic”, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine noire sur une requête du 20 juillet 1813 (v. Arh. St. Buc., Ibidem, XII/10, cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 155, fig. 5; v. aussi Const. Moisil, *op. cit.*, p. 148, fig. 14, la reproduction en dessin de la même empreinte sigillaire sur un ordre du 12 août 1813 du caïmacame respectif).

⁶⁷ v. le sceau de 1813 de Georges Argyropol, ancien grand „ban”, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine sur une requête du 13 janvier 1813 (v. Arh. St. Buc., fond de la Métropole de Valachie, CCVIII/4, cf. C. Moisil, *op. cit.*, Ibidem, fig. 13, ainsi que E. Virtosu, *op. cit.*, p. 154, fig. 4); le sceau de 1821 de Jean Samurcas, ancien grand „postelnic” caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine sur un acte du 5 avril 1821. Bibl. Acad. R.S.R., Mss. DCXX/221, cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 155, fig. 8; sceau en argent, de 1824, de Démètre Ralet, ancien grand hétémar, caïmacame de Calova (en possession d'Ileana Ionescu de Bucarest); enfin le sceau en date de 1827, de Constantin Ghika, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine noire sur un acte du 25 août 1827 (v. Arh. St. Buc., Mss. 487, p. 67, cf. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 156, fig. 9 et la Bibl. Acad. R.S.R., Mss. CLXXXV/277, cf. C. Moisil, *op. cit.*, p. 14, fig. 13).

⁶⁸ Le sceau de 1825 d'Alexandre Ghika, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine noire sur une résolution de la caïmacame du 7 décembre 1825 (dans la collection Gustave Finkelstein, v. la reproduction chez Dan Cernovodeanu: *La science et l'art héraldique en Roumanie*, Album héraldique. III-e partie, pl. CXVIII, fig. 6); v. le sceau de 1830 d'Alexandre Scarlat Ghika, ancien grand „dvornic”, caïmacame de Craiova, appliqué à l'encre de Chine noire le 14 août 1830 sur un acte dotal du 27 juillet de la même année (dans la collection de docum. Georges D. Floresco, v. la reproduction chez Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, Ibidem, fig. 8).

montre): 1 Mehedinți; 2 Gorj; 3 Vilcea; 4 Romanați; 5 Dolj⁶⁹; ensuite le sceau en argent de 1840 du même haut prélat, comme métropolitain de Valachie, insigne chargé des 18 armoiries des districts que cette principauté possédait à l'époque, armoiries incluses dans des écus du type français moderne, timbrés de couronnes (de noble, à cinq perles) et entourant les armes de la métropole valaque dans la succession circulaire suivante (en sens opposé aux aiguilles d'une montre): 1 Ilfov; 2 Muscel; 3 Argeș; 4 Olt; 5 Teleorman; 6 Gorj; 7 Brăila; 8 Vilcea; 9 Mehedinți; 10 Dolj; 11 Slăniș-Râmnic; 12 Săcuieni; 13 Prahova; 14 Ialomița; 15 Vlașca; 16 Buzău; 17 Dimbovița; 18 Romanați⁷⁰ (v. fig. 34). Quant aux autorités ecclésiastiques moldaves, on peut faire mention de l'en-tête datant de la fin du XIXe siècle et représentant les armoiries de l'évêché de Huși, composées des armes districtuelles de Vaslui, Fălciu et Tutova (unités administratives-territoriales comprises dans ce diocèse), armes placées directement sur le manteau épiscopal divisé à la manière d'un écu (coupé-parti à la pointe)⁷¹ (v. fig. 35).

À part les vestiges d'héraldique districtuelle — pour la plupart d'ordre sigillaire — ci-dessus analysés, on pourra encore citer d'autres genres de représentations armoirées comme par exemple celles incluses dans le cadre ornamental des diplômes princiers d'élévation dans les dignités d'Etat (v. fig. 36, les armoiries des districts de Brăila, Gorj et Vilcea et fig. 37, les armoiries de Mehedinți), diplômes en usage dans la chancellerie de cette principauté de 1834 à 1848⁷², ou bien les médaillons aux emblèmes districtuelles du même territoire, se trouvant sur l'obélisque exécuté par l'argenteur français Saget et offert par le même en 1845 au prince régnant Georges Bibesco⁷³ (v. fig. 38—40, les armes des districts de Muscel, Dimbovița et Olt), ou encore le cadre décoratif, composé d'ornements végétaux — tiges pourvues de feuilles et de fleurs — enroulés autour de cartouches renfermant les armoiries des districts de la principauté valaque, cadre entourant les portraits de Georges Bibesco et de

⁶⁹ Dans la collection Gustave Finkelstein (v. la reproduction chez Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. CXIX, fig. 1); le même emplacement des médaillons ovales aux armoiries des districts intégrés dans le diocèse respectif est également conservé sur le cachet de 1848 de la direction de l'évêché de Rimnic, appliqué à l'encre de Chine noire sur un acte du 13 mars 1850 (v. C. Moisil, *op. cit.*, p. 149, fig. 15), ainsi que sur le cachet sans date, du Séminaire du même diocèse, appliqué en noir de fumée sur une attestation du 22 juin 1852 (dans la coll. de docum. Gustave Finkelstein, v. la reproduction chez Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, ibidem, fig. 3).

⁷⁰ Dans la collection Dan Cernovodeanu (v. la reproduction chez le même, *op. cit.*, ibidem, fig. 2), ainsi que dans les collections du Musée d'Histoire du Municipie de Bucarest, Section féodale, Sceaux, no. inv. 7773. Nous ne pouvons pas nous rendre compte du principe qui a régi cet arrangement en apparence anarchique — des écus aux armoiries des districts qui chargent le sceau du métropolitain Néophyte II.

⁷¹ V. „Albina” (l'Abelle), revue encyclopédique populaire, IV, 1900, no. 11, p. 301, les armoiries épiscopales illustrant l'article de P. Girboviceanu: *Un discours (panégyrique à l'occasion de la mort de l'évêque de Huși)*, p. 301—303.

⁷² À partir du règne d'Alexandre Ghika (pratique continuée aussi sous le règne de Georges Bibesco), la chancellerie princière de la Valachie a employé des formules de diplômes d'élévation dans les rangs civils (ceux militaires avaient un autre aspect), pourvus d'un cadre ornamental à l'intérieur duquel se trouvaient incluses aussi les armoiries des 18 districts de la principauté, accompagnées de différents trophées, le tout en style néo-classique. Malgré la suppression du district de Săcuieni en 1845, on constate que bien après cette date, la chancellerie de Georges Bibesco fera usage du genre de diplômes mentionné, quoique la Valachie ne possédait plus 18, mais de nouveau 17 districts (v. par exemple le diplôme no. 2046 du 23 avril 1846 par lequel le logothète de la Foi, Jean Filipescu, est élevé par le prince Bibesco au rang de grand logothète de la Justice, ainsi que le diplôme no. 2291 du 30 septembre 1846 par lequel le „clucier” Costache Glogoveanu est nommé par le même prince régnant, grand „agă” (préfet de police); les deux actes se trouvent dans la collection de documents George D. Florescu).

⁷³ L'argenteur français Saget, coupable d'avoir faussé à Bucarest des pièces de monnaies turques en argent et condamné à mort par la sentence du 12 mars 1845 du Divan de la principauté de Valachie (sentence confirmée le 20 avril de la même année), sera tout de même gracié le mois suivant par le prince Georges Bibesco (peut-être à cause des interventions d'A. Billecocq, consul de France à Bucarest à cette époque). V. en ce sens: Const. I. Karadja: *Fausseurs de monnaies à Bucarest il y a 80 ans*, C.N.A., IV, 1924, no. 11—12, mars-avril, p. 72, ainsi que E. de Hurnuzaki: *Documents concernant l'histoire des Roumains*, vol. XVII, p. 1036, 1044, 1048—1049, et 1055 (les rapports du consul Billecocq pendant la période 1844—1845 se référant à l'affaire Saget). Une fois gracié, l'argenteur Saget offrira, en guise de reconnaissance à son bienfaiteur, un obélisque en bronze dont il avait commencé l'exécution en 1844 (avant son arrestation) et qu'il avait terminé en 1845, après sa grâce; cet obélisque, placé sur un piédestal carré dont chacun des coins est orné d'un guerrier en armure, portant sur son bouclier les armoiries princières de Georges Bibesco, est décoré de 108 pièces de monnaies romaines en argent, datant de la période républicaine, trouvées à différentes époques sur le territoire de la Valachie. Au sommet de l'obélisque, se trouve un globe surmonté d'une aigle valachique (au vol largement ouvert) et entouré d'une écharpe chargée de 18 médaillons aux emblèmes des districts de cette principauté. L'objet d'art en question appartenant aux collections du Musée d'histoire du Municipie de Bucarest, vient récemment de passer dans celles du Musée d'histoire de la République Socialiste de Roumanie; les armoiries districtuelles gravées sur le globe dont on a parlé plus haut, nous ont été signalées par Constanta Știrbu, muséographe principal au Musée d'histoire de la R.S.R., ainsi que par Maria Cojocărescu, muséographe au musée d'histoire du Municipie de Bucarest, la dernière préparant une étude numismatique sur les monnaies romaines se trouvant sur l'obélisque respectif. La reproduction intégrale des 18 médaillons, ainsi que des dates concernant l'obélisque et son auteur, v. Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 198—202 et les pl. CXXI, CXXII et CXXIII.

son frère et successeur, Barbe Stirbey⁷⁴ (v. fig. 41–43, les armes des districts de Ialomița, Teleorman, Râmnicu-Sărat), ainsi que d'autres représentations héraldiques du même genre parmi lesquelles nous rappelons enfin le frontispice des diplômes d'élévation dans les dignités civiles et militaires du temps du règne de Barbe Stirbey (1849–1856) (v. fig. 44).

Une mention spéciale doit être faite encore sur les emblèmes figurant sur le frontispice du périodique bi-mensuel „Învățătorul satului” (Le maître d'école du village) paru à Bucarest entre 1843 et 1852⁷⁵. Chaque exemplaire de cette publication destinée à nos centres ruraux, porte en dessous de son titre (accompagné évidemment par les indications concernant l'année, le numéro et la date) l'aigle valachique, contournée, surmontée par la couronne princière et tenant dans ses serres les attributs souverains, l'épée et la masse d'armes, étant flanquée à sénestre par une médaille qui renfermera, à tour de rôle, tous les emblèmes des districts du pays, portant en bordure, dans le registre supérieur, le nom—inscrit en caractères cyrilliques de transition — de chacune de ces unités administratives-territoriales (v. fig. 45, l'exemplaire au médaille du district d'Argeș). Ainsi, des 24 numéros annuels, les premiers 18 ont paru successivement (chaque exemplaire étant doté séparément d'un tel emblème districtuel) chargés de tous les symboles des districts de la principauté valaque, après quoi, leur succession-conformément à celle de l'alphabet cyrillique — sera reprise, moins le district de Săcuieni, supprimé dans les premiers mois de l'année 1845. L'importance et l'intérêt que présentent ces emblèmes — ayant la forme des sceaux districtuels de cette époque — réside dans leur aspect similaire comme facture (la même manière d'emplacement de l'emblème et du nom de chaque district, écrit dans le même genre de caractères et de dimensions) ce qui dénote d'une façon évidente, leur institution simultanée par l'autorité centrale du pays. Destiné aux villages valaques, ayant donc un maximum de diffusion dans toute la principauté, à qui s'ajoute également la présence dans un endroit parfaitement visible (le frontispice du périodique) de tous les emblèmes distinctifs des districts du pays, „Învățătorul satului”, va remplir, à part son rôle informatif et éducatif bien connu, aussi la mission — nous l'affirmons — de populariser dans les rangs les plus larges des habitants de la Valachie, l'aspect des symboles districtuels devant nécessairement être connus par cette population, vu que les insignes en question se présentaient d'une manière presque identique aux sceaux des autorités districtuelles respectives, avec lesquelles ces habitants, dans différentes occasions, avaient très souvent à faire. De plus, les sceaux des villages et des cantons eux-mêmes, chargés — comme on le sait — de l'emblème du district auquel ils appartenaient, augmentaient la nécessité de la connaissance de l'aspect de ce genre d'insignes pour la population locale respective. Ainsi, en vue de rendre en totalité, les représentations figurées séparément sur le frontispice de chaque numéro du périodique en question, nous avons composé un montage dans le style de l'époque (suivant non pas la succession alphabétique (cyrillique), mais celle des médaillons districtuels qui chargent le grand sceau princier de 1843 de Georges Bibesco, analysé plus haut), dans lequel, autour de l'aigle valachique se trouvant sur le même frontispice, nous avons groupé en cercle, les emblèmes des 18 districts que la principauté possédait de ce temps-là, reproduits dans le périodique cité, réalisant ainsi une présentation d'ensemble — complète et inédite — de ces insignes (v. fig. 46), institués probablement par le prince Bibesco dans les premiers mois de son règne, conformément aux dispositions relatives aux armoiries districtuelles contenues dans le Règlement Organique.

Malgré le fait indubitable que le parchemin d'institution des armes des districts de la principauté de Valachie, émis antérieurement par Alexandre Ghika, avait décrit l'aspect et indiqué l'usage de ce genre d'insignes sur le territoire du pays, cependant, du temps du règne de ce prince, aucun vestige ne s'est conservé nous présentant dans l'ensemble, comme suite d'une même décision de l'autorité centrale émise à une même date, les armoiries des districts valaques établies conformément à une conception héraldique unitaire, réalisée à un moment donné par cette autorité.

En Moldavie, les médaillons aux emblèmes districtuels, attestés pour la première fois — comme on l'a déjà vu — sur le sceau en usage entre 1806 et 1812 (employé bien des

⁷⁴ Le cadre ornemental qui entoure le portrait de 1843 de Georges Bibesco (dessiné par A. Kaufmann, lithographié par Morin, imprimé à Paris par Lemercier et édité la même année à Bucarest par Frédéric Valbaum, v. Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet des estampes, G.R. III/Kaufmann, A-1 et 1-A, no. inv. 549 et 550, 643 × 478) contient, parmi les décorations végétales qui le composent, aussi 18 cartouches aux armoiries des districts de la principauté de Valachie existant au début du règne de ce prince. Un cadre absolument identique (substitué cependant à l'original), entoure aussi le portrait de Barbe Stirbey, lithographié en 1849 par un anonyme (v. Ibidem, Anonyme, no. inv. 586, 590 × 455), malgré le fait que le nombre des districts de la Valachie pendant le règne de ce prince, était de nouveau réduit à 17, par la suppression, durant le gouvernement de son prédécesseur (1845) du district de Săcuieni.

⁷⁵ Le périodique „Învățătorul satului”, publication du Collège de Saint Sabba, parue du 1er octobre 1843 au mois de décembre 1852 sous la rédaction de Petreache Poenaru, a porté ce nom jusqu'au 1er janvier 1849, lorsqu'il s'est appelé „Foia satului” (Le journal du village); plus tard en 1852, ce périodique changera de nouveau de nom, s'intitulant „Foia satească” (Le journal villageois), v. *Georges Baritz et ses contemporains*. Edité, par St. Pascu et J. Pervain, vol.I, Buc., 1973, p. 110, note. 7.

fois, ultérieurement aussi⁷⁶) du Divan de cette principauté, sont placés d'après des critères historico-géographiques, tout comme ceux, présents sur les grands insignes princiers de Valachie d'un type semblable, étudiés plus haut. Ainsi, sur le sceau ci-dessus mentionné, les armes des districts moldaves débutent avec le médaillon central supérieur, à l'emblème du district de Suceava (certainement en souvenir de son chef-lieu du nom identique, jadis capitale de la principauté même), suivi — dans une succession opposée au sens des aiguilles d'une montre — par les armes du district de Jassy (toujours à cause du fait que son chef-lieu constituait la capitale ultérieure et définitive de la Moldavie) et continuant avec les emblèmes des districts de Cîrligătura, Hîrlău, Botoșani et Herța. Plus loin, se succèdent cinq emblèmes des districts entrés en 1812 dans le territoire de l'empire russe, dont l'identification précise n'a été possible, vu que les médaillons districtuels se trouvant sur le sceau que nous analysons, n'indiquent pas (par une ou plusieurs initiales) le nom du district qu'ils représentent, à l'exception de celui de Suceava. La série d'emblèmes va continuer ensuite avec ceux des districts de Fălciu, Vaslui, Tutova, Căvurlui, Tecuci, Putna, Bacău et Roman, pour finir avec celui de Neamț (v. fig. 24).

Dans la composition héraldique, également circulaire, placée à la base du portrait de 1817 de Charles Callimachi, citée ci-dessus comme étant l'œuvre de Georges Asachi, les médaillons aux armoiries des districts de la Moldavie se présentent dans une position exactement contraire à celle existante sur le sceau précédent, mais dans une succession identique (exception faisant les armes des cinq districts ne figurant plus); en effet, dans cette nouvelle succession, les armoiries districtuelles, commencent avec celles de Suceava et de Jassy (placées l'une près de l'autre, à la même hauteur) et continuent — cette fois-ci suivant le sens des aiguilles d'une montre — avec le reste des armoiries des unités administratives — territoriales de la nommée principauté, en terminant également avec les armes du district de Neamț. A remarquer que dans la composition héraldique dont on parle plus haut, Asachi avait inclus à l'intérieur des médaillons districtuels — imitant les compositions similaires valaques — le nom de chaque district, mais qu'il a fait inscrire en caractères grecques (caractéristique qu'on ne rencontre pas dans la sphragistique princière de Valachie⁷⁷); nous rappelons de même, que l'appellation des districts respectifs n'est pas inscrite abrégée, mais intégralement, ce qui permet l'identification sans équivoque de chaque emblème districtuel moldave de cette époque (v. fig. 25).

Les armes des districts représentées sur le sceau de 1819 du prince Michel Soutzo, suivent intégralement la position et l'aspect de celles placées sur l'insigne précédent de Charles Callimachi, à une seule exception près (l'emblème de Suceava ne se trouvant plus situé à une parité d'emplacement avec celle de Jassy); ainsi la série de symboles districtuels moldaves commence cette fois avec celui qui représentait le territoire sur lequel était placé la capitale plus récente de la principauté et se termine avec l'emblème du district dont le chef-lieu constituait l'ancienne résidence du pays. Le nom des districts est inscrit, de même, en toutes lettres et en caractères grecques, en bordure de chaque médaillon qui charge ce grand sceau iconographique moldave (v. fig. 26).

La composition héraldique — différente sous le rapport de l'emplacement, mais non pas sous celui de la succession des armoiries districtuelles — qu'on constate sur le sceau de 1837, en cristal de roche, appartenant au prince Michel Sturdza, présente les symboles des 13 districts que la Moldavie possédait à cette époque, inclus dans des écus semblables au type français moderne (mais dépourvus de pointe), dont le champ est marqué par les signes conventionnels indiquant leur émail⁷⁸. Ainsi, placées en fasces sur quatre rangées super-

⁷⁶ Quoique, par son contenu, le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie, chargé des emblèmes des 21 districts du pays ne pouvait plus, valablement, faire usage après 1812, tout de même, nous constatons qu'ultérieurement à cette date, la haute autorité d'Etat en question, continue d'une manière courante à employer l'insigne respectif (v. par exemple l'attestation du 6 avril 1815 donnée par le prince Charles Callimachi au 'Căminar' Zamfirache Ralli pour confirmer l'ancienneté de sa famille, son état et ses emplois, acte reconfirmé le 14 avril de la même année, aussi par le Divan de la Principauté, qui appose en noir de fumée son sceau dont on a fait ci-dessus mention (dans la col de docum. des héritiers de l'ing. Serban Fiondor).

⁷⁷ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 147.

⁷⁸ Dans la composition héraldique dont il est question, les armoiries des districts de la Moldavie figurent dans des écus ayant le champ marqué par les signes usuels de convention, adoptés dans le cas des représentations armoriées non colorées, à savoir: des lignes parallèles verticales (gueules) dans le champ des écus des districts de Jassy, Dorohoi, Tutova, Tecuci, Bacău et Suceava, ainsi que les lignes parallèles horizontales (azur) dans le champ des écus des districts de Botoșani, Fălciu, Vaslui, Căvurlui, Putna, Roman et Neamț (v. fig. 25). Cependant, vu que dans les représentations héraldiques ultérieures on ne constate plus une telle distribution de l'émail du champ des armoiries districtuelles en question, nous considérons la composition analysée comme étant arbitraire, des critères de nature esthétique (alternance de couleurs) et non pas d'ordre héraldique, présidant à la différenciation d'amaux signalée dans les armes des districts moldaves mentionnés (à moins que le graveur n'a voulu faire allusion aux deux émaux — azur et gueules — se trouvant dans les armoiries de la principauté de Moldavie elle-même). Ainsi, les champs des écus se présentent d'une manière constante, alternés, les armes à l'écu d'azur se succédant à celles à l'écu de gueules dans chacune des quatre rangées sur lesquelles les armoiries des districts sont disposées, à savoir: Jassy (gueules), Botoșani (azur), Dorohoi (gueules), à

posées (4, 4, 3, 2), en commençant toujours par les armes du district de Jassy, se succèdent, dans l'ordre établi par les insignes antérieurs analysés plus haut, les autres 12 armoiries districtuelles de la principauté moldave, à savoir: celles de Botoșani, Dorohoi, Fălciu, Vaslui, Tutova, Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Roman, Neamț et finalement de Suceava, les armes des districts de Cîrligătura, de Hirlău et de Herța, supprimés à la suite de différentes réformes administratives opérées après 1821, ne figurant évidemment plus sur ce sceau princier (v. fig. 27).

Ultérieurement, on signale une autre composition héraldique illustrant les emblèmes des districts de la Moldavie, à savoir celle exécutée au début de 1859 par le commandant Alexandre Asachi (fils de Georges Asachi) dans l'atelier lithographique d'Antohi Partenie de Jassy⁷⁹ (v. fig. 47); dans cette composition, les emblèmes districtuels, inclus dans des médaillons ronds, sont disposés en cercle autour des armoiries, placées au centre, des Principautés-Unies, mais dans une succession et en nombre différents de ceux qu'on avait constaté dans les figurations précédentes. Ainsi, commençant toujours par l'emblème du district de Jassy, les symboles districtuels moldaves se succèdent — cette fois-ci, dans un sens opposé aux aiguilles d'une montre, de la manière suivante: les emblèmes des districts de Dorohoi, Botoșani, Suceava, Neamț, Roman, Bacău, Putna, Covurlui, Tecuci, Tutova, Vaslui et Fălciu, auxquels s'ajoutent les insignes des deux districts revenus à la Moldavie conformément aux dispositions du Congrès de Paris du mois de mars 1856.

Une composition héraldique, lithographiée par C. Danielis, datant également de l'année 1859 et dont l'auteur et l'éditeur fut le commandant Démètre Pappasoglou⁸⁰ représentera incluses dans le cadre ornemental du portrait du prince Alexandre Jean Cuza, les armoiries des 17 districts de la Valachie chargeant des écus du type français moderne, surmontés chacun d'une étoile à six rais ayant au centre l'initiale (en caractères cyrilliques de transition) du nom de chaque district respectif. A la base du portrait princier se trouvent les deux écus accolés aux armoiries des deux principautés, à savoir la Valachie à dextre (aigle croisée et contournée, le vol abaissé, tenant dans sa serre dextre l'épée et dans celle sénestre la masse d'armes) et la Moldavie à sénestre (le rencontre d'aurochs sans astre entre ses cornes), en dessous desquels est placé l'écu aux armes du district d'Ilfov). Le fait que les armoiries représentées n'appartiennent qu'aux districts valaques et que les armes contenues dans l'écu d'honneur (à dextre), sont celles de la même principauté, démontre sans équivoque que la lithographie a été dédiée à Alexandre Jean I-er uniquement en sa qualité de prince régnant de Valachie, circonstance qu'à cette époque d'union personnelle (de 1859 à 1862) ne constituait point une exception. L'emplacement en dessous des armes des Principautés Unies des armoiries du district sur le territoire duquel se trouvait la capitale du pays entier, est parfaitement explicable, ainsi que de même la position du district de D(olj) possédant comme chef-lieu Craiova, capitale de la province de l'Oltenie, dont l'écu est placé à dextre de celui du district d'I(lfov). Pour le reste des armoiries districtuelles valaques, leur emplacement semble être basé sur le critère de leur position géographique, mais pas dans tous les cas signalés (par exemple les armes du district de M(chedinți) s'avoisinent à celles de M(uscel) qui à leur tour sont placées près de celles du district de G(orj). A part ces exceptions, la succession des écus aux symboles districtuels (à partir du district de D(olj), allant à dextre, ensuite remontant en bordure et entourant tout le cadre du portrait princier dans le sens des aiguilles d'une montre) sera parfaitement justifié par leur position territoriale, à savoir: R(omanați), O(lt), T(eleorman), V(lașca), I(alomița), B(răila), R(imnic), B(uzău), P(rahova), D(imbovița), A(rgeș), V(ilcea), G(orj), enfin M(uscel) et M(chedinți) dont on a parlé plus haut. A remarquer dans cette composition, que du point de vue de l'aspect plus spécial des représentations des symboles districtuels connus, on peut citer les armoiries d'Ilfov, figurant saints Constantin et Hélène ne flanquant plus une église, mais une croix latine allant jusqu'en terrasse, les armoiries de Prahova, dont l'écu ne sera chargé que par la grappe de raisins accompagnée d'une feuille, constituant les armes de l'ancien district de Săcuieni supprimé 14 ans auparavant et englobé en grande partie dans le territoire du premier, enfin l'aspect net d'aigle des deux oiseaux héraldiques des armoiries d'Argeș et de Muscel, quoique leur position et celle des meubles les accompagnant, resteront identiques à celles qu'on retrouve dans les vestiges armoirées antérieures de ces deux districts.

Fălciu (azur), etc. etc. N'oublions toutefois, que le sceau en question, en cristal de roche, fut commandé par son possesseur à Paris (cf. à Alexandre A.C. Sturdza: Le règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie, 1834-1849. Paris, 1907, p. 76 et fig. 17) donc l'oeuvre d'un graveur français, d'après ce qu'on peut le constater, très familiarisé à l'art du blason, mais beaucoup moins, bon connaisseur de l'héraldique districtuelle moldave.

⁷⁹ Bibl. Acad. R.S.R., Cab. des estampes, G.R.I/(Asachi, A.) Partenie, A-43, no. nv. 23313, 311 x 350.

⁸⁰ Ibidem. G.R.I./Danielis C. (Portraits) — 2, no. inv. 4048, 561 x 420, lithographie par K. Daniels: L'année 1859 le 30 août, dédié à Alexandre Jean I-er, Souverain des Principautés unies roumaines. Éditeur et auteur, le commandant D. Pappasoglou. Etablissement Lith (ographique) d'A. Biel à Bucarest. Avec trois strophes (ayant chacune quatre rimes) dédiées en hommage au prince Cuza.

A la même époque de l'Union des Principautés et ensuite durant le règne d'Alexandre Jean Cuza, les armoiries des 32 districts des Principautés-Unies (provenant des 17 districts de Valachie et des 15, de Moldavie) seront évidemment représentées sur des en-têtes, sceaux, estampilles et autres insignes officiels de ces unités administratives-territoriales, mais formeront aussi l'objet de plusieurs productions artistiques, isolées ou d'ensemble, comme par exemple dans le premier cas, les armoiries figurant sur les cartes de chaque district du pays contenues dans l'atlas géographique composé entre 1863—1866 par le même commandant Démètre Pappasoglu⁸¹ et dans le second cas, la composition, d'assez amples proportions, réalisée en 1860 à Jassy par le lithographe Antohi Partenie⁸², familiarisé antérieurement avec l'art héraldique grâce à sa collaboration dans ce domaine — signalée ci-dessus — avec Alexandre Asachi.

L'atlas géographique et statistique du commandant Pappasoglu contenant les cartes des 32 districts des Principautés-Unies, présente aussi les armoiries de ces unités administratives-territoriales accompagnant le titre de chacune de ces cartes. Ainsi, les insignes respectifs, gravés par H. Bahr (bien des fois ce nom est écrit d'une manière phonétique Bar), figurent chaque emblème districtuel inclus dans un cartouche timbré d'une couronne princière et accompagné à la base de deux branches de laurier reliées par un ruban, quelques unes de ces armes étant partiellement coloriées (l'édition originale ne possédant pas des armoiries en couleurs, celles offrant cet aspect proviennent sans doute d'une intervention manuelle ultérieure commise soit par l'auteur, soit par un des possesseurs de l'atlas en question). Beaucoup des symboles contenus dans les cartouches districtuels mentionnés, sont réalisés d'une manière plus artistique que celle régissant usuellement ce genre d'emblèmes, les symboles respectifs seront plus librement conçus par leur auteur, et figurés plus affranchis de la tradition iconographique, généralement rigide et conventionnelle, des représentations appartenant à l'héraldique districtuelle moldo-valaque de l'époque.

Ainsi, nous devons faire mention de quelques exemples se réclamant de ce genre de productions, à savoir les armoiries des districts de Neamț, de Putna, d'Argeș (v. fig. 49), d'Olt, de Mehedinți (v. fig. 50), de Teleorman et de Brăila (v. fig. 51), qui sont composées d'une manière tenant moins compte de l'aspect usuel des symboles spécifiques de ces unités administratives-territoriales, que de la vision artistique propre au graveur qui les a créées. Les 32 cartes districtuelles pourvues d'armoiries se trouvant dans l'atlas Pappasoglu, sont placées dans un ordre de succession, pour la plupart des cas basé sur l'emplacement géographique de ces districts et contiennent les armes en question figurant en dessous du nom de chacune de ces unités administratives-territoriales.

La composition d'Antohi Partenie réalisée en 1860 à Jassy (v. fig. 48) représente les armoiries des districts des Principautés-Unies⁸³ disposés en cercle autour des armes du pays et étant incluses dans des médaillons ronds, associés par quatre, constituant ainsi huit groupes de ce genre, aux symboles districtuels respectifs. Commencé par le groupe supérieur central, formé par l'emblème de l'Ilfov, surmonté par celui de Dimbovița et flanqué par ceux de Vlașca et de Ialomița, continuant ensuite — toujours dans le sens opposé à celui des aiguilles d'une montre — par le groupe constitué par les emblèmes des districts de Dolj, Olt, Romanați et Teleorman, suivi de celui composé par les symboles des districts de Vâlcea, Gorj, Argeș et Mehedinți. la série des représentations de ce genre se poursuivra avec les médaillons aux armes de Râmnicu-Sărat, Prahova, Muscel et Buzău, ainsi qu'avec ceux de Covurlui, Brăila, Cahul et Ismail, se succédant par la suite le groupe des emblèmes des districts de Tecuci, Fălciu, Vaslui et Tutova, suivi par celui formé par les symboles districtuels de Jassy, Putna, Bacău et Roman, en final la série s'achevant avec les emblèmes de Suceava, Botoșani, Dorohoi et Neamț. D'après ce qu'on peut le constater, le critère de l'emplacement et du groupement des armes districtuelles des Principautés-Unies se trouvant dans cette composition héraldique analysée, a été, en principal, celui de la position géographique des unités administratives-territoriales respectives.

⁸¹ Le commandant D. Pappasoglu, *Atlas géographique et statistique de la Roumanie divisée en districts...*, Buc. 1866, 32 cartes, 640 x 465 (Bibl. Acad. R.S.R., Cabinet cartographique, H.V. 415).

⁸² Ibidem Cab. des estampes, G.R.I./Partheni, A. 36-2, no. inv. 552, 478 x 310; la lithographie est intitulée „Les armoiries des districts de la Roumanie”, v. la reproduction chez Dan Cernovodanu, *op. cit.*, pl. CXXIX, fig. 2. Une représentation identique du point de vue de l'aspect, de l'emplacement et du groupement des armes districtuelles des Principautés-Unies (à la seule exception qu'au centre de la composition héraldique ne se trouvent plus les armoiries du pays, mais la tête, en profil, du prince Cuza) est signalée sur un sceau en acier argenté, de 1859 (v. Bibl. Acad. R.S.R., Cab. numism., Sceaux, no. 40 et la reproduction chez Dan Cernovodanu, *op. cit.*, Ibidem, fig. 1).

⁸³ Durant la période des Principautés-Unies, pour désigner les 32 unités territoriales — administratives du pays, on a usé du terme de district, appellatif qui équivalait et unifiait en même temps, le terme valaque de „județ” (lisez județ) et celui moldave de „ținut” (lisez ținout). Cependant à partir de 1865 même, l'appellatif de „județ” va s'imposer dans le pays tout entier d'une manière prépondérante, se généralisant et arrivant à être couramment employé aussi pour désigner les anciens „ținuturi” de Moldavie.

Un autre détail, digne à remarquer dans cette même composition, est constitué par le champ des médaillons aux emblèmes districtuels, champ tiercé en fasce dans les couleurs du drapeau national (rouge, jaune et bleu, marquées par les signes conventionnels usuels dans l'art héraldique indiquant le gueules, l'or et l'azur), espace tricolore sur lequel brochent les symboles spécifiques des districts roumains en question, placés chacun sur une terrasse. Ce champ tricolore horizontal — signalé également, comme on l'a déjà vu, à partir de 1867, dans les écus aux armoiries municipales des différentes villes du pays — continuera à paraître sur d'autres représentations héraldiques ultérieures des armes districtuelles roumaines, comme par exemple celle de 1874, réalisée toujours à Jassy, dans l'atelier typo-lithographique de H. Goldner⁸⁴; cette nouvelle composition d'ensemble (v. fig. 52), réunira les médaillons aux emblèmes des 33 districts de la Roumanie de cette époque, disposés en ovale autour des armoiries de l'Etat (du type 1872), étant placés sur deux rangées concentriques brochant sur une couronne de feuilles de chêne et de laurier et se succédant dans un ordre dont le critère (s'il y en a un) nous échappe, à l'exception de l'emplacement des trois médaillons situés dans le registre supérieur de la composition, à savoir ceux contenant les emblèmes des districts d'Ilfov (au centre), Jassy (à dextre) et Dolj (à sénestre), représentés dans cette position certainement à cause du fait que les unités administratives-territoriales en question possédaient comme chefs-lieux respectivement, la capitale du pays même, celle de la Moldavie et celle de l'Olténie. Dans le reste, la manière dont les médaillons aux emblèmes districtuels se succèdent — dans le sens opposé aux aiguilles d'une montre et dans un emplacement dont on ne peut donc expliquer la signification — est la suivante: les insignes des districts d'Ilfov, Jassy, Prahova, Botoșani, Dorohoi, Gorj, Muscel, Olt, Argeș, Vilcea, Bacău, ensuite ceux de Dimbovița, Roman, Covurlui, Neamț, Rîmnicu-Sărat, Buzău, Romanâi, Tecuci, Mehedinți, Vaslui, la série finissant avec les emblèmes des districts de Putna, Fălciu, Suceava et Dolj.

L'intérêt que présente cette composition héraldique qui conserve — comme on l'a déjà dit — le champ des médaillons tiercé en fasce (de gueules, d'or et d'azur), sur lequel brochent les différents meubles placés chacun sur une terrasse, réside surtout dans la légende qui accompagne cette représentation et qui contient non seulement le nom des 33 districts roumains respectifs, mais aussi la spécification de l'emblème distinctif de chaque district à part⁸⁵. Il est vrai qu'on constate une différence entre l'aspect de quelques uns de ces em-

⁸⁴ v. Bibl. Acad. R.S.România, Cab. des estampes, chromolithographie: „Les armoiries de la Roumanie et de chaque district”. Dedié à M. Lascar Catargiu, Ministre de l'Intérieur et Président du Conseil des Ministres. Jassy, typolithographie H. Goldner, 1874 (no. inv. 42917, 630 × 460).

⁸⁵ Du contenu de la légende accompagnant la chromolithographie de 1874, nous allons faire mention des spécifications suivantes:

- Les armoiries du district d'Ilfov sont l'Eglise des saints Constantin et Hélène.
- Les armoiries du district de Jassy sont le Cheval.
- Les armoiries du district de Prahova sont le Bouc.
- Les armoiries du district de Botoșani sont la Faux.
- Les armoiries du district de Dorohoi sont l'Ecrevisse.
- Les armoiries du district de Gorj sont le Cerf.
- Les armoiries du district de Muscel sont l'Aigle sur la branche.
- Les armoiries du district d'Olt sont une Tour d'eau.
- Les armoiries du district de Argeș sont l'Aigle.
- Les armoiries du district de Vilcea sont la Chaise de poste.
- Les armoiries du district de Bacău sont la Roche.
- Les armoiries du district de Dimbovița sont le Chevreuil.
- Les armoiries du district de Ialomița sont le Poisson et la Gerbe de blé.
- Les armoiries du district de Tutova sont trois Poissons.
- Les armoiries du district de Vlasca sont trois Chênes.
- Les armoiries du district de Brăila sont la Nef.
- Les armoiries du district de Teleorman sont des Brebis.
- Les armoiries du district de Roman sont trois Epls de blé.
- Les armoiries du district de Covurlui sont l'Ancre.
- Les armoiries du district de Neamțu sont le Chevreuil.
- Les armoiries du district de R. Săratu sont l'Etalon.
- Les armoiries du district de Buzău sont l'Eglise et un Oiseau.
- Les armoiries du district de Romanâi sont l'Epi de blé.
- Les armoiries du district de Tecuci sont la Grappe de raisin.
- Les armoiries du district de Mehedinți sont l'Abeille.
- Les armoiries du district de Vaslui sont la Ruche d'abeilles.
- Les armoiries du district de Putna sont le Tonneau et Bacchus.
- Les armoiries du district de Fălciu sont le Boeuf.
- Les armoiries du district de Suceava sont trois Sapins.
- Les armoiries du district de Dolj sont un Poisson.

blèmes districtuels et la description de leur meuble principal; ainsi, par exemple, dans les médaillons aux armes d'Argeș et de Mușcel, paraissent par chacun, un oiseau, ressemblant dans le premier cas à un corbeau et dans le second, à un passereau, aspect ne correspondant en aucune manière à la mention contenue dans la légende qui spécifie que ces deux districts possèdent comme emblème une aigle. De même, les armes du district de Bacău sont décrites comme étant figurées par une roche, or dans la représentation graphique, on voit une multitude de roches placées d'une façon irrégulière, telle qu'on le rencontre dans la nature même. Malgré ces différentes non-concordances entre la spécification et l'illustration de quelques uns de ces emblèmes districtuels, la mention expresse des symboles des unités administratives-territoriales que la Roumanie possédait en 1874, présente — d'après notre opinion — beaucoup d'importance, vu que cette mention démontre que les symboles en cause étaient notoirement dans tout le pays et puissamment consacrés dans l'iconographie districtuelle roumaine de l'époque; le fait justifie donc la préférence qu'on accordera à la description et non pas à l'illustration de ces emblèmes, illustration qui pourra quelques fois s'éloigner du modèle indiqué à la suite d'une interprétation graphique trop libre de ce modèle, ou de la perpétuation des prototypes inaugurés en 1819 par le frontispice de l'histoire de Denys Fotino.

Un peu plus tard, vers la fin du XIX-e siècle, la partition du champ de l'écu des médaillons districtuels roumains sera modifié dans le sens que le tricolore ne sera plus fascé mais tiercé en pal, ayant donc les rayures placées verticalement, sur lesquelles vont brocher les différents symboles-devenus traditionnels — des districts de toutes les zones du pays. Dans le même type de représentations s'incluront aussi les projets d'armoiries districtuelles élaborés et proposés en 1890 par Ștefan D. Grecianu⁸⁶ (v. fig. 53, la composition circulaire des 32 projets d'armoiries districtuelles oeuvre de cet héraldiste), qui vont figurer, dans des écus en style Renaissance centrale — européenne aux échancrures symétriques et brochant sur un champ tricolore⁸⁷ (tiercé en pal), les différents emblèmes des districts de la Roumanie, devenus usuels à cette époque par leur apparition et l'emploi de la plupart d'entre eux, depuis plus d'un siècle. Malgré le fait que les autorités d'Etat ne donneront pas cours aux projets Grecianu ci-dessus mentionnés et ne statuera aucune disposition précise concernant le problème des armoiries districtuelles en général, nous allons constater tout de même, que les pavillons des districts roumains présents à l'exposition jubilaire de Bucarest de 1906, arboreront au dessus de leur portes d'entrée, des armes aux meubles spécifiques à chacune de ces unités administratives-territoriales, brochant sur le tricolore vertical du champ de l'écu⁸⁸. A la même époque, la présence du tiercé en pal redeviendra facultative pour ce genre d'armoiries, quantité de vestiges d'héraldique districtuelle roumaine du début de notre siècle jusqu'en 1921 (comme par exemple l'atlas contenant les cartes des districts de la Roumanie éditée en 1903 par le Ministère de l'Intérieur,⁸⁹ ou bien la composition d'ensemble des armoiries districtuelles du pays placée sur le verso de la couverture des cahiers de classe imprimés — antérieurement à l'année 1913 — sous les auspices du Ministère de l'Instruction Publique (v. fig. 55) ou enfin la zincographie „Cultul drapelului” (Le culte du drapeau de 1913) éliminant cette partition principale du champ de ces armes, rendront plus d'espace aux meubles de l'écu qui pourront être dorénavant représentés dans des proportions augmentées en comparaison aux celles possédées jusqu'alors.

En ce qui concerne la zincographie en couleurs: „Cultul drapelului” datant de 1913⁹⁰, il faut préciser qu'il s'agit d'une composition — ample comme proportions — de vexillologie héraldique combinée d'une d'héraldique districtuelle dans laquelle sont représentés les étendards des armées moldaves et valaques à partir du XV-e siècle jusqu'en 1859, les drapeaux des Principautés-Unies et de la Roumanie de 1863 à 1913, ensuite les étendards des révolutions de 1821 et 1848, ainsi que les drapeaux des gardes civiques et des „dorobanți” (gendarmes) des districts; en marge de cette composition (sur ses flancs et à sa base) se trouvent inclus dans des écus du même type que celui des projets Grecianu et des cahiers de classe du début de ce siècle, les armes des 34 districts du pays de cette date, ayant les meubles de l'écu reproduits en couleurs, mais avec le champ non-colorié, réduit au blanc

⁸⁶ Ștefan D. Grecianu: *L'héraldique roumaine. Les actes concernant l'établissement des armoiries officielles, avec planches et vocabulaire*. Buc., 1900, p. 144–151 et les tableaux annexes (A, B et C) aux p. 147, 148 et 149.

⁸⁷ Les meubles de l'écu des armoiries districtuelles vont brocher soit sur toutes les partitions du tiercé en pal (le cas des armes des districts d'Ilfov, de Constanța et de Tulcea), soit sur la zone dorée (ou jaune) du tricolore vertical (le cas général des armoiries du reste des districts de la Roumanie d'avant 1918), cf. à Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, les tableaux annexes A, B et C, mentionnés ci-dessus.

⁸⁸ Bibl. Acad. R.S. România, Cab. des estampes, l'albun des photos de l'Exposition jubilaire de 1906 de Bucarest.
⁸⁹ „... Les cartes des districts, des cantons, des communes, des villages et des hameaux futurs. Buc., 1903, (Éditées par le Ministère de l'Intérieur), 32 cartes (463 × 600) des districts de la Roumanie se succédant en ordre alphabétique, chaque carte étant dotée des armoiries du district respectif.

⁹⁰ Bibl. Acad. R.S. România, Cab. des estampes, reproduction zincographique: „Le culte du drapeau. Contribution à l'éducation patriotique”, no. inv. 829, DXX 19, 84 × 105.

du papier. Dans cette composition d'héraldique districtuelle, on doit signaler comme caractéristique l'apparition des armoiries des deux districts de Caliacra et de Durostor, ainsi que quelques particularités des armes de plusieurs unités administratives-territoriales du pays, telles que, par exemple, le maintien des épis de blé près de la faux de Botoșani, la position des poissons dans l'écu de Tutova, l'oiseau ayant un aspect net d'aigle dans les armes de Mușcel etc., particularités sur lesquelles on en reparlera d'une manière plus détaillée à l'occasion de la minutieuse analyse qu'on va faire plus loin des insignes de chaque district à part.

Nous passerons maintenant à l'étude de l'évolution de tous les symboles, devenus traditionnels et par la suite exclusifs pour chacun des districts de la Valachie et respectivement, de la Moldavie. Ainsi, en ce qui regarde la principauté valaque, nous allons analyser séparément tous les emblèmes spécifiques de ses districts, à partir de leur première attestation documentaire (partiellement en 1722, intégralement en 1782) jusqu'à la création de la Commission Consultative Héraldique (en 1921), qui statuera d'une manière officielle non seulement sur les armoiries districtuelles de l'ancien état valaque, mais en général sur toutes les représentations armoirées de ce genre appartenant à la Roumanie unifiée après la première guerre mondiale.

Pour l'opération d'investigation que nous allons entreprendre, nous conserverons la succession des districts de la Valachie inaugurée sur les grands sceaux princiers de la fin du XVIIIe siècle dont on a parlé plus haut. Ainsi, on pourra énumérer :

1. **Le district de Slam-Rîmnice (Rîmniceu-Sărat).** L'emblème districtuel spécifique de cette unité administrative-territoriale a toujours été un cheval, représenté dans diverses hypostases sur les différents vestiges sigillaires ou imprimés, qu'on a analysé ou simplement mentionné ci-dessus : ainsi sur le sceau de Nicolas Caradja (de 1782) le cheval est figuré contourné, passant, la tête tournée à droite, tandis que sur celui (de 1783) de son successeur, Michel Soutzo, le quadrupède, toujours passant, présente la position contournée intégrale (ayant aussi la tête vers la sénestre). A partir de 1792 (date du sceau d'Alexandre Moruzi) et jusqu'en 1858 (date du même genre d'insigne de la Caïmacamie de la Principauté de Valachie), sur tous les grands sceaux princiers (y compris celui de 1809 du Divan du même pays)⁹¹, le cheval du district de Rîmniceu-Sărat sera représenté courant et contourné. Sur les autres vestiges d'héraldique districtuelle valaque, le coursier en question va figurer soit courant (mais cabré), par exemple sur le frontispice de l'ouvrage de Denys Fotino (1819), dans le cadre ornemental des diplômes princiers d'élévation dans les dignités d'Etat (en usage entre 1834 et 1848), sur le sceau du métropolitain Néophyte II de Valachie, enfin sur l'obélisque de Saget (1844—1845), soit dans la même hypostase (mais contourné), comme par exemple sur le frontispice de 1844 du périodique „Învățătorul satului“ (Le maître d'école du village). La position passante et contournée du cheval constituant l'emblème districtuel de Rîmniceu-Sărat sera signalée seulement sur le frontispice des diplômes princiers civils et militaires en usage entre 1849 et 1856⁹². Dans toutes les représentations citées, tout comme dans le cadre du portrait du prince Cuza (1859) le symbole districtuel de Rîmniceu-Sărat sera illustré sous la forme d'un cheval blanc, tandis que dans le cadre des portraits princiers de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), (v. fig. 43), ainsi que sur les drapeaux des „dorobanți“ (gendarmes) du district en question, l'animal adoptera l'aspect d'un cheval de sable, passant au trot sur une terrasse de sinople, en champ d'azur⁹³. La couleur fondée du coursier symbolisant le district de Rîmniceu-Sărat (sans pouvoir préciser s'il s'agit d'un alezan ou d'un cheval bai) se perpétuera aussi dans d'autres vestiges d'héraldique districtuelle ultérieurs, comme par exemple la lithographie de 1860 d'Antoși Partenie, l'atlas géographique du commandant Pappasoglu (1864), la chromolithographie de 1874 etc., à la seule différence que l'animal en cause sera représenté passant, position qui se maintiendra (sauf la couleur du cheval) également dans le projet Grecianu (1890), dans l'atlas édité par le Ministère de l'Intérieur en 1903, ainsi que sur le verso de la couverture des chaires de classe d'avant 1913⁹⁴, le quadrupède étant d'azur dans le premier de ces exemples et blanc dans les deux derniers. Enfin, dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain (1913), le symbole du district de Rîmniceu-Sărat figurera sous l'aspect d'un alezan, arrêté, sur une terrasse d'herbe.

⁹¹ Bibl. Acad. R.S. România, Mss., CXCXIII/108.

⁹² Le diplôme no. 853 du 2 décembre 1851 par lequel le prince Barbe Stirbey élève au rang de „prăporcic“ (souslieutenant) le „junker“ (cadet) voir par exemple Paul Cernovodeanu (dans la coll. de docum. Dan Cernovodeanu). Ce genre de diplômes portent en frontispice l'aigle valachique accompagnée des médaillons aux armoiries des 17 districts de cette principauté, placés en collier entre les ailes éployées de l'oiseau héraldique.

⁹³ Mihail G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 472.

⁹⁴ Dans la collection héraldique Dan Cernovodeanu. La composition est antérieure à l'année 1913. par ce que les armoiries de certains districts apparus après cette date, manquent de cet ensemble.

2. Le district de Buzău a possédé dès le début comme emblème distinctif un oiseau de profil, contourné, au vol clos, arrêté sur le sol et sénestré d'une tour d'église (sceau de 1782, de Nicolas Caradja), représentation qui s'est conservée par la suite sur tous les grands sceaux princiers jusqu'à celui de 1802 de Constantin Ipsilanti sur lequel l'oiseau sera figuré éployé; cette position, adoptée ultérieurement, par tous les grands insignes de ce genre appartenant aux princes régnants de Valachie, se perpétuera de 1812 jusqu'en 1828. Sur le frontispice de l'ouvrage historique de Denys Fotino (1819), l'emblème du district de Buzău sera illustré également par un oiseau (ayant de nouveau le vol clos), adextré d'une église (symbolisant l'église épiscopale de la ville de Buzău), (v. fig. 31) meuble qui deviendra dorénavant l'élément principal de l'écu des armes du district en question. Ce genre de représentation (à part le fait que l'oiseau sera contourné) se trouvera figuré sur tous les grands sceaux princiers ou de type princier, de 1834 jusqu'en 1858, ainsi que sur le frontispice du périodique „Învățătorul satului” de 1843, ensuite, reproduisant d'une manière assez fidèle l'aspect même du médaillon à l'emblème de Buzău situé sur le frontispice de 1819 mentionné, beaucoup de vestiges héraldiques tels que le cadre ornemental des diplômes princiers de 1834 à 1848, le sceau métropolitain de Néophite II Geanoglu (1840), l'obélisque de Saget (1844—1845), ainsi que le cadre des portraits de Georges Bibesco (1843), de Barbe Stirbey (1849) et d'Alexandre Jean Cuza (1859), adopteront la forme et la position de l'église et de l'oiseau au vol clos illustrés sur le verso de la page du titre du III-e tome de „L'Histoire générale de la Dacie”. Les diplômes princiers de 1849 à 1856 figureront l'église épiscopale sous l'aspect de trois tours accostées (chacune surmontée d'une croix) et sénestrées de l'oiseau de profil, ayant de même le vol clos. Le drapeau des „dorobanți” (gendarmes) du district de Buzău reproduira en couleurs les armes de cette unité administrative-territoriale, à savoir: d'azur à une église peinte en blanc, la porte flanquée de deux tours, sénestrée d'une aiglette de profil, essorante, de sable; le tout posé sur une terrasse jaune (figurant probablement un champ de blé)⁹⁵. Le même genre de représentation des armoiries districtuelles de Buzău sera reproduit aussi dans la lithographie de Partenie de 1860 (v. fig. 48), ainsi que dans la chromolithographie de 1874 (v. fig. 49) (sauf l'oiseau qui ne sera plus une aiglette, mais aura l'aspect rendu bien noir par le frontispice de 1819). Dans les projets héraldiques de Stefan D. Grecianu (1890), le district en question présentera dans l'écu réservé à ses armoiries, une église épiscopale, massive comme forme et proportions, surmontant un faucon chasseur, essorant⁹⁶. Ultérieurement, sur le verso de la couverture des cahiers de classe du commencement de ce siècle, ainsi que dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain de 1913, la construction religieuse, plus ample encore comme volume, dominera nettement le petit oiseau, de profil, au vol clos, placé à sa sénestre, respectivement à sa dextre. Dans deux cas seulement, à savoir, dans l'atlas géographique du commandant Pappasoglu (1864) et dans celui édité par le Ministère de l'Intérieur en 1903, les armoiries du district de Buzău seront représentées uniquement par l'église épiscopale, l'oiseau ne figurant pas dans l'écu.

3. Le district de Săcuieni (Sane). Interprété d'une manière erronée par le prof. C. Moisil comme „une couronne formée par deux épis”⁹⁷, l'emblème du district de Săcuieni a été en réalité composé de deux ceps de vigne portant par chacun, à leur extrémité supérieure, une grappe de raisin et étant étayés par un tuteur central. Cette représentation se trouvant pour la première fois figurée sur le grand sceau princier de 1782 de Nicolas Caradja, se perpétuera sous cette même forme sur tous les insignes de ce genre des princes phanariotes régnant entre 1783 et 1821, ainsi que sur le sceau de 1822 de Grégoire IV Ghika. A partir de 1819, date de la parution du III-e tome de l'ouvrage historique de Denys Fotino dont le frontispice présente — comme on l'a déjà vu — les emblèmes des 17 districts de la Valachie, l'aspect des armes districtuelles de Săcuieni va changer, les deux ceps de vigne se réduisant à un seul, pourvu de trois grappes de raisin et s'accolant à un tuteur placé à sénestre. Ce nouveau aspect du symbole districtuel en cause sera repris et perpétué par les grands sceaux princiers de 1834 et 1843, ainsi que par d'autres insignes héraldiques de la même époque, à une seule différence, à savoir, celle de la position du cep de vigne tantôt à dextre du médaillon aux armes districtuelles de Săcuieni (comme par exemple sur le sceau d'Alexandre Ghika ou sur l'obélisque de Saget), tantôt au centre du même genre de médaillons ou d'écus (comme d'ailleurs sur le sceau de 1840 de Néophite II Geanoglu ou sur celui de 1843 de Georges Bibesco, sur les diplômes princiers en usage de 1834 à

⁹⁵ Mihai G. Stephănescu, *ibidem*.

⁹⁶ La description de St. D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147 et la planche annexe, fig. 6.

⁹⁷ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 143. Maria Dogaru, dans son étude: *La conservation des armoiries districtuelles dans les sceaux princiers*, p. 298, interprète d'une manière correcte cet emblème.

1848, dans le cadre ornemental des portraits des princes régnants Bibesco (1843) et Stirbey (1849), ainsi que sur le frontispice du périodique rural (1844) mentionné plus haut. Le district de Săcuieni étant supprimé au commencement de l'année 1845, son emblème cessera, à partir de cette date, de figurer séparément⁹⁸ parmi les symboles districtuels valaques, étant quelques fois inclus — comme armes allusives — dans le médaillon ou dans l'écu du district de Prahova qui avait englobé la majorité de son territoire. Ainsi on peut citer le cadre du portrait du prince Cuza (1859), où le district de Prahova sera figuré seulement par la grappe de raisin de Săcuieni, ainsi que la lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, où le chamois représentant le district agrandi par l'annexion de la plupart de la superficie de Săcuieni, est reproduit sénestré d'un cep de vigne rappelant l'unité administrative-territoriale supprimée; de même, il faut faire mention de la carte no. 6 de l'atlas géographique du commandant Pappasoglu (1863) où le cartouche districtuel respectif contient, deux écus superposés, à savoir celui d'azur chargé d'un chevreuil contourné (symbolisant le territoire de Prahova) brochant sur le flanc sénestre et la pointe de l'écu toujours d'azur, chargé d'une grappe de raisin (figurant l'ancien district de Săcuieni). La chromolithographie de 1874 représente le cep de vigne rappelant le district supprimé sénestrant toujours un chevreuil qui se trouve cette fois-ci inclus dans le médaillon du district de Dimbovița (confusion évidente avec celui de Prahova). Dans la composition circulaire formée par les écussons des 32 projets d'armoiries districtuelles proposées par l'héraldiste Ștefan D. Grecianu en 1890, les armes du district de Prahova sont figurées par un chamois surmontant une grappe de raisin; enfin sur le verso de la couverture des cahiers de classe datant de la première décennie de ce siècle, ainsi que dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, le même district est symbolisé par un bouquetin arrêté et adextré, respectivement sénestré d'un cep de vigne, ce dernier rappelant l'ancien emblème du district de Săcuieni supprimé en 1845.

4. Le district de Prahova a été représenté à travers les deux siècles depuis la création de ses armes, par plusieurs animaux appartenant ou non à des espèces apparentées. Ainsi sur les deux grands sceaux princiers de 1782 (Nicolas Caradja) et de 1783 (Michel Soutzo) et ensuite sur tous les insignes de ce genre de 1796 à 1812, l'emblème du district en question fut constitué par une chèvre des montagnes contournée, passante, tandis que sur les sceaux de 1792 (Alexandre Moruzi), de 1812 (Jean Caradja) et de 1818 (Alexandre Soutzo), le quadrupède figurant dans la médaillon districtuel de Prahova, ressemble plutôt à un cheval, arrêté et contourné dans le premier de ces insignes passant et toujours contourné dans les deux autres. Sur le grand sceau de 1822 de Grégoire IV Ghika l'animal symbolisant le district de Prahova sera bel et bien un cheval, courant et contourné, circonstance que nous attribuons au début, à une erreur d'exécution du graveur de sceau princier de 1792, perpétuée par la suite par les graveurs ultérieurs du même genre d'insignes. Par conséquent, nous considérons que l'emblème districtuel en question a été représenté en principal par une chèvre des montagnes, soit arrêtée et contournée (tel qu'elle figure sur les sceaux déjà analysés), soit dans la position usuelle (à dextre) et passante (sur le sceau de 1834 d'Alexandre Ghika) ou arrêtée (sur les autres insignes princiers ou du type princier de 1843 à 1858). Le frontispice de l'ouvrage de Denys Fotino (1819) changera encore une fois l'espèce de l'animal symbolisant le district de Prahova, le médaillon contenant l'emblème de cette unité administrative-territoriale figurant un chevreuil arrêté et contourné, représentation qui sera reprise par d'autres compositions d'héraldique districtuelle valaque de l'époque, comme par exemple le sceau du métropolitain Neophyte II (1840), le frontispice du périodique „Învățătorul satului” (1844), l'atlas géographique du commandant Pappasoglu (1863) etc. La même espèce de quadrupède, seulement passante, sera également représentée sur les diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 et de 1849 à 1856, ainsi que sur l'obélisque de Saget (1844—1845). Dans le cadre ornemental entourant les portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), le cartouche contenant l'emblème du district de Prahova sera figuré par un chamois arrêté, sur des roches, tel qu'on le rencontrera aussi dans la lithographie de Partenie de 1860 (où il est contourné et sénestré par le cep de vigne de Săcuieni), ainsi que dans le projet Grecianu de 1890 (où le chamois arrêté⁹⁹, sera dépourvu de terrasse et de l'ancien emblème du district supprimé). Sur le drapeau des „dorobanți” (gendarmes) districtuels de Prahova, les armes de cette unité territoriale-adminis-

⁹⁸ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149 et pl. annexe, fig. 28, cite et reproduit les armoiries de Săcuieni, en souvenir de cet ancien district de la Valachie, le représentant sous la forme de deux grappes de raisins accompagnées de deux feuilles de vigne sur une vrille.

⁹⁹ Cependant, dans l'édition non-coloriée de l'ouvrage de Ștefan D. Grecianu, v. tab. B, annexe à la p. 148, fig. 23, le chamois du district de Prahova est représenté, à cause d'une erreur de dessin, courant. Vu que le texte de la description de la p. 148, no. 23, ne contient pas la spécification d'une telle position, nous avons considéré valable l'image de l'édition coloriée où le chamois est figuré arrêté.

trative seront représentées par un bouquetin arrêté sur un promontoire de rochers¹⁰⁰, le même animal figurant également sur la chromolithographie de 1874¹⁰¹, dans l'atlas édité en 1903 par le Ministère de l'Intérieur, ainsi que sur les cahiers de classe d'avant 1913 (où le bouquetin est passant et adextré par le cep de vigne de Săcuieni, le tout sur une terrasse d'herbe v. fig. 55). Enfin dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain, le bouquetin sera contourné, arrêté et sénestré de l'ancien symbole de Săcuieni.

5. **Le district de Ialomița** a été symbolisé au début par un poisson nageant sur des vagues, emblème gravé sur les grands sceaux princiers à partir de celui de 1782 de Nicolas Caradja jusqu'à celui de 1797 de Constantin Hangerli y compris, ainsi qu'accidentellement sur l'insigne archaïsant de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie; sur le sceau de Michel Soutzo durant son troisième règne (1801–1802), la position du poisson du district en cause sera modifié, le respectif animal aquatique étant représenté toujours nageant sur des vagues, mais contourné, hypostase qui va se maintenir sur tous les sceaux des princes régnants valaques suivants jusqu'à la fin du règne de Grégoire IV Ghika (1822–1828). Sur le frontispice de l'ouvrage de 1819 de Denys Fotino, l'emblème du district de Ialomița augmentera d'un élément supplémentaire, à savoir une gerbe de blé posée en barre sur laquelle va brocher le poisson posé en bande. Sous cet aspect, le nouveau emblème districtuel en question figurera sur les grands sceaux princiers (ou du type princier) de 1834 à 1858, ainsi que sur le frontispice du périodique destiné à l'enseignement des villages valaques (1844) cité ci-dessus, avec la seule différence de l'inversion de position des deux meubles mentionnés, c'est à dire que le poisson sera posé en barre, brochant sur la gerbe de blé posée en bande, le tout placé au dessus de vagues situées dans la zone inférieure des médaillons districtuels respectifs. Datant de cette période ou même plus tard, on peut également faire mention de toute une série de productions héraldiques semblables, dérivant toujours de celle qu'on trouve sur le frontispice de l'histoire de Denys Fotino, à savoir : a) le médaillon à l'emblème du district de Ialomița imprimé sur les diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, celui gravé sur l'obélisque de Saget, ainsi que le cartouche situé sur la carte no. 29 de l'atlas du commandant Pappazoglu (1864) qui, les trois, reproduisent assez fidèlement la même forme et un emplacement similaire des meubles du modèle leur ayant servi comme source d'inspiration; b) l'emblème situé dans le cadre ornamental des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), qui figure le poisson posé en bande brochant sur la gerbe de blé posée en fasce, le tout sur une terrasse d'herbe (v. fig. 41); c) l'écusson gravé sur le sceau de 1840 du métropolitain Neophyte II, le cartouche placé sur le frontispice des diplômes princiers en usage de 1849 à 1856, ainsi que l'écu se trouvant sur le drapeau des gendarmes (dorobanți) du district de Ialomița, qui, les trois, présentent le poisson contourné brochant sur la gerbe posée en barre; d) l'écu du cadre ornamental du portrait du prince Cuza (1859), le médaillon imprimé sur la lithographie de Partenie de 1860, celui figurant sur la chromolithographie de 1874, l'écusson illustrant la carte no. 13 de l'atlas de 1903, l'écu aux armes districtuelles de Ialomița se trouvant sur les cahiers de classe en usage au début du siècle présent, enfin la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, dans lesquels le poisson, posé en barre, est représenté brochant sur la gerbe de blé posée en bande, le tout placé sur une terrasse végétale. Remarquons en final, que le projet d'armoiries districtuelles de Stefan D. Grecianu (1890), sépare les meubles usuels des armes de Ialomița, accordant la priorité à la gerbe de blé, qui sera posée en pal surmontant le poisson, figuré contourné, ayant la queue courbée et dirigée vers la pointe de l'écu¹⁰².

6. **Le district d'Ilfov** L'emblème de cette unité administrative-territoriale, contenant dans ses limites la capitale même de la principauté de Valachie, a représenté, justement à cause de ce fait, l'image des saints Constantin et Hélène, patrons de l'église métropolitaine de Bucarest, fondation bien connue du prince Constantin Basarab le Camus, au XVIIe siècle. Dans les médaillons aux armes districtuelles d'Ilfov se trouvant sur tous les grands sceaux princiers de 1782 à 1828, les deux saints mentionnés seront figurés nimbés et drapés dans des lourdes chapes (sainte Hélène portant dans sa dextre une palme) et flanquant une construction peu élevée (par rapport aux personnages qui l'accompagnent) symbolisant la métropole bucarestoise. Le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino changera l'aspect, jusqu'alors usuel, de l'emblème d'Ilfov, présentant les deux saints non seulement nimbés, mais aussi couronnés, à dextre, saint Constantin soutenant avec sa main droite une croix allongée jusqu'à

¹⁰⁰ Mihail G. Stephănescu, *op. cit.*, p. 472 et 474; l'auteur signale une fluctuation typologique des animaux héraldiques des armes districtuelles de Prahova et de Dimbovița.

¹⁰¹ Dans cette composition, nous affirmons qu'il s'agit d'une confusion entre les armoiries du district de Prahova et celles de Dimbovița, les médaillons aux armes de ces unités administratives-territoriales étant, par erreur intervertis.

¹⁰² St. G. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 15 et tab. B, pl. annexe à la même p., fig. 15.

la terrasse, à senestre, sainte Hélène portant la palme sur son épaule gauche, les deux flanquant un édifice différent du précédent, rappelant bien cette fois une église (quoique toujours réduite comme dimensions) ayant à dextre la tour du clocher surmontée d'une croix et à senestre la nef percée d'une porte et couverte d'un toit trapezoïdal (v. fig. 31). Ce nouveau aspect de l'emblème hagiographique du district d'Ilfov servira comme modèle aux différentes représentations ultérieures d'armes districtuelles symbolisant l'unité administrative-territoriale en question; toutefois, il faut préciser que ces reproductions ne seront pas identiques au prototype de 1819, chacune possédant une ou plusieurs dissemblances qui vont d'un côté les distinguer entre elles et de l'autre, les différencier vis-à-vis du modèle initial. Ainsi, sur le grands sceaux princiers (ou du type princier) en usage de 1834 à 1858, les deux saints conserveront leurs couronnes, mais non plus leurs auréoles, les deux porteront des croix (jusqu'à la terrasse ou plus courtes), tandis que l'église métropolitaine connaîtra également des modifications d'ordre architectonique, autant en ce qui concerne sa forme que surtout ses proportions. La prédominance de l'édifice religieux sur les saints personnages qui le flanquent, qu'on commence à constater sur le sceau princier de Georges Bibesco (1843), s'accentuera sur celui de son successeur, Barbe Stirbey (1849), pour arriver à son point culminant sur le sceau de la Caïmacamie de Valachie de 1858. La même prépondérance de l'église métropolitaine sur ses patrons pourra être observée également sur le médaillon du district d'Ilfov placé sur le frontispice du périodique cité ci-dessus, destiné au milieu rural (1844). Parmi d'autres variations dans la reproduction des différents éléments composant l'emblème districtuel en cause, il faut signaler celles qui se rapportent autant à l'aspect et à la position des deux saints, qu'aux détails d'architecture de l'édifice religieux représenté au centre de l'écu. En ce qui concerne les premiers, on doit faire mention d'abord de plusieurs vestiges d'héraldique districtuelle tels que le cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, l'atlas géographique du commandant Pappasoglu (1866) ou celui de 1903 édité par le Ministère de l'Intérieur dans lesquels l'emplacement des deux personnages est inversé, sainte Hélène étant représentée à dextre et saint Constantin, à senestre. En outre, dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), dans la lithographie de Partenie de 1860 et la chromolithographie de 1874, ainsi que dans d'autres vestiges de la même époque, les deux saints devenus habituels dans les représentations de l'emblème du district d'Ilfov, seront remplacés par deux hommes, au début nimbés mais sans couronnes, ensuite couronnés mais sans auréoles, habillés soit en costumes de diacres, soit en vêtements sacerdotaux (soutanes, chasubles, étoles), s'affrontant et portant dans les mains des croix plus allongées ou plus courtes. En ce qui concerne l'aspect de l'édifice religieux placé au centre de l'emblème districtuel en question, on doit signaler d'abord l'aspect singulier de ce genre de construction se trouvant dans le médaillon d'Ilfov sur le frontispice des diplômes princiers en usage de 1849 à 1856, où l'église est figurée par trois tours accolées et surmontées chacune d'une croix; ensuite, on doit mentionner la lithographie de Partenie de 1860, la chromolithographie de 1874, les reproductions de 1879 et de 1882¹⁰³ etc., dans lesquelles l'édifice religieux central, plus élevé que les deux saints qui le flanquent, est représenté ayant la tour du clocher à dextre, la nef et une autre tour surmontant l'autel à senestre, autant la coupole du clocher, que le toit de la tour couronnant l'abside de l'autel portant une croix trilobée et rayonnante. Dans le projet Grecianu de 1890, l'écu aux armes du district d'Ilfov présentera non plus l'image symbolique d'une église, mais l'aspect réel de la cathédrale métropolitaine de Bucarest, avec tous les détails architectoniques et les décorations extérieurs qui la caractérise, projet qui n'obtiendra ni l'approbation de l'autorité d'Etat, ni n'aura aucune prise auprès des habitants du district en cause. Dans l'atlas imprimé en 1903 sous les auspices du Ministère de l'Intérieur, l'écu aux armoiries de l'unité administrative-territoriale qu'on étudie, figurera sainte Hélène de front, saint Constantin de profil, les deux soutenant d'une main la construction en miniature (sous forme de reliquaire) d'une église pourvue d'un fronton triangulaire flanqué par deux tours minces et surmonté d'une grosse tour centrale couverte d'une coupole, genre de représentation qui sera reprise plus tard par la Commission Consultative Héraldique dans la composition des armes du district en question. Enfin les cahiers de classe du début de notre siècle ainsi que la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, vont illustrer les symboles distinctifs d'Ilfov d'une manière très ressemblante à celle inaugurée par la lithographie de Partenie de 1860, avec quelques petites différences non-essentielles.

Remarquons en final, les deux fois quand l'église métropolitaine fut absente de l'écu aux armes du district en question, à savoir, dans le cadre ornamental du portrait du

¹⁰³ Les deux dans la collection héraldique Dan Cernovodeanu.

prince Cuza (1859) et dans la carte no. 28 de l'atlas Pappasoglu (1866) ou l'écu (respectivement le cartouche) contenant l'emblème de l'Ilfov avait figuré, somptueusement habillés de vêtements impériaux bordés d'hermine, saint Constantin à dextre et sainte Hélène à sénestre (respectivement sainte Hélène à dextre et saint Constantin à senestre) flanquant une croix latine allongée jusqu'à la terrasse, aucun édifice n'étant représenté dans le champ du cartouche districtuel respectif.

7. Le district de Dimbovița a porté comme emblème un bouc contourné, passant symbole qui a présenté au début une stabilité iconographique très marquée, les seules différences enregistrées à l'époque se référant uniquement à la position de cet animal et non pas à sa forme ou à son espèce. Ainsi, à partir du grand sceau princier de Nicolas Caradja (1782), l'image du bouc contourné sera perpétué d'une manière identique sur tous les insignes de ce genre ayant appartenu aux princes régnants de Valachie de 1782 à 1848. Seulement sur le sceau de Barbe Stirbey (1849) et sur celui de la Caïmacamie de 1858, le bouc contourné sera figuré arrêté et non pas passant comme jusqu'alors. Sur le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino, l'animal symbolique du district de Dimbovița va être représenté dans une position héraldique usuelle (vers la dextre) et passant, hypostase dans laquelle on le retrouvera également sur le sceau de 1840 du métropolite Néophyte II Geanoglu, sur le frontispice des diplômes princiers en usage de 1849 à 1856, enfin dans le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan D. Grecianu. Dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, sur l'obélisque de Saget (1844–1845) v. fig. 39, dans la lithographie de Partenie de 1860 ou dans l'atlas du commandant Pappasoglu (1863), le bouc du district de Dimbovița figurera toujours non-contourné, mais arrêté. Dans un unique cas, à savoir dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), l'animal en question sera représenté sautant. Dans la chromolithographie de 1874 – s'agissant d'une confusion évidente entre le médaillon à l'emblème du district de Prahova et celui de Dimbovița – le dernier de ces deux est figuré par un chevreuil contourné, arrêté sur des roches et sénestré par un cep de vigne (symbolisant l'ancien district de Săcuieni supprimé en 1845 et dont la majorité du territoire fut englobé dans celui de Prahova, le reste dans le territoire de Buzău, mais aucunement dans celui de Dimbovița).

Sur la carte no. 8 de l'atlas édité en 1903 par le Ministère de l'Intérieur, les armes du district en question vont représenter (toujours à cause d'une confusion qu'on a perpétuée entre le symbole de cette unité administrative-territoriale et celui de Prahova) à la place du bouc apprivoisé, devenu usuel dans les multiples reproductions de l'emblème du district de Dimbovița du XVIIIe au XIXe siècle, un bouquetin contourné et arrêté sur une terrasse de roches. Sur les cahiers de classe du début de ce siècle, le chevreuil va réapparaître dans les armoiries du district en cause, mais cette fois-ci l'animal, figuré non-contourné et arrêté, sur une terrasse d'herbe dans un paysage montagneux, ne sera plus accompagné du cep de vigne de Săcuieni, qui se trouvera naturellement dans l'écu du district de Prahova. Enfin, dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain (1913), le district de Dimbovița aura de nouveau comme symbole un bouc, mais arrêté, sur un promontoire rocheux.

8. Le district de Vlașca. Au début, l'ancien symbole de cette unité administrative-territoriale a été formé par trois arbres (celui du centre plus élevé, flanqué par deux autres de moindres dimensions), ainsi qu'on peut le constater d'après le médaillon gravé sur le sceau de 1782 de Nicolas Caradja. Le professeur Constantin Moisil qui n'a pas connu cet insigne, a interprété d'une manière erronée l'emblème respectif, le considérant formé par trois épis de blé (celui du centre plus haut¹⁰⁴), confusion due au fait qu'il s'est servi dans son étude de plusieurs empreintes sigillaires (datant de 1792 à 1794) insuffisamment claires ou même défectueuses. Si l'essence des arbres figurant sur le sceau de 1782 dans le médaillon aux armes districtuelles de Vlașca ne peut être précisée (quelques chercheurs ont même considéré qu'il ne s'agit pas de trois arbres, mais de trois fleurs¹⁰⁶, celle du centre à la tige plus élevée et dotée de deux feuilles), leur aspect devient plus reconnaissable sur les sceaux princiers suivants – à savoir, ceux de Michel Soutzo (1783), d'Alexandre Moruzi (1792) et d'Alexandre Ipsilanti (1796) – ou leur forme nous permet d'affirmer qu'il est question de trois peupliers acotés, celui du centre plus haut que ceux qui le flanquent. L'insigne de 1797 de Constantin Hangerli présente comme emblème du district en cause, cinq arbres (dont celui placé au milieu dépasse comme hauteur les quatre autres qui l'accompagnent des deux

¹⁰⁴ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 143.

¹⁰⁶ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 209, ainsi que dans idem: *Les sceaux de la chancellerie princière de Valachie entre 1715–1821*, p. 141, se rallie à l'interprétation du prof. C. Moisil (trois épis), quoiqu'elle reconnaisse que sur certains sceaux, ces meubles semblent être des fleurs (sceau de Nicolas Caradja) ou trois arbres (sceau d'Alexandre Ipsilanti).

côtés), tandis que les médaillons de Vlașca sur les sceaux de Michel Soutzo (1801) et de Constantin Ipsilanti (1802), reprennent l'aspect des trois peupliers accostés, mais différents entre eux comme dimensions. Les insignes suivants de Jean Caragea (1812), Alexandre Soutzo (1818) et Grégoire IV Ghika (1822) changent de nouveau le contenu du médaillon districtuel en question, qui cette fois, représentera un arbre central (ayant de même l'aspect d'un peuplier) flanqué par deux fleurs, évidemment moins hautes que lui. Le frontispice de l'Histoire de Denys Fotino (1819) va rappeler comme aspect l'emblème du district de Vlașca se trouvant sur le sceau de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie, c'est à dire, trois arbres accostés, de dimensions égales, présentant seulement une différence d'essence (sur l'insigne de 1809 s'agissant de trois peupliers, dans la composition héraldique de 1819, de trois chênes). Cette fluctuation d'espèce des symboles districtuels en cause, se perpétuera également sur les sceaux princiers ultérieurs; ainsi sur l'insigne d'Alexandre Ghika (1834), les trois arbres accostés et identiques comme dimensions, auront l'aspect de chênes, tandis que les insignes de Georges Bibesco (1843), de Barbe Stirbey (1849) et de la Caïmacamie de Valachie (1858) figureront l'emblème de Vlașca sous la forme de trois peupliers. Si le cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, ainsi que l'obélisque de Saget (1844—1845), offriront une image des symboles districtuels en question dans laquelle l'essence des trois arbres ne pourra pas être identifiée avec précision, en échange, le sceau métropolitain de Néophite II (1840), le cadre décoratif des portraits princiers de 1843 et 1849, le frontispice du périodique „Învățătorul satului“ (1843) et celui des diplômes en usage de 1849 à 1856, ainsi que le drapeau des „dorobanți“ districtuels (datant de la même époque¹⁰⁰), présenteront comme emblème de Vlașca, trois arbres accostés qui seront, sans équivoque, des peupliers. L'Atlas Pappasoglu (1863) va contenir une représentation combinée des armes districtuelles de Vlașca, c'est à dire qu'il figurera les trois arbres accostés comme des peupliers, mais dotés de feuilles de chêne. La lithographie de Partenie (1860), ainsi que la chromolithographie de 1874, reproduiront à l'intérieur du médaillon à l'emblème du district en question, trois arbres ayant le tronc très rapproché et le feuillage superposé; d'après leur aspect, l'essence de ces arbres ne peut être précisée (quoique la légende de la chromolithographie citée prétend qu'il s'agit de trois chênes). Le projet d'armoiries districtuelles de Ștefan D. Grecianu (1890), présentera dans la même hypostase les arbres-devenus traditionnels — de Vlașca (troncs rapprochés, le feuillage de l'arbre central se superposant sur celui des deux voisins qui le flanquent), mais ayant la forme de chênes (arrachés). Enfin l'atlas de 1903, ainsi que le „Culte du drapeau“ (1913), vont représenter l'emblème du district en cause sous l'aspect de trois chênes accostés, d'une hauteur égale, sur une terrasse d'herbe. Sur le verso des cahiers de classe du début de notre siècle, l'écu aux armes de Vlașca sera interverti à celui de Suceava, erreur de l'éditeur, facile à reconnaître et à corriger.

9. Le district de Teleorman. L'emblème initial de cette unité administrative-territoriale a été composé d'un agneau pascal,¹⁰⁷ contourné et passant, figuré pour la première fois dans le médaillon de ce district gravé sur le grand sceau princier de 1782 appartenant à Nicolas Caradja. Cet animal héraldique, représenté soit toujours passant (dans les insignes de Michel Soutzo de 1783 ou d'Alexandre Moruzi de 1792) soit arrêté (dans les sceaux d'Alexandre Ipsilanti de 1796 et de Constantin Hangerli de 1797), sera remplacé dans les médaillons du district de Teleorman se trouvant sur les sceaux de Michel Soutzo (1801) de Constantin Ipsilanti (1802) et sur celui du Divan de la Principauté de Valachie (1809), par une brebis contournée, passant; ensuite, durant la période de 1812 à 1828, l'emblème districtuel en cause reviendra au meuble initial (l'agneau pascal contourné, passant). Le frontispice de l'histoire de Denys Fotino va figurer le symbole de Teleorman sous un tout autre aspect, à savoir, un groupe de quatre brebis et au agneau (dont une brebis contournée) sur une terrasse d'herbe, composition qui servira par la suite comme source d'inspiration à la plupart des représentations héraldiques du district en cause, conservées sur différents vestiges de ce genre datant du XIXe siècle. Ainsi, les grands sceaux princiers ou du type princier de 1834 à 1858, vont de même reproduire un groupe de brebis (composé cette fois de trois de ces animaux, dont deux contournés), le cadre ornamental des diplômes en usage de 1834 à 1848, ainsi que l'obélisque de Saget (1844—1845) conserveront dans les médaillons à l'emblème districtuel de Teleorman, le nombre de quatre brebis et un agneau, mais disposés d'une manière dissemblable à celle de la composition située sur le frontispice de 1819. Le sceau métropolitain de Néophite II va figurer le symbole du district en cause, par deux brebis et au agneau contourné, tandis que dans le cadre ornamental des portraits princiers de 1843 et 1849 (v. fig. 42), seront représentées seu-

¹⁰⁰ Mihai G. Stephiănescu, *op. cit.*, p. 472.

¹⁰⁷ Dans la science héraldique, on entend par „agneau pascal“ un tel animal portant sur son cou et soutenant d'un de ses pieds d'avant, la hampe d'une bannière chargée d'une croix. Très fréquemment représenté dans l'héraldique occidentale (surtout catholique), l'agneau pascal constitue dans l'art du blason roumain, un meuble très rarement en usage.

lement deux brebis, dont l'une couchée et contournée. Sur le frontispice du périodique rural „Învățătorul satului“ (1844), le médaillon à l'emblème districtuel de Teleorman renfermera trois brebis, dont deux contournées et la troisième ayant la tête contournée; sur les diplômes civils et militaires en usage de 1849 à 1856, va paraître une brebis contournée derrière laquelle on apercevra la tête des deux autres. Le drapeau des „dorobantzi“ du district en question conservera les couleurs des armoiries de cette unité administrative-territoriale, à savoir: d'azur, à une brebis au naturel (blanche), contournée, passant sur une terrasse de sinople¹⁰⁸. Dans le cadre du portrait de 1859 du prince Cuza, composé par le commandant Pappasoglu, l'écu aux armes de Teleorman sera chargé de trois brebis contournées, affrontant un bœuf arrêté, le tout sur une terrasse d'herbes. La lithographie de Partenie de 1860, va présenter dans le médaillon districtuel en cause, trois brebis et deux agneaux (dont deux brebis et un agneau contourné), broutant sur une terrasse végétale, tandis que l'atlas Pappasoglu (1863) va figurer dans l'écu de ce district, non seulement trois brebis sur une terrasse d'herbes (dont une, vue de front et les deux autres contournées), mais aussi un berger appuyé sur son gourdin, qu'il les accompagne. Dans la chromolithographie de 1874, le médaillon à l'emblème de Teleorman renfermera cinq brebis et un agneau (dont une contournée, une autre ayant la tête contournée et l'agneau, vu de front). Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan Grecianu va combiner l'ancien symbole de cette unité administrative-territoriale — à savoir l'agneau pascal — avec les représentations multipliées d'ovines se trouvant figurées sur les différents vestiges iconographiques ultérieures de ce district; ainsi l'écu aux armoiries projetées de Teleorman sera chargé de trois petits bœufs arrêtés, posés en pal, dont celui du centre sera pascal.¹⁰⁹ L'atlas de 1903 va reprendre l'image des trois brebis, dont l'une vue de front, l'autre contournée et la dernière en position usuelle, mais cette fois-ci s'abreuvant toutes les trois à une source placée sur la terrasse d'herbe qui les entoure, tandis que sur les cahiers de classe du début de notre siècle, l'écu aux armes de Teleorman reviendra à l'aspect du modèle inauguré par le frontispice de Denys Fotino en 1819 et continué par toute la série de représentations héraldiques de ce district dérivées de ce prototype, c'est à dire qu'il figurera seulement les trois brebis (dont l'une contournée et l'autre ayant la tête contournée) le tout placé sur une terrasse végétale. Enfin la reproduction zincographique „Le culte du drapeau“ (1913) continuera cette tradition, présentant toujours l'image de trois brebis, mais accompagnées aussi d'un agneau (dont une brebis et l'agneau seront contournés), sur une terrasse d'herbe.

10. **Le district de Muscel**¹¹⁰. L'ancien emblème de cette unité administrative-territoriale signalé pour la première fois sur les grands sceaux princiers de 1782 et 1783 a été figuré par un oiseau, le vol clos et arrêté sur le sol. Sur les insignes de 1792 d'Alexandre Moruzi et de 1796 d'Alexandre Ipsilanti, l'oiseau sera représenté éployé et accompagné d'un arbre posé à droite, mais dans le dernier de ces sceaux, les meubles des médaillons du district de Muscel vont être substitués par erreur à ceux du district d'Arges, quoique les initiales des deux unités administratives-territoriales en question resteront dans leur succession usuelle inaugurée avec l'insigne de 1792 ci-dessus mentionné. Sur le sceau de 1797 de Constantin Hangerli l'arbre passera du flanc droit à celui sénestre, pour ne plus paraître du tout dans le médaillon districtuel de Muscel gravé sur le sceau de 1801 de Michel Soutzo; en échange, l'oiseau va garder les mêmes caractéristiques de représentation antérieures. Sur l'insigne de 1802 de Constantin Ipsilanti, le même genre d'oiseau figurera également éployé, mais contourné, pour revenir à l'aspect initial de 1782 (position usuelle et vol clos) sur le sceau archaïsant de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie. L'insigne de 1812 de Jean Caradja présentera de nouveau l'oiseau districtuel de Muscel, contourné et éployé, mais aussi tenant dans son bec une branche, hypothèse identique sous laquelle il va paraître sur les sceaux d'Alexandre Soutzo (1818) et Grégoire IV Ghika (1822). Sur le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino, le médaillon à l'emblème du district en question renfermera une toute autre représentation de l'oiseau, qui cette fois sera figuré ayant seulement la tête contournée, le vol clos, tenant dans le bec un rameau couvert de feuilles et reposant sur une branche posée plutôt en barre, terminée à son extrémité sénestre par une touffe de feuilles en éventail. Cet aspect de l'emblème de Muscel sera perpétué (à la seule différence que l'oiseau, contourné et ayant la tête à droite, va

¹⁰⁸ Mihai G. Stăphănescu, *op. cit.*, p. 472.

¹⁰⁹ Stefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, no. 31 et tab. C. annexe à la même page, fig. 31.

¹¹⁰ Quoique sur les premiers grands sceaux princiers de 1782 et 1783 — comme on l'a déjà constaté — le médaillon du district d'Arges est placé le dixième, celui de Muscel étant le onzième, à cause du fait que sur le reste de tous les autres grands insignes du même genre, à partir du règne d'Alexandre Moruzi (1792) et jusqu'à celui d'Alexandre Ghika (1834), la position des médaillons ci-dessus mentionnés sera intervertie (celui à l'emblème de Muscel occupant la dixième place et celui d'Arges, la onzième), nous avons considéré opportun de respecter cette dernière succession comme étant de beaucoup plus fréquente sur les vestiges d'ordre sigillaire qu'on a cité plus haut.

percher sur le même genre de branche, mais posée en bande) sur les grands sceaux princiers ou du type princier de 1834 à 1858, ainsi que sur d'autres insignes datant de cette époque, comme par exemple celui imprimé sur le frontispice du périodique rural „Învățătorul satului” (1844). Dans cette même position contournée, mais présentant quelques menues différences de détail, l'oiseau du district de Muscel, va figurer sur le sceau de 1840 du métropolitain Néophyte II (l'oiseau sera éployé), pour revenir ensuite à l'aspect initial (comme forme et direction d'emplacement) du frontispice de 1819 dans le cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, ainsi que sur l'obélisque de Saget (où toutefois l'oiseau sera essorant, v. fig. 38). Dérivant toujours du type iconographique inaugurée par l'ouvrage de Denys Fotino, on pourra faire mention de l'emblème du district en cause, représenté dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), où l'oiseau n'aura plus la tête contournée, tiendra dans son bec un rameau, non pas de son extrémité, mais du milieu et dont les feuilles seront disposées d'une manière asymétrique, enfin la branche d'arbre sur laquelle est arrêté l'oiseau, sera plus allongée et dotée de bouquets de feuilles sur toute son étendue et non seulement à son extrémité sénestre. Sur les diplômes princiers en usage de 1849 à 1856, l'oiseau figurera de nouveau contourné, éployé (au vol abaissé), sans rameau dans le bec, mais assis sur le même genre de branche garnie de feuilles se trouvant dans le modèle initial de 1819. Dans le cadre du portrait d'Alexandre Jean Cuza de 1859, lithographié par C. Danielis d'après une composition du commandant Démètre Pappasoglu, l'écu aux armes de Muscel sera chargé d'un oiseau de profil, au vol clos, posé usuellement (à droite) sur une branche rappelant jusqu'à l'identité celle du frontispice de 1819, l'aspect de l'oiseau étant cette fois sans équivoque celui d'une aigle. Dans l'Atlas géographique et statistique de Roumanie publié en 1866 par le même commandant Pappasoglu, le cartouche couronné renfermant les armoiries du district en cause, présentera une aigle éployée (au vol abaissé), tenant dans son bec un rameau d'olivier et arrêtée sur une branche dotée de feuilles à ses extrémités. La lithographie de Partenie de 1860, ainsi que la chromolithographie de 1874 vont figurer le type d'oiseau rappelant plutôt un passereau¹¹¹ qu'une aigle (type perpétué en principal par les grands sceaux princiers à partir de celui de 1834 d'Alexandre Ghika) et qui consistera dans la représentation de l'oiseau de profil, perché sur une tige courbée d'arbre posée plus ou moins en barre et garnie de tout son long de branches terminées par des touffes de feuilles. Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan D. Grecianu figurera dans l'écu aux armes de Muscel une aigle semblable à celle de l'atlas Pappasoglu, à l'exception de la branche d'arbre qui sera effeuillée, armes que le réputé héraldiste avait basé sur des prétendues anciennes traditions héraldiques de la principauté valaque¹¹². Dans l'atlas de 1903 du Ministère de l'Intérieur, l'écu du district en question sera chargé d'une aigle contournée, au vol clos, perchée sur une tige effeuillée d'arbre, posée en fasce, tandis que l'image que présenteront les armoiries reproduites sur le verso des cahiers de classe datant de la première décennie de notre siècle, reviendra à l'aspect des productions lithographiques de 1860 et 1874, à la seule différence que l'oiseau (contourné) sera plus massif, se rapprochant comme espèce d'une aigle. Enfin dans la composition intitulée „Cultul drapelului” (Le culte du drapeau) (1913), le district de Muscel va être figuré toujours par une aigle, très ressemblante comme forme et position à celle se trouvant dans l'atlas Pappasoglu de 1866 (la carte portant toutefois la date de son exécution, 1864).

11. Le district d'Argeș a possédé comme emblème, représenté d'abord sur les grands sceaux princiers datant de la fin du XVIIIe siècle, une aigle héraldique ayant la tête contournée et le vol en chef (sur l'insigne de Nicolas Caradja de 1782), figurant ensuite avec le vol abaissé et la tête revenue dans la position usuelle (à droite) sur tous les autres sceaux qu'on connaît, à partir de celui de Michel Soutzo (1783) et jusqu'à celui de Grégoire IV Ghika (1822) y compris. Le frontispice de l'ouvrage de Denys Fotino de 1819 va changer l'aspect et la position du meuble principal des armes districtuelles d'Argeș, celles-ci étant chargées d'un oiseau de profil, contournée, le vol clos, arrêté sur une terrasse végétale et n'ayant pas absolument l'air d'une aigle. Ce nouveau type d'armes du district en question — à la seule différence que l'oiseau ne sera plus contourné — va servir comme modèle à toutes les représentations héraldiques figurant soit sur les grands sceaux princiers des hospodars de 1834 à 1856 et sur

¹¹¹ Malgré le fait que dans la légende accompagnant la chromolithographie de 1874, le district de Muscel aura comme symbole „l'Aigle sur une branche”.

¹¹² Stefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 20 et tab. II, annexe A la p. 148, fig. 20. L'auteur propose que les armes du district de Muscel soient chargées „d'une aigle établie sur une branche, ayant le vol abaissé et portant dans le bec le rameau d'olivier qui est celui de la Fondation de la Principauté”. Malgré toutes nos recherches, nous ignorons une telle tradition héraldique en rapport avec la fondation de la principauté de Valachie; de même, ni dans le sceau aux armes du Chimpulung (chef-lieu du dit district) dont le prototype date — comme on l'a déjà vu — du XIVe siècle, l'oiseau n'a pas l'aspect d'une aigle et ne tient aucun attribut dans le bec.

celui de la Caïmacamie de 1858, soit sur différents autres vestiges armoirés datant de cette époque comme par exemple sur le frontispice du périodique „Învățătorul satului“ de 1843 (v. fig. 45); de même, reproduisant tels quels la forme et la position de l'oiseau du district d'Argeș, inaugurées sur le frontispice de 1819, on peut signaler la présence de ce genre de meuble dans les armes de cette unité administrative-territoriale se trouvant sur les diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, sur le sceau de 1840 du métropolitain Néophyte II, sur l'obélisque de Saget (1844-1845), ainsi que sur les diplômes civils et militaires en usage de 1849 à 1856 (quoique dans cette dernière représentation, l'oiseau aura une inclinaison du corps plus accentuée vers le sol). Pendant toute la période comprise entre 1828 et 1866, le retour à l'aspect d'une aigle de l'oiseau des armes districtuelles d'Argeș va se produire d'une façon sporadique, à savoir sur le cartouche contenu dans le cadre ornamental des portraits princiers de 1843 et 1849 (dans lequel sera représentée une telle espèce d'oiseau rapace, éployé — au vol abaissé — et arrêté sur une terrasse rocheuse), ou sur l'écu figurant sur le drapeau des „dorobantzi“ de ce district — la première représentation colloriée de ces armes — où en champ d'azur, l'aigle au naturel, ayant une forme et une position similaires à la précédente, sera arrêtée cette fois sur un promontoire rocheux au bord d'un précipice¹¹³ (v. fig. 56). De même, dans le cadre ornamental du portrait de 1859 du prince Cuza, ainsi que dans l'atlas géographique édité en 1866, tous les deux oeuvres du commandant Démètre Pappasoglu, l'oiseau du district d'Argeș aura l'aspect net d'un rapace, dans le premier cas, d'une aigle, vue de profil, contournée, le vol clos et posée au ras du sol, dans le second, d'un vautour également contourné et au vol clos, arrêté sur une terrasse végétale (v. fig. 49). La lithographie de Partenie de 1860, ainsi que la chromolithographie de 1874, vont ramener l'emblème districtuel en question à des représentations similaires à celle du frontispice de 1819, dans le sens que l'oiseau en cause sera figuré contourné, au vol clos et posé sur une terrasse d'herbe, mais aura en plus la couleur sable (noire), offrant ainsi beaucoup de ressemblance à une corneille. Le projet d'armoiries districtuelles de Ștefan D. Grecianu de 1890 essaiera de réactualiser l'aspect d'aigle de l'emblème du territoire d'Argeș, oiseau qui sera représenté au vol très éployé et dans une posture jusqu'à un point semblable à celle se trouvant sur les premiers grands sceaux princiers de la fin du XVIIIe siècle. L'atlas de 1903, ainsi que les cahiers de classe datant de la première décennie de notre siècle, vont figurer les armes du même district, toujours par une aigle, mais ayant la tête contournée et le vol clos, arrêtée sur une terrasse de roches placée dans un paysage montagneux.

Enfin dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain (1913), l'écu du district d'Argeș sera chargé d'une aigle contournée, le vol clos, dans un cadre alpin, reproduisant comme facture l'oiseau situé dans le cadre ornamental du portrait de 1859 du prince Cuza, à son tour inspiré du type inauguré par le frontispice de 1819 de l'ouvrage historique de Denys Fotino.

12. Le district d'Olt a porté au début comme emblème une tour d'église, représentée en plusieurs variantes architectoniques sur les différents grands sceaux princiers pourvus de médaillons districtuels datant de la fin du XVIIIe siècle. Ainsi sur l'insigne de 1782 de Nicolas Caradja, le meuble respectif a figuré sous la forme d'une tour centrale, surmontée d'une croix sur son toit, dotée d'une porte d'accès et flanquée par deux autres tours de moindres dimensions, également couvertes.¹¹⁴ Sur le sceau de 1783 de Michel Soutzo, on renoncera aux constructions annexes, le district en cause n'étant symbolisé que par une seule tour ayant une porte et une coupole pourvue d'une croix à son sommet; dans de multiples variantes, ce genre de construction va être perpétué sur toute une série d'insignes princiers de 1796 à 1822, à savoir: le sceau d'Alexandre Ipsilanti (1796) sur lequel figurera une tour plus élevée, dotée d'une coupole surmontée d'une croix trilobée, le sceau de Constantin Hangerli (1797) qui va présenter de même une tour haute, au toit triangulaire terminé par une croix usuelle, de moindres dimensions, enfin les sceaux de Jean Caradja (1812) et Grégoire IV Ghika (1822) qui porteront gravée une tour plus trapue, couverte d'un toit également triangulaire, mais de beaucoup plus allongé et surmonté d'une grande croix. Le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino va inscrire le symbole du district d'Olt figurant à la place de la traditionnelle tour d'église, une haute tour de garde, crénelée et superposée d'un beffroi au toit triangulaire au sommet duquel flottera un fanion; cette représentation sera reproduite d'une façon presque

¹¹³ Général P.V. Năstural, *L'étendard, les armoiries de la Roumanie, les insignes princiers, les trophées*, Buc., 1909, pl. entre les p. 58-60, fig. 28.

¹¹⁴ L'ensemble architectonique (plus complexe que celui d'une simple tour-clocher d'église), représenté sur le sceau de Nicolas Caradja, a donné lieu à différentes interprétations comme par exemple celle du chercheur Maria Dogaru qui considère que l'emblème du district d'Olt figuré sur l'insigne mentionné, est „un pont à trois pylônes“, v. M. Dogaru: *La conservation des armoiries districtuelles dans les sceaux princiers*, p. 200, no. 13. Nous ne sommes pas, bien entendu, à une telle interprétation.

identique sur le sceau princier de 1834 d'Alexandre Ghika¹¹⁵ et d'une manière dérivant du type initial, sur les autres grands insignes d'Etat de 1843 à 1858. Ainsi sur le sceau de Georges Bibesco (1843) va figurer une tour ayant plutôt l'aspect d'une pagode, portant un fanion à son sommet, sur l'insigne de Barbe Stirbey (1849) on trouvera une tour crénelée à la base conique maçonnée, le beffroi surmonté d'un fanion, mais sans porte d'accès, construction en tous points semblable à celle gravée sur le sceau de la Caïmacamie de la Principauté de Valachie (1858), sauf que cette dernière sera pourvue d'une telle porte (ouverte). L'image de la tour maçonnée percée d'une porte a été probablement inspirée du médaillon du district d'Olt—datant de 1844—placé sur le frontispice du périodique rural „Învățătorul satului“ (Le maître d'école du village) mais présentant une seule différence, la porte étant cette fois fermée.

Le type de tour laïque érigée pour la surveillance et le contrôle de la routeaux bords de l'Olt, va se perpétuer dans les armes de l'unité administrative territoriale en question encore sur d'autres vestiges d'héraldique districtuelle valaque du XIXe siècle conservés jusqu'à nos jours. Ainsi on retrouvera le même genre de tour, sous différentes variantes, tantôt dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 (la construction ne sera plus sommée du fanion habituel) ou sur le sceau métropolitain de 1840 de Néophyte II (où la tour, conservant la même architecture, sera toutefois surmontée d'une croix), tantôt sur l'obélis que de Saget de 1844—1845 (v. fig. 40), ainsi que dans le cadre décoratif des portraits princiers de 1843, de 1849 et de 1859, dans celui des diplômes civils et militaires en usage de 1849 à 1856, dans la lithographie de 1860 de Partenie, enfin dans la chromolithographie de 1874, toutes ces représentations figurant, pour la plupart des cas, la tour dépourvue de porte et le beffroi sans fanion. L'atlas Pappasoglu (1864) va reproduire les armes du district d'Olt sous l'aspect d'une tour quadrangulaire crénelée (sans beffroi), percée de fenêtres et d'une porte d'accès, flanquée d'arbres et placée dans un paysage naturel. Le projet Stefan D. Grecianu de 1890 modifiera de nouveau l'aspect architectonique de l'emblème districtuel en cause, présentant une tour massive, crénelée, percée de trois fenêtres (2 et 1), couverte, mais également sans beffroi, image qui sera de nouveau changée dans les reproductions suivantes des armes de ce district. Ainsi, l'atlas de 1903 va figurer l'écu de cette unité administrative territoriale chargé d'une tour médiévale, dotée de plusieurs terrasses crénelées et de bâtisses annexes, portant sur la plate-forme la plus élevée un mât au bout duquel flotte un fanion, toute la construction étant placée sur une terrasse accidentée d'où surgit à droite une fleur, la tige en bande (v. fig. 54). Les cahiers de classe du début de notre siècle vont illustrer les armes du district d'Olt par une tour haute (sans toit), crénelée, maçonnée, percée de deux fenêtres et une porte et posée sur une terrasse d'herbe dans un paysage de collines se profilant à l'horizon, tandis que la composition dédiée au culte du drapeau roumain (1913), figurera les mêmes armes districtuelles sous la forme d'une tour crénelée, à beffroi, rappelant de près celle représentée dans le cadre des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848.

13. Le district de Romanați. Sur la carte de l'Olténie de 1722 du cartographe autrichien Friedrich Schwantz, les armoiries de ce district ont été illustrées par une gerbe de blé posée en pal, meuble qui va figurer dorénavant sous une forme et dans un emplacement semblables sur tous les grands sceaux princiers ou du type princier, dotés de médaillons districtuels, à partir de celui de Nicolas Caradja (1782) jusqu'à celui de la Caïmacamie de Valachie de 1858. Dans l'héraldique districtuelle roumaine, la gerbe de blé de Romanați doit être considérée comme un des symboles les plus constants de ce genre d'emblèmes, perpétué sans aucune différence essentielle, à travers toutes espèces de vestiges sigillaires ou d'un autre genre, conservés jusqu'à nos jours. En dehors des grands sceaux princiers ci-dessus mentionnés, le meuble en question va être représenté également sur les insignes des Caïmacames de Craiova de 1795 à 1830, sur les sceaux ecclésiastiques de 1824 à 1852, dans le cadre des diplômes princiers en usage de 1831 à 1848, ainsi que sur ceux en usage de 1849 à 1856, dans le cadre ornemental

¹¹⁵ Considérant que la tour du district d'Olt est un symbole des constructions de ce genre érigées sur les bords du fleuve de même nom et remplissant un rôle de poste de surveillance et de contrôle ainsi que de phare pour l'éclairage de la navigation sur ce cours d'eau, le professeur Emilie Virtosu décrit l'emblème districtuel respectif, figurant sur les grands sceaux princiers ou du type princier en usage de 1834 à 1858, comme étant „une tour de phare portant un fanion au sommet“, v. E. Virtosu: *Matrices sigillaires princières du XIX-e siècle (Valachie)*. Dans S.C.N., I. 1957, p. 320, 325, 331 et 343. N'étant pas convaincu du rôle de phare joué par ce genre de tours placées sur les rives de l'Olt (d'autant plus que les représentations mentionnées, ainsi que le reste des vestiges d'héraldique districtuelle de la même époque, ne reproduisent pas le beffroi de la tour pourvu d'une installation quelconque ou d'un élément d'où l'on pourrait déduire l'usage de la construction en but d'éclairer le cours du fleuve pendant la nuit), on s'est limité à considérer ce genre de bâtisses comme ayant en exclusivité un rôle de poste de surveillance et de contrôle tout le long des bords du cours d'eau en question. Le texte de la légende qui accompagne la chromolithographie de 1874 considère de même le symbole du district d'Olt comme étant, une tour (placée au bord d'une) eau.

des portraits de Georges Bibesco (1834), Barbe Stirbey (1849) et Alexandre Jean Cuza (1859), sur le frontispice du périodique d'enseignement rural (1844) maintes fois cité plus haut, sur l'obélisque de Saget (1844—1845), sur le drapeau des „dorobantzi“ du district respectif (1852), dans l'atlas Pappasoglu (1864) (où la gerbe sera aussi accompagnée d'une faucille), sur la lithographie de Partenie de 1860 et dans la chromolithographie de 1874, dans le projet Grecianu de 1890, dans l'atlas de 1903, sur le verso de la couverture des cahiers de classe du début de notre siècle, enfin dans la composition dédiée au culte du drapeau roumain (1913), figurant dans tous ces vestiges d'héraldique districtuelle dans l'hypostase restée traditionnelle, à savoir celle de la gerbe de blé posée en pal, avec ou sans terrasse d'herbe ou de céréales. Dans toute cette longue liste de vestiges du genre mentionné, seulement trois insignes feront exception à la manière usuelle de représentation de l'emblème de Romanați; il s'agit en effet, des sceaux de 1825 et de 1830, respectivement d'Alexandre Démètre Ghika (le futur prince régnant) et d'Alexandre Charles Ghika, caïmacames de Craiova aux dates indiquées, dans lesquels la gerbe de blé n'est plus figurée en pal, mais posée en bande¹¹⁶, ainsi que l'insigne du Séminaire de l'évêché de Rimnic (appliqué en noir de fumée sur un acte de 1852), dans lequel le district en cause est symbolisé par trois épis de blé placés en éventail¹¹⁷. Pour le reste, indifféremment des proportions, plus minces ou plus massives de la gerbe, sa position en pal restera invariable, qu'elle sera terrassée ou non. La première représentation en couleurs des armes de Romanați fut celle reproduite sur le drapeau des „dorobantzi“ districtuels respectifs, sur lequel l'écu de cette unité administrative-territoriale sera d'azur, chargé d'une gerbe de blé au naturel, posée en pal, sur une terrasse toujours au naturel (jaune), rappelant un champ de céréales.¹¹⁸

14. Le district de Vilcea. Figurées au début sous l'aspect d'un arbre fruitier (un pommier avec ses fruits sur les branches) sur la carte de l'Olténie exécutée en 1722 par l'autrichien Friderich Schwantz, les armoiries du district de Vilcea seront symbolisées ensuite par toute une gamme de représentations diverses, dissemblables non seulement du point de vue des éléments les composant, mais offrant aussi un grand nombre de variantes du même thème iconographique. On pourra ainsi classer les différents emblèmes du district en cause—signalés sur les multiples insignes qui nous ont été conservés—dans deux grandes catégories: a) la scène de l'exploitation (primitive) des mines de sel situées sur le territoire du district respectif, dans laquelle est figurée une installation rudimentaire formée par un cheval attaché à l'extrémité d'une corde placée sur une poulie fixée au dessus d'un puits de mine, de l'autre bout de la corde étant accrochée une corbeille avec laquelle on faisait sortir le sel à la surface du sol grâce à la traction de l'animal en question, opération surveillée par un homme muni d'un fouet qui activait, au besoin, le cheval; b) la chaise de poste à deux ou à quatre chevaux, accompagné par le postillon, soit à cheval, soit dans la voiture (où quelque fois se trouvaient un ou deux passagers), motif iconographique en rapport avec l'importance pour cette unité administrative-territoriale du charriage et des transports postaux, le chef-lieu du district même, la ville de Rimnicu-Vilcea, étant un signalé nœud de communications et un réputé centre d'intense trafic commercial ainsi que postal.

Analysant ainsi les différents emblèmes du district de Vilcea sur les grands sceaux princiers en commençant par celui de 1782 de Nicolas Caradja, nous allons constater la présence sur ce genre d'insignes de la scène de l'exploitation minière, figurée par un homme ayant un fouet à la main, placé à droite, un cheval cabré à sénestre, les deux flanquant un puits circulaire pourvu d'une poulie à laquelle est attaché par une corde l'animal mentionné. Après les quelques variantes (se rapportant à la position de l'homme ou du cheval) enregistrées sur les différents sceaux de 1783 (Michel Soutzo durant son premier règne) à 1801 (le même prince durant son troisième règne), va suivre le changement plus important de l'emplacement du personnage et de l'animal en question, c'est à dire qu'à partir du sceau de 1802 de Constantin Ipsilanti, le cheval cabré sera posé à droite (ayant les sabots antérieurs placés sur les rebords du puits de la mine), tandis que l'homme au fouet, passera à sénestre; ce changement d'emplacement va se maintenir — à l'exception de l'insigne archaïsant de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie — sur tous les grands sceaux princiers jusqu'à celui de 1822 de Grégoire IV Ghika y compris.

Sur les sceaux des caïmacames de Craiova de 1795 à 1830, la diversité des représentations de l'emblème du district de Vilcea sera encore plus marquée que celle constatée sur les

¹¹⁶ L'empreinte sigillaire de 1825 se trouve appliquée sur le document du 7 décembre 1825 (dans la collection Gustave Finkelstein, v. sa reproduction chez Dan Cernovodeanu, op. cit., p. CXVIII, fig. 6); l'empreinte sigillaire suivante est également appliquée sur un acte du 27 juillet 1830 (dans la collection Georges D. Floresco, v. sa reproduction chez le même auteur, ibidem, fig. 8).

¹¹⁷ L'empreinte sigillaire, non datée, se trouve appliquée sur une attestation du 22 juin 1852 (dans la collection Gustave Finkelstein, v. sa reproduction chez Dan Cernovodeanu, ibidem, pl. CXIX, fig. 3).

¹¹⁸ Mihai G. Stănescu, op. cit., p. 472.

insignes princiers analysés précédemment; ainsi sur le sceau de 1803 de Constantin Caradja va figurer un puits quadrangulaire pourvu d'une poulie et un cheval cabré, posé à sénestre, dont les sabots d'avant seront placés sur les rebords du puits, l'homme n'étant plus représenté. Sur l'insigne de 1813 (janvier) de Georges Argyropol, l'absence de l'homme se maintiendra, le cheval cabré se trouvera toujours à sénestre, mais le puits, plus réduit, comme dimensions, aura à la place de la poulie, un pieu trifurqué, ressemblant à un candélabre à trois branches. Le sceau de Nicolas Scanavi de 1813 (août) va réunir les trois éléments connus de l'emblème de Vilcea, à savoir l'homme à dextre, le puits à la poulie au centre et le cheval cabré (dont les sabots reposent sur les bords du puits) à sénestre; ces éléments seront présents également sur le sceau de 1821 de Jean Samurcaș, mais inversés comme position, c'est à dire que le cheval sera posé à dextre, l'homme à sénestre, flanquant le puits placé au centre. Sur le sceau de 1824 de Démètre Ralet, l'homme et le cheval ne figureront plus, étant remplacés uniquement par un puits quadrangulaire, pourvu de deux couvercles et dominé d'une coupole (v. fig. 32). Sur les insignes ultérieurs des caïmacams de Craiova, à savoir ceux d'Alexandre Démètre Ghika (1825), de Constantin Ghika (1827) et d'Alexandre Charles Ghika (1830) (v. fig. 33), nous allons constater l'absence — qui se maintiendra — de l'homme et du cheval, en échange le puits sera représenté sous une forme circulaire et avec la poulie distinctement posée à sa dextre.

Sur le frontispice de l'ouvrage de 1819 de Denys Fotino, va paraître pour la première fois la chaise de poste à deux chevaux conduits par un postillon coiffé d'un haut bonnet, un fouet à la main, placé dans la voiture même; ce nouveau emblème du district de Vilcea, figurera ultérieurement, dans différentes variantes, sur tous les grands sceaux princiers de l'époque du Règlement Organique, ainsi que sur le reste des insignes dotés d'armes districtuelles datant du XIXe siècle et du notre jusqu'à sa troisième décennie, période à laquelle la Commission Consultative Héraldique établira d'autres armoiries au district en question. Ainsi sur le sceau de 1834 d'Alexandre Ghika, le médaillon à l'emblème de Vilcea va renfermer une chaise de poste à deux chevaux, le postillon (toujours à l'intérieur de la voiture) pourvu d'un long fouet, dirigeant les deux coursiers courants; cette composition est semblable à celle inaugurée par le frontispice de 1819, à la seule différence que cette fois le véhicule et les chevaux seront contournés. Le sceau de 1843 de Georges Bibesco ainsi que le frontispice du périodique rural (datant de la fin de la même année), dont on a fait tant de fois mention, vont présenter le médaillon districtuel en question, chargé — toujours dans une position contournée — d'une chaise de poste à quatre chevaux (attelés par deux), le postillon au fouet monté sur le cheval de sénestre de la seconde file de coursiers, le véhicule transportant également un passager placé au fond de la voiture. Un genre identique de représentation des symboles du district de Vilcea sera signalé aussi sur le grand sceau iconographique de Barbe Stirbey (1849), ainsi que sur celui de la Caïmacamie de 1858. Dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 (v. fig. 36) et sur l'obélisque de Saget (1844–1845), la chaise de poste du district mentionné va être figurée — comme forme et position — semblable à celle se trouvant sur le frontispice de 1819 de l'ouvrage de Denys Fotino (c'est à dire attelé de deux chevaux et conduite par un postillon portant un haut képi sur sa tête et tenant dans sa main droite un fouet), tandis que sur le sceau de 1840 du métropolitain Néophyte II Geanoglu, la voiture ne sera attelée qu'à un seul cheval, le postillon au fouet étant nue tête et placé à l'intérieur de la voiture. Dans le cadre décoratif des portraits princiers de 1843 et 1849, les armes du district de Vilcea vont représenter — toujours contournée — la chaise de poste à deux chevaux (celui de dextre étant un alezan, celui de sénestre, blanc) dont le dernier sera monté par le postillon portant un chapeau sur sa tête et tenant des deux mains le fouet, le véhicule transportant aussi un passager, assis au fond de la voiture; toute la composition sera placée sur une terrasse figurant une route bordée de végétation. Sur les diplômes civils et militaires en usage de 1849 à 1856, le médaillon à l'emblème de Vilcea renfermera — également contournée — la chaise de poste attelée à un seul cheval, monté par un postillon coiffé d'un bonnet de fourrure et tenant le fouet de sa main gauche.

Sur les sceaux des hautes autorités ecclésiastiques d'Oltenie datant de la première moitié du XIXe siècle, l'emblème du district en cause sera diversement représenté; ainsi sur l'insigne de 1824 de l'évêque Néophyte de Rimnic, la chaise de poste figurera toujours contournée, à un seul cheval et dont le postillon, placé à l'intérieur du véhicule, portera le fouet dans sa main droite. Sur le sceau de 1848 de la direction du même évêché de Rimnic, la voiture de poste aura une position identique, mais transportera aussi un passager, tandis que le postillon, un long fouet à la main, montera sur l'unique cheval attelé au véhicule.¹¹⁰ Enfin, sur l'insigne

¹¹⁰ Le professeur Constantin Moisil, *op. cit.*, p. 149, avait vu dans le médaillon à l'emblème du district de Vilcea un puits circulaire, un homme et un cheval, étant influencé, bien sûr, par les anciens symboles de cette unité administrative-territoriale. Nous ne souscrivons évidemment pas à cette interprétation visiblement erronée.

de 1852 du Séminaire du même diocèse, l'usuelle chaise de poste et son conducteur ne seront plus représentés, à leur place figurant seulement deux chevaux au galop, contournés.

Le drapeau des „dorobantzi” du district de Vilcea nous a conservé la première reproduction en couleurs des armes de cette unité administrative-territoriale, à savoir d'azur à un cheval bai attelé à une chaise de poste au naturel, le tout sur une terrasse de sinople.¹²⁰ Le cadre du portrait d'Alexandre Jean Cuza, composé par le commandant Pappasoglu en 1859, symbolisera le district en question par une chaise de poste contournée, attelée à deux chevaux conduits par un postillon placé à l'intérieur de la voiture. L'atlas géographique du même auteur, va reproduire les mêmes armes districtuelles (1864) par une chaise de poste (en position usuelle), attelée à deux chevaux et dont le postillon, brandissant un long fouet, sera assis sur le siège du véhicule qui transportera également un passager, le tout posé sur une route bordée de végétation. La lithographie de 1860 de Partenie, ainsi que la chromolithographie de 1874 présenteront la chaise de poste du district en cause, de nouveau contournée attelée à deux chevaux au galop, le postillon les conduisant, placé à l'intérieur de la voiture, étant coiffé d'un chapeau rond et tenant dans sa main droite un fouet long, le tout sur une terrasse composée d'un chemin vicinal bordé de touffes d'herbe. Le projet Grecianu de 1890 essaiera de réactualiser l'ancien emblème de Vilcea, figurant la scène de l'exploitation minière par un cheval à dextre, attaché à une corde dont la poulie est placée au dessus d'un puits circulaire de mine, l'animal étant stimulé par un homme un fouet à la main se trouvant à sénestre le tout posé en bande.¹²¹ Le projet respectif n'aura aucune prise ni sur les autorités, ni sur le public, parce que les différentes autres représentations des armes du district en cause qui se succéderont par la suite, n'adopteront point l'ancien emblème proposé, mais vont revenir à l'usuelle chaise de poste, qui sera reproduite de plusieurs manières. Ainsi l'atlas de 1903 figurera le district de Vilcea par ce genre de véhicule attelé à deux chevaux conduit par un postillon monté sur le cheval de dextre, la voiture transportant aussi deux passagers et leurs bagages; de même, sur le verso des cahiers de classe datant du début de notre siècle, l'écu aux armes de l'unité administrative-territoriale en question, sera chargé d'une chaise de poste (sans passagers), attelée à deux chevaux au trot, conduits par un postillon nue-tête, tenant dans sa dextre le fouet et dans sa senestre les rênes, le tout sur une terrasse formée par une route bordée d'une végétation dense. Enfin, la composition de 1913, dédiée au culte du drapeau roumain, représentera les armes de Vilcea toujours sous la forme du même genre de chaise de poste à deux chevaux, sans passagers, le postillon assis à l'intérieur du véhicule, les différences par rapport à la représentation précédente, résidant dans la position contournée de la voiture, dans l'allure plus rapide des chevaux (figurés au galop) et dans le fait que le postillon ne sera plus nue tête, mais coiffé d'un haut bonnet de fourrure.

14. Le district de Dolj. Sur la carte de l'Olténie de Friedrich Schwantz (1722), ce district a été symbolisé par un poisson (ayant l'aspect d'une carpe), la queue tournée (à dextre), animal aquatique qui va se maintenir comme emblème de l'unité administrative-territoriale en question — quoique représenté le corps allongé et nageant — sur tous les grands sceaux princiers de 1782 à 1801, ainsi que sur celui de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie. A partir de l'insigne de 1802 de Constantin Ispilanti, sur le reste des sceaux princiers jusqu'à celui de 1822 de Grégoire IV Ghika, le poisson le Dolj va figurer contourné et, depuis le sceau de 1812 de Jean Caradja, aussi ne nageant plus, les vagues n'étant plus représentées. Sur les insignes des Caïmacams de Craiova de 1795 et 1813 (janvier), ainsi que sur ceux en usage de 1821 à 1830, le poisson du district en question sera reproduit également sans vagues, mais posé usuellement (à dextre), les seules exception étant constituées par les sceaux de 1813 (août) sur lequel l'animal aquatique nagera sur des flots. Le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino va continuer la tradition de la représentation du poisson de Dolj contourné et sans vagues, mais cette fois ayant la queue légèrement tournée en bas, rappelant en quelque sorte (quoique en sens opposé) la position de la queue de la carpe qui charge l'écu du dit district sur la carte de Schwantz de 1722. La ressemblance entre ce dernier aspect du respectif animal aquatique et celui figuré sur les grands sceaux princiers ou de type princier de 1834 à 1858, sera encore plus accentuée à cause du fait que sur les insignes cités, le poisson de Dolj ne présentera plus la position contournée, mais celle usuelle, ayant également la queue tournée (à dextre), les vagues n'étant de même reproduites. Le frontispice du périodique rural „Învățătorul satului” (1844) va maintenir le type du poisson à la queue tournée inauguré par le sceau d'Alexandre Ghika (1834), à la seule différence que l'animal aquatique nagera sur des vagues parfaitement contournées.

¹²⁰ M.G. Stăphănescu, *ibidem*. Le même auteur suppose que l'état actuel de la peinture — très dégradée sous le rapport des couleurs — du drapeau en question, ne nous permet plus de distinguer également le postillon, qui normalement devait conduire la chaise de poste, soit à cheval, soit placé sur le siège du véhicule respectif.

¹²¹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, no. 35, ainsi que le tab. C. en nexa à la même page, fig. 35.

Sur les sceaux de plusieurs hautes autorités ecclésiastiques valaques, à savoir sur les insignes de 1824 et 1840 de Néophyte Geanoglu (comme évêque de Rimnic et respectivement comme métropolite de Valachie), ainsi que sur celui de 1848 de la direction et l'évêché de Rimnic, le poisson du district de Dolj sera figuré de nouveau contourné, le corps allongé et nageant sur des vagues, tandis que sur le sceau (appliqué sur un acte de 1852) appartenant au Séminaire du même évêché mentionné, les vagues ne seront plus représentées, en échange à la place d'un seul poisson, il y en aura deux, l'un sur l'autre, celui du chef posé usuellement (à dextre), l'autre étant contourné.

Sur les diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, sur celles en usage de 1849 à 1856, sur l'obélisque de Saget, ainsi que sur le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan D. Grecianu¹²², le poisson de Dolj sera reproduit contourné, la queue tournée à sénestre et sans vagues, tandis que dans le cadre ornemental des portraits de Georges Bibesco (1843), de Barbe Stirbey (1849) et d'Alexandre Jean Cuza (1859), sur la lithographie de Partenie de 1860, dans l'atlas Pappasoglu (1866), ainsi que sur la chromolithographie de 1874, l'animal aquatique respectif, dans une position et un emplacement identique, figurera flottant sur des vagues et nageant de sa queue. L'atlas de 1903 et le verso de la couverture des cahiers de classe du début de ce siècle vont revenir aux représentations plus anciennes du meuble principal des armes districtuelles de Dolj, reproduisant cet animal aquatique le corp allongé et posé dans l'hypostase usuelle (à dextre), sans vagues dans le premier cas, nageant sur les eaux calmes d'une rivière, dans le second. Enfin, dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, le poisson de Dolj sera de nouveau figuré la queue tourné, mais le corps étant toujours non contourné, flottant sur les vagues paisibles d'un cours d'eau.

16. Le district de Gorj. La première représentation des armes de ce district figurant un cerf contourné, la tête à dextre, arrêté, sur une terrasse de verdure, a été reproduite sur la carte autrichienne de l'Oltenie, exécutée en 1722 par le cartographe Fr. Schwantz mentionné ci-dessus. Ultérieurement, l'animal respectif, courant et en posture héraldique usuelle (à dextre), posé de même sur une terrasse, symbolisera le district en question dans les médaillons de Gorj gravés sur les grands sceaux princiers de 1782 à 1801, ainsi que sur celui de 1809 du Divan de la Principauté de Valachie. Sur l'insigne de 1802 de Constantin Ipsilanti, ainsi que sur ceux de 1812 de Jean Caradja et de 1822 de Grégoire IV Ghika, le cerf sera représenté toujours courant, mais intégralement contourné et sans terrasse. Les sceaux des Caïmacames de Craiova vont figurer l'emblème districtuel de Gorj en position héraldique usuelle (à dextre), mais sous différentes hypostases, à savoir: le cerf courant (sur les insignes de 1796, 1803, janvier 1813 et 1827), arrêté (sur les insignes d'août 1813, 1821 et 1824) ou enfin passant (sur les insignes de 1795, 1825 et 1830), la terrasse étant également absente, à l'exception du sceau, daté 1813 de Nicolas Scanavi, sur lequel cet élément apparaîtrait accidentellement.

Le frontispice de l'ouvrage de 1819 de Denys Fotino reproduira l'image du cerf en position usuelle, mais arrêté, reprenant quelques unes des représentations antérieures de cet animal, analysées plus haut sur les grands sceaux iconographiques de la fin du XVIIIe siècle. Cette posture statique du cerf de Gorj, va être également adoptée par les insignes princiers ou du type princier de 1834 à 1858, ainsi que par le frontispice du périodique rural bi-mensuel „Învățătorul satului“ (1844), mais avec les seules différences qui l'animal en cause sera contourné et posé sur une terrasse.

Les sceaux des hautes autorités cléricales valaques vont figurer le cerf du district de Gorj soit contourné et courant (v. les insignes de 1824, 1848 et 1852, respectivement de l'évêque Néophyte de Rimnic, de la direction et du Séminaire du même évêché, sur les deux premiers étant reproduite aussi une terrasse), soit en position héraldique usuelle (à dextre) et arrêté, posé de même sur une terrasse (v. le sceau de 1840 du même Néophyte comme métropolite de Valachie).

Sur les autres insignes dotés d'emblèmes districtuelles, datant du XIXe siècle, l'image de l'animal placé à l'intérieur des médaillons symbolisant le district de Gorj, va alterner autant entre la représentation de ce cervidé en position usuelle ou contournée, qu'entre celle statique du dynamique du quadrupède en question. Ainsi, dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 (v. fig. 36), ou sur l'obélisque de Saget, le cerf de Gorj sera représenté dans la posture usuelle, arrêté et posé sur une terrasse, tandis que dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), ainsi que sur le frontispice des diplômes civiles et militaires en usage de 1849 à 1856, la même espèce d'animal va figurer passant, dans le premier des cas en position

¹²² Ibidem, p. 147, no. 10, ainsi que le tab. A, annexe à la même page, fig. 10.

usuelle et posé sur une terrasse d'herbe, dans le second, contourné et sans terrasse. Le cadre du portrait d'Alexandre Jean Cuza (1859), la lithographie de Partenie de 1860 ainsi que la chromolithographie de 1874 vont représenter le cerf du district de Gorj, contourné et arrêté, sur une terrasse végétale, tandis que l'atlas Pappasoglu (1864) et celui du Ministère de l'Intérieur de 1903, reproduiront ce quadrupède toujours contourné et sur une terrasse, mais passant. Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan D. Grecianu, figurera le même genre d'animal en position usuelle et passant, la terrasse étant absente¹²³. pendant que le verso des cahiers de classe du début de ce siècle et la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, vont symboliser le district de Gorj par un cerf contourné, arrêté et posé sur une terrasse d'herbe.

17. **Le district de Mehedinți.** Les armoiries de cette unité administrative-territoriale située aux confins de l'Olténie, représentées également sur la carte de 1722 de l'autrichien Schwantz ont été au début constituées par une ruche d'abeilles. Le meuble respectif ne sera plus figuré, comme emblème de ce district dans les médaillons se trouvant sur les grands sceaux princiers valaques de la fin du XVIIIe siècle, étant remplacé par une seule abeille de celles qui peuplaient la ruche initiale. Ainsi l'insecte respectif va être reproduit sur les insignes de 1782 (Nicolas Caradja) et de 1783 (Michel Soutzo), posé en pal, la tête en chef et le vol à demi éployé; sur les sceaux de 1792 (Alexandre Moruzi) de 1796 (Alexandre Ipsilanti) et de 1797 (Constantin Hangerli), l'abeille posée toujours en pal, aura le vol éployé (volante), tandis que sur les insignes suivants, de 1801 (troisième règne de Michel Soutzo) à 1822 (Grégoire IV Ghika), les ailes autant que l'aspect général de cet insecte oscilera entre les deux types mentionnés. Ainsi, sur les sceaux princiers de 1801 (Michel Soutzo), 1802 (Constantin Ipsilanti), 1809 (Divan de la Principauté de Valachie), tout comme sur celui de 1818 (Alexandre Soutzo), l'abeille sera représentée au vol à demi éployé et le corps plus mince, tandis que sur les insignes de 1812 (Jean Caradja) et de 1822 (Grégoire Ghika), l'insecte respectif sera figuré volant (éployé) et ayant le corps plus massif. Les sceaux des Caïmacames de Craiova de 1795 à 1830 vont symboliser l'emblème du district de Mehedinți de trois manières: a/ le type d'abeille au corps plus épais et volante (v. les insignes de 1796 (Nicolas Hangerli), 1803 (Constantin Caradja), 1813 (Nicolas Scanavi) et 1824 (Démètre Ralet); b/ le type de la même espèce d'insecte ayant le corps mince et le vol à demi éployé (v. les sceaux de 1795 (Alexandre Caradja), 1813 (Georges Argyropol) et 1821 (Jean Samurcaș); c/ le type initial, figuré sur la carte de Schwantz, représentant une ruche entourée d'abeilles, signalé sur les insignes de 1825 (Alexandre Dem. Ghika), 1827 (Constantin Ghika) et 1830 (Alexandre Charles Ghika).¹²⁴

Avec l'apparition du frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino, la manière de la représentation de l'abeille de Mehedinți sera changée d'une façon substantielle; ainsi l'insecte respectif va figurer de profil, le vol clos, contourné et arrêté sur le sol. Ce nouveau type iconographique, reproduit par toute une série d'insignes dotés d'emblèmes ou d'armes districtuelles de l'époque, se perpétuera à travers tout le XIXe siècle jusque pendant la seconde décennie du siècle présent. Ainsi, sur les grands sceaux princiers de 1834 (Alexandre Ghika) et de 1843 (Georges Bibesco), l'abeille du district de Mehedinți va figurer ayant un aspect presque identique à celui du frontispice mentionné, à la seule différence que l'insecte ne sera pas contourné, position usuelle (à droite) que l'abeille conservera également sur le sceau de 1848 du métropolitain Néophyte II Geanoglu. Dans le cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 (v. fig. 37), sur l'obélisque de Saget (1844—1845), dans le cadre du portrait d'Alexandre Jean Cuza (1859), sur la lithographie de Partenie de 1860 et sur la chromolithographie de 1874, l'abeille en question sera représentée contournée, tout comme on la retrouve sur le frontispice de 1819. Cet emblème du district de Mehedinți figurera également contourné dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), ainsi que sur les diplômes princiers en usage de 1849 à 1856, mais dans le premier cas, l'abeille, au vol à demi éployé, sera posée en barre, arrêtée sur une fleur placée sur une tige avec plusieurs ramifications dotées de feuilles de différentes dimensions, le tout sur une terrasse de verdure, tandis que dans le second cas, l'insecte héraldique va être reproduit éployé, non pas volant mais sur le sol, passant, sur une terrasse sans végétation.

Toujours dérivant du type iconographique inauguré par le frontispice de l'ouvrage de Denys Fotino, va être signalé un autre genre de représentations de l'emblème du district de Mehedinți dans lesquels l'insecte en cause va subir une métamorphose d'espèce

¹²³ Ibidem, p. 148, no. 14, ainsi que le tab. B, annexe à la même page, fig. 14.

¹²⁴ Le fait incontestable de la réapparition au XIXe siècle, de la ruche d'abeilles comme emblème du district de Mehedinți sur les sceaux des caïmacames de Craiova mentionnés, infirme d'une manière catégorique les assertions du prof. C. Moisil (*op. cit.*, p. 142) qui a prétendu qu'après la domination temporaire de l'Olténie par les Impériaux, l'abeille est restée l'unique symbole héraldique de ce district, à partir du XVIIIe siècle jusqu'à nos jours.

assez étrange. Une phase préliminaire, de transition, sera constituée par l'aspect de l'abeille placée dans le médaillon du district respectif, gravé sur le sceau de 1824 de Néophyte Geanoglu comme évêque de Rîmnic; sur cet insigne, l'insecte symbolisant le Mehedinți, contourné, au vol éployé (mais pas volant), passant, sur une terrasse accidentée, présentera un aspect ambigu, entre une abeille et un papillon. La forme hybride entre ces deux espèces va s'accroître davantage en faveur de la dernière, sur quelques emblèmes du dit district parus ultérieurement, à savoir sur le frontispice de 1844 du périodique „Învățătorul satului”, ainsi que sur le sceau de 1848 de la direction de l'évêché de Rîmnic, dans lesquels l'insecte en cause figurera également contourné, posé en fasce, avec le vol latéral (les deux ailes éployées visibles, ayant l'aspect d'ailes de papillon) et doté d'antennes en spirale aux extrémités, identiques à celles appartenant avec lépidoptères. Avec le même air de papillon et contournée, l'abeille de Mehedinți va figurer sur le grand sceau princier de 1849 de Barbe Stirbey, ainsi que sur celui de 1858 de la Caïmacamie de la Principauté de Valachie. L'aspect de lépidoptère de l'emblème districtuel en cause se perpétuera encore longtemps jusqu'à la fin du XIX-e siècle sur maints insignes officiels de cette unité administrative-territoriale, appartenant soit à la prefecture de Mehedinți, soit aux cantons ou aux différents villages de ce district. Ainsi on peut citer par exemple le sceau non daté (dérivé de l'insigne placé sur le frontispice du périodique rural ci-dessus mentionné) de l'administration du district de Mehedinți¹²⁵, ainsi que celui, également sans date (mais qu'on apprécie appartenir à la fin du siècle dernier) du village de Sămărinești, situé dans le canton de Motru supérieur, se trouvant toujours sur le territoire du district en cause¹²⁶; dans les deux sceaux qu'on vient de citer, l'aspect de papillon de l'insecte symbolisant le Mehedinți sera visiblement reproduit, conservant la même forme que celle figurant sur les insignes de 1843 à 1858 analysée ci-dessus, à la seule différence que l'emblème respectif ne sera plus contourné, mais posé de la manière considérée usuelle en héraldique (à dextre). A titre de curiosité, nous signalons une représentation tout à fait insolite des armes du district en cause (reproduite sur le sceau du Séminaire de l'évêché de Rîmnic, appliqué sur un acte de 1852), dans laquelle le médaillon de Mehedinți renferme un loup passant.

Comme une réaction contre le type dégénéré d'insecte, dont on a parlé plus haut, il est bien possible d'attribuer la belle image de l'abeille volante posée en pal, la tête en chef, se trouvant sur le frontispice de la carte de Mehedinți située dans l'atlas du commandant Pappasoglu de 1866 (v. fig.50), aspect perpétué tant par l'écu aux armes de ce district contenu dans l'atlas de 1903, que surtout, par la Commission Consultative Héraldique, dans les armes qu'elle établira après 1921 pour la respective unité administrative — territoriale. Dans le projet Grecianu de 1890, l'héraldiste en question multiplie le symbole de Mehedinți, figurant un écu chargé de trois abeilles, le vol à demi éployé, posées en pal (2 et 1)¹²⁷. Cette tentative de multiplication du meuble des armes de Mehedinți restera ultérieurement sans écho, parce que les représentations héraldiques du district en question, signalées au commencement de ce siècle, ne subiront non seulement aucune influence de la part du projet mentionné, mais en général, ne conserveront ni l'aspect de l'abeille éployée, posée en pal, la tête en chef, inauguré par l'atlas Pappasoglu en 1864, revenant à la forme et à la position de cet insecte créés par l'auteur du frontispice de 1819 de l'ouvrage historique de Denys Fotino. Ainsi le verso des cahiers de classe du début de ce siècle, de même que la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, vont figurer l'abeille du district de Mehedinți, de profil, le vol clos, passant, sur une terrasse d'herbe, posée usuellement (à dextre) dans le premier des cas cités et contournée dans le second.

18. Le district de Brăila. Revenu à la Valachie en 1829 comme suite de la paix d'Andrinople, ce district arborera pour la première fois son emblème sur le grand sceau princier de 1834 d'Alexandre Ghika. Cet emblème représentera une nef à trois mâts (les voiles pliées et le mât central portant un fanion flottant), arrêtée sur les vagues; en chef, au dessus de ce voilier, figurera une balance, les plateaux en équilibre, symbole indiquant probablement l'importance commerciale du port du même nom, ayant des implications directes avec l'économie générale du district. Les grands sceaux princiers de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), ainsi que celui de la Caïmacamie de Valachie de 1858, vont symboliser le district de Brăila (tous les trois d'une manière identique) par une nef à trois mâts (les voiles pliées, portant un fanion au sommet de chaque mât), posée de trois quarts et arrêtée sur les

¹²⁵ V. le frontispice du périodique „Învățătorul satului” (Le maître d'école du village), I, 1844, no. 11 du mars, ainsi que B.P. Hasdeu: *L'Histoire critique des Roumains. La terre de la Valachie*, vol. I, II-e édition, Buc., 1875, p. 198, fig. 1.

¹²⁶ V. le sceau de bureau, en bronze, actuellement dans la collection du Musée d'Histoire du Municipie de Bucarest, S.C., no. sect. 7781, no. inv. 36551.

¹²⁷ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 19, ainsi que le t. B, annexe à la même page, fig. 13.

vagues de même, la balance en équilibre continuera à figurer au dessus de la nef, tout comme dans le sceau initial d'Alexandre Ghika. Dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, le médaillon réservé à l'emblème districtuel de Brăila va contenir une nef à un seul mât, à la voile gonflée navigant vers la sénestre, devant elle voguant dans le même sens, un bateau à vapeurs, à la cheminée fumante (v. fig. 36).

Le sceaux de 1840 du métropolite Néophyte II de Valachie, ainsi que l'insigne situé sur le frontispice du périodique bi-mensuel „Învățătorul satului” (1843), représenteront la nef du district de Brăila semblable à celle figurant sur les grands sceaux princiers ou du type princier, en usage de 1843 à 1858, sauf la balance en équilibre qui ne sera plus présente. Dans le cadre décoratif des portraits de Georges Bibesco (1843) et de Barbe Stirbey (1849), la nef du district en question, possédera deux mâts, aux voiles gonflées par le vent, un fanion flottant à la poupe, navigant sur des vagues. Sur l'obélisque de Saget (1844—1845), la nef symbolisant le même district, aura toujours deux mâts—mais aux voiles pliées—un fanion flottant fixé au sommet du grand mât et sera posée de trois quarts, arrêtée sur les vagues vers la sénestre. Les diplômes princiers en usage de 1849 à 1856 vont conserver la position et la direction de la nef du district de Brăila identiques à la précédente, mais pas son aspect, le voilier respectif ayant trois mâts, les voiles gonflées, portant un fanion au sommet de chaque mât et navigant (usuellement) sur les vagues. Dans le cadre du portrait d'Alexandre Jean Cuza (1859), l'écu aux armes districtuelles en cause sera chargé d'une nef à un seul mât, mais à deux voiles gonflées, navigant vers la sénestre. Ultérieurement, l'administration d'Etat des Principautés Unies va changer l'aspect devenu traditionnel de l'emblème du district de Brăila, attribuant à cette unité territoriale à la place de la nef, seulement une ancre, posée en barre, à un dauphin s'accolant et étant appuyée contre un rivage rocheux tel qu'il résulte de l'image représentée dans la lithographie de Partenie de 1860 à l'intérieur du médaillon réservé au district en question. (Les nouvelles armes de Brăila vont ressembler d'une manière très forte à celles du district de Covurlui, à l'exception de la position de l'ancre, qui sera en bande dans le second cas). L'atlas Pappasoglu (1864) reprendra l'aspect du bateau à vapeurs à la cheminée fumante, figuré dans le cadre ornemental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848, mais cette fois, ce genre de navire ne sera plus accompagné d'un voilier, mais sera intégré dans un paysage formé par une rive, à dextre boisée et dotée d'une maison, à sénestre possédant des collines sans végétation (v. fig. 51). La chromolithographie de 1874 ainsi que les armoiries districtuelles contenues dans l'album Densușianu¹²⁸ vont représenter l'unité administrative—territoriale en question par un grand voilier à trois mâts (chacun d'entre eux portant par deux voiles (gonflées) et à leur sommet un fanion flottant) navigant vers la sénestre. (Dans le premier des cas, le voilier ne voguera pas sur la nappe d'eau placée en champagne, mais sur l'azur du tiercé en fasces qui divise le champ du médaillon à l'emblème de Brăila mentionné). Le projet de Ștefan D. Grecianu de 1890 va figurer dans l'écu aux armes districtuelles en cause, toujours un voilier dirigé vers la sénestre, mais doté seulement de deux mâts aux voiles gonflées et portant chacun un fanion au sommet, mais sans la représentation des vagues.¹²⁹ Dans l'atlas de 1903, sur le verso de la couverture des cahiers de classe du début de notre siècle, ainsi que dans la composition héraldico-vexillologique de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, l'écu aux armes du district de Brăila va reprendre comme meuble, le grand voilier à trois mâts (aux multiples voiles gonflées) portant à leurs sommet un fanion flottant au vent, navigant sur les vagues en position usuelle (à dextre).

*

La province de la Dobroudja a totalisé pendant la période 1913-1940 quatre districts, dont les deux premiers, ceux de Constanța et de Tulcea, ont possédé des armoiries créées bien-tôt après 1878, tandis que les deux derniers, les districts de Ialomița et de Durostor, ont reçu les leurs en 1913, à la date même de leur annexion.

1. Le district de Constanța. Territoire revenu à la Roumanie après le Congrès de Berlin de 1878, le district de Constanța a reçu comme emblème distinctif — vu son emplacement dans la zone maritime du pays — une nef à voiles voguant sur la mer; ainsi l'écu aux armes de cette unité administrative—territoriale, tel que l'album Densușianu¹³⁰ nous en offre l'image, est chargé d'une pareille embarcation, dotée d'un seul mât à la voile gonflée et sommée d'un

¹²⁸ v. l'Album d'armoiries, empreintes sigillaires, en-têtes et cachets héraldiques, estampilles et autres insignes d'autorités civiles ou religieuses de Transylvanie et de Roumanie au XIXe siècle; l'album a appartenu à Aron Densușianu, passant ultérieurement dans la collection héraldique de l'ingénieur Șerban Flondor, actuellement appartenant aux héritiers du dernier.

¹²⁹ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147, no. 5, ainsi que le tab. A. [annexe à la même page, no. 5.

¹³⁰ v. dans l'album Densușianu cité ci-dessus, la partie réservée aux armoiries des districts de Transylvanie et de quelques uns de Roumanie d'avant 1918.

fanion flottant, naviguant (usuellement, à dextre) sur des vagues agitées. Le projet d'armoiries districtuelles de Ștefan D. Grecianu de 1890, multipliera le meuble principal des armes de ce district, figurant trois nefes du genre mentionné ci-dessus (posées 1 et 2), mais sans que les vagues soient représentées.¹³¹ Tout comme d'autres armes aux meubles multipliées proposées par cet héraldiste (tels que les trois abeilles de Mehedinți, les trois faux de Botoșani etc.) ni les trois nefes de Constanța ne seront aucunement adoptées, autant par les autorités de ressort, que par le public, n'étant ultérieurement jamais perpétuées. En échange, la reproduction d'une nef unique à un seul mât (à la voile gonflée) sommé d'un fanion et naviguant de la manière usuelle dans l'art héraldique, va être conservée dans différents vestiges armoriés des districts roumains, tels que l'atlas de 1903 du Ministère de l'Intérieur, le verso des cahiers de classe du début de ce siècle, ainsi que la composition d'ensemble datant de 1913 dédiée au culte du drapeau national. Ainsi, dans le premier de ces vestiges, la nef ayant les caractéristiques connues, sera toutefois posée de trois quarts, aura des marchandises (males, tonneaux, barils) disseminés sur le pont, l'écu, en plus, étant chargé en pointe d'un phare figuré comme une petite tour à beffroi au toit pointu, sur une terrasse légèrement courbée. Les deux autres vestiges mentionnés, reprendront par contre l'image de la nef représentée dans l'album Densușianu cité plus haut, la reproduisant d'une manière très ressemblante à ce modèle.

2. **Le district de Tulcea.** Inclus au territoire roumain à la même date et dans des conditions identiques à celles qui ont présidé à l'incorporation au pays du district de Constanța, le district de Tulcea, entouré également par le Danube et par la mer, possédera après 1878 comme armes, des meubles toujours inspirés du milieu marin, à savoir deux dauphins affrontés, posés en pal, les gueules ouvertes, le corps arqué et les queues en chef. Le projet de 1890 de Ștefan D. Grecianu¹³² va représenter ces animaux marins d'une manière similaire à celle figurée au début dans les armes de cette unité administrative-territoriale. Par la suite, l'aspect et l'emplacement des deux dauphins de Tulcea seront perpétués constamment sur les différents vestiges d'héraldique districtuelle de cette époque, conservés jusqu'à nos jours. Ainsi l'atlas de 1903, le verso des cahiers de classe du début de ce siècle, enfin la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, vont maintenir les deux animaux aquatiques affrontés, les gueules ouvertes et ayant la queue en chef, à l'unique différence que le premier de ces vestiges, continuant une fraîche tradition, n'avait pas représenté les vagues sur lesquelles flottaient les têtes des dauphins, tandis que sur les deux derniers, ces vagues sont visiblement figurées.

*

Achevant autant la série des armoiries districtuelles de la Valachie que celle, beaucoup plus courte, des armoiries du même genre, de la Dobroudja, nous considérons que quelques appréciations d'ordre général sur ces armes s'imposent, circonstance qui va nous permettre d'arriver à certaines conclusions nécessaires à l'étude plus poussée de l'héraldique districtuelle du territoire roumain qu'on a parcouru. D'abord il faut diviser le matériel étudié jusqu'à présent, en plusieurs catégories distinctes, à savoir: a/ emblèmes districtuels datant du XVIIIe siècle, devenus encore plus notoires par leur présence sur les grands sceaux princiers de la fin du même siècle, emblèmes qui présentent un spécifique autochtone autant dans leur composition que dans la manière de leur représentation; b/ emblèmes districtuels provenant ou dérivant de la composition héraldique se trouvant sur le frontispice du IIIe tome de l'édition grecque de l'Histoire générale de la Dacie, oeuvre de Denys Fotino, imprimée à Vienne en 1819; c/ emblèmes districtuels plus récents, créés à l'époque des Principautés-Unies ou bien ultérieurement.

Relativement à la première catégorie énoncée, il faut souligner que les éléments constitutifs des emblèmes districtuels de la Valachie, provenant — comme on l'a déjà vu — d'une initiative du pouvoir princier et ayant la tendance, par leur thème dirigé et unitaire (en général des représentations de la faune et de la flore locale), à une similarisation des symboles respectifs, vont surtout avérer, d'une manière prégnante, un aspect purement autochtone, non pas autant par leur contenu (rencontré également dans l'héraldique districtuelle de bien d'autres pays), que spécialement par les différentes modalités de figuration plastique de ce contenu. Ainsi, les divers animaux, arbres, fleurs ou fruits, fréquents dans les emblèmes ou les armes districtuelles valaques, offriront des ressemblances évidentes et explicables avec les représentations équivalentes présentes dans notre ancienne sculpture, gravure ou peinture et généralement, dans les productions variées d'art — populaire ou cultivé — développées en Valachie à cette époque ou même antérieurement. L'inclusion de ces emblèmes districtuels dans les grands sceaux des princes phanariotes — en bonne mesure étrangers au peuple qu'ils

¹³¹ Ștefan D. Grecianu: *op. cit.*, p. 147, no. 8, ainsi que le tab. A, annexe à la même page, no. 8.

¹³² Ibidem, p. 149, no. 32, ainsi que le tab. C, annexe à la même page no. 32.

gouvernaient — ainsi que les raisons qui ont présidé à une telle insertion (l'acroissement du prestige et de l'autorité des princes respectifs devant leurs sujets, ainsi que l'essai de leur intégration dans l'ambiance nationale du pays¹³³), nous indiquent clairement qu'à cette époque, les symboles districtuels en cause, constituaient des éléments iconographiques d'origine et de tradition purement autochtone, intimement liés au spécifique local et exclusivement réalisés à l'aide des moyens d'expression propres au climat moral et artistique du peuple du milieu duquel ils provenaient.

La seconde catégorie d'emblèmes districtuels va nous poser quelques problèmes plus spéciaux, étant donné que dans leur processus d'élaboration interviendra aussi un élément d'origine étrangère; nous faisons allusion en espèce aux médaillons contenant les représentations symboliques des 17 districts que la principauté valaque possédait à cette époque, groupées dans la composition héraldique, d'un format triangulaire, placée sur le frontispice du III-e tome de l'ouvrage historique de Denys Fotino ci-dessus mentionné. En effet, même après une analyse plus sommaire de cette composition, on peut aisément nous rendre compte qu'à la base de sa réalisation a dû se trouver comme modèle, un sceau circulaire princier, doté autant au centre des armoiries du pays, qu'en bordure, des médaillons aux emblèmes de ses districts. L'emplacement de ces médaillons sur le côté intérieur d'un triangle isocèle, agrémenté sur ses flancs par différents éléments (anges, lions, astres) figurant en posture d'ornements extérieurs d'un écu (en espèce des tenants, des supports et des soutiens), ne réussit pas à nous tromper, nous empêchant de reconnaître l'influence directe, immédiate, d'un grand insigne princier du type signalé ci-dessus. Que la réalité est telle, il en ressort d'une manière indubitable d'abord de la présence du médaillon ovale central renfermant les armoiries de la Valachie, qui reproduit fidèlement ce genre de compositions héraldiques se trouvant d'une façon courante au milieu de la plupart des grands sceaux princiers phanariotes connus à cette époque (desquels beaucoup n'omettent pas — comme dans le cas présent — de représenter dans le canton inférieur sénestre du cartouche baroque, à la proximité des serres de l'aigle valachique, la fameuse tour bucarestoise de Colțea); ensuite, en second lieu, quoique dans une direction opposée aux aiguilles d'une montre, à partir du médaillon à l'emblème du district de Slam-Rîmnice (placé dans le flanc sénestre inférieur du triangle isocèle) et suivant toute la série des médaillons districtuels valaques, nous constatons qu'ils respectent l'ordre de succession strictement établi à partir du grand sceau princier d'Alexandre Moruzi de 1792 jusqu'à celui d'Alexandre Ghika de 1834.

Denys Fotino a fait imprimer à Vienne entre 1818 et 1819 les trois tomes de sa réputée „Histoire générale de la Dacie“, illustrant d'un frontispice chacun de ces volumes. Le frontispice orné des emblèmes districtuels de Valachie du dernier tome qui nous allons étudier, a été gravé (conformément au texte en langue grecque inscrit en dessous de la bordure inférieure du cadre linéaire de la composition) par un artiste autrichien, Karl Neuklis (ou éventuellement Neuklist¹³⁴) qui a exécuté, bien sûr d'après un modèle provenant du pays — probablement une empreinte d'un grand sceau princier, peut-être celui de Jean Caradja de 1812 — tous ces symboles illustrant les 17 districts que la nommée principauté possédait à cette époque. En comparant l'aspect de ces emblèmes à celui des représentations équivalentes gravées sur les insignes princiers antérieurs, nous constatons que le graveur autrichien s'est permis certaines libertés d'expression artistique dans la reproduction des symboles respectifs, changements qui peuvent trouver une explication soit dans l'existence encore d'autres modèles — perdus aujourd'hui — des emblèmes districtuels valaques mis à la disposition de l'exécutant soit, plutôt dans la vision créatrice, dans la conception artistique propre, individuelle et indépendante de Karl Neuklis lui-même. Dans ces conditions (sans insister sur la position usuelle ou contournée de certains meubles — en espèce des animaux — qui se présentent dans une posture ou dans l'autre pour des raisons de courtoisie héraldique), il nécessaire de signaler les remaniements plus importants faits aux emblèmes districtuels valaques par le frontispice en question, à savoir : 1) dans le médaillon de Buzău l'aspect architectonique bien précisé de l'église épiscopale; 2) le cep de vigne très clairement reproduit dans le médaillon de Săcuieni; 3) l'apparition aussi de la gerbe de blé, posée en barre, accompagnant le poisson de l'emblème de Ialomița; 4) la même précision des éléments architectoniques de l'église métropolitaine bucarestoise dans le médaillon d'Ilfov; 5) la reproduction très distincte des trois arbres, accostés, constituant l'emblème de Vlașca; 6) la multiplication de l'élément ovin dans le médaillon de Teleorman; 7) la deshéraldisation de l'aigle du district d'Argeș; 8) la laïcisation de la tour d'église de l'emblème d'Olt; 9) l'apparition de la chaise de poste de l'emblème de Vilcea à la place de l'ancienne représentation de l'exploitation primitive minière; enfin 10) le changement du vol et de position de l'abeille de Mehedinți. Les remaniements mentionnés présentent une impor-

¹³³ V. aussi Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 207.

¹³⁴ La lettre sigma (Σ) finale, permet en grec, les deux lectures à la fois du nom respectif.

tance qu'il faut souligner, parce' à partir de l'époque du Règlement Organique en Valachie, autant les grands sceaux d'Etat, que la plupart des insignes dotés d'emblèmes ou d'armes des districts de cette principauté, vont adopter, partiellement ou intégralement, les changements énumérés.

A ce point de vue, il faut préciser que la modification d'aspect du grand sceau princier aux emblèmes des districts, ne coïncidera pas avec l'abolition du règne des princes phanariotes et leur remplacement par des gouvernants autochtones; ainsi, la forme et la facture de l'insigne d'Etat de 1822 de Grégoire IV Ghica, va continuer d'une manière absolument identique la tradition des grands sceaux iconographiques de ses antécédents de l'époque historique révolue. La période de transition dans ce domaine de la sphragistique d'Etat valaque sera constituée par l'insigne de 1834 d'Alexandre Ghika qui, d'un côté, conservera la succession des médaillons districtuels telle que le sceau de 1792 d'Alexandre Moruzi l'avait inaugurée, mais de l'autre, va copier ou adapter l'aspect des emblèmes des unités administratives-territoriales en question, d'après celui se trouvant sur le frontispice de 1819 de l'histoire de Denys Fotino. La modification intégrale de la facture du sceau princier aux armes districtuelles s'effectuera à peine en 1843 sous le règne de Georges Bibesco, le nouveau modèle étant entièrement adopté par Barbe Stirbey ainsi que par la Caïmacamie de 1858; sur ces insignes princiers ou du type princier, la succession des médaillons aux symboles des districts va être totalement changée, ainsi que l'aspect de ces emblèmes qui continueront à adapter les modèles du frontispice de 1819 analysé, modifications auxquelles s'ajoutera également le remaniement radical de la composition héraldique qui va représenter cette fois saints Constantin et Hélène flanquant et soutenant une haute croix allant jusqu'en terrasse, le tout surmonté de l'aigle valachique éployée, croisée, couronnée et tenant dans ses serres les attributs souverains, à dextre l'épée et à sénestre la sceptre.

Reprenant l'étude du frontispice aux médaillons districtuels ornant le dernier tome de l'ouvrage de Denys Fotino, il faut encore préciser que l'émail du champ de tous ces médaillons est indiqué par les lignes horizontales conventionnelles de l'azur, fait qu'on doit corroborer à l'aspect pareil, du point de vue chromatique, du champ autant des écus cartouches se trouvant dans le cadre décoratif des portraits princiers de 1843 et de 1849, que sur celui des médaillons placés sur le frontispice des diplômes civils et militaires en usage de 1849 à 1856, ainsi que sur le même genre de médaillons gravés sur un sceau en acier argenté datant de 1859 et entourant la tête de profil du prince Alexandre Jean Cuza. En conclusion, nous allons encore affirmer que le graveur autrichien du frontispice de 1819, Karl Neuklis, sans ignorer évidemment les règles de l'art héraldique, nous fait l'impression qu'il n'a pas été tout de même un héraldiste de profession et cela à cause de la facture plus artistique que hiératique (propre à maintes représentations germaniques d'armoiries de tout temps) des meubles des médaillons aux emblèmes districtuels en cause, à qui s'ajoute également le fait bien précis et volontairement commis, de la deshéraldisation de l'aigle du district d'Argeș, de l'agneau pascal de Teleorman, ainsi que de l'abeille de Mehedinți.

Enfin, la dernière catégorie d'emblèmes districtuels parus durant la période des Principautés-Unies et aussi ultérieurement à cette époque, se rapporte autant aux remaniements d'armes districtuelles (comme par exemple le cas du district de Brăila dont le meuble principal, la nef, a été remplacée par une ancre, ou le cas du district d'Argeș qui enregistrera la métamorphose de l'aigle en corneille, ou enfin celui de Prahova, qui augmentera ses meubles par l'inclusion dans son écu de l'emblème de l'ancien district de Săcuieni dont la plupart du territoire avait été englobé au sien), qu'à la création d'armoiries nouvelles des districts annexés plus tard à la Roumanie (le cas de Constanța et de Tulcea revenus au pays en 1878 etc.).

Effectuant maintenant une analyse identique comme méthode et moyens d'investigation, des armes des districts de la Moldavie, il faut préciser dès le début, que l'apparition plus tardive des symboles districtuels de cette principauté nous mettra dans la situation de disposer de beaucoup moins de vestiges de ce genre que ceux équivalents de la Valachie; à cette circonstance s'ajoute aussi la pénurie de représentations héraldiques districtuelles durant la période des règnes autochtones dans le pays moldave,¹³⁵ la tradition des grands

¹³⁵ En Moldavie, même après l'institution théorique de 1831 et pratique de 1834, sous le règne de Michel Sturdza, des armoiries des districts de cette principauté, la documentation officielle relativement à ce problème s'était perdue; la preuve nous a été fournie par Ștefan D. Grecianu. (*op. cit.*, p. 131), qui précise que la Commission créée en 1890 par le Ministère de l'Intérieur en but de contrôler l'exécution conforme des armes districtuelles ainsi que leur emploi, avait été informée par l'adresse no. 11559 du 12 juillet 1890 du nommé ministre, que le Ministère des Cultes et de l'Instruction Publique avait assuré d'une manière catégorique le département en question, qu'aucun dossier concernant l'établissement des armoiries districtuelles de Moldavie ne se trouvait au dépôt des Archives de l'Etat. D'après notre reconstitution des faits, le parchemin solennel de 1834 par lequel le prince Michel Sturdza avait octroyé des armes aux districts moldaves, était entré dans la collection particulière de documents du dr. Constantin I. Istraty (circonstance rappelée plus haut), tandis que la documentation relative à l'activité d'héraldiste districtuel de Georges Asachi, datant de la même époque, était restée — en dehors de celle signalée par Georges Ungureanu et se trouvant aux Archives de l'Etat de Jassy — parmi les papiers et les actes personnels du nommé érudit moldave, s'égarant et se perdant probablement après sa mort.

sceaux princiers aux médaillons des districts n'étant plus conservée sous le gouvernement de Jean Alexandre Sturdza, Michel Sturdza et Grégoire V Ghika. Ainsi, nous allons étudier dans la succession inaugurée par la composition héraldique placée à la base du portrait du prince Charles Callimachi ornant le frontispice du Code Civil de la Moldavie de 1817, tous les emblèmes districtuels de cette principauté, faisant mention également de ceux ultérieurement supprimés.

1. Le district de Jassy. Sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie, en usage de 1806 à 1812, le médaillon à l'emblème de cette unité administrative-territoriale renferme : un cheval, passant au trot, représentation qu'on va retrouver (sous la même forme et position du quadrupède, mais à l'unique différence qu'il sera figuré sous l'aspect d'un cheval bai) aussi dans la composition héraldique placée à la base du portrait de Charles Callimachi, citée ci-dessus. Sur le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, le coursier du district de Jassy sera reproduit courant, allure que l'animal respectif conservera — quoique contourné — également sur l'insigne de 1828 de la préfecture de cette unité administrative-territoriale (v. fig. 57). Sur le sceau ovale, en cristal de roche, de 1837, appartenant à Michel Sturdza, l'écu aux armes du district en cause va être chargé d'un cheval blanc cabré, sur une terrasse, tandis que sur la lithographie de 1859 du commandant Alexandre Asachi, le même genre de quadrupède sera figuré sous l'aspect d'un cheval bai, contourné, passant, pareillement sur une terrasse, mais cette fois, d'herbe. La lithographie de 1860 d'Antohi Partenie va représenter dans le médaillon de Jassy un cheval blanc passant, sur une terrasse symbolisant une route, posture que ce quadrupède conservera également dans le cartouche placée sur le frontispice de la carte du même district (1863) contenue dans l'atlas du commandant Démètre Pappasoglu, mais présentant aussi des différences, à savoir : le cheval sera pommelé, contourné et posé sur une terrasse végétale. Sur la chromolithographie de 1874, l'emblème districtuel jassiot offrira des ressemblances à celui figuré sur le sceau de 1837 de Michel Sturdza, c'est à dire qu'il s'agira d'un cheval blanc, cabré, sur une terrasse, mais cette fois étant contourné et non pas posé usuellement comme dans le modèle cité. Le projet Grecianu de 1890 va représenter le coursier de Jassy passant au trot, sans terrasse¹³⁶, tandis que l'atlas de 1903 du Ministère de l'Intérieur symbolisera le même district par un cheval blanc, arrêté et partiellement terrassé. Le verso des cahiers de classe du début de notre siècle va figurer le quadrupède blanc jassiot passant, sur une terrasse végétale ; enfin la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain reproduira le même animal sous l'aspect d'un alezan au galop, contourné et posé de trois quarts, sur une terrasse d'herbe.

Nous rappelons que le cheval des armes du district de Jassy, provient du coursier ayant constitué l'ancien emblème de la ville du même nom, fréquent sur les sceaux municipaux de cette seconde capitale de la Moldavie, à partir du XVIIe siècle.

2. Le district de Cîrligătura. L'emblème de cette unité administrative-territoriale de l'état moldave de jadis, a été représenté dans le médaillon gravé sur le sceau du Divan de la nommée principauté, en usage de 1806 à 1812, par un loup, arrêté¹³⁷, animal qui sera figuré passant sur les insignes ultérieurs dotés de symboles districtuels, à savoir, la composition héraldique accompagnant le portrait du prince Charles Callimachi de 1817, ainsi que le grand sceau d'Etat de Michel Soutzo de 1819. Après 1831, le district de Cîrligătura sera supprimé, son territoire étant englobé à celui des districts limitrophes.

3. Le district de Hirău. Cette autre unité administrative-territoriale de l'ancienne Moldavie a été représentée sur le sceau en usage de 1806 à 1812 du Divan de cette principauté, par trois chênes accostés¹³⁸, celui central plus haut que ceux des flancs, posés sur une terrasse d'herbes folles. Sur l'insigne de 1817 de Charles Callimachi, ainsi que sur celui de Michel Soutzo de 1819, les trois arbres accostés seront figurés égaux comme dimensions, possédant un riche feuillage et posés au premier plan, à senestre, sur une terrasse végétale, tandis qu'au

¹³⁶ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 16, ainsi que le tab. B, annexe à la même page, fig. 16.

¹³⁷ Le même auteur, *ibidem*, p. 150, affirme que le district de Cîrligătura aurait possédé comme symbole un cheval passant. Nous ne souscrivons pas, bien entendu, à une telle interprétation, en nous l'expliquant par le fait que Ștefan D. Grecianu n'a probablement pas connu l'existence (ou n'a pas eu l'occasion d'examiner directement) le sceau, en usage de 1806 à 1812, du Divan de la Principauté de Moldavie, quoique publié dès 1891 par V.A. Urechia dans ses *Esquisses de sigillographie roumaine*, p. 15 et se trouvant en original, antérieurement à cette date, dans la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, au Cabinet numismatique, sceau no. 247. L'héraldiste Grecianu n'a examiné que le symbole du district de Cîrligătura contenu dans les médaillons réservés à son emblème présents sur les insignes de 1817 (Charles Callimachi) et de 1819 (Michel Soutzo), dans lesquels, en effet, le quadrupède représenté, pourrait éventuellement être confondu avec un cheval ou avec un poulain. Mais nous ignorons toutefois, la raison pour laquelle Constantin Moisil (*op. cit.*, p. 146) continue d'affirmer que le district en question porte sur ses armes „un poulain allant à dextre” car le nommé auteur a certainement connu le sceau ci-dessus mentionné du Divan de la principauté moldave de 1806–1812.

¹³⁸ Voir aussi Ștefan, D. Grecianu, *op. cit.* p. 150.

second plan, à dextre, au fond d'une clairière, se profile la silhouette d'une forêt. Le district de Hirău sera également supprimé après 1831.

4. Le district de Botoșani. Sur le grand sceau en usage de 1806 à 1812 du Divan de la Principauté de Moldavie, ce district a porté comme emblème un faucheur fauchant (à dextre) un champ de blé, représentation qui sera simplifiée sur les insignes districtuels ultérieurs à partir de celui de Charles Callimachi de 1817, le symbole de Botoșani se réduisant uniquement à une faux, la lame à dextre, posée en pal sur une terrasse (courbée) végétale. Ce nouveau emblème se perpétuera comme aspect et position sans aucune modification importante, autant sur le sceau de 1819 de Michel Soutzo, que sur celui de 1837 du Michel Sturdza; sur la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, sur celle de 1860 d'Antohi Partenie, dans l'atlas Pappasoglu (1863), enfin sur la chromolithographie de 1874, l'outil agricole du district de Botoșani va être figuré toujours posé en pal, la lame à dextre mais sur une terrasse constituée d'un champ de blé (fauché ou pas) et quelques fois mêlé aussi à des herbes et à des fleurs. Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Ștefan D. Grecianu multipliera la faux de cette unité administrative-territoriale, proposant l'inclusion dans l'écu de Botoșani de trois faux l'une sur l'autre, posées en bande, la lame à sénestre.¹³⁹ Ce projet, comme tant d'autres recommandés par l'héraldiste mentionné, ne se perpétuera pas sur les vestiges ultérieurs d'armoiries districtuelles qui se sont conservés, le symbole de Botoșani étant représenté toujours par une seule faux, posée en barre, la lame à dextre, dans l'atlas de 1903 du Ministère de l'Intérieur, ou posée en pal, la lame à dextre, dans un champ de blé (non fauché) sur le verso des cahiers de classe datant de la première décennie de ce siècle, ainsi que dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain.

5. Le district de Dorohoi. Le médaillon à l'emblème de ce district gravé sur le sceau, en usage de 1806 à 1812, du Divan de la Principauté de Moldavie, renfermera une écrevisse couchée, en position usuelle (à dextre), représentation qui se perpétuera d'une manière identique aussi sur les insignes princiers de 1817 (Charles Callimachi), de 1819 (Michel Soutzo) et de 1837 (Michel Sturdza), à l'unique différence que le crustacé en cause sera figuré sur une terrasse de verdure dans les deux premiers vestiges d'héraldique districtuelle cités et sur des vagues, dans le troisième. La lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, va symboliser le district de Dorohoi par une écrevisse, rampant sur une rive herbeuse, aspect qui continuera à figurer, avec quelques légères variantes de représentation, aussi sur le reste des vestiges d'héraldique districtuelle conservés jusqu'à nos jours. Ainsi, sur la lithographie de 1860 de Partenie et sur la chromolithographie de 1874, le crustacé du district de Dorohoi, contourné, sera reproduit sortant de l'eau sur une rive, ayant la queue et les pattes de sénestre encore plongées dans le milieu aquatique. Dans l'atlas Pappasoglu, au premier regard, le cartouche du district en question semble figurer une écrevisse posée usuellement (à dextre) sur une terrasse; après un examen plus attentif, on constate aisément que l'image (à cause d'une évidente erreur typographique) a été inversée et dans cette nouvelle hypostase, le crustacé se présente contourné sur une rive remplie de végétation. Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Ștefan D. Grecianu¹⁴⁰ ainsi que l'atlas de 1903 du Ministère de l'Intérieur vont représenter dans l'écu aux armes de Dorohoi une écrevisse (posée usuellement) sans terrasse, tandis que le verso des cahiers de classe du début du siècle, ainsi que la composition héraldico-vexillologique de 1913, symboliseront le nommé district par le traditionnel crustacé posé en barre, avec la queue et les pattes de sénestre encore plongées dans l'eau, sortant sur une rive, rocheuse dans la première de ces représentations, sans aucune végétation, dans la seconde.

6. Le district de Herța. Ancien district moldave supprimé après 1831, le territoire de Herța a été figuré sur le sceau, en usage de 1806 à 1812, du Divan de la Principauté respective, par un dextrochère tenant une balance, les plateaux en équilibre.¹⁴¹ La composition héraldique de 1817 de Charles Callimachi va modifier l'aspect de cet emblème, le médaillon réservé au symbole de ce district renfermant non plus un dextrochère, mais seulement une main tenant la balance en question, en dessous de laquelle sera représentée aussi une terrasse. Le sceau de 1819 de Michel Soutzo reproduira d'une manière identique l'aspect remanié du symbole districtuel de Herța qui ne paraîtra plus, à cause de sa suppression, sur aucun vestige héraldique ultérieur du genre mentionné.

7. Le district de Fălcu. L'emblème de ce district, inclus dans le médaillon gravé sur le sceau, en usage de 1806 à 1812, du Divan de la Principauté de Moldavie, a été représenté

¹³⁹ Ibidem, p. 147, no. 4, ainsi que le tab. A, annexe à la même page, fig. 4.

¹⁴⁰ Ibidem, no. 12, ainsi que le même tableau, fig. 12.

¹⁴¹ Le même auteur, ibidem, p. 150, cite l'emblème du district de Herța comme étant une balance en équilibre, mais sans faire mention de l'existence du dextrochère ou de la main qui la soutient.

par un boeuf, passant, sur une terrasse d'herbe. L'insigne de 1817 de Charles Callimachi va figurer le district en cause toujours par un boeuf, mais contourné et arrêté, sur une terrasse sans végétation. Le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo ramènera à la position usuelle (à dextre) l'animal héraldique du district de Fălciu, mais conservera sa posture statique, sur un même genre de terrasse. Sur l'insigne de 1837 de Michel Sturdza, l'emblème districtuel en question sera représenté de nouveau contourné et arrêté sur une terrasse d'herbe, aspect et emplacement sous lesquels le boeuf héraldique de Fălciu va également être figuré sur la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi ainsi que dans l'atlas Pappasoglu (1865). La lithographie de 1860 d'Antoî Partenie, tout comme la chromolithographie de 1874, reproduiront le symbole du nommé district revenant à sa position usuelle et arrêté, sur une terrasse végétale, hypostase identique à celle du boeuf représenté sur le sceau de 1865 du Conseil général du district de Fălciu (v. fig. 58)¹⁴². Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan Grecianu figurera le respectif quadrupède héraldique posé usuellement, mais passant et sans terrasse,¹⁴³ tandis que les représentations ultérieures du même animal sur l'en-tête de l'évêché de Huși (antérieur à 1900),¹⁴⁴ (v. fig. 35), dans l'atlas de 1903, sur le verso des cahiers de classe du début du siècle, ainsi que dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, vont reproduire le boeuf du district de Fălciu toujours en position usuelle (à dextre), mais arrêté et sur une terrasse d'herbes.

8. **Le district de Vaslui.** Le médaillon à l'emblème de ce district gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806–1812), renferme une ruche cylindrique, entourée d'un essaim d'abeilles et posée sur un piédestal, à son tour placé sur une terrasse, représentation qui va se maintenir également dans les armoiries de 1817 de Charles Callimachi. Sur le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, la forme de la ruche sera différente, quadrangulaire au lieu de cylindrique et ayant un toit pointu. L'insigne de 1837 de Michel Sturdza figurera les armes du district de Vaslui d'une manière insolite, l'écu de cette unité administrative-territoriale étant chargé d'une tour crénelée et maçonnée, percée d'une porte (fermée) et de deux petites fenêtres la surmontant, la construction, placée sur une terrasse, étant accompagnée en chef et sur les flancs de sept roses (posées 3,2 et 2)¹⁴⁵.

La lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi va revenir à la vraie représentation de l'emblème districtuel de Vaslui — ainsi qu'elle se trouvera également figurée dans l'atlas Pappasoglu (1864) — à savoir, la ruche cylindrique, au toit ayant la forme d'un tronc de cône, entourée d'un essaim d'abeilles et posée sur une terrasse de fleurs et d'herbe. La lithographie de 1860 d'Antoî Partenie, tout comme la chromolithographie de 1874, vont conserver l'aspect de la ruche et de la terrasse fleurie et herbeuse symbolisant le district en question, à l'unique différence que dans ces compositions, les dimensions de la ruche seront sensiblement diminuées, étant augmentées en échange celles des fleurs qui arriveront à la même hauteur que l'habitation des abeilles elle-même. Le projet d'armoiries de 1890 de Stefan Grecianu va charger l'écu de Vaslui d'une ruche parfaitement cylindrique, entourée d'abeilles et sans terrasse¹⁴⁶. Les représentations ultérieures du symbole districtuel en cause ne reprendront pas la forme préconisée par le nommé héraldiste, reproduisant la ruche d'abeilles soit cylindrique (à un toit conique tronqué) posée sur un piédestal et sans abeilles (l'atlas de 1903), soit toujours cylindrique, mais ayant le toit en coupole, entourée d'un essaim d'abeilles (en tête de l'évêché de Huși, v. fig. 35), ou avec la même forme mais posée sur une terrasse d'herbes et de fleurs (verso des cahiers de classe du début de notre siècle), soit enfin également cylindrique, au toit conique tronquée, posée sur un piédestal et entouré d'abeilles et de fleurs (composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain).

Nous rappelons que la ruche et les abeilles constituant le symbole du district de Vaslui dérivent des représentations gravées sur les anciens sceaux municipaux datant du XVIIe-e

¹⁴² V. le sceau dans l'archive du Conseil populaire districtuel de Vaslui; empreinte sigillaire à l'encre indigo dans la collection Dan Cernovodeanu.

¹⁴³ Stefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 13, ainsi que le tab. B, annexe à la même page, fig. 13.

¹⁴⁴ 'Albina' (l'Abeille), revue encyclopédique populaire, IV, 1900, no. 11, p. 301.

¹⁴⁵ Nous considérons la représentation de l'emblème districtuel de Vaslui sur le sceau en cristal de 1837 de Michel Sturdza comme une interprétation — il est vrai très correcte du point de vue de l'art héraldique — mais totalement inexacte quant à la reproduction du vrai symbole de ce district (la ruche d'abeilles); cette interprétation, due bien entendu au graveur parlant ayant exécuté le sceau, peut s'expliquer par le fait que cet artisan n'a pu suffisamment distinguer la nature et les détails des meubles se trouvant dans le médaillon à l'emblème de Vaslui gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie, ainsi que sur l'insigne de 1817 de Charles Callimachi, qui lui ont probablement servi comme modèle, la ruche étant considérée une tour crénelée et les abeilles, des roses, qu'il a disposé d'une manière conforme à l'art héraldique (3, 2, 2) autour de la construction respective.

¹⁴⁶ Stefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, no. 13, ainsi que le tab. C, annexe à la même page, fig. 34

siècle du chef-lieu districtuel du même nom, sur lesquelles figuraient des abeilles avec ou sans ruche.

9. **Le district de Tutova** a porté comme emblème dans le médaillon gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806–1812), trois poissons, l'un sur l'autre, celui du centre étant contourné. Dans les armoiries de 1817 de Charles Callimachi, ces poissons — toujours au nombre de trois et superposés — n'auront plus les mêmes dimensions et une position semblables, le poisson central étant posé usuellement et ayant des proportions plus réduites que les deux autres. Sur le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, les poissons de Tutova seront pareillement représentés l'un sur l'autre, de dimensions égales, mais tous les trois contournés, posture qui ne va pas se perpétuer ni sur le sceau de 1837 de Michel Sturdza, ni sur la lithographie d'Alexandre Asachi de 1859, ni enfin dans l'atlas Pappasoglu (1865), dans lesquels vestiges, la position des trois animaux aquatiques du district en question sera de nouveau celle usuelle (à dextre), leurs proportions étant les mêmes. La lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, ainsi que la chromolithographie de 1874, vont revenir à l'emblème initial du district de Tutova représenté sur le sceau du Divan de la Moldavie, en usage de 1806 à 1812, c'est à dire qu'elles figureront les trois poissons l'un sur l'autre, celui du centre contourné, en ajoutant aussi une terrasse formée d'une plaine traversée en barre d'une rivière. Le projet Grecianu de 1890 va proposer la formule, inusitée jusqu'alors, de la représentation des trois poissons contournés, ayant le corps courbé et la queue abaissée,¹⁴⁷ contrairement à la position toujours allongée dans laquelle ces animaux aquatiques avaient été constamment figurés sur tous les différents vestiges d'héraldique districtuelle antérieurement connus. Le projet mentionné ne se perpétuera pas, parce que les diverses armoiries ultérieures de Tutova vont reproduire les trois poissons, l'un sur l'autre, le corps allongé, celui central posé usuellement et les autres contournés, tels qu'ils se trouveront représentés sur l'en-tête (antérieur à 1900) de l'évêché de Huși (v. fig. 35), sur le verso des cahiers de classe de début de ce siècle, ainsi que dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain. Dans l'atlas de 1903, l'écu aux armes de Tutova sera chargé de trois poissons, l'un sur l'autre, le premier posé en barre, le second en bande et le dernier en posture usuelle (à dextre) rappelant en quelque sorte la position de ces trois animaux aquatiques gravés sur les anciens sceaux municipaux du XVIIe siècle de la ville de Birlad,¹⁴⁸ chef-lieu du district en question, d'où ces meubles ont passé dans les armoiries du district de Tutova lui-même.

10. **Le district de Covurlui.** Le médaillon à l'emblème de ce district, gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806–1812), renferme une nef à un mât, les voiles pliées et la proue en position usuelle (à dextre), les vagues n'étant pas représentées; les armoiries de 1817 de Charles Callimachi vont figurer l'emblème de Covurlui toujours sous l'aspect d'une nef, mais naviguant sur des vagues à sénestre et ayant trois mâts, aux voiles gonflées, chacun portant à son sommet un fanion. La nef du nommé district présentera la même forme et une position semblable sur le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, à l'unique différence que les trois mâts auront les voiles pliées, le navire étant reproduit arrêté sur les vagues. Le sceau de 1837 de Michel Sturdza va représenter le même genre de voilier — naviguant à sénestre — à trois mâts aux voiles gonflées et ayant un fanion, flottant au sommet du mât voisin de la proue. La lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi changera l'aspect devenu, après un demi-siècle, traditionnel de l'emblème districtuel de Covurlui, la nef étant remplacée par une ancre posée en bande, à un cordage enroulé autour de sa tige et appuyée à une rive rocheuse, telle qu'elle sera également représentée sur le frontispice de la carte de l'unité administrative-territoriale en question (1864) dans l'atlas du commandant Démètre Pappasoglu. Le respectif symbole districtuel va être perpétué dans une forme très ressemblante à celle reproduite par Alexandre Asachi, autant sur la lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, que sur la chromolithographie de 1874, à la seule différence qu'à la place du cordage, il y aura un dauphin enroulé sur la tige de l'ancre appuyée à une rive. Le projet d'armoiries districtuelles de 1890 de Stefan D. Grecianu figurera dans l'écu aux armes de Covurlui une simple ancre

¹⁴⁷ Ibidem, no. 33, et tab. C, fig. 33, la posture des poissons de l'écu aux armes districtuelles de Tutova qu'on a décrit, est celle figurée dans l'édition colorée de l'ouvrage de Stefan D. Grecianu cité, parce que dans l'édition non-colorée, dans le même tableau C et au même numéro, les armes du nommé district se présentent sous l'aspect de trois poissons l'un sur l'autre, mais posés en pal, le premier ayant la queue en chef et les deux autres la tête en chef. Nous avons fait crédit à l'édition colorée, surtout que ni la description des armoiries en question (ibidem, p. 149, no. 33) ne correspond à la position différente des trois animaux aquatiques respectifs.

¹⁴⁸ V. aussi Alexandru Papadopol-Calimah. *Notice historique sur Birlad*, Birlad, 1889, p. 89, dans laquelle l'auteur cité affirme que les trois poissons gravés sur le sceau municipal de cette ville ont ultérieurement passé dans les armoiries du district de Tutova, symbolisant ses nombreuses halles aux poissons, réputées dans l'histoire de notre commerce international.

posée en pal,¹⁴⁹ sans terrasse ou autres éléments annexes (corde, dauphin etc.), représentation qui ne connaîtra aucune diffusion sur les insignes districtuels ultérieurs; ainsi, dans l'atlas de 1903, l'ancre va être reproduite posée en barre, une corde accolée à sa tige et ensuite placée en forme de rouleau sénéstrant l'instrument marin en cause, le tout figuré sur une terrasse. Sur le verso des cahiers de classe du début de notre siècle, le district de Covurlui sera symbolisé par une ancre à trois bras posée en bande et flottant sur une nappe d'eau dans laquelle est plongée la chaîne aux anneaux ovales, attachée à l'organeau du nommé instrument; enfin, dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, l'écu du district en question sera chargé d'une ancre toujours posée en bande, à un câble enroulé autour de sa tige et appuyée contre un mûr maçonné, le tout sur une terrasse.

11. **Le district de Tecuci** a porté comme emblème dans le médaillon gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806—1812), une grappe de raisin dont la tige est garnie de deux feuilles. Les insignes héraldiques de 1817 (Charles Callimachi) et de 1819 (Michel Soutzo) figureront d'une manière ressemblante à la précédente la grappe en question, en ajoutant seulement une vrille à chaque extrémité de la tige. Le sceau de 1837 de Michel Sturdza va conserver comme meuble principal la grappe de raisin, mais qui sera représentée de dimensions plus réduites que les feuilles qui l'accompagnent. Sur la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, le district de Tecuci fut symbolisé par deux grappes de raisin entourées de vrilles et de feuilles, aspect sous lequel cet emblème va être perpétué également sur la lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, sur la chromolithographie de 1874, dans le projet Grecianu de 1890,¹⁵⁰ sur le verso des cahiers de classe du début de ce siècle et enfin dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain. La représentation d'une seule grappe de raisin accompagnée de plusieurs ferilles et vrilles, ne sera conservée que par le cartouche aux armes du district de Tutova placé sur le frontispice de la carte (1865) de l'atlas du commandant Pappasoglu, ainsi que par le même genre de carte de l'atlas édité par le Ministère de l'Intérieur en 1903.

12. **Le district de Putna** a eu comme symbole un personnage masculin (le dieu Bacchus) tenant dans sa dextre un pot de vin et étant assis sur un tonneau, allégorie qui fut perpétuée — en quelques variantes non essentielles — depuis son apparition initiale sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806—1812) à travers tous les vestiges d'héraldique districtuelle connus et jusqu'aux armoiries créées par la Commission Consultative Héraldique (après 1921) qui renonça finalement à figurer le dieu du vin dans les armes du district en question. Ainsi, dans la composition réalisée durant le règne de Charles Callimachi (1817), tout comme sur le sceau de grand apparat de Michel Soutzo de 1819, Bacchus, assis sur un tonneau, tiendra dans sa dextre une bouteille et dans sa sénestre une coupe, tandis que sur le sceau de Michel Sturdza de 1837, le même personnage, contourné, ceint de pampre, va s'appuyer de sa dextre sur le rebord du tonneau, sa sénestre soutenant un verre allongé, le tout sur une terrasse. La lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi va figurer un Bacchus enfant, contourné, assis sur un tonneau, tenant dans sa dextre un même genre de verre et dans sa sénestre une cruche de vin, le tout sur une terrasse d'herbe, représentation similaire à celle se trouvant dans l'atlas Pappasoglu (1865) dans laquelle le dieu enfant est reproduit toujours contourné, le bras dextre appuyée sur une seille, tenant dans sa main dextre une coupe et dans sa sénestre, une cruche de vin, le tonneau étant également posé sur une terrasse. La lithographie de 1860 d'Antohie Partenie va changer l'aspect de Bacchus enfant, imageant à sa place un Bacchus jeune homme, posé usuellement (à dextre), tenant dans sa dextre une coupe de vin et s'appuyant avec la sénestre sur le rebord d'un tonneau posé sur une terrasse végétale, posture semblable à celle étant figurée sur la chromolithographie de 1874, à l'unique différence que cette fois, le jeune dieu est contourné, tenant par conséquent la coupe de vin dans sa sénestre. Le projet d'armoiries de 1890 de Stefan D. Grecianu, présentera également le dieu du vin en posture héraldique usuelle, tenant dans sa dextre une bouteille qu'il appuie sur le tonneau et dans sa sénestre élevée, un verre allongé, la terrasse étant absente¹⁵¹. L'atlas de 1903 va symboliser le district de Putna par le jeune dieu vu de front, assis à califourchon sur le tonneau, la main dextre élevant une coupe et la sénestre appuyée sur sa hanche. Sur le verso des cahiers de classe du début du siècle présent, l'écu districtuel en question, chargé de meubles semblables à celles gravées sur le sceau de 1837 de Michel Sturdza, figurera Bacchus contourné, la tête et la taille ceintes de pampre, avec sa dextre appuyée sur le rebord du tonneau et sa sénestre élevée tenant une coupe flûtée, le tout posé sur une terrasse d'herbe. Cette représentation ressemblera à celle chargeant l'écu aux armes du district de Putna se trouvant dans la composition de 1913 dédiée au culte

¹⁴⁹ Stefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 147, no. 9, ainsi que le tab. A, annexe à la même page, fig. 9.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 149, no. 30, ainsi que le tab. C, annexe à la même page, fig. 30.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 148, no. 24, ainsi que le tab. B, annexe à la même page, fig. 24.

du drapeau roumain, à l'exception de la position cette fois-ci usuelle du jeune dieu et des attributs qu'il porte dans ses mains, à savoir, une bouteille dans sa dextre et une coupe dans sa sénestre élevée.

13. Le district de Baeu. Dans le médaillon réservé à l'emblème de ce district, gravé sur le sceau du Divan de la Principauté de Moldavie (1806—1812), sont représentés des rochers sur une terrasse, symbolisant une montagne de sel. Dans les armoiries de 1817 de Charles Callimachi, ainsi que sur le sceau d'Etat de 1819 de Michel Soutzo, les armes de Bacău seront figurées par un relief montagneux composé de blocs de sel, parmi lesquels poussent des herbes et des fleurs. Sur le sceau de 1837 de Michel Sturdza, dans l'écu du nommé district figurera, posées sur une terrasse, dix roches de sel, relativement similaires comme dimensions, placées en pyramide (1,2,3,4) tandis que sur la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, ainsi dans l'atlas Pappasoglu (1865), sera reproduit un vrai paysage montagneux, dominé par un groupe de rochers, à la base duquel se trouvent des coteaux partiellement boisés. La lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, tout comme la chromolithographie de 1874, vont représenter à l'intérieur du médaillon districtuel en cause, une agglomération de roches (de sel?) au premier plan, flanquée des deux côtés, par des forêts de sapins et de la végétation. Le projet Grecianu de 1890 va reprendre l'aspect des armes du district de Bacău figurés sur le sceau de 1837 de Michel Sturdza, de sorte qu'il reproduira la pyramide de roches de sel posées d'une manière symétrique, l'une sur l'autre¹⁵², mais cette fois, sans terrasse. La montagne géométrique de sel ne sera pas adoptée sur les insignes districtuels ultérieurs, car l'atlas de 1903 présentera dans l'écu aux armes de Bacău trois pics escarpés, avec quelques sapins sur leurs flancs et une terrasse de roches, les cahiers de classe du début de notre siècle vont figurer le nommé district par une agglomération de rochers de sel, en quelque sorte ressemblante à celle se trouvant sur la lithographie de 1860 de Partenie, mais sans posséder des sapins et de la végétation sur ses flancs; enfin, dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, l'écu districtuel en question reproduira l'aspect du paysage montagneux représenté dans la carte de 1865 de l'atlas Pappasoglu.

14. Le district de Roman. L'emblème de ce district moldave est illustré dans le sceau du Divan de cette principauté (1806—1812) sous la forme d'une plante aux feuilles allongées et disposées en éventail, posée sur une terrasse. Dans les armoiries de 1817 de Charles Callimachi, le médaillon à l'emblème de Roman renfermera trois plantes accostées, avec des feuilles et des fleurs, le tout sur une terrasse végétale. Le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo va figurer le même district par une plante à la tige feuillée, bifurquée et terminée à chacune de ses extrémités par une fleur, le tout sur une terrasse à verdure¹⁵³. L'insigne de 1837 de Michel Sturdza symbolisera l'unité administrative-territoriale en question par trois fleurs (aux tiges feuillées), accostées et sans terrasse. A partir de la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, dans le médaillon de Roman va paraître une représentation de plantes céréales qui sera adoptée en unanimité par tous les insignes districtuels ultérieurs de cette unité administrative-territoriale; il s'agit, en effet, de l'emblème composée de trois épis de blé, posés (plus ou moins) en éventail et flanqués de deux buissons fleuris, le tout sur une terrasse d'herbe. La lithographie de 1860 d'Antohi Partenie, l'atlas Pappasoglu (1864), ainsi que la chromolithographie de 1874 vont de même reproduire à l'intérieur du médaillon du district respectif, trois épis de blé posés en éventail au milieu de leurs feuilles, sur une terrasse végétale et sur un fond de champ de blé (fauché ou pas). Le projet d'armoiries de 1890 de Ștefan D. Grecianu préconisera, en but de symboliser le territoire en cause, trois épis de blé (aux tiges feuillées), posés en pal, l'un sur l'autre¹⁵⁴. Ce projet ne sera pas adopté, car sur toutes les autres représentations ultérieures des armes du district de Roman, la position des trois épis de blé reviendra à celle en éventail (sans terrasse dans l'atlas de 1903, avec le sol figuré dans l'écu, rempli d'une végétation dense sur le verso des cahiers de classe du début de ce siècle, ainsi que dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain).

15. Le district de Neamț sera symbolisé sur le sceau du Divan de la principauté de Moldavie (1806—1812) par un cerf passant, sur une terrasse; la représentation de cet animal comme emblème du district en question se perpétuera également sur les insignes héraldiques de 1817 (Charles Callimachi), 1819¹⁵⁵ (Michel Soutzo) et 1837 (Michel Sturdza) analysés plus

¹⁵² *Ibidem*, p. 147, no. 2, ainsi que le tab. A, annexe à la même page, fig. 2.

¹⁵³ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 147, affirme que sur le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, les armes du district de Roman sont constituées „d'une tige de rose à deux fleurs”. Après avoir étudié la forme de la plante en question, nous ne considérons pas qu'il s'agit d'un rosier.

¹⁵⁴ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 149, no. 26 et le tab. C, annexe à la même page, fig. 26.

¹⁵⁵ Nous ne comprenons pas pour quelle raison, Const. Moisil, *op. cit.*, *ibidem*, prétend que le district de Neamț posséderait comme emblème sur le sceau d'Etat de 1819 de Michel Soutzo, „un chamois contourné”, quand autant sur cet insigne, que sur celui de 1817 de Charles Callimachi, l'animal représenté dans le médaillon districtuel en question, est un cerf dont les ramures sont parfaitement visibles.

haut, sauf que le quadrupède en cause, posé de même sur une terrasse, sera contourné et arrêté. La lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi remplacera le cerf du district de Neamț par une biche, toujours contournée mais passant et posée sur une terrasse d'herbe, tandis que la lithographie de 1860 de Partenie, ainsi que la chromolithographie de 1874 vont changer complètement l'espèce et la position de l'animal héraldique de l'emblème districtuel respectif, le transformant en un chevreuil posé usuellement (à dextre), arrêté sur un plateau rocheux, doté aussi de quelque végétation. L'atlas Pappasoglu (1865) attribuera au district de Neamț comme meuble principal une chèvre sauvage arrêtée à la lisière d'une forêt de sapins placée à sénestre, le tout posé sur une terrasse d'herbes. Le projet d'armoiries districtuelles proposé par Ștefan D. Grecianu en 1890 essaiera de reprendre l'ancienne représentation du cerf dans les armes de Neamț, figurant un tel animal posé d'une manière usuelle (à dextre), mais courant et sans terrasse.¹⁵⁶ Comme dans la plupart des cas, la proposition du nommé héraldiste ne sera pas adoptée, parce que sur les vestiges districtuels ultérieurs, paraîtra de nouveau soit l'image d'une biche arrêtée, posée sur une terrasse d'herbe (placée usuellement dans l'atlas de 1903, contournée dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain), soit celle d'un chamois passant, sur une terrasse remplie d'une végétation dense (verso des cahiers de classe du début de ce siècle).

16. Le district de Suceava. Le médaillon auquel on avait accordé une place prioritaire dans l'emplacement des emblèmes districtuelles moldaves sur le sceau, en usage de 1806 à 1812, du Divan de cette principauté (à cause du fait qu'il représentait le symbole du district dont le chef-lieu avait constitué jadis la première capitale du pays tout entier), a porté comme meuble principal un arbre doté d'un riche feuillage, au tronc flanqué de chaque côté par une initiale en caractères cyrilliques (à dextre un G, à sénestre un Y), l'arbre étant posé sur trois coupeaux herbeux. Dans les armoiries princières de 1817 de Charles Callimachi, les armes districtuelles de Suceava seront figurées par trois arbres (chênes?) accostés, au feuillage plus allongé (l'arbre central étant plus élevé que ceux des flancs), tous les trois posés sur une terrasse végétale dense. Le grand sceau de 1819 de Michel Soutzo, changera l'essence des trois arbres de l'emblème districtuel en question, qui sera composé cette fois de trois sapins, de même accostés (celui du centre plus haut), posés également sur une terrasse d'herbes. L'insigne en cristal de roche de Michel Sturdza (1837) va symboliser le district de Suceava par trois arbres (ayant l'aspect de peupliers) accostés, sur une terrasse végétale, image qui ne sera plus perpétuée par les vestiges ultérieurs d'héraldique districtuelle moldave; en échange, autant la lithographie de 1859 d'Alexandre Asachi, que celle de 1860 d'Antoî Partenie, l'atlas Pappasoglu (1865), ainsi que la chromolithographie de 1874 vont reprendre l'image des trois sapins accostés, constituant l'emblème du district de Suceava, sauf le fait que ces arbres auront les mêmes dimensions, étant posés sur une terrasse montagneuse. Le projet de 1890 de Ștefan Grecianu va maintenir dans les armes districtuelles en cause les trois sapins accostés devenus en quelques sorte traditionnels comme symbole de Suceava, à l'unique différence que leurs feuillages se superposeront partiellement, le sapin central étant plus haut que les deux autres et la terrasse absente (c'est pourquoi les arbres seront figurés arrachés).¹⁵⁷ L'atlas de 1903 représentera les trois sapins accostés de Suceava de nouveau sur une terrasse, le sapin central étant de même plus élevé que ceux des flancs, tandis que le même genre d'arbres, reproduits dans les armes du district en cause dans la composition de 1913 dédiée au culte du drapeau roumain, auront tous les trois les mêmes dimensions (étant également accostés et posés sur une terrasse végétale). Enfin, sur le verso des cahiers de classe du début du siècle, à cause d'une erreur de l'éditeur, l'écu à trois sapins accostés, tous de la même hauteur et posés sur une terrasse d'herbe dans un paysage montagneux, appartenant au district de Suceava, a été interveni à celui du district de Vlașca, représentant — comme on l'a déjà vu — les trois chênes accostés (v. fig. 55).

À la suite de l'analyse des armoiries des districts de la Moldavie, il est nécessaire, tout comme dans le cas de celles de la Valachie, d'énoncer quelques constatations générales qui vont fixer leurs caractéristiques d'ensemble, en vue de pouvoir tirer des conclusions nous facilitant l'étude plus détaillée de l'héraldique districtuelle appartenant à cette principauté. Ainsi, on doit diviser le matériel analysé en trois catégories, à savoir: a) armes districtuelles se trouvant sur les grands sceaux iconographiques datant de l'époque des règnes phanariotes; b) armes des districts fixées à la suite de la réglementation officielle, après 1831, de ce genre d'insignes; c) armes districtuelles créées plus récemment, à la veille de l'unification des deux principautés roumaines et aussi ultérieurement à cette période.

Dans la première de ces catégories, on doit placer les armes des districts moldaves dont l'apparition doit être placée — d'après notre opinion — dès la fin du XVIIIe siècle

¹⁵⁶ Ștefan D. Grecianu, *op. cit.*, p. 148, no. 21 et le t. b. B, annexe à la même page, fig. 21.

¹⁵⁷ Ibidem, p. 149, no. 29 et tab. C, annexe à la même page, fig. 29.

sur un sceau princier du type iconographique, car l'insigne du Divan de la Principauté de Moldavie (1806–1812) doté de médaillons aux emblèmes districtuels, laisse supposer, d'une manière très probable, l'existence d'un modèle toujours moldave, mais de facture princière, d'après lequel la composition héraldique mentionnée s'était certainement inspirée.¹⁵⁸ Le sceau princier prototype que nous supposons, a porté bien entendu les armes des 21 districts que la Moldavie possédait à cette époque; en tous les cas, une constatation qui s'impose dès le début — comme de même pour le cas semblable de la Valachie — se rapporte à la conception unitaire qui a présidé au choix des meubles des armes districtuelles de la Moldavie (généralement, ayant toujours comme thème principal la flore et la faune régionale), ce qui indique clairement l'initiative du pouvoir central princier qui a disposé à un moment donné, l'institution des armoiries, possédant ces caractéristiques, des districts de la principauté respective. On peut même affirmer qu'une influence dans ce choix semble très probablement être provenue de la Valachie, d'où un prince phanariote de la fin du XVIIIe siècle gouvernant également en Moldavie, aurait importé la pratique des grands sceaux d'Etat dotés d'emblèmes districtuels qui, depuis 1782, étaient devenus usuels dans la première de ces deux principautés. En comparant entr'eux les premiers vestiges moldaves aux armes districtuelles, il faut constater la qualité supérieure des images gravées sur le sceau du Divan de la Principauté en question (reproduit probablement d'après un modèle antérieur, tout aussi bien exécuté), par rapport à celle de beaucoup inférieure des armoiries de Charles Callimachi de 1817 et surtout encore moins artistique, du grand sceau de Michel Soutzo de 1819. Sur l'insigne du Divan moldave mentionné, les médaillons ont le contenu disposé d'une manière radiaire (tout comme la totalité des sceaux princiers d'Etat en usage de 1782 à 1858 en Valachie), tandis que la composition réalisée par Georges Asachi en 1817 et après elle, toutes celles du même genre qui ont paru en Moldavie jusqu'en 1859, présentent les meubles des emblèmes districtuels à l'horizontale, pouvant être regardés en ensemble sans réclamer la renversement de la composition héraldique respective pour distinguer aussi le contenu des médaillons placés dans le registre inférieur. Comme facture, l'aspect des armes des districts moldaves datant de l'époque phanariote ne va différer en essence, en rien à celui des armes du même genre de la période suivante, la seule discrimination qu'on pourra faire entre ces deux catégories consistant seulement dans l'établissement définitif et en principe immuable des armoiries districtuelles appartenant à la seconde de ces catégories (par leur institution officielle due à l'article spécialement prévu en ce sens du Règlement Organique, ainsi qu'au parchemin de Michel Sturdza qui précisait l'aspect et l'usage de ces insignes), fixations qui allait rendre impossibles après 1831, les fluctuations des meubles des médaillons districtuels moldaves, constatées assez fréquemment durant l'époque antérieure.

Relativement à la seconde catégorie d'armoiries des districts de la même principauté, on peut affirmer que des dates et des détails bien précis concernant autant leurs éléments constitutifs, que leur emploi courant, peuvent nous être fournis d'une manière exhaustive par le décret princier de Michel Sturdza déjà mentionné, par lequel les armes districtuelles moldaves avaient été officiellement instituées. Vu que la consultation de ce document tellement intéressant ne nous a pas été possible, nous allons nous limiter uniquement à l'énonciation de quelques considérations générales qui vont souligner que l'établissement stricte des armoiries des unités administratives-territoriales en cause, n'a pas entraîné des modifications substantielles dans la forme et la facture de ces insignes, la tradition des représentations héraldiques districtuelles moldaves, usuelles jusqu'alors, étant en grande mesure conservée; ainsi, l'aspect de ce genre d'armes va se perpétuer généralement presque identique autant dans la période du Règlement Organique, que dans celle antérieure à l'Union des principautés roumaines et aussi bien plus tard, la seule différence consistant dans la modernisation graduelle du style dans lequel seront reproduits les anciens emblèmes bien connus de chaque district du territoire moldave. De même, faisant abstraction du sceau de 1837 de Michel Sturdza (gravé, comme on a pu le constater, par un artisan étranger — en espèce parisien — du tout familiarisé à l'héraldique districtuelle moldave), nous allons nous rapporter uniquement aux compositions armoirées autochtones, à savoir celles de 1859, de 1860 et de 1866 (respectivement d'Alexandre Asachi, d'Antohi Partenie et du commandant Dèmètre Pappasoglu), dans lesquelles les médaillons — ou bien les cartouches — districtuels, conservant presque intégralement les meubles devenus traditionnels de chaque unité administrative-territoriale représentée, vont reproduire d'une manière nouvelle, plus libre, moins rigide, ayant quelque fois même des prétentions artistiques, les éléments héraldiques dont les anciens insignes de ces districts étaient dotés.

¹⁵⁸ Le phénomène se produira plus tard, en 1815, aussi dans le sens contraire, le prince Charles Callimachi ordonnant au Divan du pays (le dernier s'adressant à son tour à Georg's Asachi) d'établir de nouvelles armoiries princières entourées des armes des districts de la Moldavie, composition héraldique dont le modèle a été le sceau même du Divan de cette principauté (employé de 1806 à 1812 et ultérieurement encore par cette haute autorité d'Etat).

Enfin dans la dernière catégorie d'armoiries, en espèce celles créées de toutes pièces, soit dans la période antérieure à l'Union des principautés roumaines, soit plus tard, il faut incorporer celles résultées à la suite d'une division administrative supplémentaire du territoire appartenant à la Roumanie moderne, ou après la réincorporation au pays de certains régions.

Après l'analyse détaillée des armoiries districtuelles de la Roumanie d'avant la première guerre mondiale, il faut également suivre l'évolution des armes municipales de quelques villes situées à l'intérieur du même territoire. On se rappelle que dans la période du Règlement Organique, grâce à la réorganisation des centres urbains à la suite de la fondation des nouveaux organes municipaux dirigeant le sort de ces unités administratives-territoriales, va se produire aussi la réapparition des sceaux des villes, insignes tombés en désuétude au XVIIIe siècle, spécialement dans les grands établissements (tels que Bucarest et Jassy), dans lesquels l'autorité princière avait gagnée une prépondérance absolue. Les sceaux municipaux s'étaient maintenus d'une manière sporadique dans quelques centres urbains plus périphériques, où les anciennes institutions citadines dirigeantes ont pu être soit conservées, soit remplacées par des nouvelles (comme par exemple les „épitropies“ de certaines villes moldaves de cette époque), malgré leur efficacité suffisamment limitée.¹⁵⁹

La réapparition au XIXe siècle des sceaux des grands centres urbains de Valachie et de Moldavie a du poser évidemment le problème des éléments symboliques — emblématiques ou héraldiques — devant figurer sur les respectifs insignes municipaux. Dans une phase initiale, ces centres avaient adopté sur leur sceaux soit les armoiries de la principauté respective, soit celles du district sur le territoire duquel ils se trouvaient (étant souvent le chef-lieu même de ces unités administratives territoriales), pour que plus tard, ils se créent des armes propres leur servant en exclusivité comme insignes municipaux.

Les établissements urbains secondaires, qui ont réussi, d'une manière sporadique, à conserver à travers le XVIIIe siècle leurs anciens emblèmes, ont procédé à l'époque du Règlement Organique soit à la réactualisation de ces insignes antérieurs en les modernisant, soit au remplacement des symboles sigillaires municipaux d'antan (surtout ceux ayant un caractère hagiographique) par des emblèmes ou des armes nouvelles, adoptées avec l'assentiment — tacite ou exprès — de l'officialité et de la population locale.

Enfin, les villes, récemment élevées au statut urbain, qui évidemment ne possédaient pas encore un insigne héraldique spécifique, faisant usage seulement des armoiries districtuelles respectives, se sont créées des armoiries municipales propres, les représentant dorénavant en exclusivité.

N'étant pas aisé d'analyser en totalité les insignes des villes valaques et moldaves parues au XIXe siècle dans les circonstances ci-dessus mentionnées, nous allons nous limiter uniquement à l'étude, à titre d'exemple, d'un nombre de pareils symboles armoriés appartenant à quelques centres urbains faisant partie de chacune des trois catégories citées.

Ainsi, commençant par la ville de Bucarest, il faut préciser que dans une phase préliminaire à l'apparition du premier sceau municipal de 1831, quelques institutions dirigeantes de cette capitale — comme par exemple la police urbaine, ou la „dvornitchie“ de la ville — ont possédé d'insignes propres, soit ayant un caractère héraldico-hagiographique (voir le drapeau de 1822 de la police municipale, v. fig. 59), soit emblématique (voir le sceau de 1828 de Constantin Cantacuzène „dvornic“ de la ville¹⁶⁰); toutefois, ce fut seulement au moment de la création du premier insigne officiel du Conseil municipal de la ville de Bucarest (v. fig. 60), qu'on s'est posé le problème du choix d'un élément qui devait représenter d'une manière symbolique la ville. Et par ce que celle-ci n'était pas seulement le chef-lieu du district d'Ilfov, mais aussi la capitale de la Valachie, les édiles de ce centre urbain ont décidé, jusqu'à l'établissement du meuble caractéristique, en exclusivité bucarestois, de représenter sur le sceau en question, l'emblème même de la principauté valaque de cette époque, à savoir l'aigle croisée et couronnée, tenant dans ses serres les attributs du pouvoir souverain. Ainsi, à partir de 1831, tous les insignes municipaux (même ceux appartenant à des autorités communales subordonnées à celle centrale¹⁶¹), ont arboré l'oiseau héraldique de la Valachie, en différentes variantes de représentation — en position usuelle ou contournée, avec ou sans les attributs souverains dans les serres, accompagné ou pas de trophées etc. — cette situation durant jusqu'en 1859 quand, avec le remaniement des armoiries d'Etat, on a fait usage cette fois, des armes des Principautés-Unies (les écus accolés de la Moldavie et de la Valachie) et cela jusqu'en 1862. A peine à cette date, les autorités centrales de la ville ont établi un sceau municipal figurant un personnage féminin (symbole de la Capitale Bucarest), portant sur la tête une

¹⁵⁹ V. aussi Emile Virtosu, *De la sigillographie de la Moldavie et de la Valachie*, p. 450.

¹⁶⁰ Pour des précisions supplémentaires, v. la présente étude, note 40.

¹⁶¹ Par exemple, les sceaux des cinq couleurs (secteurs) de la ville de Bucarest ou les sceaux et les en-têtes des autorités policières de la Capitale, ou les services annexes de la mairie du même centre urbain etc. etc.

couronne murale à cinq tours, drapé dans un péplum, tenant dans sa dextre une balance et dans sa sénestre une corne d'abondance d'où sortent des fleurs et des épis de blé et assis sur une chaise posée sur une terrasse (v. fig. 61). La figure allégorique de 1862 ne persistera pas longtemps comme emblème de la ville, parce que deux ans plus tard, le prince Cuza lui-même, à la suite du rapport de Michel Kogălniceanu en qualité de ministre de l'Intérieur, établira d'autres armoiries à la Capitale des Principautés-Unies, à savoir l'image de saint Démètre (devenu le patron de Bucarest au XVIIIe siècle) chargeant un écu d'azur, timbré d'une couronne murale, également à cinq tours et soutenu à dextre par un berger accompagné d'un chien (symbolisant le pâtre Bucur, le fondateur légendaire de la ville) et à sénestre par un héraut portant les armes du pays (rappelant la position de résidence princière de ce centre urbain). Après une période de multiples variantes des armoiries chargées du saint mentionné, représenté par exemple en 1865 en posture équestre¹⁶² (v. fig. 62), les armes municipales bucarestoises vont se stabiliser enfin en 1868, lorsque le Conseil communal de la ville va fixer définitivement l'aspect de cet insigne qui sera dorénavant figuré par saint Démètre, pédestre, vu de front, une croix dans sa dextre et une lance dans sa sénestre (v. fig. 63); ce type d'armoiries établi à la date mentionnée, a persisté sans changements jusqu'en 1930¹⁶³. Les différentes modalités de représentation du personnage chargeant comme meuble principal l'écu aux armes municipales de la capitale de la Roumanie, écu accompagné également d'un listel avec la devise: „Patria și dreptul meu” (La patrie et mon droit), n'auront train qu'à quelques détails non-essentiels, qui n'affecteront en rien l'aspect général, constamment conservé, des ces armoiries bucarestoises à partir du moment de leur création (1868) et jusqu'au début de la quatrième décennie de notre siècle¹⁶⁴.

La ville de Jassy. Figuré sur les sceaux municipaux dès le XVIIe siècle, l'emblème de la ville de Jassy a représenté un cheval contourné, passant, surmonté d'une couronne princière pour rappeler, bien sûr, la position de résidence de la principauté de Moldavie de cet important centre urbain. Tombé en désuétude au moment du déclin accentué de l'autorité des organes dirigeants de la ville, le symbole en question sera repris au XVIIIe siècle par le district de Jassy, dans les armoiries duquel, ultérieurement, il se conservera d'une manière constante. Au XIXe siècle, au commencement de la période du Règlement Organique, lorsque les centres urbains seront réorganisés dans les deux principautés danubiennes, la ville de Jassy, récupérant son autonomie municipale d'antan, aura également besoin d'armes distinctives de ses autorités dirigeantes pour figurer sur les en-têtes, les sceaux, les estampilles et autres insignes de ces autorités. Comme dans le cas de Bucarest, l'édilité jassiotte va faire appel toujours aux armoiries du pays, le premier insigne municipal, crée en 1833, de ce centre urbain, étant constitué par un écu, timbré d'une couronne princière ouverte (du type Asachi¹⁶⁵), dans lequel sera représenté un rencontre d'aurochs, à une étoile à six rais entre les cornes (qui est de Moldavie, mais sans aucune des indications usuelles d'émaux), le tout posé sous un manteau de pourpre bordé et doublé d'hermine. En 1834, lors de la création de l'Ephorie de la ville de Jassy, nous allons constater l'apparition et l'usage en parallèle de deux insignes sigillaires de cette nouvelle autorité municipale, à savoir: a) un premier sceau toujours aux armes de la principauté moldave (mais dans la forme courante pendant le règne de Michel Sturdza, c'est à dire le rencontre d'aurochs accolé au lion des armoiries familiales du prince régnant), le tout inclus dans un écu timbré d'une couronne princière et ayant comme supports deux dauphins affrontés¹⁶⁶; b) un second sceau qui va conserver au premier champ (d'azur) de l'écu municipal coupé, le rencontre d'aurochs du pays moldave, mais qui

¹⁶² V. au Musée d'Histoire du Municipie de Bucarest, Exposition numismatique (salle II, vitrine 3), l'adresse no. 4298 du 27 avril 1865 du Maire de Bucarest, ayant un en tête aux armoiries de cette ville représentées par saint Démètre à cheval, chargeant un écu d'argent (?), timbré d'une couronne murale à cinq tours et possédant comme tenants, à dextre un homme en habit rustique (probablement le berger Bucur, le fondateur légendaire de la ville et à sénestre un page princier (rappelant la qualité de capitale du pays du respectif centre urbain).

¹⁶³ D'ailleurs aussi ultérieurement à cette date, en espèce pendant le période 1930 - 1948, saint Démètre en posture pédestre et portant les attributs connus, continuera à figurer, cette fois en champs de gueules, dans l'écu posé sur l'estomac de l'algie couronnée, croisée et tenant dans ses serres les attributs souverains dont est chargé l'écu d'azur du municipie de Bucarest, crée en 1930 par la Commission Consultative Heraldique.

¹⁶⁴ Pour l'historique détaillé des armoiries municipales de la ville de Bucarest au XIXe et au XXe siècles v. l'étude de Dan Cernovodeanu: *Contributions à l'étude des armoiries du municipie de Bucarest au XIXe et au XXe siècles*, cité antérieurement, p. 159 - 176.

¹⁶⁵ L'insigne en cause a été exécuté par Georges Asachi dans son atelier lithographique et imprimé sur les bulletin⁹ (lors des élections de 1833) des membres du Conseil municipal de Jassy, cf. à G. Ungureanu: *Le sceau de la ville de Jassy au XIXe siècle*, p. 80, fig. 2. En ce qui concerne la couronne du type Asachi, par ce terme on entend dans l'héraldique roumaine un genre de couronnes princières (ouvertes ou fermées) créées par Georges Asachi et figurées dans ses lithographies et dans ses ouvrages artistiques de facture romantique, dans lesquels on remarque l'influence du style byzantin ainsi qu'une adaptation du type de couronne en usage sur les fresques d'églises représentant les anciens voivodes roumains.

¹⁶⁶ Arh. St. Jassy, coll. Documents, 753/0, cf. à G. Ungureanu, *op. cit.*, p. 89, fig. 7.

réintroduira au second, d'argent, le vieux emblème de Jassy, à savoir un cheval, mais cette fois en position usuelle (à dextre) et courant. L'écu en amande (du type normand) est timbré d'une couronne sui-generis (à cinq perles dont celles du centre, surmontée d'un globe crucifère) et ayant également comme supports deux dauphins affrontés¹⁶⁷ (v. fig. 64). Ultérieurement, le type du sceau aux armes princières de Michel Sturdza s'imposera en exclusivité, remplaçant l'insigne contenant le cheval jassiot, parce qu'en 1840 nous constaterons l'apparition d'un nouveau sceau municipal¹⁶⁸ doté d'une représentation semblable à celle figurée sur le premier des deux insignes ci-dessus mentionné, sceau qui sera employé par l'Ephorie de la ville de Jassy jusqu'en 1849 quand le nommé prince quittera le trône. Dès 1845, Georges Asachi avait proposé à la municipalité jassiot un projet d'armoiries de la capitale de la Moldavie¹⁶⁹, sollicitation qui trouvera un écho favorable à peine en 1851, lorsque l'édilité de la ville va recourir aux services de l'érudit en question, ainsi qu'à ceux de l'archéologue Georges Seulescu, en vue de l'établissement d'un nouveau insigne héraldique de ce grand centre urbain.¹⁷⁰ L'emblème municipal crée en 1851, réalisé à la suite du jointement des projets des deux érudits cités, représentera une tour crénelée surmontée d'une tête de bison ayant une étoile entre les cornes (éléments suggérés par G. Seulescu), tour flanquée par deux dauphins affrontés (dont la forme et la position avaient été indiqués par G. Asachi) v. fig. 65; le symbole respectif de la ville de Jassy persistera sous cet aspect durant tout le reste du XIXe siècle, malgré les quelques menus changements non-essentiels, parmi lesquels le seul méritant à être relevé, consistera en l'inclusion de la tour crénelée dans un écu timbré d'une couronne murale (v. fig. 66). Cet insigne restera en usage également pendant notre siècle jusqu'en 1930, lorsque la Commission Consultative Héraldique modifiera de nouveau les éléments constitutifs des armes municipales jassiotes. Toutefois, nous signalons encore l'apparition sporadique de l'ancien emblème traditionnel de la ville de Jassy représentant le cheval (contourné et passant) sur un sceau de la municipalité de ce centre urbain datant de 1862 (v. fig. 67), emblème qui disparaîtra rapidement après cette date à cause de l'opposition qui lui sera faite par plusieurs personnalités moldaves marquantes, parmi lesquelles tout d'abord Michel Kogălniceanu.¹⁷¹

La ville de Focșani présentera une apparition et une évolution spéciale de ses armoiries municipales, vu que ce centre urbain, placé sur la frontière entre les deux pays roumains, a possédé une double administration dirigeante, une pour la portion de la ville située sur le territoire de la Valachie (Focșani valaque) et l'autre pour celle se trouvant sur le territoire de la Moldavie (Focșani moldave).¹⁷² Au moment de la réorganisation urbaine dans les deux principautés roumaines et la création d'organes municipaux propres, conformément aux dispositions prévues en ce sens dans le Règlement Organique, l'Ephorie de la ville de Focșani (moldave) fera usage en 1834 d'un sceau exclusif, sur lequel, d'après le modèle inauguré par celui de la ville de Jassy la même année, seront gravées les armoiries d'Etat, c'est à dire les insignes princiers de Michel Sturdza¹⁷³ mentionnées ci-dessus. Par malheur, aucun vestige sigillaire datant de cette époque et appartenant à la municipalité de la ville valaque de Focșani n'a pas été conservé, mais il est à supposer que ce centre urbain, n'ayant pas d'emblème propre, a du arborer celui du district de Rimnicu-Sărat sur le territoire duquel il se situait. Nous présumons qu'après 1849, les édiles de la ville moldave de Focșani ont adopté également, pour des raisons semblables, les armoiries du district de Putna. En tous les cas, en

¹⁶⁷ Ibidem, coll. Docum., 586/15, cf. ibidem, p. 88, fig. 6. Pour les autres détails concernant ce sceau, ainsi que le précédent, v. la présente étude, note 41.

¹⁶⁸ Gh. Ungureanu, ibidem, p. 90, fig. 8.

¹⁶⁹ Arh. St. Jassy. doc. 0998, op. 2320, no. 1772 et un dessin, cf. Emil Vîrtosu: *Notes et discussions sigillographiques*. S.C.N., III, 1900, p. 526.

¹⁷⁰ V. l'adresse no. 148 du 20 janvier 1851 de l'Ephorie de la ville de Jassy à G. Asachi par laquelle l'autorité municipale en question sollicite le concours de cet érudit en vue de l'élaboration d'un projet d'armoiries pour la capitale de la Moldavie; Asachi va répondre le 16 février de la même année, envoyant le projet demandé. Une semblable sollicitation avait été adressée à la même date par l'Ephorie jassiot aussi à l'archéologue Georges Seulescu qui va également envoyer un projet en ce sens le 12 février 1851 (cf. N.A. Bogdan: *La ville de Jassy jassiot et aujourd'hui. Esquisses historiques et administratives...*, Iasi, 1904, p. 26, ainsi que G. Ungureanu, op. cit., p. 90-91 et fig. 9 et 10).

¹⁷¹ Cf. *'Une erreur historique'*, article polémique de César Bolliac paru dans son journal *'Buciumul'* (Le Bucuin), I, 1893, no. 66 (du 27 juillet), p. 262, étant écrit pour combattre les affirmations faites dans une correspondance de Jassy, publiée dans le journal *'Românul'* (Le Roumain), VII, 1883, no du 25 juillet, p. 1-2, où il est question d'une protestation de Michel Kogălniceanu et des dirigeants administratifs de cette ville, contre un essai de modification des armes municipales jassiotes à ce moment, par la réintroduction de l'ancien emblème représenté par le cheval.

¹⁷² La ville de Focșani, rappelée comme étant un bourg dans des documents du XVIe siècle, a connu, à cause de sa position géographique située dans la zone de frontière des deux principautés roumaines, un développement simultané de la double municipalité dont elle était formée, administrations ayant chacune sa population, son territoire distinct et étant dirigées séparément par les autorités valaques et moldaves, d'un côté et de l'autre de la ligne de démarcation entre les deux pays, ligne qui traversait d'un bout à l'autre le centre de cette ville (cf. à Dimitrie F. Calan: *L'histoire de la ville de Focșani*, Focșani, 1906, p. 32-33).

¹⁷³ Ibidem, p. 232-233, fig. 1.

1862 seront signalés les sceaux — portant gravée cette date — des deux municipalités de Focșani sur lesquels on retrouvera le cheval de Rîmnicu — Sărat (sur l'insigne de la ville valaque, v. fig. 68) et le dieu Bacchus assis sur un tonneau et soutenant de ses deux mains deux grappes (sur le sceau de l'édilité de la ville moldave, v. fig. 69), cette représentation constituant des d'armes probablement une variante créée spécialement pour la municipalité de Focșani, vu que dans les armes districtuelles de Putna, le dieu du vin tient usuellement dans ses mains, des coupes, des verres ou des bouteilles. Conformément aux affirmations¹⁷⁴ du professeur Dîmătreș Caian (l'auteur en 1906 d'une appréciée monographie de la ville de Focșani), ce centre urbain a possédé en 1859, au moment de l'Union des deux principautés roumaines, un sceau commun gravé à l'inscription „Principatele Unite” (Principautés-Unies) accompagné des écus accolés aux armes des deux pays¹⁷⁵; malgré toutes nos investigations nous n'avons retrouvé nulle trace d'un tel insigne ou de son empreinte. Nous considérons possible l'existence d'un sceau pareil, toutefois pas à la date indiquée par l'auteur cité, mais plus tard, après 1862, lors de l'union définitive de la Valachie et de la Moldavie à la suite de la suppression de l'union personnelle et de l'unification des deux gouvernements de Bucarest et de Jassy en un seul, ayant le siège dans la première de ces deux capitales. En effet, à cette époque, les autorités centrales avaient disposé que le sceau de la ville de Focșani devra porter comme emblème deux femmes (symbolisant la Valachie et la Moldavie) se serrant les mains et arborant la devise: „Unirea face puterea” (l'Union fait la force). Le même professeur Caian affirme dans l'ouvrage mentionné que la municipalité (réunie) de la ville de Focșani n'a jamais fait usage de ce type de sceau qui, en échange, a constitué l'insigne exclusif de la garde civique de ce centre, autant sur le sceau (v. fig. 70), que sur le drapeau (datant de 1867, v. fig. 71)¹⁷⁶ de cette formation de milice urbaine. Il faut également signaler que, durant la période 1859—1862, la ville de Focșani a été le siège de plusieurs autorités supérieures centrales des Principautés-Unies (telles que la Commission Centrale, la Cour Suprême de Justice etc.), raison pour laquelle le centre urbain en cause a constitué la seule ville ayant le droit de porter la devise „l'Union fait la force”, tandis que toutes les autres municipalités des deux pays réunis, y compris Bucarest et Jassy, ont fait invariablement usage de la devise: „Patria și dreptul meu” (La patrie et mon droit).

Quoique en 1862 et ensuite en 1867, les autorités centrales qui avaient décidé l'unification des deux villes de Focșani en un centre urbain unique, avaient également établi pour la nouvelle ville réunie, des armoiries municipales figurant le symbole de l'Union des deux principautés roumaines personnifiées par les deux femmes se donnant la main¹⁷⁶ (scène pouvant être interprétée, le cas échéant, aussi comme une allusion à la fusion des deux villes, valaque et moldave), néanmoins la municipalité de Focșani, cédant à la garde civique de la ville cet emblème, conservera sur ses insignes ultérieurs, les armes du district de Putna (Bacchus assis sur un tonneau),¹⁷⁷ renonçant au cheval de Rîmnicu Sărat, certainement à cause du fait que la ville valaque de Focșani avait été englobé dans le territoire du nommé district moldave dont le chef-lieu était depuis longtemps la ville de Focșani de Moldavie. L'insigne municipal figurant le dieu Bacchus assis sur un tonneau sera porté par cette ville jusque pendant la quatrième décennie de notre siècle, lorsqu'il sera à peine alors remplacé par la Commission Consultative Héraldique par d'autres symboles.

La ville de Brăila délivrée de la domination ottomane et rétrocédée à la Valachie avec tout le territoire environnant comme suite de la paix d'Andrinople (1829), n'a évidemment jamais possédé un insigne municipal quelconque du temps où elle était la résidence de la „raia” turque du même nom. Une fois revenue au sein de l'administration valaque, cette ville, dont les organes dirigeants avaient été créés lors de la réorganisation des centres urbains moldo-valaques à l'époque du Règlement Organique, va s'octroyer un insigne municipal propre, suivant l'exemple de ses autorités districtuelles qui, à partir de 1834 avaient arboré — nous rappelons — une nef à trois mâts naviguant sur des vagues et surmontée d'une balance aux plateaux en équilibre. La municipalité de la ville de Brăila, renonçant à la balance, conservera le bateau fluvial (symbolisant le port de cet établissement urbain), bateau qui sera représenté placé en dessous d'une aigle valachique (voulant évoquer le remplacement de l'ancienne domination ottomane par celle valaque), croisée et couronnée, le vol abaissé

¹⁷⁴ Ibidem, p. 233.

¹⁷⁵ V. la collection de drapeaux du Musée Militaire Central de Bucarest. La reproduction en couleurs de ce drapeau, v. gen. P. V. Năsturel: *Letendard, les armoiries de la Roumanie, les insignes princiers les trophées*. Buc., 1903, pl. entre les pages 100 et 101, fig. 34.

¹⁷⁶ V. le Journal du Conseil des Ministres, publié dans le Moniteur Officiel du 14 mars 1862 (cf. à D. Caian, op. cit., p. 2), ainsi que le décret du 7/19 octobre 1867, cf. à Jean C. Filitti: Rapport du Président de la Commission Consultative Héraldique adressé au Ministre de l'Intérieur sur l'activité de la Commission (de 1921 à 1938). Buc., 1938, texte en mss., p. 16. Bibl. Acad. R.S.R., Mss., Archive I. C. Filitti, A. 2036.

¹⁷⁷ D. F. Caian, op. cit., ibidem et p. 233.

et le corps et la queue contournés, ainsi que nous le constatons sur le sceau de 1836 du „Magistrat de la ville de Brăila“ (v. fig. 72); quant au navire, il ne sera plus un simple voilier, mais un bateau à vapeurs, naviguant à sénestre, doté d'une cheminée d'où sortent des flammes, à un mât pourvu d'une voile gonflée et de multiples cordages attachés au mât de la proue et ayant à la poupe un fanion flottant et une ancre¹⁷⁸; l'aspect de ce navire nous rappellera celui des armes du district du même nom, ressemblant comme forme et position et placé dans le cadre ornamental des diplômes princiers en usage de 1834 à 1848 (v. fig. 36), ainsi que plus tard, dans l'atlas du commandant Pappazoglu (1863). L'emblème municipal de Brăila à l'aigle valachique et au bateau fluvial, va se maintenir comme symbole de cette ville portuaire, autant sous la domination de la principauté de Valachie, que sous celle (après 1859) de la Roumanie, jusqu'au remaniement des insignes de ce centre urbain effectué par la Commission Consultative Héraldique dans la quatrième décennie de notre siècle.

La Ville de Pitești sera signalée comme ayant un insigne municipal pourvu d'un emblème propre, à peine en 1848, à l'occasion des événements révolutionnaires déroulés durant cette année, lorsqu'on lui avait octroyé le droit d'arborer, figurant sur ses armes, un personnage féminin, habillé en costume national roumain, symbolisant la Liberté¹⁷⁹. Antérieurement à cette date, le respectif centre urbain avait fait usage sur ses sceaux municipaux, de l'aigle du district d'Argeș (dont il était devenu le chef-lieu, après le déclin de la ville du même nom), aigle représentée en différentes hypostases, comme par exemple sur le sceau du „Magistrat de la ville de Pitești“, appliqué sur un acte de 1846¹⁸⁰, dans lequel l'oiseau héraldique, croisé, vu de profil, contourné, au vol éployé et tenant dans son bec une balance, sera perché sur un arbre posé sur une terrasse et flanqué de deux branches feuillées (v. fig. 73). Ultérieurement à la révolution de 1848, la ville de Pitești portera sur ses différents insignes municipaux, soit l'aigle districtuelle, soit celle de la Valachie même, ainsi qu'on pourra le constater sur un sceau de 1860 sur lequel l'aigle croisée de cette principauté sera figurée contournée et couronnée ayant le vol abaissé et tenant dans la serre dextre un cimenterre et dans celle sénestre une masse d'armes¹⁸¹. La présence de l'aigle du district d'Argeș ou celle de la Valachie sur les armes municipales de Pitești va se maintenir jusque pendant notre siècle sur les divers insignes (sceaux, en-têtes, estampilles etc.) de l'édilité de cette ville.

La ville de Cîmpulung (Muscel) a fait usage, comme on l'a déjà vu, d'un sceau municipal dont le prototype, datant du XIVe siècle et renoué pendant la première moitié du XVIIe, a été employé pendant des générations successives de dirigeants de cet ancien centre urbain roumain. L'insigne respectif, hors d'usage vers la fin de la première moitié du XIXe siècle (1838)¹⁸² a été ultérieurement remplacé par des plus récents, reproduisant les armoiries du district de Muscel, telles qu'on les avaient figurées dans les représentations héraldiques plus modernes, réalisées à cette époque; comme exemple on pourra entre autres, citer le sceau de 1862 de la „Municipalité de la ville de Cîmpu-Lung“ (sic) (v. fig. 74), appliqué à l'encre verte sur une attestation datant de 1866, délivrée par le maire de cette ville¹⁸³, dans laquelle l'aigle de Muscel, en position usuelle (à dextre), le vol clos, la tête et le bec tendus, est assise sur une branche d'arbre ayant plusieurs ramifications feuillées, aspect qui se perpétuera dorénavant sur tous les insignes municipaux courants, à partir de cette époque et jusque pendant notre siècle.

La Ville de Birlad. dont le vieux sceau, connu dès le XVIIe siècle, représentait, comme on l'a déjà vu, un soleil central (interprété quelques fois comme une roue de moulin) autour duquel sont disposés en cercle, trois poissons, intercalés chacun d'une étoile à huit rais (v. fig. 12), symbolisant le transport et le commerce de poisson, qui avaient, les deux, constitué les occupations prééminentes des citoyens de Birlad à cette époque¹⁸⁴, usera au commencement du XIXe siècle d'un autre insigne sigillaire oval (daté 1815¹⁸⁵), chargé d'une scène allé-

¹⁷⁸ Cet emblème du „Magistrat de la ville de Brăila“ de 1836, appliqué sous forme de sceau sur les documents d'époque, a été également figuré sur le frontispice de la revue *Les Annales de Brăila*, I, 1920, nos. 2-3 (mars-juin), numéros festifs à l'occasion de la commémoration du centenaire de la délivrance de cette ville de la domination ottomane.

¹⁷⁹ I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 17.

¹⁸⁰ v. la sentence no. 217 du 4 mars 1846 du tribunal de la ville de Pitești (dans la collection de documents de la famille Lerescu).

¹⁸¹ v. le sceau appliqué en noir de fumée sur un acte en date du 31 janvier 1861 (dans la même collection de documents mentionnée).

¹⁸² E. Virtosu: *De la sigillographie de la Moldavie et de la Valachie*, p. 492.

¹⁸³ v. l'attestation donnée par le maire de la ville de Cîmpulung le 1 mars 1866 et visée par le même dignitaire municipal sous le no. 308, le 3 mars de la même année (dans la collection de documents Dan Cernovodcanu).

¹⁸⁴ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 477.

¹⁸⁵ Le même auteur interprète (ibidem p. 478) le dernier chiffre de l'année 1815 comme étant un six, datant par conséquent le sceau en 1816, influencé, à coup sûr, du fait que le parchemin de l'établissement de l'„Epitropie“ du bourg de Birlad, a été émis par le prince régnant Charles Callimachi le 30 août 1816.

gorique composée de la manière suivante: à l'ombre de plusieurs nuages, entre trois arbres et une fleur, sur une terrasse située au bord d'une rivière dans les flots de laquelle nagent trois poissons, posés 2 et 1 (ceux du registre supérieur étant affrontés), est figuré un personnage féminin nu, tenant dans sa dextre une gerbe de verges et dans sa sénestre, un oiseau (aigle?) contourné, portant une croix dans son bec et ayant le vol abaissé¹⁸⁶ (v. fig. 75). Cette allégorie symboliserait, conformément aux affirmations d'Alexandre Papadopol-Callimah, la „dvornitchie de bourg” de Birlad (autorité municipale représentée par le personnage féminin cité), dont les frontières, du point de vue géographique et juridictionnel, s'étendaient à partir du fleuve de Siret (à la limite est de la Valachie, figurée par une aigle) et jusqu'au fleuve de Prut (région où jadis avaient habité les Coumans, rappelés par la gerbe de verges, interprétée par le nommé historien éventuellement aussi comme des flèches)¹⁸⁷. En usage jusqu'en 1860, le sceau municipal de 1815 du bourg de Birlad sera remplacé à cette date par un autre, très ressemblant (mais pas identique¹⁸⁸) au précédent, à savoir celui de "l'Epitropie de la propriété de la ville de Birlad", portant gravée la date de 1860. Sur ce nouveau sceau, la femme nue, dans la même position et le même décor, tiendra dans sa sénestre une aigle, cette fois-ci distinctement représentée, l'oiseau étant croisé et contourné; le nombre des arbres — de différentes dimensions — augmentera à six (la fleur n'étant plus figurée), les poissons du registre supérieur ne seront plus affrontés, mais contournés, tandis que le groupe de nuages, située plus ou moins latéral sur le premier insigne, va être placé sur le second, d'une manière symétrique, au centre, surmontant toute la composition allégorique¹⁸⁹. Les trois poissons nageant dans le cours d'eau, se trouvant dans le registre inférieur des deux sceaux ci-dessus analysés, proviennent évidemment des anciens insignes municipaux de la ville de Birlad (animaux aquatiques adoptés également dans les armes du district de Tutova) et symbolisant la rivière de Birlad et en même temps, le florissant commerce de poisson pratiqué de longue date par les habitants du bourg du même nom. Le sceau „de l'Epitropie” de la ville en question, en usage à partir de 1860, sera employé jusque pendant le siècle présent.

La ville de Galați a été symbolisée sur ses sceaux municipaux du XVIIe jusqu'au XVIIIe siècle par deux poissons contournés (v. fig. 13), emblème auquel l'édilité de ce centre urbain va renoncer au XIXe siècle en faveur de l'ancre au cordage enroulé autour de sa tige, élément provenant des armoiries du district de Covurlui. Ainsi, sur différents insignes des autorités communales de Galați, sera représentée une ancre, posée en pal à un cordage en torsade, enroulant en spirale sa tige, le tout étant inclus dans un écu timbré d'une couronne murale à quatre tours et accompagné de la devise bien connue „Patria și dreptul meu” (La patrie et mon droit), employée par toutes les villes de Roumanie à cette époque à l'exception de Focșani. Comme exemple en ce sens, nous allons faire mention de l'avers de la médaille frappée le 30 novembre 1869 à l'occasion de la consécration du premier drapeau de la garde civique de la ville de Galați (v. fig. 76), sur laquelle les armes municipales en question présenteront l'aspect décrit ci-dessus¹⁹⁰, armes qui vont se maintenir en usage jusqu'au remaniement intervenu durant la quatrième décennie du siècle présent.

La ville d'Alexandria s'inscrit dans la catégorie des villes relevées au statut urbain à peine dans la première moitié du XIXe siècle, ne possédant évidemment jusqu'alors aucun insigne communal en propre. Développé dans les premières décennies du siècle dernier et rehaussé au rang de ville au début du règne d'Alexandre Ghika (qui lui donna également le nom), ce centre sera bientôt dans la situation, après sa promotion parmi les établissements urbains de la Valachie, de s'octroyer un emblème municipal qui aurait pu être composé conformément à l'usage courant, soit des armoiries du district sur le territoire duquel il était situé, soit de celles de la principauté même. Les édiles d'Alexandria ne vont pas recourir pourtant à cette formule dont les autorités municipales des villes des deux

¹⁸⁶ Le sceau décrit, commenté et reproduit pour la première fois par Alexandre Papadopol-Callimah, *Notice historique sur Birlad*, 1880, p. 82–83, fig. 2.

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 84. L'interprétation donnée par l'auteur respectif au sceau décrit, nous semble être très plausible et nous ne souscrivons pas à la réserve accentuée avec laquelle elle est reçue par le prof. E. Virtosu, *op. cit.*, p. 478.

¹⁸⁸ Al. Papadopol-Callimah, *op. cit.*, p. 83, affirme d'une manière inexplicable que les armes gravées sur le sceau de 1860 de la municipalité de Birlad sont identiques à celles représentées sur le sceau de 1815, à l'exception de la légende inscrite en exergue. Reproduisant ces deux insignes sur la même page, il est bien bizarre que l'auteur en cause n'a voulu observer les petites différences, signales par nous, qui existent toutefois entre ces deux sceaux.

¹⁸⁹ V. la description et la représentation chez le même auteur, *Ibidem*, p. 83, fig. 3.

¹⁹⁰ V. le Musée d'Histoire du Municipie de Bucarest, l'Exposition numismatique, salle II, vitrine 0; la médaille en bronze possède un anneau qui indique que l'objet devait être porté attaché à un ruban. Le revers est gravé à l'inscription suivante (en exergue): „Ziua sfintirii primului drapel al guardiei civice din Galatz (Le jour de la consécration du premier drapeau de la garde civique de Galatz) et au centre sur trois rangées superposées: „30 /Novembre/ 1869” (Le 30 Novembre 1869).

pays roumains avaient fait usage d'une manière très fréquente, mais auront l'ambition de se créer un insigne héraldique exclusif; toutefois, ne voulant pas totalement ignorer les armes du district tutélaire, ils réaliseront un compromis entre les anciennes armoiries districtuelles de Teleorman (un agneau pascal passant) et un emblème inédit. Ainsi sur les divers sceaux ou en-têtes municipaux de la ville d'Alexandria, en usage à partir de la seconde moitié du XIXe siècle, ce récent centre urbain va arborer une représentation „sui-generis“ — inconnue jusqu'alors dans l'art héraldique courant, mais pourtant pas moins intéressante — composée d'un cheval auquel on devra appliquer l'épithète (inusité dans la science du blason) de „cheval pascal“; en effet, un tel quadrupède, passant, sur une terrasse, est figuré soutenant de son cou la hampe (posée en barre, allant jusqu'au sol et terminée à son extrémité supérieure par une croix) d'une bannière bicolore (divisée de manière longitudinale) flottant au vent. L'animal héraldique inédit est entouré des trois côtés par le listel ondé de la devise municipale usuelle: „Patria și dreptul meu“, en dessous de duquel sont placées deux mains qui se serrent (meuble appelé en héraldique „foi“) sortant des manches d'habits citadins masculins à manchettes blanches¹⁹¹ (v. fig. 77). Le „cheval pascal“ des armoiries de la ville d'Alexandria, constituant une innovation héraldique qui a contribué à l'enrichissement des représentations de ce genre de l'art du blason européen, s'est maintenu comme insigne municipal de ce centre urbain jusque pendant notre siècle.

La ville de Constanța a appartenu à la même catégorie des centres urbains qui se sont créés des armoiries municipales à peine pendant la seconde moitié du siècle dernier. Elevée sur l'âtre de l'ancienne cité greco-romaine Tomis (dont le nom fut changé en Constantiniana à l'époque chrétienne de l'antiquité, déchue plus tard en totalité, pendant la période de la migration des peuples), Constanța n'a jamais possédé un insigne municipal quelconque, cet usage étant totalement étranger des pratiques des autorités de ressort des vilayets de l'empire ottoman. Dans la période de la réorganisation et de la modernisation de l'ancienne ville, l'édilité de Constanța va inclure parmi ses réalisations aussi la création des armoiries de ce centre urbain en plein essor et ayant des velléités d'arriver le plus important port maritime de notre pays à cette époque. Ainsi, contaminée également par les armoiries du district de Constanța dont elle constituait le chef-lieu, cette principale ville de la Dobroudja arborera un emblème qui va représenter de même une nef, voguant à sénestre (mais à deux mâts, les voiles gonflées et portant un fanion flottant au sommet de chaque mât), se rapprochant d'un rivage sur lequel est érigé un haut phare, terminé par une terrasse ayant fixé au centre un drapeau également flottant au vent; près du phare, à sénestre, se trouve le commencement d'une digue maçonnée¹⁹² (v. fig. 78). Cette représentation héraldique appartenant à une ville qui désirait marquer d'abord sa position d'important port maritime du pays, persistera à partir de la fin du siècle dernier jusqu'à la quatrième décennie de notre siècle, lorsque la Commission Héraldique dotera ce centre urbain d'un autre insigne municipal (la déesse Fortuna).

Après cette analyse des emblèmes ou des armoiries — que nous avons considéré plus significatives — de quelques villes situées sur le territoire de la Valachie et de la Moldavie, ultérieurement des Principautés-Unites et finalement de la Roumanie d'avant la première guerre mondiale, nous estimons notre investigation dans le passé héraldique des districts et des centres urbains modo-valaques et puis roumains, comme étant achevée, passant maintenant à l'étude du même genre d'armes développées sur le territoire du troisième pays roumain: la Transylvanie.

TRANSYLVANIE (XIII-e-XIX-e siècles).

Les villes-cités et les villes médiévales de Transylvanie desquelles les Roumains soumis à une discrimination politique, furent exclus des siècles durant-établissements fondés d'ailleurs bien des fois sur l'emplacement d'anciennes villes ou castra romains de la Dacie,

¹⁹¹ V. l'en-tête imprimé sur l'adresse no. 816 du 31 mars 1906 de la Mairie de la ville d'Alexandria envoyé à Georges Gr. Cantacuzène (Président du Conseil des Ministres à cette date); le même acte possède, appliqué à l'encre de Chine rouge, l'estampille de la même autorité communale, portant un emblème semblable à celui imprimé sur l'en-tête mentionné, à deux différences près: a) la hampe de la bannière est soutenue par le sabot antérieur sénestre du cheval b) la bannière n'est plus bicolore, mais monocolore (l'acte se trouve dans la collection de documents Georges D. Floresco).

¹⁹² V. la reproduction (probablement d'après un en-tête municipal) de l'emblème de la ville de Constanța se trouvant comme ornement final à l'article de Ion-Marin Sadoveanu: *Constanța, suivant les traces des pierres et les souvenirs des hommes*. B. Gr., II, 1931, no. 2, p. 27.

ou sur des établissements slavo-roumains du haut moyen-âge — se sont développées surtout à partir du XIIe siècle. Ces villes-cités ou villes de Transylvanie ont joui d'un statut beaucoup plus favorable que celui des centres urbains de la Valachie et de la Moldavie cités plus haut, étant donné qu'un bon nombre de privilèges d'ordre politique, économique et juridique, ainsi que pour quelques unes, l'octroi de la qualité de villes royales (*civitas regia*), avaient permis à ces résidences une autonomie assez marquée, les menant à un essor rapide et durable.

Appréciant de bonne heure la valeur probatoire des sceaux, la population saxonne colonisée en Transylvanie surtout dans les villes, avait importé des régions d'origine la pratique sigillaire régionale et municipale, qui par la suite, s'était généralisée dans tout le pays, devenant l'objet de bien de privilèges royaux¹⁹³. Ainsi, on peut placer l'apparition des sceaux municipaux des centres urbains de Transylvanie à partir de la fin du XIIIe siècle et au commencement du XIVe, mais bien des fois, et cela surtout dans le cas des villes d'origine saxonne, ces sceaux ont été au début communs à ceux des sièges fondés sur le territoire de ce pays ces l'époque de la colonisation de encore des Saxons.

En général, ce genre d'insignes sigillaires ont appartenu au type héraldique, le type iconographique de facture hagiographique, étant en usage en spécial dans les centres religieux (évêchés, couvents, chapitres). Les sceaux municipaux transylvains — pendants ou plaqués — confectionnés quelques fois en cire rouge, mais pour la plupart des cas en cire verte ou noire, portent en effigie soit des armoiries, soit des emblèmes.

A l'opposé de la Valachie et de la Moldavie sur le territoire desquelles un sensible laps de temps s'était écoulé entre l'apparition des armoiries municipales et celle, plus tardive, des armes districtuelles, en Transylvanie on constate la quasi-concomitance de l'apparition de ces deux sortes d'insignes, ou même il a aura des cas dans lesquels des armoiries districtuelles seront antérieures à celles des villes elles-mêmes.

Pour mieux étudier le développement fréquemment parallèle des armoiries municipales et districtuelles en Transylvanie, il faut rappeler que le territoire de cette province, après la soumission graduelle par les Hongrois entre le XIe et le XIIIe siècle des chefs roumains locaux, a fini par être partagé en comitats, sièges sicules et sièges saxons¹⁹⁴.

L'examen de l'héraldique districtuelle et municipale transylvaine que nous allons entreprendre dans les lignes qui vont suivre, sera de beaucoup plus sommaire que la minutieuse analyse du même genre d'insignes de Valachie et de Moldavie qu'on a effectué plus haut et cela à cause du fait que tandis que les armoiries des districts, des bourgs et des villes moldo-valaques n'ont jamais formé l'objet d'une étude systématique et détaillée de la part du peu des connaisseurs de la science du blason de notre pays, en échange les armoiries provinciales, des sièges, des comitats ainsi que celles des villes ou des villes-cités de Transylvanie, ont été bien des fois et depuis longtemps, méthodiquement et scrupuleusement étudiées par de nombreux héraldistes allemands, autrichiens et hongrois. Il sera à souhaiter qu'à l'avenir, de sérieuses recherches roumaines soient faites aussi dans ce domaine presque inexploré jusqu'à présent par la science héraldique développée dans notre pays.

Etant donné que les Saxons ont introduit l'usage des sceaux municipaux sur le territoire de la Transylvanie, nous allons commencer par une brève analyse des armoiries municipales et districtuelles des villes et des sièges appartenant à cette nation. **La ville et le siège de Sibiu** ont fait usage du XIIIe au XIVe siècle des armes de la province du même nom (qui réunissait les sept sièges saxons); ensuite, à partir de la seconde moitié du XIVe siècle — le plus ancien vestige sigillaire date de 1367¹⁹⁵ — ils ont employé des armoiries propres¹⁹⁶ représentées par deux épées passées en sautoir, les pointes en bas, surmontées d'une couronne et entourées de six étoiles¹⁹⁷. Ces armoiries ont été combinées plus tard à celles de la province de Sibiu (vestige sigillaire de 1404¹⁹⁸) adoptant des dernières le triangle vidé aux pointes terminées par trois feuilles de tilleul¹⁹⁹ (blasonnées parfois à tort comme „Seebblätter“) (v. fig. 80).

¹⁹³ Sigismund Jakó, *La sigillographie ayant trait à la Transylvanie (jusqu'à la fin du XIe siècle)*, D.I.R., Introduction, vol. II, Buc. 1956, p. 605–606.

¹⁹⁴ V. Merutiu, *Les districts de Transylvanie et du Maramures, jusqu'au Banat. Evolution territoriale*, Cluj, 1929, p. 14–15 et 214.

¹⁹⁵ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Edité par Fr. Zimmermann — C. Werner — G. Gündlisch, Sibiu, 1892–1937, vol. II, pl. V. no. 19.

¹⁹⁶ Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 611.

¹⁹⁷ v. Fr. Zimmermann, *Das älteste Siegel der Stadt Hermannstadt*, „Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde“, I, 1878, p. 2–5.

¹⁹⁸ Facsimilé de ce sceau dans le „Vereinsarchiv“, XVII, 1883, p. 346.

¹⁹⁹ Albert Arz v. Straussenburg, *Die historischen Wappen der ehemaligen siebenbürgisch-deutschen Gebietskörperschaften*, „Vereinsarchiv“, XLIX, 1936–1938, p. 25.

Les armoiries communes de la ville et du siège de Braşov ont été créées après 1353 (vestige sigillaire datant de 1368²⁰⁰) représentant une couronne avec les fleurons en forme de fleur de lys, accompagnée d'une fleur de lys angevine, prototype qui, sauf quelques variantes non essentielles, s'était maintenu pendant tout le reste du XIVe siècle²⁰¹. Ayant pris un grand essor vers la fin de ce même siècle, la ville de Braşov portera à partir de cette époque des armoiries propres (vestiges sigillaires datant de la période 1396–1408)²⁰² distinctes de celles du siège du même nom, renonçant cette fois-ci à la fleur de lys angevine (la dynastie d'Anjou-Hongrie étant entre temps, éteinte) pour ne conserver que la couronne qui constituera désormais les armes parlantes de ce grand centre urbain (Corona ou Kronstadt, nom de la ville en latin et en allemand)²⁰³. Une variante sigillaire plus tardive, en usage entre 1429–1557²⁰⁴ représentera à peu près la même couronne issant des racines d'un arbre, armoiries qui se sont maintenues depuis cette époque jusqu'à nos jours (v. fig. 81).

En ce qui concerne les armoiries de la ville de Cluj, on constate l'apparition d'un sceau exclusif de ce centre datant de 1369²⁰⁵ (ayant reçu la confirmation royale en 1377²⁰⁶), qui représente un mur crénelé de cité, percé d'une porte à herse et sommé de trois bastions cylindriques dont celui du centre est plus haut et plus massif²⁰⁷. Un autre sceau armorié en 1476 de la même ville (renouvelant un insigne antérieur devenu impropre par l'usure), porte en effigie les mêmes meubles que celui de 1369 à l'exception du fait que les trois bastions ne sont plus cylindriques mais quadrangulaires²⁰⁸ (v. fig. 82).

Les armoiries de la ville et du siège de Sebeş sont signalées pour la première fois sur des sceaux datant de 1303 et 1345²⁰⁹ et représentent un lion couronné,²¹⁰ tandis que celles de la ville et du siège de Medias, gravées sur des sceaux de 1448 et 1492, figurant une paume ouverte flanquée à dextre d'une fleur de lys et à sénestre d'une étoile,²¹¹ étaient indistinctes au début, aux armes de la province appelée „des deux sièges”, à l'intérieur de laquelle cette ville et ce siège se trouvaient.²¹² Ultérieurement, en 1549, les autorités municipales de Medias vont s'octroyer des armoiries exclusives, composées d'un écu chargé d'un bras habillé, dont la main soutient un cep de vigne arraché, meubles qui se perpétueront dans les armes de ce centre urbain à partir de l'apparition de ce dernier insigne jusqu'à nos jours.

Les armoiries de la ville et du siège de Sighişoara, seront illustrées par un bas-relief datant de 1498, placé sur le portail de l'église évangélique de cette ville, ainsi que par le plus ancien sceau municipal connu, datant de 1509²¹³; ces insignes représentent un mur de cité, percé d'une porte à herse ouverte et sommé de trois bastions crénelés. Plus tard, dans la porte ouverte de la cité, sera posé un lion, tenant dans sa patte dextre différents attributs qui vont varier d'après l'époque (d'abord une épée, ensuite une fleur, enfin une pique).²¹⁴

Quant aux armoiries de la ville de Bistriţa, conservées sur des sceaux dont le plus ancien date de 1367²¹⁵, elles seront au début communes aux celles de la province du même nom, les empreintes sigillaires en question figurant un écu aux armes pures et pleines du roi Louis

²⁰⁰ Fr. Zimmermann, *Die mittelalterlichen Siegel der Stadt Kronstadt und des Bärzenländer Distriktes*. „Korrespondenzblatt”, I, 1878, p. 108.

²⁰¹ *Urkundenbuch...*, vol. II, pl. V, no. 20 et vol. III, no. 7, (cf. S. Jakó, *op. cit.*, p. 607).

²⁰² *Ibidem*, vol. III, pl. III, no. 10.

²⁰³ Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 612.

²⁰⁴ Fr. Zimmermann, *op. cit.*, I, 1878, p. 116.

²⁰⁵ V. le fascimilé dans Jákab Elek, *Dessins illustrant l'histoire de Cluj*, Budapest, 1888, pl. VI, fig. 1 a.

²⁰⁶ V. le doc. du 18 mai 1377, publié dans D.I.R., C, XIV, vol. VII (cf. S. Jakó, *op. cit.*, p. 613).

²⁰⁷ Keőpeczy Sebestyén Iósef, *Les armoiries de Cluj*. „Kolozsvár Szemle”, 1944, p. 266–267, v. aussi Jákab Elek, *op. cit.*, pl. VI, fig. 12 (cf. S. Jakó, *op. cit.*, p. 614).

²⁰⁸ Keőpeczy S., *op. cit.*, p. 270–271; v. le fac-similé dans Jákab E., *op. cit.*, pl. VI, fig. 8, ainsi que les Armoiries de la ville de Cluj, Div. 5, D. S., LXXXV; cf. S. Jakó, *Ibidem*.

²⁰⁹ D.I.R., C, XIV, vol. I, Buc., 1953, p. 90, 103 et vol. IV, Buc., 1955, p. 246, no. 319.

²¹⁰ A. Arz von Straussenburg, *op. cit.*, p. 35. Une représentation beaucoup plus tardive, datant du XIXe siècle, imprimée sur un insigne appartenant au Conseil communal de la ville de Sebeş, figura un lion pourvu de deux queues (v. l'Album d'armoiries, empreintes sigillaires, en-têtes, estampilles, et autres insignes d'autorités civiles ou religieuses de Transylvanie au XIXe siècle. L'album en cause a été en possession d'Aron Densusianu, passant ultérieurement dans la collection Serban Flondor; v. la représentation chez Dan Cernovodanu: *La science et l'art héraldique en Roumanie*. Album héraldique, pl. CXLVIII, fig. 4.

²¹¹ A. Arz v. Straussenburg, *op. cit.*, p. 18 et 31; v. de même Andreas Gräser: *Umriss zur Geschichte der Stadt Mediasch*. Hermannstadt, 1862, reproductions d'anciens sceaux de la ville de Medias.

²¹² Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 613.

²¹³ Arz v. Straussenburg, *op. cit.*, p. 26 et 49.

²¹⁴ Le lion des armes de la ville de Sighişoara portera une épée par exemple dans l'album de Karl Lindt: *Städte-Wappen von Österreich-Ungarn nebst den Landeswappen und Landesfarben*. Wien, 1885, pl. XXVIII, fig. 3 et p. 14; le même genre d'animal va tenir dans sa patte une fleur dans la composition héraldique circulaire gravée sur la médaille en argent frappée en 1886 par la ville de Braşov, v. Adolf Resch: *Siebenbürgische Münzen und Medaillen von 1538 bis zur Gegenwart*. Mit 87 Tafeln. Hermannstadt, 1901, taf. 82, no. 292 revers (v. fig. 84). La halebard va être figurée dans d'autres représentations des armoiries municipales de Sighişoara, étant conservée pendant notre siècle par la Commission Consultative Héraldique dans les armes de cette ville.

²¹⁵ D.I.R., C, XIV, vol. VI, le doc. du 6 janvier 1367.

Ier d'Anjou (évidemment concession royale²¹⁶), composées de l'écu parti, au premier de Hongrie, au second de France ancien, timbré d'un heaume dont le cimier représente une tête d'autruche couronnée portant dans son bec un fer à cheval. Sur les sceaux plus récents datant du XVe siècle — cette fois-ci exclusifs à la ville — le cimier ci-dessus décrit, constituera à lui-même les armoiries municipales de Bistrița, à la seule différence que la tête d'autruche ne sera plus couronnée, mais issant d'une couronne.

Les armoiries des comitats organisés par les Hongrois en Transylvanie ont été créés beaucoup plus tard que celles des provinces ou des sièges, saxons, circonstance due au fait qu'au début, les chancelleries de ces unités territoriales-administratives ont employé les sceaux particuliers aux armes de famille des „comes“ eux-mêmes et de leurs autres auxiliaires („vice-comes“, assesseurs, représentants de la noblesse locale), pratique qui a duré jusqu'au XVIe siècle, lorsque ces unités territoriales-administratives ont enfin obtenu leurs propres armoiries.²¹⁷

La transition entre ces deux états de choses a été marqué par le cas du comitat de Hunedoara dont les armoiries, dérivées directement des armes de la famille des Corvin (le corbeau tenant dans son bec une bague), ont été signalées pour la première fois en 1490 sur le sceau de ce comitat.²¹⁸

Les différents comitats de Transylvanie, organisés à la manière de ceux du royaume de Hongrie, ont connu bien des changements de territoire et même de nom à travers les siècles d'administration hongroise ou austro-hongroise. En général, leurs armoiries — tout comme celles de leurs villes — gravées au début sur des sceaux, imprimées ensuite sur des entêtes, ou sculptées sur les frontons des différents sièges administratifs officiels, ont eu un aspect typiquement héraldique, illustrant soit l'occupation principale de leurs habitants, soit les produits spécifiques agricoles, viticoles ou fructicoles — ou la faune de la région, soit les armoiries historiques des villes résidences, soit une partie ou tous ces éléments à la fois. Cela fait que ce genre d'insignes dotés fréquemment de tenants, de supports ou de lambrequins, ont l'écu bien chargé, divisé souvent en beaucoup de quartiers (par exemple celui du comitat de Satu-Mare possède neuf divisions dont l'écartelé avec ou sans écu en coeur, le coupé-parti en chef ou à la pointe seront les plus habituelles.

On peut citer à titre d'exemple, les armoiries des comitats de Maramureș et de Caras qui entre autres meubles de l'écu portent en effigie des mineurs, l'exploitation de ce genre d'établissements souterrains constituant le principal métier de leurs habitants; ensuite, les armoiries des comitats d'Arad, de Bihor, de Sălaj, de Satu-Mare, de Cluj, de Tirnava, etc. qui possèdent, en dehors d'autres symboles, aussi des représentations des différents produits agro-viticoles ou fructicoles de leurs territoires, enfin, des comitats comme ceux de Hunedoara ou d'Arad qui ont inclus dans leurs armoiries, les armes de leurs chefs-lieux du même nom.²¹⁹

Quant aux insignes héraldiques des villes situées dans les comitats transylvains cités plus haut, il faut faire mention toujours à titre d'exemple des armoiries des villes de Baia Mare, de Dej ou de Turda qui représentent également des mineurs ou leurs outils, ainsi que de celles des villes de Caransebeș, Timișoara, Oradea, Sighet, Satu-Mare, etc., qui illustrent les armes historiques de ces centres urbains. Ainsi la ville de Baia Mare possède un grand sceau municipal en argent, d'un format octogonal, datant du XIVe siècle, sur lequel sont figurés deux mineurs, le premier se servant d'une pioche, le second d'une pelle, posés devant le puits d'une mine, place à la base d'une roche couverte partiellement de végétation, au dessus de laquelle se trouve représenté saint Etienne, le patron de la ville.²²⁰ Un sceau plus réduit, de 1360, du même centre urbain, porte gravée une montagne flanquée des deux côtés par des mineurs en activité. tandis qu'à l'entrée d'une mine située au pied d'une autre montagne, on aperçoit la silhouette d'un troisième mineur²²¹; les éléments ci-dessus décrits, seront conservés sur tous les insignes ultérieurs — emblématiques ou héraldiques — de la ville de Baia Mare à partir de celui de 1483.²²²

²¹⁶ Arz v. Straussenburg, *op. cit.*, p. 32 et 52.

²¹⁷ Kumorovitz Bernat Lajos: *L'histoire de l'usage du sceau en Hongrie médiévale*, L'Annuaire du gymnase de Gödöllő en 1943/1944, n. 331 et 347-348, cf. Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 608.

²¹⁸ Nyáry Albert: *Le guide de l'héraldique*, Budapest, 1880; le facsim. à la p. 83.

²¹⁹ V. par exemple les armoiries des comitats de Maramureș, Satu-Mare, Bihor, Arad, Caras, Timis et Torontal se trouvant imprimées sur les cartes géographiques effectuées à la fin du XVIIIe siècle par Johann Mattheus Korabinszki dans son atlas intitulé: *Atlas Regni Hungariae, portatilis. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln*, S.l.e.d. (du temps du règne de François II comme empereur allemand, 1792-1804), cf. V. Meruțiu, *op. cit.*, pl. I-VIII, p. 22-23, 28-29, 82-83, 84-85, 158-159, 172-173, 182-183, 186-187 et p. 203.

²²⁰ Schönherr Gyula-Czakó Elemér: *Les sceaux de la ville de Baia-Mare au XIVe siècle*, Turul, 1906, p. 1-12.

V. aussi le fac-similé, *ibidem*, p. 2 et 5, cf. Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 614-615.

²²¹ Schönherr-Czakó, *op. cit.*, p. 7-8; le fac-similé, v. Turul, *ibidem*, p. 8.

²²² Le fac-similé, v. Morvay Győző: *En souvenir du dr. Schönherr Gyula*, Budapest, 1910, p. 91, cf. Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 615.

La ville de Dej fera de même usage d'un grand sceau municipal en 1349 (et d'un autre plus réduit environ à la même époque), qui, les deux, vont représenter une église ayant la tour clocher à sénestre, tandis qu'à dextre, au dessus de cet édifice religieux, sera figuré le buste d'un mineur qui lève des deux mains une pioche²²³, image perpétuée sur tous les insignes municipaux ultérieurs de ce centre urbain jusqu'à celui différent, institué par la Commission Consultative Héraldique après 1924.

La ville de Turda va faire usage d'armes municipales dotées de différents éléments héraldiques, parmi lesquels, placés en champagne dans l'écu, deux montagnes, celle de dextre surmonte de deux marteaux de minier posés en sautoir et celle de sénestre par deux faucilles dans la même position²²⁴; ces armes seront conservées comme insigne municipal de cette ville jusque pendant notre siècle, lorsque le respectif centre urbain recevra de nouvelles armoiries élaborées après 1930 par la Commission Consultative Héraldique.

La ville d'Oradea présentera au début comme emblème municipal, sur son premier sceau connu, datant de 1470, une tête couronnée; plus tard, ce ne sera que la couronne qui se maintiendra dans les armes de cette ville, mais accompagnée d'autres éléments, à savoir, un lion couronné qui la surmontera, tenant dans ses pattes une halebard (dont le tranchant de sénestre est transformé en croix trilobée) soutenue à dextre aussi par un ange, évidemment contourné.²²⁵

La ville de Satu Mare avait usé encore dès 1323²²⁶ d'un petit sceau municipal doté de meubles héraldiques (trois chevrons) pouvant — grâce à des indications documentaires existantes, valablement supposer que le grand sceau de cette ville — dont il ne nous reste de nos jours qu'une empreinte de 1433²²⁷ — a été institué et employé dès la fin du XIIIe ou au début du XIVe siècle, portant gravées probablement les mêmes pièces honorables mentionnées. La ville de Mintia située dans le proche voisinage et avec laquelle la ville de Satu Mare va faire fusion plus tard, a possédée également un sceau municipal depuis 1299, figurant le mur d'enceinte de la cité, doté de deux tours crénelées,²²⁸ meubles qui, accompagnés d'autres éléments, seront conservés ultérieurement aussi dans les armoiries du centre urbain unifié de Satu Mare²²⁹.

La ville de Timișoara possédera plus tardivement des armoiries municipales qui vont représenter, en dehors des fascés ondules symbolisant la rivière de Bega et les rivières environnantes, mais aussi la fameuse Tour d'Eau (aux fanions indicateurs de l'eau potable), rappelant que cette ville a été le premier centre urbain d'Europe doté d'un système centralisé d'eau potable, réalisation éditiltaire de grand prestige à l'époque de son accomplissement. Enfin, les armoiries en cause seront encore chargées de la représentation iconographique de l'ancienne cité de Timișoara vue d'ensemble, avec ses murs d'enceinte, ses tours et toutes les constructions érigées à l'intérieur de ses remparts, le tout posé dans un paysage au naturel, traversé par la bande ondule d'une rivière, étant présents aussi deux astres, le soleil à dextre et une lune figurée et contournée à sénestre, astres qui flanquant le meuble héraldique complexe ci-dessus décrit.²³⁰

Relativement aux armoiries des districts de Transylvanie qui ont été soumis comme possessions féodales à la domination directe des princes de Valachie, on doit signaler tout particulièrement celles de Făgăraș, dont on constate l'existence sur un sceau de 1413²³¹, donc à une date antérieure à celle de l'apparition, dans la seconde moitié du XVIe siècle, des armes comitales et districtuelles de cette principauté. L'insigne héraldique si ancien du district de Făgăraș (plus tard transformé en comitat) et qui représente trois poissons nageant l'un sur l'autre, le second contourné, pourra éventuellement être expliqué en raison de sa possession par les princes régnants de Valachie à partir de 1369, circonstance qui nous menerait à la conclusion que peut-être le duché de Făgăraș, domaine féodal concédé aux Basarab par les rois de Hongrie, avait reçu un emblème distinctif de la part de l'administration

²²³ D.I.R., C, XIV, no. 874, le doc. du 1er janvier 1349; le fac-similé, v. Kádár Iósef-Tágyány Károly: La monographie du comitat de Solnoc-Doboca, vol. III, Dej, 1900, p. 104, cf. Sig. Jákó, ibidem.

²²⁴ Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 20.

²²⁵ Ibidem, pl. XXV, fig. 3 et p. 13.

²²⁶ Nyáry A., *op. cit.*, p. 79, cf. Sig. Jákó, ibidem, p. 615.

²²⁷ Géresi, K.: Documents de la famille des comtes Károly, vol. II, Budapest, 1882, p. 146 et 232.

²²⁸ D.I.R., C, XIII, vol. II, no. 508; v. aussi, Documents concernant l'histoire de la patrie, ed. Ipolyi-Nagy-Véghely, Győr, 1875, vol. VII, p. 277, cf. Sig. Jákó, ibidem.

²²⁹ V. par exemple Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXV, fig. 18.

²³⁰ Ibidem, pl. XXVI, fig. 8 et p. 14.

²³¹ V. le doc. du 30 septembre 1413 dans l'Urkundenbuch ... vol. III, p. 578-579, ainsi que chez Nyáry A., *op. cit.*, p. 86.

princièrè valaque en vue de le différencier des autres comitats et sièges environnants.²³² D'ailleurs, aussi comme aspect et facture, (l'élément poisson étant fréquemment utilisé, comme on a pu le constater, dans l'héraldique municipale et districtuelle de la Valchie et de la Moldavie), les armoiries de Făgăraş, présenteront de grandes similitudes avec les représentations armoriées appartenant aux unités administratives-territoriales du même genre des deux autres principautés roumaines voisines; en ce qui concerne le chef-lieu du district en question, la ville de Făgăraş elle héritera — conformément à une pratique également en usage dans les mêmes principautés-de l'insigne districtuel aux poissons qui constituera ses propres armoiries à partir, à le plus souvent il n'a aura que deux poissons dans l'écu.²³³ Quant aux autres districts de Transylvanie ou de Banat où les Roumains avaient réussi du XV-e siècle, à la seule exception qu' à la place de trois, maintenir certains droits d'administration propre (Chioar, Haşeg, Caransebeş, etc. leurs armoiries parurent à le même (XVIe siècle) que celle de tous les autres comitats situés sur ces territoires.

Les sièges et villes des Sicules ont été également dotés de sceaux héraldiques districtuels et municipaux dont l'apparition ne se situe pas à une époque si reculée que celle des insignes de ce genre des sièges et des villes saxonnes. Si toutefois on signale des sceaux armoriés des différents „comes Siculorum“ dès le XIIIe siècle, les armoiries régionales et urbaines des Sicules ne paraîtront qu'à la fin de XIVe et au commencement du XVe siècle. Leurs sceaux auront aussi soit un aspect héraldique (par exemple celui du siège et de la ville d'Odorhei ou ceux de Tg. Mureş — siège et ville-) soit un aspect iconographique (par exemple le sceau de la ville de Sf. Gheorghe). Ainsi, les armoiries, datant de 1557, de la ville et du siège d'Odorhei, représenteront un dextrochèr armé, tenant une épée qui transperce une tête d'ours, un coeur et une couronne, le tout accompagné de quatre étoiles à six rais²³⁴. Tandis que les armoiries de la ville et du siège de Tg. Mureş, datant de la même époque, vont également figurer un dextrochèr armé, tenant une épée transperçant cette fois seulement une tête d'ours et un coeur²³⁵, les deux, anciens symboles des Sicules voulant illustrer la force (l'ours) et la bonté d'âme (le coeur) des habitants de ces contrées.

Quant aux armoiries à l'aspect iconographique de la ville de Sf. Gheorghe, elles ont été figurées sur le sceau de 1409 de ce centre urbain, portant en effigie une tête contournée²³⁶ — plus tard un buste²³⁷ — d'homme, mais pas celui du saint du même nom, la tête n'étant pas entourée d'un nimbe et le buste étant habillé en costume médiéval, pas à l'antique.

Les armoiries municipales et districtuelles dont on a analysé plus haut l'apparition et l'évolution sur le territoire de la Transylvanie, ont été généralement conservées — parfois avec quelques légères modifications — aussi durant l'administration autrichienne puis austro-hongroise de cette principauté jusqu'en 1918, quant enfin l'état unitaire national roumain sera entièrement réalisé.

ROUMANIE

(XXe siècle)

Après la réalisation, en 1918, de l'état national unitaire roumain et l'unification administrative des provinces de la Roumanie, la loi du 23 juin 1921 qui fixait les nouvelles armoiries de l'Etat, instituait aussi une Commission Consultative Héraldique près le Ministère de l'Intérieur, ayant la mission d'élaborer les armes des districts et des villes et de veiller à leur juste emploi ultérieur.

Formée en grande partie de spécialistes (historiens, héraldistes, sigillographes, archivistés), ladite Commission élaborera de 1922 à 1928 les armes des 71 districts de la Roumanie de ce temps, puis, de 1924 à 1936 celles des 71 villes chefs-lieux de district et de plus de 100

²³² V. en sens aussi Sig. Jakó, *op. cit.*, p. 609.

²³³ Karl Lindt, *op. cit.*, pl. XXVIII, fig. 6.

²³⁴ Ibidem, fig. 10.

²³⁵ Ibidem, fig. 10.

²³⁶ Orbán Balázs: *Description de la gent des Sicules*, vol. III, Pesta, 1889, p. 30, cf. Sig. Jakó *op. cit.*, p. 617.

²³⁷ Karl Lindt, Ibidem, pl. XXVIII, fig. 15.

autres centres urbains.²³⁸ La Commission procéda d'abord à la collection des matériaux documentaires (d'ordre sigillographique surtout) concernant les armoiries districtuelles et municipales d'avant 1918. Elle opéra ensuite une sélection de ces matériaux en conservant en principe les anciennes armoiries des districts et des villes de la Roumanie d'avant 1918 et en modifiant les armoiries des districts et des villes des provinces réunies qui évoquaient l'ancienne domination étrangère, surtout dans ses aspects les plus récents. Enfin ladite Commission remania aussi certaines armoiries districtuelles dont les symboles à caractère économique, étant donné l'évolution économique ultérieure des districts en question, avaient perdu leur signification initiale et créa de toutes pièces toute une série d'armoiries des villes valaques et moldaves ayant reçu récemment le statut urbain. Les armes des districts et des villes à population saxonne ou sicule ont été maintenues, étant donné leur ancienneté, ainsi que les traditions développées sur notre territoire qu'elles perpétuaient.

Nous citerons comme exemples d'armoiries de districts et de villes que la Commission conserva telles quelles :

a) les armes des districts de : Muscel, Argeș, Dimbovița, Ilfov, Prahova, Vlașca, Gorj, Vâlcea Mehedinți etc. (en Valachie); Botoșani, Dorohoi, Baia, Vaslui, Neamț, Roman, Tecuci, Fălciu, Tutova etc. (en Moldavie); Bihor, Sibiu, Hunedoara, Trei Scaune etc. (en Transylvanie).

b) les armes des villes de : Turnu Severin, Craiova (en Valachie); Iași, Roman, Bîrlad, Vaslui etc. (en Moldavie); Cluj, Brașov, Sibiu, Sighișoara, Dej, Sighet, Zalău, Satu Mare etc. (en Transylvanie).

La Commission Consultative Héraldique modifia partiellement, en excluant certains meubles ou en ajoutant des meubles nouveaux, les écus des districts de Dolj, Romanați, Olt (en Valachie); Iași, Putna (en Moldavie); Constanța (en Dobroudja); Cluj, Arad, Ciuc, Mureș, Turda (en Transylvanie); Timiș et Caraș (dans le Banat) ainsi que les écus des villes de Bucarest, Pitești, Giurgiu (en Valachie); Galați, Tecuci, Tirgu Ocna (en Moldavie); Arad, Oradea, Turda, Odorhei, Baia Mare (en Transylvanie). Enfin ladite Commission créa des armoiries nouvelles pour des villes comme Tirgoviște, Ploiești, Rimnicu Sărat, Călărași (en Valachie); Focșani (en Moldavie); Tulcea (en Dobroudja); Deva (en Transylvanie) etc.

Du point de vue des partitions de l'écu, les armoiries districtuelles élaborées entre 1921—1928 présentent les divisions suivantes :

1. *Ecu sans partitions* : 46 écus parmi lesquelles les districts d'Alba, Argeș, Bacău, Botoșani, Brașov, Brăila, Buzău, Covurlui, Dimbovița, Dorohoi, Făgăraș, Fălciu, Gorj, Hunedoara, Iași, Ilfov, Mehedinți, Mureș, Muscel, Neamț, Olt, Prahova, Putna, Rimnicu-Sărat, Roman, Sibiu, Someș, Suceava, Tecuci, Teleorman, Trei-Scaune, Tulcea, Turda, Tutova, Vaslui, Vlașca.

2. *Ecu parti* : 5 écus dont ceux des districts de Caraș, Ialomița et Tirnava Mică.

3. *Ecu coupé* : 7 écus dont nous faisons mention des districts de Cîmpulung, Dolj, Romanați, Severin et Vâlcea.

4. *Ecu parti au chef brochant* : 2 écus (les districts de Năsăud et de Rădăuți).

5. *Ecu parti ayant un chef et une champagne* : 1 écu (le district de Bihor).

6. *Ecu mi-parti, coupé* : 4 écus (les districts de Cluj, Maramureș, Tirnava-Mare et Timiș-Torontal).

7. *Ecu écartelé* : 3 écus (les districts d'Arad, Odorhei et Sălaj).

8. *Ecu écartelé à écusson central* : 2 écus (les districts de Ciuc et de Satu-Mare).

9. *Ecu tiercé en pal renversé* : 1 écu (le district de Constanța).

Du même point de vue, les armes des municipes et des villes élaborées par la même, Commission entre 1924—1936 montrent les partitions similaires suivantes (cette fois à cause du trop grand nombre de ce genre d'armoiries, les exemples ne seront pas limitatifs) :

1. *Ecu à champ unique* : les armoiries des municipes et des villes de Bîrlad, Brașov, Bucarest, Călărași, Cîmpulung-Moldovenesc, Cîmpulung-Muşcel, Cluj, Constanța, Craiova,

²³⁸ Bibl. Acad. R. S. România, l'Archive Jean C. Filitti : Rapport du Président de la C.C.H., p. 1—18, ainsi que Arch. St. Buc., fonds C.C.H., Hérald., dossiers 1/1921—92/1938. Les armoiries des 71 districts (** Les armoiries du Royaume de Roumanie des districts et des municipes, en couleurs, d'après les originaux de la Commission Consultative Héraldique, Brașov, 1935, p. 2—3, fig. 1—71) ont été approuvées par le D. R. publié dans le Mon. Of. du 6 octobre 1928, tandis que l'usage des armoiries des villes a été autorisé comme suit : par le D. R. publié dans le Mon. Of. du 2 août 1930, ont été approuvées les armoiries des 19 villes municipes du pays, (ibidem, p. 4, fig. 72—91), ensuite par le D.R. publ. dans le Mon. Of. du 21 août 1930, encore 37 armoiries de villes ont été fixées, puis par le D.R. publ. dans le Mon. Of. du 8 août 1931, autres 17 centres urbains ont reçu leurs armes ; par la suite, les approbations des armoiries de ce genre se sont succédées de la manière suivante : 23 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 5 avril 1932, 15 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 1-er octobre 1932, 17 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 20 juillet 1933, 21 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 19 mars 1934, 9 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 25 juillet 1934, 15 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 3 décembre 1934, 5 villes par le D. R. publ. dans le Mon. Of. du 27 novembre 1936 (en total 178 armoiries de villes, cf. à l'Archive I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 5—6 et 7—10).

Deva, Fălticeni, Huși, Iași, Oradea, Piatra-Neamț, Pitești, Ploiești, Roman, Satu-Marc, Sf. Gheorghe, Sibiu, Suceava, Tirgoviște, Turnu-Măgurele, Vaslui etc.

2. *Ecu parti*: les armoiries des villes de Tecuci, Tirgu-Jiu, Turnu-Severin etc.

3. *Ecu coupé*: les armoiries des municipes et des villes d'Arad (à une fasce brochant sur le coupé), Rimnicu-Sărat (à une fasce ondulée brochant sur le coupé), Rimnicu-Vilcea, Slatina, Tulcea etc.

4. *Ecu parti au chef brochant*: les armoiries de la ville de Focșani etc.

5. *Ecu coupé-parti en chef*: les armoiries de la ville de Bistrița (à une ligne crénelée brochant sur la ligne du coupé) etc.

6. *Ecu coupé-parti en chef à l'écusson en cocur*: les armoiries du municipe de Timișoara etc.

7. *Ecu coupé-parti à la pointe*: les armoiries du municipe de Galați etc.

8. *Ecu tiercé en pal renversé*: les armoiries de la ville de Giurgiu etc.

9. *Ecu à bordure (sans charges)*: les armoiries des municipes et des villes de Bacău (au champ sans autres partitions), Buzău (au champ coupé-parti en chef, à une fasce ondulée brochant sur le coupé) etc.

Ainsi que nous en avons déjà fait mention, les armes districtuelles et municipales fixées par la Commission Consultative Héraldique représentent pour la première fois une conception héraldique unitaire pour l'ensemble du territoire de la Roumanie. Nous devons encore souligner le fait qu'en modifiant certaines armoiries traditionnelles et en voulant valorifier les emblèmes sigillaires oubliés, souvent à caractère hagiographique (c'est le cas surtout pour les armes des villes), ladite Commission créa souvent des armes qui ne réussirent jamais à s'enraciner dans la conscience sociale. Comme cas typiques nous pouvons signaler le lièvre des armes de la ville de Tecuci ou les poissons de celles de la ville de Galați que les habitants desdites villes refusèrent catégoriquement à accepter dans les nouveaux écus de 1792.

Nous présenterons les armes des districts de la Roumanie en commençant par celles des districts valaques (dans l'ordre des médaillons des sceaux princiers du XVIII-e et du XIX-e siècles examinés ci-dessus) en continuant par celles des districts de la Dobroudja, puis par les districts moldaves (dans l'ordre des médaillons qui entourent les armes de Scarlat Callimachi de 1817 complété par les nouveaux districts de la Bucovine), puis par ceux de la Transylvanie et du Banat (en ordre alphabétique). Ainsi nous commençons cette nouvelle série avec :

Le District de Rimnicu-Sărat. La Commission Consultative Héraldique maintint l'ancien emblème de ce district, héraldisé comme suit: d'azur au cheval courant d'argent.

Le District de Buzău conserva en grandes lignes l'emblème déjà connu. Ladite Commission le représenta comme suit: d'azur à une église d'argent, le clocher à dextre, le toit de la nef sommé d'une aigle contournée au vol abaissé d'or.

Le District de Prahova. Le choix que la Commission Héraldique fit parmi les figures d'animaux des versions antérieures des armes de ce district (bouquetin, chèvre, chamois, chevreuil), s'arrêta sur le chamois. Les nouvelles armes assignées au district seront: d'azur au chamois contourné de sable arrêté sur un promontoire rocheux d'argent.

Le District de Ialomița. La Commission Consultative Héraldique adopta la version qui avait figuré sur le frontispice de l'ouvrage de Denys Fotino en 1819 (le poisson brochant sur spéciale. Le nouvel écu sera: parti: au premier d'azur à une touffe de roseaux d'or issant d'ondes d'argent mouvantes de la pointe de l'écu, au poisson de sable posé en bande, brochant sur les roseaux; au second d'azur à la gerbe de blé d'or posée sur une terrasse de sinople.

Le District d'Ilfov. Le couple impérial de St. Constantin et de Ste. Hélène soutenant l'église métropolitaine de Bucarest sera représenté d'une manière nouvelle où — comme dans les anciens portraits votifs — l'église sera miniaturisée. Ainsi le nouvel écu sera: d'azur au St. Constantin et à la Ste. Hélène de carnation, habillés de vêtements impériaux byzantins d'or, couronnés et nimbés du même, tenant ensemble une miniature d'église sommée de trois tours couvertes et croisées d'argent, vue de l'ouest.

Le District de Dimbovița. La Commission Consultative Héraldique renoncera à l'emblème traditionnel du district (le bouc) en faveur de la biche de la fin du XIX-e siècle. Les nouvelles armes seront: d'azur à la biche (de chevreuil) passante d'argent.

Le District de Vlașca. Le nombre et l'essence des trois chênes de l'emblème de ce district dans la seconde moitié du XIX-e siècle seront respectés, mais non la position rangée, naturaliste des arbres. Le nouvel écu sera: d'azur à trois chênes arrachés d'argent (posés 2 et 1).

Le District de Teleorman conservera la multiplicité des meubles mais reviendra à leur aspect initial qui était celui de l'agneau. La Commission Consultative Héraldique fixera comme nouvelles armes du district: d'azur à trois agneaux arrêtés d'argent (2 et 1).

Le District de Muscel maintiendra l'oiseau traditionnel mais en précisera l'appartenance zoologique. Le nouvel écu sera: d'azur à l'aigle contournée d'or, becquée et membrée de gueules, le vol clos, perchée sur une branche de chêne, de sinople.

Le District d'Argeș portera d'une manière analogue: d'azur à l'aigle de profil, le vol ouvert et abaissé d'or, becquée et membrée de gueules, perchée sur un tertre de sinople.

Le District d'Olt conservera la tour laïcisée de la seconde moitié du XIXe siècle augmentée d'une fasce ondulée représentant l'Olt.²³⁹ Ses armes seront: d'azur à la fasce ondulée d'argent, à la tour du même métal, ouverte et ajourée de trois pièces de sable brochantes.

Le District de Romanați dont la gerbe de blé fut l'un des emblèmes les plus constants, reçut comme augmentation un pont rappelant celui construit sur le Danube à Celei par Constantin le Grand en 328 de notre ère.²⁴⁰ Les armoiries élaborées par la Commission Héraldique seront: au premier d'azur à une gerbe de blé d'or, au second d'azur au pont de deux arches d'or sur des ondes d'argent mouvantes de la pointe de l'écu.

Le District de Vileea reçut des armes sévèrement corrigées dans le sens des vraies traditions, où la voiture de poste fut remplacée par la scène d'exploitation minière primitive du XVIIIe siècle et où fut restauré l'emblème le plus ancien: l'arbre fruitier. Ainsi les nouvelles armes de ce district furent: coupé: au premier d'azur aux puits de mine d'or muni d'un élévateur primitif, à roue, du même, adextré d'un paysan roumain contourné d'argent, habillé d'une chemise, d'un pantalon collant et d'une veste fourrée, coiffé d'un haut bonnet de fourrure et chaussé d'„opinci“ et sénestré d'un cheval cabré du troisième qui semble actionner l'élévateur; au second d'azur au pommier arraché d'argent.

Le District de Dolj reçut comme augmentation de son ancien écu au poisson, le lion de l'ancien banat de Craiova.²⁴¹ Les nouvelles armes de ce district seront par conséquent: coupé: au premier de gueules au lion contourné d'or tenant une épée d'argent garnie du second; au second d'azur au poisson nageant d'argent (v. fig. 85).

Le District de Gorj conservera son ancien emblème comme suit: d'azur au cerf d'or arrêté sur une terrasse de sinople.

Le District de Mehedinți conservera aussi son ancien emblème mais convenablement héraldisé comme dans les anciens sceaux princiers de la fin du XVIIIe siècle: d'azur à une abeille volante d'or.

Le District de Brăila conservera le voilier de la fin du XIXe siècle. La Commission Consultative Héraldique fixera les armes de ce district comme suit: d'azur au voilier de deux mâts contourné d'argent voguant sur des ondes du même.

Le District de Constanța. La Commission Consultative Héraldique elabora les nouvelles armes de ce district en y conservant le navire et le phare et en les augmentant de l'ancien emblème histriote: une aigle marine empiétant un dauphin, le tout héraldisé comme suit: tiercé en paille renversé: au premier d'azur au navire à deux mâts contourné d'argent voguant sur une mer du même; au second d'or à l'aigle marine volante de sable empiétant un dauphin du même; au troisième de gueules au phare s'élevant d'une mer, accompagné en chef de deux étoiles, le tout d'argent (v. fig. 87).

Le District de Tulcea conservera les dauphins de la Dobroudja devenus désormais traditionnels, mais dans un champ différencié par des fascas. Le nouvel écu de ce district sera donc: d'azur à trois fascas d'argent, à deux dauphins affrontés d'or, les têtes en bas, les queues relombant en dehors, brochant sur les fascas.

Le District de Iassy conservera son ancien emblème le cheval, augmenté de la couronne „voivodale“ qui l'avait déjà accompagné au XVIIe siècle dans le sceau de la ville homonyme.²⁴²

²³⁹ Ibidem, p. 15.

²⁴⁰ *Enciclopedia României* (l'Encyclopédie de la Roumanie), vol. II, Buc., 1938, p. 373; I. C. Filitti dans son rapport (cité ci-dessus) affirme que le pont a été introduit dans les armes du district de Romanați en souvenir du passage du Danube par les troupes roumaines à Corabia, pendant la guerre d'Indépendance de 1877-1878, I. C. Filitti, *op. cit.*, ibidem, V. en ce sens aussi „*. Les armoiries des districts fixées par la Commission Consultative Héraldique Buc., 1928, p. 20.

²⁴¹ I. C. Filitti, *op. cit.*,

²⁴² Ibidem.

de gueules au cheval passant et contourné d'argent, accompagné au canton dextre du chef de la couronne „voïvodale“ (qui est une couronne à l'antique à cinq larges pointes pommetées d'or enrichie de pierreries).

Le District de Botoșani conservera comme emblème la faux traditionnelle, dans un champ de blé: de gueules à la faux d'argent penchée en barre, le bout de la manche enfoncé dans une terrasse d'or.

Le District de Dorohoi reçut dans son écu correctement héraldisée l'image de son ancien emblème, l'écrevisse: de gueules à l'écrevisse d'argent.

Le District de Făleu conservera aussi son emblème, le boeuf: de gueules au boeuf passant d'argent.

Le District de Vaslui portera une version plus héraldique de son emblème traditionnel: de gueules à une ruche en osier d'or, accompagnée de trois abeilles volantes du même.

Le District de Tutova maintiendra son emblème dérivé de celui de la ville de Birlad (XVIe siècle) de gueules à trois poissons nageants d'argent, l'un sur l'autre.

Le District de Covurlui dont l'emblème était depuis 1859 une ancre, conservera cet emblème comme suit: de gueules à l'ancre d'or, la gumène remplacée par une chaîne du même, enroulée autour de la stangue, accompagnée en chef de deux étoiles d'argent.

Le District de Tecuci conservera son emblème traditionnel: de gueules à une grappe de raisin d'or pamprée de sinople.

Le District de Putna subit une amputation de son emblème dans le sens que l'image traditionnelle de Bacchus en fut éliminée.²⁴³ Le tonneau seul fut conservé dans le nouvel écu, mais entouré d'un pampre qui est d'ailleurs un attribut du dieu du vin. Ainsi l'écu du district de Putna sera: de gueules au tonneau d'argent vu d'une de ses extrémités, entouré d'un pampre de sinople pampré d'or.

Le District de Bacău conservera dans son nouvel écu l'ancien emblème: de gueules au mont de sel d'argent.

Le District de Roman dont l'emblème, après avoir connu certaines fluctuations s'était depuis longtemps établi en trois épis de blé, le conservera sous cette dernière forme: de gueules à trois épis de blé rangés d'or.

Le District de Neamț conservera son emblème de dernière heure, le chamois, qui s'était substitué vers 1900 au cerf traditionnel: de gueules au chamois saillant de sable escaladant un rocher d'argent mouvant de la pointe de l'écu (v. fig. 86).

Le District de Baia (l'ancien district de Suceava de la Roumanie d'avant la Grande Guerre) conservera dans son nouvel écu les trois sapins de son emblème traditionnel: de gueules à la champagne de sable, à trois sapins d'argent posés sur cette champagne, celui du milieu plus élevé.

Le District de Suceava (en Bucovine) reçut comme armes: de gueules à deux lions affrontés d'or soutenant ensemble une croix d'argent à trois traverses, celle du milieu plus longue, ainsi qu'une couronne voïvodale du second au dessus de la croix, le tout posé sur un mont de cinq coupeaux rocheux d'argent mouvant de la pointe de l'écu.

Le District de Cimpulung (aussi en Bucovine) reçut des armes nouvellement créées, allusives aux monastères de la Bucovine et empruntant un meuble à l'ancien sceau de la „Civitas Moldaviensis“, Baia: coupé: au premier d'azur au clocher d'or ouvert ajouré, maçonné et essoré de sable, flanqué de deux avant-murs crénelés du second, le tout accosté de deux sapins arrachés d'argent; au second de gueules au rencontre de cerf d'argent accompagné entre ses cornes d'une croissette treflée d'or.

Le District de Rădăuți (toujours en Bucovine) reçut aussi des armes nouvellement créées, inspirées de celles de la ville homonyme, chef-lieu du district, et augmentées d'une allusion à l'ancienne nécropole princière moldave de Rădăuți: parti: au premier de gueules à une jument arrêtée et contournée d'argent têtée par son poulain; au second d'azur au cerf passant d'or; au chef de sable brochant sur le parti, chargé d'une couronne „voïvodale“ d'or enrichie de pierreries entre deux croissettes treflées d'argent.

²⁴³ *Ibidem*, p. 15.

Le District d'Alba. La Commission Consultative Héraldique remplaça les armes de l'ancien comitat du nom (une aigle essorante de sable, la tête contournée, perchée sur un globe d'or, en champ d'argent)²⁴⁴ par une allusion héraldique à la colonisation romaine particulièrement intense dans cette zone: d'azur au légionnaire romain d'argent tenant dans sa main dextre une pique et se couvrant d'un écu rectangulaire inscrit des lettres V (irtus) R(omanae) R(ediviva) mal-ordonnées de sable.

Le District d'Arad. La Commission Consultative Héraldique ne conserva de l'écu de l'ancien comitat que l'image du château fort d'Arad²⁴⁵ qu'elle augmenta d'allusions à l'agriculture et à la viticulture: écartelé: au premier quartier d'azur à une gerbe de blé d'or; au second et au troisième quartiers de gueules à une citadelle d'argent sommée de trois tours couvertes de toits pointus; au quatrième quartier d'azur à une grappe de raisin d'or pamprée de sinople (v. fig. 88).

Le District de Bihor reçut un nouvel écu dont les meubles reproduisent en grande ligne celles de armes antérieures: tiercé en fasce: au premier d'azur à une grappe de raisin d'or pamprée de sinople; au second parti: a) de gueules à la gerbe de blé d'or; b) d'argent à trois sapins accostés au pied nourri de sinople; au troisième de sinople à la fasce onnée d'argent chargée de trois truites nageantes de sable mirallées de gueules.

Le District de Braşov reçut aussi un nouvel écu où l'ancienne couronne héraldique d'or fut remplacée par la couronne monarchique d'acier de Roumanie: de gueules à une couronne royale fermée d'acier doublée jusqu'à la mi-hauteur d'un bonnet d'écarlate, le tout au naturel.

Le District de Caraş. La Commission Consultative ne conservera dans le nouvel écu de ce district (partie de l'ancien comitat de Caraş-Severin) que la figure du mineur. Le nouvel écu sera: parti: au premier de gueules au légionnaire romain contourné d'argent avec sa pique et son écu; au second d'azur au mineur habillé d'une chemise à manches retroussées et d'un pantalon moderne, frappant de la pioche qu'il tient dans ses mains un rocher sommé d'un sapin, posé au flanc dextre, le tout d'argent.

Le District de Cluc. La Commission Consultative créa pour ce district des armoiries comprenant des meubles provenant de l'ancienne tradition héraldique sicule auxquels s'ajouta une aigle romaine²⁴⁶: écartelé: au premier quartier d'argent au soleil de gueules; au second quartier de gueules à une croix latine d'argent soutenue d'un croissant de sable; au troisième quartier de gueules à l'aigle au vol abaissé de sable empiétant un foudre d'argent; au quatrième quartier d'argent à trois sapins de sinople posés sur une terrasse de sable; sur le tout d'azur à une madone de carnation habillée d'une robe d'or et d'une jupe de gueules, couronnée d'or, avec l'enfant Jésus habillé de gueules et soutenue d'un croissant d'argent, la madone et l'enfant nimbés d'or.

Le District de Cluj reçut des armoiries nouvelles allusives à la colonisation romaine et à la famille des Corvin, où la gerbe de blé sera l'unique meuble provenant des armes antérieures: mi-parti, coupé: au premier d'or à la Louve Capitoline contournée, têtée par Romulus et Rémus enfants et posée sur son socle, le tout de bronze (au naturel); au second de gueules au corbeau de sable tenant dans son bec une bague d'or et perché sur une branche de chêne de sinople; au troisième d'azur à une gerbe de blé d'or posée en pal (v. fig. 89).

Le District de Făgăraş. Les armes de l'ancien district du nom, trois poissons nageants l'un sur l'autre, le second contourné, ne furent pas conservées par la Commission Consultative qui leur substitua une allusion à la cité de Făgăraş d'où serait parti, selon la légende, le fondateur de la principauté de Valachie²⁴⁷: de gueules à une porte de château d'argent, ouverte de gueules, sommé d'une couronne „voïvodale“ d'or, au chevalier armé de toutes pièces du second tenant dans ses mains sa lance et son bouclier, monté sur son cheval vu de front dans l'ouverture de la porte, le tout accompagné en pointe d'une fasce onnée d'argent.

Le District de Hunedoara conservera son ancien écu qui était celui aux armes pures et pleines des Corvin: d'azur au corbeau de sable tenant dans son bec une bague d'or chatonnée d'un rubis.

Le District de Maramureş conservera l'image d'un des mineurs de l'ancien écu, représenté à l'œuvre dans la galerie de la mine. L'écu nouveau sera en outre augmenté des

²⁴⁴ Ibidem.

²⁴⁵ Ibidem, p. 22.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Ibidem.

armes de la Moldavie en souvenir de la tradition historique selon laquelle cette principauté a été fondée par une „descente” des anciens voivodes du Maramureș. La Commission Consultative Héraldique élaborera en conséquence les armes suivantes: mi-parti, coupé: au premier de gueules au rencontre de bison de sable accompagné d'une étoile, d'une rose et d'un croissant mal-ordonnés d'or, l'étoile posée entre les cornes du bison, la rose et le croissant flanquant son mufle; au second d'azur au rocher escarpé d'or sommé d'un bouquetin arrêté du même,²⁴⁸ entre deux sapins de sinople; au troisième d'argent, maçonné en pierres brutes, à une entrée de galerie de mine de sable dans laquelle travaille un mineur du champ habillé d'une chemise à manches retroussées et d'un pantalon moderne, courbé en avant et maniant à deux mains sa pioche (v. fig. 90).

Le District de Mureș. La Commission Consultative Héraldique supprima des armoiries à deux écus accolés de l'ancien comitat Turda-Mureș, l'écu à l'homme d'armes.²⁴⁹ Les nouvelles armes assignées au district furent: de gueules à deux fasces d'or, au pommier de sinople fruité d'or, posé sur une terrasse du troisième émail brochant sur les fasces, ledit pommier accompagné en chef d'une étoile à huit rais du second.

Le District de Năsăud. On supprima des armes de l'ancien comitat de Bistrița-Năsăud l'écu aux armes de la ville de Bistrița²⁵⁰. De l'écu de Năsăud on maintint l'aigle naissante des sept monts mais on remplaça le paysage au guerrier et au chien de chasse²⁵¹ par des figures analogues mais allusives à la colonisation romaine comme suit: coupé, mi-parti (la ligne du coupé haussée): au premier d'azur à l'aigle héraldique au vol abaissé de sable, tenant dans son bec une croix d'or, posée sur un mont de sinople ayant trois autres monts pareils à dextre, trois à sénestre, ces sept monts mouvants de la ligne du coupé; au second de gueules à la Louve Capitoline contournée, avec Romulus et Rémus, le tout de sable; au troisième d'or au légionnaire romain de sable avec sa lance et son écu, le dernier chargé des lettres V(irtus) R(omanae) R(ediviva) du champ (v. fig. 91).

Le District d'Odorhei. La Commission Consultative Héraldique fixa ainsi les armes de ce district: écartelé: au premier quartier d'argent à cinq croisettes d'azur; au second et au troisième quartiers d'azur au château d'argent sommé de trois tours (celle du milieu plus haute et couverte d'un toit pointu, les deux autres crénelées), accompagné en chef d'un croissant contourné d'or, à dextre et d'un soleil du même, à sénestre; au quatrième quartier comme au premier, mais à quatre croisettes au lieu de cinq.

Le District de Sălaj conservera certains meubles de l'écu de l'ancien comitat du nom (notamment le château et le dextrochère) dans le nouvel écu fixé par la Commission Consultative qui fut: écartelé au premier quartier de gueules au dextrochère d'argent mouvant du flanc sénestre et tenant un gland d'or feuillé de deux pièces de sinople dirigé vers le chef entre deux épis de blé du troisième émail et une grappe de raisin pendante d'or pamprée de sinople; au second quartier d'azur au château de trois tours d'argent reliées par des courtines du même, posé sur une terrasse de sable; au troisième quartier de gueules au gueules à trois fasces onnées d'or.

Le District de Satu-Mare. La Commission Consultative Héraldique simplifia beaucoup les armes de ce district en ne conservant que quelques meubles de l'écu de l'ancien comitat qui avait eu neuf quartiers.²⁵² Le nouvel écu fut: écartelé: au premier quartier de gueules au cerf passant et contourné d'argent; au second quartier d'azur au pommier arraché d'argent; au troisième quartier d'azur à la gerbe de blé d'or; au quatrième quartier de gueules à une grappe de raisin d'or pamprée de sinople; sur le tout de sinople à la tour d'argent.

Le District de Severin. Les meubles du nouvel écu de ce district proviennent des armes de l'ancien comitat de Caraș-Severin: coupé: au premier d'azur à une ruche en osier d'or accompagnée de six abeilles volantes du même, trois à dextre (2 et 1), trois à sénestre (aussi

²⁴⁸ *Ibidem*.

²⁴⁹ *Ibidem*.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ *Revue Lexicon*, vol. III, Budapest, 1911, p. 253.

²⁵² I. C. Filitti, *op. cit.* p. 28.

2 et 1); au second de gueules au pont de deux arches d'or sur des ondes d'argent mouvantes de la pointe de l'écu, ledit pont surmonté d'un dextrochère armé d'argent tenant un sabre du même, adextré d'un croissant tourné aussi d'argent et sénestré d'un soleil d'or (v. fig. 92).

Le District de Sibiu. Avec les autres ornements extérieurs de l'écu fut supprimée aussi la mâcle aux angles terminés en feuilles de tilleul, d'ancienne tradition saxonne.²⁵³ L'écu fut conservé tel quel, à savoir: d'azur à une tour donjonnée d'argent, à six épis de blé d'or mouvants des créneaux du donjon.

Le District de Someș créé sur le territoire de l'ancien comitat Solnoc Dobica, reçut comme armes un écu rappelant l'ancienne domination moldave sur la cité de Ciceu avec le territoire afférent,²⁵⁴ à savoir: d'azur au château flanqué de deux tours d'argent, ouvert du champ, chargé au dessus de la porte d'un écusson aux armes de Moldavie, qui est de gueules au rencontre de bison de sable accompagné d'une étoile d'or posée entre ses cornes, d'une rose et d'un croissant contourné aussi d'or posés aux cantons de la pointe.

Le District de Tîrnava-Mare. La Commission Consultative Héraldique créa pour ce district les armes suivantes: mi-parti, coupé: au premier d'azur au dextrochère d'argent mouvant du flanc sénestre et tenant un cep de vigne arraché de sinople, pampré de quatre pièces d'or, qui est la ville de Mediaș; au second d'azur au château sommé de trois tours d'argent, au lion d'or couronné du même, tenant dans ses pattes une lance toujours d'or, qui est la ville de Sighișoara; au troisième de gueules à la fasce ondée d'argent (qui est la rivière Tîrnava Mare).

Le District de Tîrnava-Mieș. Le griffon et les fasces des armes de l'ancien comitat seront conservées et augmentées d'une allusion héraldique à la domination moldave sur le territoire de Cetatea de Baltă au Moyen Age: parti: au premier de gueules à deux fasces d'or, l'une haussée, l'autre abaissée, le champ entre les fasces chargé d'un griffon du second émail tenant une grappe de raisin du même pamprée de sinople posé sur un tertre isolé du dernier; au second d'azur au château flanqué de deux tours d'argent, ouvert du champ, au rencontre de bison de sable accompagné d'une étoile, d'une rose et d'un croissant contourné mal-ordonnés, l'étoile posée entre les cornes du bison, la rose et le croissant aux flancs de son mufle, le tout posé dans l'ouverture de la porte.

Le District de Timiș-Torontal empruntera aux armes de l'ancien comitat de Timiș la plupart des meubles de son nouvel écu où le corbeau des Corvin de Hunedoara vase substituer aux anciennes armoiries²⁵⁵ comme suit: mi-parti, coupé: au premier d'argent au corbeau contourné de sable tenant dans son bec une bague d'or châtonnée d'un rubis et perché sur une branche de chêne de sinople; au second coupé: a) de sable au lion d'or tenant une épée du même et naissant du coupé; b) de gueules à trois fasces d'or; au troisième d'azur à une ville entourée de ses murs d'enceinte d'argent, aux toits des maisons et des tours de gueules, vue en perspective et posée sur une large terrasse chargée à dextre d'une rivière d'argent en bande.

Le District de Trei Seane conserva les armes d'ancienne tradition sicule du comitat du nom: d'azur au dextrochère armé au naturel, la main de carnation tenant une épée d'argent garnie d'or qui transperce un cœur de gueules, le tout accompagné en chef d'un soleil d'or à dextre et d'un croissant tourné d'argent entouré de trois étoiles mal-ordonnées d'or à sénestre.

Le District de Turda reçut un écu créé par la Commission Consultative²⁵⁶: d'or au chêne arraché de sinople, un écusson tiercé en fasce d'azur d'or et de gueules brochant sur le fût du chêne.

Nous donnerons quelques exemples d'armoiries de villes municipales et de villes chefs-lieux de district. Les écus des armoiries des villes sont sommés de couronnes murales d'argent dont le nombre des tours varie selon l'importance de la ville en question, à savoir: a)

²⁵³ *Ibidem.*

²⁵⁴ *Ibidem.*

²⁵⁵ *Ibidem.* L'auteur du rapport précise que dans les armoiries du district de Timiș n'ont plus été incluses la croix double, ni évidemment la fasce aux initiales de l'empereur François-Joseph, ces éléments étant remplacés par le corbeau des armes des Corvin.

²⁵⁶ *Ibidem.* I. C. Filitti confond cette fois les armoiries du district de Turda avec celles de la ville homonyme.

couronnes à sept tours pour les municipales; b) couronnes à cinq tours pour les villes chefs-lieux de district (en général); c) couronnes à trois tours pour les centres urbains de moindre importance (dont quelques chefs-lieux de district):

Le Municipie de Bucarest. L'ancien écu de notre capitale, représentant constamment depuis 1868 St. Démètre (pour St. Démètre Bassaraboff, le patron de la ville)²⁵⁷ fut remplacé en 1930 par la Commission Consultative Héraldique sur l'estomac de l'aigle de Roumanie comme suit: d'azur à l'aigle au vol abaissé d'or, becquée et membrée de gueules, couronnée d'une couronne royale du second, tenant dans son bec une croix latine d'argent et dans ses serres une épée du dernier garnie d'or et un sceptre fleurdelisé du même, ladite aigle chargée sur l'estomac d'un écu de gueules surchargé d'un St. Démètre d'argent, habillé et armé à la roumaine, tenant dans sa main dextre une pique et dans sa main sénestre une croix latine, au listel de gueules inscrit de la devise PATRIA ȘI DREPTUL MEU en lettres d'argent, brochant sur la queue de l'aigle. L'écu sommé d'une couronne murale à sept tors, une aigle valachique de sable naissante de cette couronne (v. fig. 93).

Le Municipie de Iassy. Les nouvelles armoiries de la ville furent fixées à la même époque. La tour crénelée accostée des deux daphins affrontés y sera transformée en un château à une tour centrale, flanquée de deux tours couvertes d'argent, chargé au dessus de la porte ouverte du même d'un écusson du champ, surchargé d'un cheval courant du second surmonté d'une couronne „voïvodale“ d'or; l'écu sommé d'une couronne murale à sept tours d'argent, à une tête et col d'aurochs de sable ornée de lambrequins du même issant de la couronne (v. fig. 94).

Le Municipie de Galați. La Commission Consultative Héraldique renoncera dans les armes de cette ville à l'ancre des armes districtuelles de Covurlui en restituant l'emblème sigillaire du XVII-e siècle ainsi que le voilier d'une version plus ancienne des armes districtuelles. Le nouvel écu sera: coupé, mi-parti: au premier d'azur au navire couronné à deux mâts d'argent voguant sur des ondes du même mouvant du coupé; au second de gueules à deux poissons adossés d'argent; au troisième d'or au caducé de sable. Couronne murale à sept tours (v. fig. 95).

La ville de Focșani (municipie depuis 1937). Les armes de cette ville fixées par les décrets de 1862 et 1867 (qui furent assez peu en usage, vue la coutume d'employer dans les sceaux communaux les emblèmes des districts) furent remplacées par la Commission Consultative Héraldique par une version des armes des Principautés Unies:²⁵⁸ parti: au premier de gueules au rencontre de bison de sable accompagné d'une étoile d'or entre ses cornes, d'une rose et d'un croissant contourné du même; aux flancs de son mufler qui est de Moldavie; au second d'azur à l'aigle au vol abaissé tenant dans son bec une croix, accompagnée en chef d'un soleil, à dextre et d'un croissant contourné à sénestre, le tout d'or, qui est de Valachie; au chef brochant de gueules chargé d'une couronne princière fermée au naturel. Couronne murale à cinq tours. Devise: UNIREA FACE PUTEREA (c'est la seule exemple d'une ville roumaine à avoir une devise propre).

La ville de Pitești (municipie par la suite) qui avait renoncé après la période révolutionnaire de 1848 (quand elle avait reçu des armes au personnage féminin représentant la Liberté) d'avoir un emblème municipal exclusif, arborant soit l'aigle du district d'Argeș, soit l'aigle valachique, recevra de nouvelles armoiries, à savoir: d'azur à l'aigle d'or becquée et membrée de gueules tenant dans ses serres la hampe d'or d'un drapeau tricolore roumain²⁵⁹ (v. fig. 93). L'écu sommé d'une couronne murale à cinq tours.

La ville de Birlad. La Commission Consultative Héraldique rendra à cette ville son emblème du XVI-e siècle:²⁶⁰ d'azur à une roue de moulin d'argent accompagnée de trois poissons du même. Couronne murale à cinq tours.

Le Municipie de Brăila. La Commission Consultative Héraldique renoncera à l'ancien emblème sigillaire de cette ville (le bateau à vapeurs) n'en conservant que l'aigle valachique augmentée d'une image de l'ancienne cité de Brăila: d'azur au château flanqué de deux tours

²⁵⁷ Pourtant, les images qui vont être représentées, en plusieurs variantes, dans les armoiries de Bucarest de 1868 à 1930, ainsi que de 1930 à 1948, ne seront pas celles du vieux Démètre, mais au monastère de Bassarabov en Bulgarie, mais celles du saint militaire Démètre, martyr romain de l'époque dioclétienne, v. Dan Cernovodeanu: *Contributions à l'étude des armoiries du municipie de Bucarest au XIX-e et XX-e siècles*, loc. cit., p. 172.

²⁵⁸ T. C. Filitti, op. cit., p. 16.

²⁵⁹ Ibidem, p. 17.

²⁶⁰ Ibidem, p. 16.

d'argent surmonté d'une aigle d'or tenant dans son bec une croix du même et dans ses serres un croissant du second, le tout accompagné en pointe d'une fasce ondée d'argent. Couronne murale à sept tours.

La ville de Tecuci. La Commission Consultative Héraldique essaiera de rappeler à la vie le lièvre des anciens sceaux du XVIIe siècle en lui ajoutant la tour de guet dont parlait jadis la chronique de Miron Costin²⁶¹. Parti: au premier d'azur à une tour posée sur une montagne, le tout d'argent; au second de gueules au lièvre rampant d'or accompagné en chef de deux étoiles du même. Couronne murale à cinq tours.

La ville de Turnu-Severin (municipe par la suite). Parti: au premier de gueules au pont à l'antique d'argent au dessus d'ondes du même, au lion d'or passant sur ledit pont; au second d'azur à une tour d'argent chargée au dessus de la porte d'un croissant de sable, surmonté d'une croix triflée du même, ladite tour mouvante d'ondes du second, mouvantes de la pointe de l'écu. Couronne murale à cinq tours (v. fig. 97).

Le Municipie d'Arad. La Commission Consultative remplacera le second du coupé des armes anciennes de cette ville, allusif aux luttes anti-ottomanes par une allusion à sa qualité de résidence d'un évêché orthodoxe: De gueules à la fasce d'argent accompagnée d'un château sommé de trois tours couvertes du même en chef et d'une croix de procession en bande et d'une croix d'évêque orthodoxe en barre passées en sautoir et surmontées d'une mitre d'évêque orthodoxe, le tout d'or, en pointe. Couronne murale à sept tours (v. fig. 98).

Le Municipie de Satu Mare. La Commission Consultative Héraldique conservera les armes antérieures de la ville à l'exception de la couronne du sommet de la tour centrale: d'azur au château d'argent ayant sur le devant une haute tour du même, essorée de gueules, ouverte de sable, la herse d'argent levée, un lion d'or, lampassé et armé de gueules dans l'ouverture de la porte, la tour accostée de deux palmiers de sinople fruités de gueules, près de la tour et de deux chevaliers affrontés armés de toutes pièces d'argent, tenant des épées du même, palmiers et chevaliers soutenus d'une terrasse de sinople mouvante des créneaux du château, le tout posé sur une terrasse de sinople que traverse une rivière en fasce, d'argent. Couronne murale à sept tours (v. fig. 99).

Le Municipie de Tîrgu Mureş. La Commission Consultative Héraldique augmenta d'une balance d'or les armes de cette ville, ancien siège de justice²⁶²: d'azur au dextrochère armé d'argent, la main de carnation tenant une épée d'argent garnie d'or qui transperce un cœur de gueules, accompagné d'une balance en équilibre d'or, posée au centre dextre du chef. Couronne murale à sept tours (v. fig. 100).

D'autres villes de Transylvanie, telles que **Cluj, Braşov, Sibiu**, etc. conservèrent leurs armes traditionnelles en mettant évidemment sur leurs écus les nouvelles couronnes murales.

Si l'activité de la Commission Consultative Héraldique fut en général méritoire, elle eut aussi certains points faibles:

Ce fut en premier lieu l'inspiration de donner à tous les écus des districts de Moldavie (d'après une ancienne idée de St. D. Grecianu) des champs de gueules, à l'instar des écus des districts valaques qui étaient, sans exception, d'azur²⁶³. Puis, on omit de corriger la position d'un nombre d'emblèmes districtuels dont on maintint l'orientation vers sénestre qu'elles apportaient des sceaux princiers du XVIIIe siècle où cette position se justifiait par des raisons tenant de la courtoisie héraldique. On exagéra les processus d'héraldisation des emblèmes traditionnels des districts de la Roumanie d'avant 1918 jusqu'à la métalisation intégrale des figures humaines et animales lesquelles — selon la tradition roumaine fortement influencée des pratiques de l'héraldique transylvaine du XVIe et XVIIe siècles — auraient dû être représentées au naturel. Enfin, le dessin unitaire et très soigné des armoiries créées par la Commission Consultative Héraldique poussa un peu trop loin la neutralité du style officiel, en allant parfois jusqu'au conventionnalisme le plus impersonnel.

²⁶¹ Ibidem, p. 17.

²⁶² Ibidem, p. 25. Toutefois, l'auteur prétend qu'on a écarté des armoiries de la ville de Tg. Mureş également la couronne (percée du bout de l'épée), élément qui n'existe pas dans ces armoiries, mais seulement dans celles d'Odorhei, où, tout comme dans les armes de Miercurea-Ciuc, on a conservé la tête d'ours.

²⁶³ Le précurseur de ce système a été Stefan D. Grecianu, qui dans son ouvrage, souvent cité dans la présente étude (l'Héraldique roumaine. Actes relatifs ..., p. 144-151) a préconisé dans son projet d'armoiries districtuelles de 1890, l'usage de l'azur pour les meubles des armes des districts de Valachie et du gueules, pour ceux des armes des districts de Moldavie, la différence de couleur aidant également à localiser du point de vue géographique les unités administratives-territoriales respectives.

Mais ce sont là des imperfections d'ordre mineur. Le grand mérite de la Commission Consultative Héraldique fut — ainsi que nous l'avons déjà souligné — celui d'introduire pour la première fois une conception héraldique unitaire pour l'armorial districtuel et municipal de l'ensemble du territoire roumain. Et si un grand nombre des emblèmes (municipaux surtout), créés par ladite Commission, ne réussit pas à s'imposer dans la conscience sociale, il n'en fut pas de même pour les nouvelles versions des emblèmes ayant une tradition déjà solide. Ceci devint très clair en 1972, lorsque l'opinion publique des districts et des villes fut consultée par les Conseils Populaires locaux sur les nouvelles armoiries des districts et des villes municipales.

En final, on doit également rappeler comme un dernier apport de la nommée Commission, l'emploi dans la description des armoiries créées ou perpétuées par cette autorité scientifique, d'une terminologie héraldique adéquate, basée en grande mesure sur les termes de spécialité introduits antérieurement dans ses ouvrages par la général P.V. Năsturel, l'apprécié héraldiste roumain de la fin du siècle dernier et du commencement de notre siècle.

LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Après la proclamation de la République Populaire Roumaine, le 30 Décembre 1947, des organes du pouvoir local des districts et des villes reçurent le droit d'user dans toutes les circonstances, y compris dans leurs sceaux, du nouvel emblème de la République.

Par le Décret du Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, no. 503 du 15 Décembre 1970, dont nous avons déjà fait mention au début de cette étude, de nouvelles armoiries ont été instituées pour les districts et les villes municipales de la République Socialiste de Roumanie.

La compétence d'élaborer les nouvelles armoiries — qui devaient représenter par le moyen des symboles, autant la tradition historique, que les réalités économiques, sociales et politiques actuelles — fut attribuée aux comités exécutifs des conseils populaires districtuels et municipaux. Les projets d'armoiries élaborés par les organes locaux, devaient ensuite être soumis à l'approbation du Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie.

Les comités exécutifs des conseils populaires districtuels et municipaux ont entraîné dans l'action de l'élaboration des nouvelles armoiries un grand nombre de spécialistes dans divers domaines d'activité. Les commissions permanentes et les députés des conseils populaires ainsi que la masse des habitants des municipalités, des autres villes et des communes de chaque district ont été consultés à ce sujet et ont contribué par des propositions et par des suggestions concrètes à l'élaboration des projets d'armoiries dans leur forme finale.

En vue d'assurer une conception unitaire dans la structure héraldique des éléments désignés par les conseils populaires pour figurer dans les nouveaux écus des districts et des villes municipales, un collectif de travail a fonctionné pendant toute la durée de cette action près l'ancienne Direction Générale des Conseils Populaires du Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, collectif formé — entre autres — de plusieurs spécialistes.

Le Conseil d'Etat de la République Socialiste de Roumanie approuva les armoiries des districts et des municipales par le Décret No. 302 du 25 Juillet 1972.²⁶⁴

Les nouvelles armoiries des 39 districts et des 47 municipales ont les caractéristiques suivantes:

a) Les écus des armes des districts adoptent la forme rectangulaire avec la pointe en ogive du début du XV-e siècle, une forme d'écu fréquemment employée dans l'art héraldique des pays roumains.

b) Comme on décida de renoncer à la couronne murale — ornement extérieur de l'écu provenant de l'héritage du XIX-e siècle et actuellement en récession générale — la différence entre les armes des districts et celle des municipales a été obtenue par l'adoption, pour ces dernières, d'une forme d'écu différente, dérivée de la forme de la Renaissance centr-européenne à échancrures latérales symétriques, forme familière à l'art héraldique roumain à différentes époques.

c) Suivant une pratique inaugurée 25 ans auparavant dans l'héraldique d'Etat roumaine, tous les écus des districts et des municipales ont reçu comme ornement extérieur un listel

²⁶⁴ Publié dans le Bul. Of. de la R.S.R., VIII, 1972, no. 127, jeudi le 16 novembre, I-ère partie, p. 1022 — 1035.

de gueules avec le nom du district ou du municipe respectif inscrit en lettres d'or, posé au dessous de la pointe de l'écu.

d) Tous les écus, autant ceux des districts que ceux des municipes, portent en abîme et brochant sur le tout, un écusson à l'emblème d'Etat de la République Socialiste de Roumanie en champ parti du drapeau du Parti Communiste Roumain, qui est rouge, chargé en chef de l'emblème du Parti d'or, et du drapeau d'Etat de la République Socialiste de Roumanie, qui est tricolore vertical bleu (sombre) jaune (et non or) et rouge, la bande jaune chargée en chef de l'emblème d'Etat.

Dans ce qui suit nous donnons le blason des 39 écus des districts et des 47 écus des municipes avec un bref commentaire sur le contenu de chacun de ces écus.

1. Le District d'Alba Parti, mi-coupé: au premier d'azur au légionnaire romain d'argent appuyé sur sa pique et se couvrant de son bouclier, la tête tournée à sénestre; au second d'argent au sapin au pied nourri de sinople adextré d'une tête d'épi de blé d'or et sénestré d'une grappe de raisin du même pampree du second émail; au troisième de gueules à trois cheminées d'usine fumantes, celle du milieu plus élevée, alternant avec quatre corps de bâtiment vus de front, soutenus d'un mur mouvant de la pointe de l'écu; le tout d'argent, les cheminées maçonnées de sable; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 101).

Le légionnaire romain, allusif à l'histoire ancienne du district qui fut le plus important centre de la province romaine Dacia, a été, entre les deux guerres mondiales, le meuble unique de l'écu des armes du district d'Alba. L'épi, le sapin et la grappe de raisin représentent la complexité des richesses naturelles, le profil d'usine, la nouvelle orientation de l'économie du district.

2. Le District d'Arad Ecartelé: au premier quartier de gueules à une porte de château d'argent à merlons mortaisés; au second quartier d'azur à trois têtes d'épis de blé rangés, accompagnés en pointe d'une demi-roue d'engrenage, la courbe en bas, le tout d'or; au troisième quartier d'azur à une grappe de raisin d'or; au quatrième quartier de gueules à une usine d'argent d'une tour de réfrigération et d'un corps de bâtiment sommé de deux cheminées posées à sénestre, la première plus élevée, le tout soutenu d'un triangle alésé, aussi d'argent; à une fasce onnée d'argent brochante sur la ligne du coupé; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 102).

La porte de château du premier quartier représente la cité d'Arad. Elle provient d'une tradition plus ancienne de l'écu de la ville du nom où elle occupait jadis le second du coupé (L'héraldisation traditionnelle de la cité d'Arad se maintient dans le premier du coupé des armes de la ville). Les épis et le segment de roue engrenante, succédant à la gerbe de blé des armes antérieures de ce district, suggèrent l'agriculture moderne pratiquée de nos jours dans cet important district agricole. La grappe de raisin, provenant aussi des armes antérieures du district, est allusive aux importants vignobles de Şiria, Pincota et Miniş situés sur le territoire du district. On a préféré à la reprise au quatrième quartier du motif de la cité, la silhouette d'usine représentant le développement industriel, caractéristique à l'économie actuelle du district. La fasce onnée représente le Mureş.

3. Le District d'Argeş Ecartelé: au premier quartier d'azur à l'aigle de profil d'or, le vol ouvert et abaissé, posée sur trois rochers d'argent; au second quartier de gueules à trois colonnes séparatrices d'argent mouvantes de la ligne du coupé, celle du milieu plus basse et plus épaisse; au troisième quartier de gueules à deux segments de roues engrenantes d'argent affrontées et posées en barre, à une foudre électrique d'or en bande, brochant sur l'engrenage et mouvant d'une tierce onnée du-même posée en pointe, au symbole de l'atome d'argent posé dans l'angle dextre du chef; au quatrième d'azur à une femme de carnation habillée du costume populaire de la zone d'Argeş, la main dextre à la hanche et tenant de la main sénestre une corbeille remplie de fruits posée sur son épaule, ladite femme naissant de la pointe de l'écu, le tout au naturel; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 103).

L'aigle du premier quartier est l'ancien emblème du district d'Argeş (et sous une forme différente, le vol clos et posée sur une branche de chêne celle de l'ancien district de Muscel, aujourd'hui incorporé au premier). Les colonnes séparatrices du second quartier représentent le développement actuel de l'industrie pétrochimique, les symboles du troisième celui de la construction des machines et de l'industrie hydroénergétique. La paysanne du quatrième quartier est une allusion complexe à l'importance ethnographique des traditions populaires de la zone d'Argeş ainsi qu'aux richesses horti-viticoles du district.

4. Le District de Bacău Tiercé en pale renversé: au premier de gueules à un puits pétrolier de sable enfilant une cornue contournée et vidée d'or; au second d'or à une demi-tour

de réfrigération de centrale thermique de sable, réunie à une demi-roue d'engrenage de gueules et une tête d'épi de blé de l'un à l'autre, brochant sur lesdits meubles, au troisième d'azur à une montagne de sel d'argent mouvante de la pointe de l'écu et une guirlande de feuilles de chêne de sinople brochant sur le pied de la montagne; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 104).

La montagne de sel est l'emblème historique, allusif à l'exploitation d'ancienne tradition du sel gemme dans ce district. On y a ajouté la guirlande de chêne à multiples significations historiques (la légende du chêne de Borzești, les combats héroïques d'Oituz pendant la Grande Guerre, etc.) et rappelant en même temps les richesses forestières de la zone. Les meubles du premier représentent le développement de l'industrie pétrochimique basé sur les gisements pétroliers, ceux du deuxième les autres activités industrielles ainsi que l'agriculture en plein développement.

5. Le District de Bihor Ecartelé: au premier quartier d'azur au château d'une tour massive à deux contreforts crénelés, le tout d'or, la tour ouverte du champ, les contreforts ajourés de sable, le tout maçonné du même; au second quartier de gueules à trois sapins rangés de sinople, au troisième quartier de gueules à deux têtes d'épis de blé d'or, posées en pals, rangées en bande; au quatrième quartier d'azur à une roue d'engrenage d'or, un puits pétrolier de sable et une cornue contournée d'argent posée à dextre au pied du puits, brochant sur la roue; à une fasce ondulée, tiercée en fasces ondulées de sable, d'azur et d'argent, les trois fasces séparées par deux filets ondulés d'or, brochant sur la ligne du coupé; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 105).

Les sapins et les épis (ceux-ci sous la forme d'une gerbe), d'ancienne tradition héraldique, sont allusifs aux richesses forestières et agricoles du district. Le château du premier figure l'ancienne cité de Biharia, le centre historique de l'ancien duché de Menumorut d'avant la conquête hongroise (X-e siècle), les meubles du quatrième quartier représentent les industries chimique, extractive et métallurgique actuelles. La fasce ondulée représente le district comme „Pays des trois Criș”: le Criș Noir, le Criș Rapide et le Criș Blanc.

6. Le District de Distrița—Năsăud Ecartelé: au premier quartier d'or à l'aigle au vol abaissé de sable chargée sur l'estomac d'un écu romain de gueules surchargé des lettres V.R.R. mal-ordonnées du champ, naissante d'un mur crénelé d'argent, chargé d'un livre ouvert au naturel et mouvant de la ligne du coupé; au second quartier d'azur au pommier arraché de sinople fruité (d'une seule pièce) de gueules, fûté d'or; au troisième quartier d'azur au sapin arraché d'or, les racines encloses dans une roue d'engrenage de sable, brochant sur le sapin, au quatrième quartier d'or à une forêt de sapins compacte de sinople occupant le quartier à l'exception du chef, le sinople chargé d'un ours passant au naturel; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 106).

L'aigle du premier provient des armes historiques du district de Năsăud. Elle porte sur l'estomac l'écu chargé de l'inscription V(irtus) R(omana) R(ediviva) que portait entre les deux guerres mondiales un légionnaire romain. C'est la devise qui figurait sur les drapeaux du régiment roumain de gardes-frontière de Năsăud fondé en 1762. Les créneaux représentent l'histoire ancienne et médiévale du district et le livre les centres culturels, avec leurs traditions. Le pommier du second est allusif à la pomiculture — une des richesses de ce district, les meubles des deux derniers quartiers, aux richesses forestières sous leur double aspect industriel et cynégétique.

7. Le District de Botoșani Ecartelé: au premier de gueules à un paysan d'argent, tête nue et pieds nus, courant et contourné; au second quartier d'azur à une usine à quatre corps de bâtiment sommés de deux cheminées fumantes et sénéstrés d'une tour de réfrigération, d'argent enclose dans une roue d'engrenage, d'or; au troisième quartier d'azur au violon d'argent en barre accompagné d'une étoile d'or au canton dextre du chef et d'un livre ouvert au naturel au canton sénestre de la pointe, l'étoile rayonnant dans tout le quartier, le livre brochant sur le côté sénestre du violon; au quatrième de gueules à une faux d'argent en barre et une gerbe de blé d'or en bande, passées en sautoir; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 107).

La faux du quatrième quartier est l'emblème traditionnel du district; sa signification agricole a été soulignée par l'adjonction de la gerbe. Le paysan du premier, emprunté à la toile bien connue du peintre O. Bănciță, illustre le rôle du district de Botoșani dans la grande révolte des paysans de 1907. C'est en effet en ce district que commença en mars 1907 la révolte. Le développement actuel de l'économie du district est représenté par les meubles du second. Les meubles du troisième quartier évoquent trois personnalités culturelles de marque, fils du district de Botoșani: le compositeur Georges Enesco, le poète Mihai Eminescu et l'historien Nicolas Iorga.

8. Le District de Braşov Tiercé en pairle renversé : au premier d'azur au château de Bran d'or posé sur un rocher d'argent mouvant de la pointe; au second de gueules à deux roues engrenantes d'or, la première défailante d'un quart en chef et entourant un demi-roulement d'argent, l'espace entre les billes rempli de sable; au troisième quartier d'azur au bouquet d'edelweiss de trois pièces d'argent boutonnées d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 108).

Considéré à travers le prisme des connexions multiséculaires des pays de la Birsa et du Făgăraş (les deux comprises dans le district actuel de Braşov) avec la Valachie, le passé historique du district est représenté dans le nouvel écu par le château de Bran. L'engrenage du second présente le district comme centre important de la construction des machines et l'edelweiss le définit comme zone touristique de premier rang.

9. Le District de Brăila Tiercé en pairle renversé : au premier de gueules à une installation usinale d'une haute cheminée posée à dextre, adextrée, d'un réservoir cylindrique et sénestrée de deux hautes colonnes à ample tubulature, le tout d'or, soutenu d'un socle de sable bordé en chef du second, à une roue d'engrenage du même posée en pointe brochante sur ledit socle; au second quartier de sinople à deux tuyaux d'irrigation posés en jumelle abaissés les extrémités sénestres coudées vers le bas et terminées par des têtes de pompe, lesdits tuyaux sommés d'un tournesol en pal entre un épi de blé en bande et un épi de maïs en barre mouvants d'une tige commune, le tout d'or, ombré de sable, le capitule du tournesol du même; au troisième d'azur au navire à trois mâts d'or voguant sur des ondes du même mouvantes de la pointe de l'écu; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 109).

Le navire, symbole de l'activité portuaire et de navigation est l'emblème traditionnel du district. L'installation usinale du premier image très stylisée du Combinat de Chişcani, ainsi que la roue d'engrenage, évoquent le développement dans le district de Brăila des branches de l'industrie nouvelles pour ce district. Les meubles du second représentent l'agriculture moderne vivifiée par les nouvelles méthodes, telle qu'on la pratique aujourd'hui dans cet important district agricole.

10. Le District de Buzău Tiercé en pairle renversé : au premier d'azur à une tour couverte posée à sénestre, adextrée d'un avant-mur mouvant du flanc, le tout d'argent, ajouré et maçonné (en pierres brutes) de sable, à l'aigle contournée au vol abaissé d'or naissante de l'avant-mur; au second de gueules à une tête d'épi de blé d'or, entourée d'une grappe de raisin courbée du même, pamprée de sinople, à dextre et d'une demi-roue d'engrenage d'argent à sénestre; au troisième d'or au chêne sur une terrasse, le tout au naturel; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 110).

Le motif du château et de l'aigle, inspiré des armes traditionnelles du district, en évoque le passé historique. Le meuble complexe du second représente les principales activités économiques. Le chêne, un symbole de la pérennité, rappelle aussi la richesse forestière du district de Buzău.

11. Le District de Caraş-Severin Mi-parti, coupé : au premier d'azur à une montagne de sinople aux cimes d'argent, à une entrée de mine de sable encadrée de maçonnerie de pierres d'argent s'ouvrant dans ladite montagne, le sable chargé de deux marteaux de mineur d'argent passés en sautoir; au second de gueules au creuset de fonderie d'argent penché en barre, déversant un jet de métal fondu d'or dont se forme une roue d'engrenage du même qui entoure ledit creuset; au troisième d'azur à une enseigne romaine sommée d'une aigle d'or, à deux coutelas daces d'argent passés en sautoir, brochants sur la hampe de l'enseigne, le tout adextré d'un sénestrochère²⁶⁵ armé d'argent brandissant un sabre du même et sénestré d'une ruche en osier d'or surmontée d'une abeille volante du même; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 111).

Succédant à la figure de mineur de l'écu des armes de l'ancien district de Caraş (qui provenait d'un des tenants de l'écu de l'ancien comitat hongrois du nom), les meubles du premier perpétuent une allusion héraldique traditionnelle à l'industrie extractive très développée dans cette zone du pays où l'on extrayait l'or et le cuivre à l'époque de la conquête romaine et où l'exploitation des gisements carbonifères et métallifères a des traditions anciennes et un vigoureux présent.

Le meuble complexe du second est une innovation. Il représente solidement la sidérurgie et la construction des machines, deux branches de l'industrie lourde intimement liées l'une à l'autre et dont le centre le plus connu est celui de Reşiţa.

²⁶⁵ Conformément à cette orientation, le bras en question doit être considéré comme étant un sénestrochère; dans le cas présent, il s'agit tout de même d'un dextrochère vu de dos, cas très rare dans l'héraldique roumaine (mais assez fréquent dans celle russe) et qui pose un intéressant problème quant à la modalité de blasonner de tels meubles.

Le second du coupé évoque le passé historique du district, théâtre d'après combats pendant les guerres daciques et zone d'intense colonisation romaine, théâtre multiséculaire des combats contre l'offensive otomane et territoire où s'est développée dans les temps modernes une active et puissante paysannerie.

L'enseigne romaine remplace le légionnaire qui figurait dans l'écu de l'ancien district roumain de Caraș. Les autres meubles sont traditionnelles dans les armes de l'ancien district de Severin et nous devons faire mention de la circonstance que la ruche entourée d'abeilles a été adoptée vers la fin du XIX-e siècle, comme emblème de la coopération villageoise puissamment développée dans cette zone de l'ouest du pays.

12. Le District de Cluj Ecartelé: au premier quartier de gueules à une image contournée de la Louve Capitoline têtée par Romulus et Remus enfants et soutenue de son piédestal, le tout d'or; au second quartier d'azur à une roue d'engrenage de sable, au flambeau à l'antique d'or (en forme de coupe large et peu profonde et à manche court) allumé de gueules brochant sur la roue d'engrenage; au troisième quartier d'azur un barrage d'argent avec des perrés en forme de pile, déversant de l'eau au naturel par ses quatre travées dans une rivière aussi au naturel posée en fasce abaissée, le tout sommée par six sapins rangés de sinople; au quatrième quartier de gueules à la gerbe de blé d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 112).

La Louve Capitoline introduite après la première guerre mondiale dans les armes du district représente le district de Cluj comme zone d'intense colonisation romaine où se trouvaient les importants centres urbains de Napoca (Cluj) et Potaissa (Turda). Elle évoque en même temps la conscience de la latinité de la nation roumaine, élément essentiel du crédo politique de l'intellectualité roumaine de Transylvanie au XVIII-e et au XIX-e siècle.

L'importance industrielle, scientifique et culturelle de ce district dans l'ensemble du pays est soulignée par les meubles du second quartier. Les meubles du troisième représentent le système hydroénergétique de Tarnața qui aura une grande influence sur le développement ultérieur de l'industrie dans le district et la zone environnante. La gerbe de blé du quatrième quartier provenant, comme la Louve, des armes antérieures du district, représente une richesse agricole toujours actuelle.

13. Le District de Constanța Tiercé en paile renversé: au premier d'azur à une galère à l'antique contournée d'or voguant sur une mer au naturel posée en fasce, la voile de la galère chargée d'une aigle marine volante empiétant un dauphin, le tout de sable; au second d'azur à une grappe de raisin d'or et une tête d'épi de blé du même courbées en demi-cercles, la courbe en dehors, les extrémités inférieures passées en sautoir; au troisième de gueules au „Tropaeum Trajani“ d'argent, qui est un monument en forme de tour ronde, crénelée et ornée au tiers de sa hauteur d'une rangée de métopes haussée sur trois degrés, couverte d'un toit d'écailles sommé d'un trophée d'armes à l'antique soutenu de son socle; au phare de construction moderne d'argent rayonnant d'or brochant sur le tiercé; sur le tout l'écusson aux armes de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 113).

Constitué en 1878, après l'annexion de la Dobroudja à la Roumanie, le district de Constanța adopta comme emblème un voilier voguant sur les ondes, représenté parfois sous la forme d'une galère grecque. La ville de Constanța adopta le même emblème augmenté d'un phare posé sur un promontoire rocheux. Après la première guerre mondiale, navire et phare disparurent des armes de la ville pour ne plus figurer que dans celles du district, augmentées encore par l'antique emblème d'Histrie: une aigle marine volante empiétant un dauphin. Dans le nouvel écu du district tous ces emblèmes sont présents. Le phare qui n'est plus l'ancien phare „génois“ mais le nouveau phare de Constanța, symbole de l'essor actuel de la navigation maritime roumaine, brochant sur les partitions, domine les meubles de l'écu. Un emblème complexe: la galère grecque, un des emblèmes de l'antique cité maritime de Tomis, chargée sur le voile de l'emblème histriote, rappelle la colonisation milésienne du littoral occidental de la Mer Noire. Un autre aspect de l'antiquité classique dans cette région, aspect lié à la conquête romaine de la Dacie, figure au troisième du nouvel écu du district de Constanța. C'est le monument d'Adamclisi, érigé en mémoire de la victoire de Trajan sur les Daces. Le nouvel écu contient encore une innovation: la grappe de raisin et l'épi de blé du second, allusion héraldique aux célèbres vignobles de Murfatlar et à l'agriculture pratiquée dans tout le district et à laquelle l'introduction des méthodes modernes, de l'irrigation surtout, a donné dernièrement un nouvel essor.

14. Le District de Covasna Mi-parti, coupé: au premier d'azur au dextrochère armé, la main nue brandissant une épée, le tout d'argent, accompagné en chef d'une ombre de soleil rayonnante d'or à dextre et d'un croissant tourné du second à sénestre, le croissant entouré de trois étoiles du troisième, deux à dextre, rangées en barre, une à sénestre; au second d'azur

à la tour couverte d'un toit gothique pointu flanqué de deux tourelles en échauguette, le tout d'or; au troisième de gueules à un sapin mouvant de la pointe, adextré d'une scie circulaire et sénestré d'une roue d'engrenage à huit rais, le tout d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 114).

Si les meubles du premier proviennent de l'ancienne tradition héraldique sicule, la tour du second, héraldisation de la tour du Musée Sicule d'Etat de la ville de Sf. Gheorghe, est une allusion à la politique de respect envers les traditions de culture des nationalités cohabitantes caractéristique à l'Etat socialiste roumain. Les meubles du troisième représentent l'industrie du bois prépondérante dans l'économie du district, ainsi que les autres branches de l'industrie symbolisées par la roue d'engrenage.

15. Le District de Dimbovița Parti: au premier d'azur à une fasce crénelée d'argent accompagnée en chef d'une tour d'or mouvante de la fasce, à l'aigle d'argent naissante des créneaux de la tour et en pointe d'une biche arrêtée d'or; au second de gueules à deux puits pétroliers d'argent le premier plus grand, mouvants de la pointe de l'écu, à une demi-roue d'engrenage d'or, mouvante du flanc sénestre du premier puits et brochant sur le second; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 115).

La biche est l'ancien emblème du district. Fier d'abriter sur son territoire la ville de Tirgoviște, ancienne capitale de la Valachie, le district de Dimbovița évoque dans ses nouvelles armoiries cette circonstance par la tour-réplique héraldique de la „Chindia” de Tirgoviște — sommée de l'aigle naissante. Le second du parti représente le développement actuel de l'économie du district où l'industrie pétrolière jouent le rôle principal.

16. Le District de Dolj Tiercé en pairle renversé: au premier de gueules au lion couronné d'or tenant une épée du même, ledit lion soutenu d'un mur sommé d'une demi-tourrelle et de deux tourelles d'argent, ajouré du champ et maçonné de sable, mouvant de la partition; au second d'azur à trois têtes d'épis de blé rangés d'or accompagnés en pointe d'une rivière en fasce d'argent mouvante de la partition; au troisième d'or à une roue d'engrenage de sable et un livre ouvert au naturel brochant de sa partie supérieure sur la roue; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 116).

Le lion du premier, évoquant l'ancien Banat de Craiova, fut introduit — comme augmentation — dans les armes du district, après la première guerre mondiale. Les ondes du second sont l'élément parlant des armoiries (Dolj signifie en slave le Jiu inférieur) et se substituent en cette qualité au poisson des armes primitives du district. Les épis de blé, métamorphose de la gerbe de l'ancien district de Romanai, représentent la partie de cet ancien district qui revient au Dolj actuel et en même temps l'importance de la culture des céréales dans le district de Dolj. Les meubles du troisième représentent l'industrie moderne et les établissements culturels.

17. Le District de Galați Mi-parti, coupé: au premier d'azur à l'ancre d'argent, la guimène d'or enroulée autour de la stangue, accompagnée en chef de deux étoiles du dernier, au second d'azur à une grappe de raisin d'or pamprée d'argent, au troisième de gueules à une usine d'argent d'un haut fourneau et d'une installation de trois cowpers à dextre, d'un groupe de trois tours de réfrigération au centre et de la halle d'un lamineur, adextrée d'un château d'eau et sénestrée d'un silos à entonnoir, à sénestre, le tout étendu en fasce, soutenu d'un filet d'argent et accompagné en pointe de trois fascées ondées du même; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 117).

Le premier du coupé contient les armes des anciens districts de Covurlui et de Tecuci qui composent l'actuel district de Galați. Les meubles du second du coupé représentent le combinat sidérurgique géant de Galați et le Danube.

18. Le District de Gorj Tiercé en pairle renversé: au premier de gueules à un sabre d'argent et un drapeau d'or chargé d'une aigle valachique de sable entourée d'une guirlande de laurier de sinople et surmontée du millésime 1821 de gueules, le sabre et le drapeau posés en chevron renversé, l'étoffe du drapeau enveloppant la lame du sabre et le pommeau du sabre brochant sur la hampe du drapeau; au second d'argent au puits pétrolier de sable derrière une tour de réfrigération au naturel (peinte en blanc), à dextre et une roue d'engrenage du second, à sénestre; au troisième d'azur au cerf d'or arrêté sur une terrasse de sinople; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 118).

Le cerf du troisième est l'ancien emblème du district. Les meubles du premier évoquent le mouvement révolutionnaire de 1821 conduit par Tudor Vladimirescu, dont le district

de Gorj fut le foyer. Les meubles du second représentent le développement actuel de l'économie du district où les gisements pétroliers jouent un grand rôle.

19. Le District de Harghita Ecartelé: au premier quartier d'azur au château d'un corps de logis flanqué de deux tours couvertes d'argent, ouvert et ajouré de sable, accompagné en chef d'une ombre de soleil rayonnante, à dextre et d'un croissant figuré tourné, à sénestre, le croissant adextré de quatre étoiles, rangées en pal, le tout d'or; au second quartier palé, de gueules et de sable à un haut fourneau en forme de tour d'argent, ouvert du second, brochant sur le palé; au troisième quartier palé de gueules et de sable à deux marteaux de mineur d'argent passés en sautoir, brochants, sur le palé; au quatrième quartier d'azur à une source d'eau gazeuse d'argent en forme de pile, accompagnée de deux sapins au pied nourri du même; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 119).

Les meubles du premier quartier proviennent de la tradition héraldique sicule. La sidérurgie et l'industrie extractive traditionnelles dans cette zone, sont représentées par les meubles du second et du troisième dont le champ présente une combinaison d'émaux propre au costume populaire roumain et sicule. Les meubles du quatrième quartier représentent les principales ressources naturelles du district.

20. Le District de Hunedoara Parti, mi-coupé: au premier d'azur au guerrier dace, „pileatus“, contourné d'or tenant de sa main dextre un bouclier ovale et de sa main sénestre le „draco“, l'entendard dace en forme de tête de dragon; au second de gueules au creuset de fonderie penché en barre, déversant un jet de métal fondu et accompagné en chef de deux étoiles, le tout d'or; au troisième de sable à l'arc de maçonnerie d'argent en forme de fer à cheval figurant l'entrée d'une mine et accompagné entre ses branches de deux marteaux de mineur du même passés en sautoir; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 120).

Centre politique du royaume des Daces à l'époque de Décébal et de la conquête romaine, le district de Hunedoara évoque dans ses armes nouvelles ce glorieux passé lointain par l'image du guerrier dace du premier du parti. Le rôle du district dans l'économie du pays est illustré par les meubles du second du parti évoquant la grande usine sidérurgique de Hunedoara et le bassin carbonifère de la Vallée du Jiu.

21. Le District de Ialomița Divisé en chevron d'azur sur sinople, l'azur chargé d'un pont de construction moderne d'argent à détails de sable, étendu en fasce bombée au dessus d'un fascé ondé d'argent et d'azur, à deux poissons affrontés d'or, les queues levées, brochants sur le fascé onde; le sinople chargé d'une demi-roue d'engrenage de sable mouvant de la pointe de l'écu et d'un tournesol adextré d'un épi de maïs et sénestré d'un épi de blé mouvants d'une tige commune et brochants sur la roue, le tout d'or, le capitule du tournesol d'argent chargé d'un fin réseau de sable; au chef cousu de gueules chargé d'une installation usinale d'argent à détails de sable composée d'un corps de bâtiment sommé d'une cheminée fumante, à dextre, d'un réservoir cylindrique couché devant deux colonnes de l'industrie chimique, au centre, d'une troisième colonne à sénestre et de deux réservoirs sphériques aux extrémités; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, posé en abîme et brochant sur le tout (v. fig. 121).

Les anciennes armoiries du district: une gerbe de blé et un poisson passés en sautoir étaient allusives à l'agriculture du Bărăgan et à pisciculture des marais du Danube. Ces éléments paraissent aussi dans le nouvel écu du district mais dans un arrangement différent: le poisson, dédoublé, au premier, des meubles figurant l'agriculture diversifiée et mécanisée de notre époque au second du divisé en chevron. Ces meubles, traditionnels en essence, sinon dans leur nouvel arrangement, ont été augmentés d'une héraldisation du pont de Hirsova — Vadul Oii, une remarquable réalisation technique de nos jours et du chef chargé de l'usine représentant une importante direction du développement actuel de l'économie du district de Ialomița.

22. Le District de Iași Écartelé en sautoir: au premier quartier de gueules à une bobine de fil d'or adextrée d'une cornue d'argent et sénestrée d'une demi-roue d'engrenage du même mouvantes de la bobine; au second quartier d'azur à une grappe de raisin d'argent pamprée d'or et un épi de blé du même en chef mouvant de la grappe de raisin; au troisième quartier d'azur au flambeau d'argent allumé d'or, à un petit pot en terre cuite d'or chargé d'une bande de méandres de sable brochant sur le flambeau; au quatrième quartier de gueules au cheval gai d'argent; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 122).

Le cheval du quatrième quartier est l'ancien emblème du district. Les meubles du premier représentent les principales activités industrielles, les meubles du second, la viticulture d'ancienne tradition dans tout le district mais surtout les vignobles d'ancienne renommée de Cotnari, Hârlău, et Iași, ainsi que l'agriculture qui est une branche importante de l'économie du district. Le flambeau du troisième quartier représente les traditions culturelles dont l'ancienneté est soulignée par le vase caractéristique à la culture néolithique de Cucuteni.

23. Le District d'Ilfov Coupé : au premier de gueules à trois têtes d'épis de blé en trois pals d'or, à la demi-roue d'engrenage d'argent entravée dans les épis, brochant sur le premier et sur le troisième, le tout mouvant de la ligne du coupé; au second d'azur chappé de sinople, l'azur chargé d'une ancre d'argent, le sinople d'une hache d'armes à double tranchant d'or, à dextre et d'un chêne arraché du même, à sénestre; sur le tout l'écusson aux armes de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 123).

L'Ilfov, un des grands districts agricoles de la plaine valaque, étale sa richesse naturelle spécifique ainsi que le développement actuel de son industrie moderne dans le premier du coupé de son nouvel écu. L'ancre du second représente l'activité portuaire et les chantiers navals de Giurgiu et d'Oltenița. La hache d'armes à double tranchant attribuée par l'icnographie du XIX-e siècle à un célèbre exploit guerrier de Michel le Brave pendant la bataille de Călugăreni (1595), évoque les sites historiques. Le chêne provient des armes de l'ancien district de Vlașca dont l'Ilfov et le Teleorman actuels ont partagé le territoire.

24. Le District de Maramureș Ecartelé : au premier quartier d'azur au recontre d'arabes de sable accompagné d'une étoile du même posée entre ses cornes, d'une ombre de soleil d'or et d'une lune du même posés dans les cantons de la pointe; au second quartier de gueules à une entrée de mine en forme de tronc de pyramide d'or, ouvert et maçonné de sable, chargé de deux marteaux de mineur du dernier passés en sautoir au dessus de l'ouverture; au troisième quartier de gueules à quatre burelles de sable, à une pièce de bois sculpté d'or en forme de cercle cablé-le centre gironné de huit pièces gironnantes-et de deux fers de flèche, l'un versé, l'autre montant, paraissant enfoncés dans le cercle; au quatrième quartier d'azur à deux sapins d'or, le premier plus haut, soutenus d'un rocher isolé de sable; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 124).

Les meubles du second et du quatrième quartiers, évoquant des activités économiques de très ancienne tradition, proviennent des armes anciennes de ce district où s'est développé au moyen-âge une très intéressante civilisation villageoise dont les traditions d'intérêt ethnographique toujours actuel sont représentées au troisième quartier par la pièce de bois sculpté, brochant sur un fascé qui figure la „zadia”, une étoffe tissée en bandes rouges et noires. C'est d'ici que partirent au XIV-e siècle ceux qui fondèrent, selon la tradition, la principauté de Moldavie. Ce fait historique fut consigné dans la version des armes (de ce district élaborée après la première guerre mondiale, par la présence au premier quartier des armes de cette principauté. Elles s'y maintiennent dans le nouvel écu du district.

25. Le District de Mehedinți. D'azur à une fasce de gueules chargée de deux abeilles volantes d'or, l'azur chargé d'un pont à l'antique de quatre arches d'or, mouvant du flanc sénestre, adextré d'une tête de pont en forme d'édifice romain sommé d'une statue représentant un légionnaire appuyé sur sa pique, le pont jeté sur des ondes en forme de filets ondes d'argent, en chef et d'un barrage hydroénergétique mouvant du flanc dextre terminé par le bâtiment de forme cubique d'une hydrocentrale et sénestré par un poteau électrique de haute tension, le tout d'or et soutenu d'une tierce onnée d'argent en pointe; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, posé en abîme et brochant sur le tout (v. fig. 125).

L'abeille qui — doublée pour des raisons de symétrie — charge la fasce de gueules de cet écu est l'emblème traditionnel du district. Il évoquait jadis une apiculture particulièrement développée. Il reste actuel comme un symbole de la diligence des habitants de ce district situé sur le Danube dans la zone des Portes de Fer par où les légions de Trajan entrèrent en 105 en Dacie en traversant le pont bâti par Apollodore de Damas et où les constructeurs de nos jours ont bâti la grandiose hydrocentrale électrique. Ces deux imposantes réalisations techniques du passé éloigné et de notre époque, accompagnent dans le nouvel écu du district de Mehedinți la fasce chargée des abeilles traditionnelles.

26. Le District de Mureș. Mi-coupé, parti : au premier d'azur à un édifice du style néogothique mouvant du flanc, formé d'un corps central à entrée monumentale sommée d'un toit pointu, à dextre et d'une aile terminée par une tour couverte et à horloge, à sénestre le tout d'argent, ouvert et ajouré de sable, ledit édifice posé sur la ligne du coupé; au second d'or

à trois fasces onnées d'azur abaissées sous un sapin au pied nourri de sable; au troisième de gueules au pilote de ligne à haute tension d'argent en forme de sautoir accompagné en pointe d'une corne contournée d'or enclose dans une demi-scie circulaire d'argent en chef réunie à une demi-roue d'engrenage d'azur en pointe, la corne en comblant entièrement le vide; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 126).

L'édifice du premier est une héraldisation du Palais Administratif de Tg. Mureș, le chef-lieu du district. Les meubles du second sont une réinterprétation des armoiries assignées au district de Mureș après la première guerre mondiale: les trois fasces onnées représentent le Mureș et les deux Tirnave; le sapin a remplacé l'ancien pommier car la silviculture l'emporte de beaucoup sur la pomiculture dans l'économie actuelle du district. D'ailleurs cette importante branche économique figure aussi — sous son aspect industriel — avec l'industrie chimique et la construction des machines, dans le meuble synthétique du troisième que domine un meuble allusif à l'énergie électrique.

27. Le District de Neamț Mi-parti, coupé: au premier de gueules au chamois saillant et contourné de sable escaladant un rocher d'argent mouvant de la ligne du coupé; au second de gueules à trois têtes d'épis de blé d'or, rangées; au troisième taillé d'azur sur un barrage hydroénergétique d'argent à détails de sable dessiné en perspective cavalière et dont l'extrémité dextre finit dans une chaussée tournant à sénestre, son parapet côtoyant la moitié dextre de la pointe de l'écu; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 127).

Le premier du coupé est formé par les armes traditionnelles des anciens districts de Neamț (le chamois) et de Roman (les épis) qui composent l'actuel district de Neamț. Le barrage est celui de l'hydrocentrale V.I. Lénine de Bicaz, une des premières grandes constructions du socialisme en Roumanie.

28. Le District d'Olt Coupé, mi-parti: au premier de gueules au lingot (d'aluminium) d'argent chargé d'une usine de sable de plusieurs corps de bâtiment dominés à dextre par un château d'eau et à sénestre par trois cheminées fumantes; au second d'azur à la tour d'argent ouverte et ajourée du champ, maçonnée de sable, posée sur un pont de deux arches d'or maçonné de sable; au troisième d'azur à une gerbe de blé d'or; à la rivière d'argent ombrée d'azur mouvante de la pointe de l'écu, brochante sur le parti; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 128).

La tour est l'emblème traditionnel de l'ancien district d'Olt, la gerbe celui de l'ancien district de Romanați dont la plus grande partie du territoire est comprise dans le district d'Olt actuel. Le pont évoque celui que Constantin le Grand fit bâtir à Celei sur le Danube. Il entra comme augmentation dans les armes de Romanați après la première guerre mondiale. Le lingot d'aluminium représente la grande usine d'aluminium récemment construite à Slatina, le chef-lieu du district.

29. Le District de Prahova Ecartelé: au premier quartier d'azur au chamois contourné de sable posé sur un rocher d'argent mouvant de la ligne du coupé; au second quartier de gueules à une colonne séparatrice (de l'industrie pétrochimique) posée à sénestre, adextrée d'un groupe de trois colonnes plus minces et plus basses, le tout d'argent à détails de sable et mouvant de la ligne de coupé; au troisième quartier de gueules au puits pétrolier d'ancien modèle d'argent mouvant d'un pampre de vigne d'or, posé en bande abaissée, côtoyant la pointe de l'écu; au quatrième quartier d'azur au livre ouvert d'argent accompagné en chef d'une demi-roue d'engrenage du même et en pointe d'une branche de laurier d'or fruitée de gueules, posée en barre et côtoyant la pointe de l'écu, son sommet brochant sur le livre; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 129).

Le chamois est l'ancien emblème du district de Prahova, zone pétrolifère d'ancienne réputation mondiale. Le développement de la pétrochimie moderne dans ce district est représentée au second quartier, la sonde d'ancien type du troisième représente les anciennes traditions de cette branche de l'économie. Le pampre de vigne (provenant des armes de l'ancien district de Săcuieni supprimé en 1845) est allusif aux grands vignobles de cette région dont le plus connu est celui de Valea Călugărească.

Les meubles du quatrième quartier figurent le développement de l'enseignement technique et les traditions de culture spirituelle dont nous citons notamment le souvenir toujours vivant de Nicolas Iorga, créateur du centre culturel de Vălenii de Munte situé dans ce district.

30. Le District de Satu Mare Ecartelé: au premier quartier de gueules au bouclier ovale d'or, à l'étendard dace en forme de tête de loup contourné du même la queue d'argent

flotant à dextre, la hamppe brochant sur le bouclier, au coutelas dace d'argent garni d'or, posé en barre, brochant sur le tout, ces meubles posés à sénestre et à dextres d'une masse d'armes du second enmanchée du troisième; au second quartier d'azur à une aiguille à coudre d'argent en barre et une navette du même en bande passées en sautoir, au marteau du troisième posé en pal, brochant sur l'aiguille et sur la navette, l'aiguille munie de son fil d'or qui entoure en cinq volutes les meubles précédents. Le tout surmonté d'un segment de roue d'engrenage à trois dents; au troisième quartier d'azur à trois épis de blé effeuillés d'or empoignés et liés du même; au quatrième quartier de gueules au chapeau paysan de paille d'or, la forme entourée d'un ruban de gueules, orné à sénestre de deux plummes d'autruche de sable; à la fasce onnée d'argent brochant sur la ligne du coupé; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 130).

Resté en dehors des frontières de la province romaine Dacia, le territoire du district de Satu Mare fut une des zones les plus importantes où se sont maintenus les daces libres. C'est à ce passé historique éloigné que font allusion les armes daces du premier quartier. La masse d'armes qui les accompagne évoque le souvenir du héros populaire du début du XVIIIe siècle, Pinte Viteazul.

Le développement économique est représenté par les symboles de la métallurgie et de l'industrie textile et des confécions du second. Les épis de blé du troisième proviennent des armoiries antérieures du district et représentent l'agriculture qu'on y pratique. Le chapeau paysan du quatrième quartier apporte dans le nouvel écu du district l'intéressante ethnographie de la zone de l'Oaş. La fasce onnée figure le Someş qui traverse le district et la ville de Satu Mare.

31. Le District de Sălaj Ecartelé: au premier quartier d'azur au château à trois tours, l'une carrée, plus haute et sans créneaux sur le devant, les deux autres crénelées et reliées à la précédente par des courtines crénelées dessinées selon les règles de la perspective, le tout d'argent, maçonné en pierre brute de sable, ledit château posé sur une coline d'or mouvante de la ligne du coupé; au second quartier de gueules à une fabrique d'argent formée de plusieurs corps de bâtiment posés sur la ligne du coupé, adextrés d'une construction moderne à plusieurs étages et sommés de deux cheminées fumantes, la première plus élevée; au troisième quartier de gueules à deux fasces onnées d'or abaissées sous un recontre de boeuf d'argent accorné du second; au quatrième quartier d'azur à l'avant-bras d'argent mouvant du flanc sénestre, posé en bande et tenant une grappe de raisin pendante d'or et un gland feuillé de deux pièces du même dirigé vers le chef; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 131).

Le château du premier provient des armes antérieures du district. Il représente l'ancien bourg de Şimleu. L'avant-bras du quatrième quartier avec les symboles de la silviculture et de la viticulture vient de la même tradition héraldique. La fabrique moderne du second quartier et le symbole zootechnique du troisième sont des allusions au développement actuel de l'économie du district de Sălaj. Les fasces onnées représentant le Someş et ses affluents proviennent du patrimoine héraldique traditionnel du district.

32. Le District de Sibiu Tiercé en pairle renversé: au premier d'azur à une tour donjonnée d'argent, dépourvue de créneaux, portillée du même, ajourée et maçonnée de sable, à six épis de blé effeuillés d'or mouvants du sommet de la tour; au second de gueules à la sonde pour gaz naturels d'argent accompagnée d'une flamme d'or ombrée du champ posée entre ses jambes et d'une demi-roue d'engrenage en pointe, les dents en bas; au troisième d'argent à une chaîne de montagnes d'azur mouvantes de la pointe de l'écu, à une quenouille d'or munie de deux grandes ailes, richement ouvragée en style populaire roumain, mouvante de la pointe de l'écu et brochant sur les montagnes; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 132).

Le meuble du premier est l'emblème traditionnel du district de Sibiu. Il représente une des places fortes paysannes du Moyen-Âge, abri des habitants des villages voisins et de leurs réserves alimentaires en temps de guerre. Les meubles du second sont allusives aux plus importantes industries du district: extraction du gaz méthane et construction des machines. Le cadre naturel et l'intéressante ethnographie du district figurent au troisième de l'écu.

33. Le District de Suceava Mi-parti, coupé: au premier d'azur à une tête et col d'aurochs contournée d'or accompagnée d'une étoile, d'une ombre de soleil et d'un croissant tourné, mal-ordonnée, du même, l'étoile placés entre les cornes de l'aurochs les autres meubles à la hauteur des oreilles; au second de gueules à trois sapins accostés d'or, au troisième d'or à deux marteaux de mineur de sable passés en sautoir, enclos dans une demi-roue d'engrenage de gueules à dextre réunie à une demi-scie circulaire d'argent à sénestre; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 133).

Les trois sapins sont l'emblème traditionnel de ce district que les meubles du premier qui sont le cimier de l'ancienne dynastie moldave, présentent comme foyer primitif de l'Etat moldave au XIV-e siècle. Le second de cet écu contient des meubles allusifs à l'industrie extractive, à la construction des machines et à l'industrialisation du bois.

34. Le District de Teleorman Mi-parti, coupé: au premier d'azur à la roue d'engrenage d'argent, à la gerbe de blé d'or brochante; au second de gueules à une installation usinale de l'industrie chimique, à dextre et un puits pétrolier, à sénestre, le tout d'argent; au troisième de sinople à deux moutons arrêtés et affrontés d'argent accompagnés en pointe d'un chêne arraché d'or englanté du champ; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 134).

Le moutons, allusifs à une branche traditionnelle de l'économie agricole, proviennent des armes historiques du district. Dans la nouvelle version de ces armes on a substitué à un troisième mouton l'un de chênes de l'écu de l'ancien district de Vlaşca dont le territoire est partagé entre l'Ilfov et le Teleorman actuels. Comme un des plus importants districts céréaliers de la plaine valaque, le district de Teleorman arbore dans le premier de son nouvel écu les symboles de l'agriculture mécanisée de notre époque. Les meubles du second sont allusifs à des activités industrielles nouvelles pour ce district: l'industrie chimique et l'extraction du pétrole.

35. Le District de Timiş Parti: au premier coupé d'azur sur un mur crénelé d'argent maçonné de sable, au lion d'or tenant un cimeterre du même naissant des créneaux; au second de gueules au flambeau d'argent allumé d'or à une roue d'engrenage à quatre rais posés en sautoir du même, brochante sur le flambeau, au chef de l'écu fascé de gueules et d'or; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, posé au point d'honneur, brochant sur le tout (v. fig. 135).

Les meubles du premier, provenant du patrimoine héraldique traditionnel du district de Timiş, le présentent comme un puissant bastion contre l'expansion otomane au moyen-âge comme aux temps modernes. A cette évocation d'un glorieux passé historique s'ajoutent les symboles du développement économique et culturel actuel. Les fascés de gueules du chef, figurant le Mureş, le Timiş et le Bega sur l'or du blé de la plaine banatienne, proviennent comme le lion du premier de la tradition héraldique plus ancienne du district.

36. Le District de Tulcea Tiercé en pal renversé: au premier de gueules au château flanqué de deux tours d'argent, ouvert du champ, ajouré et maçonné de sable; au second de sinople à l'épi de blé éfeuillé d'or, à deux marteaux passés en sautoir du même brochant sur la tige de l'épi, au troisième d'azur à trois fascés ondulées d'argent, à deux esturgeons affrontés d'or brochants, le têtes en bas, les queues tournées en dehors, accompagnés d'une fleur de nénuphar du second soutenue d'une feuille du troisième, posée en abîme; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 136).

Ce district avait eu comme armes une version brisée des armes du littoral roumain (depuis 1878 les armes de la Dobrojdja), dernièrement les deux dauphins affrontés d'or, les têtes en bas, brochant sur trois fascés d'argent en champ d'azur. Dans le nouvel écu de ce district, plutôt danubien que maritime et comprenant le delta du Danube, les dauphins ont été remplacés par des esturgeons dont la pêche constitue une des grandes sources de richesse de cette zone du pays. La référence héraldique au delta a encore été accentuée par la fleur de nénuphar. L'histoire romaine et byzantine du district est évoquée par le château du premier. Les meubles du second représentent l'agriculture mécanisée de nos jours et l'industrie extractive.

37. Le District de Vaslui Mi-parti, coupé: au premier de gueules au rencontre d'au-rochs d'or posé sur deux épées d'argent passées en sautoir; au second d'argent au segment de roue d'engrenage de sable posé en bande; au troisième d'azur au pampre de sinople pampre de trois pièces d'or, posé en pal, adextré de trois abeilles volantes d'or, l'une sur l'autre et sénestré de trois poissons nageants d'argent, l'un sur l'autre, sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 137).

Le district de Vaslui est formé de trois anciens districts de la Basse-Moldavie: Vaslui, Tutova et Fălciu dont les chefs-lieux: Vaslui, Birlad et Huşi ont été au moyen-âge résidences secondaires des princes de Moldavie. Le territoire du district subit à maintes reprises l'invasion des armées ottomanes et fut le théâtre de sanglantes rencontres entre celles-ci et les forces moldaves, surtout à l'époque d'Etienne-le-Grand (1457—1504). C'est pour ces raisons que le district de Vaslui revendiqua le droit d'arborer dans son nouvel écu une version des armes de Moldavie augmentée des deux épées en sautoir. Les meubles du second du coupé proviennent du patrimoine héraldique des trois anciens districts: les trois abeilles (anciennement une ruche entourée d'abeilles) représentent le district de Vaslui; les trois poissons celui de

Tutova; le pampre de vigne (pampre de trois pièces pour compléter le symbolisme ter-trinitaire du quartier) provient des armes de la ville de Huși et représente le district de Fălciu dont l'ancien emblème, un boeuf arrêté, serait entré en fâcheuse concurrence avec le rencontre d'aurochs du premier. Le développement actuel de l'économie du district est figuré par le segment de roue d'engrenage.

38. Le District de Vileca Coupé: au premier d'azur à une chaîne de montagnes d'argent posée en fasce, mouvante des flancs, accompagnée en pointe d'une tringle ondulée du même, à une turbine à huit coupes d'or brochant sur les montagnes, au second de gueules chappé d'azur, le gueules chargé d'une source d'eau minérale de deux jets retombants en dehors séparés par une colonne de bulles de gaz, issante d'une coupe, le tout d'or; l'azur chargé d'un pommier arraché d'argent fruité de gueules à dextre et d'une grappe de raisin d'or pamprée de sinople à sénestre; à la fasce de gueules chargée d'une tringle d'argent accompagnée de six tours d'or, trois à dextre (2 et 1), trois à sénestre (2 et 1), brochant sur la ligne du coupé; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 138).

Le premier du coupé représente — dans le cadre naturel des montagnes du Lotru — l'importance du district dans le système hydroénergétique du pays. La turbine, d'une construction dont le principe avait été anticipé par le génie créateur de l'artisan paysan roumain a aussi certaines implications ethnographiques. Le second du coupé contient des références héraldiques aux réputées stations balnéaires de Govora, Călimănești et Olănești, à la pomiculture et à la viticulture d'ancienne tradition et d'importance économique toujours actuelle dans cette zone. Notons qu'un arbre fruitier avait été le plus ancien emblème du district, emblème réactualisé dans l'écu élaboré par la Commission Consultative Héraldique après la première guerre mondiale. Les meubles qui chargent la fasce de gueules évoquent un passé historique éloigné. Elles représentent la route romaine de la Vallée de l'Olt gardée par son système de castres.

39. Le District de Vrancea Tiercé en pal renversé: au premier d'argent à sept sapins au pied nourri de sinople, posés 3, 2 et 2, les deux sapins du deuxième et du troisième rang rangés sous les premiers deux du premier; au second d'azur à une fabrique pour l'industrialisation du bois, d'argent, formée d'un corps de bâtiment sommé de deux hauts cheminées adextrées de deux cheminées tubulaires, la première plus basse; au troisième de gueules au tonneau d'argent, montrant un de ses fonds, accolé d'un pampre de sinople pampré d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 139).

Le tonneau entouré du pampre (attribut de Bacchus, qui fut substitué, après la première guerre mondiale, à l'image-même de ce dieu, à cheval sur le tonneau) est l'ancien emblème du district, renommé depuis plusieurs siècles pour ses vignobles d'Odobești et de Panciu. Les sapins du premier, évoquant par leur nombre le sept fils de la légendaire Vrancea, sont en quelque sorte des armes parlantes pour le nom actuel du district de Vrancea et en même temps une allusion à la richesse forestière de ses montagnes. La fabrique du second représente les destinées actuelles de la richesse forestière du district.

Les nouvelles armoiries municipales illustrent dans la même mesure les principes directeurs qui se sont trouvés à la base de l'établissement des insignes districtuels. Nous allons commencer la présentation des armoiries municipales avec celles de la Capitale de notre pays et ensuite en ordre alphabétique, comme dans le cas des districts, nous passerons en revue les armoiries des autres 46 municipes situés sur le territoire de la République Socialiste de Roumanie.

1. Le Municipe București Coupé: au premier d'azur au Palais de la Grande Assemblée Nationale, qui est un édifice d'argent d'un corps central sommé d'une grande coupole-soutenue d'un tambour ajouré en rond de cinq pièces et de deux ailes latérales à pilastres, le tout soutenu de la ligne du coupé, la lanterne de la coupole sommée d'une aigle essorante d'or, la tête contournée, perchée sur une boule du second; au second de gueules à une demi-roue d'engrenage d'or mouvante du coupé et un livre ouvert au naturel, inscrit des mots CIVITAS à dextre, NOSTRA à sénestre, en lettres d'or, brochant en pointe sur la roue d'engrenage; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le tout (v. fig. 140).

Le premier de l'écu présente Bucarest comme capitale de la République Socialiste de Roumanie. La grande Assemblée Nationale dont le palais y figure est, en effet, l'organe suprême du Pouvoir d'Etat. L'aigle romaine de la coupole fut considérablement agrandie et dorée pour fournir à cet écu nouveau l'élément de continuité historique.

Les meubles du second présentent Bucarest comme le plus puissant centre industriel du pays et comme le centre principal de la culture roumaine.

2. Le Muniepe Alba Iulia Coupé: au premier d'or à une fabrique de cinq cheminées alternant avec six corps de bâtiment s'élevant d'un mur crénelé à merlons percés de meurtrières, mouvant du coupé et des flancs, le tout d'argent, le mur maçonné de sable; au second tiercé en pointe: au premier d'azur à l'aigle valachique essorante et contournée, la tête retournée, tenant dans son bec une croix latine au pied fiché, accompagnée en chef d'une ombre de soleil à dextre et d'un croissant figuré, tourné, à sénestre, le tout d'or, qui est de Valachie; au second de gueules au rencontre d'arouchs de sable accorné d'or accompagné d'une étoile du même posée entre ses cornes, d'une ombre de soleil d'or, en chef à dextre et d'un croissant contourné du même, en pointe à sénestre, qui est de Moldavie; au troisième d'or à deux lions affrontés de gueules, soutenant ensemble une épée d'argent et posés sur un piédestal de sable mouvant de la pointe, qui est de Transylvanie (armes apocryphes); à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le tout (v. fig. 142).

Les cheminées d'usine s'élevant de derrière les créneaux médiévaux sont l'illustration héraldique de la synthèse entre la tradition historique et la vie moderne de cette ville. La transgression volontaire de la règle des émaux donne un plus de poids chromatique aux armes des trois pays roumains dont la présence dans le second de cet écu évoque le rôle d'Alba Iulia dans la réalisation de l'unité nationale de la Roumanie, autant au 1-er décembre 1918 qu'au moment historique de Michel-le-Brave.

3. Le Muniepe Arad Coupé: au premier d'azur à une forteresse sommée de trois tours couvertes d'or, ajourée de sable; au second de gueules à trois vires d'or mouvantes du coupé, l'anneau extérieur en forme de roue d'engrenage; a une triangle onnée d'argent brochant sur la ligne du coupé; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le tout (v. fig. 142).

La présence de la citadelle d'Arad est d'ancienne tradition pour l'écu de cette ville. Les trois roues concentriques du second sont une allusion à la diversité de l'industrie moderne du muniepe d'Arad. La fasce onnée représente le Mureș.

4. Le Muniepe Bacău Parti d'or et de gueules, l'or chargé d'une demi-roue d'engrenage et d'une grume posée en barre brochant sur l'extrémité inférieure de la demi-roue, le tout mouvant du parti; le gueules chargé d'un rouleau de papier posé en bande, mouvant du parti et appointé en chevron à la grume du premier, se déroulant en demi-cercle vers le chef et retombant vers sénestre, grume et rouleau dessinés selon les règles de la perspective, à une fabrique à triple toit sommée d'une cheminée mouvant du parti et de la partie montante du rouleau, le tout de l'un à l'autre; au chef coupé de gueules sur un mur crénelé d'argent maçonné de sable, brochant sur le parti; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, posé au point d'honneur, brochant sur le tout (v. fig. 143).

Le nouvel écu de ce muniepe est meublé d'allusions aux principales activités industrielles: métallurgie (la roue d'engrenage), industrialisation du bois (la grume), industrie du papier et de la cellulose (le rouleau de papier), des biens de consommation (la fabrique). Le chef, allusion à l'ancienne cour princière de Bacău, évoque le passé historique de la ville. Des traditions culturelles sont suggérées par l'ensemble des meubles de l'écu qui forment le contour d'une lyre.

5. Le Muniepe Baia Mare Ecartelé: au premier quartier de gueules à une tour blanche, couverte d'un toit gothique flanqué de deux tourelles en échauguette d'or mouvant de la ligne du coupé; au second quartier d'argent à deux marteaux de mineur passés en sautoir de sable; au troisième quartier d'argent à une cornue au naturel remplie à demi d'un liquide d'azur et enclosé dans une roue d'engrenage de sable, au lingot d'or en fasce brochant en bas sur la roue d'engrenage; au quatrième quartier de gueules à une tour blanche de style moderne essorée d'or mouvant de la pointe; à la fasce onnée d'azur brochant sur la ligne du coupé; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 144).

Les nouvelles armoiries du muniepe Baia Mare contiennent un double dialogue entre la tradition historique et les réalités de nos jours: à l'ancien monument historique, la Tour Etienne, du premier s'oppose au quatrième la tour moderne du nouveau Palais Administratif. Les marteaux de mineur, évoquant les anciennes traditions de l'activité essentielle des habitants, sont complétés par le symbole industriel complexe du troisième quartier. La fasce onnée représente la rivière de Săsar.

6. Le Municipio Birlad Coupé: au premier de gueules à trois roulements mal-ordonnés d'argent, l'espace entre les billes rempli de sable; au second d'azur à une roue de moulin d'or accompagnée de trois poissons du même, les têtes en bas; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur tout (v. fig. 145).

Le second du coupé contient les armes traditionnelles de la ville. Les roulements du premier représentent l'activité industrielle la plus importante du Birlad d'aujourd'hui.

7. Le Municipio Botoșani Tiercé en pale renversé: au premier de gueules à la bobine textile d'argent sénestrée d'une roue d'engrenage d'or mouvante des partitions, brochant sur la bobine à sénestre; au second d'azur à la lyre d'or, au livre ouvert couché au naturel, brochant sur le pied de la lyre, à une plume à écrire au naturel, posée en bande, brochant sur le tout; au troisième d'argent au paon rouant au naturel; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 146).

Le paon de la pointe est l'emblème traditionnel de la ville. Les meubles du premier représentent les industries (textile et métallurgique), celles du second les activités culturelles propres à la vie actuelle du municipio Botoșani et ayant une ancienne tradition dans cette ville.

8. Le Municipio Brașov D'azur au flambeau d'or allumé de gueules, en chef et au tronc d'arbre arraché d'argent couronné d'or, en pointe, à une roue d'engrenage du quatrième brochant sur le flambeau, surmontant le tronc d'arbre et entourant l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus, posé en abîme (v. fig. 147).

Le tronc d'arbre couronné est l'emblème traditionnel de la ville. La roue d'engrenage, dominant l'ensemble de la composition du nouvel écu, souligne l'importance pour l'ensemble de l'économie nationale de l'industrie lourde concentrée dans le Brașov moderne. Le flambeau allumé est une allusion au rôle de cette ville comme centre culturel, autant aux époques plus reculées qu'à l'époque actuelle.

9. Le Municipio Brăila Ecartelé; au premier quartier d'azur au château flanqué de deux tours d'or, ouvert et maçonné de sable, au second quartier de gueules à une main d'or tenant un flambeau allumé du même, au troisième quartier de gueules au poteau de ligne à haute tension d'or, au bras d'excavateur du même penché en barre, la coupe abaissée à sénestre, brochant sur le poteau; au quatrième quartier d'azur au bateau à vapeur voguant sur des ondes en forme de tierce onnée et alésée, le tout d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 148).

Si l'ancien château-fort de Brăila qui figure au premier quartier fut après la première guerre mondiale le meuble principal de l'écu de cette ville, le bateau du quatrième est une modernisation relative de l'emblème sigillaire du XIXe siècle (souvent bateau à vapeur et à roues). Les meubles du second et du troisième représentent la vie culturelle et économique de la ville à l'époque actuelle.

10. Le Municipio Buzău Mi-parti, coupé: au premier d'azur à l'hôtel de ville d'une tour couverte d'un toit pointu, sénestrée d'un corps de bâtiment couvert à sénestre d'un toit de forme compliquée, le tout d'or, ajouré de sable; au second de gueules à une fabrique d'argent de quatre bâtiments de trois étages, accostés, aux toits penchés en bande, brochant à sénestre sur deux tours de réfrigération, la seconde plus grande; au troisième d'or au phénix contourné de sable naissant de flammes d'or mouvantes de la pointe de l'écu; à la fasce onnée d'argent brochant sur la ligne du coupé; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 149).

Le phénix est l'ancien emblème de la ville. L'hôtel de ville et la fabrique présentent Buzău comme centre administratif et industriel. La fasce onnée représente la rivière homonyme.

11. Le Municipio Călărași Coupé — onné: au premier de gueules à une usine d'or de plusieurs haies accostées, ajourées de sable, étendue en fasce, sommée à dextre de deux cheminées, la seconde plus haute, à une grue portuaire contournée de sable ajourée d'or à dextre et une tour de réfrigération d'or sénestrée d'un silos à deux entonnoirs du même à sénestre, brochantes sur les haies, le tout soutenu d'un quai du champ maçonné de sable ayant à sénestre une balustrade du même, posé sur des ondes en forme de jumelle onnée d'argent mouvantes du coupé; au second d'azur au cavalier en costume paysan armé d'un fusil et d'un sabre, ayant un sac suspendu à sa hanche, monté sur un cheval courant, le tout d'argent, posé sur une terrasse de sinople et accompagné en chef d'une ombre de soleil d'or à dextre et d'un croissant tourné du même à sénestre; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le coupé (v. fig. 150).

Le cavalier fut l'emblème parlant de la ville. Son caractère traditionnel est souligné par le soleil et le croissant empruntés aux armes de Valachie. Les fabriques et les installations portuaires du premier illustrent le développement industriel actuel de cette ville portuaire du Danube.

12. Le Municipe Cluj Tiercé en paille renversé: au premier de gueules à la roue d'engrenage de sable, au compas ouvert d'argent brochant; au second d'or au livre ouvert au naturel; au troisième d'azur au mur crénelé sommé de trois tours, celle du milieu carrée et plus haute, les deux autres hexagonés, le tout d'argent, ouvert, ajouré et maçonné de sable, la porte hersée du second; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 151).

Le mur de cité sommé des trois tours est l'emblème traditionnel de la ville. Les symboles de l'industrie, de la science et de la culture sont définitoires pour le développement multilatéral du Cluj contemporain.

13. Le Municipe Constanța Parti: au premier d'azur à la fasce d'or accompagnée d'une ombre de soleil flamboyante du même, en chef et d'une nef d'un seul mât d'argent, voguant sur une mer en forme de jumelle onnée, en pointe; au second de gueules à une statue de Fortune tenant la corne d'abondance sur l'épaule sénestre, sénestrée d'un homme barbu, ceint d'achante, couronné d'une couronne murale, s'appuyant de sa main dextre sur une algue arborescente, embrassant de sa sénestre une proue de navire et naissant du piédestal de la statue ²⁶⁹, sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le parti (v. fig. 152).

Dans le nouvel écu du municipe l'image de la divinité tutélaire emprunte l'aspect d'un célèbre groupe statuaire, découvert naguère au cours des travaux de la construction des quartiers modernes de la ville. La nef — ici de type byzantin — est l'emblème de l'antique cité maritime de Tomis. L'importance au point de vue touristique des stations balnéaires de la banlieue (Mamaia, Eforie, Mangalia) est symbolisée par la fasce d'or, représentant le sable de la plage, sous le soleil ardent du litoral roumain.

14. Le Municipe Craiova Mi-parti, coupé: au premier d'azur à une roue d'engrenage à quatre rais d'argent; au second d'or au livre ouvert au naturel; au troisième de gueules au Palais Administratif d'un corps central ayant sur le devant une entrée monumentale, sommé d'un toit haut, girouetté et de deux ailes avec des tours à toits multiples, le tout d'or ouvert et ajouré de sable et soutenu d'une tringle alésée s'argent; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 153).

Le nouvel écu du municipe Craiova représente par les meubles de sa moitié supérieure, les activités industrielles et la vie culturelle et scientifique de la ville. Le Palais Administratif, actuellement le siège du Conseil Populaire est un édifice représentatif pour ce municipe. Des souvenirs historiques liés à la lutte des masses populaires pour la conquête du pouvoir s'y rattachent.

15. Le Municipe Dej Tiercé en paille renversé: au premier d'azur à une porte de château flanquée de deux tours d'argent, ouverte du champ, ajourée et maçonnée de sable; au second de gueules à l'installation usinale d'argent; au troisième d'or au tourteau de sable chargé d'une pioche du champ entourée d'une guirlande de cristaux de sel gemme au naturel; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 154).

La porte de château provenant des armes de l'ancien district de Someș évoque le passé historique de la zone de Dej. L'installation industrielle représente l'industrie qui s'y développe. Les meubles de la pointe de l'écu, allusives à l'exploitation des gisements de sel, d'ancienne tradition, d'Ocna Dejului est une glosse héraldique de facture moderne à l'ancien emblème de la ville.

16. Le Municipe Deva Parti: au premier d'azur à une montagne sommée d'un château de trois tours, celle du milieu plus élevée et reliée aux deux autres par des courtines.

²⁶⁹ Sur l'identification de ce personnage il existe une controverse entre le Musée d'Archéologie de Constanța et la Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie près l'Institut d'Histoire „N. Iorga”; pendant que les représentants du nommé musée soutiennent, conformément au verdict initial de feu Basile Canarache, que l'homme posé aux pieds de la déesse Fortuna serait Pontos, personification de la Mer Noire, quelques membres de la Commission mentionnée, en espèce les auteurs de la présente étude, considèrent — basés sur les attributs et surtout sur la couronne murale portée par le personnage masculin en cause — que celui-ci symbolise la ville de Tomis elle-même. V. aussi Gabriela Bordenache de l'Institut d'Archéologie de Bucarest, dans son étude: *Contribuți per una istoria dei culti e dell'arte nella Tomi d'età romana*. Etudes classiques, VI, 1964, p. 168 — 169, dans lequel l'identification avec Pontos de l'homme barbu placé aux pieds de la déesse est moins catégorique.

crénélées, dessinées selon les règles de la perspective; au second de gueules à une usine d'argent ajourée du champ, en fasce près de la pointe, sommée de deux très hautes cheminées et ayant à sénestre une construction en forme de tour à toit plat, les cheminées brochantes sur une foudre (électrique) d'or en style moderne mouvante de l'usine et s'élevant en barre, le tout surmonté de deux marteaux de mineur de sable, enmanchés d'argent, passés en sautoir; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le parti (v. fig. 155).

Le premier du parti, représentant l'ancienne citadelle de Deva, fut adopté comme armes de la ville après la première guerre mondiale. Les meubles du second sont allusives au développement industriel actuel. Elles représentent la centrale thermoélectrique de Mîntia et le symbole traditionnel de l'industrie extractive.

17. Le Municipie Drobeta-Turnu Severin Eca telé: au premier quartier de gueules au pont de trois arches d'or, la superstructure en bois, les pieds en maçonnerie, au lion du même passant sur ledit pont; au second quartier d'azur à la tour d'argent, posée sur une champagne du même; au troisième quartier d'azur et au quatrième de gueules à l'ancre sans trabe d'argent surmontée d'une demi-roue d'engrenage d'or, doublée par un demi-annelet du même, le tout brochant sur la ligne du parti; à la fasce onnée d'argent brochante sur la ligne du coupé; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 156).

Les deux premiers quartiers, représentant le lion d'Olténie, le pont de Trajan de Drobeta et la tour dite de Sévère de la cité médiévale de Severin, pris ensemble, sont l'ancien blason de la ville. Les deux quartiers de la pointe comprennent des allusions héraldiques à la construction des machines, aux activités portuaire et de chantier naval significatives pour le développement économique actuel du municipe.

18. Le Municipie Focșani Coupé, mi-parti: au premier d'or à une fabrique d'un corps de bâtiment central sommée à dextre d'un cheminée, brochant à sénestre sur un bâtiment à plusieurs étages, adextré d'un groupe de trois réservoirs, les deux derniers brochants sur le bâtiment central et sénestré d'une construction plus basse sommée de deux cheminées, le tout de gueules; au second gueules au rencotre d'auerochs d'or accompagné entre ses cornes d'une étoile du même; au troisième d'azur à l'aigle au vol abaissé d'or tenant dans son bec une croix du même; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 157).

Les armoiries de Moldavie et de Valachie réunies, rappelant les circonstances historiques des premières années d'après l'Union des Principautés Roumaines, quand — sous le régime de la Convention de Paris — la ville de Focșani fut le siège de la Commission Centrale et des autres organismes communs des Principautés Unies, proviennent de la dernière version des armes de cette ville. La fabrique du premier du coupé représente le développement actuel du municipe Focșani.

19. Le Municipie Galați Coupé: au premier de gueules à l'usine d'un haut fourneau adextré d'un groupe de deux tours de réfrigération et d'un réservoir sphérique en premier plan au pied des tours et sénestré d'un groupe de trois cowpers et d'une hale sommée d'un château d'eau, le tout d'argent et soutenu de la ligne du coupé; au second d'azur au pal d'or chargé d'un caducé de sable, adextré d'un bateau fluvial vu de la proue et d'une grue portuaire posée sur une portion de quai mouvante du pal, bateau et quai soutenus d'une rivière en tierce onnée, le tout d'argent et senestré d'un livre fermé d'or brochant sur une colonne d'argent, sommée d'une flamme d'or, dépassante en chef; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 158).

Le combinat métallurgique géant de Galați, dont il fut déjà question dans le commentaire sur les armes du district homonyme, figure aussi, comme de juste, dans les armes de la ville de Galați où il occupe la place d'honneur. Les meubles de la moitié inférieure de l'écu, provenant en partie des armoiries antérieures de la ville, sont allusives à l'activité portuaire, à l'importance commerciale et à la vie culturelle de Galați.

20. Le Municipie Gheorghe Gheorghiu-Dej De gueules, maçonné de sable à deux colonnes de l'industrie pétrochimique d'argent posées à dextre, la seconde plus élevée, un réservoir sphérique du même brochant sur le pied des colonnes et à deux poteaux de ligne à haute tension d'or, posés à sénestre, le premier plus élevé, accompagnés en pointe de deux rameaux de chêne du troisième émail, les pieds passés en sautoir et d'une flèche du même brochante sur le point d'intersection des branches; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, posé en abîme, brochant à dextre sur une des colonnes et à sénestre sur un des poteaux (v. fig. 159).

Le champ maçonné de l'écu suggère la construction dans les années du pouvoir populaire de cette ville nouvelle, ville de l'industrie pétrochimique et de l'énergie électrique.

Les monuments et les sites historiques de la zone du municipe sont représentées par les meubles de la pointe de l'écu évocateurs de la légende du Chêne de Borzești, relative à un épisode de l'enfance d'Etienne-le-Grand.

21. Le Municipe Giurgiu Tiercé en pairle renversée: au premier de gueules à une tour hexagone couverte d'or, sommée d'une tourelle couverte d'un toit pointu, ornée sur le devant d'un horloge et mouvante de la pointe; au second d'or à une timone de gueules et une hélice de bateau à quatre pales du même; au troisième d'azur au pont de construction moderne de trois arches d'argent, mouvant des flancs, sur des ondes du même mouvantes de la pointe; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 160).

La Tour de l'Horloge, monument historique datant depuis plus de 500 ans se substitue dans le nouvel écu à la tour héraldique conventionnelle des armes antérieures. Les activités économiques fondamentales de la ville sont représentées par la timone et l'hélice de bateau fluvial. „Le Pont de l'Amitié“, l'une des premières grandes constructions du socialisme, est tout aussi représentatif pour la vie actuelle du municipe Giurgiu.

Le Municipe Hunedoara Tiercé en pairle renversée: au premier d'azur au château Corvin de Hunedoara de trois tours couvertes d'or, le pont-levis abaissé; au second de gueules au haut fourneau adextré d'une installation de cowpers et accompagné d'un wagonnet surmonté d'un creuset de fonderie brochant sur le pied du fourneau, le tout d'argent; au troisième d'argent au corbeau de sable tenant dans son bec une bague d'or châtournée d'un diamant et perché sur un rameau du second émail; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus (v. fig. 161).

L'ancien emblème de la ville, le corbeau des Hunyadi paraît dans le nouvel écu encadré dans le dialogue entre la Hunedoara médiévale du château des Corvins et la ville de l'époque actuelle, dominée par le grand combinat sidérurgique.

23. Le Municipe Iași Mi-coupé, parti: au premier de gueules au recontre d'aurochs d'argent surmonté d'une étoile, adextré d'un soleil et sénestré d'un croissant tourné, le tout d'or; au second de gueules à une cornue contournée penchée en bande d'argent, enlase dans une roue d'engrenage de sable dont elle comble le vide, à la flamme d'or, en chef à dextre, brochant sur la roue et sur la cornue, au troisième d'azur à la tour couverte en style néo-gothique, le toit flanqué de deux tourelles en échauguette d'or, ouverte d'azur et ajourée de sable; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 162).

Le recontre d'aurochs dont la suppression au XIX-e siècle engendra de véhémentes protestations, reprend enfin la place qui lui était due dans l'écu de l'ancienne capitale moldave. La tour qui, depuis plus d'un siècle, a constamment figuré dans toutes les variantes des armes de Iași, revêt dans le nouvel écu, selon le désir exprès des jassistes, l'aspect de la tour centrale de l'ancien Palais Administratif, actuellement le Palais de la Culture. La cornue, la roue d'engrenage et la flamme sont les symboles des industries chimique, métallurgique et pharmaceutique, branches caractéristiques pour le développement industriel actuel du municipe.

24. Le Municipe Lugoj Mi-parti, coupé: au premier de gueules à la lyre d'argent, la boîte de resonance en forme de masque d'acteur de tragédie, à dextre et de comédie, à sénestre; au second d'argent à trois bobines textiles de gueules; au troisième d'azur à trois monts d'argent, une rivière au naturel en fasce au pied desdits monts, traversée en bande d'un pont de gueules, les têtes de pont en forme de tours crénelées du même, ouvertes de sable, le tout accompagné en pointe d'un loup courant d'or; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 163).

Le second du coupé provient de la plus récente version des armes de la ville. Les meubles du mi-parti sont des allusions aux traditions de vie culturelle et artistique de ce municipe et à l'activité industrielle prépondérante qui est l'industrie textile.

25. Le Municipe Mediaș Parti: au premier d'azur à la main apaumée de carnation, parée de gueules, mouvante du parti, tenant un cep de vigne arraché d'or pampré de trois pièces mal-ordonnées de gueules; au second de gueules au puits pour l'extraction des gaz naturels d'argent accompagné en pointe d'une flamme d'or; à la fasce ondulée d'argent brochant sur le parti près de la pointe de l'écu; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le tout (v. fig. 164).

Aux armes traditionnelles de cette ville s'ajoute la sonde de gaz métan symbole du développement industriel actuel du municipe et qui le représente d'ailleurs dans les armes du district de Sibiu. La fasce ondée figure la rivière Tîrnava Mare.

26. Le Municipe Odorheiu Secuiesc Mi-parti, coupé: au premier de gueules à deux tours d'argent et un livre ouvert du même; au second de gueules à une fabrique de deux cheminées fumantes entre trois corps de bâtiment, soutenus d'une tringle alésée, le tout d'argent, ouvert de gueules et maçonné de sable; au troisième d'azur au dextrochère armé d'argent, la main de carnation tenant une épée qui transperce une tête d'ours au naturel et un coeur de gueules, accompagné de quatre étoiles versées à six rais d'or, dans les cantons; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 165).

Le second du coupé provient des armes traditionnelles de la ville. Les deux tours sont un autre élément du patrimoine héraldique des sicules. Le reste des meubles de cet écu sont autant d'allusions à la vie culturelle et au développement économique du municipe.

27. Le Municipe Oradea D'azur au bastion à trois avant-becs d'or maçonné de sable, posé en chevron versé, les extrémités tournées en dedans, surmonté d'une roue d'engrenage du même et d'un livre ouvert au naturel brochant en bas sur la roue et accompagné en pointe d'une fleur de lotus blanche (au naturel); à l'écusson à emblème de la République Socialiste de Roumanie posé en abîme et brochant sur le tout (v. fig. 166).

Au bastion évocateur du passé historique de l'ancienne place forte d'Oradea Mare s'ajoutent les meubles allusifs au développement économique et culturel du municipe à l'époque actuelle. Une mention spéciale pour la fleur de lotus, monument de la nature spécifique à la zone du municipe Oradea.

28. Le Municipe Petroșani Tiercé en pairle renversé: au premier d'azur au marteau pneumatique d'or; au second d'or à la lampe de mineur de sable allumée de gueules; au troisième de gueules à une entrée de mine de sable encadrée de maçonnerie de pierres d'argent, mouvante de la pointe, le sable chargé de deux marteaux de mineur du troisième passés en sautoir; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 167).

Le municipe Petroșani qui s'est développé dans le bassin carbonifère de la vallée du Jiu meuble comme de juste l'écu de ses armes uniquement de symboles traditionnels et modernes de l'industrie extractive.

27. Le Municipe Piatra Neamț Parti: au premier de gueules au clocher d'or ajouré de sable, couvert d'un toit pointu, chargé sur le devant d'un écusson d'azur surchargé d'un rencontre d'auroids de sable surmonté d'une étoile du même; au second d'azur à l'installation industrielle d'une cheminée d'argent et d'une colonne du même à tubulature de sable, soutenus d'un postament du dernier à tubulatures du second, le clocher et l'installation posés sur une fasce abaissée, fascée d'or et de sable, chargée de deux pals de l'un à l'autre, brochant sur le parti; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus posé en abîme brochant sur le tout (v. fig. 168).

Le dialogue du passé historique représenté par le monument de l'époque d'Etienne-le-Grand et des réalités du développement économique actuel symbolisées par l'installation industrielle, se manifeste aussi dans l'écu de ce municipe. L'écusson aux armes de la Moldavie qui charge le clocher montre que Piatra Neamț aussi a abrité jadis l'une des cours des princes de Moldavie.

30. Le Municipe Pitești Parti: au premier de gueules à une colonne d'évacuation des gaz de sable sommée d'une flamme d'argent adextrée d'un demi-soleil d'or en haut et sénestrée d'une roue d'engrenage du second en bas, soleil et roue mouvants de la colonne, le tout accompagné de six besants d'or, trois en chef (1 et 2), trois en pointe (2 et 1), réunis en hexagone par six filets du même; au second d'azur à l'aigle de profil, le vol abaissé d'or, tenant dans ses serres un parchemin au naturel auquel est appendu, un cachet de gueules; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le tout (v. fig. 169).

L'aigle tenant dans ses serres le diplôme solennel des anciens privilèges, provient des armes antérieures du chef-lieu du district d'Arges. Les symboles du premier du parti de l'écu de la „Cité de la Chimie“ sont significatifs de la nouvelle orientation de l'économie du municipe Pitești.

31. Le Municipio Ploiești Coupé: au premier de gueules à la demi-roue d'engrenage d'argent mouvante du coupé; au second d'azur à deux lions affrontés d'or soutenant ensemble un chêne arraché d'argent et accompagnés en pointe d'un listel de gueules inscrit de 15.M. V.V.95 en caractères d'or; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le coupé (v. fig. 170).

Les meubles du second, adoptés dans les armes de la ville de Ploiești après la première guerre mondiale, évoquent la réception du statut urbain à l'époque de Michel-le-Brave. La roue d'engrenage est le symbole du développement industriel polyvalent du municipio Ploiești à l'époque actuelle.

32. Le Municipio Reșița Coupé: au premier d'or a un disque flamboyant de gueules chargé d'un rotor de turbine d'argent soutenu d'une demi-roue d'engrenage du même, les dents en bas; au second de gueules à une usine d'argent d'une hale à toit sextuple derrière laquelle s'élèvent un groupe de trois cowpers entourés de constructions diverses et surmontés d'une cheminée, à dextre, un haut fourneau avec les installations aférentes et trois cheminées, celle du milieu plus haute et fumante ainsi que celle de sénestre, à sénestre; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le coupé (v. fig. 171).

Le premier du coupé de cet écu est l'emblème héraldique de la „Cité de Feu“. Une représentation plus plastique en meuble le second.

3. Le Municipio Rimnicu-Vilcea Coupé: au premier recoupé d'azur sur un mur crénelé sommé à dextre d'une tour couverte sénestrée d'un livre ouvert, le tout d'or, le mur et la tour maçonnés de sable; au second de gueules à une fasce onnée d'azur chargée de cinq étoiles d'argent et abaissée sous une installation industrielle d'argent d'une longue hale sommée à ses extrémités de quatre tours de réfrigération, celles du dehors plus grandes et accompagnées aux flancs de deux groupes de trois colonnes d'évacuation et de deux réservoirs sphériques haussés chacun sur un échafaudage de trois piliers et brochant sur les deux colonnes latérales de chaque groupe; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, comme ci-dessus, brochant sur le coupé (v. fig. 172).

Le premier du coupé évoque — surtout à travers le prisme culturel — le passé historique de la ville dont le développement actuel et à venir est figuré au second par le combinat chimique et la fasce étoilée représentant l'enfilade des centrales hydroélectriques de l'Olt.

34. Le Municipio Roman Coupé mi-parti: au premier d'azur a une hale industrielle d'argent à détails de sable, couverte d'un toit de six pièces à dextre, plat à l'extrémité sénestre, sommé d'une construction en forme de tour basse à toit plat, à dextre et de deux, cheminées à sénestre, ouverte à chaque extrémité d'une grande porte de sable d'où sortent de chaque côté, quatre tuyaux d'argent remplis de sable, dessinés selon les règles de la perspective; au second fascé de sinople et d'or; au troisième de gueules a une hure de sanglier d'or défendue d'argent; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 173).

La hure de sanglier provient des armes traditionnelles de la ville. On y ajouta les fascés des armes de l'ancienne dynastie moldave des Mușat évoquant le voïvode Roman I, fondateur légendaire (et présomptif) de la ville. La hale du lamineur de l'usine de tuyaux du premier du coupé représente le nouveau développement économique du municipio Roman.

36. Le Municipio Satu-Mare Tiercé en pairle renversé: au premier d'argent au marteau contourné de sable enmanché de gueules, posé à dextre, brochant en pointe sur une demi-roue d'engrenage d'or et sénestré en chef d'une bobine de fil blanc au tuyau de gueules; au second de gueules à la main sénestre de carnation tendue en supination à dextre et supportant un bâtiment moderne de forme carrée au naturel (blanc) ajouré de sable et recouvert à sénestre d'échafaudages du même; au troisième d'azur au chateau-fort d'argent sommé d'une tour couverte d'un toit pointu flanqué de deux tourelles en échauguette, ouvert ajouré et maçonné de sable, la tour acostée de deux arbres d'or mouvants des créneaux du mur, le tout soutenu d'un socle du dernier, mouvant d'une rivière du second possédant en fasce près de la pointe de l'écu; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 174).

Le motif du château est inspiré des armes traditionnelles de la ville. Au premier du tiercé sont représentées les activités industrielles spécifiques (construction des machines, industrie textile); au second, la construction des logements.

36. Le Municipio Sibiu Tiercé en pairle renversé: au premier d'azur a une balance en équilibre sur son support, accompagnée en pointe d'une demi-roue d'engrenage, les dents en

bas, le tout d'argent ; au second d'azur au livre ouvert au naturel, doré sur tranche, surmonté d'une étoile versée d'argent rayonnant en demi-cercle d'or ; au troisième de gueules au triangle vidé d'or posé sur un de ses angles lesquels sont terminés en forme de coeur (ou de feuille de nœuphar), à deux épées d'argent passées en sautoir, les pointes en bas, entravées dans le triangle, l'épée en bande brochant sur la branche sénestre, l'épée en barre brochant sur le tout ; et une couronne d'or en chef au chef de l'écu de gueules chargé de trois tours couvertes acostées, mouvantes du bas et reliées entre elles et avec les flancs par des courtines crénelées, le tout d'argent, les courtines maçonnées de sable ; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 175).

Le triangle avec les épées est l'ancien emblème de Sibiu, ville dont les traditions de cité médiévale sont soulignées dans le nouvel écu par le mur du chef avec ses trois bastions. Des traditions de culture roumaine toujours actuelles sont évoquées par le livre ouvert surmonté de l'emblème de l'„Astra“. Enfin la balance et la demi-roue d'engrenage parlent d'une spécialité renommée de l'industrie de Sibiu : l'industrie des instruments de précision, et — d'un manière plus générale — de l'économie du municipe.

37. Le Municipe Sighişoara Coupé : au premier de gueules à une fabrique d'or ajourée de sable sommée de deux cheminées d'or ; au second d'azur à une porte de château mouvante de la pointe, sommée de trois tours, celle du milieu plus grande, le tout d'argent, ouvert, ajouré et maçonné de sable, au lion d'or tenant une halébarde du même dans l'ouverture de la porte ; à la fasce diminuée onnée d'argent brochante sur le coupé ; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus, brochant sur le tout (v. fig. 176).

Le second du coupé contient les armes traditionnelles de Sighişoara. Le premier représente le développement industriel de ce municipe. La fasce onnée représente la rivière Tirnava Mare.

38. Le Municipe Sighetu-Marmaşiei Ecartelé : au premier quartier fascé de huit pièces de gueules et de sable, au rencontre de bison d'or brochant ; au second quartier d'or au pal en bois au naturel orné de sculptures populaires, le motif central, en forme de fleur à six pétales inscrite dans un cercle câblé, enclos dans une roue d'engrenage de sable ; au troisième quartier d'or au dévidoir de sable entouré de fil blanc ; au quatrième quartier burellé de gueules et de sable au Palais de la Culture brochant qui est un édifice d'un corps central à entrée monumentale, flanqué de deux tours couvertes de toits pointus et de deux ailes dessinées selon les règles de la perspective et terminées par deux tours pareilles aux premières, le tout d'or, ouvert et ajouré du second ; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 177).

Le rencontre de bison — l'ancien emblème de la ville de Sighet — ainsi que le Palais de la Culture, édifice représentatif évoquant la vie culturelle du municipe, ont été mis dans le nouvel écu de Sighetu-Marmaşiei en champs dont le fascé de gueules et de sable reproduit un élément du costume populaire maramarosien, la „zadia“. Au second et au troisième de cet écu sont représentées les activités économiques les plus importantes pour ce municipe : l'industrie du bois et l'industrie textile.

39. Le Municipe Suceava Coupé : au premier d'azur au château de deux tours d'argent, ajouré et maçonné de sable, surmonté d'un rencontre d'aurochs accompagné d'une étoile, entre ses cornes, d'une ombre de soleil, à dextre et d'un croissant tourné, à sénestre, le tout d'or et posé entre les deux tours du château ; au second de gueules au Palais de la Culture qui est un édifice en style moderne, d'un corps frontal de dix travées haussé sur deux degrés et couvert d'un toit plat et d'un bâtiment plus élevé de forme cubique, en second plan et à dextre, le tout d'or, ajouré de sable ; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie brochant sur le tout (v. fig. 178).

Le nouvel écu du municipe Suceava rappelle par les meubles du premier de son coupé que cette ville a été jadis la capitale de la principauté de Moldavie. Le monument d'architecture contemporaine du second est la réplique de l'actualité à ce passé glorieux.

40. Le Municipe Tecuci Parti : au premier de gueules à une grue de chantier de sable posée à dextre, la fleche tournée à sénestre brochant sur un élément de construction en béton en forme de C d'argent et mouvant d'une hale industrielle à triple toit du dernier, ajourée du champ, à une cheminée d'usine d'argent posée en pointe et à sénestre brochante sur ladite hale ; au second d'azur à la tour d'argent, ouverte et ajourée du champ, le socle maçonné de sable, posée sur une terrasse rocheuse isolée du même ; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochant sur le parti (v. fig. 179).

La tour de guet provient des armoiries plus récentes du municipe. Les figures symboliques du premier du parti parlent de la reconstruction et de l'industrialisation moderne de cette ville.

41. Le Municipe Timișoara Mi-parti, coupé: au premier de gueules à l'électromoteur posé sur un socle de maçonnerie soutenu de la ligne du coupé, le tout d'argent à détails de sable, le socle maçonné du même; au second d'azur à la tour d'argent ouverte et ajourée du champ, essorée de gueules, maçonnée de sable s'élevant d'un mur crénelé à merlons potencés du second, maçonné de sable mouvant du coupé, à deux drapeaux de gueules chargés de croix d'argent pendant du faite de la tour, à une demi-roue de sable dans l'ouverture de la porte, mouvante de dextre; au troisième d'azur à une ville d'argent les maisons et les tours essorées de gueules, entourée d'un mur crénelé à contour irrégulier du second et posée sur une terrasse de sinople que traverse à dextre une rivière en bande, du champ, le tout représenté selon les règles de la perspective, une ombre de soleil d'or et un croissant contourné d'argent dans les cantons du chef; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 180).

Le panorama de la ville du Béga du second du coupé est emprunté aux armes anciennes de la ville. De même la tour à drapeaux du second du parti qui vit dans la conscience des habitants comme château d'eaux et partant comme une allusion héraldique au fait que Timișoara fut la première ville de l'Europe continentale qui ait été douée d'un système centralisé d'eau potable. Mais cette ville fut aussi la première ville d'Europe qui ait introduit l'illumination publique par l'électricité. L'électromoteur du premier qui est la seule innovation dans l'écu de Timișoara y fait allusion, ainsi qu'au puissant développement industriel de ce municipe.

42. Le Municipe Tirgoviște Mi-parti, coupé: au premier d'or au livre ancien ouvert au naturel, les majuscules de gueules, représenté selon les règles de la perspective, à une plume à écrire aussi au naturel (blanche) posée en barre et brochante sur le livre; au second de gueules à une spirale (mécanique) posée à dextre et sénestrée d'une demi-roue d'engrenage dont les dents s'engrennent dans les tours de la spirale; au troisième d'azur à deux personnages affrontés, prince et princesse de Valachie, de carnation, habillés d'amples manteaux de gueules boutonnés et bordés d'or, couronnés du même tenant ensemble un arbre arraché de sinople et issant par les genoux d'un mur crénelé d'argent mouvant de la pointe de l'écu et sommé de deux tours crénelées du dernier, maçonnées de sable, mouvantes des flancs; sur le tout, l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 181).

Les personnages princiers — provenant du sceau iconographique des princes de Valachie — issant du mur de cité figuraient également dans les armoiries antérieures de la ville et rappelaient à la postérité le fait que Tirgoviște a été jadis la capitale de la principauté de Valachie. Les meubles du mi-parti représentent les anciennes traditions de culture et le développement industriel actuel du municipe de Tirgoviște.

43. Le Municipe Țirgu-Jiu Parti; au premier d'azur à la „porte du baiser“ posée près de la pointe, à la „Colonne de la reconnaissance infinie“, mouvante du chef et de la pointe et brochante sur la porte, le tout d'or; au second de gueules au poteau de haute tension à dextre en pointe d'une scie circulaire surmontée d'une roue d'engrenage et sénestrée de deux réservoirs, le premier mouvant du poteau, le second plus petit mouvant du premier, le tout d'argent; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie, brochant sur le parti (v. fig. 182).

Les monuments du premier, oeuvres de C. Brancusi, lui-même un fils du district de Gorj, dont Țirgu-Jiu est le chef-lieu, sont un objet d'orgueil pour le municipe Țirgu-Jiu. Le spécifique de l'économie de cette ville est évoqué par les symboles de l'énergie électrique et de l'industrialisation du bois qui figurent au second.

44. Le Municipe Țirgu-Mureș Coupé, mi-parti: au premier d'azur au château flanqué de deux tours trapues couvertes d'or, ouvert et ajouré de sable, posé sur une terrasse d'argent formée de plusieurs colines; au second de gueules à une colonne d'évacuation des gaz entre deux colonnes séparatrices (industrie chimique), le tout d'argent à détails de sable et soutenu d'un filet alésé du dernier, au troisième d'azur au livre ouvert d'argent, au flambeau de sable allumé d'or brochant sur le livre; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 183).

Le passé historique du municipe est évoqué par le château du premier, représentant l'ancienne cité de Țirgu-Mureș.

Les meubles du mi-parti sont des allusions à l'industrie chimique — prépondérante dans l'économie actuelle du municipe — et à la vie culturelle et scientifique.

45. **Le Municipie Tulcea** Tiercé en pairle renversé: au premier de gueules à l'obélisque posé sur un socle adextré d'un soldat roumain des milices (dorobantz) de la guerre de 1877 tenant de sa main dextre abaissée un clairon et de la sénestre la courroie de son fusil à baïonnette, suspendu à son épaule et sénestré d'une aigle essorante, le tout d'argent, l'obélisque maçonné de sable; au second d'or à une fabrique de plusieurs haies accostées au premier plan, d'où s'élèvent au second plan deux colonnes séparatrices accostées à dextre et une tour de réfrigération à sénestre, le tout de gueules et dominé d'une haute cheminée fumante du même, maçonnée de sable au dernier plan; au troisième d'azur à cinq filets ondes en fasces d'or à l'ancre d'argent accompagnée de deux poissons du second, les têtes en bas, brochante sur les filets; sur le tout l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus (v. fig. 184).

Les meubles de la pointe sont les emblèmes traditionnels du municipe danubien. Ils parlent de la navigation et de la pêche, deux activités économiques de tradition ancienne pour cette ville. Le monument érigé en 1899 rappelle la libération de la Dobroudja par les héroïques sacrifices faits pendant la Guerre de l'Indépendance de 1877. La fabrique du second du tiercé représente le développement industriel actuel et de perspective du municipe Tulcea.

46. **Le Municipie Turda** Coupé: au premier d'azur chaussé de rochers escarpés d'argent, l'azur chargé de quatre cheminées d'usine accostés d'or mouvantes du chaussé, la première fumante d'argent, la fumée étendue en fasce au-dessus des trois autres; au second de gueules au sénestrochère armé, la main nue tenant une hache d'armes, le tout d'or; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochante sur le coupé (v. fig. 185).

Le sénestrochère à la hache d'armes, évocateur de la personnalité du voïvode roumain Michel-le-Brave (1593—1601), tué à Cîmpia Turzii, provient des armes de la ville de Turda, d'après la première guerre mondiale. Les Gorges de la Turda du premier apportent dans le nouvel écu un élément des armes anciennes de la ville. Les cheminées d'usine qui en meurent représentent le développement industriel actuel du municipe.

47. **Le Municipie Turnu-Măgurele** Coupé: au premier de gueules à une installation usinale de plusieurs colonnes séparatrices de diverses hauteurs à dextre, un grand réservoir au premier plan devant une construction à plusieurs étages, dominés par une colonne séparatrice à ample tubulature à sénestre, le tout d'argent; au second d'azur à une tour donjonnée d'argent ouverte du champ, ajourée et maçonnée de sable accostée de deux lions affrontés d'or lampassés de gueules rampants contre la tour; à la fasce onlée d'argent chargée d'une jumelle onlée d'azur brochante sur le coupé; à l'écusson à l'emblème de la République Socialiste de Roumanie comme ci-dessus brochante sur le tout (v. fig. 186).

La tour soutenue des lions est l'emblème parlant, traditionnel, de la ville. Elle évoque la cité de Constantin le Grand rebâtie par le voïvode valaque Mircea l'Ancien (1387—1418)

Le combinat d'engrais chimiques stylisé au premier représente le développement économique du municipe.

Conçus dans l'esprit du Decret No. 503/1970, tous les écus des districts et des municipes de la République Socialiste de Roumanie contiennent deux catégories distinctes de représentations: représentations évoquant le passé historique et représentations illustrant les réalités économiques, sociales et politiques actuelles.

La première catégorie de représentations comprend en premier lieu les emblèmes de tradition ancienne ou récente des districts et des municipes dont beaucoup sont entrés dans la structure des nouvelles armoiries. Nous devons constater à propos de cette circonstance que dans la plupart des cas, ces emblèmes revêtent dans les nouvelles armoiries leur ancienne version héraldique traditionnelle. Le fait nous paraît significatif: jaillies des couches les plus profondes de la conscience sociale roumaine, les nouvelles armoiries des districts et des municipes de notre pays ont adopté autant les formes nouvelles dans lesquelles on avait coulé les anciennes traditions, que les symboles nouvellement créés qui répondaient à des nécessités de la société roumaine actuelle.

Dans 20 sur 39 des nouvelles armoiries des districts (Alba, Argeş, Arad, Bacău, Botoşani, Brăila, Constanţa, Covasna, Dimboviţa, Galaţi, Gorj, Iaşi, Mehedinţi, Neamţ, Olt, Prahova, Sibiu, Suceava, Tulcea, Vrancea) ainsi que 21 sur 47 des nouvelles armoiries des municipes (Alba Iulia, Birlad, Braşov, Călăraşi, Cluj, Deva, Drobeta-Turnu Severin, Focşani, Hunedoara, Lugoj, Mediaş, Odorheiu-Secuiesc, Piteşti, Ploieşti, Roman, Sibiu, Sighişoara, Sighetu-Marmaţiei, Tirgovişte, Tulcea, Turnu Măgurele) les armoiries ont été adoptées telles quelles ou avec de légères modifications par rapport à leurs anciennes représentations.

Dans autres 15 armoiries districtuelles (les armoiries des districts de Bihor, Bistriţa-Năsăud, Buzău, Caraş-Severin, Cluj, Dolj, Harghita, Ialomiţa, Maramureş, Mureş, Sălaj,

Timiș, Teleorman, Vaslui et Vâlcea) et dans 13 armoiries municipales (les armoiries des municipalités Arad, Botoșani, Brăila, Buzău, Constanța, Galați, Giurgiu, Iași, Rimnicu-Vâlcea, Satu Mare, Tecuci, Timișoara et Turda) ne sont entrés que certains éléments des armoiries d'antan ou seulement des motifs héraldiques s'inspirant de ces armoiries.

Enfin, les armoiries de 4 districts (Brașov, Hunedoara, Ilfov, Satu Mare) et celles de 13 municipalités (București, Bacău, Baia Mare, Craiova, Dej, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petroșani, Oradea, Piatra Neamț, Reșița, Suceava, Tirgu-Jiu, Tirgu-Mureș) sont des armoiries entièrement nouvelles où, le plus souvent, on a préféré à la tradition héraldique des références immédiates au passé historique et où seulement le chêne de l'écu du district d'Ilfov (provenant de l'écu de l'ancien district de Vlașca) et le château de l'écu du municipalité Dej (provenant de celui de l'ancien district de Someș) rappellent encore créées les anciennes armoiries après 1921.

Nous devons encore faire mention du fait que dans la composition des nouvelles armoiries on retrouve parfois les armes traditionnelles d'anciens districts disparus ou quelques éléments seulement de telles armes. Ainsi dans les armes du district de Galați paraissent les armes des anciens districts de Covurlui et de Tecuci, dans les armes du district de Neamț, celles de l'ancien district de Roman; dans les armes du district d'Olt, celles de l'ancien district de Romanâți que rappelle aussi tel meuble de l'écu du district de Dolj, dans les armes des districts d'Ilfov et de Teleorman, un des chênes de l'écu de l'ancien district de Vlașca; dans les armes du district de Prahova, le souvenir héraldique discret de l'ancien district de Săcueni; dans les armes du district de Vaslui, des éléments provenant des écus des anciens districts de Vaslui et de Tutova, ainsi que de l'écu de la ville de Huși (pour l'ancien district de Fălciu); dans les armes du district de Vrancea, les armes de l'ancien district Putna et dans celles du municipalité Dej, un élément de l'écu de l'ancien district de Someș.

Dans de rares cas, les nouvelles armoiries districtuelles et municipales ont rappelé à la vie certaines traditions plus anciennes, omises jadis par la Commission Consultative Héraldique. Ainsi dans les armes du district d'Arad on retrouvera, à la place de l'image traditionnelle de la cité d'Arad, une tour de porte provenant d'une version plus ancienne de l'écu de la ville homonyme, dans les armes des municipalités Brăila et Constanța, reparaitront — comme éléments — le bateau à vapeur et le voilier; dans celles du municipalité Turda — et *nota bene*, dans le contexte du développement actuel du municipalité — l'héraldisation des Gorges de la Turda. On peut envisager à travers le même prisme la réapparition, dans l'écu du district de Prahova, du pampre rappelant l'ancien district de Săcueni.

La conversion en azur du gueules du champ traditionnel des écus de certains districts moldaves (Bacău, Galați, Vaslui) est due à la circonstance qu'on a préféré attribuer le champ de gueules des respectifs écus aux représentations ayant rapport à l'actualité. D'une manière analogue le champ d'azur des armes traditionnelles du district de Mehedinți fut changé en gueules dans le nouvel écu où le champ d'azur était réclamé par les grandes constructions sur le Danube.

Un phénomène assez curieux s'est manifesté dans les armoiries des districts et des municipalités situés dans les zones minières dont le spécifique avait depuis longtemps trouvé son expression héraldique dans des figures de mineurs représentées sur les écus des districts de Caraș-Severin et de Maramureș, des municipalités Baia Mare et Dej. Eh bien, toutes ces figures de mineurs, en costume d'époque ou dans le douteux costume moderne créé par la Commission Consultative, ont été remplacées par le symbole conventionnel des deux marteaux auquel la population des zones minières semble être attachée par de profonds sentiments, ou, dans les armes du municipalité Dej, par un symbole similaire.

Les allusions immédiates à l'histoire du peuple roumain appartiennent à la même catégorie de représentations, évoquant le passé historique.

Frequents dans le nouvel armorial districtuel et municipal roumain, elles se substituent, parfois à la tradition héraldique proprement dite, mais le plus souvent elles ne font que la compléter. La gamme de ces représentations est très variée et couvre toutes les périodes importantes de l'histoire de la Roumanie.

Ainsi la civilisation néolithique Cucuteni est évoquée dans les armes du district de Iași. Celles des districts de Hunedoara et de Satu Mare évoquent l'Etat des Daces. Les écus des districts Caraș-Severin, Constanța, Mehedinți et Vâlcea contiennent des allusions à la présence des Romains en Dacie. L'histoire médiévale des Pays Roumains est évoquée sous ses aspects sociaux et politiques dans les armes des districts de Bihor, Brașov, Dimbovița, Satu Mare, Tulcea et Vrancea ainsi que dans celles des municipalités Bacău, Baia Mare, Giurgiu, Hunedoara, Iași, Piatra Neamț, Roman, Sibiu, Suceava et Tirgu-Mureș; sous l'aspect militaire et surtout en rapport avec la lutte antiottomane, dans les armes des districts d'Ilfov et de Vaslui et dans celles des municipalités Gheorghe Gheorghiu-Dej et Oradea. Les armes du district de Gorj évoquent la révolte de Tudor Vladimirescu de 1821, celles du municipalité Tulcea, la réa-

lisation de l'Indépendance d'Etat, celles du district de Botoșani, le grand soulèvement des paysans de 1907; celles du municipe Brăila, les traditions de lutte de la classe ouvrière; celles du municipe Craiova, la lutte des masse ouvrières dirigées par le Parti Communiste Roumain pour l'instauration du pouvoir populaire.

L'histoire de la culture roumaine est évoquée d'un manière explicite dans les écus des districts de Bistrița-Năsăud, Botoșani (allusions héraldiques aux personnalités de George Enesco, Mihai Eminescu et Nicolas Iorga) et Prahova, ainsi que dans les armes des municipes Bacău, Botoșani, Rimnicu-Vilcea, Sibiu (allusion à la société culturelle „Astra”), Tirgoviște, Tirgu-Jiu (référence à l'oeuvre de C. Brancuși) et — d'une manière implicite — dans les allusions au développement culturel actuel qui paraissent dans beaucoup d'autres écus et qui, dans la majorité des cas, évoquent aussi d'anciennes traditions de culture.

L'histoire de la technique occupe aussi une place dans les nouvelles armoiries des districts de Harghita (le fourneau du XVIII-e siècle) de Prahova (le puits pétrolier d'ancien modèle de Buștenari) et de Vilcea (le rotor de turbine à pales creuses) ainsi que dans celles du municipe Reșița.

Enfin, les traditions ancestrales de l'art populaire figurent dans les écus des districts d'Argeș, Harghita, Maramureș et Sibiu, ainsi que dans celles du municipe Sighetu Marmatiei.

Dans la plupart des cas, l'évocation des moments importants de l'histoire du peuple roumain a été réalisée par l'introduction dans les nouveaux écus des images de monuments historiques et d'art concrets existant sur le territoire du district ou du municipe respectif.

La seconde catégorie de représentations mentionnée, représentations illustrant les réalités économiques, sociales et politiques de nos jours, est également présente dans tous les écus du nouvel armorial districtuel et municipal et on constatera du premier coup d'oeil que s'y reflètent surtout les immenses efforts de l'ensemble de la société roumaine pour transformer dans l'ère du socialisme, la Roumanie, d'un pays agraire dans un pays ayant une économie industrielle — agricole puissante et multilatéralement développée.

Le développement industriel des districts et des municipes de la Roumanie socialiste est illustrée dans le nouvel armorial soit par le moyen de symboles soit par la reproduction d'images plus concrètes de bâtiments et d'installations industrielles.

Parmi les images à caractère symbolique, la roue d'engrenage prédomine. On en rencontrera d'entières, des demi-roues ou des segments de roue, uniques ou engrenées, rarement à rais. Elle signifie le développement de la construction des machines mais aussi — dans les écus qui ne contiennent pas d'autres allusions à l'industrialisation de la Roumanie — le développement industriel général.

Elle a la première de ces significations dans les écus des districts d'Argeș, Bacău, Bihor, Brașov, Caraș-Severin, Dimbovița, Gorj, Iași, Mureș, Satu Mare, et Suceava, ainsi que dans ceux des municipes Arad, Bacău, Baia Mare, Brașov, Botoșani, Drobeta-Turnu Severin, Iași Satu Mare, Tirgu-Jiu et Tirgoviște (ici engrenée avec une spirale). Dans un sens plus général la roue d'engrenage figure dans les armes des districts de Buzău, Cluj, Craiova, Covasna, Dolj, Ilfov, Timiș et Vaslui, dans celles des municipes București, Cluj, Craiova, Oradea et Ploiești. Parfois la roue d'engrenage peut avoir d'autres significations plus spéciales : associée à des épis de blé (dans les armes des districts d'Arad, de Ialomița et de Teleorman) elle représente la modernisation et l'industrialisation de l'agriculture; associée avec un sapin (dans les armes du district de Bistrița-Năsăud) ou avec une pièce de bois ouvragée (dans celles du municipe Sighetu Marmatiei), l'industrialisation du bois, voire l'industrie des meubles, avec une balance (dans les armes du municipe Sibiu), l'industrie des instruments de précision.

D'une manière analogue, l'industrie chimique est symbolisée — comme règle générale — par une cornue (dans les armes des districts de Bacău, Bihor, Iași, Mureș et dans celles des municipes Baia Mare et Iași), mais aussi par l'héraldisation de l'hexagone de Kekulé (dans les armes du municipe Pitești), la production de l'énergie électrique par une foudre stylisée d'une manière moderne (mouvant d'ondes dans les armes du district d'Argeș ou du bâtiment d'une centrale thermoelectrique (dans celles du municipe Deva), par la figure isolée de pilotes de ligne à haute tension de divers types (dans les armes du district de Mureș et dans celles des municipes Brăila, Gheorghe Gheorghiu-Dej et Tirgu-Jiu), de tours de réfrigération des centrales thermoelectriques (dans les armes des districts de Bacău et de Gorj) ou par celle d'un rotor de turbine (dans celles du district de Vilcea) mais aussi par des moyens purement héraldiques (la fasce onnée et étoilée évoquant l'enfilade des centrales hydroélectriques de l'Olt dans les armes du municipe Rimnicu Vilcea; la sidérurgie, par un creusé de fonderie (dans les armes des districts de Caraș-Severin et de Hunedoara), la métallurgie, par celle de lingots (d'aluminium dans les armes du district d'Olt, d'or dans celles du municipe Baia Mare), l'industrie extractive, par le symbole des deux marteaux croisés (dans les armes des districts de Harghita, Hunedoara, Suceava et Tulcea, dans celles des municipes Deva et Petroșani,

ainsi que dans toutes les armoiries mentionnées ci-dessus où ce symbole s'est substitué aux figures de mineurs des versions plus anciennes de ces armoiries, ce symbole étant souvent associé à la représentation d'une entrée de mine), mais aussi par l'héraldisation d'autres ustensiles spécifiques à cette industrie (municipe Petroșani); l'industrie textile par des bobines de fil (dans les armes du district de Iași et dans celles des municipes Botoșani, Lugoj et Satu Mare) ou par l'image d'un dévidoir (dans celles de municipie Sighetu Marmăției); l'activité portuaire par une ancre (dans les armes du district d'Ilfov et dans celles du municipie Drobeta-Turnu Severin) ou par une timone et une hélice (dans les armes du municipie Giurgiu), l'industrie du papier et de la cellulose, par un rouleau de papier déroulé (dans les armes du municipie Bacău); l'industrie des confections, par les ustensiles spécifiques traditionnels (dans les armes du district de Satu Mare); enfin la construction des logements par la main de constructeur tenant dans sa paume un bâtiment moderne (dans les armes du municipie Satu Mare), ou par une grue de chantier et un élément de construction préfabriqué (celles du municipie Tecuci). Quelques fois, les figures symboliques susmentionnées ont été groupées formant des meubles complexes (dans les armes des districts de Bacău Bihor, Brașov, Buzău, Caraș-Severin, Iași, Mureș, Satu Mare, et Suceava, dans celles des municipes Bacău, Baia Mare, Botoșani, Drobeta-Turnu Severin, Iași, Pitești, Satu Mare) Une mention spéciale pour l'idée de suggérer le développement de certains branches industrielles non-spécifiques par des cercles (ou portions de cercles) concentriques, doublant à l'intérieur une roue d'engrenage, dans les armes des municipes Arad et Drobeta-Turnu Severin.

Les représentations plus ou moins concrètes de bâtiments et d'installations à caractère industriel ont dans le nouvel armorial districtuel roumain une fréquence égale aux figures symboliques. Maintes fois les représentations de ce genre ont un caractère neutre, évocateur du processus général de l'industrialisation socialiste de notre pays, leur spécifique — lorsqu'il existe — restant en quelque mesure sous-entendu.

Ainsi dans les armes des districts d'Alba, Arad, Botoșani, Sălaj et Vrancea; dans celles des municipes Alba Iulia, Bacău, Buzău, Călărași, Dej, Focșani, Odorheiu Secuiesc, Piatra Neamț, Tecuci, Tulcea et Turda.

Dans d'autres cas, le spécifique de ces représentations industrielles est bien déterminé. Ainsi dans les armes du district de Galați et dans celles des municipes Galați, Hunedoara et Reșița on a représenté des combinats sidérurgiques; dans les armes des districts d'Argeș et Prahova et dans celles du municipie Gheorghe Gheorghiu-Dej, des installations de l'industrie pétrochimique; dans celles des districts de Bacău, Bihor, Dimbovița, Gorj, Prahova et Teleorman, des puits pétroliers; dans les armes du district de Sibiu et du municipie Mediaș, des sondes pour gaz naturels; dans celles des districts de Brăila, Ialomița et Teleorman, ainsi que dans celles des municipes Pitești, Râmnicu-Vilcea, Tirgu-Jiu, Tirgu-Mureș et Turnu-Măgurele, des combinats et des installations de l'industrie chimique; dans les armes du district d'Olt et dans celles du municipie Roman, des usines métallurgiques; dans les armes du municipie Timișoara, l'industrie électrotechnique; dans celles des municipes Călărași et Galați des installations spécifiques à l'activité portuaire. La production de l'énergie électrique est figurée dans les armes des districts de Cluj, Mehedinți et Neamț par la représentation de barages hydroénergétiques et dans les armes du municipie Deva par le bâtiment de la centrale thermique de Mintia.

Le développement futur de l'économie nationale est anticipé par des figures telles le symbole de l'atome des armes du district d'Argeș où par l'allusion à la production future de l'énergie électrique dans le district de Cluj.

L'agriculture moderne spécialisée est représentée dans les armes des districts d'Arad, Brăila, Ialomița, Teleorman et Tulcea. Des allusions d'un caractère plus général à la richesse agricole ont été introduites dans les écus des districts d'Alba, Bacău, Botoșani, Buzău, Constanța, Dolj, Iași et Ilfov qui complètent ainsi la gamme des représentations de ce genre traditionnelles dans les écus d'autres districts.

La viticulture est mentionnée maintenant aussi dans les armes des districts d'Alba, Buzău, Constanța, Iași et Vilcea; la pomiculture dans celles des districts d'Argeș, et Bistrița-Năsăud; la silviculture dans les armes des districts d'Alba, Bacău, Bistrița-Năsăud, Buzău, Cluj Covasna, Harghita, Mureș et Vrancea; la zootechnie dans celles du district de Sălaj la pisciculture dans la nouvelle interprétation des armes traditionnelles du district de Tulcea, les eaux minérales dans celles des districts de Harghita et de Vilcea. Les cours d'eau des écus des districts d'Arad, Bihor, Galați, Mehedinți, Satu Mare, et Vilcea et de ceux des municipes Baia Mare, Călărași, Mediaș, Râmnicu-Vilcea et Sighișoara viennent s'ajouter maintenant aux représentations du même genre qui sont traditionnelles dans d'autres écus.

La beauté du cadre naturel des montagnes de la Roumanie est évoquée dans les armes des districts Bistrița-Năsăud, Brașov, Sibiu et Vilcea; non sans références implicites à l'inté-

ret touristique des zones respectives et l'on doit mentionner dans le même contexte l'allusion héraldique au litoral touristique contenue dans l'écu du municipe Constanța où celle au delta du Danube de l'écu du district de Tulcea, ainsi que la fleur de lotus — monument de la nature — des armes du municipe Oradea.

Si l'héraldisation des richesses naturelles et du relief est une ancienne tradition de l'armorial districtuel et municipal roumain, la représentation en masse de symboles et d'installations industrielles est — sur cette échelle du moins — un phénomène nouveau dans l'héraldique districtuelle et municipale européenne. Cette héraldique de la technique moderne introduite — sur l'échelle nationale — dans l'armorial districtuel et municipal, peut être envisagée comme une contribution originale roumaine au développement contemporain de cette branche de l'art héraldique. Naturellement, autant la représentation de ce thème nouveau par les moyens — médiévaux en essence — de l'art héraldique, que le blasonnement tant soit peu correct des nouvelles représentations, ont soulevé de sérieuses difficultés.

Dans la catégorie des représentations du domaine des réalités sociales et politiques contemporaines qui sont entrées dans les nouvelles armoiries des districts et des villes, nous devons mentionner en premier lieu les fréquentes allusions au développement de la vie culturelle dans la Roumanie socialiste. Les symboles conventionnels y prédominent : celui du livre (dans les armes des districts de Bistrița-Năsăud, Botoșani, Dolj, Prahova, et dans celles des municipes București, Botoșani, Cluj, Craiova, Galați, Odorheiu Secuiesc, Oradea, Rîmnicu-Vâlcea, Sibiu, Tîrgoviște et Tîrgu-Mureș) et celui du flambeau allumé (dans les armes des districts de Cluj, Iași et Timiș et dans celles des municipes Brașov, Brăila, Galați et Tîrgu Mureș). La tour du Musée Sicule d'Etat de la ville de Sf. Gheorghe dans les armes du district de Covasna ou les représentations des Palais de la Culture dans celles des municipes Iași, Sighetu Marmației et Suceava ont cette même signification, exclusive ou subsidiaire. De même, mais avec l'accent sur la vie artistique, les lyres des armes des municipes Botoșani et Lugoj, ainsi que celle que suggère le contour général de l'ensemble des meubles de l'écu du municipe Bacău et le violon de celui du district de Botoșani. Parfois les significations sont plus nuancées : ainsi, dans les armes du district de Prahova, la demi-roue d'engrenage surmontant le livre ouvert représente le développement de l'enseignement technique. De même la roue d'engrenage et le livre des armes du district de Dolj, mais ici chacun de ces meubles garde aussi sa signification particulière.

Souvent ces figures ont une signification complexe étant allusives à l'essor contemporain de la vie culturelle mais aussi à l'histoire de la culture roumaine. C'est pour cette raison que nous les avons mentionnées autant ici que ci-dessus en insistant sur leur double signification. On peut dire la même chose à propos de la main tenant un flambeau allumé dans les armes du municipe Brăila qui représente, d'une part les traditions de lutte de la classe ouvrière, d'autre part, la vie culturelle actuelle de ce municipe.

Comme représentations ayant une signification politique nous citons le Palais de la Grande Assemblée Nationale qui figure dans les armes de la Capitale, en la définissant comme telle et — mutatis mutandis, en rapport avec leur importance locale — les Palais Administratifs figurant dans les armes du district de Mureș et dans celles des municipes Buzău et Craiova, ce dernier ayant en outre, des significations historiques dont nous avons déjà parlé.

Mais la figure ayant une signification politique, évidemment majeure, c'est l'écusson à l'emblème d'Etat de la République Socialiste de Roumanie dans un champ parti du drapeau du Parti Communiste Roumain et de celui de l'Etat, facteur commun de toutes les armoiries de districts et des municipes, illustrant les thèses fondamentales de la Constitution de la République Socialiste de Roumanie sur l'unité de l'Etat roumain, sur l'indivisibilité de son territoire, sur le rôle directeur du Parti Communiste Roumain.

La structure nécessairement complexe des nouveaux écus des districts et des municipes a fondamentalement modifié les critères de division des écus par rapport à celui en usage dans le passé. Les 86 écus — nous rappelons qu'ils portent tous, en abîme, l'écusson à l'emblème de la République — présentent les partitions suivantes :

1. Parti : 6 écus (ceux des municipes Deva, Mediaș, Piatra-Neamț, Pitești, Tecuci, Tîrgu-Jiu).
2. Coupé : 12 écus (celui du district de Mehedinți et ceux des municipes Arad, Bîrlad, București, Călărași, Suceava, Ploiești, Reșița, Rîmnicu-Vâlcea, Sighișoara, Turda et Turnu-Măgurele).
3. Mi-coupé, parti : 4 écus (ceux des districts de Dîmbovița et de Mureș et ceux des municipes Constanța et Iași).
4. Parti, mi-coupé : 2 écus (ceux des districts d'Alba et de Hunedoara).
5. Parti, au chef brochant : 2 écus (celui du district de Timiș et celui du municipe Bacău).

6. Mi-parti, coupé: 14 écus (ceux des districts de Caraș-Severin, Covasna, Galați, Neamț, Suceava, Teleorman, Vaslui et ceux des municipes Buzău, Craiova Drobeta—Turnu, Severin, Lugoj, Odorheiu-Secuiesc, Timișoara et Tîrgoviște.

7. Coupé, mi-parti: 5 écus (ceux du district d'Olt et des municipes Focșani, Galați, Roman et Tg. Mureș).

8. Coupé, le second chappé, voire tiercé en pointe ou en pairle renversé: 4 écus (ceux des districts d'Ilfov et de Vilcea et ceux des municipes Alba-Iulia et Sibiu).

9. Ecartelé: 14 écus (ceux des districts d'Arad, Argeș, Bihor, Bistrița-Năsăud, Botoșani, Cluj, Harghita, Maramureș, Prahova, Satu Mare, Sălaj et ceux des municipes Baia Mare, Brăila et Sighetu-Marmației).

10. Ecartelé en sautoir: 1 écu (celui du district de Iași).

11. Tiercé en pairle renversé: 18 écus (ceux des districts de Bacău, Brăila, Brașov, Buzău, Constanța, Dolj, Gorj, Sibiu, Tulcea, Vrancea et ceux des municipes Botoșani, Cluj, Dej, Giurgiu, Hunedoara, Petroșani, Satu Mare et Tulcea).

12. Divisé en chevron (avec un chef): 1 écu (celui du district de Ialomița).

On aura remarqué que le tiercé en pairle renversé a été la division de l'écu la plus fréquemment choisie. Ceci aussi est une tendance d'innovation, cette division de l'écu ayant été très peu familière à l'art héraldique roumain d'autrefois²⁶⁷.

En conclusion, on peut affirmer que les nouvelles armoiries des districts et des municipes de la République Socialiste de Roumanie autant par le processus profondément démocratique de leur élaboration, que par l'inédit de leur contenu — synthèse entre les traditions héraldiques et historiques du passé et les préoccupations les plus actuelles d'une nation entraînée dans la réalisation complexe et multilatérale de l'édification de la société socialiste — représentent une branche nouvelle de l'armorial européen et, en tout cas, une contribution intéressante, autant au progrès de l'art héraldique en soi, qu'à la promotion de l'idée de l'adaptabilité de cet art aux réalités historiques actuelles.

Sur le plan national, les nouvelles armoiries districtuelles et municipales de la République Socialiste de Roumanie peuvent prétendre à représenter la réflexion héraldique de la conscience de soi-même de la société roumaine contemporaine.

²⁶⁷ Dans l'art héraldique roumain, seulement les armoiries du district de Constanța et celles de la ville de Giurgiu (élaborées par la Commission Consultative Héraldique en 1923 et respectivement en 1932) présentent comme partition de l'écu, le tiercé en pairle renversé; la même division est également signalée dans les armes de deux familles moldaves à savoir les Hăjdeu et les Hîncu, mais ces écus héraldiques proviennent de concessions étrangères d'armoiries, dans le premier cas d'origine polonaise (en 1876, le blason Petryczayko, alias Petrus), dans le second, d'origine russe (après 1821).

„CONDICA MAREI LOGOFETII DE TOATE CĂRȚILE LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU VV. 1692 — 1713”^{1*}

Descriere arhivistică. (I)

EMILIA POȘTĂRIȚĂ

Problema istoricului și importanței condicilor ca mod de organizare a arhivei într-o lungă perioadă în istoria țării noastre se înscrie pe linia preocupărilor pentru cunoașterea și studierea evoluției Arhivelor și a informațiilor documentare pe care acestea le cuprind.

Condicile de documente au început să fie alcătuite către sfârșitul secolului al XVII-lea, însă cele mai multe aparțin următoarelor două secole. Faptul că nu avem posibilitatea docu-

¹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 705 (în continuare ms. 705).

* N. A. Studiul cuprinde trei capitole mari: 1. "Descrierea externă" publicat în acest număr; 2. "Descrierea internă" a manuscrisului care prezintă conținutul documentelor și atrage atenția asupra principalelor probleme de istorie care pot fi cercetate și 3. "Cancelaria domnească" formularul diplomatic al actelor emise din această cancelarie, dregători și scriitorii de acte. Ultimele două capitole vor apărea în numerele următoare.

² Încă din secolul al XV-lea se cunoaște o mențiune despre existența „catastihului”, iar la sfârșitul secolului al XVI-lea se constată existența registrului de cancelarie mai ales cu privire la fisc. Din această vreme nu se cunosc însă decât stiri sporadice (urlele lui Ștefan cel Mare din 31 august 1458 aminteste de catastihul mănăstirii Moldovița, în 1588 găsim menționat catastihul mănăstirii Galata scris în parte de însuși Petru Șchiopu, în 1584 Petru Șchiopu vorbește de o seamă de bunuri tranzacționale scrise în catastihul târgului Hirilău „cum este obiceiul”, în 1589 găsim mențiunea despre catastihul târgului din Trotus, în 1598 al târgului Cotnari, în 1602 al orașului Iași, în 1591 apare catastih de cisle de țărani, constituind cea mai veche lucrare statistică a Moldovei), breslele de negustori și meseriași aveau și ele catastihe, dintre care unele s-au și păstrat. De la general catastihul trece și la particular căci în 1650 se face mărturie că pe un oarecare vecin „l-au căutat la catastih și nu l-au aflat călărâs”. (C. Turcu, *Contribuții la cunoașterea arhivelor pînă la jumătatea secolului al XVIII-lea*, în „*Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*”, București, 1956, p. 156—159). Unele informații menționează existența registrelor de cancelarie în jurul anului 1600. (A. Sacerdoteanu, *Arhivistica*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 40). Din păcate organizarea arhivelor din această perioadă este foarte puțin cunoscută și cercetată, preocupările izolate ca și informațiile documentare sporadice nepermitînd să se tragă concluzii asupra începutului arhivei de registru și deci și a apartinței condicilor care corespund unei etape distincte în organizarea arhivelor.

În general se poate afirma că, la fel ca și domnia, toți dregătorii mari sau mici au avut arhivă, ținînd seama de atribuțiile multiple ale acestora și de valoarea probatorie a documentelor autentice.

În secolul al XVII-lea se constată existența pe lângă fiecare mare dregător a unei mici cancelarii și a unui logofăt care răspundea de întocmirea corespondenței și ținea evidența banilor și a altor materiale.

Astfel în documente sînt menționați: logofătul marelui ban (doc. din 18 aprilie 1664, Arh. St. Buc., m-reă Zlătari, VII/2), logofătul marelui spătar (doc. din 21 febr. 1608 și 14 mart. 1689, Arh. St. Buc., m-reă Bradu IX/3 și Muzeul de Istorie Buc., nr. 28622), logofătul marelui comis (doc. din 29 dec. 1649 și 17 febr. 1689, Arh. St. Buc., Ep. Buzău, LXXII/12), logofătul marelui postelnic (doc. din 14 mai 1678, Arh. St. Buc., Mitrop. Târlui Rom., XXII/21), logofătul marelui armas (doc. din 26 oct. 1649 și 24 febr. 1690, Arh. St. Buc., m-reă Slobozia, XIV/5 și m-reă Săbindar, XIII/15), logofătul marelui agă (doc. din 1 aug. 1660 și 7 sept. 1680, Acad. R. S. România, ms. 260, f. 40 și Arh. St. Buc., m-reă Cotroceni, XVII/46), logofătul marelui portar (doc. din 21 nov. 1605, Arh. St. Buc., m-reă Chighiu, XI/4). N. Stoicescu, „*Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV—XVI*”, Edit. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 80—81. Și la alte instituții cum sînt de exemplu Mitropolia, episcopii, Vistieria ș.a. existau logofeți care se ocupau de redactarea corespondenței și întocmirea documentelor. Astfel în doc. din 20 aprilie 1657, 18 sept. 1671, 14 aprilie 1700 ș.a. sînt amintiți logofeții de la Mitropolie (Arh. St. Buc., Mitrop. Târlui Rom., LV/6, m-reă Cozia, II/2, ep. Buzău LXXXV/18) în doc. din 31 dec. 1710 și 6 apr. 1712 este amintit Barbu, fiul lui Serban Greceanu, logofăt la Vistierie (Arh. St. Buc., ms. 705, f. 482v—483v, 514v—517v) etc.

mentării existenței lor mai de timpuriu se datorește în bună măsură obiceiului păstrat multă vreme ca dregătorii și orice funcționar înalt sau de mai mică însemnătate să considere actele publice din timpul funcționării lor ca proprietate personală și să le ridice o dată cu ieșirea din funcție, acestea pierzându-se de cele mai multe ori, ca și deselor invazii și războaie care au distrus în mare parte arhivele oficiale.

Cuprinzând transcrierea actelor originale, în extenso sau în rezumat, condicile prezintă o importantă valoare documentară și practică, constituind singura legătură cu trecutul istoric al poporului nostru, pentru multe acte ale căror originale nu mai există astăzi fiind cunoscute numai datorită transcrierii în condică.³ Cunoașterea amănunțită a cuprinsului lor este absolut necesară cu atât mai mult cu cât nu a existat o preocupare pentru prezentarea și evidențierea integrală a lezaurului manuscris existent.

Din vremea lui Constantin Brîncoveanu se păstrează registre cu copii de pe actele emise în cancelaria domnească și pentru socotelile vistieriei, precum și condici speciale ale mănăstirilor (chartularia).⁴ S-au păstrat o serie de astfel de condici zise brîncovenești de mare importanță pentru trecutul Țării Românești. Pentru această perioadă în Moldova nu se constată existența lor.

Dintre condicile brîncovenești amintim: Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei în care sînt înregistrate încasările și plățile pe anii 1694–1704.⁵ Anatefterul, întocmit tot de slujbașii vistieriei, începînd din anul 1695⁶ și Condica „marii logofeii” întocmită în cancelaria domnească, a cărei prezentare o considerăm oportună atît pentru importanța deosebită ce o prezintă pentru studierea istoriei Țării Românești, în perioada 1692–1714, cît și pentru faptul că nu s-a bucurat încă de o publicare completă.⁷

Importanța prezentării unor astfel de izvoare documentare este deosebită atît prin numeroasele și variatele informații ce le dețin, unele inedite, cît și prin faptul că nu au fost decît în mică măsură și unilateral studiate. Condica inventariată la manuscrise sub nr. 705 oferă posibilități multiple din acest punct de vedere.

Importanța cercetării acestui manuscris constă în faptul că fiind alcătuit în cancelaria domnească cuprinde în general toate documentele dintr-o anumită perioadă spre deosebire de condicile mănăstirești, care înmănușează numai actele referitoare la mănăstirea respectivă.

Considerăm că în ceea ce privește metoda de prezentare sînt utile unele elemente privind date generale asupra manuscrisului: numele autorului, titlul operei, descrierea textului, materialul și mărimea, caracterele exterioare, istoricul manuscrisului, descrierea internă.⁸

Astfel de arhive vor fi existat și în cancelariile voievozilor, ale marilor dregători, ale instituțiilor ecleziastice și juridice. De asemenea, orice instituție care avea în sarcina sa socoteli de bani, venituri și cheltuieli trebuie să fi ținut acte financiare. Camera Domnească, mai cu seamă cu veniturile din ocne, ținea cite o samă, adică socoteli de venit și cheltuieli; vistieria trebuie să fi avut o arhivă bine organizată. În Țara Românească și Moldova, de la sfîrșitul secolului XVII, se găsesc numeroase mențiuni pe documente: „S-au trecut la condică”, „s-au scris în condică”, sau simplu „s-au trecut” și care astăzi sînt o mărturie a existenței lor (Arh. St. Buc., m-reă Snagov, XXV/2, Mitrop. Țării Rom., X/6 XI/2, 4, 7, 8, XIV/4, 13; ep. Rîmnic LVIII/25, 26 s.a.).

³ Condicile fiind legalizate de domn, de dregătorii țării sau de împuterniciții lor, valoarea autentică și documentară a actelor transcrise în ele este de luat în seamă.

⁴ Către mijlocul secolului al XVIII-lea noile condiții economice și sociale impun o reorganizare a cancelariilor. Pentru o mai bună evidență a actelor emise și pentru a se preîntîmpina falsificarea, acestora se înfăptuiesc condici (protoconale) la instituțiile emițătoare de documente înc care erau transcrise în întregime sau în rezumat actele create de acestea. A. Sacerdoteanu, *op. cit.*, p. 40.

⁵ C. D. Aricescu, „*Condica de venituri și cheltuieli de la leatul 7202–7212 (1694–1704) a lui Constantin Brîncoveanu*” în „*Revista istorică a arhivelor României*”, București, VII (1873).

⁶ Dinu C. Giurescu, „*Anatefterul*”, „*Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*”, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, V. Edit. Acad. R.P.R. 1982, p. 359–490.

⁷ În 1890 la inițiativa lui B. P. Hasdeu, director general al Arhivelor Statului, A. Petruț începe publicarea acestei condici în *Revista Nouă* 1890, an III nr. 8, motivînd că: „Arhivele Statului din București posedă cea mai veche condică judecătorească din România așa numită Condica Brîncovenească, în care s-au înscris, zi cu zi, toate hotărîrile Divanului Domnesc de la anul 7201 (1692) pînă la anul 7221 (1713) fiecare act fiind controlat și semnat de însăși mîna logofătului celui mare de pe vremuri”. Publicarea se oprește însă la anul 1692 mai 25 întrucît așa cum arăta A. Petruț „nu poate să meargă tocmai iute, cerind o transcriere latină foarte exactă a voluminosului manuscris cîrîlîc și o tipărire cît se poate mai corectă” (p. 39).

⁸ Un îndreptar în legătură cu descrierea condicilor, îl constituie modelul de analiză arhivistică propus de I. Leonte în *Condica mîndăstirii Radu Vodă din București*, prin combinarea a două sisteme adoptate de Leo Crozet și Leo Santifaller, cu cuprinderea elementelor care stau în atenția prezentării noastre (I. Leonte, „*Condica mîndăstirii Radu Vodă din București. Manuscrisul nr. 256 de la Arhivele Statului din București. Descriere arhivistică*” în „*Revista Arhivelor*” an XII (1989), nr. 2, p. 87–105).

Generalități

Titlul manuscrisului „Condica Marei Logofeții de toate cărțile lui Constantin Brincoveanu vv. 1692—1713” apare pe cotorul legăturii.⁹ Cei ce s-au ocupat cu copierea documentelor nu ne-au lăsat nici un fel de indicații sau însemnări asupra împrejurărilor în care a fost scris acest manuscris, cit și asupra autorilor.¹⁰ Judecând după caracterul scrisului, condica a fost scrisă de mai mulți grămăticii. Partea principală, considerăm că a scris-o Anghelache logofătul deoarece pe ultima pagină scrisă a condicii, pe care se face certificarea,¹¹ este cuprinsă mențiunea „Aici am scris eu Anghelache logofătul... la anul de la zidirea lumii 7221 iar de la Hristos leat 1712”.¹² De întocmirea condicii credem că s-a ocupat Todeu logofătul al cărui nume apare pe prima pagină, în frontispiciul din miniatură și pe ultima pagină.

Condica conține 433 documente transcrise (f. 1—617) majoritatea în întregime, în limba română. Un singur document este scris în limba slavă (f. 317—318).

Materialul și mărimea. Manuscrisul în folio (31,5 × 20 cm) de hîrtie cu 617 foi plus 4 vorsatzblatt-uri din altă hîrtie, introduse la legarea condicii (7 la început... 47 la sfîrșit, numerotate mecanic); se constată că a fost folosit un singur fel de hîrtie, iar în ceea ce privește calitatea, aceasta este groasă și filigranată. Deși hîrțile cu filigran au culoarea albă, cu timpul și sub influența factorilor atmosferici acestea se îngălbenesc; această culoare este proprie și hîrției din manuscrisul de față. Privită prin transparență sau la lumină, se văd linii care se succed, unele clare și altele lipsite de claritate, care de fapt sînt vîrgăturile și verticalele hîrției.

În ceea ce privește filigranele se constată prezența a două modele, fiecare apărînd pe cite o foaie a căror imagine arată că au la bază simboluri religioase.¹³ Elementul care domină cele două modele este crucea, simbol al creștinismului.¹⁴ Un model¹⁵ este mai dezvoltat, crucea avînd în partea superioară o coroană cu două fleuroane, iar la bază cuvîntul CAPELI¹⁶ scris cu majuscule încadrate la dreapta și la stînga de două ornamente, terminațiile fiecărei litere fiind marcate de cercuri mici; sub CAPELI este trasată o linie de cercuri perlate. Acest filigran cu dimensiunile 7,3 × 6 cm. se află plasat la mijlocul foi, axa verticală fiind în direcția verticalelor, filigranul fiind deci de tip vertical. S-ar putea ca majusculele care alcătuiesc cuvîntul CAPELI¹⁷ să reprezinte numele fabricii de hîrtie (fig. 1).

Cel de-al doilea filigran¹⁸ (fig. 2) care apare în hîrtia din condică este de dimensiuni mai mici (3,5 × 4,5 cm.) și mai simplu, reprezentînd o cruce ale cărei terminații din partea inferioară sînt o linie arcuită formată dintr-un mic cerc perlat și o linie orizontală terminată printr-o linie verticală din care pornesc spre interior alte trei linii mici de mărime inegală terminate cu cercuri perlate. Acest filigran se află plasat pe jumătatea din stînga a foi spre colțurile exterioare, apărînd cînd în partea superioară, cînd în partea inferioară.

Ambele modele de filigran ni se par foarte interesante și foarte puțin cunoscute.¹⁹ O cercetare mai atentă a lor ar putea să ducă la stabilirea provenienței hîrției, se pare de origine italiană, și deci și a legăturilor cancelariei domnești în acea perioadă.

Filuirea. Manuscrisul are trei feluri de filuiri: I. de mină făcută de scriitorii condicii. Începe cu 1 și cuprinde 617 file, socotită de noi ca cea originală. II. tot de mină, nume-

⁹ Credem că acest titlu nu este cel original al condicii, întrucît un titlu contemporan s-ar fi exprimat cu mai mult respect față de domn. Condica aparține cancelariei domnești, iar titlul a fost formulat odată cu legarea condicii, care are absolut aceeași legătură cu ms. 377, cuprinzînd socotilele tuturor mănăstirilor din anii 1730—1741, condică făcînd parte din cele brincovenesti. De asemenea cel ce s-a ocupat cu formularea titlului, făcînd probabil o răsfoire în grabă a condicii, nu a putut să constate că în ea sînt cuprinse și documente din anul 1714, acestea nefiind transcrise în ordine cronologică.

¹⁰ Unele manuscrise cuprind însemnări cu informații în legătură cu numele celui ce a copiat, data la care s-a început și sfîrșit copierea, cheltuieli de transcriere, scuze pentru greșeli etc. Gh. Strempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I. Edit. Acad. R. P. R., București, 1959, p. XIV.

¹¹ Certificarea este făcută în 1859 septembrie 19 de Ilie Popescu cu cuvintele „această condică cuprinde supt pecetea enuruită file ease sute șaptesprezece”.

¹² O încercare de iscălitură în monocondiul „Anghel logofătul tirgovisteanul”, se face și la pag. 617.

¹³ Aceasta dovedește existența spiritului pregnant religios al evului mediu care s-a extins din blazoane în riudul filigranelor.

¹⁴ Apare în următoarele tipuri: ortodoxă (greacă), catolică (latină), a Sf. Andrei, a Sf. Anton, a Lorenei și de Malta. Danian P. Bogdan, „Filigranologia ca disciplină științifică”, „Revista Arhivelor” an X (1967) nr. 2, p. 11).

¹⁵ Vezi Fig. 1, f. 5,7,10,11,14,15,17,19,21,22,23,24,26,30,31,34,35,39,40 s.a.

¹⁶ Categoria filigranelor cu litere asamblate formează unul dintre cele mai vechi moduri de a marca hîrtia, fiind cunoscute din sec. al XIII-lea. Obiceiul de a exprima filigranul prin inițiale și litere a fost părăsit, revenindu-se la acest sistem la începutul secolului al XVI-lea (Danian P. Bogdan, *op. cit.*).

¹⁷ De origine italiană.

¹⁸ Vezi Fig. 2, f. 2,3,6,8,9,12,13,16,18,20,27,28,29,32,33,37,120 s.a.

¹⁹ O cercetare sumară a altor documente din aceeași perioadă nu a dus la găsirea acestor modele.

rotarea făcându-se la pagină cu cerneală și cu creionul. Începe de la prima foaie și ajunge pînă la 1249 pagini; III. filuirea mecanică a Arhivelor Statului începe de la prima filă, continuă pînă la 661, cuprinzînd între numerele 615–661 file nescrise. Două numerotări sînt făcute pe fiecare recto al foii la marginea superioară în partea dreaptă, iar paginația se face pe fiecare recto și verso ale condicii. Au rămas nescrise filele 358–360, 396–403, 412, 430–436, probabil pentru a fi completate ulterior.²⁰

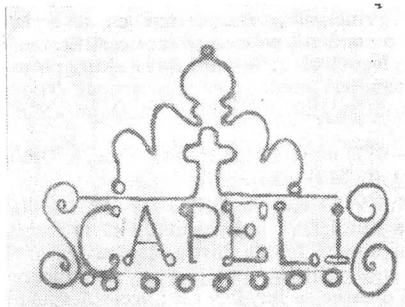

Fig. 1

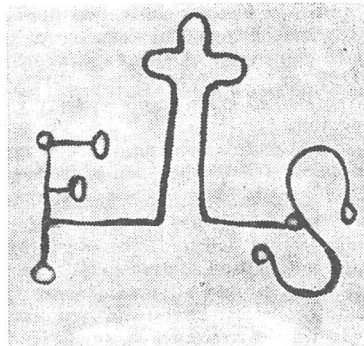

Fig. 2

Numerotarea documentelor. Cele 433 documente transcrise în condică nu au primit un număr de ordine de la dieci. Probabil însă, că numerotarea nu s-a făcut intrucît nu exista siguranța cuprinderii tuturor cărților domnești emanate de la Constatin Brîncoveanu.²¹ Facem aceste considerații ținînd seama de faptul că documentele nu sînt scrise în ordinea strict cronologică, iar pentru transcrierea unora au fost lăsate spații libere, ceea ce înseamnă că cel care a transcris nu avea atunci documentul, nu a calculat cu precizie întinderea acestuia, a cunoscut existența unor documente care urmau să fie transcrise și nu a mai făcut această operație sau pur și simplu a greșit.

Două documente transcrise sînt șterse, prin două linii oblice, cu aceeași cerneală cu care au fost copiate în condică.²²

Se poate aprecia că în ceea ce privește modul de repartizare a documentelor în condică nu există un criteriu bine stabilit. Acest lucru este demonstrat și de scara manuscrisului foarte redusă, care probabil a fost întocmită ulterior în procesul de căutare a unor acte.²³

Ordinea paginilor și linierea. Scrișul pe linie întreagă cu cerneală neagră și rădăcinie variază între 29–30 rînduri pe pagină. Unele pagini au cîte 40–50 rînduri, unde scrisul este mult mai mic, executat cu pană foarte subțire și foarte ordonat. Spre sfîrșitul manuscrisului însă, unde scrisul este mai aerisit, cu litere mari, existînd tendința spre scrierea cursivă, unele pagini au mult mai puține rînduri (18–20).

De regulă, documentele sînt despărțite între ele, printr-un spațiu alb sau printr-o pagină. Sînt cazuri însă destul de frecvente cînd spațiul dintre documente este destul de redus, făcîndu-se distincție între ele prin semnătura logofătului al doilea care întărea exactitatea documentului transcris²⁴ sau prin titlul documentului ce urma, care, atunci cînd apare, este scris cu cerneală roșie.²⁵

²⁰ Pe ultima filă scrisă se face certificarea, iar pe ultima filă nescrisă este aplicat sigiliul Direcției generale a Arhivelor Statului.

²¹ Manuscrisul cuprinde în exclusivitate hrisoave și cărți domnești.

²² Ms. 705, f. 486, 518, 518 v.

²³ Scara

Mănăstirea Horezu	p. 50
Mănăstirea Sf. Ioan din București	p. 488 și 91
Mănăstirea Rîmnicul de Jos	p. 269
Mănăstirea Cotroceni	p. 235
Mănăstirea Slobozia	p. 436
Mănăstirea Sf. Gheorghe Nou	p. 410
Moșia Merisani la Mitropolia sic din Tarigrad	p. 284
Hrisov pentru capela rumânească din palatul românesc din Tarigrad	p. 257
O carte către biserica românească din Făgăraș ca să la vama de la Rucăr Dragoslavele	p. 223
Mănăstirea Flămînda	p. 202
Carte pentru mitropolia din Ardeal	p. 137
Șifru Potoc	p. 134

²⁴ Făcea deel o colationare a documentului original cu copia din condică cînd se scria în întregime sau autentică exactitatea datelor cînd documentul era transcris în rezumat.

²⁵ ms 706, f. 109, 110 v, 119, 125 v, 126, 129, 131, 145, 146, 147, 147 v, 148 v, 150 v, 152 ș.a.

Scrisul în medie față de margini este la o distanță de 2 cm. sus, 3 cm. jos și aproximativ 3 cm. la dreapta, astfel pagina scrisă are în medie mărimea de 25 × 17 cm. Manuscrisul nu are reclamă (cuvintul așezat dedesubtul unei pagini anterioare cu care începe pagina următoare).

Ca o particularitate, putem menționa că unele fraze care au fost omise au fost adăugate ulterior probabil la colaționare, unele fiind scrise pe marginea foilor în partea dreaptă sau în partea inferioară.

Legătura. Manuscrisul nu are legătura originală; aceasta este renovată și constă din două coperti de carton pe care sînt lipite cite o foaie lucioasă, stropit colorate, predominînd culorile cafeniu și albastru închis, avînd o îmbrăcăminte de pinză cartonată pe ambele coperti care sînt prinse cu două clape de metal spre marginea dreaptă în partea inferioară și superioară.

Colorul, este legat în piele de culoare cafenie închis. Întregul manuscris este îmbrăcat într-o pinză de culoare bej deschis, deteriorată avînd aplicat în partea superioară a cotorului o bucată de piele de culoare roșie, probabil aparținînd vechii legături, pe care este imprimat în litere aurii titlul manuscrisului. Mărimea legăturii este de 33 × 24 cm. și grosimea manuscrisului de 9 cm.

În ceea ce privește modul de păstrare a manuscrisului îl putem aprecia că acesta s-a făcut în condițiuni bune; constatăm totuși că paginile 216—349, 482, 610v—611, sînt pătate.

Caracterele exterioare

Scrisul. Condica este scrisă în limba română cu alfabet chirilic, cu excepția unui document care este scris în limba slavă²⁷, remarcîndu-se faptul că grămăticii aveau aceeași școală și aceeași tehnică, scrierea avînd în general aceleași caractere grafice. Unele diferențe care se observă privind forma literelor, dimensiunile, grosimea lor și distanțarea, se explică prin personalitatea fiecărui scriitor, instrumentele de scris folosite, prin durata timpului necesar transcrierii etc. Se poate aprecia că în cea mai mare parte scrisul este destul de îngrijit, spre sfîrșitul manuscrisului constatîndu-se o tendință de scriere mai în grabă²⁸. Scrierea este minusculă cu elemente cursive, caracterizîndu-se prin ductul rapid al literelor, schițarea dintr-o singură secvență a unor grafeme, predominînd legarea între literele învecinate care se face printr-o singură mișcare, întîlnită frecvent în iscălituri. Literele se încadrează în sistemul grafic tetralinier, fiind mai pregnantă intersectarea hastelor inferioare. Este o scriere dreaptă, foarte puțin dextrogiră, relativ pătrată, prezentînd regularitate în trăsături.

Titlurile documentelor sînt scrise în semiuncială artificială documentară, cu elemente cursive, ceea ce dovedește că scriitorii acestui manuscris au cunoscut mai multe tipuri de scriere, avînd o îndelungată practică de cancelarie și o serioasă pregătire în arta scrisului.

Spre deosebire de alte condici în care actele transcrise sînt precedate de rezumate care le prezintă conținutul, majoritatea documentelor din această condică nu sînt însoțite de rezumate; la unele documente se redă pe scurt problema pentru care este emisă cartea domnească, sau numai emitențul și destinatarul. De obicei, cînd se menționează titlul cărții domnești, scrisul este mai mare, cu numeroase abrevieri, fiind marcate, față de restul documentelor transcrise, prin cerneală roșie sau chinovar. Documentele au fost scrise cu cerneală neagră și rădăcinie, iar iscăliturile logofătului al doilea care întărea exactitatea transcrierii sînt prevăzute de regulă cu nisip auriu. Deși nu există o preocupare pentru împodobirea literelor cu care încep documentele, acestea însă sînt mai mari sau în chinovar. Uneori alineatele sînt marcate printr-o literă de dimensiuni mai mari decît cele ce urmează. De obicei aceste inițiale sînt scrise în chinovar și sînt desenate mai îngrijit²⁹. Unele fraze sînt despărțite prin spații libere, iar altele prin puncte roșii.³⁰ Rezumatele unor documente și titlurile lor se remarcă printr-o scriere frumoasă și ordonată de regulă în chinovar, fiind scrise mult mai mari față de restul textului și constituind uneori singurul element distinctiv între documente, atunci cînd acestea nu sînt despărțite prin spații libere. Scriitorii manuscrisului între-

²⁶ După cerneala întinată și urmele petelor, se pare că filele respective au fost udete.

²⁷ ms 705, f. 317—318.

²⁸ *Ibidem*, f. 415—423, 465—469, 474—477 v, 587 v s.a.

²⁹ *Ibidem*, f. 365, 368, 375, 436—441, 453—458 s.a.

³⁰ *Ibidem*, f. 410—411.

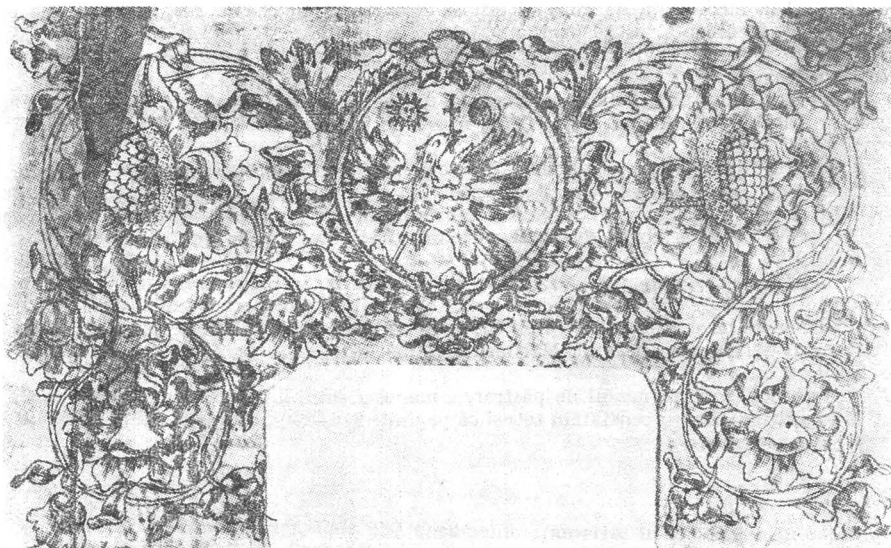

Fig. 3

buințează multe prescurtări, generate de legea minimului de efort, ceea ce înseamnă economie de timp și de spațiu, reflectînd totodată o amploare în ceea ce privește emiterea de documente.

Miniatura. Întregul manuscris nu are decît o singură miniatură și trei vignete³¹ executate cu multă finețe și măiestrie artistică, constituind de fapt, o încadrare perfectă în arta din acea perioadă a cărei originalitate este o expresie a ceea ce se numește în istoria

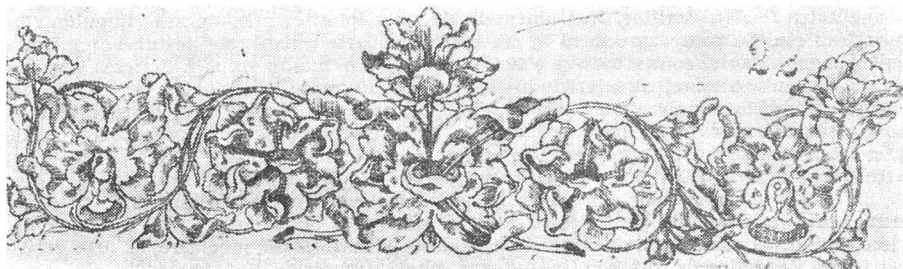

Fig. 4

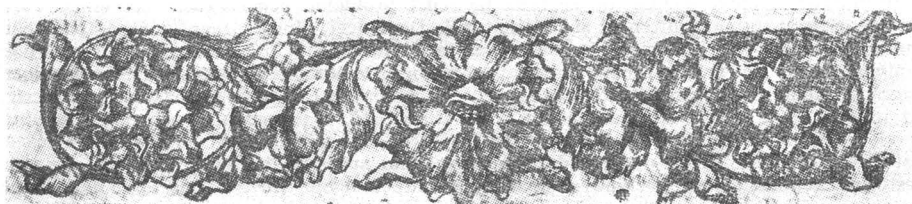

Fig. 5

artei feudale românești, stilul brîncovenesc. Miniaturile au la bază o îmbinare armonioasă între stilul floral și stilul geometric, sînt executate în cerneală și chinovăr și se remarcă printr-o execuție desăvîrșită. Dintre acestea reține atenția miniatura de pe prima filă care reprezintă stema Țării Românești, acvila cruciată conturnată spre dreapta, cu aripile desfăcute și picioarele sprijinite pe cercul încadrat de un motiv floral. La dreapta și la stînga sînt

³¹ *Ibidem*, vezi fig. 3-7, f. 22, 123, 360, 436.

Fig. 6

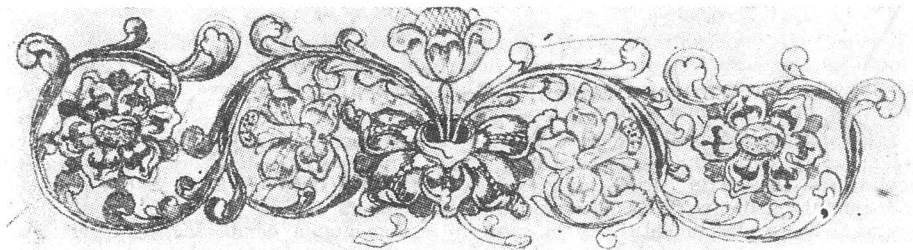

Fig. 7

acostate soarele și luna. Această stemă este înconjurată de motivele florale executate în cerneală rădăcinie cu multă finețe³².

Ornamentele citate de la celelalte file sînt vignete, la începutul unor capitole, cu motive florale în care floarea soarelui sau trandafirul stilizat — specific epocii brîncovenești predomină. (El apare în multedocumente și pe capsulele sigilare metalice emanate de cancelaria lui Constantin Brîncoveanu).

Istoricul manuscrisului. Spre deosebire de majoritatea condicilor care au predoslovie, în care se dau o serie de date în legătură cu modul lor de întocmire, manuscrisul prezentat nu conține nici o indicație de acest gen. Lectura unei note de la sfîrșitul ultimei pagini scrise din care se desprind informații în legătură cu scrierea condicii de către Anghelache logofătul la anul 1712, nu este suficient de concludentă, cu atît mai mult, cu cît manuscrisul cuprinde documente și după acest an. Este de presupus deci că a fost terminat de scris în funcție de data ultimului document transcris și poate a început să fie scris în același an sau cu cîțiva ani înainte; cel mai probabil ni se pare că data întocmirii este contemporană evenimentelor relatate în condică³³, ținînd seama de prezența iscăliturilor marilor logofeți și logofeților al doilea, ispravnici în divanul domnesc. Elementele certe care ne rămîn pentru stabilirea în timp a redactării manuscrisului și deci de la care plecăm în datarea condicii sînt logofeții care semnează pentru exactitatea actelor transcrise. Astfel, pentru 24 documente transcrise din anul 1693 semnează Șerban al doilea logofăt, garantînd exactitatea prin expresia „pro-citenomu”, pentru 1694—1695 semnează 18 documente Toma Cantacuzino, din perioada 1695—1698 sînt transcrise 122 documente fără întărirea logofătului al doilea, în 1698—1703 sînt transcrise 170 documente sub semnătura lui Ștefan Cantacuzino al doilea logofăt, pentru anii 1703—1704 sînt din nou transcrise 4 documente fără a fi semnate de al doilea logofăt; în 1704—1705 Radu Cantacuzino al doilea logofăt semnează 21 documente; urmează apoi pentru anii 1706—1707 transcrierea a 3 documente fără iscălitură; pentru 21 documente din 1707—1708 semnează Șerban Brăiloiu al doilea logofăt (un document din această perioadă fiind nesemnat), iar pentru anii 1709—1713 Constantin Conțescu al doilea logofăt semnează 127 documente transcrise.

În timpul domniei lui C. Brîncoveanu, logofătul al doilea apare de obicei menționat în funcția de ispravnic al documentelor, deținînd de fapt conducerea directă a lucrărilor cancelariei domnești ceea ce presupune o serioasă pregătire și o îndelungată practică. În această calitate el participă la ședințele sfatului domnesc.

³² Din păcate fila pe care a fost executată miniatura este deteriorată și a fost restaurată necorespunzător prin aplicarea unei foite, îngălbenită de vreme. Această foită acoperă parțial marginea din stînga a miniaturii.

³³ La această concluzie ne conduce și mențiunea aflată înainte de transcrierea documentului din 1698 (7206) apr. 17: „De aici iarăși cu ajutorul lui Dumnezeu se vor scrie cite hrisoave să vor face de la leatu 7206 aprilie 16 zile” (f. 123). Certificarea se face în anul 1859 de Ilie Popescu.

Odată actele întocmite sau transcrise în condică, logofătul al doilea făcea recunoștiunea sau colaționarea lor, completind omisiunile sau înlăturind greșelile făcute de grămăticii, iscă-lindu-se sau aplicind sigiliul ca o dovadă a autenticității actelor.

Răspunzînd de alcătuirea tuturor actelor interne ce emanau din cancelaria domnească, asigurînd și corespondența cu străinătatea, logofătul trebuia să fie un om de cultură, funcția pe care o deținea cerîndu-i cunoașterea de limbi străine, a formularelor documentelor cancelariei, obiceiurilor țării etc.³⁴ Datorită acestor însușiri deosebite pe care le aveau logofeții, însușiri determinate de pregătirea lor temeinică, constatăm o maimare stabilitate în această dregătorie.

Marele logofăt — șef al cancelariei domnești, pentru calitățile pe care le are, ajunge să ocupe locul trei după marele ban și marele vornic, loc pe care și-l păstrează în ierarhia dregătorilor Țării Românești.

Concluzii interesante cu privire la modul de transcriere și deci în legătură cu modul de lucru în cancelaria domnească se pot desprinde și în urma comparării documentelor originale cu cele transcrise în condică. Efectuînd numai pentru cîteva documente păstrate în Arhivele Statului București astfel de comparații, am constatat:

Documentul original din 1696 iunie 1³⁵ este frumos ornăt — are în frontispiciu acvila cruciată cu aripile deschise — într-un cerc format din frunze de laur, ornamente florale fin executate sînt plasate în părțile superioară și inferioară a documentului, majuscula cu care începe intitulăția domnească este cuprinsă într-o vignetă florală reușită, realizată în aur, albastru și negru. Documentul are în subscripție monograma domnească și în cartuș semnătura autografă a domnului. Este validat cu un sigiliu mare timbrat. În partea dreaptă jos semnează pentru procitenomu Toma Cantacuzino al doilea logofăt.

În manuscrisul 705³⁶ acest document este transcris fără titlatură, fără nici o podoabă și nu are nici un indiciu asupra semnelor de validare. Acest document este în întregime transcris și în condica 449 a mănăstirii Hurez³⁷, unde majuscula din intitulăție este scrisă cu roșu, iar litera inițială încadrată într-un ornament floral. La sfîrșitul textului apare semnătura domnului, în cartuș, indicîndu-se locul pecetei printr-un cerc în care sînt literele J. I.

Constatări asemănătoare am obținut și din compararea documentului din 1705 decembrie 20³⁸ transcris în condica 705³⁹ fără invocația verbală, intitulăție și martori și fără a se specifica semnele de validare. Pentru verificare a semnat Radu Cantacuzino al doilea logofăt alît documentul original cit și transcrierea. În manuscrisul 449⁴⁰ documentul acesta este copiat în întregime, mult înfrumusețat la sfîrșitul textului fiind cuprinse în cartuș numele domnului și semnul pentru pecete.

Prin verificarea conținutului unor documente originale cu transcrierile respective din condici — evidențiem faptul că cei care au transcris nu au respectat întotdeauna textul original, unele omisiuni sau greșeli, datorîndu-se după părerea unui renumit copist din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Petrache Rîmniceanu, oboseli mîinii, necunoașterii modului în care erau păstrate actele „rău amestecate fără orînduială”.⁴¹ Verificarea de către logofeți urmărirea în special conținutul actului, neacordîndu-se importanță întotdeauna amănuntelor. Astfel, de obicei se făceau completări după verificare, numai acolo unde s-au omis la transcriere denumiri de localități sau nume de persoane.⁴²

Nu este lipsită de importanță nici cercetarea modului de transcriere a documentelor în condică al căror original s-a pierdut s-au păstrat însă copii contemporane sau posterioare, sub formă de foi volante sau transcrieri în alte manuscrise. Studiirea comparativă a acestora ne va permite să verificăm veridicitatea copiilor ce ni s-au transmis, să constatăm omisiunile și greșelile ce le conțin și uneori chiar să determinăm cauzele acestora.

Condica 705 ne oferă și pentru acest caz exemple concludente. Astfel dintr-o cercetare sumară se pare că documentul din 1701 martie 3 prin care Constantin Brîncoveanu întărește

³⁴ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 175.

³⁵ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXV/7.

³⁶ ms. 705 f. 70.

³⁷ Ibidem, f. 546—547 v.

³⁸ Arh. St. Buc., m-rea Hurez, XXV/9.

³⁹ ms. 705 f. 390 v—391.

⁴⁰ Ibidem, f. 5—13 v.

⁴¹ ms. 445, Condica mănăstirii Dintrun Iernu f. 11

⁴² ms. 705. f. 94, 130 etc.

mănăstirii Voievozi satul Năpărteni din județul Muscel ce se află transcris și în ms. 349⁴³, se cunoaște numai datorită transcrierilor existente. De asemenea documentul din 1700 noiembrie 18 dat mănăstirii Sadova de domnul Țării Românești prin care-i întărea stăpânirea asupra moșiei Birca din jud. Dolj⁴⁴ transcris și în ms. 295,⁴⁵ și cartea domnească din 1698 mai 9 acordată mănăstirii Sf. Gheorghe din București⁴⁶ s-a păstrat și într-o copie inventariată la fondul mănăstirea Sf. Gheorghe București⁴⁷. Studiarea paralelă a acestora ne va permite să reconstituim conținutul documentului original.

Cuprinzând copiile de pe hotărârile divanului domnesc pentru o lungă perioadă (1692—1714) din timpul domniei lui Constantin Brincoveanu în Țara Românească, manuscrisul 705 constituie un important izvor documentar asupra transformărilor petrecute în structura economică și socială a țării, asupra unor evenimente politice din această perioadă cit și asupra activității și personalității voievodului muntean.

RÉSUMÉ

La présentation archivistique du „Registre du grand chancelier pour tous les ordres émis par Constantin Brincoveanu vv. 1692—1713” est le résultat des préoccupations pour l'étude de l'histoire des archives et des informations documentaires que celles-ci contiennent.

Comprenant la transcription in extenso ou le résumé des actes originaux, les registres représentent une étape distincte au cours de l'histoire des Archives — les archives de registre — étape qui commence, paraît-il, justement avec la période de l'introduction de cette pratique de la transcription des documents émanés de la chancellerie princière dans des registres spéciaux.

Le premier registre du genre est le registre constituant l'objet de cette description archivistique. Riche en informations d'une grande variété concernant l'histoire de la Valachie pendant le règne de Constantin Brincoveanu, le registre est d'une grande valeur documentaire, car certains documents y transcrits ne se sont conservés que par cet intermédiaire, leurs originaux n'existant plus.

Dans la première partie de cette étude, à la suite d'une courte revue de l'histoire du manuscrit, on essaye d'en établir l'auteur, d'analyser le système de la transcription des documents, ainsi que de l'ordre y adopté, on fait la description du texte, du matériel ayant servi à la confection du registre, des dimensions, des filigranes, de l'écriture, des enluminures. La description interne du manuscrit, de même qu'une étude sur la chancellerie princière vont être publiées dans les numéros suivants de la revue.

PRECIS

The archival presentation of the manuscript „Condica Marei Logofetii de toate cărțile lui Constantin Brancoveanu vv. 1692—1713” (The Register of Great Chancellery of all the Books of Constantin Brancovan 1692—1713) represent one of the preoccupations for knowing and studying the history of archives and of documentary information contained.

Comprising the extensive or brief transcription of the original records, the Registers represent a distinct stage of archive history — the register archives — that began, probably, in that very period when it was introduced the practice of transcribing, in special-registers, those records issued from the Princely Chancellery. The first register, of this kind, compiled in the Princely Chancellery and known till now, is „Condica Marei Logofetii” (The Register of Great Chancellery). It has a peculiar documentary and practical value: covering numerous and various information concerning the history of Wallachia in the period of Constantin Brancovan's reign, some of records being known only by the help of this register.

In the first part of this essay, after a brief presentation of the manuscript history, is trying to establish the author, is analysed the way of transcribing the records and their order, is described the text, material, size, filigree, external characters, writing and miniatures. The manuscript internal description as well as a study on Princely Chancellery is to be published in the following issues.

⁴³ ms. 340, f. 277 v—278.

⁴⁴ ms. 705, f. 220 v—267.

⁴⁵ ms. 295, f. 12.

⁴⁶ ms. 705, f. 120—130 v.

⁴⁷ m-rea Sf. Gheorghe, București, XXVI/1.

ARHIVELE DIN DOBROGEA ÎN TIMPUL STĂPINIRII OTOMANE

TUDOR MATEESCU

În anul 1417, în urma campaniei sultanului Mehmed I împotriva Țării Românești, Dobrogea intră, pentru o perioadă de 460 de ani, în cadrele Imperiului otoman. Ea devine o provincie de margine cu însemnate rosturi economice și mai ales strategice, iar orașele și cetățile sale primesc garnizoane turcești¹. După atacurile de la sfârșitul secolului al XVI-lea ale cazacilor și ale oștilor lui Mihai Viteazul, Dobrogea este reorganizată prin crearea pašalicului de Silistra și prin întărirea capacității de apărare a provinciei, care devine cu timpul o adevărată tabără fortificată².

Administrația otomană se exercita printr-o multitudine de instituții, despre care informații mai bogate ne-au rămas din secolul al XVII-lea, de la vestitul călător turec Evliya Çelebi. Teritoriul, la fel ca în toate provinciile europene ale imperiului, era împărțit în *kaza*-le (cadiate), în fruntea fiecăreia aflându-se un *kadi*, personaj care deținea mai multe atribuții: administrative, judecătorești și religioase. El era secondat de un substitut numit *naib*. Orașele erau conduse de regulă de un administrator numit *kethuda* (*kehaia*), ajutat de un *serdar* de ieniceri, un *subaşı* (șeful poliției) și de un *mühtesib* (contabil). La Babadag, care a fost mult timp cel mai de seamă oraș al Dobrogei, se mai aflau: un *şeyh ül-islam* (șef religios) și un *nakib ül-esref* (păzitorul drapelului lui Mahomed). Orașele-cetăți, ca, de exemplu, Hirșova, aveau în plus un *dizdar* sau *muhafiz*, comandantul garnizoanei, corespunzător pircălabului din țările române. În fiecare port se găsea un *gümriik emini* (intendentul vămii)³. Peste toți se aflau cei doi mari cîrmuitori ai provinciei: un *vali* (guvernator), cu sediul la Silistra, și un *serasker* (șef militar), care își avea reședința la Babadag sau la Isaccea⁴.

¹ C. Brătescu, *Dobrogea la 1444. Lupta de la Varna*, în „Arhiva Dobrogei”, II (1919), nr. 2, p. 115.

² *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 33.

³ Mihail Guboglu, *Evliya Çelebi: De la situation politique, administrative, militaire, culturelle et artistique dans les pays roumains (1651–1666)*, în „Studia et acta orientalia”, V–VI, București, 1967, p. 6–9.

⁴ Vezi, de pildă, Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O seamă de cuvinte*, ed. Iorgu Iordan, [București], 1955, p. 184, 193, 195, 198, 207, 236.

Împărțirea administrativă a Dobrogei, ca și denumirea și conținutul instituțiilor locale, au suferit numeroase modificări de-a lungul celor 460 de ani de stăpânire otomană. Ultima are loc în 1864, când se creează *vilayet*-ul Tuna (Dunărea), format din mai multe *sandjak*-uri sau *liva*-le, printre care și sandjacul Tulcea, care cuprindea cele mai multe din cazalele Dobrogei⁵. În fruntea sandjacului se găsea un *mutessarrif* (subguvernator), care era ajutat de un consiliu numit *Medjlis-i idare-i livā*, format din reprezentanții cazalelor. Fiecare caza, numită acum și căimăcămie, era condusă de un caimacam, ajutat și el de un consiliu numit *Medjlis-i idare-i kaza*. Orașele mari aveau în frunte un *mudir* și un consiliu comunal (*Medjlis-i nahiye*), ca și un comandant al poliției (*müşetîş*), care la Tulcea avea un rang mai înalt (*tabur-agası*). Comunele rurale erau administrate de un *muhtar* sau ciorbagiu, numit din rîndurile naționalității preponderente numeric. Așezările cu populație amestecată puteau avea doi sau chiar trei muhtari⁶. Se înființează totodată mai multe instanțe de judecată, la nivelul cazalei, sandjacului și vilaietului, ca și tribunale comerciale (*tidjaret*)⁷, la Tulcea și Constanța⁸.

Toate aceste instituții, la care se adaugă numeroase altele, a căror existență a fost de durată mai mare sau mai mică, au creat arhive, care constituie izvorul principal al istoriei Dobrogei. Ele cuprindeau, asemenea tuturor instituțiilor otomane, poruncile și diplomele sultanilor (*ferman*, *hatt-i humaiun*, *hatt-i şerif*, *berat* etc.), întărite cu monograma imperială (*tuğra*)⁹; scrisorile și poruncile vizirale (*mektub*, *buyurultu*), acte religioase (*fetva*, *ilam*, *hucet*) sau alte corespondențe¹⁰. Fiecare instituție crea apoi felurite condici (*defter*) pentru transcrierea unor înscrisuri sau pentru diferite însemnări¹¹.

Cele mai vechi arhive din Dobrogea despre care avem știri sigure sînt cele ale orașelor și porturilor. Fiecare dintre ele dispunea de un regulament vamal (*kanunname*), cuprinzînd cuantumul taxelor ce trebuiau percepute pentru toate mărfurile care intrau și ieșeau din oraș sau port, ca și pentru vinzarea acestora pe piață¹². Aceste regulamente datează, foarte probabil, din timpul sultanului Soliman I Magnificul (1520—1566)¹³,

⁵ Halil İnalcık, *Dobrudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leiden—Paris, 1963, p. 628.

⁶ C. Teodorescu, *Din trecutul Dobrogei*, București, 1897, p. 8—9.

⁷ *Ibidem*, p. 12.

⁸ Baron d'Hogguer, *Renseignement sur la Dobrodja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, p. 42.

⁹ Despre *tuğra* vezi îndeosebi Mihail Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studiu și album*, București, 1958, p. 67—69.

¹⁰ *Ibidem*, p. 54—56, 70—72, 75—83; idem *Documentele turcești din Arhivele Statului și importanța lor pentru cercetările istorice*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate. 1831—1956*, București, 1957, p. 433—435.

¹¹ Idem, *Paleografia și diplomatica turco-osmană...*, p. 78—79.

¹² Hadiye Tunçer, *Osmanlı İmparatorluğunda toprak hukuku, arazi kanunları ve kanun açıklamaları* (Dreptul pămîntului, legile proprietății și comentariile legilor în Imperiul otoman), Ankara, 1962, p. 210—219.

¹³ Bistra A. Cvetkova, *Vie économique de villes et ports balkaniques aux XV-e et XVI-e siècles*, în „Revue des études islamiques”, XXXVIII, Paris, 1970, fasc. 2, p. 271—273; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Aspecte ale vieții economice din orașele și ținuturile Dobrogei sub stăpînirea otomană (sec. XV—XVIII)*, în „Studii. Revistă de istorie”, XXVI (1973), nr. 1, p. 35.

dar unele au fost precedate, în mod sigur, de altele, emise din secolul al XV-lea¹⁴. Astfel, la portul Karaharman, situat la nord de Constanța, se vorbește de „vechiul registru” (*defter-i atik*), care fusese folosit de intendenții schelei (*iskele eminleri*) pentru taxarea mărfurilor pînă la instituirea noului regulament¹⁵. Aceste normative au fost înnoite, desigur, în repetate rînduri. În afara acestora, au existat și registre vamale în care erau înscrise mărfurile intrate spre vînzare în oraș, așa cum s-au păstrat cele din secolul al XIX-lea de la Bazargic (*Hadjî-Oğlu Pazardjîğî*)¹⁶.

La Silistra, unde era reședința guvernatorului Dobrogei, s-a organizat un depozit general de arhivă pentru actele mai importante. În două documente ale Țării Românești din 1764 pentru delimitarea unor moșii, care se învecinau cu raiaua Brăilei, se spune că la această hotărînicie se folosisse un hatiserif aflat „la chiotucul Dărstorului”¹⁷, adică în arhivele de la Silistra¹⁸. Astfel de depozite au existat probabil și în alte centre administrative ale Dobrogei pentru unitățile teritoriale respective.

Arhive importante au creat și așezămintele eclesiastice musulmane din Dobrogea, mai ales cele care au fost înzestrate cu bunuri imobiliare prin donațiile pioase numite *vakuf*. Cel mai vechi vakuf al provinciei a fost cel creat de sultanul Baiazid II cu prilejul expediției din 1484 împotriva Moldovei, ca danie pentru moscheia și mausoleul (*türbe*) pe care le-a construit la Babadag în amintirea lui Sarî Saltik Baba¹⁹, legendarul întemeietor al orașului. De la acest așezămînt s-au păstrat un *defter* de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și două documente din secolul al XVII-lea, toate aflate în prezent în arhivele turcești²⁰. Alt vakuf a fost înființat în veacul al XVI-lea la Mangalia de Esmahan-Sultan, o prințesă din casa imperială, pentru moscheia pe care o ridicase acolo²¹. Pe la mijlocul secolului următor această donație era administrată de un funcționar special numit *mütevelli*²². Tot la Babadag a fost creat, la 1610, un nou vakuf de către generalul turec Gazi Ali Pașa, în favoarea geamiei, ctitoria sa, aflată și azi în centrul orașului. Actul solemn, redactat în limbile turcă și arabă, autentificat la Tribunalul militar din Constantinopol și întărit apoi de mai mulți sultani, se păstra încă la începutul secolului nostru²³. Astăzi nu se mai știe nimic de soarta lui. Ne-au parvenit însă conturile de venituri și cheltuieli ale acestei fundații, datînd din ultimele decenii ale stăpînirii otomane²⁴. Așezămintele monahale

¹⁴ M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *art. cit.*, p. 35.

¹⁵ Hadiye Tunçer, *op. cit.*, p. 215.

¹⁶ Nicolaj Todorov, *The Balkan town in the second half of the 19 th entury*, in „Etudes balkaniques”, IX, Sofia, 1969, nr. 5, p. 40.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Mitropolia Țării Românești, LXXXV/13, 14.

¹⁸ Pentru sensul de „arhivă” al cuvîntului „chiotuc” vezi Mihail Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia și importanța lor pentru istoria țărilor române*, în „Revista Arhivelor”, IX (1966), nr. 2, p. 175.

¹⁹ Halil İnalcık, *art. cit.*, p. 627.

²⁰ *Ibidem*; B. Lewis, *Babadaghi*, în *Encyclopédie de l'Islam*, ed. cit., vol. I, 1958, p. 866.

²¹ Mustafa A. Mehmet, *Aspecte din istoria Dobrogei sub dominația otomană în veacurile XIV—XVII. (Mărturiile călătorului Evlija Celebi)*, în „Studii. Revistă de istorie”, XVIII (1965), nr. 5, p. 1109.

²² Mihail Guboglu, *Evlija Celebi : De la situation politique...*, p. 6.

²³ Simeon N. Morozov, *Monografia comunei Zebil din județul Tulcea*, București, 1913, p. 5.

²⁴ Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești întocmit de...*, vol. I, București, 1960, p. 561 (rez. 2837), p. 562 (rez. 2839), p. 574 (rez. 2907—2909) etc.

mahomedane (*tekke*), posedau de asemenea arhive, așa cum era cel de la Bașpunar din nordul Dobrogei, unde, pe la 1910, se găsea un berat din anul 1777²⁵.

O bună parte din arhivele acestor instituții otomane a pierit cu prilejul războaielor ruso-turce care au bîntuit teritoriul Dobrogei începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și care au provocat mari distrugerii în această provincie. La 1877, un martor ocular consemna, după cucerirea orașului Măcin de către trupele ruse, distrugerea arhivei căimăcămiei, care se afla la *konak* (reședința caimacamului)²⁶. Alteori, documentele erau ridicate de oștile inamice învingătoare. La 3 iulie 1773, în urma victoriei de la Kainardjik, lângă Silistra, „rușii pun mîna pe toate hîrțile și bagajele vizirului Mussunoglu”²⁷.

La sfîrșitul lui aprilie 1877, după izbucnirea războiului care avea să aducă reintegrarea Dobrogei la patria mamă, autoritățile din Tulcea, așa cum raporta reprezentantul României în acest oraș, „au expediat toate arhivele lor” la Istanbul²⁸. La fel au procedat, foarte probabil, și instituțiile din celelalte orașe ale provinciei. În 1879 se știa că arhivele tribunalelor comerciale de la Tulcea și Constanța au fost evacuate din Dobrogea, împreună cu arhivele instituțiilor administrative²⁹.

În 1880, cînd guvernul român a trecut la verificarea titlurilor de proprietate imobiliară în Dobrogea, pe lângă comisia centrală însărcinată cu această operațiune a fost atașat un funcționar turc „trimis de guvernul otoman cu registrele Arhivei imperiale”³⁰. Acest lucru a fost necesar datorită faptului că cele mai multe condici în care fuseseră înscrise aceste titluri nu se mai găseau pe teritoriul Dobrogei.

Această evacuare explică de ce o bună parte dintre arhivele create de instituțiile otomane din Dobrogea, pe lângă materialele însumate în fondurile instituțiilor centrale ale imperiului, se află în prezent în Turcia³¹. Altele au ajuns însă în Bulgaria, unde au fost evacuate în credința că această țară va rămîne în continuare o provincie otomană. Astfel, la Biblioteca națională „Chiril și Metodiu” din Sofia, în afara unui număr mare de documente foi volante primite sau emise de autoritățile dobrogene³² și a unor deftere create de acestea³³, se găsesc fonduri întregi ale instituțiilor otomane din Dobrogea: fondul Sandjacul Tulcea cu 4738 de piese din secolele XVII—XIX; fondul Babadag — 11.761 piese

²⁵ V. Ursăcescu, *Monografia comunei Nalbant din județul Tulcea*, Tulcea, 1910, p. 24, nota 1.

²⁶ Dick de Lonlay, *En Bulgarie. 1877—1878. Ploiești—Matchine—Sistova—Tirnova—Kazanlyk. Souvenirs de guerre et de voyage*, Paris, 1883, p. 132.

²⁷ Alexandru Papadopolu-Calimachiu, *Dare de seamă despre scrierea lui Atanasie Comnenu Ipsilanti... în ce privește pe români*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tom. II, sect. II, 1880, p. 519.

²⁸ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, [București], 1952, p. 435.

²⁹ Baron d'Hogguer, *op. cit.*, p. 42.

³⁰ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale din Dobrogea*, Constanța, 1907, p. 247.

³¹ Mihail Guboglu, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia...*, p. 187, 189.

³² Idem, *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de stat „V. Kolarov” — Sofia*, I, în „Revista Arhivelor”, II (1959), nr. 2, p. 200, 202, 205, 208—214.

³³ Idem, *Căldătorii pentru cercetarea documentelor turcești aflate în arhivele din R.P. Bulgaria*, în „Revista Arhivelor”, anul XLVII (1970), vol. XXXII, nr. 1, p. 283.

(sec. XVII—XIX); fondul Constanța (Köstendje) — 1.541 piese din aceeași perioadă; fondul Măcin — 206 piese din aceleași secole; fondul Medgidia — 1.449 piese, majoritatea din secolul al XIX-lea; fondul Sulina — 562 piese, majoritatea din secolul al XIX-lea; fondul Hirșova — 226 piese din secolele XVII—XIX; fondul Mangalia — 113 piese din perioada 1657—1877; fondul Mahmudia — 9 piese din secolul al XIX-lea³⁴. De asemenea, în arhivele din Tolbuhin (Bazargic) se păstrează 8 registre cadiice (*sigill*) constituite de instanțe musulmane din Dobrogea, iar la Silistra o colecție de tapiuri (*tapu*)³⁵. Este absolut necesar ca toate aceste materiale să figureze, sub formă de microfilm, și în arhivele noastre.

Cu toate acestea, o parte din arhivele instituțiilor administrative locale a rămas în Dobrogea. După reintegrarea acestei provincii la România, materialele respective, constând, în principal, din 562 de condici, au intrat în depozitele Arhivelor Statului din București. Cele mai multe sînt registre financiare, dar sînt și unele care cuprind copii (*suret*) de pe firme, porunci vizirale, corespondența șefilor administrației din Tulcea, Sulina, Babadag etc.³⁶.

Constituirea și sistemul de organizare a arhivelor instituțiilor otomane din Dobrogea urmau, desigur, modelul instituțiilor centrale de la Istanbul, cu categoriile de condici și grupările de acte³⁷ existente la nivelul provinciilor. În prima jumătate a secolului al XIX-lea se introduce registrul de intrare-ieșire și se creează dosarul propriu-zis, fiecare piesă a sa purtînd un număr de înregistrare. Astfel, o adresă a mudirului orașului Silistra din 4 septembrie 1845 către comandantul punctului de graniță din Călărași are înscris, în partea dreaptă sus, numărul 98³⁸.

În afara instituțiilor otomane (ale statului sau ale cultului musulman), în Dobrogea au fost create arhive și de către instituții și organizații ale populației creștine. Cea mai importantă dintre acestea a fost Mitropolia Dristrei sau a Silistrei, de care depindeau bisericile ortodoxe din părțile centrale și de sud ale Dobrogei și care a funcționat, fără întrerupere, pe toată durata stăpînirii otomane. Ea a primit însemnate privilegii din partea domnilor Țării Românești, încă din secolul al XVII-lea, întărite apoi, în repetate rînduri, prin hrisoave, pînă la începutul secolului al XIX-lea³⁹. Știm apoi că titularii acestei eparhii, printre care s-au aflat oameni de înaltă cultură, au purtat o bogată corespondență, în limba greacă mai ales, cu alți prelați ortodocși⁴⁰.

Arhiva acestei mitropolii era formată, în cea mai mare parte, din poruncile primite de la Patriarhia Ecumenică și din cele date bisericilor

³⁴ *Ibidem*, p. 282.

³⁵ *Ibidem*, p. 284.

³⁶ Mihail Guboglu, *Documentele turcești din Arhivele Statului...*, p. 430—431; idem, *Paleografia și diplomația turco-osmană...*, p. 148 (doc. 101—102) etc.

³⁷ Idem, *Despre materialele arhivistice otomane din Turcia...*, p. 176, 182, 186—191.

³⁸ Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 70/1845, f. 136.

³⁹ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1891, p. 60—61, în notă; vol. IV, București, 1893, p. 243—246; vol. X A, București, 1900, p. 238.

⁴⁰ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, partea 1-a, București, 1915, p. 470—471, 489—490, 552—553, 604—605, 664, 685—686, 690—691, 698—699; vol. XIV, partea 2-a, București, 1917, p. 789, 826.

în subordine. Se adăugau catagrafiile, întocmite în fiecare an, pentru toți creștinii ortodocși din eparhie, în vederea stabilirii dării care se percepea de la aceștia în folosul mitropolitului⁴¹. Această arhivă, apreciată, pe bună dreptate, ca fiind deosebit de importantă⁴², nu a ajuns în întregime pînă în zilele noastre. Un fragment din ea, datînd din ultimii ani ai stăpînirii otomane, se găsește în prezent la Arhiva regională din Ruse (Rusciuc) — Bulgaria⁴³, de unde cîteva documente au fost aduse în țara noastră sub formă de microfilm⁴⁴. Nu s-a dat însă pînă astăzi de urma arhivei Arhiepiscopiei Tulcei, înființată pe la 1829—1830 pentru părțile de nord ale Dobrogei și de la care s-au păstrat numai acte emanate de la titularii ei⁴⁵.

De altfel, fiecare biserică ortodoxă avea o mică arhivă proprie, la baza căreia era autorizația de construire (*irade*), care trebuia obținută din partea autorităților otomane⁴⁶. Astfel de acte au ajuns pînă în zilele noastre, ca, de pildă, iradeaua bisericii românești din Măcin, intrată, pe la începutul veacului nostru, în posesia unei persoane particulare⁴⁷. Existau, de asemenea, diferite condici parohiale, unele dintre ele constituite, în limba română, încă din secolul al XVIII-lea⁴⁸. La biserica din Azaclău (azi 23 August, jud. Tulcea), N. Iorga a putut găsi o importantă condică de pomeni cuprinzînd sumele sau produsele donate, începînd din anul 1859, de un mare număr de români dobrogeni pentru construirea bisericii din Alibeichioi (azi Izvoarele, jud. Tulcea)⁴⁹. Cele mai multe arhive bisericesti din Dobrogea au pierit însă în timpul războaielor ruso-turce, cînd bisericile ortodoxe erau în mod sistematic prădate și incendiate de trupele neregulate turcești.

Arhive de mare însemnătate au creat apoi mănăstirile românești din Dobrogea și, în primul rînd, Mănăstirea Cocosu, înființată în anul 1833⁵⁰. La acest așezămînt s-au păstrat pînă azi mai multe documente turcești, printre care se află și firmanul din 1846, prin care sultanul Abdul-Medjid aprobă repararea bisericii acestei mănăstiri⁵¹. Alături de

⁴¹ Gh. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei în decursul vremurilor*, București, 1904 p. 119—120.

⁴² Al. T. Dumitrescu, *O excursiune în nordul Dobrogei. Arrubium și mitropolia din Măcin. Cercetări istorice*, București, 1904, p. 30.

⁴³ Documentele respective, grupate în fondul Mitropoliei Dîrstorului, au fost depistate de Slavica Diamandi, delegată a Direcției Generale a Arhivelor Statului. Îi mulțumim și pe această cale pentru bunăvoința de a ne fi furnizat respectiva informație.

⁴⁴ Arh. St. Buc., Microfilme Bulgaria (Arhiva regională Ruse, fond Mitropolia Dîrstorului), rola 5, c. 1—43.

⁴⁵ G. V. Niculescu, *Protopopia județului Tulcea. Dare de seamă...*, București, 1906, p. 21

⁴⁶ G. Ilioniu, *Culte în Dobrogea*, în *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească* București, 1928, p. 603.

⁴⁷ Al. T. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 31, în notă.

⁴⁸ Ap. D. Culea, *Românii din Caliacra și Durostor*, în „Graiul românesc”, I, (1927), nr. 6, p. 120.

⁴⁹ N. Iorga, *Sale și oameni în Dobrogea românească la 1859*, în „Analele Dobrogei”, III (1922), nr. 1, p. 29—33; idem, *O condică de pomeni dobrogeană în 1859*, în „Revista istorică”, XI (1925), nr. 7—9, p. 204—216.

⁵⁰ Roman Sorescu, *Monastirile dobrogene*, București, 1914, p. 16; Ioan Dragomir, *Cîteva documente turcești necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocosu*, în „Biserica ortodoxă română”, LXXXII (1964), nr. 11—12, p. 1110—1111.

⁵¹ Ioan Dragomir, *art. cit.*, p. 1115—1119.

acestea se găsesc numeroase documente românești, rezultate din activitatea curentă a așezământului, precum și un act al Patriarhiei Ecumenice datînd din anul 1850⁵².

În ultimele decenii ale stăpînirii otomane au luat ființă și au funcționat la Silistra trei instituții românești cu atribuții asupra mai multor sate locuite de români: Eforia școalelor, Comunitatea bisericească și Societatea română de cultură și limbă. Ele aveau regulamente și sigilii proprii și au creat arhive⁵³ care, pe la 1920, cînd au fost cercetate, se găseau în posesia unor persoane particulare⁵⁴. Astăzi, din păcate, nu se mai știe nimic de soarta lor. Știri directe avem de asemenea despre arhiva Eforiei bisericii Sf. Nicolae din Tulcea⁵⁵, ca și despre cea a școlii românești din Silistra, înființată în 1847⁵⁶. S-au pierdut însă fără urmă arhivele celorlalte școli românești din Dobrogea care, începînd de pe la 1860, au luat ființă în majoritatea orașelor și satelor provinciei⁵⁷, ca și arhivele altor instituții ale românilor dobrogeni⁵⁸.

O importantă categorie de documente o constituie cele legate de transhumanța păstorilor transilvăneni în Dobrogea, fenomen de vechime multiseculară⁵⁹. Pînă la războiul ruso-turc din 1828–1829 formalitățile necesare trecerii lor peste graniță erau, se pare, foarte simple. Cel puțin trecerea din Țara Românească în Imperiul otoman nici măcar nu era consemnată în vreun registru. În urma unei cercetări ordonate în acest sens în 1830 de Divanul Săvîrșitor de la București, s-a constatat că pînă atunci nu existase „nici un fel de așezămînt întru această madea” și că mocanii erau slobozi să-și ducă „dobitoacele peste granița Valahiei fără nici un fel de mîrginire” și, totodată, fără a li se lua vreo vamă⁶⁰. Acest fapt, din păcate, ne lipsește astăzi de posibilitatea de a umări, pentru perioada mai veche, în toate aspectele ei, transhumanța mocanilor în Dobrogea, fenomen de mare însemnătate în viața acestei provincii.

După războiul ruso-turc amintit, o dată cu instituirea cordoanelor sanitare pe linia Dunării și a munților, trecerea păstorilor transilvăneni

⁵² *Ibidem*, p. 1119–1120; Zamfir Filotti, *Mănăstirea Cocoșu. Regimul proprietății în Dobrogea*, București, 1889, p. 5.

⁵³ Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea înainte de 1877*, în „Analele Dobrogei”, I (1920), nr. 3, p. 368–398; Ap. D. Culea, *art. cit.*, p. 120–122; Victor G. Papacostea, *Trecerea românilor din cazava Silistrei sub exarhatul Bulgariei*, în „Graiul românesc”, II (1928), nr. 8, p. 137–139.

⁵⁴ Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea...*, p. 361 și urm.

⁵⁵ Arhiva M.A.E., vol. 298, f. 93–95.

⁵⁶ Ioan N. Roman, *Pagini din istoria culturii românești în Dobrogea...*, p. 363–367.

⁵⁷ Nifon Bălășescu, *Românii din Turcia*, în „Biserica și școala”, I, Arad, 1877, p. 353; Mihail-Virgiliu Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București, 1906, p. 398–402.

⁵⁸ În anul 1852, doi mocani care slujiseră la vacile satului Agighiol de lângă Babadag, la plecarea spre Transilvania, au primit din partea sâtenilor „carte moldovenească”, așadar un act doveditor în limba română. (Arh. St. Buc., fond Ministerul de Război, Departamentul ostășesc, dosar 359/1852, f. 400–401).

⁵⁹ Pentru vechimea acestui fenomen vezi indeosebi N. Dragomir, *Oierii mîrgineni și transhumanța lor în Dobrogea de sud*, în „Analele Dobrogei”, XIX (1938), nr. 2, p. 128; Tudor Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor”, XLVIII (1971), vol. XXXIII, nr. 3, p. 391–392.

⁶⁰ Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 438/1830, f. 5.

peste două granițe pînă în Dobrogea s-a făcut numai prin înscrierea lor în registrele de vamă și de carantină ale Imperiului austriac și ale Țării Românești⁶¹. În plus, pentru fiecare stăpîn de turmă, autoritățile austriece eliberau o „reghie”⁶², iar cele românești de la Dunăre, „bilete de liberă trecere” pentru fiecare păzitor al vitelor care mergeau la iernat⁶³. Alte acte erau eliberate de autoritățile otomane din Dobrogea, în urma perceperii taxelor pentru pășunat⁶⁴. Reghia și celelalte documente ale turmei, ca și actele ciobanilor, erau ținute, de regulă, de stăpînul vitelor sau de către vătaf, așa numitul „scutar”⁶⁵. Ne-a rămas o știre directă despre actele emise de autoritățile turcești pe care bogatul mocan din Săcele, Radu Bercaru, le ținea, pe la mijlocul secolului trecut, la cișla sa de la Bichira, în cazaua Hîrșova⁶⁶. Aceste veritabile arhive⁶⁷, prin stabilirea definitivă a unor păstori transilvăneni în Dobrogea⁶⁸, au rămas pe teritoriul acestei provincii. Din nefericire, pînă în prezent, nu s-a întreprins nimic pentru depistarea și includerea lor în tezaurul arhivistic al țării.

În 1856, după încheierea, în anul precedent, a convenției austro-turce privind păstoritul mocanilor în Dobrogea, se înființează un vice-consulat austriac la Hîrșova⁶⁹. Primul viceconsul a fost Nicolae Țîrcă din Săcele, el însuși stăpînul unei mari turme și al unei herghelii, statornicit apoi în Dobrogea, unde devine supus otoman⁷⁰. Descendenții săi dețineau, acum patru decenii, arhiva acestei mici instituții, în care, printre altele, se găsea o scrisoare din 1861, primită din partea vice-consulului britanic de la Köstendje⁷¹. Alături de corespondență și diverse acte⁷² se afla și manuscrisul memoriilor lui Nicolae Țîrcă, în care se găseau numeroase informații de mare valoare pentru istoria Dobrogei în ultimele decenii ale stăpînirii otomane⁷³.

⁶¹ Tudor Mateescu, *art. cit.*, p. 394–395.

⁶² N. Dragomir, *Din trecutul oierilor mărgineni din Sălile și comunele din jur*, în „Lucrările Institutului de geografie al Universității din Cluj”, vol. II (1924–1925), Cluj, 1926, p. 224–227.

⁶³ Tudor Mateescu, *art. cit.*, p. 412.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 409; D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 37–38.

⁶⁵ Arh. St. Buc., fond Comitetul Carantinelor, dosar 464/1836, f. 27, 88; dosar 1429/1850, f. 48.

⁶⁶ Ion Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*, în „Analele Dobrogei”, XIII–XIV (1932–1933), p. 43.

⁶⁷ La acte și la alte documente oficiale se adaugă însemnările unor mocani veniți cu vitele în Dobrogea, așa cum sînt cele rămase de la Stan Banciu. (Ax. Banciu, *Disprețuiții „ciobani valahi”*, în „Transilvania”, LXXV, Sibiu, 1944, nr. 8–9, p. 716–717).

⁶⁸ Pentru statornicirea mocanilor în Dobrogea vezi D. Șandru, *op. cit.*, p. 40–41; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII–XX. (Cercetări de demografie istorică)*, București, 1971, p. 343–344.

⁶⁹ Ion Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*, p. 41; D. Șandru, *op. cit.*, p. 41.

⁷⁰ Ion Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*, p. 39, 44.

⁷¹ *Ibidem*, p. 39.

⁷² *Ibidem*, p. 49.

⁷³ *Ibidem*, p. 40–52.

Arhive au creat și instituțiile celorlalte naționalități ale Dobrogei⁷⁴ și, în primul rând, cele ale grecilor, grupul etnic care a conviețuit din cele mai vechi timpuri cu populația românească autohtonă. La începutul secolului al XIX-lea este atestată o asociație a comercianților greci din Constanța, numită *Demogherontia*, de la care s-au păstrat documente începând din anul 1804⁷⁵. În același oraș s-a înființat mai târziu o organizație a întregii comunități elene, ale cărei procese-verbale, datînd din perioada 1863—1876, au fost apreciate, pe bună dreptate, ca fiind „de mare preț” pentru „trecutul Dobrogei și mai ales al orașului Constanța”⁷⁶. În arhiva acestei instituții se găseau și cele două firme din 1862 și 1863 ale sultanului Abdul-Aziz pentru construirea bisericii și a școlii grecești⁷⁷. Documente importante se găseau și la biserica greacă din Tulcea și poate și la alte instituții de cult sau laice pe care le-au avut grecii în diferite orașe ale Dobrogei.

Rușii aparținînd sectelor derivate din erezia răscolnică, așa numiții lipoveni, stabiliți în Dobrogea în cursul secolului al XVIII-lea⁷⁸, au înființat în această provincie cîteva așezăminte monahale, unde s-au creat de asemenea arhive. Așa a fost Mănăstirea Cilic-Dere, a cărei viață călugărească a făcut, pe la 1864—1868, obiectul unei bogate corespondențe⁷⁹. Mai mult decît atît, la sediul eparhiei uneia dintre sectele lipovenesti din Dobrogea s-a conservat un număr mare de vechi manuscrise slave cu caracter religios, care, în urmă cu cîteva ani, au intrat în posesia Patriarhiei Române.

Nu trebuie trecute cu vederea nici arhivele constituite în cadrul coloniilor germane care au luat ființă în Dobrogea începînd din anul 1841⁸⁰. Astfel, la biserica evanghelică din Atmagea (jud. Tulcea), se păstra o bogată arhivă, printre piesele căreia se afla și firmanul din 1860 al sultanului Abdul-Medjid pentru construirea acestui lăcaș, ca și o scrisoare din 20 noiembrie 1870 adresată comunității germane de acolo de Frederic-Wilhelm, prințul moștenitor al Prusiei și viitorul împărat al Germaniei⁸¹. La fel, la biserica din satul Malcoci de lângă Tulcea exista, printre alte materiale de arhivă, o matricolă de „botezați, miruiți, căsătorii și morți” începută la 1 noiembrie 1847, cel mai vechi registru de stare civilă al coloniilor germane din Dobrogea⁸². Asemenea condicii au

⁷⁴ Pentru istoria Dobrogei ar prezenta interes și arhiva companiei engleze care a construit, între anii 1857—1860, și apoi a exploatat linia ferată Cernavoda—Constanța. Documentele respective se găsesc foarte probabil în Anglia, în arhiva vreunei întreprinderi sau societăți de construcții feroviare.

⁷⁵ H. Sarafidi, *Insemnări privilegiate la trecutul orașului Constanța*, în „Analele Dobrogei”, XVIII (1937), p. 117—118.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 119.

⁷⁷ În prezent, în arhiva Epitropiei bisericii elene din Constanța se găsesc numai fotocopiiile acestor documente, originalele afîndu-se, foarte probabil, în posesia unor persoane particulare.

⁷⁸ Al. P. Arbore, *Așezările lipovenilor și rușilor din Dobrogea*, în „Arhiva Dobrogei”, III (1920), nr. 1, p. 4—6; Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, 1964, p. 197, 200—201.

⁷⁹ Gh. Nedîglu, *Mănăstirea Cilicului. (Cîteva precizări)*, în „Analele Dobrogei”, IX (1928) nr. 2, p. 60—66.

⁸⁰ Ion Georgescu, *Coloniile germane din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, VI (1926), p. 18.

⁸¹ *Ibidem*, p. 24, 26.

⁸² *Ibidem*, p. 21.

existat însă și în alte locuri, ca, de pildă, la Constanța, unde, de la parohia catolică, ai cărei enoriași au fost, la început, în cea mai mare parte germani, ne-au parvenit trei piese de acest fel, toate începute în deceniul al 7-lea al secolului trecut ⁸³. Din păcate, în anul 1940, o dată cu repatrierea germanilor din Dobrogea, cele mai multe documente din arhivele acestor comunități au fost duse în Germania.

Un mare număr de documente, unele de incontestabilă valoare istorică, s-au păstrat în Dobrogea, ca peste tot de altfel, la persoanele particulare cărora le-au fost destinate, rămânând apoi în posesia moștenitorilor acestora. Feudalii turci țineau, desigur, cu sfințenie actele privilegiilor care le fuseseră acordate. În toamna anului 1837, cu prilejul vizitei pe care Moltke, viitorul mareșal german, o făcea la „ciflicul” (ferma) de lângă Rasova a lui Said Mirza Pașa, guvernatorul de atunci al Dobrogei și al Bulgariei de nord-est, este consemnat faptul că, la conacul de acolo se găseau, în camera de oapeți, agățate pe perete, mai multe „pungi din lână conținând corespondența pașei” ⁸⁴, printre care se aflau, foarte probabil, și actele sale de proprietate.

Astfel de documente erau păstrate însă și de către țărani. Pe la începutul secolului nostru, Vasile Ursăcescu, preot în satul Nalbant, jud. Tulcea, semna la un mare număr de documente turcești care-i fuseseră înfățișate de românii de acolo și din localitățile învecinate ⁸⁵. În deceniul al 4-lea al secolului nostru, renumitul orientalist Franz Babinger constata că la țăranii musulmani din Dobrogea existau încă numeroase documente otomane, pe care posesorii se decideau cu greu să le arate, mai ales creștinilor, datorită caracterului sacru pe care-l aveau pentru ei aceste acte și efectului magic al *tufra*-lei sultanilor ⁸⁶. El izbutea să examineze îndeaproape un grup de 12 documente emise de vechii sultani, aflate în posesia unei bătrîne din Babadag, care le păstra cu grijă într-un sac de piele ⁸⁷. De asemenea, la Toxof (azi Grădina, jud. Constanța), a putut studia un manuscris cuprinzînd o legendă despre vestitul erou Sarî Saltik Baba ⁸⁸. Cele mai multe dintre aceste documente erau însă acte de proprietate ⁸⁹ și mai ales titluri de posesiune (*tapu*), emise după promulgarea Codului funciar otoman din 1858 ⁹⁰. Ele au rămas mai cu seamă în posesia țăranilor musulmani, deoarece unii dintre ei au refuzat să le prezinte comisiilor instituite în 1880 de guvernul român „pentru constatarea și verificarea titlurilor de proprietate și posesiune imobiliară rurală din Dobrogea” ⁹¹, socotind că reintegrarea la România este vremel-

⁸³ Arh. St. Constanța, fond Parohia catolică Constanța, nr. 1–3 („Liber baptisorum”, „Liber matrimoniorum” și „Liber mortuorum”).

⁸⁴ [H. K. B. von Moltke], *Lettres du maréchal de Moltke sur l'Orient*, Paris, 1872, p. 161.

⁸⁵ V. Ursăcescu, *op. cit.*, p. 16–17, 30–31.

⁸⁶ Fr. Babinger, *Quelques problèmes d'études islamiques dans le sud-est européen*, în „L'Europe orientale”, VII, Paris, 1937, nr. 3–4, p. 107–108.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 108.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 102.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 108.

⁹⁰ La început au fost eliberate titluri de posesiune provizorii, așa numitele „miliaberuri” (tc. *miliaber*), iar mai apoi titlurile definitive, *tapu*. (V. Ursăcescu, *op. cit.*, p. 16–17).

⁹¹ Ioan N. Roman, *Studiu asupra proprietății rurale...*, p. 244–250.

nică și că vor reveni curînd sub stăpînirea sultanului și atunci, nemaia-vînd actele doveditoare, și-ar pierde pămînturile⁹².

Astfel de documente, despre care Franz Babinger spunea că „sînt amenințate să devină hrană pentru șoareci și șobolani”, așa cum putuse să constate personal „de zeci de ori”⁹³, se găsesc și în prezent în diverse locuri din Dobrogea și mai ales în vechile case țărănești. Depistarea și integrarea lor în tezaurul arhivistic național trebuie să stea în atenția filialelor Arhivelor Statului de la Constanța și Tulcea, ca obiective de seamă al activității lor viitoare. Paralel cu această acțiune, este necesar să se continue, pe scară largă, aducerea de microfilme de pe arhivele ajunse în străinătate, create de instituțiile locale dobrogene de-a lungul celor peste patru secole și jumătate de stăpînire otomană.

RÉSUMÉ

Entre 1417 et 1877, période de la domination ottomane en Dobroudja, sur le territoire de cette province ont fonctionné de nombreuses institutions administratives qui représentaient le pouvoir d'État. Leur structure a subi, comme il était normal, maints changements qui reflètent en fait les changements survenus dans l'évolution même de l'Empire ottoman. Ces institutions ont créé des archives qui sont d'une importance incontestable pour la reconstitution du passé de la Dobroudja. Malheureusement, au printemps de l'année 1877, après le déclenchement de la guerre russo-turque, la plupart de ces archives ont été évacuées à Constantinople ou en d'autres centres de l'Empire ottoman. Actuellement ces matériaux se trouvent en Turquie ou en Bulgarie; on a commencé déjà, il y a quelques années, à obtenir leur reproduction microfilmée et on continuera à compléter de cette manière les fonds archivistiques restés sur le territoire de la Roumanie.

En dehors de ces institutions d'État ont existé aussi des institutions ecclésiastiques musulmanes, dont les plus remarquables sont les fondations pieuses (vakuf), telles celles de Babadag, Mangalia et autres endroits de la Dobroudja. Leurs archives, importantes aussi pour l'histoire de cette province, se trouvent, elles aussi en majorité, en dehors des frontières de la Roumanie, évacuées très probablement à la même occasion.

A l'instar des institutions laïques, les institutions religieuses chrétiennes des roumains de la Dobroudja ont également constitué des archives, action importante vu que la population roumaine a représenté, pendant toute la durée de la domination ottomane, l'élément autochtone et majoritaire de la province. Il faut mentionner aussi les archives constituées par les institutions des autres nationalités chrétiennes de la province, en particulier celles des grecs, des russes et des allemands. D'après les informations que nous détenons de nombreux documents se trouvent encore dans la possession de particuliers, les successeurs des destinataires de ces actes. Tous ces documents, ainsi que ceux qui ont fait partie des archives des institutions, doivent être dépistés et intégrés au trésor archivistique national.

P R E C I S

In 1474–1877, when Dobrudja was under the Ottoman Empire, on the territory of this province there were many administrative institutions, which represented the State power. Numerous changes took place in their structure reflecting, in fact, even the changes occurred in the evolution of Ottoman Empire. These institutions have created archives which

⁹² V. Ursăcescu, *op. cit.*, p. 17, 64. Țăranii creștini (români și de alte naționalități), ca și o bună parte dintre musulmani, au prezentat însă aceste acte, care, după verificare, au fost predate la Arhivele Statului din București, unde, în prezent, se găsesc circa 150.000 de lapu-uri. (Mihail Guboglu, *Documentele turcești din Arhivele Statului...*, p. 430–431).

⁹³ Fr. Babinger, *art. cit.*, p. 107.

Present an indisputably importance for the history of Dobrudja. Unfortunately, in the spring of 1877 after the outbreak of the Russian-Turkish war, the most part of these archives were evacuated to Constantinople or in other centres of Ottoman Empire. At present these materials are to be found in Turkey and Bulgaria. The action of bringing them, as microfilms, which began some years ago, it would go on in the future as well, in order to complete the archive fonds kept in Romania.

Beside these archives of State institutions, there were also other archives of the ecclesiastic Moslem institutions. Among these archives there are the ecclesiastic establishments (vakuf), such as those from Babadag, Mangalia and other places in Dobrudja. Their archives which present also value for the history of the province, there are abroad, being evacuated perhaps on this occasion.

The Christian ecclesiastic institutions have created archives as well as the secular institutions of the Romanians from Dobrudja, the original and major element that have been under the Ottoman reign. We mustn't forget also the archives created by the other Christian nationalities from Dobrudja such as by Greeks, Russians and Germans. Many documents, according to our information, there are to be found at the private persons, or at their descendants. These documents and those that belonged to the archives of institutions must be searched and integrated to the National Archival Fonds.

INSULA ADA-KALEH LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA ȘI LEGĂTURILE EI CU MIȘCĂRILE REVOLUȚIONARE DIN IMPERIUL OTOMAN

H. DJ. SIRUNI

Domnia de 33 de ani a Sultanului Abdul-Hamid al II-lea alcătuiește una din cele mai sinistre pagini ale Imperiului otoman și totodată înfățișează preludiul prăbușirii unei dinastii care condusesese timp de peste șase secole destinele poporului turc și ale multor alte nații de sub stăpânirea sa.

Această perioadă de peste trei decenii se caracterizează prin cruzimile unui monarh pe care contemporanii l-au calificat sub porecla de „sultanul roșu”, prin măsurile cumplite ce le-a luat pentru a zdrobi orice manifestare de nemulțumire în sinul populației și prin rușinoasele sale metode de a cumpăra conștiința lumii zise civilizate.

Era natural ca sub un astfel de regim răbdarea maselor să ajungă la punctul ei culminant și să se manifeste semne de nemulțumire în diferitele straturi ale poporului.

După o perioadă relativ tolerabilă a unor sultani care precedaseră pe „maniacul din Yildiz”, atmosfera căpătase deja o stare de nesuferit din cauza abuzurilor și apăsărilor ce domneau în țară, și a lipsei totale a oricăror libertăți cetățenești : constituția desființată și o cenzură oarbă și absurdă, teroarea în „Pragul Fericirii” și sărăcia cumplită în provincii, și prin urmare o indignare generală gata să izbucnească în orice moment.

Mișcările nemulțumiților au luat naștere în primul rînd pe teritoriul vastului Imperiu otoman, atît în sinul popoarelor eterogene ale țării, care nu găseau altă cale de scăpare decît scuturarea definitivă a jugului sultanilor, cît și în rîndul unor elemente patriotice ale poporului turc. Astfel încît sub domnia lui Abdul-Hamid al II-lea, pe lângă încercările de emancipare ale „raialelor”, începuse și o manifestare vădită de indignare în sinul generației tinere a turcilor înșiși. Se pregătea o luptă pe viață și pe moarte între o putere exterminatoare și o generație deja pornită în acțiune.

Această luptă era desigur prea grea, nu numai din cauza regimului monstruos împotriva căruia trebuia să fie dusă, ci și din pricina politicii de ipocrizie a statelor occidentale, care, pe de o parte îngrijorate de fantoma panislamismului, ce o flutura Abdul-Hamid al II-lea din cînd în cînd și pe de altă parte împinse de interesele lor opuse, tolerau regimul de nemi-

cire inaugurat de sultan încă din primul an de domnie și îl susțineau chiar în politica sa groaznică, în ciuda discuțiilor mîngietoare din tribuna parlamentelor și din presă în favoarea celor oprimați.

Și totuși au luat ființă unele nuclee de revoluționari din inițiativa tinerilor turci, în primul rînd în ședințele secrete ale studenților de la medicină și din academia militară, pentru a fi create apoi și baze în masele populare. S-a scris mult despre geneza acestei mișcări, și totuși nu este încă lămurit începutul adevărat al acțiunii, din simplul motiv că sînt mulți acei care revendică inițiativa. Un lucru este cert însă, că acțiunea nu se datorește numai atmosferei deja create în țară, ci și condițiilor economice și politice care o provocaseră, și prin urmare nu este exclus ca ea să fi fost pornită concomitent în diferite grupări.

Organizații revoluționare s-au creat apoi peste hotare, în sinul emigrației turce, o parte din ele avînd o strînsă legătură cu cele deja în curs de dezvoltare în diferitele colțuri ale Imperiului otoman, altele însă fiind acțiuni izolate, fără a avea vreun contact nici cu mișcările din patrie, nici între ele; erau inițiative individuale, create cîte o dată în jurul unei persoane sau al unei publicații, fără vreo legătură imediată cu masele.

În aceste condiții, era aproape imposibilă o răscoală populară. Dacă totuși a fost doborît regimul hamidian, aceasta se datorește altor factori care au intervenit.

II

În ultimul deceniu al domniei sultanului Abdul-Hamid al II-lea, mișcarea patrioților turci din Europa se prezenta prin două curențe. Primul curent era al celor adunați în jurul organizației „Uniune și Progres” (*Osmanlı Ittihad ve Terakki Cemiyeti*). Înfiiințată în anul 1889 la Istanbul, această organizație crease deja filiale în străinătate, avînd comitetul central în capitala Franței din anul 1896, sub conducerea lui Ahmed Riza bey, un intelectual fugit din Turcia, cu care a colaborat o scurtă vreme și Murad Bey, vestitul istoric și publicist turc, fugit și el din țară.

Celălalt grup luase naștere în 1905, din inițiativa prințului Sabaheddin, fiul lui Damad Mahmud Pașa, cumnatul sultanului, care fugise în Europa la 1897 cu cei doi fii ai săi, și purta numele de „Ligue de decentralisation et d'initiative privée”.

Ambele grupuri aveau organele lor de propagandă. Comitetul „Union et Progrès” („Uniune și Progres”) avea ca organ central „Meşveret”, care apărea la Paris sub redacția lui Ahmed Riza, și ziarul „Mizan” al lui Murad, apărînd în Egipt.

„Liga” lui Sabaheddin avea și ea la Paris organul său de propagandă „Terakki”.

Cele două grupuri lucrau separat, fără o legătură organică în activitatea lor, putem spune chiar în direcții cu totul opuse. Pe cînd „Uniune și Progres” era partizană a unei Turcii centralizate și conduse exclusiv de elementul turc, „Liga” lui Sabaheddin prevedea o Turcie a tuturor osmanliilor.

Lipsită de o ideologie concretă și îndrumată de convingeri personale, mișcarea junilor turci a cunoscut încontinuu diversiuni și disensiuni. Diversiuni în primul rînd între cele două curențe principale conduse de

Ahmed Riza și prințul Sabaheddin; nu erau solidari între ei nici cei care conduceau organizația „Uniune și Progres” începînd de la rivalitatea celor doi conducători, Ahmed Riza și Murad, pînă la divergențele între diferitele filiale ale mișcării.

Bineînțeles, regimul lui Abdul-Hamid nu era să rămînă indiferent față de o mișcare ce se dezvoltă rapid. Firea sa cumplită și totodată așa de bolnăvicioasă nu putea să tolereze activitatea supușilor săi răzvrățiți, care tulbura liniștea sa sufletească și punea în pericol securitatea domniei sale.

Sultanul a depus deci toate eforturile pentru a nu lăsa nici o activitate suspectă în hotarele imperiului său și pentru a înăbuși acțiunile întreprinse de supușii săi în țările străine.

Pentru aceasta trebuia să îndemne guvernele străine de a nu tolera pe solul lor vreo activitate îndreptată împotriva imperiului său și a „umbrei lui Dumnezeu pe pămînt”, să asigure prin toate mijloacele tăcerea organelor presei occidentale în privința celor petrecute în imperiu și, totodată, să paralizeze acțiunea celor răzvrățiți prin diferite favoruri și promisiuni.

În această privință este cunoscută activitatea unor emisari și agenți care, din ordinul lui Abdul-Hamid al II-lea, au lucrat în diferitele țări ale Europei și în Egipt, ca și comportarea unor oameni de stat și conducători ai opiniei publice, care l-au ajutat pe tiranul din Yildiz în acțiunile sale sau au îndus în eroare pe cititorii lor.

Cei mai renumiți dintre acești emisari erau Munir, ambasadorul Turciei la Paris, Ahmed Celaleddin Pașa, un trimis al sultanului, și alții care au lucrat ani de zile pentru a zdrobi activitatea emigranților turci și a cumpăra pe unii din ei, sau pentru a aduce la tăcere vorea opiniei publice progresiste din occident.

În aceste condiții, nu era de mirare dacă mișcarea avea mereu dezertorii și trădătorii săi. Făcînd aluzie la aceștia, organul central al junilor turci scria :

„Nous avons vu des espions devenir des Jeunes Turcs acharnés dans le but de pénétrer parmi nous, afin de nous désunir ensuite par des intrigues infames”¹.

Dezertările au continuat însă.

„Parmi les Jeunes Turcs, scria un alt organ al mișcării, se glissèrent naturellement quelques brébis galeuses la plupart envoyées par Memdough Pacha <le ministre de l'intérieur> ou autres.

Ces faux bonhommes, qui l'on étiquetait Jeunes-Turcs irréductibles et que l'on rapatriait sur leur demande, sous prétexte de conversion et de dégoût, servaient de marche-pied à certains gros personnages qui en tiraient gloire auprès du maniaque d'Yildiz”².

Dezertorii și trădătorii nu erau numai în straturile de jos ale mișcării. Conducătorii mișcării junilor-turci au avut cîteodată și ei naivitatea de a da crezare promisiunilor aduse prin trimisiile palatului. În istoria revoluției turce constituie, de pildă, o pagină foarte semnificativă

¹ „Mechveret”, 15 août 1897.

² „Moniteur ottoman”, 17 décembre 1901.

misiunea lui Ahmed Celaleddin Paşa la Paris, cînd acesta a putut să convingă pe mulţi de „bunăvoinţa marelui împărat”; printre cei căzuţi în capcană au fost mulţi din conducătorii mişcării, şi în primul rînd Mourad bey însuşi.

Un ziar francez, cunoscut prin relaţiile sale intime cu mişcarea junilor turci, scria atunci, vorbind despre misiunea lui Ahmed Celaleddin Paşa, şi „armistiţiul” ce l-a putut realiza între „marele suveran şi supuşii săi iubiţi” :

„Seulement il <le sultan> exige en même temps une trêve de la part des Jeunes Turcs, car cette trêve est nécessaire à la dignité du trône. Il appelle les chefs du parti à Constantinople en leur promettant, non seulement la vie sauve, mais aussi de leur rendre les plus grands honneurs. Par contre si la partie refuse, il fait savoir qu'il augmentera les persécutions et les ravages.

Convaincus qu'Abdul Hamid est sincère quand il menace, les chefs du Jeune parti turc ont réfléchi gravement à leur devoir. Et voici ce qu'ils ont décidé : Le parti consentira à un trêve, mais il ne désarmera pas ; les membres refuseront nettement tous les honneurs ou récompenses personnelles qui leur seront offertes ; Mourad Bey, sans accepter aucune faveur personnelle, se rendra seul à Constantinople comme otage ; le Sultan s'engagera à accorder, autre les réformes, une amnistie graduelle ; Ahmed Riza, le directeur du *Mechveret*, quoique ne possédant pas la confiance de tout le parti, en raison de ses idées positivistes et internationalistes, resterait, sur le champs de bataille, à la tête de la lutte”³.

Lăsa de dorit şi contactul revoluţionarilor turci din emigraţie ca patrioţii care lucrau acasă, din cauza pretenţiilor celor din străinătate de a conduce întreaga mişcare, pe cînd cei care acţionau pe solul patriei se considerau ca îndrumătorii adevăraţi ai năzuinţelor naţionale.

După cum se apreciază în „Marea Enciclopedie Sovietică”, în prima perioadă a activităţii lor, adică pînă la 1905, junii turci din organizaţia „Uniune şi Progres” s-au ocupat în general cu agitaţia şi cu propaganda atît în Turcia cît şi în străinătate ; însă în anii 1905—1907, sub influenţa revoluţiei ruse, ei au mutat reşedinţa lor centrală din străinătate la Salonic, pentru a conduce pregătirile unei răscoale armate împotriva regimului hamidian, spre a-l obliga de a reînfiinţa constituţia burgheză desfiinţată în 1876⁴.

Nu erau prieteneşti nici legăturile între diversele mişcări naţionale ; încercările de a crea o mişcare comună pentru doborîrea regimului hamidian nu s-au realizat, deoarece fiecare lucra separat, în cadrul doleanţelor sale naţionale, iar junii turci nu erau dispuşi de a le satisface, declarînd ca unic scop al mişcării lor reînfiinţarea constituţiei otomane desfiinţată în anul 1876, după venirea sultanului Abdul-Hamid al II-lea pe tron.

Astfel încît nu dăduse nici un rezultat pozitiv congresul liberalilor otomani care se întrunise la Paris între 4—9 februarie 1902 din iniţiativa prinţului Sabaheddin şi la care participaseră 47 de delegaţi, reprezentînd toate popoarele şi religiile din Imperiul otoman : turci, arabi, greci, kurzi, albanezi, circazieni, israeliţi, armeni, toţi refugiaţi politici.

³ „L'eclair”, 7 août, 1897.

⁴ *Bolişaja Sovetskaja Enciklopedja*, vol. XXVII, Moskva, 1954, p. 642.

Nu intră în cadrul acestei priviri pomenirea condițiilor în care s-a făcut apropierea celor două curente ale junilor turci, după cum și adarea unor mișcări naționale la lupta comună. Spunem numai că o înțelegere între diferitele grupări naționale nu s-a realizat decît în ajunul ultimelor evenimente care au precedat reînființarea regimului constituțional la 23 iulie 1908, ca „o favoare a sultanului roșu”, înțelegere care a rămas numai pe hîrtie și s-a transformat chiar într-o nouă perioadă de ură cînd junii-turci au luat în mînă destinele Imperiului Otoman și le-au condus timp de 10 ani.

Acest deceniu formează într-adevăr o mare decepție pentru toți acei care credeau că va fi deschisă o eră de libertate și de fericire pentru toate popoarele din Imperiul Otoman. Un istoric turec din generația nouă scria recent cu dreptate : „Puține sînt mișcările în lume care ar fi născut speranțe atît de mari cum a născut constituția otomană, și, de asemenea, puține mișcări care ar fi evaporat așa de repede și în mod definitiv speranțele ce le născuse”⁵.

III

Una din regiunile unde mișcarea revoluționară a cunoscut o deosebită amploare a fost Peninsula Balcanică, ținut unde luaseră ființă principalele mișcări de emancipare ale diferitelor popoare de sub stăpînirea sultanilor otomani, și care se găsea totodată în imediata apropiere a centrelor din Turcia europeană, unde se formaseră primele nuclee de luptă ale patrioților turci, cele mai însemnate din aceste centre fiind Salonice și Monastir, primul ca bază de difuzare a ideilor revoluționare, iar al doilea prin pregătirile sale de luptă armată împotriva regimului despotice al unuia din cei mai sălbatici monarhi din dinastia lui Osman.

Astfel, Peninsula Balcanică se prezenta, în primul rînd, ca una din cele mai caracteristice regiuni ale Imperiului otoman, prin mozaicul popoarelor cu care era populată, și, totodată, prin discordia care domnea între acestea, popoare care erau subjugate de același regim asupritor, aveau aceleași dureri și griji, și care însă se certau între ele în loc de a crea o înțelegere pentru o luptă solidară împotriva jugului ce le zdrobea pe toate.

Astfel încît, sultanul Abdul Hamid se simțea cu atît mai puternic pe tronul său cu cît erau mai puternice disensiunile între diferitele elemente de sub dominația sa. Încă mai mult, era chiar el cel care punea la cale, prin toate mijloacele, ațîțarea vrăjmășiei dintre elementele conlocuitoare. Dacă triburile arabe se luptau între ele în regiunile îndepărtate ale imperiului, după cum, dacă ciocnirile sîngeroase între popoarele armean și kurd luaseră o mare amploare în provinciile estice ale Turciei, acestea se datorau într-o mare măsură uneltirilor pornite de la Yildiz-Küşk, prin care se căuta tocmai în aceste lupte intestinale consolidarea regimului sultanal.

Ura seculară între diferitele elemente ale Imperiului Otoman era atît de înrădăcinată și procedeele cu care pontiful musulmanilor o păstra

⁵ Hiknet Bayr, *Türk İnkılabı Tarihi*, (Istoria Revoluției Turce), vol. I, p. 225.

ap rînsă erau atît de ingenioase, încît sultanul Abdul-Hamid al II-lea se cre dea invulnerabil pentru totdeauna.

Peninsula Balcanică mai prezenta o deosebită însemnătate prin elementele musulmane care locuiau acolo, atît pe teritoriul rămas sub stăpînirea otomană, cît și în sînul celorlalte popoare creștine care-și cuceriseră independența. Era natural ca aceste elemente, din cauza vecinătății lor cu focarele create în diferitele puncte ale Rumeliei turcești, să joace un deosebit rol în dezvoltarea mișcării junilor turci, în primul rînd asigurînd o legătură permanentă între cei care luptau în occident prin propaganda lor împotriva nefastului regim al lui Hamid și cei care se pregăteau pentru o luptă definitivă pe solul patriei.

Una din aceste țări, unde era prielnică o activitate mai liberă, era România, în primul rînd pentru faptul că pe teritoriul ei erau adăpostiți musulmani și apoi din cauza comodității ce o prezenta țara noastră pentru a asigura o legătură cu cei care luptau în Turcia și cu cercurile de propagandă atît din Europa cît și din Egipt.

România, timp de cîteva decenii, a găzduit deci elemente care luptau împotriva regimului hamidian și a căror activitate se putea desfășura în mod mai liber pe solul României decît pe cel al Bulgariei, de pildă, această din urmă țară găsindu-se încă sub suzeranitatea otomană.

Astfel, la fel ca în cazul premergătorilor revoluției bulgare din secolul trecut, pe lîngă emigranții de alte naționalități adăpostiți în diferite orașe ale României, se găseau în țara noastră și unele figuri în strînsă legătură cu mișcarea junilor turci.

Activitatea junilor turci pe solul românesc începe din anul 1895, cînd s-a refugiat în România Ibrahim Temo. De origină albaneză și fost elev al școalei militare de medicină din Constantinopol, Ibrahim Edhem, cu numele de familie Temo, făcuse parte din acel grup care, în ziua de 1 mai 1889, înființase în capitala Turciei organizația „İttihad ve Terakkî Cemiyeti” (le Comité Union et Progrès), ceilalți trei fiind Ishak Sühüti, Abdullah Cevdet și Mehmed Reșid. Urmărit de poliția turcă și închis de cîteva ori, venise în România cu ajutorul unor studenți români din Macedonia și se instalase la Medgidia ca medic oculist, depunînd, pe lîngă activitatea sa profesională, și una patriotică, păstrînd legătura cu cercurile revoluționare din Turcia și din străinătate, și totodată înființînd filiale în orașele și satele populate de turci atît din România cît și din Bulgaria, și publicînd manifeste și ziare pentru a le introduce clandestin în Turcia.

Memoriile doctorului Ibrahim Temo ne aduc informații prețioase în ceea ce privește activitatea junilor turci atît în România cît și în diferite localități ale Peninsulei Balcanice și merită deci o prezentare mai amănunțită ⁶.

Este de la sine înțeles că în rîndul celorlalte ambasade și consulate, Legația turcească din București, ca și consulatele otomane din România, aveau ca sfîntă datorie supravegherea elementelor suspecte și înăbușirea acțiunii lor, după cum ne povestește și Ibrahim Temo în memoriile sale.

⁶ Vezi lucrarea noastră în manuscris : *Rolul lui Ibrahim Temo în mișcarea Junilor Turci*.

IV

Prin poziția sa deosebită, Ada-Kaleh era să fie una din bazele pe care le-a utilizat regimul lui Abdul-Hamid pentru a urmări atât mișcările suspecte ale popoarelor din Balcani, cât și propaganda junilor turci în sinul populației musulmane din acest ținut. Guvernatorii (*müdiir*) ce se trimiteau de la Istanbul pentru a conduce treburile insulei, erau însărcinați totodată cu supravegherea regiunilor vecine, pentru a pune în curent Poarta cu tot ce interesa regimul hamidian, trimițându-i informațiile culese, atât prin intermediul ambasadei otomane din Viena, de care depindea administrația insulei, cât și în mod direct către Poartă.

Aruncînd o privire sumară asupra unor aspecte pe care ni le înfățișează documentele provenite de la Ada-Kaleh și păstrate în momentul de față la Arhivele Statului din București, constatăm și unele lucruri cu o strictă legătură cu ultimele convulsii ale unui imperiu intrat deja în perioada de agonie.

Această privire de ansamblu era necesară pentru a ne da seama cît de putredă era o dominație care avea asupra ei și prigoana ca metodă de guvernare și se baza pe dușmănia reciprocă a popoarelor subjugate.

Se știe că insula Ada-Kaleh a aparținut Turciei pînă în 1716, cînd a fost cedată Austriei, care a construit aici fortificații. În 1738 a fost reluată de Turci. În 1878, prin tratatul de la Berlin, Austria luînd insula sub ocupația sa militară, a instalat la Ada-Kaleh o garnizoană, deși insula mai făcea parte din Imperiul otoman, pusă sub administrația unui guvernator (*müdiir*). După primul război mondial Ada-Kaleh a trecut în stăpînirea României și a format o comună rurală în județul Mehedinți.

Din vechea arhivă a insulei nu s-a păstrat decît un număr de circa 4.700 documente, care îmbrățișează o perioadă relativ restrînsă, de la anul 1890 pînă la 1922 și care prezintă totuși unele aspecte semnificative din viața unui imperiu deja în agonie.

Astfel, insula, datorită poziției sale geografice, dădea posibilitatea autorităților locale de a păstra o strînsă legătură cu mai multe țări vecine de pe ambele maluri ale Dunării, atât deci cu Ungaria și România, cît și cu Serbia și Bulgaria.

Folosindu-se de aceste legături, guvernatorii din Ada-Kaleh au urmărit întîmplările în țările vecine și îndosebi acelea care interesau îndeaproape Imperiul otoman.

Și deoarece evenimentele din țările dunărene prezentau în perioada pomenită un deosebit interes atât pentru regimul hamidian cît și pentru cel al junilor turci, guvernul otoman atribuia o mare importanță știrilor culese prin guvernatorii din Ada-Kaleh.

În perioada la care se referă documentele, din arhiva insulei Ada-Kaleh, țările balcanice erau într-o vădită activitate pentru asigurarea intereselor lor naționale, și din acest punct de vedere informațiile procurate prin autoritățile din Ada-Kaleh erau folositoare pentru guvernul din Istanbul în măsura ce o dictau evenimentele.

După cum am spus, prin poziția sa geografică, Ada-Kaleh era punctul cel mai potrivit pentru a supraveghea statele balcanice, și îndeosebi activitatea lor în zona dunăreană. În primul rînd, era urmărită Bulgaria și tot ce era legat de ea, fiindcă, dintre statele balcanice, poporul bulgar era singurul care mai avea unele chestiuni de lichidat cu Imperiul otoman.

În arhiva insulei Ada-Kaleh sînt păstrate o serie de documente care au legătură cu mișcarea revoluționarilor bulgari, așa numiții *comitagii*, din primii ani ai secolului nostru. Este vorba de un grup de revoluționari descoperit pe malul ungar și urmărit din inițiativa autorităților din Ada-Kaleh și a agenților lor din Orșova.

Printr-o adresă cu data de 18 iulie 1900 către ambasada Turciei din Viena, adresă care nu este păstrată însă în arhivă, Selim bey, guvernatorul din Ada-Kaleh, ar fi anunțat apariția în apropierea Orșovei a unui grup de revoluționari bulgari.

Primind raportul guvernatorului, Mehmed Cemil bey, însărcinatul cu afaceri al ambasadei, cu adresa sa din 24 iulie cere, de la Ada-Kaleh ample lămuriri, întrebînd totodată ce sumă va fi necesară pentru a pune mîna pe documentele ce se vor găsi la comitagii.

La 30 iulie, guvernatorul raportează ambasadei despre cazul revoluționarilor care apăruseră în apropierea Orșovei și care, după afirmația informatorului, au și fugit din localitate, din cauza întîrzierii cuvenitelor instrucțiuni pentru a-i aresta, însă prefectul, în urma insistențelor informatorului, ar fi arestat pe unul dintre ei, cu numele Bojan Panajotoff, la care s-ar fi găsit arme și unelte și cu care informatorul ar fi intrat în legătură, aflînd că el aparține organizației macedonene, că șeful organizației, Vladislav Kavacoff, se găsește la Sofia, păstrînd legătura cu șefii revoluționari din alte localități.

La 3 august, Selim bey, guvernatorul din Ada-Kaleh, trimite ambasadorului proclamația găsită printre hîrțile comitagiului arestat, făcîndu-i cunoscut totodată că cel arestat va fi predat probabil autorităților bulgare.

Peste un an, Selim bey intervine pe lîngă ambasadă în favoarea informatorului Simon Kügler pentru ca să-i fie acordată o decorație ca răsplată a serviciilor sale aduse Imperiului otoman și îndeosebi cu prilejul descoperirii grupului comitagiiilor bulgari.

Din documentele ulterioare reiese că Simon Kügler a păstrat mai departe legăturile sale prietenești cu cei din insulă. Astfel, Omer L tfi bey, succesorul lui Selim bey, ca guvernator la Ada-Kaleh, face cunoscut, la 20 octombrie 1903, ambasadorului Turciei din Viena că numitul Simon Kügler, negustor din Orșova, a dăruit moscheiei reparată recent o lustr  cu 24 de luminări ⁷. În anul 1905, tot pe acest Simon Kügler il găsim în rolul de informator, comunic nd știri importante autorităților din Ada-Kaleh. În timpul pregătirilor Bulgariei pentru a căpăta independența sa definitivă în hot r rile sale naționale, Simon Kügler ajută din nou autoritățile turcești, prin culegerea de știri în privința pregătirilor bulgare.

⁷ Arh. St. Buc., fond Ada-Kaleh, documentul II/397, concept în limba turcă.

Simon Kügler a păstrat și mai departe strînse legături cu Ada-Kaleh, amestecîndu-se chiar în chestiuni care nu-l priveau. La 10 octombrie 1913, Ahmed Hikmet, consulul general al Turciei la Budapesta, referindu-se la telegrama „unui Simon Kügler, negustor la Orșova, care făcea unele sugestii ambasadei din Viena privind refugiații musulmani”, exprimă locțiitorului de guvernator al insulei întreaga sa mirare pentru îndrăzneala unui simplu particular de a se amesteca în chestiuni care privesc exclusiv forurile oficiale, și-l roagă a-i face cuvenitul avertisment ⁸.

Se pare că guvernatorul din Ada-Kaleh a trimis lămuriri mai ample privind misteriosul domn Simon Kügler, și îndeosebi legăturile sale cu interesele otomane. Totuși, la 27 octombrie 1913, reîntors din vacanță, Husein Hilmi pașa, ambasadorul Turciei la Viena, referindu-se la cazul comerciantului Simon Kügler din Orșova, care, fără a avea vreo calitate oficială, intervenise direct la ambasadă în chestiunea emigranților musulmani sosiți la Orșova și aceasta din cauza „dragostei ce o poartă tuturor oamenilor”. După cum se justifică el, ambasadă face cunoscut guvernatorului din Ada-Kaleh că nu sînt admisibile astfel de legături neoficiale cu ambasadă și, mulțumind pentru sentimentele prietenești ale numitului, recomandă totuși guvernatorului de a-l înștiința că orice demers oficial din partea sa trebuie să fie făcut prin intermediul guvernatorului ⁹.

Activitatea revoluționarilor macedoneni, în deosebi în primul deceniu al secolului nostru, îngrijora pe conducătorul Imperiului Otoman.

Este de la sine înțeles că nu totdeauna știrile culese și transmise de către informatori corespundeau adevărului.

Astfel, la 16 noiembrie 1904, Ali Saib, reprezentantul comercial al Turciei la Vidin, roagă pe guvernatorul din Ada-Kaleh de a verifica în mod urgent dacă este adevărată știrea după care ar fi sosit din Ungaria în portul dunărean Cernopecta 4000 de puști Manlicher și 40 de lăzi de muniții purtînd marca „Edine-Macedonia”, verificare ce o cere comisarul otoman din Bulgaria” ¹⁰.

La 28 noiembrie 1904, guvernatorul din Ada-Kaleh, răspunzînd adresei cu data de 16 noiembrie a reprezentantului comercial al Turciei la Vidin, îi spune că nu este nici o localitate maghiară pe malul dunărean cu numele Cernopecta și că nici în registrele agenților de navigație nici în cele ale căilor ferate nu este însemnat vreun transport de muniții prin Ungaria, după cum comunică confidențial „persoana care aude totul” ¹¹.

Intrarea Bulgariei într-o perioadă cînd sînt animate eforturile pentru independența desăvîrșită a țării prin alipirea Rumeliei orientale, pune în mișcare din nou pe agenții devotați ai Imperiului Otoman.

⁸ Ibidem, documentul VI/148; original în limba turcă.

⁹ Ibidem, documentul VI/156; original în limba turcă.

¹⁰ Ibidem, documentul II/676; original în limba turcă.

¹¹ Ibidem, documentul II/684; concept în limba turcă.

Omer Lütifi bey, guvernatorul din Ada-Kaleh, transmite, la 17 noiembrie 1905, ambasadei Turciei la Viena știrile confidențiale pe care le-a adus în insulă negustorul Simon Kügler din Orșova, — cunoscut prin serviciile sale anterioare în culegerea informațiilor asemănătoare —, care ar fi înștiințat că la debarcaderul gării din Orșova se îmbarcă pe șlepuri bulgare niște lăzi cu muniții; guvernatorul — ca relatare suplimentară — face cunoscut ambasadei că munițiile sosite se compun din 60.000 de puști, trei vagoane cu tunuri, două vagoane cu dinamită și alte arme destinate probabil fortificațiilor bulgărești de pe Dunăre¹².

În 1907 începe un an decisiv pentru popoarele din Balcani. La 10 decembrie (1323 Kianun-î-evvel 10—1325 zilkâde 18), Ahmed Tevfik pașa, ministrul de externe al Turciei, făcînd cunoscut guvernatorului din Ada-Kaleh informațiile primite de la Orșova din partea numitului Esseid Husein despre transportul în Bulgaria a 50.000 kg. de cartușe, îi recomandă să facă cercetările cuvenite și să-i comunice rezultatul¹³.

Peste cîteva zile, la 16/29 decembrie, guvernatorul din Ada-Kaleh, Sevket bey, în urma instrucțiunilor primite de la Ministerul de Externe al Turciei pentru a cerceta știrea sosită la minister, de la Orșova, privind transportul în Bulgaria al unei mari cantități de cartușe, raportează mai întîi despre eforturile sale pentru a organiza un spionaj vigilent la Orșova, localitate care, găsindu-se în fața satului sîrbesc Takiye, în vecinătatea României, și fiind totodată un punct de tranzit pentru Bulgaria, se prezintă ca locul cel mai potrivit pentru transportul de muniții atît în Serbia cît și în Bulgaria și în România. Guvernatorul raportează mai departe că, cu ajutorul lui Simon Kügler, un devotat prieten al Turciei și membru în consiliul municipal al Orșovei, a angajat doi agenți care vor spiona și raporta toate mișcările suspecte, unul din ei fiind secretarul agenției austriece de navigație, unde sosesc mărfurile, iar celălalt ocupînd un post asemănător la direcția căilor ferate. În ce privește transportul în chestiune, după datele culese, el ar fi trimis de la orașul Presburg de către numitul Kerut și ridicat la 4/17 decembrie 1907 din partea comisionarului Ganef și se compune din 1500 kg. de capsule de cartușe în 10 lăzi, 1500 lăzi cu gloanțe în greutate de 10.000 kg. și 10.000 kg. de cartușe¹⁴.

Între timp, transportul spre Bulgaria al munițiilor ia o vădită amploare. La 26 martie 1908 (1324 martie 24), guvernatorul din Ada-Kaleh, ca urmare la raportul său din 16 decembrie 1907, mai comunică ministrului (de externe) al Turciei, ca și ambasadei (Turciei din Viena) transporturile de muniții cu destinația Bulgaria, și anume:

a) la 24 martie/4 aprilie s-au trimis prin Orșova zece lăzi cu cartușe de revolver în greutate de 1796 kg. expediate de la fabrica „Sellier & Bellot” din Praga pe adresa lui Lefras Rozenstein din Ruscîuc;

b) 2200 kg. de dinamită pe adresa lui Jaloș Fan din Constanța, destinate porturilor de pe malul Mării Negre;

c) 2200 cartușe trimise de la fabrica „Sellier & Bellot” din Praga pe adresa lui Rafael din Ruscîuc;

¹² Ibidem, documentul III/138; concept în limba turcă.

¹³ Ibidem, documentul III/601; original în limba turcă.

¹⁴ Ibidem, documentul III/608; concept în limba turcă.

- d) 87 revolve pe adresa lui Nisor Mion Leon din Constanța, trimise de către societatea Schenker din Passau (Bavaria);
- e) 385 carabine pe adresa lui Nasin Israel din Rusciuc, trimise de la fabrica „Ronghi și fiul” din Luttich (Belgia);
- f) 333 carabine pe adresa lui Mitran Cohen din Varna, trimise de la aceeași fabrică;
- g) 550 carabine pe adresa lui Zancof din Rusciuc, trimise de la fabrica „Ulrich Karl” din Budapesta;
- h) 535 revolve pe adresa lui Nesim Israel din Rusciuc;
- i) 100.000 cartușe pe adresa lui Canhi Rafael, Rusciuc, trimise de la fabrica „Sellier & Bellot”;
- j) 48.000 cartușe pe adresa lui Zankof din Rusciuc, expediate de către Keller din Regensburg;
- k) 100.000 perechi de capsule, 5 lăzi cu cartușe de revolver, o ladă de 544 kg. și 156 cartușe de revolvere militare pe adresa lui Crișcof din Rusciuc, expediate de la Societatea anonimă din Viena;
- l) 165 puști și 112 revolve pe adresa lui Mitran Cohen din Varna, expediate de la fabrica „Ronghi și fiul” din Luttich;
- m) 200.000 cartușe pe adresa lui Ci Raifet din Rusciuc, ca și 100.000 perechi de capsule expediate de către firma „Sellier & Bellot” din Praga.

Guvernatorul roagă de a i se trimite o sumă pentru a răsplăti și încuraja pe informator¹⁵.

La 2 iunie 1908, (1326 cemazi-ül-evvel 16), guvernatorul din Ada-Kaleh face cunoscut Ministerului de Externe al Turciei că, după informațiile primite prin negustorul Hasan Hairi efendi, ar fi trecut în tranzit prin Orșova, în ziua de 8 iunie (s.n.), următoarele transporturi de muniții cu destinația Bulgaria:

- a) 32.000 kg. de cartușe pe adresa lui Sundakof din Rusciuc și 640 kg. de cartușe pe adresa lui Longhin tot din această localitate, ambele transporturi fiind expediate de la firma „Sellier & Bellot” din Praga;
- b) 820 kg. de pulbere pe adresa lui Nicola Boiagi din Șistov, trimise de la fabrica „Rothweiler”¹⁶.

Peste câteva zile, la 8 iunie 1908 (1324 Haziran 8—1326 cemazi-ül-ahîr 23), guvernatorul din Ada-Kaleh transmite Ministerului de Externe știrile primite despre transporturile de muniții trecute prin Orșova cu destinația Bulgaria și anume:

- a) de la fabrica din Luttich 6 lăzi cu gloanțe pe adresa lui Agop Teşinkerian din Rusciuc;
- b) de la fabrica Brest 13 lăzi (26.650 kg) cu puști Manlicher pe adresa lui Sarkis Kuiumgian din Rusciuc;
- c) de la fabrica „Huterberg” 3 lăzi cu gloanțe pe adresa unui Isac...
- d) de la fabrica „Rothweiler” 15 saci cu pulbere pe adresa lui Kerper;
- e) de la fabrica „Sellier & Bellot” din Praga 3 lăzi cu gloanțe pe adresa lui Ilia;
- f) de la fabrica „Sellier & Bellot” 2 lăzi cu gloanțe pe adresa lui Leon Eskenazi din Rusciuc¹⁷.

¹⁵ Ibidem, documentul IV/11, conceput în limba turcă.

¹⁶ Ibidem, documentul IV/43, conceput în limba turcă.

¹⁷ Ibidem, documentul IV/51 bis; conceput în limba turcă.

La 12 iunie 1908 (1324 haziran 12 — 1326 cemazi-ül-evvel 26) Sevket, guvernatorul din Ada-Kaleh, face cunoscut Ministerului de Externe al Turciei, că, după informațiile primite de la Orșova, ar fi trecut prin această localitate următoarele transporturi de armament cu destinația Bulgaria:

a) 1300 kg. de pulbere, după cum și revolvere în greutate de 1500 kg., pe adresa lui Bizanti din Rusciuc, expediate de la fabrica din Luttich.

b) 600 kg. de pulbere pe adresa lui Sankof din Rusciuc, trimise de la fabrica „Rothweiler“.

c) Carabine în greutate de 3600 kg. pe adresa lui Mitrani Cohen din Varna, trimise de la fabrica Huterberg¹⁸.

La 11 august 1908, Hasan Hairi din Ada-Kaleh întocmește la Orșova lista munițiilor ce au trecut prin această localitate, cu destinația Bulgaria, între 7 și 19 august, și anume:

a) 8500 kg. de cartușe trimise de la fabrica din Presburg pe adresa lui Ilia Sokoloff din Sofia;

b) 5000 kg. de cartușe și 2500 kg revolvere trimise de la fabrica „Sellier & Bellot“ din Praga pe adresa Intern. Transp. Gesellschaft din Rusciuc;

c) 1500 kg. de pulbere și 1000 kg. de cartușe trimise de la fabrica „Rothweiler“ pe adresa lui G. Zankoff din Rusciuc;

d) 3600 kg. de cartușe trimise de la fabrica Ronghi-Luttich pe adresa lui P. Pisanty din...

e) 4000 kg. de pulbere și 2000 de cartușe trimise de la fabrica „Hutenberg“ pe adresa lui Mitrani Cohen din Varna;

f) 2400 kg. de cartușe trimise de la fabrica „Sellier & Bellot“ din Praga pe adresa lui Marco Israel din Rusciuc¹⁹.

În aceeași zi, Hairi Hasan trimite Ministerului de Externe al Turciei o listă a munițiilor ce au trecut prin Orșova cu destinația Bulgaria și îl întreabă dacă mai sînt necesare astfel de informații²⁰.

La 18 august 1908 (1324 agustos 18 — 1326 şaban 4), Ahmed Tevfik, ministrul de externe al Turciei, recomandă guvernatorului din Ada-Kaleh ca numitul Hairi Hasan să fie înștiințat că nu mai este nevoie de informațiile sale privind munițiile ce trec prin Orșova cu destinația Bulgaria²¹.

Și totuși, regimul nou înființat al junilor turci nu neglijează supravegherea fostei țări vasale a Imperiului otoman.

La 28 octombrie 1908 (1324 teşrin-ül-evvel 28 — 1324 şevval 16), Sevket, guvernatorul din Ada-Kaleh, face cunoscut însărcinatlui cu afaceri al ambasadei Turciei la Viena, că, după informațiile primite, ar fi trimise, cu destinația Bulgaria, 22 de tunuri și o mare cantitate de muniții sosite la gara Orșova, încărcate în 11 vagoane franceze²².

¹⁸ Ibidem, documentul IV/54; concept în limba turcă.

¹⁹ Ibidem, documentul IV/93; original în limba franceză.

²⁰ Ibidem, documentul IV/92; original în limba franceză.

²¹ Ibidem, documentul IV/99; original în limba turcă.

²² Ibidem, documentul IV/133; concept în limba turcă.

La 25 mai 1909 (1325 mayıs 25), guvernatorul din Ada-Kaleh trimite ambasadei Turciei la Viena lista lucrurilor primite la Agenția austriacă de navigație din Orșova și munițiile sosite la această gară spre a fi trimise în Bulgaria ²³.

În sfârșit, la 2 iunie 1909 (1325 haziran 2 — 1327 cemazi-ül-evvel 26), Mustafa Reşid, ambasadorul Turciei la Viena, face cunoscut guvernatorului din Ada-Kaleh că s-a primit și s-a expediat Ministerului de Externe lista munițiilor sosite la gara Orșova pentru a fi trimise în Bulgaria și îi recomandă de a procura și mai departe astfel de știri ²⁴.

Nu intră în cadrul acestui articol rapoartele ce le-au înaintat mereu guvernatorii din Ada-Kaleh către forurile superioare privind activitatea ce o desfășura garnizoana austriacă din insulă, instalată în urma tratatului de la Berlin din 1878. Rapoartele sus pomenite conțin de obicei nemulțumiri și plingeri împotriva felului cum își execută garnizoana misiunea sa.

Rubrica noastră se referă la mica perioadă din toamna anului 1908, când Imperiul austro-ungar începuse încercările sale de pătrundere în zona balcanică, prin anexarea mai întâi a Bosniei și a Herțegovinei, și apoi luînd, în cadrul pretențiilor sale, și alte regiuni.

Astfel, cîteva documente din arhiva insulei Ada-Kaleh înfățișează unele pregătiri ale armatei austriece, în octombrie 1908, în vederea unei acțiuni împotriva Serbiei.

Printr-o adresă cu data de 4 octombrie 1908, guvernatorul din Ada-Kaleh raporta ambasadorului Turciei din Viena sosirea unui general austriac în insulă în vederea unor pregătiri militare.

La 9 octombrie 1908, guvernatorul din Ada-Kaleh face cunoscut ambasadei Turciei la Viena că austriecii au adus în cursul nopții patru tunuri de calibru mic și au început să instaleze în insulă un telefon militar; guvernatorul observă că austriecii, după ce au pus stăpînire asupra unei frumoase părți a insulei, sub motivul de a amenaja o grădină, încetul cu încetul își întăresc poziția și fac pregătiri militare în vederea unui conflict cu Serbia, ceea ce nu este admisibil din simplul motiv că Ada-Kaleh, fiind un teritoriu otoman, nu poate fi cîmp de ostilități între doi beligeranți străini, și că deci trebuie să fie luate măsuri pentru a se interzice austriecilor să se întărească militarmente la Ada-Kaleh, sub pretextul unui atac eventual din partea sîrbilor, pretext care nu cadrează cu misiunea de pază pentru care austriecii s-au instalat la Ada-Kaleh ²⁵.

Reşad Hikmet bey, însărcinatul cu afaceri al Turciei la Viena confirmă, la 23 octombrie, guvernatorului din Ada-Kaleh primirea adreselor sale din 4 și 9 octombrie (privind sosirea unui general austriac în insulă și unele pregătiri militare), care au fost aduse și la cuno-

²³ Ibidem, documentul IV/242; concept în limba turcă.

²⁴ Ibidem, documentul IV/247; original în limba turcă.

²⁵ Ibidem, documentul IV/118 bis; concept în limba turcă.

știința Ministerului de Externe, pentru a fi luate măsurile necesare întru apărarea sfintelor drepturi ale Imperiului Otoman și recomandă de a înștiința în mod regulat și grabnic tot ce se observă în această privință ²⁶.

Peste două zile, la 25 octombrie/7 noiembrie, același Reșad Hikmet bey întreabă pe guvernatorul din Ada-Kaleh dacă s-au adeverit lucrurile expuse prin adresa nr. 125 a guvernatorului (privind pregătirile austrieilor în insulă) ²⁷.

La 25 octombrie, Sevket bey, guvernatorul din Ada-Kaleh, raportează însărcinatlui cu afaceri al ambasadei Turciei la Viena despre activitatea austrieilor la Ada-Kaleh, care ar fi început pregătiri pentru a pune fire telefonice pe insulă, ar fi adus 18 lăzi cu muniții, și ar fi luat alte măsuri militare producând panică în rândurile populației ²⁸.

În ziua de 7 noiembrie a aceluiași an, Reșad Hikmet bey, însărcinatul cu afaceri al ambasadei Turciei la Viena, trimite mulțumirile sale pentru prețioasele informații ce le comunicase guvernatorul din Ada-Kaleh la 27 octombrie (privind pregătirile militare ale austrieicilor în insulă), și pe care le-a transmis Ministerului de Externe al Turciei ²⁹.

Autoritățile din Ada-Kaleh erau nu mai puțin obligate de a supraveghea mișcarea revoluționară a junilor turci în țările dunărene.

Astfel, la 11 aprilie 1902 (1318 nis.11 — 1320 muh. 16), guvernatorul din Ada-Kaleh raportează Direcției afacerilor consulare din Ministerul de externe că s-a găsit aruncat de către funcționarii de poștă militară (austriacă), într-o dugheană de tutungiu, un număr din ziarul revoluționar turec „Surayerümmet”, trimis prin poșta din Orșova la adresa „müdür de mairie Ada-Kaleh”, și că astfel de ziare incendiare s-ar fi primit și în timpul lui Selim efendi, predecesorul său; trimite ziarul și cere instrucțiuni unde trebuie să fie expediate dacă mai sosesc în localitate astfel de publicații.

La 17 iulie 1906 (1322 temmuz 17), Omer Lütfi, guvernatorul din Ada-Kaleh, face cunoscut ambasadei Turciei la Viena, că li se trimite un exemplar dintr-un pachet de ziare arabe din Egipt, primit în localitate prin poșta militară (austriacă) și că bănuind de a fi o publicație subversivă, pachetul s-a trimis înapoi la oficiul poștal din Orșova, care nu s-a primit însă; pentru a ieși din încercătură, guvernatorul cere instrucțiuni ³⁰.

Mahmud Nedim, ambasadorul Turciei la Viena, face cunoscut la 20 iulie 1906 (1322 temmuz 22 — 1324 cemazi-ül-ahır 13) guvernatorului din Ada-Kaleh că ziarul (arab) trimis la ambasadă prin adresa sa din 17 iulie, n-are nimic cu Ada-Kaleh, fiind expedit (din Egipt) către redacția revistei „Revue d'Orient et de Hongrie” din Budapesta, și din greșeală ajuns în insulă; ambasadorul recomandă guvernatorului să nu plictisească ambasada cu astfel de fleacuri ³¹.

²⁶ Ibidem, documentul IV/127; original în limba turcă.

²⁷ Ibidem, documentul IV/130; telegramă în limba turcă.

²⁸ Ibidem, documentul IV/131; concept în limba turcă.

²⁹ Ibidem, documentul IV/140; original în limba turcă.

³⁰ Ibidem, documentul III/310; original în limba turcă.

³¹ Ibidem, documentul III/310; original în limba turcă.

RÉSUMÉ

Le long règne du sultan Abdul Hamid II, caractérisé par une dure politique antipopulaire, a constitué le prélude de l'écroulement d'une dynastie qui avait dirigé pendant plus de six siècles les destinées du peuple turc et d'autres États soumis à sa domination.

Sur le territoire de l'ancien Empire ottoman, la lutte de peuples hétérogènes qui poursuivaient l'affranchissement définitif du joug des sultans allait de pair avec celle de la jeune génération turque qui avait pris l'initiative de réformes novatrices. Les mouvements des patriotes turcs étaient soutenus par deux courants. Le premier était constitué par tous ceux groupés autour de l'organisation „Union et Progrès”, fondée en 1889 à Constantinople et qui, depuis 1896, avait établi son comité central à Paris. Le deuxième groupe, créé en 1905 sous le nom de „Ligue de décentralisation et d'initiative privée” agissait indépendamment, sous rapports organiques avec l'„Union”, circonstance lourde en répercussions sur le mouvement des Jeunes Turcs, agité par de puissantes dissensions.

La lutte des éléments progressistes eut un ample écho dans les pays de la péninsule balkanique, dont la Roumanie, où, dès 1895, ont commencé à être hébergés ceux qui étaient poursuivis par la terreur du régime hamidien.

Grâce à sa position géographique, l'île Ada-Kaleh constituait une des bases utilisées par le sultan Abdul Hamid pour surveiller les mouvements des peuples balkaniques, ainsi que la propagande des jeunes Turcs au milieu de la population musulmane de cette région.

Une série de documents provenant d'Ada-Kaleh, actuellement conservés en Roumanie dans les Archives de l'État, ont permis à l'auteur de mettre en relief quelques aspects des multiples luttes révolutionnaires et, en même temps, de souligner les efforts désespérés que l'ancien régime faisait pour survivre.

P R E C I S

The long reign of sultan Abdul Hamid II characterized by a very rigid antipopular policy has constituted the prelude of the fall of a dynasty that led, almost, six centuries, the destiny of the Turkish people and of the other peoples under its reign.

On the large territory of the former Ottoman Empire, the heterogeneous peoples' struggle that pursued the release from the Ottoman yoke, was combined with that of the Turkish young generation that initiated new reforms. The Turkish patriotic movement was supported by two trends. The first was formed by those from the „Union and Progress” Association, founded in 1889 in Istanbul, and which since 1896 had his central committee in Paris. The second group was created in 1905 under the name of „Ligue de décentralisation et d'initiative privée”, which worked independently, having no connection with the „Union”. This fact influenced the movement of the young Turks that was confronted with strong dissensions.

The struggle of the progressive elements had a large influence upon the countries from the Balkans, among which there was Romania too, where since 1895 the pursuers sought refuge from Hamid's reign of terror.

By its geographical position Ada-Kaleh Isle has been one of the most used base by the sultan Abdul Hamid in order to pursue both the movement of the peoples from the Balkans and the propaganda of the young Turks from the Moslem population of this region.

A group of documents, got from Ada-Kaleh and kept now in the State Archives in Romania, enabled the author to point out some aspects of the diverse revolutionary struggle and to underline the endeavours of the old social order to survive.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL MUZEULUI ETNOGRAFIC AL TRANSILVANIEI DIN CLUJ

IOANA BURLACU

Este un lucru bine cunoscut că în cadrul dezvoltării culturale actuale a țării noastre, muzeelor le revin sarcini deosebit de importante, între care și aceea de a colecta, conserva, studia și sistematiza obiectele de artă și cultură, documentele istorice scrise, reconstituind astfel icoana trecutului de luptă și de muncă creatoare al poporului, trecut pe care aceste instituții să-l prezinte apoi sintetic într-o viziune contemporană.

Astăzi — când există o preocupare susținută pentru folosirea celor mai variate metode de popularizare a monumentelor culturii și artei de pe cuprinsul patriei și când strădaniile muzeografului sînt îndreptate mai mult ca oricînd spre desăvîrșirea artei sale de a ști împlini imaginea veridică a trecutului din momentele cele mai semnificative ale vieții poporului nostru — întocmirea de lucrări monografice asupra principalelor muzee, din țară, credem, că se impune cu prisosință.

În lumina unei asemenea idei ne-am propus, în comunicarea de față, să aducem la cunoștință unele materiale documentare păstrate în depozitele Arhivelor Statului București aparținente fondurilor arhivistice „Fundatia Culturală” și „Direcția generală a artelor și cultelor”, documente ce oglindesc etapa de înființare și organizare a Muzeului etnografic al Transilvaniei din Cluj (1921—1928) precum și strădania și dragostea neîmămurită, față de această instituție dovedită în tot acest răstimp de acei inimoși și neobosiți profesori care au fost Sextil Pușcariu, George Vâlsan, Alexandru Lapedatu, Em. Panaitescu, George Oprescu și Romulus Vuia. Acesta din urmă a condus în calitate de director, ani în șir, muzeul a cărei menire a fost și este să lămurească și să păstreze în lucruri pline de suflet — sufletul poporului român din tot cuprinsul Transilvaniei. Din capul locului, ținem să precizăm că o bună parte din comunicare se va referi la acele aspecte ținînd de metodologia preconizată de conducerea muzeului clujean, din etapa amintită, în ceea ce privește investigarea și colecționarea materialului etnografic.

Unele dintre documentele despre care aminteam arată că încă de la sfîrșitul anului 1921 s-au luat măsuri pentru organizarea Muzeului etnografic din Cluj.

Din inițiativa Fundației Culturale, la 6 noiembrie 1921, Secția regională pentru Transilvania a Comisiei monumentelor istorice instituie o delegație formată din prof. G. Vâlsan și M. Roșca cu scopul de a cerceta colecția etnografică întocmită de un învățător din Apahida pe nume Orosz și a referi asupra valorii obiectelor aparținente, în vederea achiziționării ei. Îndeplinindu-și însărcinarea primită, la 28 decembrie 1921, comisia

raporta președintelui monumentelor istorice că obiectele din această colecție nu sînt adunate sistematic dar, avîndu-se în considerare că pot servi studiilor comparative, achiziționarea ei este de dorit. În același raport comisia evidențiază însă necesitatea respectării unui principiu fundamental în ceea ce privește întocmirea colecțiilor etnografice și anume ca aceasta „să se întreprindă pe viitor de către oamenii experți în materie, care prin metoda sistematică să garanteze în același timp și valoarea științifică a obiectivelor adunate. Credem că chestiunea etnografiei române din Ardeal va putea fi rezolvată numai prin lucrări pur științifice a celor chemați”¹. Aceste rînduri, care apreciază situația la dimensiunile sale reale, veneau să ateste o dată mai mult necesitatea înființării unei instituții al cărui scop principal să fie culegerea și conservarea materialului etnografic din Transilvania precum și îndrumarea cercetărilor în această direcție.

Rezoluția directorului general al Fundației, pe acest raport, împuternicea pe profesorii G. Vâlsan, Em. Panaitescu, R. Vuia să trateze cumpărarea colecției etnografice Orosz și să facă totodată propuneri cu privire la alcătuirea unui muzeu etnografic al Transilvaniei². În anul următor în vederea realizării acestui deziderat Fundația formează o comisie mai cuprinzătoare sub președinția lui S. Pușcariu formată din Al. Lapedatu, G. Vâlsan, Em. Panaitescu, R. Vuia³.

Comisia alcătuiește un proiect de organizare a muzeului și face propuneri pentru achiziționarea a două colecții importante: Orosz și Leitner, pentru ca la 17 august 1922, Sextil Pușcariu să anunțe Fundația că toate pregătirile pentru înființarea Muzeului etnografic din Cluj sînt încheiate „Mai greu a fost să găsim un local provizoriu și numai după mari stăruințe am izbutit să obținem pe timp de 2—3 ani etajul al II-lea al actualului muzeu al Școlii medii tehnice”⁴. Cîteva luni mai tîrziu, la 5 decembrie 1922, R. Vuia informa Fundația asupra rezultatelor obținute în expediția etnografică inițiată în regiunea Pădurenilor (rîul Cerna — Valea Mureșului din jud. Hunedoara) țara Hațegului și Valea Jiului unde în pofida timpului nefavorabil și a faptului că tezaurul etnografic a ținutului a fost redus din cauza războiului, a adunat timp de trei luni aproape tot ce este mai important pentru etnografia acestei pături de țară. „Sper că la primăvară vom putea deschide o expoziție specială pentru acest material cum se obișnuiește și la muzeele din Apus unde în fiecare an se fac asemenea expoziții din materialul nou al muzeului spre a da o icoană și publicului despre activitatea de peste an”⁵. În continuare scrisoarea conține propunerea ca de la 1 ianuarie 1923 să se numească personalul muzeului format la început dintr-un director, 1 asistent sau practicant dintre studenți, 1 om de serviciu... „căci cu preluarea localului și a celor trei mari colecții (Vuia, Leitner, Orosz) agendele muzeului nu se pot conduce în felul de pînă acum ci de un

¹ Arh. St. Buc., fond Fundația Culturală, dosar nr. 5/1922 f. 2.

² Ibidem, f. 2.

³ Ibidem, f. 12.

⁴ Ibidem, f. 23.

⁵ Ibidem, f. 36.

personal responsabil. Cu un cuvînt situația este coaptă pentru a organiza Muzeul”⁶.

În ianuarie 1923 Fundația numește pe R. Vuia director al Muzeului etnografic din Cluj și întocmește și Regulamentul de funcționare a instituției⁷. Potrivit acestui regulament, Comisia de organizare se transformă într-o comisie onorifică a muzeului din care fac parte de drept directorul artistic al Fundației și directorul muzeului care îndeplinește și funcția de secretar. Comisia avea atribuția de a elabora toate directivele generale de organizare și conducere științifică ale muzeului.

Încă din primul an de existență direcția muzeului a acordat cea mai mare atenție îmbogățirii patrimoniului muzeal. În consecință, încă după acest prim an, colecțiile muzeului împreună cu alte achiziții mai mărunte totalizează: 7.299 obiecte etnografice, 384 negative, 605 fotografii, 356 diapozitive, 15 tablouri și stampe, 11 hărți adică 8 670 piese⁸.

În repetate rînduri R. Vuia a atras atenția Fundației că partea cea mai importantă din activitatea muzeului trebuie să fie organizarea de expediții — „explorări sistematice ale unei regiuni bine definite din punct de vedere etnografic”⁹. Astfel, el alcătuiește, în 1923, un proiect de explorare sistematică potrivit căruia urmau să fie cercetate pe rînd toate regiunile mai însemnate ale Transilvaniei și Banatului astfel că în cel mult un deceniu acțiunea de salvare a materialului etnografic pe cale de a se irosi (lucru constatat în societatea contemporană la scară mondială) să fie terminată. Potrivit acestui proiect în 1923 se strînge material etnografic din Banat, fiind cercetate îndeosebi partea de sud a județului Severin și partea de nord a județului Timiș. În anii următori se preconiza explorarea regiunii Sibiului, Oltului, Birsei, Valea Mureșului, Munților Apuseni, Maramureșului¹⁰. Dăm mai jos planul expedițiilor pentru îmbogățirea colecțiilor muzeului întocmit de R. Vuia în vara anului 1925 care denotă grija sa deosebită de a cuprinde într-un timp minim numeroase regiuni din Transilvania și Banat.

Explorarea regiunii Crașovei pe Valea Carașului la bulgarii crașoveni — grup etnic izolat cu importante caracteristici bine păstrate — (1 săptămîină); regiunea Oraviței—Ciclova—Ticvani (1 săptămîină); bazinul Borovici (1 săptămîină); partea de jos a jud. Timiș—Torontal (1 săptămîină); precum și sondări în alte regiuni; Maramureșul și părțile de nord ale Transilvaniei (10—12 zile), Bihor bazinul de la Beiuș (4—5 zile) Țara Moșilor (4—5 zile)¹¹.

Deosebit de semnificativ ne apare faptul că Vuia a căutat în aceste expediții să îmbine scopul inițial de salvare a materialului etnografic cu acela de a desfășura o activitate susținută de ridicare culturală a satelor noastre „Experiențele de pînă acum — arăta el într-un raport din 6 iunie 1927 înaintat Fundației -- ne-au dus la convingerea că în afară de colectarea obiectelor excursiunile vor trebui să aibă și alt rost. Fundația are

⁶ Ibidem, f. 37.

⁷ Ibidem, dosar nr. 9/1923, f. 7.

⁸ Ibidem, dosar nr. 10/1924, f. 5.

⁹ Ibidem, dosar nr. 14/1925, f. 70.

¹⁰ Ibidem, dosar nr. 10/1924, f. 3—4.

¹¹ Ibidem, dosar nr. 14/1925, f. 86.

în programul său distribuirea cărților în popor. Astfel ne-am gândit de ce n-am putea împreuna scopul urmărit de muzeu cu cel al Fundației. Anume ne gândim să cumpărăm o trăsură țărănească cu coviltir în care să adăpos-tim o mică librărie mobilă care ajungînd în zilele de duminică la sate să vîndă sătenilor cărți... Noi pînă acum am luat numai de la popor și ne gândim ca în schimbul obiectelor de ce n-am putea da și noi alte lucruri folositoare”¹².

Ținem să evidențiem totodată meritul Muzeului etnografic al Transilvaniei de a se fi străduit încă din perioada organizării sale, să antreneze în acțiunea de salvare a materialului etnografic un cerc larg de colaboratori, pe toți acei „oameni de bine” care au înțeles că „prin pierderea acestui material vom pierde cele mai prețioase mărturii ale civilizației noastre autohtone, absolut necesare pentru cunoașterea ființei de azi și din trecut a neamului nostru”¹³.

Pentru a veni în ajutorul lor, încă din cursul anului 1923, direcțiunea muzeului a întocmit o cuprinzătoare listă a obiectelor ce trebuie colec-tate pentru muzeu¹⁴. Precedată de cîteva indicații, cu privire la faptul, că în colectarea obiectelor trebuie să se țină cont ca acestea să fie făcute de popor pentru folosință proprie, fiind la fel de prețioase și atunci cînd sînt lipsite de orice element decorativ, lista împarte obiectele în trei grupe principale :

- 1) obiecte cu privire la ocupațiile principale ale poporului ;
- 2) obiecte din domeniul culturii materiale ;
- 3) obiecte din domeniul culturii spirituale.

La rîndul ei fiecare grupă era împărțită în mai multe subdiviziuni. Obiectele din grupa întâia se refereau la agricultură, păstorit, pescărit, vînat, stupărit, cele din grupa a doua la așezări, case, mobilierul și obiec-tele din casă, bucătăria și obiectele de bucătărie, industria casnică, teh-nica, portul, iar cele din grupa a treia la arta populară, subliniindu-se în primul rînd colectarea de piese mari monumentale, ca de altfel, a oricărui obiect făcut de mîna țaranului și avînd o formă aleasă fiind ornamentat cu gust : obiecte de obicei crestate sau legate din lemn, metale, os sau piatră, ceramica populară, ouă încondeiate de paști, cusături și țesături, instrumente de muzică populară, obiecte privind obiceiuri populare, obiecte în legătură cu cultul religios, obiecte de joc ale copiilor, obiecte referitoare la credințele și superstițiile poporului și la medicina populară.

Pentru ca asemenea obiecte să poată fi utilizate atît de muzeu cît și pentru alte cercetări, în listă se arăta ca fiecare obiect să fie însoțit de o etichetă cu următoarele elemente de informație : 1) numirea popu-lară 2) localitatea în care a fost aflat obiectul precum și naționalitatea celui care l-a întrebuițat, 3) o scurtă notă despre felul cum se întrebui-nțează, 4) numele collectorului, 5) prețul de cumpărare a obiectului.

Atragem atenția asupra acestei liste, deoarece considerăm că ea cuprinde în sinteză concepția lui R. Vuia asupra obiectelor care trebuie să se afle într-un muzeu etnografic.

¹² Ibidem, dosar nr. 13/1927, f. 45.

¹³ Ibidem, f. 78.

¹⁴ Ibidem, dosar nr. 9/1923, f. 43—46.

Dar în afară de culegerea și păstrarea obiectelor, muzeul și-a înscris în programul său și adunarea materialului ținînd de cultura spirituală a poporului, păstrat prin viu grai, spre a forma o arhivă a materialului nostru etnografic și folcloric¹⁵. Prin înființarea acestei arhive muzeul a urmărit două scopuri „pe de o parte să salveze acest material pentru posteritate iar pe de alta să pună la îndeplină cercetătorului materialul necesar pentru studiul neamului nostru”¹⁶. Una din primele anchete întreprinse de muzeu în cursul anului 1926 se referea la obiceiurile de Crăciun. Formularul anchetei cuprinde de asemenea, cîteva indicații suficient de interesante, spre a fi relevante, deoarece ele aruncă o lumină asupra metodei de lucru pe teren, preconizată de conducerea muzeului.

Astfel, anchetatorul era îndrumat să dea o descriere amănunțită a fiecărui obicei în așa fel încît să se vadă cum se desfășoară acesta de la început pînă la sfîrșit „Nu treceți cu vederea cel mai neînsemnat amănunt — se atrage atenția în continuare — uneori un amănunt în aparență neînsemnat ne poate da cheia cu care vom dezlega originea obiceiului”. De asemenea, se recomanda collectorului de material să adune laolaltă mai mulți bătrîni și tineri (bătrînii știu obiceiuri din bătrîni, iar tinerii colinde și cîntece) și să-i chestioneze începînd de la pregătirea pentru sîrbătoare și pînă la sfîrșitul lor, notînd zi de zi și oră de oră ce se petrece ca să vedem și succesiunea obiceiurilor în aceea comună. Totodată indicațiile, specifică necesitatea menționării denumirii comunelor în care mai există atari obiceiuri și dacă ele prezintă asemănări sau deosebiri, aceste date fiind importante pentru a putea stabili extinderea geografică a obiceiurilor și să se specifice care dintre obiceiuri sînt cunoscute din bătrîni sau care au fost nou introduse. În cazul din urmă e necesar să se specifice de cine, de unde și prin cine. Cînd un obicei a fost părăsit se indică reconstituirea lui cu ajutorul bătrînilor dîndu-se motivele pentru care el a fost părăsit¹⁷.

Tot pe linia antrenării tuturor prietenilor muzeului în acțiunea de salvare a materialului etnografic se înscrie și acțiunea de a înființa în diferite părți ale țării agenții ale muzeului conduse de persoane „îni-moase” care în mod benevol, în schimbul unei sume minime, au trimis muzeului, colecții frumoase formate din obiecte caracteristice din regiunile proprii¹⁸.

O atenție sporită a acordat R. Vuia și organizării muzeului, pînă la achiziționarea materialului achiziționat, modului de expunere a acestuia. Încă la începutul anului 1923, R. Vuia arăta Fundației că „chestiunea dulapurilor pentru colecțiuni este una dintre cele mai importante probleme ale muzeului nostru. Cumpărarea lor trebuie aminată pînă ce se va studia temeinic această chestiune. Dorința mea este să introducem de la început dulapuri de metal singurele care se întrebuintează la muzeele moderne din Apus. Pentru studiul acesteia și a altor probleme în legătură cu organizarea tinerei noastre instituții intenționez să fac la vară o călătorie de studii spre a vizita mai multe dintre muzeele etnografice din Germania și țările scandinave în speranța unui sprijin material din partea Fundației.

¹⁵ Ibidem, dosar nr. 17/1926, f. 40.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, f. 41—46.

¹⁸ Ibidem, dosarele nr. 10/1924, f. 31; nr. 13/1927, f. 45.

Observ, că asemenea călătorii de studii se fac ori de câte ori se deschide un muzeu. Spesele făcute cu ocazia unei astfel de călătorii va fi cea mai fructuoasă investiție. Numai bazați pe experiența altora ne putem feri de greșeli, care ne-ar costa scump și numai astfel putem fi siguri că vom avea un muzeu modern. Fundația prin înființarea muzeului din Cluj, trebuie să dea și un model de organizare pentru muzeele din țară¹⁹. Totodată R. Vuia arăta că pentru realizarea acestui scop muzeul este chemat să crească și un personal științific și tehnic necesar dezvoltării muzeografiei românești²⁰.

Iată motivele pentru care direcția s-a străduit din răspuțeri pentru formarea unei biblioteci de specialitate precum și pentru trecerea în buget a unui fond de studii prin care să se acopere spesele de cercetare²¹. Vuia a solicitat fonduri pentru a înlesni personalului de la muzeu ca și altor cercetători publicarea lucrărilor în „Anuarul muzeului etnografic din Cluj” în care pe lângă cercetările originale în domeniul etnografic se preconiza înserarea unor scurte informări asupra colecțiilor muzeului²².

Materialele arhivistice de care ne ocupăm evidențiază cu pregnanță situația deosebit de grea, din punct de vedere material, în care s-a zbatut Muzeul etnografic din Cluj. În preajma deschiderii sale, după cinci ani de existență, muzeul nu avea încă un buget asigurat fiind susținut numai din ajutoarele date după împrejurări²³. Astfel, amenajarea unui local în care colecțiile muzeului să fie adăpostite în condiții corespunzătoare este tergiversată neîngăduit de mult. Deși din luna august 1923 R. Vuia arăta că noul local al muzeului donat de Primăria orașului trebuie neîntârziat restaurat, modificat în unele părți și completat în părțile din etajul prim pentru a obține săli de expoziții suficiente²⁴ lucrările încep cu mult mai târziu, cu toate intervențiile repetate ale direcției. „Amenajarea terenului și restaurarea clădirii — arăta R. Vuia în raportul său din 12 ianuarie 1925 — sînt atît de importante pentru existența muzeului nostru și pentru a da și o dovadă palpabilă pentru activitatea culturală a Fundației aici în capitala Ardealului încît rugăm ca chestia restaurării clădirii de pe terenul cedat să fie considerată ca una dintre problemele cele mai de seamă ale Fundației. Precum ați binevoit a constata din activitatea noastră de pînă acum sînt două probleme importante asupra cărora am insistat continuu a) cîștigarea terenului și a clădirii b) asigurarea unui buget anual. Fără îndeplinirea acestora existența și prosperarea muzeului nu va fi asigurată. Mă simțesc îndatorat a vă declara că nu mă voi da la o parte și voi insista cu perseverență pînă nu voi atinge ambele scopuri”²⁵.

Lipsa de fonduri a determinat muzeul ca după anul 1925 să sisteze și expedițiile atît de necesare pentru completarea colecțiilor ca să nu mai vorbim, de întîrzierile mari cu care se achitau salariile personalului, de împrumuturile repetate contractate de direcție pentru plata furnizorilor. „Sînt în preajma iernii — scrie R. Vuia la 7 septembrie 1927 — și muzeul este lipsit de combustibil. Abia mai putem plăti luminatul și apeductul.

¹⁹ Ibidem, dosar nr. 9/1923, f. 11–12.

²⁰ Ibidem, dosar nr. 13/1927, f. 79.

²¹ Ibidem, dosar nr. 14/1925, f. 20

²² Ibidem, f. 21

²³ Ibidem, dosar nr. 13/1927, f. 73.

²⁴ Ibidem, dosar nr. 9/1923, f. 48.

²⁵ Ibidem, dosar nr. 14/1925, f. 29.

Suntem lipsiți deci de cele mai elementare mijloace de trai și în astfel de împrejurări dacă în scurt timp nu vom obține ajutoare voi fi nevoit să concediez funcționarii și să închid muzeul”²⁶.

În fața acestei situații disperate, călăuzită de ideea că un muzeu chiar în faza de formare dacă este lipsit de fonduri este lipsit de resursa care îi asigură creșterea, deci existența, Comisia onorifică a muzeului își exprimă — într-un memoriu adresat Ministerului Cultelor și Artelor²⁷ — convingerea că existența și dezvoltarea muzeului ar fi asigurate mai bine dacă el ar deveni o instituție de stat și propune această nouă organizare în baza următoarelor principii: Muzeul să devină o instituție autonomă de stat pusă în legătură cu Catedra de etnografie și folclor a Universității din Cluj, el să primească un buget anual de 500 000 lei această sumă putînd servi pentru achiziții, mobilier, întreținere, publicarea lucrărilor științifice, creșterea cadrelor — impusă nu numai de cerințele iminente ale muzeului dar și de nevoia de a cîștiga elemente noi și a forma cercetători în ramura etnografiei și practicii muzeale. Deoarece — se arată în continuare — între multele lacune de care suferă țara noastră în domeniul cultural, este și aceea a lipsei muzeelor la un nivel cu adevărat științific. „Nu mai vorbim despre rolul educativ și instructiv asupra maselor mari, care după terminarea școlii au aproape numai două izvoare de cultură: muzeele și teatrele. Va trebui să se dea o altă importanță problemei muzeale la noi și a o soluționa temeinic în conformitate cu însemnătatea ei ca factor de o deosebită însemnătate culturală. Am dori ca așezarea pe temelii mai sigure a Muzeului etnografic din Cluj să inaugureze această nouă politică muzeală în țară”²⁸.

Cu toate că în iunie 1928 are loc inaugurarea Muzeului etnografic al Transilvaniei care se bucură de un succes deosebit, iar Ministerul Cultelor și Artelor îl preia sub tutela lui, situația nu se va îmbunătăți prea mult. La începutul anului 1929 Comisia financiară a Camerei va găsi necesar să șteargă muzeul din bugetul ministerului. Vor urma pentru muzeu zile la fel de dramatice.

Cu toate că în comunicarea de față ne-am propus să ne oprim numai asupra cîtorva aspecte legate de etapa de organizare a muzeului ne vom permite să arătăm că în acele momente de răscrucă pentru însăși existența sa, această instituție s-a bucurat de sprijinul a numeroase personalități științifice care au înțeles pe deplin rolul și importanța lăcașului de cultură clujean în viața țării noastre. Ca să dăm numai un exemplu, vom spiciu cîteva fragmente din memoriul adresat la 28 ianuarie 1929 Ministerului Cultelor și Artelor de profesorul G. Vâlsan, directorul Institutului geografic din Cluj, membru al Academiei Române²⁹.

„Cunosc de aproape împrejurările adesea dureroase a nașterii și dezvoltării acestui muzeu care spre a rezista și continua activitatea obliga pe director să-și angajeze salariul pe luni de zile și să facă împrumuturi de zeci de mii de lei...” Romulus Vuia „...de cînd a avut conducerea muzeului s-a dovedit demn de acest post de grea răspundere, creînd din

²⁶ Ibidem, dosar nr. 13/1927, f. 64.

²⁷ Ibidem, f. 73—80.

²⁸ Ibidem, f. 80.

²⁹ Ibidem, fond Direcția generală a Artelor și Cultelor, dosar nr. 118/1929, f. 5—7.

neant cu mijloace materiale surprinzător de reduse și intermitente, cel mai bun și mai complet muzeu etnografic al țării”.

Creat pe temeiul larg etnografic — arată în continuare G. Vâlsan — adică nu numai din punctul de vedere al frumosului ci și din punctul de vedere al caracteristicului etnic frumos sau urit Muzeul etnografic al Transilvaniei trebuie susținut și protejat puternic. „Valoarea lui actuală și viitoare e covârșitoare iar prefacerile repezi ale vieții de azi ne poruncesc să adunăm repede și bine tot ce mai poate fi scăpat de la pieire. Lipsa momentană de bani în nici un chip nu poate fi un argument când e vorba de dispariția unui tezaur atît de prețios”.

Celui care a depus atîta stăruință, dragoste, devotament în înființarea, organizarea și susținerea Muzeului etnografic al Transilvaniei, N. Iorga îi închina aceste rînduri cu care ne permitem să încheiem comunicarea noastră : „În Cluj... este un om care a făcut modest o minune.

Unde era o sală de gimnastică se expun acum produsele de o neprețuită valoare ale artei populare. Unele sînt o revelație ca și scoarțele și oalele Maramureșului — nebănuite — ori ca materiale practice ale celei mai vechi culturi a neamului nostru în pescărie, păstorit și plugărit. Orînduirea e perfectă, fiecare obiect fiind vizibil și observabil. Mii de fotografii stau alături de 10 000 de piese și descriția ilustrată a oricăreia cu toate notele necesare, poate face admirație și a apusenilor.

Cu Fundația... s-a făcut această operă care onorează o nație. Și acel căruia i-o datorăm este Dl. Vuia”³⁰.

³⁰ „Neamul Românesc”, nr. 127 din 13 septembrie 1927.

ORDONAREA ȘI INVENTARIEREA ARHIVELOR ȘCOLARE

EMILIA COHN

Printre documentele constituite în decursul anilor de instituțiile țării noastre, un loc important îl ocupă documentele școlare. De la înființare, școala a creat în activitatea sa documente care atestă procesul de învățămînt, situația școlară a fiecărui profesor sau elev care i-au pășit pragul.

Dacă unele școli și-au continuat activitatea de la înființare pînă în prezent, altele, pe parcurs și-au schimbat profilul, sau și-au încetat activitatea, cu ocazia reformei învățămîntului din anul 1948.

Arhivele școlare, în cea mai mare parte nu sînt ordonate și inventariate, fapt ce îngreuiază cunoașterea conținutului lor. Această lipsă de evidență ascunde existența arhivelor unor școli care și-au încetat activitatea și sînt mult căutate de cei interesați (școli profesionale, cursuri serale, școli de ucenici ș.a.).

Pentru o evidență strictă a tuturor documentelor școlare care au funcționat, este necesar ca școala care deține fie fondul propriu sau arhive ale unor școli desființate dar rămase în custodie, să treacă neîntîrziat la ordonarea, inventarierea și selecționarea lor. Această evidență este absolut necesară atît pentru cercetarea dezvoltării învățămîntului în țara noastră cît și pentru înlesnirea cercetării documentelor în vederea eliberării certificatelor celor care le solicită.

Din munca de îndrumare și control și analiza a o serie de cereri pentru obținerea de certificate de școlaritate și vechime în muncă, a reieșit că nu toate școlile păstrează arhiva în cele mai bune condițiuni și încă se mai găsesc arhive neordonate și neinventariate.

Decretul 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, prevede obligativitatea fiecărei instituții de a-și păstra în cele mai bune condiții documentele și de a trece neîntîrziat la ordonarea și inventarierea lor.

Pentru aceasta trebuie mai întîi să se cunoască dacă în arhiva școlii se păstrează numai actele proprii sau prin desființarea sau comasarea altor școli arhiva acestora a fost adusă la școala respectivă. Este necesar de asemenea să se studieze materialele școlare, condicile de prezență ale profesorilor, carnetele cotoare eliberări diplome sau certificate etc. de unde reiese denumirea școlii care le-a creat. După determinarea fondurilor, se

trece la ordonarea documentelor în cadrul acestora. În cazul unei școli desființate sau comasate documentele se vor grupa pe probleme (secretariat, contabilitate) și în cadrul problemelor pe ani (matricole școlare, 1930—1931, 1931—1932..., cataloage de clasă, carnete cotoare eliberări diplome, acte elevi, registre consiliul profesoral, registre inspecții, registre prezență profesori, state de salarii, corespondența școlii privind desfășurarea procesului de învățământ, acte contabile).

Școlile în activitate care dețin fondul propriu de la înființare pînă în prezent vor ordona documentele pe ani și în cadrul anilor pe compartimente (secretariat, contabilitate) iar în cadrul acestora și pe probleme — cele privind activitatea elevilor, activitatea corpului profesoral, corespondența școlii, acte contabile etc. Spre exemplu anul 1930 — registrul matricol clasa I-a... cataloagele claselor I—IV-a... carnet cotoare eliberări certificate curs inferior, carnet cotoare eliberări diplome, consiliul profesoral, registrul de inspecție, registrul de prezență profesori, acte justificative etc.

În procesul ordonării se va avea în vedere ca registrul sau dosarul constituit pe mai mulți ani să fie ordonat la anul cel mai mic (exemplu registrul procese-verbale consiliul profesoral 1940—1951, se va ordona la anul 1940).

Correspondența răvășită se va ordona de asemenea pe ani și probleme (corespondență relativ la numiri, transferări, detașări profesori pe anul 1945; circulare primite de la Ministerul Învățămîntului privind desfășurarea procesului de învățământ pe anul 1945 etc). În cazul școlilor industriale care dețin state de plată a elevilor practicanți, acestea se vor ordona în cadrul fiecărui an pe luni, ele fiind mult solicitate.

Dosarele astfel constituite sau în cazul celor care cu vremea li s-au distrus numai copertile, se vor coase în două coperti tari de carton. Din toate dosarele se vor îndepărta clamele și acele care distrug hîrtia.

În procesul ordonării, materialele create în cantitate mare și lipsite de valoare practică sau documentară se separă ele urmînd să fie propuse spre selecționare, global (lucrări scrise ale elevilor, jurnale de clasă, registre, procese-verbale ale profesorilor de serviciu pe școală, caiete de practică, inventare de cameră, cereri eliberări de certificate etc.).

După terminarea ordonării documentelor se trece la inventarierea lor. De precizat că pentru fondurile închise numărul curent din inventar se dă în continuare pe întreg fondul. La inventarierea documentelor create de școlile în activitate numărul curent din inventar se dă în cadrul fiecărui an.

Rezumatele dosarelor sau registrelor trecute în inventar, trebuie să fie clare, să semnaleze problemele cele mai importante din dosar (ex. : ordine și circulări ministeriale privind unele liste ale comisiei de examinare pe anul 1933—1934 ; lista elevilor înscriși, orarul școlar pe anul 1933—1934, tabele de rezultatul examenului de admitere pe anul 1934—1935, situația personalului administrativ).

În cazul cînd într-un dosar se găsesc date privind istoricul școlii, comemorarea unui eveniment, activitatea politică desfășurată de corpul didactic, organizarea elevilor, este obligatorie semnalarea lor în rezumatul întocmit.

Statele personale ale profesorilor, actele elevilor aduse de la alte școli (foi matricole, certificate de absolvire pe baza cărora s-au înscris), se vor ordona alfabetic și se vor păstra în dosare sau mape.

La inventariere dosarele sau registrele constituite pe mai mulți ani se vor trece la anul de început al dosarului (ex. dosarul constituit pe anii 1942—1945, se va inventaria la anul 1942). Dacă pentru aceleași genuri de acte s-au constituit două sau mai multe dosare (volume), ele vor fi inventariate separat, primind fiecare un număr curent în inventar.

În cazul că o școală deține în afara fondului propriu și fonduri ale altor școli, pentru fiecare fond se întocmește inventar separat.

Inventarul se întocmește în două exemplare. Pe baza lui, comisia de selecționare, constituită din cadre didactice cu o activitate îndelungată în școală sau provenite de la școlile care au fost comasate și secretarul școlii, va trece la selecționarea documentelor cu termenele expirate și ipsisite de valoare documentară.

La stabilirea termenului de păstrare a documentelor se va folosi nomenclatorul — indicator tip din Buletinul nr. 2/1965 al Ministerului Învățământului. După selecționare, pentru materialele care se păstrează permanent se întocmește un inventar în trei exemplare. La constituirea arhivei curente și inventarierea ei la școlile care în prezent funcționează se vor respecta prevederile Decretului 472/1971.

Menționăm de asemenea necesitatea ținerii unei legături permanente între școală și Arhivele Statului în scopul asigurării condițiilor optime în activitatea de ordonare și inventariere a arhivelor școlare. Fondurile noi depistate în procesul ordonării, vor fi comunicate Arhivelor Statului, pentru ca și acestea să intre în circuitul cercetării.

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA NOȚIUNEA DE FOND ARHIVISTIC

FLOREA BOERAȘ

O problemă importantă a arhivologiei o constituie definirea termenilor de bază, a evoluției lor în decursul timpului. Un asemenea termen, cu largă circulație, este „fondul arhivistic”, asupra căruia ne propunem să prezentăm câteva considerații, fără pretenția de a epuiza problema.¹

De înțelesul pe care îl dăm noțiunii de fond arhivistic depind sistemul de ordonare și inventariere a materialelor documentare, completarea fondurilor și modul de repartizare a acestora în rețeaua Arhivelor Statului. De aceea problema necesită o atenție deosebită, mai ales că și în prezent incită unele discuții controversate.

Termenul de fond arhivistic a fost introdus în metodologia arhivistică într-o perioadă mai recentă și s-a generalizat.

Necesitatea introducerii acestui termen este legată de procesul de dezvoltare a societății și a sistemului instituțional.

În evul mediu și o bună parte din perioada modernă s-a utilizat numai cuvântul de „arhivă”, care însemna atât materialele documentare cit și locul de păstrare (locul de păstrare se identifica fie cu destinatarul, fie cu creatorul).

Deoarece în majoritatea cazurilor arhivele aveau un caracter privat, nu se impunea o diferențiere între locul de păstrare și materialele documentare. Chiar și arhivele civice în această perioadă aveau un caracter mai apropiat de cele private decât de cele cu caracter statal de mai târziu. De altfel, nici modul în care ajungeau materialele documentare în arhivele respective nu făcea posibilă gruparea lor după o concepție riguroasă și cu aplicabilitate generalizată.

Din acest punct de vedere este concludentă situația documentelor feudale și din perioada de început a statului național modern, create în țara noastră înainte de introducerea sistemului de registratură. De asemenea, căutările și adoptarea diferitelor soluții în perioada imediat premergătoare introducerii administrației moderne sînt demne de menționat.

Formarea și dezvoltarea statelor naționale moderne au adus modificări radicale în organizarea administrației de stat, care au avut consecințe și în domeniul arhivistic. Prin separarea diferitelor activități ale statului, adîncirea și generalizarea birocratismului, creatorii de materiale documentare se înmulțesc și se diversifică, iar volumul documentelor crește considerabil. În țara noastră de exemplu, după anul 1830 ia ființă un număr însemnat de instituții cu funcții lărgite ca: Departamentul din Lăuntru, Departamentul Afacerilor Străine, Departamentul Ostășesc, Vornicia Temnițelor, Departamentul Cultelor, Obștescul Control, Departamentul Vistieriei, Logofeția Dreptății, Înalțul Divan, Divanul Judecătoresc ș. a. care în procesul de consolidare și dezvoltare a statului își largesc funcțiile și creează din ce în ce un volum mai mare de materiale documentare. Pe măsura pășirii statului național român pe drumul dezvoltării capitaliste, sistemul instituțional se dezvoltă în continuare, apărînd noi instituții. Este suficient să amintim diferitele instituții

¹ Este necesar să utilizăm expresia de „fond arhivistic”, deoarece denumirea simplă de fond poate avea și alte semnificații cum ar fi: fond monetar, fond de carte, fond financiar ș.a.

înființate după 1900 pentru coordonarea economiei naționale. În aceste condiții, legăturile dintre instituțiile de stat, între acestea și persoanele juridice și fizice se intensifică, și ca urmare documentele încep să aibă un rol din ce în ce mai frecvent și o importanță din ce în ce mai mare.

Pe de altă parte, știința și cultura cunosc o continuă dezvoltare ceea ce determină sporirea interesului pentru arhive ca sursă de documentare.

Un factor deosebit de important în sporirea sentimentului de prețuire a materialelor documentare l-a constituit creșterea conștiinței naționale, a interesului pentru istoria patriei.

În această situație circulația materialelor documentare, păstrarea și conservarea lor, alcătuirea unei evidențe care să asigure folosirea lor operativă, necesitau o reglementare de nivel superior cu caracter cât mai unitar și cu menirea de a stringe și păstra avuția documentară națională și de a coordona activitatea arhivistică. În raport cu nivelul de dezvoltare a fiecărei țări, mai devreme sau mai târziu au fost înființate Arhivele cu caracter statal. Crearea acestei instituții n-a însemnat desființarea diferitelor arhive cu caracter privat, ale colectivităților civice și ale altor genuri de persoane juridice, ci subordonarea acestora într-o mai mare sau mai mică măsură, unei legislații unice de stat cu toate consecințele rezultate din aceasta.

După cum se cunoaște, în țara noastră Arhivele Statului au luat ființă în anul 1831, fapt care ne înscrie între țările cu o veche tradiție arhivistică.

Deosebit de arhivele trecutului, Arhivele de Stat devin locuri de păstrare a unor complexe multiple și variate de documente, situație care solicită un sistem perfecționat de grupare, clasare și inventariere a acestora, pe baza unor criterii unitare și generale.

Noul sistem de organizare a activității arhivistice a determinat adaptări și modificări în structura vechilor arhive, transferuri și restructurări de materiale documentare, care au afectat și concepția existentă cu privire la rolul arhivelor, organizarea activității în cadrul acestora, păstrarea și sistematizarea materialelor documentare.

În ansamblul acestor modificări și căutări a fost adoptat termenul de fond arhivistic, element de bază în organizarea activității arhivistice moderne.

Crystalizarea conceptului de fond din punct de vedere teoretic s-a făcut treptat cu opțiuni diferite care se mențin oarecum și astăzi pe plan internațional, iar aplicarea în activitatea practică s-a făcut neuniform în raport de tradiția arhivistică din diferite țări și de gradul ei de dezvoltare.

De altfel, o separare strictă de înțeles între termenul de „arhivă” în concepția trecutului și cel de „fond arhivistic”, nu s-a produs ușor și în mod absolut, datorită uzanței îndelungate a primului și a faptului că în anumite cazuri pot fi utilizate pentru exprimarea aceluiași lucru ambele cuvinte.

De exemplu, în arhivistica italiană se utilizează îndeosebi termenii de arhivă curentă, arhivă (în stadiul de prearhivare) și arhivă istorică. Și în țara noastră, contrar principiilor după care ne ghidăm, se substituie de multe ori termenului de „fond arhivistic” cel de „arhivă”.

Utilizarea termenului de „arhivă” sau a celui de „fond arhivistic” nu produce nici o confuzie în faza curentă și de prearhivare. La nivelul Arhivelor Statului însă, duce la un pleonasm care s-ar traduce în posibilitatea neologică de a avea arhive în cadrul altor arhive. De altfel, aspectul esențial al problemei nu constă în termenul utilizat, ci în concepția pe care o așezăm la baza acestuia.

În arhivistica românească termenul de „fond arhivistic” a fost utilizat pentru prima oară în instrucțiunile generale din 1957 și dă oarecum impresia unei adoptări forțuite. De aceea unii arhiviști ar putea considera că această adoptare nu era absolut necesară. Nu este așa, deoarece pe lângă circulația largă pe care o are termenul de fond arhivistic pe plan internațional, el corespunde unei concepții științifice de constituire a materialelor documentare cu implicații importante în ansamblul operațiunilor arhivistice.

În accepțiunea modernă, la baza conceptului de fond arhivistic stă principiul provenienței în raport de creator, potrivit căruia totalitatea materialelor documentare create de același subiect — persoană juridică sau fizică — reprezintă un lucru de sine, astfel încât indiferent de evenimentele la care ar fi supuse în decursul timpului ele reprezintă componente ale aceluiași tot. Această formă de grupare, pe lângă caracterul obiectiv pe care-l are, poate asigura interdependența dintre documentele create în diferite perioade ale existenței creatorului, precum și între cele ale diferiților creatori din aceeași perioadă istorică. De asemenea, satisface necesitățile de ordin juridic prin menținerea inalterabilă a identității creatorului cu materialele documentare, a cursului desfășurării activității acestuia în multiplele relații cu terții și toate efectele izvorite din acestea. Să presupunem de exemplu fragmentarea materialelor documentare create de un minister, și neasamblate în forma inițială și să apreciem ce consecințe defavorabile ar avea o asemenea situație pentru cercetarea științifică și nu mai puțin pentru activitatea practică. Din păcate ase-

menea situații se mai întâlnesc în arhivele noastre cu tot efortul depus pentru remedierea lor. Înlăturarea acestor situații trebuie să constituie o preocupare de prim ordin în viitorul apropiat. Este adevărat, că tributarii ai unor moșteniri mai vechi nu putem acționa în această direcție în mod radical, prin regruparea materialelor, ci prin soluționarea lor pe calea sistemului de evidență.

Principiul provenienței nu și-a găsit întotdeauna aplicarea cea mai justă în conceptul de fond arhivistic, supunându-i-se în mod exagerat principiul istorismului. Este indubitabil că la organizarea materialelor documentare trebuie să se aibă în vedere evoluția istorică a societății, dar după părerea noastră acest lucru se asigură chiar prin promovarea principiului provenienței, astfel încât acolo unde nu intervine o exagerare într-un sens sau altul, cele două principii se integrează perfect. Cunoaștem experiența din trecut când materialele documentare provenite de la același creator au fost fragmentate în mai multe fonduri potrivit orânduirilor sociale în care aceștia și-au dus activitatea, deși nu și schimbaseră funcțiile și chiar structura organizatorică. Ca urmare a unei asemenea concepții pentru ministere ca cel al Învățămintului, Finanțelor, Justiției ș. a. ar fi trebuit să avem fonduri deosebite, în raport de orînduirea socială, ca să nu mai amintim și alte situații ciudate care s-ar fi produs cu materialele documentare ale teatrelor, școlilor și altor instituții cu rezonanță istorică și prestigiu cultural.

Recomandarea insistență care se face arhiviștilor de a se studia evoluția sistemului instituțional al țării își are explicația tocmai în necesitatea stăpînirii cunoștințelor care să le permită determinarea creatorului materialelor documentare, a limitelor activității acestuia, a funcțiilor și forme de organizare.

La gruparea materialelor documentare în fonduri în raport de creator, problema cea mai importantă o constituie determinarea acestuia și a limitelor extreme ale activității lui. Este cunoscut că fiecare instituție, întreprindere, asociație, societate și alte persoane juridice, iau ființă în baza unui act legal: lege, decret, hotărîre, decizie, statut etc. care precizează denumirea, atribuțiile și structura lor organizatorică. De asemenea, încetarea activității acestora, indiferent de condițiile în care se produce: desființare, comasare, divizare sau absorbție, se face printr-un act similar. De aceea determinarea creatorilor fondurilor și a limitelor extreme ale acestora trebuie făcută în primul rînd pe baza acestor acte.

Din cele arătate ar rezulta în mod practic următoarele:

Este posibil ca unele instituții sau întreprinderi să se desființeze fără ca activitatea lor să fie continuată de o altă instituție sau întreprindere. În acest caz materialele documentare ale acestor instituții vor constitui fonduri închise.

Situații de natura celor arătate se întâlnesc mai ales în rîndul întreprinderilor economice atît din trecut cit și din prezent.

De exemplu: Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării Armatei și Populației civile, Oficiile industriale, Economatele ș. a. care au apărut ca urmare a unor necesități momentane ale societății și au fost între timp desființate. De asemenea, în această categorie se înscriu și întreprinderile economice care de-a lungul timpului și-au încetat activitatea, cum este cazul băncilor particulare din trecut, care odată cu naționalizarea au fost desființate, activitatea bancară fiind concentrată la Banca Națională a R.S. României. Din multitudinea unor asemenea întreprinderi cităm: Banca Marmorosch Blank, Banca Românească, Banca de Scont a României, Creditul Național Agricol, Banca Anglo-Română, Banca Ardeleană ș.a.

Alte situații constau din desființarea prin comasare, divizare sau absorbția unei instituții. Prin comasare se înțelege unirea activităților a două sau mai multe instituții în una singură, iar prin divizare, contrariul acestui fenomen, adică fragmentarea activității unei instituții date și trecerea la două sau mai multe instituții nou înființate. În cazul absorbției, ce constă în trecerea activității unei instituții în sistemul alteia mai dezvoltate, materialele documentare ale instituției absorbite vor constitui de asemenea fond închis, iar materialele documentare ale instituției care preia activitatea vor constitui pe mai departe un fond deschis.

Astfel de situații au fost numeroase în țara noastră, datorită procesului continuu de dezvoltare a sistemului instituțional și a dezvoltării vieții sociale și economice, mai ales în perioada societății socialiste.

Spre lămurire vom apela la cîteva exemple:

Începînd cu anul 1862 în țara noastră a funcționat cu atribuțiuni multiple Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, care în anul 1883 devine Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, funcționînd în această formă pînă în anul 1908

cînd activitatea de industrie și comerț este atribuită unui nou minister înființat, al Industriei și Comerțului. De la înființarea sa și pînă în anul 1947, această instituție a îndeplinit funcția de coordonare a ramurilor respective, purtînd cînd denumirea de Ministerul Industriei și Comerțului, cînd de Ministerul Economiei Naționale. Materialele documentare din această întreagă perioadă constituie un singur fond.

În anul 1948 se produce însă divizarea instituției, formîndu-se două ministere distincte: Ministerul Comerțului și Ministerul Industriei. Procesul de divizare se extinde, din Ministerul Comerțului formîndu-se Ministerul Comerțului Interior și Ministerul Comerțului Exterior. Potrivit celor arătate, materialele documentare ale acestor diferite instituții constituie fonduri de sine cu caracter închise.

Ulterior ca urmare a dezvoltării și restructurării economiei naționale pe baze socialiste se produce o multitudine de fenomene de divizare, comasare și absorbție. Astfel, din fostul Minister al Industriei se formează patru ministere distincte: Ministerul Metalurgiei și Industriei Chimice (1949—1952), Ministerul Electricității și Industriei Electrotehnice (1949—1950), Ministerul Minelor și Petrolului (1949—1952), Ministerul Industriei Alimentare. Ministerele respective sînt supuse și ele unei întregi serii de modificări care îmbracă pe rînd, fie aspectul de divizare, fie de comasare în raport de necesitățile și tendințele de dezvoltare a economiei naționale.

Fondurile care au rezultat ca urmare a acestor transformări trebuie constituite ca fonduri închise. Procedîndu-se în acest fel asigurăm un sistem de organizare a materialelor documentare fidel evoluției istorice și posibilitatea alcătuirii unei evidențe științifice. Încercarea de a menține între fondurile respective o continuitate nu ar corespunde fenomenului istoric și ar produce confuzie în sistematizarea materialelor documentare în cadrul Arhivelor Statului.

Cît privește fondul Ministerului Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice care și-a început activitatea în 1862 dar și-a menținut principala funcție indiferent de modificările ce s-au produs în decursul vremii, este bine să-și păstreze continuitatea, ca fond deschis.

O situație similară o prezintă și fondul actualului Minister al Educației și Învățămîntului care, deși în decursul timpului a cunoscut multiple modificări, fie din punct de vedere al denumirii, fie al lărgirii sau restrîngerii activităților, constituie o unitate indestructibilă, deoarece dincolo de toate aceste evenimente survenite în viața lui și-a păstrat inalterabilă funcția de bază.

O serie de ministere și alte instituții și organizații între care menționăm Ministerul Finanțelor, Justiției, Afacerilor Externe, diferitele teatre, universități, școli etc., chiar dacă în decursul vremii au cunoscut modificări sub aspectul denumirii și al sistemului de organizare, ele constituie fonduri unice, deschise, deoarece funcția lor a rămas aceeași. Socotim nejustă ideea fragmentării acestor fonduri ca urmare a schimbărilor revoluționare produse după 1944, deoarece acestea nu și-au schimbat funcția de bază ci conținutul activității corespunzător țelurilor noii orînduirii, ceea ce nu este același lucru cu funcția instituțională pe care o îndeplinesc.

În aceeași ordine de idei se înscrie și situația întreprinderilor care își schimbă calitatea juridică, ca de exemplu întreprinderile ce au trecut din proprietatea privată în proprietatea statului fără să fi fost supuse situațiilor arătate: de desființare, comasare, diviziune sau absorbție.

Prin cele arătate am căutat să desprindem acele linii generale care să ne orienteze în determinarea creatorului de fond. Desigur că în practică determinarea fondurilor și a liniilor sale extreme ridică o serie de probleme speciale în funcție de condițiile în care au fost create materialele documentare, a modului cum s-au păstrat și au parvenit la Arhivele Statului. Dacă la baza dimensionării fondurilor arhivistice stă ca principiu general gruparea totalității materialelor create de o instituție într-un singur fond, în unele cazuri ne vom găsi în situația cînd vom putea respecta întru totul acest principiu. Potrivit normelor care stau la baza activității noastre în prezent este acceptată posibilitatea constituirii de fonduri arhivistice și pentru unele părți structurale ale instituțiilor, cînd acestea întrunesc unele caractere speciale: conducere și gestiune proprie, atribuții de coordonare a unor unități în subordine, sediu, registratură și arhivă proprie etc. Este vorba de diferitele departamente, direcții generale, întreprinderi anexe etc. Sînt însă multe cazuri cînd pe structura unor departamente sau direcții generale care nu au avut un caracter independent s-au format ministere care au preluat și inclus în fondul lor și materialele documentare ale acestora. De asemenea, unele ministere nou înființate au preluat și inclus în componența fondurilor lor documente din unele părți structurale ale mai multor ministere.

Teoretic materialele documentare respective ar trebui reîncadrate în fondurile instituțiilor din care au făcut parte. Practic acest lucru nu este posibil în foarte multe cazuri întru-

cît ar implica renunțarea la sistemul de prelucrare a materialelor documentare în favoarea unei noi prelucrări a fondului respectiv. Optăm pentru ideea respectării situației create și rezolvarea problemei pe calea evidențelor scriptice. Materialele documentare pot fi readuse la fond numai în cazul cînd inventarierea s-a făcut separat pentru partea structurală respectivă. Spre exemplificare menționăm cazul fondului Ministerului Artelor care cuprinde materiale documentare de la Direcția Artelor din actualul fond al Ministerului Educației și Învățămîntului, fondul Ministerului Construcțiilor pentru Industria Chimică și Rafinării care cuprinde materiale documentare de la Direcția generală Construcții Montaje, Uzine Chimice și Rafinării din fondul Ministerul Industriei Petrolului și Chimiei, Ministerul Căilor Ferate care cuprinde materiale documentare de la părți structurale ale Ministerului Comunicațiilor și Lucrărilor Publice și Ministerul Transporturilor. Aceste cazuri sînt într-un număr foarte mare și au survenit cu ocazia multiplelor modificări care s-au produs de-a lungul timpului în sistemul instituțional al țării.

La Arhivele Statului se găsesc multe fonduri care au fost constituite în trecut după criterii care nu converg în totul cu principiul provenienței în raport de creator. O intervenire în sistemul lor de prelucrare considerăm că ar fi neavenită, rămînînd ca pentru buna sistematizare a acestor materiale să se apeleze la gruparea lor în funcție de ramurile de activitate. De asemenea, există cazuri frecvente de fragmente de fonduri uneori reprezentînd o cantitate foarte mică de materiale documentare a căror constituire în fonduri nu s-ar justifica, deoarece nu li se poate acorda în această situație calitatea de fond arhivistic în accepțiunea științifică a acestei noțiuni. Ele pot fi constituite vremelnice în colecții, urmînd ca în eventualitatea depistării restului de materiale documentare să fie constituite în fonduri de sine.

Considerăm, de asemenea, că nu trebuie absolutizată integritatea fondurilor, deoarece nevoile de cercetare a materialelor documentare pot implica necesitatea includerii în colecții speciale a unor materiale din diferite fonduri care s-ar referi la o temă sau un subiect comun.

Ridicînd această problemă, nu ne declarăm de acord cu formarea unor colecții întîmplătoare de documente eterogene ca „Achiziții noi”, „Documente selecționate”, „Materiale diverse”, „Materiale iconografice” ș. a. care nu se încadrează unui sistem științific de organizare a materialelor documentare, nu avantajează cercetarea și duc la pierderea identității creatorilor de fond.

O problemă deosebită o ridică fondurile organelor administrației de stat locale la determinarea cărora elementul preponderent îl constituie aria geografică a teritoriului supus jurisdicției acestora. Un organ al administrației de stat locale reprezintă în contextul istoric un tot inalterabil, cu caractere proprii, astfel încît ideea considerării acestuia ca o simplă schimbare de denumire și încadrarea într-un organ înființat ulterior în alte condiții istorice o considerăm neîntemeiată.

Materialele documentare create de fiecare asemenea organ, district, comitat, magistrat, primărie, prefectură etc., trebuie să constituie un fond de sine care se va încheia în momentul cînd organul respectiv își încetează activitatea.

Față de acest punct de vedere teoretic se ridică pe bună dreptate obiecțiunea că în actualul sistem de organizare a fondurilor s-a procedat altfel, considerîndu-se că materialele documentare aparținînd formațiunilor administrativ-teritoriale anterioare prefecturilor și primăriilor să fie incluse în ele. Această includere în majoritatea cazurilor cunoscute de noi are un caracter formal în sensul că ordonarea și inventarierea materialelor este alcătuită separat pentru diferitele formațiuni teritorial-administrative și o reconsiderare a actualului sistem e mai mult o problemă de evidență scriptică, fără consecințe asupra organizării materialelor documentare.

Excepție de la principiul menționat o poate constitui fondurile organelor teritorial-administrative subordonate (comune, orașe) care își mențin aceeași arie teritorială, chiar dacă trec în cadrul altei formațiuni teritorial-administrative superioare (comitat, plasă, județ, sfat popular raional sau regional, consiliu popular județean etc.).

Materialele documentare ale instituțiilor cu caracter judecătoresc se constituie în fonduri arhivistice după aceleași criterii ca și acelea ale organelor administrației locale de stat.

O serie de întreprinderi cu caracter local ca cele de construcții, miniere, petrolifere, forestiere, au în componența lor șantiere, schele, abataje, exploatare etc. Optăm pentru ideea ca materialele documentare ale acestora să fie cuprinse în fondurile întreprinderilor respective.

În cadrul celor expuse nu ne-am referit în mod deosebit la problema denumirii fondurilor întrucît nu reprezintă un element determinant în delimitarea lor. O serie de creatori de fonduri își pot schimba în decursul timpului denumirea fără ca acest eveniment să modifice calitatea lui de creator al fondului respectiv.

Întrucît s-au constatat o serie de inexactități și denaturări ale denumirilor fondurilor, recomandăm o studiere atentă a evoluției instituțiilor, apelîndu-se în toate cazurile la docu-

mente concludente, deoarece denumirile instituțiilor se înscriu în contextul categoriilor istorice care cer o deplină exactitate. De aceea nu sîntem de acord nici cu ideea acordării unor denumiri de fonduri care s-au înscris în practica arhivistică cu rezonanță istorică. Se poate menționa pe lîngă denumirea firească și denumirea care s-a impus de-a lungul timpului prin uzanță. În denumirea fondurilor atît cele actuale cît și cele din trecut trebuie să apară toate elementele: emblema, caracterul de instituție sau întreprindere, situația juridică, sediul, așa cum sînt în actele oficiale de înființare sau de modificări ale întreprinderii sau instituției respective.

În activitatea practică cu privire la constituirea fondurilor, ne putem lovi de o serie de cazuri specifice a căror rezolvare nu trebuie făcută cu rigiditate, deoarece gruparea materialelor documentare în fonduri are ca principal țel o cît mai bună sistematizare a lor în vederea cercetării și valorificării.

INFORMAȚII DOCUMENTARE ÎN ARHIVELE ROMÂNEȘTI DESPRE UN CHILIAN-FRANCISCO BILBAO

Revoluțiile burgheze și războaiele de eliberare națională ce au avut loc aproape în toate țările continentului american între anii 1776 și 1837¹, au reușit să înlăture stăpînirea colonială, să instaureze guverne naționale, multe din ele sub influența marilor puteri europene. Dar de succesele marilor bătălii n-au beneficiat masele muncitoare, starea lor rămînînd pe mai departe așa cum fusese și înainte.

În consolidarea puterii, conducătorii revoluțiilor burgheze s-au sprijinit pe marii proprietari, pe negustori, pe industriași, susținîndu-le interesele și s-au temut de micii fermieri, de micii negustori și meșteșugari, de indieni și negri. Tocmai de aceea au dat prea puțină atenție sau au ignorat cu totul marile probleme ale maselor muncitoare.

Dintre toate republicile sud-americane, foste colonii spaniole, Chile își căpătase independența prin lupte grele și cu mari sacrificii în 1818². Încercările spaniolilor de a recuceri țările din care erau alungați au fost însă zadarnice, fiind nevoiți să renunțe la restaurarea imperiului și să recunoască independența fostelor colonii. Independența statului chilian a fost oficial recunoscută în 1844³.

În lupta contra exploatării și a exploataților, pentru libertate și independență națională, pentru drepturi și libertăți democratice, din rîndul popoarelor Americii Latine au ieșit nenumărați revoluționari, democrați, oameni care și-au consacrat viața pregătirii, organizării și ridicării la luptă a maselor de oameni ai muncii.

Literatura istorică a înscris în paginile sale faptele multora dintre aceștia, prezentîndu-i fie în contextul evenimentelor la care au luat parte, fie în cadrul organizațiilor și partidelor la care aderaseră.

În cursul desfășurării evenimentelor unii dintre ei situîndu-se pe alte poziții decît ale oficialităților, au fost nevoiți să părăsească țara și să-și desfășoare activitatea pe alte căi și prin alte mijloace departe de locul de naștere.

¹ William Z. Foster „*Schiță a istoriei politice a celor două Americi*, Edit. pentru literatură politică, București, 1954, p. 161, 166 și 183

² *Ibidem*, p. 162

³ *Ibidem*, p. 153.

În țările unde se stabileau, legau prietenii, întrețineau relații și purtau corespondență cu oameni apropiați ca idei și sentimente. Multe din mărturiile care ar evidenția relațiile și ideile, planurile și speranțele lor au dispărut; altele sînt răspîndite prin diverse țări, în păstrarea unor persoane, sau a unor instituții.

Mărturii de acest gen se găsesc și în Arhivele din Republica Socialistă România. Dintre ele fac parte și cele care se referă la „ilustrul scriitor”, filozof și luptător chilian Francisco Bilbao. Ele provin din arhiva lui Paul Bataillard, francez de origine, unul din bunii săi prieteni de idei care a trăit mult timp în România și a luat parte, în scris și direct, alături de fruntașii români la marele eveniment al Unirii Principatelor.

Din mărturiile de care dispunem rezultă unele date biografice, cite ceva din activitatea lui de luptător pentru cauza independenței, libertății și dreptății sociale a poporului chilian precum și despre unele lucrări ale sale.

Francisco Bilbao provine dintr-o familie înstărită, tatăl său era comerciant la Santiago, o perioadă de timp fiind guvernatorul (prefectul) provinciei cu același nume. S-a născut la Santiago de Chile în 1823⁴ unde și-a petrecut și copilăria fiind martorul evenimentelor ce s-au desfășurat în acele timpuri și care l-au format și l-au situat în rîndul democraților revoluționari, adversari ai guvernului. Emigrează la numai 20 de ani din cauza ideilor sale avansate.

În 1844 a publicat studiul *Sociabilitatea chiliană* (*Sociabilidad Chilena*) pentru care i s-a intentat un proces de presă. Modul strălucit în care și-a apărât cauza (în ciuda condamnării de către autorități) a făcut să-i crească și mai mult prestigiul și autoritatea. Dar nu mult după aceasta va părăsi țara instalîndu-se în Franța. Aici a cunoscut și a legat prietenii cu multe personalități ale vieții politice și cultural-științifice franceze ca: Lamennais, Quinet, Michelet.

În 1849 revine în țară pentru a continua lupta.

Pentru ideile și pentru acțiunile sale este însă nevoit să se refugieze în Peru, apoi în Ecuador iar în 1856 se găsea din nou la Paris, publicînd o parte din articolele și lucrările sale. În martie 1857 părăsește Parisul plecînd la Buenos Aires, unde fondează în iulie 1857 *Revista del Nuevo Mundo*, pentru ca să se stingă din viață la o vîrstă foarte tină în capitala Argentinei în 1865.

În 1850 a fost fondată la Santiago societatea „Egalitatea” de nuanță liberală, din care a făcut parte și Bilbao. Orientarea societății nu convenea guvernului și intră în acțiune întreg aparatul de stat contra ei; mai întîi i se interzice să țină adunări, după aceea se introduce starea de asediu, membrii ei trebuind să se ascundă și să lucreze conspirativ.

În 1856 a avut loc în Chile o mișcare populară — după părerea lui Bilbao — cea mai mare mișcare din Chile. Membrii fostei societăți „Egalitatea” — grupați se pare în jurul lui Bilbao — de partea cărora se găseau multe elemente populare și mai ales muncitori, preconizau un program mai avansat cu un guvern al libertății.

⁴ Data nașterii este controversată. În „*Note bibliografice privitoare la Francisco Bilbao*”, scrisă în 1856 de Paul Bataillard este indicată data de 8 februarie 1831: vezi Arh. St. Buc. fond Paul Bataillard, dosar 8/175.

Guvernul introduce starea de asediu în întreaga țară, trimițând trupe împotriva răsculaților. Răscoala este astfel înăbușită în sânge, dar guvernul a fost totuși nevoit să facă unele concesii și să acorde unele libertăți.

Activitatea literară și publicistică a lui Francisco Bilbao, destul de fecundă, este de asemenea ilustrată în unele documente pe care le avem.

Francisco Bilbao în lucrările sale, multe scrise sub influența lui E. Quinet, F. R. de Lamennais și Michelet al căror discipol a fost, a propagat în America Latină raționalismul și dragostea universală. A luptat împotriva fanatismului religios și despotismului politic, împotriva persecuției bisericii, a despoților și a manifestat dragoste pentru cei proscriși și umili. Operele sale literare, politice și filozofice au format un tezaur inestimabil pentru contemporanii săi și pentru posteritate.

Menționăm câteva articole și lucrări: după *Sociabilidad Chilena* care a apărut într-un periodic literar-științific „El Crepusculo” din Santiago în 1844 și pentru care a avut procesul de presă amintit, apare în 1846 la Paris în „Revue Indépendante” articolul *Les Armans*; în aceeași perioadă apar și alte articole asupra revoluției în jurnalul „Edros”. În 1850 apare *Les Bulletins de l'Esprit* în Chile, la Santiago. În 1852 scoate la Lima *Santa Rosa*, studii asupra vieții. În 1853 apare *Les Messages du Proscrit* (Message del Proscrito) una din cele mai mari lucrări ale lui Bilbao de aproape 300 pagini. Între 1853—1855 diferite ziare sud americane inserează articole polemice asupra revoluției din Peru. În 1855 tipărește la Lima broșura *Le gouvernement de la Liberté* (El gobierno de la Libertad). În 1856 vede lumina tiparului la Paris studiul său asupra lui Lamennais, sub titlul *Lamennais como representante del dualismo de la civilizacion moderna*; urmează apoi articolele publicate în același an în „Libre Recherche” și „Les Debats”. Dintre ultimele lucrări care apar la Paris în 1856 amintim *Eniciativa de la America, ideal de un congreso federal de las Republicas*.

În 1857 părăsește Parisul, stabilindu-se la Buenos Aires unde va publica numeroase articole în ziarele sud-americane sau le va trimite spre publicare la Paris în „Le Temps” sau în alte ziare. În majoritatea cazurilor se arată preocupat de afacerile politice ale țărilor sudamericane, ale Mexicului, Perului, Argentinei, Panama ș.a.

Am extras pentru ilustrare un fragment dintr-un articol intitulat *Un Souvenir de l'Idéal*, tradus în franceză de prietenul său, Paul Bataillard. Articolul a apărut în ziarul *Los Debates* din Buenos Aires, în numerele 25, 26, 27 din mai 1857 și a fost scris cu ocazia aniversării revoluției argentinene. Iată mai jos, redată într-un stil admirabil, considerațiile sale filozofice-sociale, care, nu îmbătrânesc niciodată.

„L'humanité dans toutes les combinaisons qu'elle présente en tout temps et en tout climat, se compose des mêmes éléments, qui, élevés à la dignité de l'esprit, se nomment personnalité et association.

L'idéal de la personnalité est la Liberté.

L'idéal de l'individualité est le bien de l'universalité (del todo) et la limite de l'universalité est le bien de l'individualité. De la même manière, la limite de la personnalité est la liberté sociale, et celle de la liberté sociale est le bien de chacun.

Le bien des deux éléments indispensables et nécessaires de la création et de l'histoire forme l'harmonie.

L'excès ou le vice de la personnalité est l'anarchie.

L'excès ou le vice de l'association est le despotisme.

L'anarchie est la séparation, et ses passions sont la haine et l'envie.

Le despotisme est l'absorption et ses passions sont l'égoïsme et la crainte".

În afara acestei lucrări se mai găsește în fragment sau integral traduceri și din alte opere ale lui Bilbao ca : *Santa Rosa de Lima* (introducerea și epilogul), cu comentarii marginale ale lui Paul Bataillard ; *Sociabilidad Chilena* traducerea datînd din 1856 și cu mențiunea că este făcută sub dicté-ul autorului ; din *Le gouvernement de la Liberté*, tradusă în 1855. Ideea politică exprimată aici nu este nouă, a fost reluată de la Edgar Quinet din lucrarea sa *Révolutions d'Italie*. Din „Sociabilidad Chilena“ cităm următorul fragment :

„... Le bien est la liberté. La loi du bien est l'égalité.

Le mal est l'usurpation ou l'esclavage. La loi du mal est l'inégalité ou le privilège.

La liberté est l'être même. L'égalité est la relation de cet être avec son semblable.

Le sentiment, l'attraction ou la passion du bien est la fraternité (La répulsion du bien, le sentiment, la passion du mal), est la haine. L'égoïsme est la haine de la fraternité...".

Multe din ideile sale politice concretizate în lucrările pe care le-a scris dovedesc ura împotriva despotismului politic și fanatismului religios, dragostea universală și tendința de dăruire unei mari cauze universale. Aceste idei și sentimente apar și în scrisorile trimise bunului său prieten, Paul Bataillard.

Scrisorile ⁵, în limba franceză, pe care le redăm mai jos, sînt în număr de 17, scrise între anii 1849—1862 din Bordeaux, Paris, Londra, Buenos Aires. Pe lângă chestiunile personale referiri la articole și lucrări, la prieteni comuni ⁶, respiră imensa lui dragoste de libertate, exaltarea luptătorului și a vizionarului.

VASILE ARIMIA

VALENTINA COSTAKE

ANEXE

1

1849 octombrie 22, Bordeaux. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care își manifestă încrederea în succesul democrației. Menționează prieteni comuni; Dessus, Golescu, Brătianu.*

22 Octob. 49.

Mon cher ami Paul Bataillard,

Nous autres heureusement nous sommes du nombre—c'est-à-dire, nous sommes de ceux qui peuvent porter le poids de plusieurs épopées dans la pensée, car ou je suis un imbécile ou des âmes telles que les nôtres en portent et des nouvelles et des sublimes.

⁵ Arh. St. Buc., fond Paul Bataillard, dosar 2/170.

⁶ Dintre cei menționați apar și C. A. Rosetti, Brătianu, Golescu.

Quelle jeunesse, quelle vie, quel avenir, quelle foi-je pars tel que la corde tendue de l'arc du Dieu de la lumière. Ni les mauvais exemples, ni la défaite de la démocratie ni l'éclipse de la France, rien n'a pu m'entamer. J'attends, je cherche, je vais trouver de nouveaux dogmes. Oh, grand Dieu, si c'était vrai ce que j'espère.

Travaillez Paul et préparez votre esprit. Adieu que vous dirais-je de plus. Si je vous écris davantage je deviens faible, car tous ces beaux souvenirs d'amitié, d'amour de vénération, car la France elle même se dresse dans ma pensée et alors je deviens triste. Ma patrie, mon premier amour et mon devoir et après c'est à la Providence à nous parler.

Dans trois jours je pars, Dessus est ici, avec moi bon ami.

A madame Bataillard — tout le bonheur que je lui désire avec vous et dis lui et à madame Valdore aussi que je n'oublierai pas notre dernière soirée. A Gulescu — Bratiano-Dumesnil — aux amis enfin et à vous je vous embrasse.

votre ami *François Bilbao*

Arh. St. Buc. fond. Paul Bataillard, dosar 2/170, f. 2-5 (în continuare se va cita numal fila).
orig. și cop. dactilo. lb. franc.

2

1856 martie 5, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care vorbește elogios despre lucrarea acestuia „Principalele înaintea Congresului” (1878).*

5 martie 1856.

Mon cher Paul,

Ci-joint la lettre que je viens de recevoir de notre cher maître et ami. — Je vous demande un service, ce de me la renvoyer avec une translation de votre main, si vous en avez le temps, car elle est bien précieuse pour moi, et je n'ai pas pu la déchiffrer au complet.

Je vous lis, mon brave ami. Je suis enchanté et de la gravité, simplicité, clarté et élévation de votre travail.

Je trouve en vous enfin un *indomptable*, aussi.

C'est précieux de nos jours. — Avec vous, et dans vos pages on trouve l'homme, le foyer de la grande patrie. Toujours en avant, brisant les barrières, dépassant les horizons, nous nous retrouvons dans cette âme primitive ou à venir, type, idée, cœur, devoir de cette grande épopée de la liberté.

Adieu, encore. Je partirai vendredi. Quelle belle soirée, hier soir ! — Mes compliments, mes souvenirs à Madame et à Madame.

Tout — à-vous —

François Bilbao

Arh. St. Buc., Ibidem, f. 8-9 orig. și cop. dactilo., lb. franc.

3

1856 august 5, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard, în care îi scrie despre preocupările sale zilnice, îi mulțumește de invitația făcută. Se referă la situația republicilor din America Latină, la Chile, țara sa natală, unde este prigonit de guvern; la articolul său Les Armans, apărut la Paris în 1846. Menționează pe prietenii comuni: Ed. Quinet, J. Michelet, Dessus, Pascal Duprat. Apreciază că au multe de făcut în America, atunci când vor avea puterea, mai ales în direcția „unirii continentului, idee în fapt, o inițiere nematauzită, atragerea umanității într-o lume nouă”.*

Paris 5 Août 1856

Mon cher ami,

Grand désir d'avoir de vos nouvelles et grand plaisir d'en avoir reçu.

J'ai passé quelques jours à la campagne ; la première, c'est à dire, la plus belle famille de Lima est arrivée et je puis dire que j'ai vécu dans les tropiques, car Paris est une fournaise. Visites, promenades, bain, lecture, voilà mes journées.

Que votre invitation est belle, mon cher ami ; — vous n'oubliez aucune des cordes qui peuvent émouvoir l'Arman. Il y a eu un instant où je me suis vu chevauchant dans vos sentiers. Ne m'arachez pas une promesse qui existe à l'état *subjectif*, car je vais l'*objectif*, en me présentant un jour chez vous. Je choisirai mon heure et je vous préviendrai. Plût-à-Dieu que je puisse arriver à temps pour vous aider dans votre vie de *contremaitre*. — Et pourtant c'est une vie comme la vôtre, femme, enfant, livres, propriété, à la campagne mais devant les Andes, que j'ai osé imaginer quelques fois pour reposer mon âme, — Impossible ! — bonheur ou malheur — je n'en sais rien, mais l'action et les orages m'apportent des éléments incorruptibles d'une vie immortelle. Je crois à l'union. On écrit au Mexique, à Panama, au Pérou. Si j'avais le Chili pour levier, nous souleverions le continent. Mes frères et moi nous venons de recevoir un beau témoignage à la chambre des députés de la *N. Grenade*. Un conservateur osa présenter le Chili comme République modèle. *Un rouge* reparti : Une République qui proscrit les Bilbaos ne peut pas être modèle". — Cette réponse a été imprimée même en Chili.

Pas de nouvelles d'Edgar. Il est à Soa. Dessus va revenir à Paris. Il m'a bien parlé de cet oncle. Je crois qu'il a reçu un héritage, parce qu'il me dit, qu'il se trouve mieux à présent. Je reçois une invitation de mariage de la part de Polge. Je ne l'avais plus revu. J'irai. Michelet en Suisse. Presque tous mes compatriotes sont partis. Pascal va écrire sur ma brochure. Délicieuse promenade dans la forêt St. Germain — 6 h à cheval avec les familles Mizciewitz et Martins. Je viens d'écrire une vision sur le sommet le plus élevé des Cordillères. Je n'ai pas vu Armand.

Le 2 Décembre, d'après le journal „*L'homme*”, ne peut pas se retablir à Plombières. En vérité, je crois sentir l'infection des cimetières. J'ai toujours cru depuis 4 ans que ce serait en 1856 que la catastrophe aura lieu. — Je voudrais attendre jusqu'à la fin. N'importe ! — Nous avons tant à faire en Amérique, car vous devez savoir que je deviens l'Américain, chose qui n'existe pas encore. Quand je m'imaginais au Chili, le pouvoir en nos mains, je crois tout possible : Union du Continent, l'idée dans les faits, une initiation inouïe, une attraction de l'humanité dans un monde nouveau. Je sais par expérience, ce que c'est que le *mouvement*. La plume, la parole, n'arrivent pas, ne sont pas le mouvement. C'est en lui que le miracle de fait, la complicité de la providence dans l'œuvre de l'homme. Et vous le savez, la lumière est mouvement. L'action est initiation, incarnation, gouvernement révélation. Je vous dis seulement que je cherche le point d'appui.

Mille choses à madame Charlotte et la mère et embrassez Lillie.

A vous, mon ami
François Bilbao

Ibidem, f. 10—15 orig. și cop. dactilo. lb. franc.

4

1856 septembrie 10, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă la situația din Chile, unde se așteaptă legea amnistiei. Regretă că nu poate acționa în Chile și ar dori să-și revadă țara. Menționează traducerea unor fragmente din articolul său „Enicativa de la America; ideal de un Congreso federal de las Republicas” (Paris, 1856) de către Dall'Ongaro pentru ziarul italian precum și prietenii comuni: C. A. Rosetti, Ed. Quinet, J. Michelet.*

Paris le 10 Sept. 1856

Mon ami,

C'est, ce 18 Septembre qu'on attend la loi d'amnistic au Chili. Je voudrais bien être ici, jusque en recevoir la nouvelle, mais je pense partir à la fin d'Octobre.

Rossetti et moi peut-être nous nous en irons vous voir après le 18 de ce mois-ci.
Je vous écrirai toujours un jour d'avance.
Et vos fièvres, mon ami, passent-elles?
Dessus m'a écrit qu'il a reçu notre lettre.

J'ai perdu du temps ces jours-ci, à cause des compatriotes qui rentrent, et qui semblent avoir fait un pacte avec le temps, tant ils le négligent. Mr. Dall'Ongaro a traduit des fragments de mon *Congrès* pour les journaux italiens.

Je relis votre lettre, et je vois que vous me chargeriez d'une commission. Ainsi, je vous avertirai quelques jours avant.

Je crois qu'Edgar est de retour à Bruxelles-Michelet en Suisse, Paris calme — plat, et moi, mon ami, très disposé à traverser les tempêtes des Cordillères; — mais, que ne donnerais-je pour partir avec l'impulsion du Cataclysme! — Sans l'expédition de Rome, peut-être, l'Amérique aurait enfanté un siècle. N'importe, nous visiterons les volcans; et qu'il serait beau d'en finir une fois enveloppé dans la mitraille de la grande révolution. Vivent les tempêtes! Si les Chiliens savaient? Race lourde mais une fois en mouvement, la fatalité s'en mêle. Et dire que je ne puis ouvrir mon âme à mon pays, et personne à qui confier mon testament, hormis mon frère. N'importe, mort ou vie, je veux revoir encore ces montagnes à soulever ou à servir d'un beau tombeau.

En avant, Paul, nous avons l'outre d'Eole, et l'hymne éternel à reproduire.

À bientôt je l'espère; mes souvenirs à vos Dames, à Lilie et à vous de cœur.

F. Bilbao

Ibidem, f. 16—18, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

5

1856 octombrie 6, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă la o lucrare a acestuia recenzată în „Libre Recherche”. Menționează și articolul laudativ al lui Pascal Duprat despre lucrarea sa „Congresul American” și despre succesul lucrării în general pentru care primește felicitări, chiar de la Președintele Perului.*

Paris 6 Octobre 1856

Mon cher Paul,

Donc vous voilà libre et sous peu de jours je le serai. — Mes amis s'en vont — et il me faut écrire avec eux. Outre cela un compatriote a été dangereusement malade à la maison, mais il va mieux — J'espère donc pouvoir aller chez vous, et je vous prévendrai, en suivant vos instructions. J'attends le mois de Novembre et je saurai s'il y a amnistie au Chili.

Dans la Libre-Recherche il y a un compterendu de votre brochure et qui est très bien : „L'écrivain s'est borné à la question politique dont l'Europe attend aujourd'hui la solution. Il en a compris la grandeur et l'importance; car voici comment il s'exprime à ce sujet”, (suit une citation).

Pascal Duprat a fait aussi un bel article sur le Congrès Américain. Ma brochure fait du chemin; j'en reçois des félicitations générales et en tête, celles du président du Pérou. — Que nous avons à travailler, mon ami!

Vous avez été malade, mais vous êtes mieux — à la bonne heure. Moi, je n'ai pas été malade mais l'été à Paris m'a rendu plus anguleux, plus osseux que jamais. Mais ce n'est pas la chaleur, c'est l'action refoullée à l'intérieur qui me dévore.

N'importe — la projection n'en sera que plus forte. Ma jeunesse est passée, mais je n'ai plus d'âge et la mort n'est pas, — Vive la République!

À vos dames mes respects, à Lilie un baiser et je vous embrasse.

F. Bilbao

Ibidem, f. 19—21, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

6

1856 octombrie 15. *Francisco Bilbao* trimite lui *Paul Bataillard* câteva rînduri.

15 octobre 1856.

Mon cher ami,

A Vendredi —
Plus de temps —
Vive la République !

Tout-à-vous

F. Bilbao

Ibidem, f. 22—23, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

7

1856 octombrie 28, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard* în care menționează o întrevvedere cu C.A. Rosetti, cînd au discutat amîndoi o scrisoare a lui *Paul Bataillard* relativă la români. Menționează efectul articolului său... „Congresul American”, (care prevedea un proiect de confederație generală între Statele Americii de Sud, pentru ca ele să poată să-și garanteze reciproc independența); ziarele pariziene specifică inițiativa din Chile și Ecuador relativă la Confederație. Își amintește de timpul frumos petrecut la Chartreuse împreună cu *Paul Bataillard* și familia lui.

Paris Mardi 1856 octobre 28

Mon ami,

Je suis allé voir Rosetti, — tous deux nous remercions. Votre lettre, d'après lui, a fait un grand bien. Vous y avez expliqué des choses dont ils ne se doutaient pas (les Roumains). J'étais fort content de l'entendre et nous avons terminé *a duo* „Paul est un écrivain”.

De bonnes nouvelles d'Amérique. Trois journaux de Paris nous annoncent l'initiative du Chili, à propos de la confédération. Le Ministre de l'Équateur va ne donner un document, comme quoi, nos deux Républiques sont d'accord déjà.

J'ai diné avec deux Républiques françaises — *Spes*.

Je pense à la création — mais aussi au nouveau monde.

Le temps est beau, et les derniers beaux jours, éclairent pour moi la Chartreuse, couronnée de pampres, avec la magie du lointain et le charme de notre intimité. — Nos causeries, nos repos, nos promenades, nos cigares, le doux *zéphir* qui caressait Lilie, le thé autrefois fort, aujourd'hui faible, nos lectures à la lampe, paix du moment et les années à venir se taisant dans la poitrine, comme un feu sacré couvré par le mystère, voilà cher ami, poésie de l'attente, adieu !

A Madame mère, que je lui souhaite de bonnes veillées, avec notre Birou ; — à Madame Charlotte de profondes combinaisons d'après le livre que je surpris dans la salle à manger à Lilie un baiser porté par le *zéphir* et à vous,

votre ami

F. Bilbao

Ibidem, f. 24—26, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

8

1856 decembrie 30. *Francisco Bilbao scrie câteva rânduri lui Paul Bataillard.*

30 Dec — 1856

Mon ami,

Excusez-moi — pour aujourd'hui. Entre nous, liberté ! — pas besoin de justification, voilà pourquoi aussi, je vous aime tant. Mais j'ai à faire.

Je vous prie de saluer Madame, et je vous serre la main.

F. Bilbao

Ibidem, f. 27—28, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

9

1857 februarie 25, Paris. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă cu amărăciune și curaj la boala lui (de piept) și la viața „despărțire”. Prețuiește prietenia deosebită a lui Paul Bataillard.*

Paris 25 Février 1857

Mon cher ami,

Je puis dire qu'il ne se passe pas une heure, sans que je pense à vous.

Toujours le 28. — Franchement je ne voulais pas vous voir, car l'homme au *cœur féroce*, tout rompu qu'il puisse être aux séparations, n'est pas encore assez cuirassé contre la douleur et l'angoisse par moments inexprimable de la pensée des adieux. Un ami comme vous et une famille comme la vôtre, cher Paul, sont des choses que je sais peser, et d'autant mieux par le temps qui court.

Ainsi si je vais chez vous, (et je pense le faire demain matin) soyez gai, railleur, sceptique, ironique.

Quand je pense aux sympathies, aux liens de l'âme qu'il faut briser à chaque instant de ma vie, j'envisage le grand repos avec calme et joie, car je suis sur de m'approcher de l'*omniprésence*, qui est l'idéal.

Que Dieu me donne de quoi payer tout ce que je dois en affection. Je constitue l'infini en hypothèque, car mes dettes de cœur sont insolvables ici-bas.

Dites à Lilie que jirai, ne fût-ce qu'un instant. Dites à Madame de ne pas écraser un homme qui est en chapelle — et au revoir, mon ami

F. Bilbao

Ibidem, f. 29—31, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

10

1857 martie 4, Londra. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă la apropiata sa moarte, dar exaltă de viață, afirmind că este frumoasă. Își anunță plecarea de la Londra pe 8 martie spre Buenos-Aires. Citează un vers din „Corsarul” de lord George Gordon Byron.*

Londre 4 Mars 1857.

Cher Paul, mon ami,

„*Et ego in Arcadia*”,

et moi aussi je pourrais dire, je traverse les cercles de la vie sa tordant dans mon cœur, sans jamais le lasser. Bain du Styx, oui, et pour quelle Illiade, Dieu le sait, — mais l'étincelle impérissable reviendra à la source pour redemander encore la vie, l'amour la liberté. Et aire, que j'ose dire encore que le bonheur existe, que la vie est'bele! c'est vrai. L'océan, les voyages, les souvenirs, les grands spectacles donnés en pâture à mon âme insatiable et sans repos, — et vive la République, grand Dieu.

Je quitte Londres le 8 — Southampton le 9.

O'er the glad waters of the dark blue sea

Our thoughts as boundless and our souls as free.

C'est le commencement du Corsaire, que Madame vous traduira.

Ainsi, adieu, encore une fois. Mes souvenirs à Madame Charlotte et à Madame mère, à Lilie et à nos mardis que je n'oublie pas, — oui, mes souvenirs.

Aux amis et je vous embrasse et Dieu soit en vous.

On peut m'écrire à Buenos-Ayres, (voie d'Angleterre) le 7 de chaque mois.

François Bilbao

Ibidem, f. 32-34. orig. și cop. dactilo. lb. franc.

11

1857 iulie 2, Buenos-Aires. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Balaillard în care își amintește de Europa de prietenii legale acolo. Se referă la fondarea revistei „Nuevo Mundo” (Lumea Nouă).*

Buenos-Ayres 2 Juillet 1857

Mon cher ami,

Du travail — à l'ouvrage — des joies et des souffrances — nos grands souvenirs d'Europe, votre foyer, votre amitié, des espérances — et toujours en avant, grande confiance, — voilà mon ami.

Je fonde la revue del *Nuevo Mundo* — du Nouveau Monde. — J'ignore si je réussirai mais c'est une tentative. — Écrivez moi un mot sur l'Europe, situation, espérance — une lettre. Cela me sera fort utile. Mon adresse — F. Bilbao à Buenos-Ayres voie d'Angleterre, tous les mois — le 7.

Je ferme mon cœur pour ne pas vous dire tout ce que je regrette là bas.

Ici on marche, mais quel vide aussi. — J'ai l'œil sur le Chili — c'est là, c'est là que je voudrai mourir”.

Et vous, et Madame Charlotte, et Madame mère, et Lillie — je vous prie de leur présenter mon souvenir qui ne meurt pas.

A la colonie Roumaine aussi — Et les maîtres?

Adieu mon cher Paul. Je vous embrasse

François Bilbao

Hier soir, on a commencé la discussion à la Chambre, sur les biens des Rosas.

Ibidem, f. 36—38. orig. și cop. dactilo. lb. franc.

12

1857 august 10, Buenos-Aires. *Francisco Bilbao scrie lui Paul Bataillard recomandându-l pe prietenul său Santiago Arcos, un tovarăș de „armă, gândire și acțiune”. Își amintește de serile petrecute la Chartreuse, în Franța.*

Buenos-Ayres 10 Août 1857.

Mon cher Paul,

Mon ami *Santiago Arcos* — vous présentera celle-ci — Recevez-le, comme ci c'était moi. Brave et ancien compagnon d'armes — pensée et action — et grand avenir. Il vous parlera de moi et de mon œuvre. — Je vous envoie mes derniers écrits.

Un mot de vous !

Et Madame ! et nos soirées. Tout est si présent en moi ! — et la Chartreuse — et Madame mère et Lillie. — Vous tous qui étiez si bons si indulgents envers le sauvage qui vous aime tant.

Si vous sauriez comme j'ai à faire. — A la guerre. Je vous embrasse : tous, mille souvenirs et vive la République.

François Bilbao

Ibidem, f. 39—41. orig. și cop. dactilo. lb. franc.

13

1859 noiembrie 18, Panama. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă la proiectele sale privind integrarea republicii Argentina și la succesul de cauză avut. Menționează prietenii comuni : Ed. Quinet, J. Michelet, H. Martin, Desus și pe frații săi Luis și Manuel.*

Panamá, Novembre 18 de 1859

Mon cher, mon bon, mon excellent ami,

Profondément touché de votre affection et de votre intérêt pour avoir de mes nouvelles, malgré ma répugnance pour parler de moi, je m'en vais vous en donner.

Engagé dans une grande cause, celle de L'Intégrité de la République Argentine, indispensable pour mes projets d'avenir, après deux ans de grands travaux nous venons de triompher.

La République est sauvée !

Je ne vous en parle pas plus longuement, car vous êtes trop éloigné de corps et d'esprit de nos questions.

En vérité, mon ami, j'ai été fort malade de la poitrine. Peu s'en est fallu que je ne fisse le grand voyage, et je puis vous assurer qu'au milieu de mes tourments, phisiques et moraux je pensai à vous, à votre famille, à la Chartreuse, à nos entretiens de Paris. Je vous ai toujours eu très présent à l'esprit.

J'ai eu assez de temps pour envisager tranquillement la mort face à face, et je suis sorti content.

Je retourne à Buenos Ayres en vainqueur. Nous sommes dans des jours de joie.

Un de mes frères, Luis, m'accompagne, je veux rentrer au foyer pour me reposer enfin.

Je ne suis pas encore rétabli, mais je vais un peu mieux.

Que vous m'avez réjoui mon ami en me donnant la nouvelle de cet autre enfant qui vous est né. Je vous prie de féliciter à Madame de ma part et de lui présenter mes hommages. Donnez-moi des nouvelles de M. et Madame Quinet, dont vous m'annoncez la maladie. Des nouvelles de M. Michelet, Martin, de vos amis et de Dessus.

Je ne perds pas l'espérance de vous revoir.

Bien des choses à Lillie, à madame votre belle-mère et aux grandes fôrets que j'ai parcourues avec vous.

Il m'est défendu d'écrire, c'est pour cela que cette lettre n'est pas de ma main.

Un de mes frères que je ne vois pas depuis quatre ans doit vous faire une visite. Je m'en vais lui envoyer votre adresse par ce même courrier, il s'appelle, Manuel.

Adieu, mon cher ami, vous devez bien sentir combien je vous aime.

Merci de vos lettres et adieu mon cher Paul

François Bilbao

Ibidem, f. 43-45. orig. și cop. dactilo. lb franc.

14

1861 februarie 14, Buenos-Aires. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard prin care recomandă pe prietenul său Bermudez de Castro, fost consul în Spania, care îi va face o vizită la Paris. Își exprimă mulțumirea pentru primirea fotografiei de familie a lui Paul Bataillard care a constituit o bucurie pentru întreaga sa familie și prieteni. Se referă la starea sănătății lui și la preocupările sale. Se interesează despre lucrarea lui Paul Bataillard, despre protestantism. Transmite salutări prietenilor Merlin, Michelet, Martin, Dumesnil, și cercului de români.*

Buenos-Ayres 14 Février 1861.

Mon très cher Paul,

C'est Monsieur Bermudez de Castro, mon ami, que j'avais connu à Paris, (qui retourne en France après avoir été consul d'Espagne dans la Confédération Argentine) celui qui vous remettra ma lettre et vous fera une visite. — Je crois que vous l'avez connu dans le temps —

mais si cela n'était pas, je vous dis que c'est un homme fort par l'intelligence, la science et le caractère. Il vous parlera de moi.

Ce fut une fête chez moi que la réception de vos portraits. Toute ma famille et des amis et moi même qui vous connais, nous faisons une litanie d'éloges, de tendresses, estimant comme de droit cette preuve d'affection qui nous a tous réjouis et qui ne fait que fortifier mon amour pour vous mon ami, mon Cher Paul; — et je vous reverrai — Vive Dieu !

Madame avec son enfant, — en véritable mère, a deviné la plus belle attitude, que Raphael a bien des fois employée pour ses vierges. Elle est toute à son enfant. Et — Lillie, qu'elle doit être belle, et grandie !

Quant à moi, — je marche lentement — je guéris d'après les apparences, mais ma constitution est entamée. J'en ai prophété pour être libre et dispos à quitter la chère quenille".

Je travaille peu. — J'attends avec impatience votre ouvrage sur le protestantisme, moi m'occupant aussi de la religion.

Que je désire voir le Merlin !

Et maintenant — à la première occasion — à Edgar, à Mr. Michelet, Martin et ses dames — aux amis de notre cercle les Dumesnil — les Roumain — et embrassant votre famille — recevez le témoignage de celui qui ne sait pas ce que c'est que l'oubli. — Vous vivez plus en moi que vous ne vous imaginez.

Je vous embrasse Paul

François Bilbao

Ibidem, f. 48-49. orig. și cop. dactilo. lb. franc.

15

1861 octombrie 14, Buenos-Aires. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se arată îngrijorat de starea sănătății lui Paul Bataillard. Ar dori să-l revadă pe el, pe Ed. Quinet, Franța. Se referă la o lucrare a lui Merlin. Se referă la sănătatea sa subredă, dar își disprețuiește boala.*

Buenos-Ayres 14 Octobre 1861

Mon très cher Paul,

Je vous ai écrit il y a longtemps, — et je ne reçois aucun souvenir de mon ami. — Dessus m'a donné de vos nouvelles et je suis inquiet pour votre santé. J'avais chargé Mr Bermudez de vous faire une visite.

Que je désire de vous revoir vous, la France, Edgar-Michelet ! — Quoique il vous arrive ne m'oubliez pas, car la société des absents même est bonne.

Que dites vous de Merlin ? J'en suis encore à l'étonnement. Il faut que les temps approchent, car des livres semblables supposent déjà un si grand voisinage de la lumière.

Je vous prie de lui faire parvenir ma lettre.

Ecrivez-moi donc — et je vous enverrai mon portrait.

Ma santé — faible, mais je mépris la maladie.

Adieu, mon ami, mon cher Paul. — Dites à Madame Charlotte mes souvenirs, à Lillie, — et à l'enfant nouveau et je vous embrasse tous, de tout mon cœur —

François Bilbao

Ibidem, f. 50-53. orig. și cop. dactilo. lb. franc.

16

1862 iunie 20, Buenos Aires. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard prin care anunță trimiterea unui cadou pentru doamna Quinet, transmis printr-un francez, Viel Castel. Menționează chestiunea religioasă care „se agită” la Buenos-Aires.*

B — Ayres — 20 Juin — 1862.

Mon cher Paul,

Je vous ai écrit le 18 de ce mois-ci.

Une demoiselle enthousiasmée d'Edgar envoie ce cadeau à Madame Quinet. Celui qui porte ce petit ballot, est Mr. Viel Castel, français, qui sort du service militaire.

Je vous prie donc, de faire parvenir cette jolie chose à sa destination.

Je vais un peu mieux.

La question religieuse s'engage ici.

Saluez votre famille et je vous embrasse mon cher ami.

François Bilbao

Ibidem, f. 57-58, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

17

1862 ianuarie 14, Buenos Aires. *Scrisoarea lui Francisco Bilbao către Paul Bataillard în care se referă la boala sa, îi anunță plecarea la țară. Se referă la fotografiile prietenilor săi, a familiei Bataillard, la Chartreuse. Se interesează de scrisorile sale pentru Ed. Quinet și J. Michelet. Se interesează de prietenul lor Dessus și de adresele domnilor Quinet, Michelet și Merlin.*

Janvier 14 — 1862 — B.-Ayres.

A mon très cher ami, Paul Bataillard.

Me voilà de nouveau malade. Les brusques changements de température pendant ce printemps, m'ont fait beaucoup de mal. — Je pars pour la campagne, comme vers la dernière ressource, — mais écrivez moi toujours à Buenos-Ayres.

J'ai voulu, prévoyant, vous envoyer mon portrait, ainssi qu'à notre Edgar et à Mr Michelet.

J'ai devant moi le vôtre, et celui de Madame et celui de Lilie. Quel plaisir c'est pour de voir vos images, vous ma famille en Europe, mes hôtes à la Chartreuse, — votre noble calme et bonne tête. — Je vous ai bien présent à l'esprit.

Je dois vous prévenir, et je vous prie de faire une recherche, sur une lettre que je vous ai adressée, — mais je me rappelle avoir mis *Notre dame des petits Champs*. — Il y a deux mois. Il y avait dedans une aussi, pour mon cher Edgar, à propos de ce merveilleux *Merlin*, — et je serai fort content si vous arrivez à la trouver. — J'avais écrit à Mr Michelet, — mais ne sachant pas son adresse, — j'ai mis, au *Collège de France*.

Si par hasard, cette lettre était la dernière, — je vous affirme que je suis dans la plénitude de la foi philosophique. Aimant chaque jour davantage, ce que Platon nous a appris, — plein d'amour, et tranquille sur notre destinée. — Mais je dois vous avouer que je n'aime plus les peuples comme auparavant. — L'histoire est déjà longue, et ces grands imbéciles ne veulent pas s'éveiller.

Ci-jointe cette lettre de ma sœur pour Madame Quinet. Pourriez vous m'envoyer l'adresse de messieurs Quinet, Michelet, Martin.

Faites donc parvenir mon portrait à Edgar, — je vous serai très obligé.

Parlez moi de vos travaux.

J'ai écrit souvent à Dessus et pas de réponse.

Aux amis de votre cercle que j'ai connus, mes souvenirs. Et à Madame mes hommages, et à Lilie, mais elle doit être grandie, — et à Madame mère — et moi je vous embrasse de tout mon cœur.

François Bilbao

Idem, f. 54-56, orig. și cop. dactilo. lb. franc.

FONDURI PERSONALE INTRATE RECENT ÎN CERCETARE LA SALA DE STUDIU

VALENTINA COSTAKE

În ultimii ani cît și în cursul anului 1973 au intrat și vor intra în cercetare la sala de studiu a Direcției Generale a Arhivelor Statului noi fonduri personale.

Am considerat util să facem pe cît posibil o selecție din bogăția lor documentară și să oferim o suită de prezentări grupate tematic.

În prezentarea de față ne-am propus să facem cunoscut trei din aceste fonduri și anume a unor personalități străine care au trăit în România și s-au integrat în viața noastră socială: Paul Bataillard, publicist și istoric francez, Paulo Mercuri, gravor italian și frații Evloghie și Hristo Gheorghiev, negustori și bancheri bulgari.

Paul Bataillard (1816–1894), ziarist francez, a fost un sprijinitor al intereselor poporului român în opera construirii statului modern. Nicolae Iorga îl considera „unul dintre cei mai stăruitori prieteni ai noștri”, din „francezii”, care au contribuit, „la silințele noastre pentru unire”.¹ Absolvent al l'Ecole des Chartes a publicat o serie de lucrări dintre care multe privind Principatele române. Cunoscut pentru părerile sale democratice a fost prieten cu C.A. Rosetti și Ion C. Brătianu și s-a interesat mult de aspirațiile românilor. Drept recunoștință pentru activitatea depusă alături de români, Adunarea Constituantă i-a acordat cetățenia română în 1872. A fost membru al Academiei Române. Am dori să enumerăm unele lucrări ale sale: *Les principautés danubiennes* („Revue de Paris”, 1850), *Premier point de la Question d'Orient* (1856), *La Moldo-Valachie* (Paris, 1856); *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses vœux* (Paris, 1856); *Les Principautés devant le Congrès* (1856); *De la situation régulière de la Moldo-Valachie vis-à-vis de la Porte* (Bruxelles, 1857).

Era unul din elevii lui Edgar Quinet asupra cărei „operei filozofice și sociale” a scris o lucrare în 1844.

Prin intervenția lui, fiind colaborator la *Revue de Paris*, s-au tipărit articolele despre mișcarea pentru Unire. Iar cînd, în 1857, a apărut lucrarea sa *Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès* a fost apreciată ca „o broșură, scrisă în adevăratele principii și este, cu aceea a lui Brătianu, unul din cele mai bune documente asupra chestiei care ocupă în acest moment diplomația” (și în cronică se relevă că avem instituții în armonie cu ale apusului)².

Ce interesează, în această lucrare a lui, este faptul că analizînd problema românească în toată întinderea ei, Bataillard, prezintă soluțiile: întii independența, apoi la cererea generală, Unirea. Consideră recomandabil un regim monarhic, dar prințul să nu fie german, rus, sau austriac.

Încă din 1856, Bataillard în *Revue de Paris*, publică un mare articol despre noi, deja amintit, *La Moldo-Valachie dans la manifestation de ses efforts et de ses vœux*, în care reia expunerea făcută de G. Filipescu lui Voinescu și Mincu, români în exil, despre participarea românilor la evenimentele europene.

Materialele documentare păstrate de la el, constituite într-un fond fragmentar „Paul Bataillard” format din 15 u.p. dintre anii 1849–1878, s-au selecționat din diferite fonduri

¹ N. Iorga, *Un colaborator francez al unirii principatelor*, Paul Bataillard, București, 1923, p. 1.

² *Ibidem*, p. 6.

aflate la Arhivele Statului București, provenite de la foștii demnitari de stat. Acestea constau din corespondență pe de o parte și manuscrisele lucrărilor și notelor lui Paul Bataillard pentru aceste lucrări pe de alta, ordine care s-a păstrat și în gruparea materialelor.

În interiorul grupelor, corespondența s-a clasat pe cât posibil în ordine alfabetică, plasându-se la început scrisorile emise de P. Bataillard și apoi cele primite, iar manuscrisele în ordine cronologică. Materialele documentare sînt scrise toate în limba franceză și sînt aproape în întregime dublate de copii dactilografiate.

Correspondența trimisă de Paul Bataillard, constituită de autor în dosare, cuprinde scrisori adresate de acesta revoluționarului chilian Francisco Bilbao, lui Edgar Quinet, Șt. Golescu, D. Brătianu — un comentariu al lucrării lui Channing „*Le Christianisme unitaire*“, comentarii de presă, relatări despre viitoarea numire a lui P. Bataillard într-un post în România, mulțumiri adresate lui Șt. Golescu pentru acordarea cetățeniei române ș.a. Scrisorile în număr de 8 datează din perioada 1862—1872.

Correspondența primită, grupată tot în dosare, cuprinde scrisori de la Fr. Bilbao, D. Brătianu, A. Dessus, Ed. Gioia, F. de Trengnoly, C. Gr. Cantacuzino, frații Golescu, Maria Edgar Quinet, C. A. Rosetti.

În scrisorile de la Francisco Bilbao se fac referiri la activitatea sa politică, publicistică, la Michelet, Edgar Quinet sau la broșura lui Paul Bataillard „*Principalele înaintea Congresului*“. Scrisorile sînt dintre anii 1859—1875, în număr de 17.

Scrisorile lui Felix de Trengnoly din 11 ianuarie 1859 de la Santiago și A. Dessus din 9 mai 1865, de la Versailles, vorbesc despre expulzarea lui Bilbao din Santiago de Chile după mișcările din 1851 și despre moartea acestuia. Printr-o scrisoare din 16 octombrie 1867, din București, C. Gr. Cantacuzino comunică lui P. Bataillard date statistice privind populația română, date necesare pentru lucrările sale despre situația naționalităților din Austro-Ungaria.

În cele trei scrisori dintre anii 1851—1856, în fotocopii, adresate de Golescu, se fac referiri la expulzarea lui Ion. C. Brătianu din Franța, atmosfera politică de la Viena, intenția de a se publica niște cronici românești ș.a.

În scrisorile Mariei Edgar Quinet adresate familiei Bataillard, pe lângă chestiuni personale se mai găsesc informații despre starea sănătății soției lui C. A. Rosetti, proiectele de numire a lui Paul Bataillard într-un post în România, ca arhivar sau bibliotecar, intervenții făcute în acest sens pe lângă C. A. Rosetti, referiri la cunoștințe comune, la lecturi și publicații ș.a. Scrisorile, în număr de opt, sînt expediate de la Paris și Veytaux în anii 1850, 1866—1870.

De la C. A. Rosetti se află fotocopiiile a două scrisori din anii 1859 și 1863, în care își expune reflecțiile sale politice asupra unor personalități ale vremii, a intențiilor sale, a activității publicistice prin jurnalul pe care îl editează, sau se plinge de greutățile familiare ș.a.

A doua parte a fondului o formează conceptele, notele, manuscrisele lucrărilor lui Paul Bataillard: note din 1857, <1867> privind Prusia și problema Orientului, noua situație creată în centrul și sud-estul Europei în urma victoriei Prusiei asupra Austriei; manuscrisul din <1867> cu mențiunea lui Paul Bataillard, „rezumatul regimurilor prin care a trecut Austria din 1848“; rezumatul situației naționalităților în Austro-Ungaria; note cu privire la naționalitățile din România, cu date demografice pentru Transilvania.

De remarcat mai sînt notele sale despre scrierile lui Francisco Bilbao, datînd din 1855—1865, note biografice, note referitoare la activitatea politică, fragmente din lucrările acestuia, traduse de P. Bataillard. Se găsesc și extrase traduse din jurnalul din Buenos Aires „El Pueblo“, din februarie 1865, cu privire la moartea lui Fr. Bilbao.

După cum se poate aprecia, cu tot numărul redus de documente, informațiile care se pot culege sînt foarte bogate și variate punînd în lumină personalitatea marcantă și complexa activitate a lui Paul Bataillard.

Paolo Mercuri s-a născut la Roma în anul 1808 și a murit la București în anul 1884. A învățat gravura la Roma, la Academia de Belle-Arte, iar în anul 1830 a plecat pentru perfecționare la Paris, unde a întîmpinat greutăți materiale pînă la deplina sa afirmare pe tărîm artistic.

În Franța a frecventat diferite cercuri de artiști și a întreținut legături strînse cu acestea. A fost prieten cu Leopold Robert, pictor de școală franceză, gravor și el.

La Paris și-a adus și pe sora lui, Eurosia, care a constituit pentru el un sprijin moral.

În 1848 a fost rechemat în Italia și i s-a încredințat postul de director la Calcografia Camerală din Roma.

S-a căsătorit între timp cu Anna Maria Cinci. În 1882 îl găsim la București împreună cu fiica sa Enrichetta, căsătorită cu un român, Rădulescu. În ultima parte a vieții sale, suferă de o boală gravă, se pare paralizie, după cum reiese dintr-o scrisoare, plângându-se că nu poate umbla și este îngrijit cu mult devotament de sora sa.

Din punct de vedere artistic, Paolo Mercuri este apreciat și cunoscut, fiind menționat într-un raport despre istoricul gravurii în Franța, ca „un model al perfecțiunii, alături de desenului, modelajul cel mai fin și gustul cel mai rafinat“.

Ca opere de seamă sînt considerate gravurile „Tasso“, „Cristophore Columb“ (1844) „Doamna de Maintenon“ după emailul lui Pettitot (1848), „Jane Grey“ după pictura lui Paul Delaroche (1859) „Sf. Amelia“, „Secerătorii“ după Millet ș.a.

Datorită operelor sale, în cursul vieții el a primit multe ordine, titluri onorifice și medalii. Astfel a fost numit cavaler al Ordinului Legiunii de Onoare al Franței (1860), membru corespondent al Academiei de Belle-Arte din Paris (1869), asociat al clasei de Belle-Arte de pe lângă Academia Regală din Belgia (1857), membru de onoare al Academiei Imperiale de Belle-Arte din Petersburg (1859), membru corespondent al Academiei Imperiale de Belle-Arte din Brazilia (1876), precum și alte distincții conferite de înalte foruri artistice din Italia.

Documentele provenite de la Paolo Mercuri formează un mic fond de 59 u.p. dintre anii 1822–1919.

Ca gen de material cel mai frecvent apar scrisorile, apoi se găsesc schițe în creion și peniță, ilustrații, imprimate. Scrisorile sînt în majoritate scrise în limba italiană și franceză, dar sînt și unele în latină, spaniolă, rusă.

Materialul a fost organizat de așa manieră ca să reflecte viața și activitatea artistului. În prima parte s-au aranjat toate documentele conținînd date biografice asupra familiei Mercuri și cele privind acordarea de ordine, medalii titluri onorifice lui Paolo Mercuri. De asemenea, corespondența legată de un proces intentat artistului pentru gravarea ilegală a tabloului „Secerătorii“ de Millet, cîteva invitații la diferite ocazii ș.a.

Grupa a doua de documente se referă la activitatea artistului, cuprinzînd scrisori, rapoarte, referate, contracte, note ș.a. din care se desprind aspecte din viața artistică a gravurilor de la Roma din anii 1840–1879; întrunirile asociațiilor artiștilor, pictorilor, gravurilor din Paris, ale academiilor de belle arte din Bruxelles, Anvers. În calitatea sa de director al Calcografiei Camerale îi sînt adresate cereri și rapoarte privitoare la angajarea de gravori, înaintări în grad, avizări de lucrări, evaluări de gravuri executate, contracte etc. Printre gravorii din acea epocă sînt menționați Pietro Bujani, Pietro Folo, Saverio Mannucci, Ignazio Pavon, Carolo Raimondi, Giuseppe Marcucci cu gravura sa după tabloul lui Leonardo Da Vinci „Modestie și vanitate“ și alți gravori ca Pietro Mancion, Luigi Bassani, Luigi Calamatta, Giambatista Borani cu gravura sa după pictura lui Rafael „Transfigurarea“, Carlo Thevenin cu gravura sa după tabloul „Moartea reginei Neapolului“, <Cardinolini> cu gravurile după frescele lui Pietro Perugino ș.a. Se specifică și contractele încheiate de Paolo Mercuri pentru gravurile: „Moartea Janei Grey“ după tabloul lui Paul Delaroche și „Școala din Atena“ după Rafael. Pe lângă acestea se mai găsesc note autografe ale lui Paolo Mercuri privind picturile și gravurile sale, cu descrieri și evaluări.

În grupa a treia de „Correspondență“ dintre anii 1829–1884 scrisorile au fost ordonate alfabetic după emitenți, exemplificînd corespondența cu personalități artistice, miniștri, editori, profesori și firme ca: prietenul său pictorul de școală franceză, Leopold Robert, Domenico Amici, Filipo Agricola, Giovanni Ali Brandi, Pietro Armellini, Carolo Bardeschi, Giuseppe Bardi, criticul de artă Gh. Blank, Rinaldo Belloli, C. Bonnard, gravorul Giambatista Borani, Gaetano Colombani, Felix Fouillet de Conches, pictorul Paul Delaroche, Ch. Didier, Giuseppe D'Esle, gravorul Pietro Polo, Angelo Faberi, Goupil et Vibert, Edouard Grasset, gravorul Gaetano Guadachini, editorul Ferdinando Gaidicini, Henriquel, pictorii Ingres, Henry și Rodolph Lehmann, Tiburco de Mare, profesorii Tommaso Minardi și Mancinelli, Giuseppe Onofri, B. Pistrucci, contele de Pourtalès, Victor Schnetz, directorul Academiei Franței la Roma, ministrul Scialoja, cardinalul A. Tosti ș.a.

Problemele la care se referă cel mai frecvent corespondența sînt activitatea sa, în special gravurile „Janei Grey“, „Secerătorii“, „Sf. Amelia“, elogiile aduse talentului său, comenzile de lucrări de gravură și ilustrații pentru diferite personalități și instituții. școli, biserici. O parte din scrisori se referă și la lucrarea sa și a lui C. Bonnard „Costumes des XIIe, XVe siècles“ cu planșele de Paolo Mercuri. De asemenea apar multe solicitări în diverse comisii de examinare, participarea la expoziții, de sprijin cerut pentru promovări în posturi ale gravurilor pentru evaluarea unor gravuri și tablouri. Printre scrisorile cu conținut mai deosebit menționăm pe cel privind

ajutoarele acordate victimelor cutremurelor de pământ din Martinica, descrierea unei călătorii de la Bologna la Calais și viața la Londra, critica la adresa vieții sociale și spirituale din Albania descrierea orașului Cherbourg. Printre documente se mai găsesc note cu aprecieri ale lui Melchior de Fossati privind restaurarea unor monumente antice; descrierea făcută de Pliniu „Mozacului de la Colombe” care a fost redescoperit în 1737 de către Giuseppe Alessandro Furietti,

În cadrul corespondenței cu un aspect pur intim familial trebuie menționate scrisorile sale către familie, dintre 1832—1857 scrise de la Roma și Paris soției sale Anna—Maria, ficei sale Enrichetta și surorii sale Eurosia, care se afla la școala de călugărițe, San Michelle, din Roma.

De mare interes documentar sînt și cele 36 de desene originale ale lui Paolo Mercuri în peniță și în creion cit și desenele lui C. Bonnard pentru lucrarea „Costumes des XIIIe—XVe siècles”.

Frații Evloghie și Hristo Gheorghiev, reprezentanți ai marii burghezii, mari negustori și bancheri, născuți la Karlovo în Bulgaria, au venit în România de tineri și au înființat case comerciale la Brăila, Galați și București.

Evloghie Gheorghiev (1819 — 1897) vine primul în România, iar fratele său Hristo (1824—1872) îl urmează. Evloghie a învățat carte cu Raino Popovici, care, după ce făcuse studii la București, conducea școala din acel oraș. După ce termină școala elementară la Karlovo, Evloghie Gheorghiev pleacă la Plovdiv unde urmează cursul gimnazial, după absolvirea căruia se întoarce ca învățător în orașul său natal. Dar nu rămîne la profesiunea de învățător. În anul 1837, fără să aibă bani, trece Dunărea la Galați, unde se va stabili pentru mulți ani. Este ajutat de mitropolitul bulgar Panaret Rașev, care era refugiat aici din cauza persecuțiilor turcești și pe care la moarte, l-a moștenit.

Carierea de negustor și-o începe prin arendarea unor moșii din județul Brăila. Afacerile mergîndu-i bine, îl aduce și pe fratele său mai tînăr, Hristo, pe care îl stabilește la București în interesul afacerilor. Mai tirziu se va muta și el la București.

În capitala țării își găsiseră adăpost mulți negustori bulgari, precum și tineri revoluționari refugiați din pricina persecuțiilor turcești.

Frații Evloghie și Hristo Gheorghiev, încadrîndu-se în activitatea politică a emigranților încă de la stabilirea lor în România, întrețin legături cu bulgarii din Odessa, luînd parte la fondarea „Eforiei”, societate politico-filantropică.

În timpul războiului Crimeei „Eforia” se mută la București, și devine „Epitropia bulgară”, una din primele organizații politice ale emigrației bulgare aflate în Țara Românească. Ulterior această societate s-a transformat în „Dobrodetelna Družina” (Societatea de binefacere), organizație filantropică, dar cu scopuri politice. Linia politică a asociației va fi aceea a politicii țariste și ea se înfăptuiește datorită legăturilor pe care Evloghie și Hristo Gheorghiev le întrețineau personal cu consulul rus de la București.

Frații Gheorghiev au murit la București, Hristo în anul 1872, iar Evloghie în 1897, lăsînd o avere considerabilă, avere din care o parte a fost lăsată pentru opere de binefacere și de cultură în Bulgaria.

Fondul Evloghie și Hristo Gheorghiev cuprinde 7041 documente foi volante și cîteva condici dintre anii 1871—1944. Documentele sînt scrise mai mult de jumătate în limba bulgară, (3523 doc.), în limba greacă franceză, română, latină, și o mică parte în limbile engleză, germană, rusă și italiană. Ca gen de material corespondența este cel dominant. Din punct de vedere al conținutului, aceasta se poate împărți în corespondență comercială cu diferiți agenți, furnizori care acoperă aproape 90 % din fond și corespondență bancară privind executarea unor operații bancare, conturi curente, cecuri, polițe transferuri de valută ale băncii Gheorghiev, care era în legătură cu Credit Lyonnais. Era acționar la societăți și bănci ca Bragadiru, Banca Olănescu(?) Banca Românească, Prima Soc. de Asigurare Românească, era și bancherul prințului George Bibescu. Avea reprezentanțe la Oltenița și Brăila, baze de import și export de mărfuri la Rusciuk Plovdiv, Varna, Marsilia, Liverpool, Manchester, Odessa.

Apoi se distinge o corespondență personală cu familia, prieteni, conținînd și informații biografice; o cantitate redusă o formează scrisorile cu caracter politic schimbate cu diferiți bulgari care activau în mișcarea revoluționară, în țară și străinătate, cu agenții străini.

Din scrisori se remarcă și activitatea filantropică — donații făcute Universității din Sofia (pentru construcția căreia alocaseră, în 1878, 6 milioane lei aur), Universității din

Varna sau unor școli din Plovdiv, Karlovo; acordarea de burse în străinătate unor studenți. În afara corespondenței se află și documente de proprietate privind exploatarea moșiilor proprii sau luate în arendă (Oltenița, Obilești, Brăila — a prințesei Ipsilanti).

Din studierea documentelor se evidențiază activitatea comercială și bancară a Casei comerciale a fraților Evloghie și Hristo Gheorghiev. Se desprind aspecte ale situației economice prospere a firmei și evoluția ei. Arendași de moșii, la început, negociind produsele pământului, în tranzacțiile lor comerciale intră mai tirziu și alte mărfuri: zahăr, ulei, icre, piei, sare etc.

Sfera lor de activitate depășea piața internă de aprovizionare și desfacere, extinzându-se în străinătate, în special în Peninsula Balcanică.

Hristo Gheorghiev, care era stabilit la București, avea reprezentanți ce se ocupau cu achiziționarea produselor, închiriau șlepurii la Oltenița, la Zimnicea sau Giurgiu, cu care mărfurile erau transportate la Galați unde erau luate în primire de fratele său Evloghie. De la Galați, marfa lua drumul pieții externe. Astfel, din arendași de moșii, frații Gheorghiev ajung să aibă una din cele mai importante firme de import — export din România.

Tranzacțiile comerciale de export-import se încadrau în ansamblul economic al țării, exportându-se cu precădere cereale, care pe calea apei (pe Dunăre), luau drumul spre țările Europei — Franța, Austria, Anglia sau Rusia — de unde se importa: zahăr, luminări și produse textile din Franța, prin Marsilia, produse industriale, fierărie, în special, din Anglia prin Manchester și Liverpool; icre și pește de la Odessa.

Din țările balcanice se aduceau pe piața internă piei lucrate sau nelucrate, bumbac, orez, ceară, cerviș, coloranți de piei, abale sau alte produse.

Afacerile prosperind și capitalul crescînd, firma își schimbă obiectul tranzacțiilor, capitalul bănesc ia locul produselor și din 1872 firma devine „Casa de bancă Evloghie Gheorghiev“ (fratele său Hristo murise). Din această epocă, documentele nu mai înregistrează decît operații bancare.

Ca problematică principală ce se desprinde din studiul documentelor este reflectarea relațiilor economice capitaliste, comerciale și financiare între Casa comercială de export-import (ulterior banca) frații Gheorghiev, cu țările din Peninsula Balcanică și țările din centrul Europei în veacul al XIX-lea. Este reflectată dezvoltarea capitalistă, modul de pătrundere, la noi în țară, a capitalului străin și ocuparea de ramuri importante economice, modul de creștere a capitalului, felul cum capitalul bănesc ia locul tranzacțiilor cu produse.

Cunoașterea acestui fond este importantă pentru studiul transformărilor economice, politice și sociale, ce au avut loc în țara noastră într-o perioadă de mari prefaceri, lungă de peste un veac.

RÉSUMÉ

L'intension de l'auteur a été de mettre en évidence certaines des archives privées qui pourraient intéresser également les chercheurs roumains que les chercheurs étrangers.

On présente les documents de certaines personnalités étrangères telles que: Paul Bataillard, Paulo Mercuri, les frères Evloghie, Hristo Gheorghiev chacun type représentatif dans son domaine d'activité.

Paul Bataillard (1816—1894) qui fut journaliste et publiciste français, s'est fait remarqué comme l'appui des intérêts du peuple roumain dans l'oeuvre de l'édification de l'Etat moderne. Parmi ses travaux historiques et sociaux on distingue notamment les études consacrées aux Principautés roumaines.

Les lettres, les notes et les études en français qu'on détient de lui ont été écrites dans l'intervall 1844—1874.

Parmi les personnalités roumaines et étrangers avec les quelles il a en correspondance soutenue on cite: Jules Michelet, Edgar Quinet, A. Dessus, Ed. Gioia, F. D. Trengnoly, Fr. Bilbao, D. Brătianu, Gr. Cantacuzino, Șt. Goleșcu, C. A. Rosetti etc.

Les notes et les manuscrits se réfèrent aux mouvement nationaux du Sud-Est de l'Europe de 1848 à 1878 au sujet de la situation des nationalités de l'Autriche-Hongrie avec beaucoup de données démographiques concernant la Transylvanie.

De la part de *Paulo Mercuri* (1808—1884) graveur italien en a conservé dans nos archives un nombre de lettres en italien aussi que des esquisses comprises entre 1822 et 1919. Les lettres se réfèrent à la vie artistique des graveurs de Rome de 1840 à 1879.

On détient de la part des frères *Evloghie Gheorghiev* (1819 — 1897) et *Hristo Gheorghiev* (1824—1872), grands commerçants et banquiers d'origine bulgare une riche archive de nature économique, avec des documents, s'étendant de 1817 à 1944. Les lettres sont écrites la plupart en bulgare ainsi qu'en autres langues étrangers.

On y trouve mentionnées les transactions commerciales qu'entreprenaient leur Maison d'importation-exportation, exportant des céréales et que s'encadraient dans l'ensemble économique du pays.

PRECIS

The author's intention was to point out some of the private papers that would interest the Romanian researchers as well as the foreign ones.

It presents the papers of the foreign personalities as: Paul Bataillard, Paulo Mercuri, and the brothers Evloghie and Hristo Gheorghiev, each one very representative for his special activity.

Paul Bataillard (1816—1894) was a French newspaperman who brought a remarkable help to the Romanian people in his endeavour to build up the modern state. In his historical-social studies one can remark those dedicated to the Romanian Principalities. His letters, notes, and studies written in French, are dated 1849—1878. In this correspondance we can distinguish some remarkable Romanian and foreign personalities, such as: I. Michelet, Ed. Quinet, A. Dessus, Ed. Gioia, F. de Trengnoly, Fr. Bilbao, D. Brătianu, C. Gr. Cantacuzino, St. Golesecu, C. A. Rosetti etc.

His notes, and the manuscripts of his studies deal with the national movements from the south east Europe between 1848—1878, regarding the situation of the nationalities from Austrian—Hungarian Empire, consisting of many demographical data concerning Transylvania.

From *Paulo Mercuri* (1808—1884), an Italian engraver many important letters and sketches are kept. They are written in Italian, dated 1822—1919; they mirror the artistic life of the engravers, from Rome of 1840—1879.

From brothers *Evloghie Gheorghiev* (1819—1897) and *Hristo Gheorghiev* (1824—1872) great merchants and bankers of Bulgarian origin, established in Romania, rich documents and papers with an economic content are kept by the Romanian Archives. These documents are dated 1817—1944. The letters are written, in great part, in Bulgarian, as well as in other foreign languages.

They reflect the commercial affairs of their trade company, which was exporting especially corn and which was quite representative for our economic life of that time.

UN PRETINS ACT MOLDOVENESC DE LA IUGA VOIEVOD

LEON ȘIMANSCHI

Valoarea informativă a documentelor moldovenești de la sfârșitul secolului al XIV-lea, pentru reconstituirea multiplelor aspecte ale dezvoltării unei societăți aflată în plin proces de statuare a rânduinelor sale feudale cu ajutorul organismului politic pe care tocmai și-l crease, este astăzi îndeobște cunoscută. Cauze obiective, constind fie în numărul extrem de redus al actelor acestei perioade, depistate până în prezent¹, fie în caracterul echivoc al ști- rilor incluse în cuprinsul lor, fie, în sfârșit, în forma defectuoasă sub care unele dintre ele ni s-au transmis, continuă să afecteze însă interpretarea istorică, frustind-o uneori de acea cer- titudine proprie atributului ei științific. Necesitatea restabilirii cât mai exacte a adevărilor textologice inițiale, atît din punct de vedere al formei lor de exprimare, cît și din cel al sem- nificației lor intrinseci, printr-o critică diplomatică mai aprofundată a documentelor exis- tente, se resimte astfel în mod acut, reclamînd continuarea eforturilor anterioare în acest sens și, implicit, o permanentă verificare și restructurare a construcțiilor istorice intrate de- ja în circuitul științific.

Intervenția de față își propune o abordare tocmai în acest spirit a problematicei docu- mentelor moldovenești de la sfârșitul veacului al XIV-lea, limitîndu-și însă sfera investiga- țiilor la cele cîteva aspecte legate nemijlocit de actul intern care atribuie domnului Iuga vo- ievod o confirmare, în anul 1399, a stăpînirii fraților Ioan Cormeleu și Trofin asupra satelor Brătîla de Sus și Brătîla de Jos — act a cărui falsitate este, după părerea noastră, incontestabilă. Identificat pentru prima dată, după cum se știe, de M. Costăchescu, într-un opis ce cuprin- dea documentele prezentate de spătarul Răducanu Botezat cu prilejul procesului pe care tot el l-a intentat, în anul 1839, răzeșilor din Brătîla de Sus, pentru „împresurarea“ unor părți de moșie aflate în stăpînirea sa², actul a rămas timp de peste două decenii în afara oricărei posibilități de examinare a autenticității, datorită formei lapidare în care era menționat: 6907 <1399> . *Urie de la Iuga vodă, pentru moșia Brătîla, însă 2 sati, de sus și de gios, care sînt înlocmai, cit unul, cit altul*³.

Reeditarea documentelor medievale ale istoriei românești în cel de al șaselea deceniu al secolului nostru, acțiune însoțită de o mai largă valorificare a fondurilor arhivistice din țară, a dus însă la descoperirea unei traduceri prescurtate⁴ a actului în discuție, mult mai cuprinzătoare decît vechiul regist:

Copie.

Velcat 6907 <1399> .

¹ Vezi M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 1—31 (nr 1—10), și vol. II, Iași, 1932, p. 599 (nr. 162—168); *Documente privind istoria României*, seria A. Moldova (în continuare se va cita *D.I.R., A.*), veacurile XIV—XV, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1954, p. 1—7 (nr. 1—9) și p. 411—412 (*Documente îndoielnice*, nr. 1—2). Din rîndul actelor autentice publicate în cele două corpuri trebuie însă exclus rezumatul cu data 1399 martie 12, deoarece vîlleatul său a fost citit greșit (vezi L. Șimanschi, *Autenticitatea și datarea unor acte publicate în Documente privind istoria României*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie“, Iași, I, 1964, p. 100—102), iar dintre cele false, copia cu data 1399 martie 15, întrucît ea a fost făcută după un act neîndoielnic de la Ștefan cel Mare (*ibidem*, p. 89).

² Opisul fusese transcris de Gh. Ghibănescu în cunoscuta sa colecție manuscrisă, *Surete și izvoade*, cond. nr. LII, p. 24.

³ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 20 (nr. 7).

⁴ Arh. St. Buc. Colecția „Manuscrise“: nr. 657 (*Condica moșiei Ocna*), f. 75. Vezi și *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. I (1387—1620), București, 1957, p. 12 (nr. 6).

Uric de la Iuga voievod, de miluire și întârțitură, lui Ioan Cormeleu și frații său, Trofin, pentru a lor drept și credincioasă slujbe ci au slujit țării și domniei, pre doat sale, anume Brătia de Sus și Brătia de Gios, la finutul Tolrușului, pre apa Tazlovului Mari, din drăsă de miluire ce au avut sâminția lor, pre aceste moșii, de la Ștefan voievod și de la Roman vodă, ca să stăpîniască cu bună pacy saliti ci ci mai sus scrie, carili sint întocmai, cit unul, cit altul.

Iar holarul acestor sale să umble precum au umblat din vac: din zare Dealului celui Mari, despre răsărit, unde să întâlnești holarul Poenii și Gîrtenul, drept la valt, la obîrșia Șasa, și tot Șasa în gios, spre apus, pâr-la locul Richii Roșie, și de acolo drept peste Tazlău, la mai înalt deal Cafa, pâr-in Gîrștii despre Caracalau, și tot alături cu Gîrștii, spre miazăzi, la un pîriu, holar Măneștilor, și de acolo spre răsărit, alături cu Măneștii, pe pîriu și peste Tazlov, tot alături cu Măneștii, pîn-la pîriu Belince, spre poiana Ursa, și de-acole Brătia în sus, pe Balince cu apă, pîn-la obîrșia, și de acolo iarăși la zarea Dealului Mari și tot zare, pâr-la locul unde s-au început.

Și spre aciasta esti credința domnii salii și a tuturor boierilor.

Scosu-s-au de pre sirbie pre scurt.

Copie întocmai scoasă di pi condica vechi ci să păstriază în Mitropolie. 1833 marti 18.

Iscălit: Venia[a]min mitropolit al Moldovei.

S-au postădui de mini, Ioan paharnic.⁵

După cum se observă deci, noul text reproduce o copie din anul 1833 după traducerea prescurtată a originalului pe care o conserva una din condicile de documente de la Mitropolia Moldovei⁶. Existența celor trei etape intermediare de transmitere a textului original, precum și diminuarea treptată a fidelității reproducerilor, evidentă pe alocuri, dar de presupus în mod obligatoriu pentru integritatea cuprinsului documentului, trezește însă, de la început, o legitimă îndoielă cu privire la eficacitatea eventualelor concluzii ale criticii de autenticitate. Într-adevăr, în condițiile unei imposibilități de coroborare a lor cu caracterele externe ale actului original, ele ar putea fi considerate ca rezultând tocmai din maniera defectuoasă a preluării acestuia, și nu dintr-un eventual falsificat. Îndreptățită aprioric, o astfel de atitudine devine totuși mai puțin categorică, dacă se are în vedere natura factorilor care au putut acționa cu prilejul fiecărei transmiteri.

Astfel, este puțin probabil că înscrierea documentului original în *Condica Mitropoliei* sau a copiei din 1833 în *Condica moșiei Ocna* să fi fost însoțite de deformarea totală a cuprinsului acestora, deoarece caracterul oficial al ambelor registre incumba cu necesitate nu numai corectitudinea lucrărilor efectuate, ci și pregătirea minimă a autorilor lor.⁷ De asemenea, copia pe care a obținut-o spătarul Răducanu Botezat, colaționată⁸ de Ion paharnic⁹ și purtînd autenticificarea mitropolitului Veniamin, nu suportă, în mod normal, nici ea atributul unor inexactități de proporții ale celor în cauză. În sfîrșit, este de observat că metoda de lucru a traducătorului, chiar făcînd abstracție de închierea: „Scosu-s-au de pre sirbie pre scurt”, se dovedește a fi, mai degrabă, cea a omiterii părților considerate neesențiale, decît cea a rezumării propriu-zise¹⁰, prilej cu care s-ar fi putut strecura, într-adevăr, numeroase și grave erori de interpretare. Pe de altă parte, admițînd totuși alterarea textului în una din etapele transmiterii sale sub alte forme, firesc ar fi fost ca ea să se resimtă numai în anumite situații și nu în întreaga alcătuire a documentului, fapt de natură să pună în discuție înseși drepturile

⁵ Apud D.I.R., A. veac. XIV–XV, vol. I, p. 4–5 (nr. 0).

⁶ Această condică nu cuprindea copii după documentele moșilor Mitropoliei, întrucît Brătia nu a avut niciodată acest regim, ci, probabil, după documente prezentate cu prilejul unor procese de proprietate și în rezolvarea cărora nu este exclus ca tocmai mitropolitul să fi avut un rol major. Pentru cîștigurile atribuite judecătorești ale acestuia, începînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, vezi N. Stoicescu, *Sfîțul domnesc și marii dregători din Tara Românească și Moldova* (sec. XIV–XVII), Edit. Acad. R.S. România, București, 1968, p. 85, și 122, și N. Grigoras, *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Edit. Acad. R.S. România, București, 1971, p. 234–236.

⁷ Pentru împrejurările speciale care au provocat alcătuirea *Condicii moșiei Ocna*, vezi Gh. Ghibănescu, *Tirgu Ocna. Studiu istoric*, în „Arhiva-Iasi”, II (1890–1891), p. 632, nr. 1.

⁸ Așa trebuie înțelesă contribuția lui Ion paharnic, întrucît textul „poseduî” de el fusese deja „scos... de pre sirbie”, adică tradus (vezi, pentru același sens al termenului, D.I.R., A. veac. XIV–XV, vol. I, p. 171 (nr. 203), 184 (nr. 220), 224 (nr. 291), 346 (nr. 410), 387 (nr. 437) etc.). De altfel, este și greu de acceptat o inițială prescurtare a documentului direct pe terenul limbii slave în traducerea sa abia în 1833, din moment ce mitropolitul Veniamin a autentificat „o copie întocmai scoasă” după textul condicii.

⁹ Publicînd o traducere a documentului fals cu data 1449 martie 23, Th. Codrescu adaugă după același Ioan paharnic (vezi mai jos motivarea identității) numele de familie „Casu” (vezi *Uricariul*, vol. XXII, Iasi, 1893, p. 338). Într-adevăr, nu poate fi vorba decît de paharnicul Enuț (diminutiv de la Ian = Ion; vezi N.A. Constantinescu, *Dictionar onomastic românesc*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 51), date fiind funcțiile îndeplinite de acesta în cadrul Mitropoliei, tocmai în perioada discutată (vezi C. Sloa, *Arhondologia Moldovei*, Iasi, 1892, p. 162, și C. Erbicăanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iasi*, București, 1888, p. 131, 154, 163, 167 și 473).

¹⁰ Au fost omise, după cum se observă, părți din titlul, promulgăția, membrii sfatului, precum și formulele care urmau. Singura modificare ce poate fi atribuită traducătorului este doar redarea textului într-un stil pe alocuri indirect.

de stăpînire ale celor ce-l foloseau și de care aceștia s-ar fi sesizat. Toate aceste observații îndreptățesc însă, într-o măsură suficientă după părerea noastră, încercarea de examinare a autenticității actului transpus parțial și la o dată necunoscută în *Condica Mitropoliei*, pe baza conținutului și a trăsăturilor sale diplomatice interne păstrate în copia din *Condica moșiei Ocna*.

Oprindu-ne astfel asupra elementelor care se disting prin caracterul suspect al știrilor transmise, este de semnalat, mai întîi, motivarea cu totul aparte a daniei și întăriri atribuite lui Iuga voievod: „...pentru a lor drept și credincioasă slujbe, ci au slujit țării și domniei ...”. O justificare de acest fel, în care slujirea credincioasă a țării să se adauge celei către domnie, nu este însă proprie actelor emise de cancelaria statului moldovenesc la sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul secolului al XV-lea¹¹. Formula obișnuită, întîlnită chiar și în documentele provenind din domnia lui Iuga voievod¹², are acum un cuprins, dar mai ales o semnificație cu totul deosebită, singurul element relevant fiind îndeplinirea de către beneficiar a obligațiilor impuse de fidelitatea feudală¹³, adică slujirea dreaptă și credincioasă a domnului și a înaintașilor săi¹⁴.

Expresia din documentul analizat trimite deci la o epocă cu mult mai tîrzie, cînd factori multipli și complecși au determinat schimbări profunde în însăși natura regimului politic intern, impunînd, prin diminuarea rolului domniei, ca principală forță conducătoare în stat, marea boierime¹⁵. Și într-adevăr, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd fenomenul menționat ajunge să se manifeste din ce în ce mai pregnant, se constată și o treptată adaptare a formularului actelor de cancelarie la noile realități¹⁶, înscriindu-se printre altele, și motivarea daniilor domnești prin slujirea de către beneficiari a intereselor țării¹⁷.

Dar, întrucît textul documentului precizează, în continuare, că acțiunea juridică nu a reprezentat o dăruire propriu-zisă a celor două sate, ci doar confirmarea unei stăpîniri înstituite prin decizii domnești anterioare: „...din dresă de miluire ce au avut sămînția lor pre aceste moșii, de la Ștefan voievod și de la Roman vodă...”, falsitatea motivării devine și mai evidentă. Astfel, cele două justificări se înfățișează ca parțial contradictorii, întrucît o simplă confirmare nu necesită invocarea slujirii credincioase a țării, specifică, atunci cînd formula-
rul începe s-o ateste, doar documentelor de danie¹⁸. Pe de altă parte, în secolul al XV-lea practica întăriri stăpînirilor boierești dispunînd deja de acte domnești, în condițiile trans-
miterii normale a drepturilor de proprietate și a respectării de către beneficiari a tuturor

¹¹ Vezi, pentru tipologia naratîei în documentele secolului al XV-lea, D.P. Bogdan, „Diplomatica slavo-română, în *D.I.R.*, *Introducere*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1956, p. 95–97.

¹² M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 21, 26 și 29 (nr. 8–10).

¹³ V. Costăchel, P.P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Tara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, Edit. Științifică, București, 1957, p. 268–282; *Istoria României*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1962, p. 317–318.

¹⁴ Pentru acest conținut al formulei, în afara documentelor deja citate, provenind din domnia lui Iuga voievod, vezi și primele documente de la Alexandru cel Bun, din anii 1400–1403, în M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 36–44 (nr. 12–14) și 84–86 (nr. 30); văleatul corect fiind 6909 < 1401 >: L. Șimanschi, *Falsificarea parțială a unui document din vremea lui Alexandru cel Bun*, în „Revista Arhivelor”, an. XLVIII, vol. XXXIII, nr. 3, 1971, p. 481), și D.G. Ionescu, *Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun*, în „Romanoslavica”, IV, București, 1960, p. 337–341. Documentul cu data 1400 februarie 11, avînd un formular deosebit, nu poate fi luat în considerare datorită neautenticității sale (vezi D.P. Bogdan, *Acte false atribuite lui Alexandru cel Bun*, în „Revista Arhivelor”, VIII, nr. 2, 1965, p. 50–59), ca și folosirii de către mistificator, pentru acest paragraf, a unei surse de inspirație cu mult mai tîrzie.

¹⁵ *Istoria României*, vol. II, p. 865–867, 921–922 și 1008–1009, și vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București 1964, p. 76–70.

¹⁶ Pentru apariția noului formular, mai simplu, de document domnesc, vezi N. Grămadă, *Cancelaria domnească în Moldova pînă la domnia lui Constantin Mavrocordat*, în „Codrul Cosminului”, IX, (1935) p. 163–165, dar cu rectifi-
carea că momentul intrării sale în uzul curent al cancelariei nu se plasează în domnia lui Iliș, ci în cea de a doua domnie a lui Petru Rareș (vezi *D.I.R.*, A, veac. XVI, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1953, p. 404–411, nr. 366, 367, 369–371, 373–376 și 378).

¹⁷ Inițial, slujirea țării, menționată direct sau subînțelegîndu-se din context, apare în documentele domniei lui Petru Școlopul la sfîrșitul dispoziției domnești, fiind reluată uneori și de sancțiune, în timp ce naratîa, atunci cînd aceste păstrează formularul tradițional, continuă să rețină doar slujba către domn (*D.I.R.*, A, veac. XVI, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 95 (nr. 121), 108 (nr. 137), 109 (nr. 139), 250 (nr. 303), 326 (nr. 394), 347 (nr. 424), 355 (nr. 435) etc.). Apoi, spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, expresia se impune chiar în primele rînduri ale actelor de danie, inaugurînd dispoziția (*ibidem*, vol. IV, Edit. Acad. R.P.R., București, 1952, p. 6 (nr. 6), 69 (nr. 90), 71 (nr. 91), 197 (nr. 254) etc.) sau completînd naratîa (*ibidem*, p. 230 (nr. 282), 248 (nr. 307) și veac. XVII, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1953, p. 72 (nr. 81), 188 (nr. 240), 204 (nr. 271), 210 (nr. 279), 241 (nr. 313) etc.).

¹⁸ Pînă în vremea celor dintîi domni a lui Alexandru Lăpușeanu, menționarea slujbei credincioase a beneficiarului se făcea chiar și în cuprinsul documentelor de simplă confirmare a stăpînirilor boierești (*D.I.R.*, A, veac. XVI, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 27–28 (nr. 26), 45 (nr. 45), 71 (nr. 87), 103 (nr. 95), 108–109 (nr. 100) 121–123 (nr. 114 și 115). Ulterior, ea se întîlnește cu totul sporadic în acte de această natură (*ibidem*, p. 218–219 (nr. 238), și vol. III, p. 132–133 (nr. 166) și 201 (nr. 369), rămînd caracteristică doar daniilor domnești propriu-zise (vezi documentele citate la nota 17).

clauzelor speciale ori generale care le grevau, este foarte rar întâlnită¹⁹, primul document de acest fel fiind cel obținut de boierul Mihail de la Dorohoi, la 20 decembrie 1437²⁰. Dar, nici chiar în acest caz nu este sigur că cei doi domni, Iliș și Ștefan, au întărit numai privilegiul lui Alexandru cel Bun, deoarece unele din satele înscrise în document au putut intra în stăpânirea lui Mihail de la Dorohoi și după anul 1431²¹. În sfârșit, într-un răstimp atât de scurt și într-o etapă abia incipientă a activității cancelariei domnești²², este greu de admis ca, pentru aceleași sate, să se fi emis trei documente, iar succesiunea generațiilor să fi fost atât de rapidă încât să fi permis obținerea lor de către urmași într-un singur deceniu. De altfel, cei doi boieri, capabili să slujească la 1399 domniei și țării, nu erau, firește, la o vîrstă care să nu le fi îngăduit, doar cu cîțiva ani înainte, să beneficieze direct sau cel puțin împreună cu părinții și rudele lor de mila domnească.

Întreaga reluare a motivării daniei sau confirmării domnești trădează, așadar, ca și prima parte a formulei, același vădit anacronism, reclamînd ca termen de comparație o perioadă cînd instabilitatea politică a domniei a provocat o treptată modificare a psihologiei stăpînilor feudali, obligîndu-i, pentru preîntîmpinarea eventualelor contestări, la reînnoire, cu prilejul fiecărei domnii, a privilegiilor lor, adică tot la epoca pe care o inaugurează sfîrșitul secolului al XVI-lea. În plus, falsificatorul, insuficient de inițiat în desfășurarea istoriei politice a Moldovei din pragul celui de al XV-lea veac, a inversat și ordinea domniilor lui Roman și Ștefan, atestînd astfel o succesiune capabilă să producă dificultăți de interpretare²³.

Inaderența actului la autentic nu rezultă însă numai din aspectele relevante pînă aici. Diferitele părți componente ale hotărîrii domnești se dovedesc și ele a fi, în aceeași măsură, purtătoare de fapte ce contravin realității istorice a epocii din care se revendică fasul. Obiectul daniei: „...doai sate, anume Brătia de Sus și Brătia de Gios, la ținutul Totrușului ...” semnalează astfel fenomenul divizării satelor devălmășe și al denumirii părților rezultate prin determinative topografice perechi²⁴, fenomen care, fără a fi necunoscut la sfîrșitul secolului al XIV-lea și la începutul celui următor²⁵, se asimilează, în situația de față, unei tipologii cu mult mai tirzii²⁶, caracterizată prin acțiunea unor factori specifici perioadei de intensificare a producției pentru piață, cum a fost, de exemplu, constituirea stăpînirilor boierești în cadrul celor razeșești²⁷. Într-adevăr, în primii ani ai secolului trecut cele două sate apar cu un regim de proprietate diferit, Brătia de Sus — razeșească, iar Brătia de Jos — boierească²⁸, fapt de natură să infirme categoric originea străveche, anterioară stăpînirii feudale, a divizării lor.

Absolut incompatibilă cu evoluția organizării teritoriale a statului moldovenesc este, de asemenea, și indicarea unității administrative în care se aflau cele două sate, prima menționare documentară a ținutului Troțuș datînd abia din 1466 (6974) februarie 18²⁹. Dar, întrucît spre sfîrșitul secolului al XVII-lea ținutul Troțuș s-a contopit, după cum se știe, cu cel al Bacăului³⁰, mistificatorul a oferit astfel și un termen final al perioadei din care provenea

¹⁹ Menționarea privilegiilor vechi se făcea fie cu ocazia transferării drepturilor de proprietate, fie odată cu anularea lor, fie, în sfîrșit, cu prilejul refacerii exemplarelor inițiale distruse (vezi, de exemplu, pentru perioada anterioară domniei lui Ștefan cel Mare, *D.I.R.*, A. veac. XIV—XV, vol. I, p. 162 (nr. 194), 165—166 (nr. 197), 172 (nr. 200), 179 (nr. 214), 238 (nr. 247), 222 (nr. 204), 236 (nr. 279) etc.).

²⁰ *Ibidem*, p. 147 (nr. 177). „Scrisorile ceale vechi”, din surtele actului cu data 1429 ianuarie 10 (Gh. Ghibănescu, *Surtele și izvoade*, vol. XXI, Iași, 1929, p. 80), reprezintă, desigur, interpretarea greșită de către traducător a unui pasaj referitor tot la traseul hotarnice (vezi C. Clodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, *Documenta Romaniae Historica*, seria A, vol. I, în ms., doc. nr. 81).

²¹ O a doua întărire, cu același caracter echivoc, deoarece se menționează și actele de cumpărare ale satelor în cauză, datează din 1444 mai 4 (Bibl. Acad. R.S. România, Documente, CCLXXIII/6, copie după traducere), iar, următoarea, obținută în condițiile tot atât de deosebite ale unei judecăți, din 1447 ianuarie 14 (*D.I.R.*, A. veac. XIV—XV, vol. I, p. 221—222, nr. 204). În această situație se poate admite deci că, pentru prima jumătate a secolului al XV-lea, confirmările de documente mai vechi nu sînt proprii decît stăpînirilor mănăstirești.

²² L. Șimanschi și G. Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” A.D. Xenopol — Iași, IX, 1972, p. 130 și X 1973, p. 123 și urm.

²³ Asupra informațiilor istorice ale falsificatorului, vezi mai jos.

²⁴ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 135—153 și 190—198.

²⁵ Vezi, de exemplu, Bontestii de Jos (*D.I.R.*, A. veac. XIV—XV, vol. I, p. 183, nr. 219), Cernauca de Sus (*ibidem*, p. 31, nr. 36), Coțmanul Mare (*ibidem*, p. 31, nr. 37), Jicovul de Sus (*ibidem*, p. 198, nr. 234) etc.

²⁶ Pentru rotirea internă normală a obștelor țărănești, datorită atingerii perioadei la limitele de „saturatie” demografică, vezi H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 93—95 și 198—207. Amplasarea fenomenului la crescut însă spre sfîrșitul orînduirii feudale, cînd noi împrejurări de viață socio-econômice au intervenit în cadrul colectivităților sătosești (în acest caz se află însăși Brătia), pentru ca necesități administrative moderne să-l desăvîrșească.

²⁷ I. Iordan, *op. cit.*, p. 135, 183—187 și 191. Procesul istoric a fost tratat în detaliu de către P.P. Panătescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 235—258, și H.H. Stahl, *op. cit.*, vol. III, Edit. Acad. R.P.R., București, 1965, p. 315—355.

²⁸ Vezi *Condica liuzilor pe 1803*, în Th. Codrescu, *op. cit.*, vol. VII, Iași, 1886, p. 295.

²⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 93 (nr. LIX).

³⁰ D. Clușea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV—XVIII)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” — Iași, II (1965), p. 160—162.

modelul său, termenul inițial, desemnat de particularitățile menționate ale cuprinsului și formularului documentului, fiind sfârșitul secolului al XVI-lea.

Trecând la examinarea comparativă a ultimelor stipulații din document privind dăruirea satelor Brătla de Sus și de Jos, falsificatul se completează, demonstrându-și elocvent mobilul său generator. În actele epocii de referință sau chiar în cele ulterioare nu apare astfel niciodată prevederea ca beneficiarii „...să stăpîniască cu bună pace satili ei mai sus scrie, carili sint întocmai, cit unul, cit altul”, spiritul ei dovedindu-se propriu unei vremi cu mult mai târziu, iar textul implicând contradicții esențiale față de celelalte afirmații ale actului. O stăpînire „cu bună pace” presupune, de exemplu, neînțelegeri anterioare între copărtași sau posibile în viitor, fapt care, la rîndul său, reclamă un document de confirmare domnească, obținut în condițiile unei prealabile judecăți, și nu de clasică dăruire. Dimpotrivă, admițînd situația pe care actul încearcă s-o ateste, devine mai mult decît suspectă evaziunea hotărîrii domnești de la consemnarea, obișnuită în astfel de cazuri, a drepturilor deosebite conferite fiecăruia dintre cei doi beneficiari³¹, alegerea satelor, dar mai cu seamă trasarea hotărîrii despărțitor, fiind lăsată tocmai la discreția acestora.

Pe de altă parte precizarea referitoare la întinderea egală a teritoriilor celor două sate, justificată teoretic de situația pe care o sugerează caracteristica denominației lor și o atestă cu certitudine comunitatea hotarelor³², nu se mai bucură de același atribut dacă o raportăm la existența — subliniată în mod expres pînă aici a două sate distincte. Dar, chiar și în cazul primei relații, trebuie observat că aceasta nu se poate stabili decît începînd din momentul cînd cerințe economice trezesc interesul stăpînitorilor feudali pentru capacitatea productivă, în funcție de suprafață, a satelor dependente, deci de cînd modalitatea exploatarea boierești se transformă esențial anunțînd ultima fază a însuși sistemului de producție feudal. Și într-adevăr alina vreme cît proprietatea feudală și-a păstrat intacte atribuțiile ei clasice, domnia a dăruit, după cum se știe, numai veniturile rezultînd din diversele obligații ale țărănilor, costăpînirea mai multor beneficiari implicînd împărțirea acestora, și nicidecum a pămîntului, care a continuat să rămînă în posesia obștii și să fie lucrat de membrii ei³³. Tocmai de aceea, estimarea întinderii hotarelor satești nici nu apare menționată documentar, fiind, în plus, și irealizabilă practic cu mijloacele cadastrale ale epocii.

Ambele clauze ale documentului, analizate mai sus, introduc așadar, de această dată, elemente străine nu numai unei posibile danii domnești de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, ci și situației probabile, din secolul al XVII-lea, reflectată prin intermediul presupusului model. Ca urmare, ele nu pot fi considerate corespunzătoare decît unor interese speciale în acest sens, și anume, intereselor celor ce trebuiau să fructifice prevederile falsificatului.

În sfîrșit, ultimul și cel mai dezvoltat paragraf al documentului denotă, cu aceeași certitudine ca și precedentele, factura tirzie a elementului diplomatic pe care îl înfățișează: hotarnica. Într-adevăr, utilizarea punctelor cardinale: „despre răsărit”, „spre apus” etc. sau menționarea hotarelor comune cu alte sate prin expresia: „alături cu”, constituie particularități aidoma celor întîlnite în documentele secolelor al XVI-lea și al XVII-lea³⁴. Mai mult încă, pentru cancelaria moldovenească din epoca lui Iuga voievod indicarea tuturor satelor din preajma celui dăruit nu numai că reprezenta o modalitate necunoscută de redactare a hotarnice, dar este și împotriva unor constatări elementare să admitem că aspectul demografic și toponimic al regiunii se stabilizase chiar de atunci în formele atestate în prima jumătate a secolului trecut³⁵, scutindu-l astfel pe diac de folosirea obișnuitei semn de hotar, ca mobilele sau arborii. De altfel, o simplă comparație cu modul de prezentare a limitelor

³¹ Vezi, chiar pentru începutul sec. al XV-lea, D.I.R., A. veac. XIV—XV, vol. I, p. 9 (nr. 12) și 27 (nr. 32).

³² Firește, în acest caz, împărțirea hotarului comun între cătunele satului mătăc nu s-a putut efectua decît în raport cu drepturile de proprietate ale membrilor obștii (vezi H.H. Stahl, op. cit., vol. II, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959, p. 289—290) și este de la sine înțeles că egalitatea numerică a noilor colectivități țărănești nu se realiza niciodată, cum nu s-a realizat nici între cele două Brătla, întrucît, în 1893, Brătla de Jos apare cu „loc puțin” iar Brătla de Sus, cu „loc îndestul” (Th. Codrescu, op. cit., vol. VII, p. 295).

³³ V. Costăchel, P.P. Panătescu, A. Cazacu, op. cit., p. 228—268; P.P. Panătescu, op. cit., p. 215—216; H.H. Stahl, op. cit., vol. III, p. 239—355.

³⁴ P.P. Panătescu, op. cit., p. 95—96 (de observat aici folosirea greșită a unui exemplu extras tocmai din falsul pe care-l discutăm: „zarea Dealului celui Mare”) și 239; H.H. Stahl, op. cit., vol. I, p. 118—133. În ceea ce privește punctele cardinale, acestea apar, mai tîrziu, la indicarea poziției unor părți din cadrul satelor (vezi, de exemplu, D.I.R., A. veac. XVI, vol. I, p. 186 (nr. 185), 198—197 (nr. 173), 228 (nr. 201), 311 (nr. 277), 352 (nr. 319), 422 (nr. 386), 425 (nr. 388) etc.), pentru ca ulterior să fie utilizate și în hotarnice (ibidem), vol. II, p. 24—25 (nr. 24), 93 (nr. 83), 200 (nr. 210), 227 (nr. 237); vol. III, p. 59 (nr. 78), 83 (nr. 100), 140 (nr. 179), 226 (nr. 278) etc.).

³⁵ Semnificativ, în acest sens, este mai ales menționarea Gîrleștilor, a căror existență nu se probează documentar în veacurile XV—XVII, dar care apar la mijlocul secolului trecut ca sîlște încorporată în moșia Brătla de Jos (Marele Dicționar Geografic al României, vol. I, București, 1898, p. 633, sub voce).

³⁶ M. Costăchescu, op. cit., vol. I, p. 37—38 (nr. 12); D.J.R., A. veac. XIV—XV, vol. I, p. 9—10 (nr. 12).

satelor Poiana și Girtanul, aflate tot pe valea Tazlăului, dar puțin mai la nord de Brătla, și dăruite, la 29 iunie 1400, de către Alexandru cel Bun, boierilor Stroe și Ion³⁶, demonstrează imposibilitatea încadrării hotarnice în șirul celor de la începutul secolului al XV-lea³⁷.

Analiza informațiilor transmise de elementele diplomatice interne ale actului înglobat în *Condica moșiei Ocna* relevă, așadar, după părerea noastră, un fals incontestabil și lipsit complet de calitatea prezentării într-o formă corespunzătoare a scopului urmărit. Numeroasele sale contradicții interne, generate de nerespectarea formularului de epocă sau a logicii elementare, incompatibilitatea conținutului său cu realitatea vremii lui Iuga voievod sau cu cea a dezvoltării istorice, discordanța prevederilor sale speciale pînă și față de particularitățile perioadei din care data modelul utilizat, nu se pot datora, firește, cauzelor obișnuite care au dus la deformarea cuprinsului unor acte medievale. Singura explicație satisfăcătoare este aceea a mistificării conștiente, provocată de interese personale, explicație susținută, de altfel, în mod convingător, și de alte câteva circumstanțe, asupra cărora vom insista în continuare.

Astfel, nu credem că este întâmplătoare prezența, în aceeași condică și numai cu o pagină înainte³⁸, a documentului fals cu data 1449 (6957) martie 23, referitor la satele dispărute din apropierea Brătilei: Zămișăști și Săcăloșești³⁹.

Copie după hrisovul domnului Petre voievod.

Înlătură lui Petre Tîmpe, din uricu de miluire ci au avut bunul lui de la Șlef <a>n voievod, din liat 6901 <1393>, pre un sat la gura Tazlăului Mari, în ținutul Trolușului, anumi Zămișăștii și Săcăloșăștii, cari i-au zis Edomirești, alături pe din sus cu satul Măneștii.

Iar hotarul acestor ca să hie precum au hotărit: și s-au socotit în sămne se s-au început dintr- <a> pa Caracălăului, drept prin muchia Babii Ghigiului, la Tazlău, la mai aproape col al Tazlăului de siliște Zămișăștii, și tot alături cu Măneștii, peste apa Tazlăului și piste piriș Belicia, la dial, la Ripa Roșie, și de acolo drept pe ripă la vali, la Troluș, ceva mai gios de gura Tazlăului, și tot Trolușul în sus, la Caracălău, undi esti tot hotarul satului Edumireștii, alături cu Măneștii, de unde s-au început.

Și spre aciasta esti credința domnului și credința a tuturor boieril <o>r, a mari și a mici.

Liat 6957 <1449> marti 23.

Copie înlocmai după condica vechi ci să păstriați aice în Mitropolie și să adiveriazi.

1833 februaru 26.

Iscălit: Veniia[a]min mitropolit Moldovei⁴⁰.

Mai mult încă, și acest act, după cum se poate constata din formulele finale de autentificare, a fost înscris rezumativ în aceeași condică a Mitropoliei, scoțindu-se după textul de aici, aproape simultan, o copie poseduită tot de Ioan paharnic⁴¹ și întărită tot de mitropolitul Veniamin. O sinonimie perfectă deci de împrejurări și confirmată la fel de concludent de cuprinsul neautentic al actelor sau de concepția care a stat la baza elaborării amîndurora. În primul caz, se remarcă, desigur, menționarea gratuită a ținutului, dar mai ales hotarnical, asemănătoare ca factură și identică pentru porțiunea comună a limitelor descrise, iar în ce de al doilea, preferința pentru epoca premergătoare domniei lui Alexandru cel Bun, ignorarea celor mai elementare cerințe de reproducere a formularului sau a realității istorice de epocă, utilizarea parțială a unui model documentar tîrziu etc. Evident, ne aflăm în fața a două falsuri realizate concomitent și exprimînd un interes comun, poate chiar al acelorași persoane.

Situația social-economică și demografică a satelor Brătla, înscrisă în *Condica liuzilor* din anul 1803, evidențiază, de altfel, cu claritate mobilul intențiilor ilicite ale actului în cauză. Pentru Brătla de Sus, locuit de razeși, catagrafia notează astfel, 115 birnici dispunînd de „loc îndestul“, în vreme ce pentru Brătla de Jos, stăpînită de serdarul Constantin Botezatu, se menționează doar 30 birnici și, chiar față de acest număr redus, „loc puțin“⁴². Inegalitatea teritorială dintre părțile satului altădată unitar reprezenta deci o realitate, pe care stăpînirea boierească ce se instituea treptat asupra Brătilei de Jos nu putea, firește,

³⁷ Nu este exclusă totuși cunoașterea de către falsificator a privilegiului lui Alexandru cel Bun, întrucît acesta s-a păstrat la răzeși din Poiană pînă în prima jumătate a secolului trecut (Th. Codrescu, *op. cit.*, tom. VI, Iași, 1875, p. 238; M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 39).

³⁸ *Catalogul documentelor moldovenesti ...*, vol. I, p. 486 (prezentarea actelor din mss. 657).

³⁹ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 375–376; L. Simanachi, *Autenticitatea și darea unor acte ...*, p. 96–97.

⁴⁰ Apud D.I.R., A. vec. XIV–XV, vol. I, p. 239–240 (nr. 284).

⁴¹ Numele traducătorului a fost omis în copia din *Condica moșiei Ocna*, dar el s-a păstrat într-o altă, ce se afla în arhiva personală a lui Th. Codrescu (*op. cit.*, vol. XXII, p. 388; vezi și mai sus, nota 9).

⁴² *Ibidem*, vol. VII, p. 295.

s-o accepte, cu tot caracterul ei istoric obiectiv. Într-adevăr, în secolul al XVII-lea, cînd devălmășia răzeșească a Brătilei intră în faza sa finală de descompunere, vinzările părților a-lesse din hotarul comun afectează teritoriul din jos al satului și mai ales pe cel din dreapta Tazlului⁴³. Din șirul acestor înstrăinări de loturi devălmășe, s-a constituit, așadar, stăpînirea boierească în Brătîla de Jos — debutul aparținîndu-i cunoscutei familii Crupenschi⁴⁴ — și nicidecum ca urmare a divizării în două părți egale a hotarului comun. În legătură cu aceste modificări structurale ale proprietății se clarifică, de altfel, și aspectul denotației celor două sate, inițial apărînd toponimul Brătîla de Jos, adică tocmai pentru acea parte a satului în care a început să se infiltreze stăpînirea feudală, în timp ce trupul de sus al satului a continuat să rămînă cunoscut sub denumirea simplă de Brătîla⁴⁵. Abia ulterior, în secolul al XVIII-lea, cerințele evitării confuziei denominative⁴⁶, la care s-a adăugat, probabil, și procesul scîndării în alte două părți componente a satului matcă⁴⁷, au impus toponimul Brătîla de Sus.

În sfîrșit, analizînd repartiția proprietăților din moșia Brătîla de Sus la mijlocul secolului trecut⁴⁸, falsificatul pare să-și dezvăluiească și un alt mobil, mai puțin evident în formularea celor din urmă prevederi ale sale. Astfel, la această dată, răzeșii nu mai stăpîneau trupurile de moșie numite Poiana și Ghertunul, dependente de moșia Brătîla de Jos⁴⁹, dar pentru care se judecaseră și în 1839. Asupra lor ei aveau însă drepturi izvorite nu numai din atribuțiile superioare ale devălmășiei, ci și din concedarea concretă a acestora de către membrii aparținînd bătrînului Hirtan, care întemeiaseră, în secolul al XVII-lea, un alt sat⁵⁰. Ori, tocmai cele două moșii de pe teritoriul Brătilei apar exceptate din hotarnica pe care o descrie actul mistificat, creîndu-li-se astfel un regim de proprietate cu totul deosebit, menit să slujească, desigur, intereselor ilicite menționate.

Găsiindu-și, așadar, prin stipulațiile sale speciale, o justificare corespunzătoare numai în stadiul de dezvoltare al satului Brătîla, atîns în secolul al XVIII-lea, actul în discuție se dovedește a fi, o dată mai mult, o operă inspirată de cei direct interesați în consolidarea stăpînirii boierești de aici, probabil tot a familiei Botezatu, deținătoarea, pînă la 1843, a moșiei Brătîla de Jos. În același timp, plămînuirea sa în secolul al XVIII-lea, sugerată de psihologia tirzie a unor formule diplomatice, chiar și comparativ cu cea a presupusului model, sau de relativa vechime a condiții în care a fost înscris, devine, prin acest nou argument, mai mult decît plauzibilă. Firește, în lipsa condiții originale de care s-a prevalat falsificatorul pentru a-și „autentifica” opera, o delimitare cronicologică mai strînsă a făuririi acesteia este imposibil de efectuat, după cum legalitatea includerii ei într-un registru oficial, discutabilă datorită absenței oricărui element de garanție, nu poate fi, din același motiv, decît suspectată.

Pentru a încheia comentariul nostru asupra pretinsului document de la Iuga voievod al satelor Brătîla, se cuvine, credem, o subliniere specială a citorva dintre consecințele sale de ordin istoriografic. Evident, nici una din știrile directe ale actului, referitoare la sfîrșitul secolului al XIV-lea, nu mai poate servi reconstituirii istorice, și aceasta cu atît mai mult, cu cît falsificatorul nu a reprodus măcar un formular autentic, de epocă. Eliminarea lor nu este totuși de natură să provoace un hiatus informativ de neîntregit, întrucît, descoperit

⁴³ Astfel de vinzări s-au efectuat în 1626 (H. Chircă, *Documenta Romaniae Historica*, seria A., vol. XIX, Edit. Acad. R.S. România, p. 32–33, nr. 34), în 1672 (*Catalogul documentelor moldovenești* ..., vol. III, București, 1968, p. 450, nr. 2149) pentru ca în ultimele două decenii ale sec. al XVII-lea, ele să abunde (vezi C. A. Stroile, *Știri despre cîțiva zugravii moldoveni din secolele XVII-lea și al XVIII-lea*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei” XXXV (1950), nr. 7–8, p. 425–428).

⁴⁴ Vezi în special documentul din 1691, Iulie 26: Bibl. Acad. R. S. România, Documente, XLIX/87.

⁴⁵ Atestări documentare se întîlnesc în 1607 (*Catalogul documentelor moldovenești* ..., vol. I, p. 308, nr. 1327), 1613 (*ibidem*, p. 364, nr. 1606), 1632 (C. Cibodaru, I. Caprosu, L. Simanachi, *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, vol. XXI, Edit. Acad. R.S. România, București, 1971, p. 105, nr. 92), 1635 (*Catalogul documentelor moldovenești* ..., vol. II, București, 1959, p. 230, nr. 1090), 1666 (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. IV, Iași 1908, p. 37–38, nr. XLII).

⁴⁶ I. Iordan, *op. cit.*, p. 140 și 191.

⁴⁷ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I, p. 632–633, sub voce. După data construirii bisericii din Brătîla de Mijloc, 1775, se poate admite că formarea noului sat era în curs de desfășurare încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

⁴⁸ În P. Poni, *Statistica răzeșilor*, București, 1921, p. 98, moșia Brătîla de Sus apare înscrisă printre cele pierdute în întregime de răzeși. Eroarea se explică însă prin înregistrarea răzeșilor care au stăpînit-o, la satele Brătîla de Mijloc (*ibidem*, p. 123) și Brătîla de Jos (*ibidem*, p. 103), conform noii împărțiri administrative a localităților (D. Frunzeșcu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 66, sub voce).

⁴⁹ *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I, p. 633, sub voce („Ghertunul” reprezintă, desigur, o corupție din „Girtanul”). Cele două trupuri de moșie nu trebuiesc însă confundate cu satele Poiana și Girtanul, dăruite de către Alexandru cel Bun fraților Stroe și Ion, în 1401, și aflate puțin mai spre nord de Brătîla (vezi mai jos).

⁵⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 37–38 (nr. XLII). După cum se deduce din documentul publicat aici, ca și din cele anterioare, cuprînzînd vinzări de ocini din partea „brătlinească” a satului Hirtănești de pe Oltuz (azi dispărut), strămutarea unor locuitori ai Brătilei în noua așezare nu afectase costăpînirea membrilor „bătrînului” Hirtan, astfel încît înstrăinarea de către unli a părților din Hirtănești implicase renunțarea la drepturile pe care ei le aveau în Brătîla.

relativ tirziu și transmis sub o formă deficitară, documentul a fost utilizat prea puțin de către istorici. Remarcăm doar dispariția, cu acest prilej, a oricărei probe cronologice certe în favoarea înscăunării lui Iuga vovod încă înainte de toamna anului 1399⁶¹, ceea ce creează, firește posibilitatea unei logice înlăturări a evenimentelor care s-au succedat pe arena disputelor politice moldovenești în anii 1398-1400⁶².

Elementul care ar putea totuși suscita un anumit interes din punctul de vedere al valorii sale informative, constă însă în preferința plăsmuitorului pentru răstimpul imediat anterior domniei lui Alexandru cel Bun. Într-adevăr, în rațiunea acestuia se află, după cit se pare, doada că răzeșii din Brătila dispuneau în momentul falsificării sau cel puțin prețindeau că au dispus de un document de danie de la Alexandru cel Bun, constatare cu atât mai plauzibilă, cu cât aceeași vechime probează și celelalte stăpîniri feudale de pe valea Tazlăului inferior⁶³. De altfel, citeva indicii documentare permit chiar presupunerea că însuși satul Brătila se afla, la începutul secolului al XV-lea, în același regim de proprietate ca și cele din preajma sa. Actul emis de cancelaria lui Alexandru cel Bun în favoarea boierilor Stroe și Ion menționează astfel că cel de al doilea sat al lor, Girtanul, era situat „mai sus de Girtan”. În acest din urmă context, numele „Girtan” trebuie considerat însă, ca în altele alte cazuri similare⁶⁴, un onomastic și nicidecum un toponim, sensul expresiei putînd fi acela de: hotarul lui Girtan⁶⁵. Or, după cum am amintit, unul din „bătrînii” răzeșilor din Brătila era chiar „Hirtan”, locul însuși din hotarul satului stăpînit de urmașii săi purtîndu-i numele Ghertunul. Dar, chiar în cazul în care personajul din anul 1400 nu s-ar confunda cu bătrînul copărtașilor din Brătila, fiind doar un ascendent al său, este totuși evident că de această dată nu ne mai aflăm în fața unui fondator eponim al așezării⁶⁶, ci în fața unui stăpîn al acestor locuri, confirmat, probabil, în drepturile sale și printr-un privilegiu domnesc.

Dar dacă, predilecția autorului falsului izvora din necesitatea obiectivă a garantării înfîntății operei sale în confruntarea juridică ce urma să se desfășoare, alegerea lui Iuga din șirul domnilor care au ocupat tronul Moldovei în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea se explică, probabil, prin tradiția cărturărească ce se crease treptat în jurul personalității acestuia și ajunsese, spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, să-i atribuie merite deosebite în organizarea administrativă și bisericească a țării⁶⁷. Într-adevăr, în lipsa unui document model, care să-i ofere elementele diplomatice și cronologice absolut necesare, mistificatorul a fost pus, fără îndoială, în situația de a apela la alte categorii de izvoare, și, în primul rînd, la cronicile manuscrise care circulau în Moldova. Acest caracter al informațiilor sale istorice este, de altfel, confirmat și de plasarea greșită, în anul 1392⁶⁸ a domniei lui Ștefan vovod, plasare impusă de specificul realizării celui alt falsificat al său. Mai mult încă, coroborînd anii atribuiți domniilor lui Ștefan și Iuga cu inversarea succesiunii normale a domniilor lui Roman și Ștefan, se conturează și anumite particularități ale acestui material informativ, care, fără a fi suficiente pentru o determinare textologică propiu-zisă, par totuși a se înrudi cu cele invocate de Gh. Sincai în cunoscuta sa cronologie a ultimului deceniu din secolul al XIV-lea⁶⁹. Sub nici un motiv deci intervertirea celor două domnii nu trebuie considerată ca

⁶¹ În mod normal, dacă actul ar fi fost autentic, el putea data din orice lună a vîlleatului 6907.

⁶² Este vorba, mai ales, de precizarea momentului în care a încetat domnia lui Ștefan vovod, pus în legătură, de cel mai mulți istorici, cu lupta de la Worska, din 12 august 1399 (I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 94; C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, ed. a IV-a, București, 1942, p. 457 și 459; D.I.R., *Introducere*, vol. I, p. 485 etc.). S-a exprimat însă și părerea că moldovenii au fost conduși atunci de Iuga vovod (*Istoria României*, vol. II, p. 358; autorul capitolului, C. Clhodaru, a acceptat totuși, ulterior, prima supoziție, în studiul: *Tradiția letopiseșilor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol – Iași, V (1968), p. 36–37). Dar, nesiguranta informației nu exclude nici posibilitatea unui sfîrșit normal al domniei lui Ștefan (vezi P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1943, p. 276–277).

⁶³ Pentru Polana și Girtanul, de la nordul Brătilei, există documentul menționat deja, din 1400 lună 29, pentru Helegiu se aminteste, la 1546, un uric de împărțire de la Ștefan cel Mare (D. I. R., A, veac. XVI, vol. I, p. 515–516, nr. 463), instituirea proprietății feudale asupra satului fiind, în consecință, mai veche, iar pentru Zemești și Sacloșești se păstrează actul de întărire din 1402 octombrie 6 (*ibidem*, veac. XIV–XV, vol. I, p. 324, nr. 390), din care rezultă stăpînirea boierescă anterioară a ambelor sate.

⁶⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. I, p. 26–27 (nr. 9); D. I. R., A, veac. XIV–XV, vol. I, p. 4 (nr. 4), 14 (nr. 18), 26 (nr. 31), 29 (nr. 34), 34 (nr. 40) etc.

⁶⁵ D. I. R., A, veac. XIV–XV, vol. I, p. 2 (nr. 2), 4 (nr. 4), 14 (nr. 18), 26 (nr. 31), 29 (nr. 34) etc.

⁶⁶ Punct de vedere susținut de H. H. Stahl, *op. cit.*, vol. I, p. 54–71, dar care nu poate fi generalizat (vezi și I. Jordan, *op. cit.*, p. 185, n. 1).

⁶⁷ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a II-a, de P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., București, 1958, p. 74, 75 și 78 (vezi interpolațiile lui Misail Călugărul și Axinte Uricariul).

⁶⁸ Văleatul 6901 reprezintă, după cum se știe (vezi M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 376), data modificată a documentului din 1402 (6970) octombrie 6, de la Ștefan cel Mare. Or, pentru a-l transpune în anul erei noastre, conform intențiilor mistificatorului, trebuie să aplicăm, firește, stilul bizantin de 1 septembrie, singurul despre care el știa că a fost în uzul cancelariei domnești a Moldovei.

⁶⁹ Gh. Sincai, *Opere. I Hronica Românilor*, tom. I, ed. Florea Fugaru, E.P.L., București, 1961, p. LXII–LXIII din Prefața semnată de Manole Neagoe, 540–541 și 560–563.

reprezentind un ecou al evenimentelor de după moartea lui Ștefan voievod, cînd a existat se pare, pretenția unui Roman, fiul lui Petru⁶⁰, deoarece știrile privind încercarea acestuia provin din surse străine⁶¹, rămase în afara bazei documentare a istoriografiei noastre medievale.

Dat fiind însă tocmai acest efort al falsificatorului de a discerne istoria răstimpului care-l preocupă opera sa se dovedește, într-o anumită proporție, de natură erudită, deosebindu-se astfel substanțial de produsele similare ale secolelor precedente⁶². Firește, slujind în ultimă instanță unor interese particulare, actul este departe totuși de semnificațiile pieselor realizate în spiritul militantismului politic ce caracterizează debutul istoriografiei noastre moderne⁶³, dar, prin concepție și chiar prin metoda utilizată, el le anunță deja apariția.

O SCRISOARE A LUI CONSTANTIN BRÎNCOVEANU CĂTRE LUDOVIC AL XIV-LEA

Cu prilejul cercetărilor efectuate în Franța, la arhiva Ministerului Afacerilor Străine, reputatul arhivist ieșean Gh. Unguran a descoperit, alături de valoroase serii de documente o scrisoare autografă a lui Constantin Brîncoveanu către regele Franței, Ludovic al XIV-lea. Trimisă din „tabăra așezată în apropiere de Corona“, această scrisoare este datată 11 octombrie 1690 deci la cîteva săptămîni după ce, la Zărnești (11-21 august 1690), oștile românești și tătarăști, în frunte cu domnul Țării Românești, au învins oștile imperiale austriece, conduse de generalul Heissler și după ce biruitoarii au proclamat principe al Transilvaniei pe unul dintre cei mai înverșunați adversari ai imperialilor, pe Emeric Thököly, supranumit „regele curuților“.

Sînt astăzi bine cunoscute împrejurările în care Poarta i-a cerut domnului muntean să-l ajute pe Thököly ca să ocupe tronul rămas vacant după moartea principelui Mihail Apafy, survenită la 15 aprilie 1690, precum și motivele ce l-au determinat pe Brîncoveanu să accepte această propunere⁶⁴.

Devenit domn la 29 octombrie 1688, în urma morții lui Șerban Cantacuzino, tocmai în vremea în care o delegație a Țării Românești se afla în drum spre Viena, pentru a exprima opțiunea fostului voievod de aderare, alături de Austria, Veneția, Polonia și Rusia, la coaliția antiotomană, cunoscută sub numele de „Liga Sfîntă“, Brîncoveanu trebuia să dea dovadă de un discernămint politic deosebit. Iar noul ocîrmuitor a intuit și esența momentului în care își începea domnia și caracterul împrejurărilor istorice și politice în care era obligat să acționeze mai departe cu folos atît pentru evoluția puterii sale, cît și pentru destinele țării. Mai ales pentru destinele țării măsurile ce era chemat să le adopte aveau o însemnătate covârșitoare. Se impunea a ține seama de primejdia reprezentată de Imperiul Otoman, dar, în același timp, fără schimbarea în chip vădit a atitudinii față de austrieci. Tergiversarea negocierilor cu ei nu avea decît un asemenea scop și nu semnifica decît necesară prudență. Și, în această ordine de idei, mărturisirile lui Brîncoveanu însuși sînt cum nu se poate mai edificatoare. „Încă nu este vremea aceea ce gîndești — îi scrie el lui Constantin Bălăceanu, unul dintre solii trimiși la Viena — că turcul și tatarul este încă în puterea lui“⁶⁵.

⁶⁰ Filiația nu este totuși sigură, întrucît în actul de chezăsie dat de Ivascu, la Brest, în 1400 decembrie 9 (pentru dată, vezi D. Onciul, *Scrisori istorice*, ed. A. Sacerdoteanu, vol. II, Edit. Științifică, București, 1966, p. 169, n. 9 și C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 39, n. 120), Roman nu este denumit nici fratele acestuia și nici fiul lui Petru (vezi M. Costăchescu, *op. cit.*, vol. II, p. 617-618, nr. 169).

⁶¹ Știrile au fost puse din nou în discuție de către C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 36-37. Mențiunea din *Kronika Polska*, de Ioachim Bielski, (vezi P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, extras din „Acad. Rom. Mem. Sect. Ist.“, tom. IV, București, 1925, p. 136), care ar putea fi, eventual, considerată, în același sens, p. obstacol, nu-și dovedește însă obiectivitatea (vezi C. Racoviță, *Începuturile suveranității polone asupra Moldovei*, în „Revista Istorică Română“, X, 1940, p. 284).

⁶² D. Constantinescu, *Mormîntul domnesc de la mănăstirea Neamțului*, în „Memoria Antiquitatis“, III (1971), Muzeul Arheologic — Piața Neamț, p. 298, anunță totuși un studiu prin care va dovedi domnia efectivă a acestui Roman în anul 1399.

⁶³ Primele elaborate de acest fel au fost, după cum se știe, tratatele țărilor române cu Imperiul otoman (C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Țara Otomană. Studiu istoric*, București, 1908; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, p. 284, n. 38).

⁶⁴ Vezi Gh. Ungureanu, N. Marcu, *Arhive și biblioteci franceze, surse bogate de cercetare pentru istoria României* în „Revista Arhivelor“ XLVII, vol. XXXIII nr. 3/1971 p. 419-432; idem, *Cercetări în arhivele de peste hotare: Franța*. Ibidem nr. 1/1971, p. 138-140; XLIX, vol. XXXIV, nr. 1/1972 p. 147-151.; vol. XXXV, nr. 1/1973, p. 105-109.

⁶⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Străine, Paris. Corespondența politică, grupa Ungaria și Transilvania vol 8, p. 209-210.

⁶⁶ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Edit. Științifică, 1966, p. 127-159.

⁶⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. V, 1, f. 363.

Va avea față de austrieci conduita simpatizantului atîta timp cît va crede că ei vor îndepărta pe turci dincolo de Dunăre și vor acorda garanții cu privire la independența țării, dar în momentul în care imperialii pretind turcilor Țara Românească, iar, la finele anului 1689, ocupă Bucureștii, Brincoveanu li se va împotrivi, solicitînd ajutor tătariilor, preferînd astfel jaful lor trecător apăsătoarei ocupații militare austriece care se putea permanentiza.

În asemenea condiții, Poarta, încurajată de respingerea oștilor imperiale de către domnul muntean, îi cere acestuia sprijinul în urcarea lui Emeric Thököly la tronul Transilvaniei.

Brincoveanu va accepta oferta nu numai pentru că, de la începutul domniei, a adoptat față de turci o atitudine, în aparență, de supusă ascultare, achitîndu-se conștiincios de toate obligațiile, îndeplinindu-le cele mai capricioase cereri, dar și pentru că astfel putea evita pretențiile lui Thököly la scaunul domnesc al Țării Românești, pretenții încurajate de Franța a cărei politică în Balcani urmărea întărirea poziției sale în detrimentul austrieilor și a cărei influență la Poartă putea să-i creeze oricînd mari dificultăți principelui muntean⁵.

Îată de ce, la cîteva săptămîni după victoria asupra imperialilor, pentru a-și consolida situația la curtea otomană, Constantin Brincoveanu îl asigură pe Regele Soare de întregul său devotament și cere prea plecat ajutor spre a „dobîndi prea fericita protecție a preaputernicului împărat otoman stăpînului meu îndurător“.

Părticică din imensul patrimoniu de izvoare lăsat posterității de epoca brincoveanească⁶, scrisoarea pe care o publicăm în următoarele pagini se adaugă celor 168 de scrisori cunoscute pînă acum ale domnitorului Țării Românești către conducătorii politici din Europa vremii lui⁷, aducînd o informație în plus la cunoașterea activității lui Constantin Brincoveanu.

IOANA BURLACU

NATALIA SÂNDULESCU

1690 octombrie 11, din tabăra de lingă Brașov, Constantin Brincoveanu, voevodul Țării Românești solicită lui Ludovic al XIV-lea, regele Franței, sprijin pentru a dobîndi protecția Imperiului Otoman.

CHRISTIANISSIME AC POTENTISSIME REX

Gloriosissimum Christianissimae Maiestatis V<est>rae Nomen, vera Christianitate, Summaquē Potentia, ab Omnipotentē DEO insignitum prout Universo innotuit Orbi, ita Me Eiusdem minime ignarum, ad debitam iamque humillimam Christianissimae Maiestati V<est>rae praestandam, commovet reverentiam. Quam dum à longe per praesentium Exhibitorem Magnificum ac Generosum D<omi>num Gasparum Szandor Celsissimi Transylvaniae Principis Thokoly Fratrī mei Charissimi intimum Consiliarium ac Supremum capitaneum exhibeo; nihil magis desidero, quam, quod Me, Sub auspicijs Potentissimi ac Invictissimi Imperatoris Otthamanici Domini mei Clementissimi felicissimis, in gratias et Christianos* favores Christianissimae Maiestatis V<est>rae, insinuare possim. Ad quos demerendos, humillimorum servitiorum meorum promptitudinem Christianissimae Maiestati V<est>rae Supplex offero, et Me pro tenuitate mea Eiusdem Christianissimae Maiestatis Vestrae, benignissimis devoveo Mandatis. Interim ab Omnipotentē DEO, longaeвам Christianissimae Maiestati V<est>rae Valetudinem, et desideratum omnium felicissimorum Successuum apprecor incrementum. Dabantur ex Castris proxime Coronam positīs Die Undecima Octobris, Anno 1690.

Christianissimae Maiestatis V<est>rae

Humillimus

Constantin Brincoveanu **

Constantinus Brankovan

Princeps Valachiae

⁵ Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 34–35.

⁶ Pentru izvoarele epocii brincovenesti vezi *Ibidem*, f. 5–28.

⁷ *Ibidem*, f. 405.

* Corect: Christianos

** cu caractere cirilice

TRADUCEREA

Preacreștin și preaputernice rege,
Numele glorios al Măiestății Voastre Preacreștine, cu adevărat creștin și de cea mai mare putere, însemnat de preaputernicul Dumnezeu, după cum a devenit cunoscut întregii lumi, tot astfel m-a determinat și pe mine, nu întru totul neștiutor al acestuia, ca să dovedesc umilul meu respect datorat Măiestății Voastre Preacreștine. În timp ce vă trimit acest respect de departe prin aducătorul celor prezente, nobilul și vrednicul da laudă domn Gaspar Szandor, comandantul suprem și sfetnicul intim al prea înaltului principe al Transilvaniei, Thököly, fratele meu, f. drag, nu doresc nimic mai mult altceva decât să pot dobândi preafericita protecție a preaputernicului și neînvinsului împărat otoman, stăpînul meu îndurător, precum și mila și bunăvoința creștinească a Măiestății Voastre Preacreștine. Pentru a merita aceasta, eu, rugătorul ofer Măiestății Voastre Preacreștine zelul supunerii mele preaplecate și mă supun, datorită slăbiciunii mele, generoaselor recomandări ale aceleiași Preacreștine Măiestăți a Voastre. În același timp mă rog cerînd de la preaputernicul Dumnezeu îndelungată sănătate pentru Maiestatea Voastră Preacreștină și sporirea dorită a tuturor succesorilor atît de bogate. S-a dat din tabăra așezată în apropiere de-Corona***, în a unsprezecea zi a lui Octombrie, în anul 1690.

Al Maiestății Voastre Preacreștine
preaplecat

Constandin Brincoveanu
Constantinus Brankovan
Principele Valachiei.

PE MARGINEA FOLOSIRII SIGILIILOR CU CARACTERE TURCEȘTI DE CĂTRE DOMNITORII ȚĂRII ROMÂNEȘTI

În „Revista Muzeelor” nr. 6 din 1970¹ s-a descris, înlăturîndu-se incertitudinea existentă, primul sigiliu cu caractere turcești folosit de domnitorii români, sigiliu înelar al lui Vasile Lupu. Dacă acesta este primul domnitor care a utilizat un astfel de sigiliu în Moldova, pentru Țara Românească bibliografia de specialitate îl indică din acest punct de vedere pe Grigorie (Gligorie) Ghica (1660—1664; 1672—1673)². Într-adevăr acesta este primul domnitor al Țării Românești de la care ni s-a păstrat un sigiliu cu stema Țării Românești avînd legenda în limba turcă. Cu toate acestea primul document emis în cancelaria Valahiei autentificat cu un sigiliu avînd legenda în limba turcă poartă semnătura lui Gheorghe Ghica (1659—1660) fost domnitor al Moldovei între 1658—1659.

Este interesant faptul că deși nu se cunoaște pînă în prezent nici un act validat cu un astfel de sigiliu și nu există nici o informație referitoare la folosirea unui sigiliu cu caractere turcești de către acest domnitor în perioada domniei în Moldova, după urcarea sa pe tronul Țării Românești, a autentificat un document cu un sigiliu ce avea în emblemă stema Moldovei iar legenda scrisă în caractere utrești.

Documentul pe care se afla imprimat în tuș negru, acest sigiliu este o scrisoare în limba turcă (datată aproximativ în decembrie 1659) prin care Gheorghe Ghica, voievodul Țării Românești, îl informa pe marele vizir despre devastările produse în Țara Românească de Djan-Pașa³ și îi relatea faptul că în timp ce era domn al Moldovei a primit din partea sultanului un „halat strălucitor” și o blană de samur.

Sigiliul care validează acest document este inelar, de forma octogonală avînd în emblemă capul de bour cu stea între coarne susmontat de o coroană deschisă formată din 5 fleu-

*** Brasov

¹ Maria Dogaru, *Primul sigiliu cu text în limba turcă folosit de domnitorii români*, în „Revista Muzeelor”, VII, nr. 6, 1970, p. 532—533.

² Emil Vîrtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în *Introducere la Documente privind istoria României*, vol. II, București, 1960, p. 367.

³ Arh. St. Cluj, manuscris nr. 1574, p. 37 menționat de Mihail Guboglu în *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, p. 99.

roane; din fleuronul central se ridică trecind în exergă invocația simbolică; în dreapta capul de bour se află soarele format dintr-o globulă centrală cu șase petale, în stînga luna (crai nou). În exergă — în versuri — text scris în limba otomană:

GIKA VOYVODA-I SERHADD-I BOGDAN

BENDE HAKPAY-I AL — I OSMAN TURKI (Ghica Voievodul hotarului Moldovei, robul din pulberea picioarelor casei lui Osman). După cum se vede emblema și conținutul legendei sînt aproape identice cu sigiliul folosit de Vasile Lupu după care desigur posesorul Gheorghe Ghica, s-a inspirat.⁴

Chiar dacă acest domnitor nu și-a confecționat un alt sigiliu cu caractere turcești cit timp a ocupat tronul Țării Românești este neîndoielnic faptul că adaptarea de către succesorul acestuia, Grigorie Ghica, a sigiliului cu text în limba turcă are o strînsă legătură cu sigiliul lui Gheorghe Ghica. Însăși faptul că cele trei matrice sigilare folosite de Grigorie Ghica au în emblemă acvila cruciată și sînt în neconcordanță cu practica din cancelaria otomană (fără emblemă sau stemă) dovedește o continuare a sistemului din perioada anterioară.

Se constată totodată că în adoptarea sigiliilor cu caractere turcești de către domnitorii români există două etape: a) În prima etapă (secolul al XVII-lea), sigiliile mai păstrează încă o emblemă în care este plasată stema tradițională, în timp ce în etapa a doua (secolul al XIX-lea)⁴ sigiliile sînt confecționate conform obiceiului cancelariei turcești, deci lipsite de emblemă, întregul spațiu sigilar fiind ocupat de legendă.

MARIA DOGARU

⁴ În secolul al XVIII-lea, ca urmare a faptului că domnitori fanarioți au folosit alte mijloace pentru a câștiga încrederea Porții, sigiliile cu caractere turcești s-au utilizat doar într-o mică măsură. Profesorul Emil Virtoau (*Les relations de la Moldavie et de la Valachie avec l'Empire Ottoman reflees par le sceau du Prince regnant XVIII-e XIX-siecle*, în „Revue historique du Sud-Est Europeen”, 1986, 4, nr. 1-2, p. 109) indică printre sigiliile care includ însemne specifice dominației otomane, un sigiliu oval al lui Grigorie al II-lea, Ghica reproduș (prin desen) în publicația „Eforia spitalelor civile 1832-1932, București, 1932, f. 4. Comparînd acest sigiliu cu sigiliile cancelariei domnești din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, am constatat că nu se încadrează în factura sigiliilor din epoca fanariotă și consider că aparținut lui Grigorie al IV-lea Ghica și că a fost atribuit în mod greșit lui Grigorie al II-lea Ghica.

ACHIZIȚII NOI

Tezaurul documentar al patriei se completează de la an la an cu noi mărturii concludente despre trecutul istoric al poporului român.

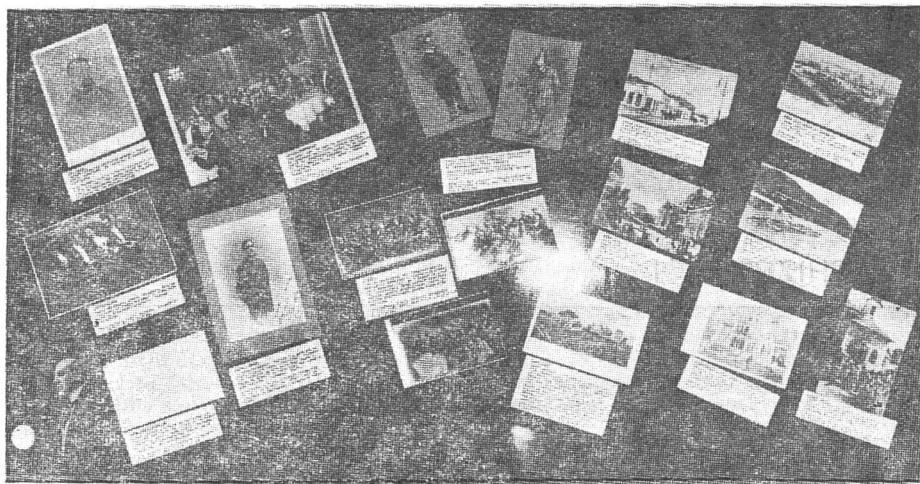
Deziderat al generațiilor pașoptiste, azi preocupare permanentă pentru a strânge, păstra, conserva și valorifica științific documentele istorice în cadrul Fondului arhivistice național, noile achiziții contribuie la lărgirea documentării, a posibilităților de înțelegere a variatelor aspecte ale vieții economice, social-politice și culturale din trecutul apropiat sau mai îndepărtat al societății de pe teritoriul patriei noastre.

Achizițiile sînt un exemplu grăitor al faptului că aceste mărturii s-au transmis pe parcursul anilor de la o generație la alta, ca adevărate relicve ale trecutului. Înțelegîndu-le menirea de document istoric, azi mulți din deținătorii de arhive le donează, sau le oferă spre cumpărare Arhivelor Statului. O cifră estimativă ne arată că în cursul anilor 1971–1972 au intrat în arhive peste 6 000 de documente. În ceea ce privește expoziția noastră, procedînd la selecție, o considerăm subiectivă întrucît cu toate că în ansamblu documentele achiziționate de unitățile Arhivelor Statului sînt deosebit de semnificative, s-au reținut pentru a fi expuse la Muzeul Arhivelor circa 150 dintre ele. Aceste documente sînt variate ca gen de act, epocă istorică, problematică cuprinsă. Tocmai varietatea lor a provocat multora din vizitatori o explozie de nedumerire exprimată și prin cuvinte ca: „și astfel de materiale interesează arhivele!” sau „cu adevărat le-am cunoscut în copilărie, dar în ultimii ani au dispărut, cum de fapt era și firesc bine fac cei care au știut să le ferească de distrugere oferind astăzi nepoților și urmașilor acestora prilejul să cunoască direct prefacerile petrecute în România,” ș.a.m.d.

Varietatea genurilor, a materialelor suport pe care s-au scris documentele, elementele decorative care le însoțesc, iconografia, limba în care au fost elaborate, sînt numai cîteva din atribuțiile ce rețin atenția vizitatorilor.

Organizatorii au oferit filialelor județene prilejul să-și expună în mod grupat o parte din documentele achiziționate. Între unitățile care au fost în atenția vizitatorilor, prin caracterul emoționant al documentelor expuse amintim Direcția Arhivelor Centrale și filialele Baia Mare, Brașov, Caransebeș și Cluj.

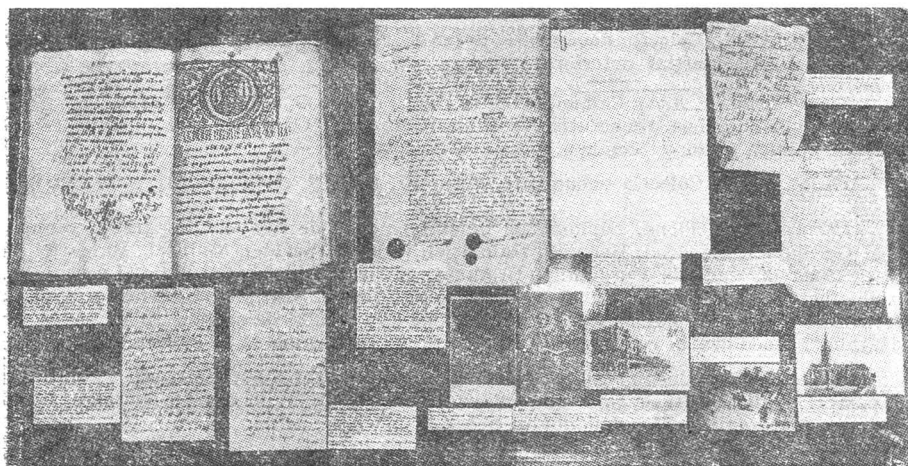
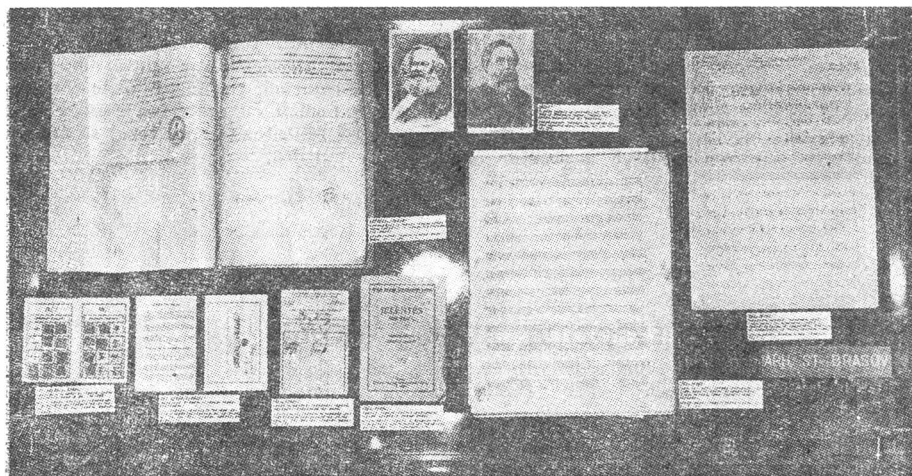
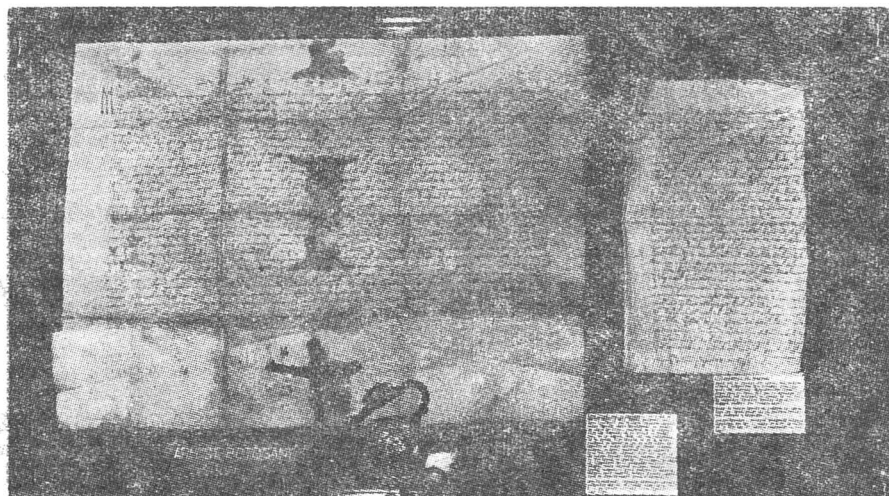
Toate documentele începînd cu secolul al XIV-lea și încheind cu secolul nostru, care prin conținut se referă fie la situația economică și socială, la prefacerile politice intervenite în structura statului român, fie la creațiile oamenilor de cultură și știință, au reținut atenția vizitatorilor. Mai mult, ele au obligat la meditație. Descori am fost întrebați: „bine, dar ce aduce acest document? prin ce este senzațional?” Senzaționalul în majoritatea cazurilor nu apare dintr-odată, dar se știe că la edificiul istoriei aceste documente aduc contribuții binevenite avînd rolul să completeze, să clarifice, să confirme date mai mult sau mai puțin cunoscute anterior. Iată un exemplu edificator: publicarea corpusului de documente referitoare la istoria României pînă în secolul al XVI-lea a inclus și un document cunoscut pînă de curînd printr-o copie tirzile. Acum a apărut originalul, care a permis o colajonare atentă, îndreptarea unor erori făcute de copist la transcriere. În alte cazuri noile achiziții contribuie efectiv la înțelegerea unor personalități.

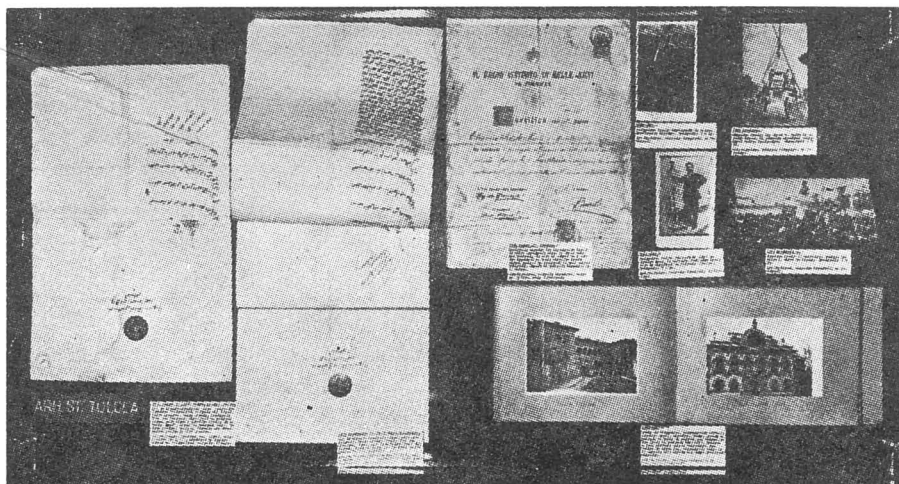

De pildă, o serie de documente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea ne oferă posibilitatea de a cunoaște mai bine personalitatea generalului erou Ion Dragalina. Se știe că după primul război mondial această personalitate a reținut mai mult sau mai puțin atenția unor cercetători care au elaborat lucrări despre om și faptele sale, publicate în diverse reviste de specialitate militară. Dar o lucrare monografică nu fusese încă editată. La împlinirea a 50 de ani de la moartea lui Ion Dragalina, Editura militară a oferit publicului cititor o asemenea lucrare biografică elaborată pe baza mărturiilor deținute de familie și unitățile militare. Astăzi după ce Filiala Arhivelor Statului Caransebeș, consecventă în preocuparea de a aduna aceste mărturii, s-a bucurat de înțelegerea unuia din urmașii familiei Dragalina, Liviu Groza, ne dăm seama că mai sînt încă documente, fotografii care pot contribui la completarea portretului generalului Ion Dragalina.

O reprezentare mai amplă a documentelor expuse ar reclama un spațiu mai larg. Faptul ne determină să recomandăm celor interesați să afle conținutul integral al expoziției, să urmărească catalogul anexat care reflectă modul de organizare și elementele explicative esențiale: datarea, emitenul, destinatarul, problema tratată, limba și forma de redactare a documentului, locul de păstrare etc.

Expoziția „Achiziții noi”, oferită publicului vizitator, s-a bucurat de o bună primire, de receptivitate din partea acestuia, constituind pentru organizatori un stimulent și o obligație, în același timp, de a realiza anual astfel de acțiuni care dezvăluie noutățile adăugate tezaurului arhivistic. Ne gândim chiar ca în anumite împrejurări, ținând seama de cantitatea și valoarea documentelor achiziționate, să organizăm expoziții cu materialele uneia sau a mai multor filiale din țară, cu scopul de a oferi publicului posibilitatea să aprecieze, să cunoască activitatea instructiv-educativă a acestor instituții de cultură.

EXPOZIȚIA „ACHIZIȚII NOI”

(Catalog)

1918 noiembrie 4, Arad. Proces-verbal încheiat în ședința comisiei preliminare, în vederea constituirii Gărzii naționale <maghiare> din Arad. La ședință au participat și 3 delegați ai Sfatului muncitoresc din orașul Arad.

Arh. St. Arad., Colecția documente, dosar 17, f. 3, mss., orig., 1. maghiară, cu semnături, 21 × 34 cm., parțial deteriorat.

1918 noiembrie 7, Arad. Comandamentul Gărzii naționale române din Arad face cunoscut Gărzii naționale maghiare din cetatea Aradului, că unitățile Gărzii române au stabilit ordinea și liniștea publică în 41 de comune.

Arh. St. Arad, Colecția documente, dosar 17, f. 12, 1. maghiară, 21 × 17 cm.

1702 aprilie 9, Viena. Diplomă de înnobilitare dată de Leopold împăratul romanilor, rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei, Dalmatiei, Croației, Serbiei, Galiției, Bulgariei, arhiduce de Austria, duce de Burgundia, Bramant, Stiria, Carintia, Carniolia, Luxemburg, al Sileziei superioare și inferioare, unei persoane pentru faptele săvârșite. Ulterior locul numelui a fost răzuit și s-a procedat la scrierea altui nume și a locului de origine „Ioannem Moldvan de Héttbük”. Documentul consemnează drepturile de care urma să se bucure noul nobil.

Arh. St. Bacău, documente foi volante, Colecția Cezar Cășieru nr. crt. 1, orig., perg., bine păstrat, sigiliul atârnat, imprimat în ceară roșie, protejat în capsule de lemn, litere de aur, desen reprezentând blazonul noului nobil.

(1900) *București*. Apelul grupului de intelectuali români adresat tuturor acelor care material sau moral pot contribui la propășirea culturii în rindul maselor. În acest scop se anunță punerea bazelor Asociației Universității Populare din București. Comitetul de inițiativă este format din personalități ale științei românești: dr. I. Cantacuzino, dr. C. I. Istrati, Spiru Haret.

Arh. St. Bacău, Colecția documente foi volante, nr. 1/900, 1 f. tipărită.

1753 aprilie, *Cluj-Mănăstur*. Consemnarea Conventului din Cluj-Mănăstur a dispoziției Mariei Terezia din anul 1752 prin care dispune acestuia să elibereze în transumpt donația făcută lui Matei Pașca din Lăpușul Românesc în 20 iulie 1593 de către principele Sigismund Báthory.

Arh. St. Baia Mare, Colecția „Documente familiale” Familia Pașca nr. 3, orig., fragment, 1 f., l. latină și maghiară.

1788 aprilie 3, *Cluj-Mănăstur*. La cererea familiei nobile Filimon Lazăr din localitatea Părcăreț, Conventul din Cluj-Mănăstur transcrie un document emis de principele Transilvaniei Mihai Apaffi la Cancelaria sa din Alba Iulia, la data de 1 februarie 1669, în care sînt cuprinși toți nobilii, pușcașii și oamenii liberi din Districtul Chioar de la acea dată.

Arh. St. Baia Mare, Colecția „Documente foi volante” nr. 1, Transumpt, 8 f., sigiliu timbrat, l. latină și maghiară.

1918 noiembrie 19, *Satu Mare*. Scrisoarea dr. în avocatură Ilie Barbul către (Teofil) Dragoș din Baia Mare prin care îl roagă să convoace Consiliul Comitatens al C.N.R. în Satu Mare pentru a se trece la acțiuni mai hotărâte în toate domeniile.

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare nr. 4, orig., 1 f.

1918 noiembrie 26, *Baia Mare*. Proces verbal încheiat în adunarea electorală a cercului Baia Mare prin care s-au ales delegații pentru a participa la Marea Adunare Națională de la 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia.

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare, act. nr. 15, orig., 2 f.

1918 noiembrie 26, *Vama*. Scrisoarea lui Aurel Dragoș din Vama către dr. Teofil Dragoș, vicepreședinte al Comitetului Național Român Comitatens prin care îl roagă pe acesta din urmă să primească funcția de președinte a C.N.R. al Comitatului Satu Mare și să se ia măsuri pentru reintroducerea limbii române în gimnaziul din Baia Mare, procurarea de insigne și steaguri naționale, iar la adunarea de la Alba Iulia să se protesteze împotriva „ticăloșilor din comitatul Ugocei”.

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare, nr. 14, orig., 1 f.

1919 ianuarie 10, *Cavnic*. Adresa președintelui Consiliului comunal din Cavnic către C.N.R. cercual Baia Mare privind permisiunea de liberă trecere a lui G. Moldovan pentru a procura din Tăuții de Jos și a se interesa de ziua sosirii trupelor române, împreună cu o scrisoare personală adresată de același unui oarecare Ștefan în care descrie starea de spirit din Cavnic unde lucrătorii „toți sînt socialiști ...”

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare, act nr. 58, orig., 2 f.

1919 ianuarie 12, *Cavnic*. Raportul președintelui Consiliului comunal Cavnic înaintat C.N.R. cercual Baia Mare, împreună cu lista celor 34 tineri români șomeri de mai multe săptămîni, cerînd reprimirea lor neîntîrziată la lucru, indiferent de deficitul prin care trece erariul.

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare, act nr. 61, orig., 3 f.

1918 decembrie 29. Ordinul șefului armatei și siguranței publice din Consiliul Dirigent către dr. Teofil Dragoș președintele C.N.R., cercual Baia Mare, prin care-l înștiințează de

vizita generalului francez Berthelot „sincer prieten al neamului românesc“ în județele Satu Mare, Sălaj și Bistrița-Năsăud, dispunând primirea lui sărbătorească în toate gările prin care trece, împreună cu telegrame în aceeași problemă.

Arh. St. Baia Mare, Colecția de documente ale Consiliilor Naționale Române — Cercul Baia Mare, act nr. 38, copie, 2 f.

1938 iunie, București. Manuscrisul poeziei „Cintecul românesc“ de Petre Dulfu.

Arh. St. Baia Mare, Colecția „Documente foi volante“, manuscrisele poetului Petre Dulfu, act nr. 9, orig. 2 f.

1598 (7106) mai 3, Suceava. Uric dat de Eremia Moghilă vv., domnul Moldovei, prin care întărește lui Nicoară Prăjescu logofăt satul Bumînți numit Băimăceanii cu locuri de moară pe Jijia, cumpărat de la Drăghici, fiul lui Romașcu, de la Eremia și frații lui, de la Loghin, fiul lui Ion Andreianu, de la Miron, fiul Neașei și de la Mihail Tomășcul și surorile lui cu 3000 zloți tătărești și satul Cotova pe Căinar ținutul Sorocea, cu mori, cumpărat de la Gligorie, fiul lui Fedco, Ionașco, fiul lui Lupu, popa Gavril Flîncu, Brăila, Petrea, Milaș ș.a. cu 500 taleri de argint. Privilegii de danie și întăritură de la Alexandru voievod cel Bătrîn, Petru voievod și Iancu voievod. Sfatul domnesc. A scris Dumitru în Suceava, Stroici mare logofăt. Eremia voievod (semnătură cu altă cerneală decît a textului).

Arh. St. Botoșani, Colecția documente feudale, Achiziții Noi, nr. 27 orig. slav, perg. 69 × 65 cm., pecete atîrnată (9 cm. diametru), șnur roșu.

1799 octombrie 28, Botoșani. Zapis dat de Chiriac sin Andrei starostele breslei blănarilor din Botoșani prin care vinde lui Gheorghe Lăpușnean tot blănar, niște case cu locul din jur în mahalaua Sf. Gheorghe din Botoșani cu prețul de 400 lei. Se stabilesc hotarele locului din care cel dinspre răsărit era „drumul mare“.

Scrie de Vasile Dascăl și întărit cu semnătura lui Iancu Ghica ban și pecetea Sfintului Gheorghe a tîrgului.

Arh. St. Botoșani, Colecția documente feudale, Achiziții Noi, nr. 1, copie 24 × 37 cm făcută în 1836 mai 27, pecete imprimată în tuș negru.

Filă dintr-un catalog geografic avînd harta teritoriilor Imperiului otoman din Europa în prima jumătate a sec. al XVII-lea, executată de Guiljelmus Blaeu, precum și un text referitor la istoria acestor teritorii.

Arh. St. Brăila.

1642 iunie 3. Hrisov dat de Matei Basarab vv., domnul Țării Românești, prin care întărește și reconstituie actele de proprietate ale unor cnezi asupra ocinelor ce au fost jefuite de ceata haiducilor condusă de către căpitanul Gurbet în timpul luptelor lui Servan voievod cu Sechel Mojiș.

Arh. St. Brăila, Colecția „Documente feudale“ mapa 1. orig. slav., perg. 35,5 × 46 cm. sigiliu timbrat.

1944 noiembrie 14, Brăila. Proces-verbal încheiat cu ocazia adunării cetățenilor la primărie unde au hotărît instaurarea puterii populare în orașul Brăila. Semnăturile în original ale vechiului și noului primar, ultimul reprezentant al muncitorilor.

Arh. St. Brăila, Colecția Documente privind mișcarea muncitorească, mapa 1, orig.

<sec. XIX>. Biserica Bucur din București. Fotografie realizată dinspre biserica Radu Vodă, redată latura de nord a bisericii precum și latura de vest, avînd la intrare un mic pridvor. Fotografia a fost realizată anterior trasării străzii Radu Vodă. Elementele componente ale fotografiei amintesc de cartierul tabacilor.

Arh. St. Ilfov, Colecția Documente și Fotografii, nr. 27.

1905 februarie 3. Duiliu Zamfirescu și familia, la Roma. Fotografie sepie, 17/12 cm.

Arh. St. Ilfov, Colecția Documente și Fotografii, nr. 19.

1908 aprilie 1. Certificat de vechime eliberat de Ministerul de Justiție lui Duiliu Zamfirescu, pentru perioada 1878—1881, când a funcționat la Tribunalul de Ocol Hirșova jud. Constanța, Tribunalul jud. Dimbovița și Curtea de Apel București.

Arh. St. Ilfov, Colecția Documente și Fotografii, nr. 9.

1910 ianuarie 13. Adresa Ministerului Afacerilor Străine prin care aduce la cunoștința lui D. Zamfirescu, delegat al României în Comisiunea Europeană a Dunării că a primit din partea împăratului Persiei ordinul „Leul și Soarele Persan” în gradul de Mare Cruce. — Alăturat brevetul scris cu caractere persane, semnătură și ștampile.

Arh. St. Ilfov, Colecția Documente și Fotografii nr. ...

1910 aprilie 12. Adresa Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, prin care face cunoscut lui Duiliu Zamfirescu că este numit în Comitetul de lectură al Teatrului Național, ca reprezentant al Academiei Române,

Arh. St. Ilfov, Colecția Documente și Fotografii, nr. 16.

Duiliu Zamfirescu în curtea caselor părintești din Focșani. Fotografie 9/13 cm.

Arh. St. Buc., Ilfov, Colecția Documente și Fotografii, dosar 20.

1475 martie 28, Sighișoara. Magistratul orașului Sighișoara conferă breslei cizmarilor din Sighișoara terenul cumpărat de la Stephanus Cultellifaber, situat lângă piriul Sacșului, unde breasla și-a construit o moară.

Arh. St. Brașov, Primăria orașului Sighișoara, nr. 14/1475, 1 f., orig., perg., pecete aplicată în ceară verde, l. latină.

1608 februarie 1, Sighișoara. Magistratul orașului Sighișoara și comunitatea centumvirală hotărăsc aprobarea statutelor orașului Sighișoara.

Arh. St. Brașov. Primăria orașului Sighișoara, nr. 541/1608, orig., l. germană, 8 f.

1651, Cluj-Mănăstur. Conventul din Cluj-Mănăstur, la porunca principelui Transilvaniei Rakoczi II, stabilește hotarele dintre localitățile Sighișoara, Daneș, Lasha, pe de o parte și Criș, Beșa, Felța pe de altă parte.

Arh. St. Brașov, Primăria orașului Sighișoara, nr. 844/1651, orig., l. latină, perg., pecete atârnată în ceară albă, 11 f.

1859, Rîșnov. Proiectul statutului breslei rotarilor din Rîșnov jud. Brașov, reintocmit în baza legii meserilor.

Arh. Brașov, Primăria oraș Rîșnov, nr. 1/1859, orig., 1 germană, 8 f.

1907—1948, Crihalma. Corespondență și memorii privind activitatea Societății de lectură din Crihalma jud. Brașov.

Arh. St. Brașov, Donația Dionisie Bucur — Rupea, nr. 1, orig., 70 f.

1925. 2 cărți poștale cu portretele lui Karl-Marx și Friedrich Engels, editate de Librăria muncitorilor din Timișoara.

Arh. St. Brașov, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din jud. Brașov, nr. 359.

1927, Brașov. Carnet de membru al bibliotecii Comisiei regionale a sindicatelor din Brașov.

Arh. St. Brașov, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din jud. Brașov, nr. 356, doc. tip, l. română, maghiară, 1 f.

1927, Brașov. Raportul Comisiei locale a sindicatelor unitare întocmit de Abraham Bernat.

Arh. St. Braşov, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească din jud. Braşov, nr. 355, doc. tip., l. maghiară, 8 f.

1927 aprilie 1, Braşov. Legitimaţie de membru al Corului general muncitoresc.

Arh. St. Braşov, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească din jud. Braşov nr. 358, doc. tip., l. română, maghiară, germană, 1 f.

1927 aprilie 5, Braşov. Legitimaţie de membru al Clubului sportiv muncitoresc Braşov pe anii 1927—1929.

Arh. St. Braşov, Colecţia de documente privind mişcarea muncitorească din jud. Braşov, nr. 357, doc. tip., l. română, maghiară, germană, 1 f.

1921, Braşov. Operă în 3 acte, „Coroana scufundată” (legenda oraşului Braşov) de compozitorul Einzig Gabriela Klees (libretul Hans Bulhardt).

Arh. St. Braşov, Donaţia Einzig G. Klees nr. 12, f. 263.

1819 ianuarie 25, Caransebeş. Adresa lui Ioan Tomici către comandantul regimentului de graniţă valaho-illiric din Caransebeş privitor la proiectul de îmbunătăţire a organizării şcolilor din cuprinsul graniţei militare.

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente „N. Corneanu”, copie autenticată, l. germană, 5 f., 30 × 24 cm.

1830 iulie <1248 Muharrem 13>. Scrisoarea lui Omer Ali, comandantul (muhafiz) cetăţii Ada Kaleh (Adail Kebir), către generalul comandant al Timişoarei, în care li aduce la cunoştinţă încălcarea graniţei Imperiului Otoman, în apropiere de Orşova, în cursul lunii mai acel an, de către un grup de ostaşi din trupele austriece de pază, care mergeau cu o corabie pe Dunăre. Aceştia, nevoind să se supună somaţiei ce li s-a făcut de către grănicerii turci, au fost arestaţi şi aruncaţi în închisoare (zندان).

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente inv. nr. 3, orig. turc., difolio, sigiliu cu numele emitentului, scris: *neshî*. Pe plic: adresa destinatarului şi câteva însemnări în limba germană.

1848—1855. Registrul de ordine circulare ale episcopiei din Virşeş şi ale protopopiatului din Caransebeş înaintat bisericii ortodoxe-române din Prisaca (jud. Severin) privitoare la administrarea bisericilor şi întocmirea actelor şi formularelor de stare civilă.

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente „N. Corneanu”, orig., 39 × 23 cm.

<1848—1856>. Manuscrisul contelui Emeric Mikó cuprinzând date despre istoria românilor şi mai ales despre biserica lor, cu autograful lui Vicenţiu Babeş acordat episcopului Nicolae Popea al Caransebeşului şi un cuvânt înainte al lui Vincenţiu Babeş, despre donaţiile lui George Bariţ făcute Academiei Române şi despre faptul că manuscrisul conţine E. Mikó a aparţinut Muzeului din Cluj.

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente „N. Corneanu”, multiplicat, cu autograf l. română (prefaţa), l. maghiară, 205 pagini, 20 × 17 cm.

1884 iunie 20, Bocşa Română. Raportul sublocotenentului Ion Dragalina către comandantul său privitor la evenimentele petrecute cu ocazia alegerilor de la Bocşa Română pentru dietă, din 17 iulie 1874, în care se înfruntau Coriolan Brediccanu din partea Partidului Naţional Român şi Istfan Tisza din partea Partidului Maghiar, cu care ocazie a reieşit în evidenţă ţinuta demnă a ofiţerului român faţă de autorităţile imputernicite să conducă desfăşurarea alegerilor, care-l găseau vinovat pentru agitaţiile mulţimii.

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente şi fotografii „General Ion Dragalina” (Duplicat), l. germană, semnat, 3 f., 34 × 21 cm. — Donator maior Liviu Groza.

1887 noiembrie 11, Bucureşti. Diploma regală nr. 1803 prin care regele Carol I acordă cetăţenia română lui Alexandru Dragalina.

Arh. St. Caransebeş, Colecţia de documente şi fotografii „General Ioan Dragalina”, orig., perg., 55 × 44 cm., sigiliu aplicat. — Donator maior Liviu Groza.

1914. Instrucțiuni de acoperire (în ipoteza c) pentru brigada a 9-a infanterie care vor păzi sectorul Moșna, cuprins între pichetul Colțul Cornei până la cotul Ghermănești inclusiv la sud de Drăuceni, pe malul Prutului, redactate de Ion Dragalina.

Arh. St. Caransebeș, Colecția de documente și fotografii „General Ioan Dragalina”, orig. l. română, 6 f., 34 × 21 cm. — Donator maior Liviu Groza.

1915 decembrie 3, București. Diploma regală nr. 2381 dată de regele Ferdinand I pentru ridicarea la gradul de general de brigadă a colonelului Ion Dragalina.

Arh. St. Caransebeș, Colecția de documente și fotografii „General Ioan Dragalina”, orig. 37 × 24 cm., sigiliu timbrat. Donator maior Liviu Groza.

<In. 1661>. „Faptele apostolilor”. Manuscris în limba slavonă, pe primele pagini sînt consemnate cu un text românesc cu caractere chirilice, date din timpul principelui Transilvaniei, Mihai Apafi și al mitropolitului Sava Brancovici, privitor la mănăstirea Feleacului.

Arh. St. Cluj, Fond personal Ilie Dăianu, orig., l. slavonă, și română, legătură în piele, frontispiciu litere inițiale.

1759 martie 30, Arad. Contract prin care Bohus Imre arendează prediul său Zimand — în afară de crîsmă — negustorilor din Arad Zsiván Sztovrag, Bassa Sztovrag și Nicolae Constantinovics pe intervalul de timp de la sărbătoarea Sfîntului Gheorghe din anul 1759 pînă la aceeași sărbătoare din anul 1762 (datele corectate în 1765, respectiv 1768), pentru arenda anuală de 2.000 de florini renani. Arendașii sînt obligați să plătească arenda anuală după tirgul ce se ține la Arad în ziua de Sfîntu Petru după calendarul românesc, adică la 16 iulie și se obligă să dea anual crîsmarului din Zimand iarbă pentru 12 căpițe. În schimb arenda-torul se obligă ca în caz de arendare în continuare a prediului, să-l arendeze tot numiților arenda-și.

Pe pagina a doua mențiuni despre plata arenzii între 17 iulie 1759 și 3 septembrie 1764.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise, orig., l. maghiară, 3 sigilii inelare dintre care unul cu inițiale chirilice) aplicate în ceară roșie.

1894 aprilie 14, Sibiu. Scrisoarea lui, <Iosif Sterca> Suluțiu prin care îi comunică-lui Fodor, în legătură cu datele privitoare la Avram Iancu și Ecaterina Varga, că el a publicat documentele pe care le-a adunat în numerele indicate din „Gazeta Transilvaniei” și „Tribuna”, precum și în Memoriul său. Completează cele spuse în prima parte din Memoriu cu unele date privind prinderea și predarea Ecaterinei Varga de către Șaguna.

Arh. St. Cluj, Fond personal prof. Dumitru Braharu, orig., 2 f.

f.d., f.l. L. Bucșan și Eugen Goga. Fotografie 9 × 14 cu semnăturile personajelor și dedicație pe verso: D-rei Ecaterina Pitiș — Brașov.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise.

<in. 22 iulie 1908, Sibiu>. Ilustrată adresată Ecaterinei Pitiș la Brașov, redactată și semnată de Eugen Goga și Victor Eftimiu.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise.

<in. 8 iunie 1909>. Ilustrată adresată lui Eugen Goga la Brașov, semnată și de Victor Eftimiu care transmite salutări d-rei Pitiș.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise.

f.d., f.l. Ecaterina Pitiș și Octavian Goga. Fotografie, 9 × 12 cm.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise.

1913 mai 10, Veneția. Ilustrată reprezentînd palatul Ducal adresată Ecaterinei Pitiș la Sibiu, semnată: Tavi (Octavian Goga) exprimă sentimentele față de adresantă.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise.

1919 octombrie 2, București. V. Pirvan îl înștiințează pe <Stefan> Bezdechi că, potri-vit telegramei Consiliului Dirigent, a fost numit agregat stagiar la Universitatea din Cluj.

Îi cere să se întoarcă imediat în țară și să se prezinte pentru a ridica bursa de la Casa Școalelor și a primi indicații asupra viitoarei sale activități.

Arh. St. Cluj, Fond personal prof. univ. Ștefan Bezdechi, orig., 2 f.

1944 august 23 — 1 decembrie 1944, *Călățele*. Jurnalul de operațiuni al Companiei a 3-a fixă reg. Călățele din cadrul Batalionului fix reg. Someș, în timpul campaniei contra trupelor hitleristo-horthyste și al eliberării nordului Transilvaniei, întocmit de comandantul companiei, locotenent Gh. Homescu.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise, copie dactilografată.

1944 septembrie 5, ora 17,10 *Sălcuia*. Nota sublocotenentului <Iudovic Enea> Todea comandantul plutonului fix Brand, prin care ordonă mobilizarea, în ajutorul plutonului, a tuturor bărbatilor din sat ce pot purta armă.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise, orig.

1944 septembrie 9, ora 11,20, *Sălcuia de Sus — Crucea Luncanilor*. Nota raport a sublocotenentului Iudovic Enea Todea, către Compania fixă Baia și Batalionul Moți Avram Iancu privind situația de luptă de la Crucea Luncanilor.

Arh. St. Cluj, Colecția de documente și manuscrise, orig.

<1855>. Scrisoarea lui Omer-pașa către soția sa, Sobeide, prin care o înștiințează despre desfășurarea luptelor. Speră că dușmanul va fi repede înfrânt și războiul se va termina.

Arh. St. Craiova, „Donația G. Simonis“, inv. 3/1 (15), orig., l. germană, 22 × 27 cm.,

1906 iunie 14, *București*. Certificat de absolvire în 1904 a Conservatorului de Muzică și Declamație din București dat lui Simonis Gheorghe.

Arh. St. Craiova, „Donația G. Simonis“, inv. 8/2, orig. 21 × 33,6 cm., 1 f.

1923 februarie 2, *București*. Scrisoare prin care compozitorul D. Chiriac îi răspunde lui G. Simonis despre orchestrarea poemului „Le Rythme“ precizând că Filarmonica din București nu dispune de fondurile necesare. I se propune ca poemul să fie orchestrat de G. Enescu. D. Chiriac laudă poemul.

Arh. St. Craiova, „Donația G. Simonis“, inv. 1/2, orig. 21 × 34,8 cm., 2 f.

<1800>. Dicționar latin-maghiar-german-ceh.

Arh. St. Deva, biblioteca documentară, nr. 9020 lipsă foaia de titlu, primele pagini parțial deteriorate au fost reparate în sec. XIX, coperte originale, actualmente parțial deteriorate se observă.

1841 februarie 20, *Piclișa*. Act de garanție pentru suma de 750 florini pe care grănicerii Erdebeni Iosif și Pop Gheorghe din Săcel, comitatul Hunedoara, trebuie s-o plătească la Casa Regimentului I. român de graniță.

Arh. St. Deva, fond: „Grănicer Pop Gheorghe“, orig. l. maghiară, 2 f., 2 sigilii înelate în ceară roșie.

1842 noiembrie 17, *Săcel*. În fața a doi asesori jurați, nobilul Pop Gheorghe, grănicer dă ca zălog un pământ al său din Săcel, comitatul Hunedoara, pentru suma de 150 florini primită pe termen de 6 ani.

Arh. St. Deva, fond: „Grănicer Pop Gheorghe“, orig., 1 f., 2 peceti inelare în ceară roșie, l. maghiară.

1841—1863, *Orăștie*. Protocolul breslei tăbăcarilor (dubelari).

Arh. St. Deva, fond: Primăria orașului Orăștie, reg. 215, orig. limbile română, maghiară și latină.

1877 noiembrie 16, <Paris>. Scrisoarea arhitectului MINCU ION către fratele MINCU STEFAN (din Focșani), privind studiile sale la Paris; descrie unele obiceiuri tradiționale studențești, cere bani arătând sumele cheltuite.

Arh. St. Focșani, Colecția de documente, XVIII/20, orig., 2 f., 21,5 × 13,6 cm., semănătură, monograma autorului.

1646 (7154) iunie 8, *Tîrговиște*. Hrisov dat de Matei Basarab vv., domnul Țării Românești, prin care întărește eliberarea de vecinie a lui Neagoe și a fratelui său Ion, fiii lui Brașov cel bătrîn din Brăbulești, jud. Dimbovița, sloboziti de către Pădure, pîrcălabul de la Lazure, deoarece îi plătiseră acestuia 7.500 aspri. Slobozenia se face cu tot cu delnițe.

Se menținează zapisul de mărturie al lui Pădure, făcut în fața megieșilor.

Mărturia boierilor, ispravnic „de act”. Radu Cocorăscul mare logofăt.

Scriitor: Radu Stanovici de la Crețulești.

Arh. St. Iași, colecția Documente, P. 340/126, orig. slav, perg., 45 × 33 cm., pecete timbrată, iscălitura autografă a domnului. Documentul se păstrează într-o cutie de lemn, contemporană epocii în care a fost emis, avînd dimensiunea de 15/13 cm.

<1649—1651> iulie 2. Carte de la Vasile Lupu vv., domnul Moldovei, care întărește lui Iliei din Onești, o parte de ocină din satul Căniceanii, de la obîrșia Jerăvătului, ținutul Covurlui, cumpărat de la Parasca, fiica lui Mirea, cu 70 de ughi, de asemenea și o altă parte de la Dodolea, fiica lui Tudoran, tot cu 70 de ughi. La cumpărare participă șapte jurați, popa Larrente din Hănășeni, Dragan din Zmeieni, Ianașco din Brăițeni, Oancea din Berești și alții.

Arh. St. Iași. Colecția „Documente”, P. 1035/9, orig., slav, 48 × 36 cm., pecete timbrată aplicată; data stabilită după logofătul Toderășcu și diacul Dumitru.

1811 noiembrie 13, *Feldru*. Locuitorul Pintilei Malai cu fata Irina a lui George Horga, S.S. Simeon Galan, cu fata Paraschiua lui Grigoraș a Popii, caporal Echim Boloacă cu fata Anisia lui Grigore Rebrîșorean și invalidul Petre Avram cu fata Nastasia lui Năsăudean au primit invoirea (aprobarea) comandai Regimentului de a se căsători după 3 vestiri. Semnează căpitanul. (Indescifrabil).

Arh. St. Năsăud. fond Starea civilă, nr. 629/6.

1826 octombrie 20, *Feldru*. Aprobarea dată de către Regimentul al II-lea de graniță, compania a 7-a pentru căsătoria lui Leonte Deac cu Maria lui Pralia din Leșu. Se menționează vîrstele, averea, zestrea ce o va primi mireasa. Semnează capelanul Welsen.

Arh. St. Năsăud, fond Starea civilă, nr. 629/20.

1834 ianuarie 30, *Feldru*. Aprobarea pentru căsătorie din partea companiei de graniță nr. 7 pentru fata de grănicer Ana a lui George Zegrian din Leșu cu invalidul Ion Petredin Nepos. Semnează comandantul companiei.

Totodată aprobă căsătoria și compania 8-a din Rebrîșoara de care aparținea mirele. Aprobarea este vidimată de parohul comunei Nepos.

Arh. St. Năsăud., fond Starea Civilă nr. 629/41.

1847 septembrie 19, *Leșu*. Înștiințare de căsătorie a militarului Grasin Pop și Varvara a militarului Grîsian Gălan din Leșu și a militarului Macavei Suts, văduv cu Teodora a militarului George Todorea, din Leșu. Se menționează că, în afară de numitul văduv, toți au urmat Școala națională și-au însușit învățătura canonicască, au fost vaccinați contra vîrsatului și au răsădit pomi „de mina mirilor”. Semnează Anton Mălai, paroh.

Arh. St. Năsăud. fond Starea civilă, nr. 628/118.

1856 august 31, *Leșu*. Jurămintul depus de grănicerii Larion Morariu și George Budușan ca martori că Mihail bărbatul Ilenei Mălai din Leșu, a murit și a fost îngropat în Italia în iunie 1855.

Arh. St. Năsăud. fond Starea civilă nr. 628/124.

1604 (7112) aprilie 13. Cartea prin care Ieremia Movilă vv., domnul Moldovei, întărește stăpînirea asupra satului Brăbulești cu moșiile ce le arată ispișoacele lui Vasile ce au fost pîrcălab.

Arh. St. P. Neamț, Colecția documente și scrisori, prof. I. Constantinescu, inv. 118, I. slrbă.

1656 (7164) aprilie 15. Gheorghe Ștefan vv., domnul Moldovei întărește hotarul satului Brăbileștilor delimitat de Savin Vornicu și mai mulți oameni. Se arată linia hotarului, luându-se puncte de reper pirae și așezări.

Arh. St. P. Neamț, Colecția documente și scrisori, prof. I. Constantinescu, inv. 118.

1665 (7123) iunie 10, Iași. Dabija vv. domnul Moldovei, dă întăritură călugărițelor de la mănăstirea Tipolița pentru o moară și o poiană aflate între hotarul dintre satul Săcălușești și Netezi ce erau revendicate de călugării de la Schitul lui Ghiorghe Hatmanu. Pircă-lăbul Bantocșu cu sprijinul bătrînilor ce au *jurat cu brazda în cap*, stabilește la judecată dreptatea călugărițelor.

Arh. St. Piatra Neamț, Colecția documente și scrisori, prof. I. Constantinescu, inv. 118.

1862 august 6, Viena. Francisc Iosif al II-lea, împărat al Austriei rege al Ungariei..., duce al Bucovinei..., mare principe al Transilvaniei..., șef și suveran al ilustrului ordin Lina de aur numește cavaler confrate al ordinului pe principele Nicolae de Esterházy de Galantha.

Arh. St. Oradea, Colecția pergamente, nr. 109, orig., l. franceză, perg. 83 × 66 cm. litere de aur, miniatură, sigiliu atârnat în capsule de metal cu capacele lipsă.

Diploma este semnată de Emiliu Thacoretok de Ponor, prorector, Árpád Bohay de Boka decanul Facultății de medicină, Vilhelm Tauffer promotorul examenului și Otto Rerti notarul Facultății de medicină.

1904 ianuarie 19, Budapesta. Rectorul universității din Budapesta conferă titlul de doctor în medicină lui Carol Ioan Ferdinand Lutter.

Arh. St. Oradea, Colecția pergamente, nr. 110, orig., l. latină, perg., 64 × 50 cm., sigiliu atârnat, capsule de lemn, capacul lipsă, imprimat în ceară roșie.

1909 martie 18, st. n., Oradea. Proces-verbal încheiat în ședința comitetului despărțămîntului Astei — Oradea.

Printre punctele dezbătute: respingerea demisiei directorului despărțămîntului Dr. Aurel Lazăr, a motivului invocat (neînțelegerea cu membri comitetului) și cererea comitetului de a se cultiva buna înțelegere.

Comitetul declină invitația centrului de a se ține adunarea generală a Astei la Oradea date fiind împrejurările specifice. (De fapt prigoana și asupra elementului românesc).

Arh. St. Oradea, Fond: Astra Bihor, dosar 1/1905—1914, f. 12—13, orig.

1920 sept. 1, Oradea. Proces-verbal „luat în consfătuirea societăților culturale și reprezentanților inteligenței din Oradea-Mare“ în legătură cu adunarea generală a Astei la data de 3—4 oct. 1920.

Din programul serbărilor se menționează concursul etnografic, discursul, de deschidere al președintelui Andrei Birsan, conferința prof. S. Pușcariu și a prof. univ. N. Iorga.

Arh. St. Oradea, Fond: Astra Bihor, dosar nr. 3/1916—1921, f. 7, copie.

1809 ianuarie 28, Jupinești. Foaie de zestre dată de Stan Boroghină din <Jupinești jud. Muscel> fiicei sale Ioana.

Arh. St. Pitești, Colecția Documente foi volante, pachetul LVI/7, orig.

1820 iunie 25, Bălilești. Jalba unor locuitori din Bălilești, jud. Muscel, adresată domnitorului Alexandru Șuțu, împotriva preotului Pătru care a abătut gîrla Valea Goleștilor din matca ei veche pe moșia lor, producîndu-le mari pagube (rezoluția și ștampila domnului).

Arh. St. Pitești, Colecția Documente foi volante, pachetul LVI/3, orig.

1842 mai 10, Jupinești. Zapisul aleșilor satului Jupinești, jud. Muscel prin care fac cunoscut Subocirmuirii plășii Riurile că au măsurat pămîntul cetașilor Boroghinești și Căpăținești după cărțile de hotărnicie.

Arh. St. Pitești, Colecția documente foi volante, pachetul LVI/12, orig.

1620 (7129) septembrie 20, *Tirgoviște*. Hrisov prin care Radu Mihnea vv., domnul Țării Românești întărește locuitorilor satului Dălbănești din județul Prahova tot satul, cu tot hotarul și cu tot venitul din cîmp, pădure, apă și morile, pentru că fuseseră la început cnezii, iar în timpul domnitorului Mihai Viteazul au fost năpăstuiți cu biruri de Stoica, mare vis-tier și veniți cu sila și fără bani.

Arh. St. Ploiești, Colecția Documente foi volante II/1, orig., slav, perg., 46/26 cm., rupt la indoituri, pecete atârnată căzută, inițială și monograma ornate în chinovar, semnată voievodului.

1767 februarie 27, *Măneciu*. Zapis prin care sătenii Cocorăști încredințează moșia Măstecănești din județul Saac lui Constantin Dobre, Voinea și Bratul.

Arh. St. Ploiești, Colecția Documente foi volante, II/5.

1770 iunie 27. Zapis prin care moșnenii Voicelești de la Starchiojd, județul Saac, vind, un „codru de moșie” ce se numește Valea Teiului, moșnenilor Codești din Chiojdul din Bisca, județul Saac.

Arh. St. Ploiești, Colecția Documente foi volante, II/6, orig., 2 f.

Manuscrisul studiului vol. I la „Documentele mănăstirilor din Bucovina” Intocmit de Teodor Balan.

Arh. St. Suceava.

1713 (1634) noiembrie 26. Zapisul prin care Stanciul și Gostea vind lui Ion Vorvoră din Titești o delniță a lui Stan Cremene și locurile pe care le au în cîmp, șeliștea casei și celelalte părți care le au în cîmp, în pădure, în munte și în tot hotarul satului. Martori.

Arh. St. Rm. Vilcea, Achiziții, orig., perg., 19,8 × 18 cm. cu 2 peceti inelare, aplicate în fum.

<1721> 7729 iunie 20, *Mănăstirea Dealul*. Pomelnicul domnilor Țării Românești de la Negru-Vodă și pînă la Mihai Viteazul, cu mitropolii și episcopii Țării Românești, egumenii-Mănăstirii Dealul, precum și numele boierilor care au făcut diferite danii mănăstirii. Pomelnicul a fost întocmit de către „Vasile egumenul sfintei mănăstiri Dealul den luminată porunca Mării Sale Domnului nostru Io Nicolae Voevod”. A fost scris însă de către Iosif, zugravul mitropoliei.

Arh. St. Tirgoviște, Colecția documente foi volante, inv. 1/1721, orig., 30 p., la p. 8 sînt evocate printr-un desen ctitorii Radul cel Mare și soția, ținînd macheta bisericii, alături de ei fiind și Coconul.

1810—1813, *Mănăstirea Sinai*. Manuscris cuprinzînd învățăturile Sf. Ioan Scărarul scris de un călugăr român din satul Berteia jud. Prahova, între anii 1810—1813, care a stat la mănăstirea Sinai 35 de ani. Unele file au fost completate de altă persoană. Manuscrisul cuprinde 646 pagini, are coperte de carton îmbrăcate în piele.

Arh. St. Tirgoviște, Colecția documente foi volante, inv. 2/1810, orig. 21 × 30 cm.

1838 noiembrie 21, *Satul Bădulești*. Zapis prin care Ilie sin Stan din satul Crîngurile vinde un loc de cîmp lui Radu sin Popa cu 70 lei. Actul a fost întărit la 30 noiembrie 1838, de aleșii satului Bădulești și cu sigiliul satului, aplicat în negru de fum.

Arh. St. Tirgoviște, Colecția documente foi volante, inv. 10/1838, orig.

1842 decembrie 22, *Satul Bădulești*. Zapis prin care Marin sin Radu vinde popii Constantin din satul Bădulești 4 stînjeni loc de pădure cu 140 lei. Este întărit de aleșii satului și cu sigiliul aplicat în negru de fum, la 1 ianuarie 1843.

Arh. St. Tirgoviște, Colecția documente foi volante, inv. 14/1842, orig.

1935 octombrie 7, *Com. Costești-Vale*. Serisoare a scriitorului I.C. Vissarion din com. Costești-Vale, către patriarhul țării, prin care solicită sprijin pentru numirea ca preot a gine-

relui său. Scrisoarea cuprinde o aspră critică a societății burgheze, în cadrul căreia, totul se obține numai prin relații. Înfierează acele „camarile“ ce se formează în jurul celor mari: „E așa de greu să pătrundă cineva astăzi la mai marii zilei, că nu mai putem ști nimeni unde s-ar mai găsi excepțiile fericite. Șefi de cabinet, secretari oficiali și particulari, ușieri, slugi, atâtea bariere ce obosesc sufletul, ce îl demoralizează“.

Arh. St. Tîrgoviște, Colecția documente foi volante, inv. 80/1935, orig.

1872 august 27 (1289 Gemazi-ul-Ahir), Tulcea. Act de vânzare-cumpărare (tapu) intervenit înaintea Tribunalului religios din Tulcea, între bulgarul, supus otoman, Constantin, fiul lui Gheorghe, domiciliat în mahalaua Ceair, care vinde o prăvălie clădită pe un teren „mulk“, situat în mahalaua Ceair, în fața grădinii publice, fratelui său Petre, pentru prețul de 3000 piaștri.

Arh. St. Tulcea, Colecția documente 1/1872, orig. l. turcă (80 × 27), semnătură și sigiliu rotund al Tribunalului religios, filigran.

1873 sept. 11 (1290 Regeb 17), Tulcea. Act de vânzare-cumpărare (tapu) prin care bulgarul, supus otoman, Petre, fiul lui Gheorghe, domiciliat în mahalaua Ceair din Tulcea, vinde un teren lui Iovanciu pentru prețul de 6500 piaștri.

Arh. St. Tulcea, Colecția documente, 2/1873, orig., l. turcă (80 × 27), semnătură și sigiliu rotund al Tribunalului religios, filigran.

1894—1895. Sculptorul Vasile Chiriachide în timpul serviciului militar. Fotografie 9 × 12.

Arh. St. Tulcea, Colecția fotografii și fotocopii.

1911—1912. Sculptorul Vasile Chiriachide lângă un schelet uman, în perioada când urma cursurile de sculptură la Florența (Italia). Fotografie 9 × 12.

Arh. St. Tulcea, Colecția fotografii și fotocopii.

1914 august 27, Florența. Certificat acordat lui Chiriachide Vasile de către Institutul regal de Belle Arte din Florența, în care se atestă că a trecut examenele la toate studiile pentru cursul special de sculptură în anul școlar 1911—1912. Semnat de Raffaello Romanelli și A. Burchi.

Arh. St. Tulcea, Colecția documente, dosar nr. 3/1914, orig., 1. italiană.

1923 octombrie. Montarea statuii lui Spiru C. Haret în orașul Tulcea, în prezența autorului-sculptorul Vasile Chiriachide. Fotografie 9 × 14.

Arh. St. Tulcea, Colecția fotografii și fotocopii.

1923 octombrie 11. Momentul festiv al dezvelirii statuii lui Spiru C. Haret în Tulcea. Fotografie 9 × 20.

Arh. St. Tulcea, Colecția fotografii și fotocopii.

1941—1943. Album cu fotografii, reprezentând edificii publice: școli, biserici, ferme, precum și peisaje de iarnă și aspecte ale drumurilor din județ în perioada 1941—1943. Albumul a fost alcătuit pentru Prefectura jud. Tulcea de către ing. Stoianovici Ioan. La 30 aprilie 1971 acesta l-a donat Arhivelor Statului.

Arh. St. Tulcea, Colecția fotografii și fotocopii, 1/1941—1943.

1771, Petersburg. Harta specială a principatului Valahiei, publicată de C.M. Roth la Petersburg, 1771.

Arh. St. Drobeta — Tr. Severin, Colecția de planuri și hărți, Generale, 4, l. franceză, hîrtie plînzată, 68 × 98 cm., pliată.

1818 ianuarie 10. Catastiful logofătului Constantin Bălteanu pentru cheltuielile făcute cu construirea morii sale de la Cireșu și altele.

Arh. St. Drobeta — Tr. Severin, Colecția de documente, XVIII/13, orig., 11 f.

1820 aprilie 23. Zapisul lui Constandin al Sfii și al altora din Proitești către popa Barbu zet popa Nicolae din Brebina pentru o prigonire avută cu acesta pentru o veche cumpărătură în hotarul Proitești, cu împăcare sub pedeapsă.

Arh. St. Drobeta — Tr. Severin, Colecția de documente, XVIII/18, adeverit de vătășia plaiului Cloșani sub semnătura lui Tudor Vladimirescu.

1834 aprilie 17. Zapis prin care Ghiță Drăgan și Ioan Ghiță Drăgan din satul Costești jud. Mehedinți vînd lui Constantin, fiul popii Dumitrașco din Costești, cinci stînjini de moșie din dealul satului pentru 125 de lei primiți la „vreme de lipsă și păsul nostru”.

Arh. St. Drobeta — Turnu Severin, Colecția de documente, XVII/55, orig., 2 f.

1843 octombrie 22, București. Circulara redacției „Foi satești” sub semnătura lui P. Poenaru, către profesorii școlilor normale din județe în legătură cu difuzarea acestei publicații la sate și citirea ei către locuitori. Concepția răspunsului profesorului școlii din Slatina.

Arh. St. Drobeta — Turnu Severin, Colecția de documente, XX/21, orig., difolio.

1907, Turnu Severin. Statutele sindicatului muncitoresc al lucrătorilor din Șantierul naval și din Turnu Severin și cartea de membru în acest sindicat a vopsitorului Fota Stefan.

Arh. St. Drobeta — Turnu Severin, Colecția de documente, 1/30, tipărită în 37 de pagini, deteriorat, file lipsă.

1908 septembrie 15, Turnu Severin. Scrisoarea Societății muzicale române „Doina” din Turnu Severin prin care invită pe poetul și publicistul Octavian Goga din Sibiu să participe la șezătorile cultural-artistice organizate în luna octombrie de către societate.

Arh. St. Drobeta — Turnu Severin, Societatea muzicală „Doina”, Turnu Severin, nr. 9, orig., 1 f.

1911 august 10 — septembrie 8. Scrisoarea Societății muzicale române „Doina” Turnu Severin din 10 august 1911 către profesorul de muzică și compozitorul Iacob Mureșianu din Blaj, prin care îl anunță că a fost ales în unanimitate membru de onoare și scrisoarea lui Iacob Mureșianu din 8 sept. 1911 prin care mulțumește pentru cinstea care i s-a făcut.

Arh. St. Drobeta — Tr. Severin, Societatea muzicală „Doina” din Tr. Severin, inv. 12, orig., 2 f.

1840 martie 8, Iași. Hrisov dat de Mihail Grigore Sturza vv., domnul Moldovei, pentru litigiul dintre Pascal Ganea vechil și alți răzeși din neamul Blănișesc cu răzeși, curgători din Lupu Sulgeru Turce, pentru hotarul moșiei Deleni, numită și Bălanii.

Arh. St. Vaslui, Colecția Documente, 17, orig., perg., 53/4 35,5 cm., sigiliu în tuș roșu, 2 f.

<1808—1809>. Sultanul Mehmud II acordă negustorilor europeni privilegiu în Imperiu.

Arh. St. Buc., Colecția Suluri, nr. 95, orig., 148 × 51 cm l. turcă.

Manuscris muzical grecesc.

Arh. St. Buc., Colecția, Manuscrise, nr. 1942.

1766—1825. Condică de documente referitoare la comuna Cernatul de Sus, din comitatul Trei Scaune, privind diferite socoteli, hotărnicii. Cuprinde date și despre românii din acest comitat.

Arh. St. Buc., Colecția, Manuscrise, nr. 1940.

Adevărata istorie a Transilvaniei de la anul MDCLXI (1661) elaborată de Mihai Cserei de Aita Mare și scrisă în exil la Brașov în anul MDCCIX (1709), luna decembrie.

Arh. St. Buc., Colecția Manuscrise, 1943, 376 p.

<1552>. Alexandru (Lăpușneanu) vv. Moldovei, întărește satul Iuganii lui Toader și Popșa, copiii Parascăi, nepoții Nedelei, fata lui Toma.

Arh. St. Buc., Colecția Documente moldovenești, XXXVIII/1, orig.

1552 (7060) apr. 14. Ștefan vv. Moldovei, întărește lui Nicoară Burlă, cămăraș din Ocna, toată partea din sat, oricât se va alege din Mădrăjaci și Ciurmălești, cumpărată de la Cosma, fiul lui Iura Mădrăjacu cu 700 zloți tătarăști.

Arh. St. Buc., Colecția Adamache, I/1.

1635 februarie 17. Vasile Lupul vv. Moldovei, întărește lui Lupul Prăjescu o vie la Cotnari.

Arh. St. Buc., Colecția Documente moldovenești, XXXVIII/2, orig.

1748 februarie 5, Versailles. Ludovic (XV), regele Franței, către De la Marche, președintele Parlamentului din Dijon, pentru înregistrarea scrisorilor patente în legătură cu închiderea tuturor caselor și locurilor de depozitare a sării și tutunului contrabandiștilor.

Arh. St. Buc., Colecția Achiziții Noi, MMMXLVI/3, orig.

1925 iulie, Bran. Victor Eftimiu scrie citeva rinduri prietenului său Av. Ion G. Stoian, mulțumindu-i pentru timpul plăcut, petrecut la vila sa de la Bran, unde și-a revizuit primele trei acte din „Meșterul Manole” scrise la Paris și a început al patrulea act.

Arh. St. Buc., Colecția Scriitori, Victor Eftimiu/1, orig.

1933 martie 14, București. Un madrigal semnat de Cincinat Pavelescu, adresat prietenului său Av. I. Stoian. Madrigalul este scris pe o carte de vizită a lui Ion G. Stoian.

Arh. St. Buc., Colecția „Scriitori”, Cincinat Pavelescu/2, orig.

1935 aprilie. Fragmente din „Aripi Frinte” (act. I, sec. XI și Act. III, sec. XIII) de A.D. Herz cu dedicații pentru „documentele literare” ale lui I. Stoian, o neînsemnată contribuție.

Arh. St. Buc., Colecția „Scriitori”, A.D. Herz, 1, orig.

1937, 1941. Versuri dedicate de Vasile Militaru lui „bădia Ion G. Stoian ...”: „Cintu de leagăn” și un Catren.

Arh. St. Buc., Colecția „Scriitori”, Vasile Militaru, 1, 2, orig.

<1894>. Triptic prezentînd pe: „Osîndiții pentru Memorandul Românilor”, „Aperătorii procesului Memorandului” și „Biroul de presă (a) procesului”. Cărți poștale ilustrate editate pentru popularizarea luptei românilor transilvăneni pentru drepturile seculare.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii, I/2397, 2398, 2399, 12,8 × 7,6; 12,7 × 7,6; 13 × 7,6 cm.

Ante 1899 iunie 24/iulie 6. Carte poștală ilustrată prezentînd docurile din Galați. Fotografie executată de Marco Kleim — Brăila — Galați.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii ilustrate I, 1404; 13,7 × 9,2 cm.

<1901>, Paris. Ollănescu-Ascanio, Dumitru C., poet publicist, diplomat român (1848—1908). Fotografie executată în atelierul Eug. Pirou — Paris și oferită cu dedicația: „cu toată a mea dragoste — Ollănescu 1901”.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii II 1686, 10 × 14,5 cm., orig. lipit pe cartonul cu imprimarea atelierului fotografic.

Stuttgart. Cernat Alexandru (1828–1893) general. Fotografie executată în atelierul F. Brandseph — Stuttgart.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii, 9,8 × 13,7 cm., orig., sepia lipită pe cartonul cu imprimarea atelierului fotografic. În partea de jos cartonul tăiat.

<Post 1908>. Carte poștală ilustrată color prezentind schitul în stîncă de la Nămăiești. Lucrarea editată de Ioan Zărnescu din Cîmpulung Muscel nr. 658.

Arh. St. Buc., Colecția de fotografii și ilustrate, I/1979, 8,6 × 13,7 cm.

Ante 1910 VIII 23. Carte poștală ilustrată prezentind plutăritul pe Bistrița la Piatra Neamț. Lucrarea editată de Ad. Maier și D. Stern, București nr. 101.

Arh. St. Buc., Colecția de fotografii și ilustrate, nr. I/1722; 13,7 × 8,8 cm.

Cărți poștale ilustrate color reprezentind două caricaturi ale oamenilor politici: B. Delavrancea, Tache Ionescu.

Dreapta jos semnătura autorului. Lucrările difuzate prin librăria Șaraga — Iași.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii și ilustrate, I/1644, 1646, 9,2 × 14,1 cm., 9,1 × 14,1 cm

Ante 1912 iulie 26. Carte poștală ilustrată cu portretul lui Cincinat Pavelescu din colecția „Scriitori români”; pe verso citeva rînduri dedicate de Cincinat Pavelescu din Sinaia la 26 iulie 1912, unei admiratoare.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii și ilustrate, I 1943; 8,5 × 13,5 cm.

Ante 1912. Carte poștală ilustrată color prezentind Calea Victoriei din București. Sînt parțial redată clădirile poștei, C.E.C.-ului și a Hotelului de Franța.

Arh. St. Buc., Colecția de fotografii și ilustrate, I/1952/3 13,9 × 9 cm.

Fără dată. Carte poștală ilustrată color redind strada Ștefan cel Mare din Roman. Lucrare editată de Galeria de cadouri din București cu nr. 3582.

Arh. St. Buc., Colecția de fotografii și ilustrate, I/1671/I 13,7 × 8,8 cm.

<1916–1918>, *Constanța — Piața Ovidiu.* Statuia lui Ovidiu de E. Ferari doborîită de pe soclu în timpul ocupației Dobrogei din primul război mondial. Carte poștală ilustrată (nr. 9.716).

Arh. St. Buc., Colecția fotografii și ilustrate, I/1956; 11,1 × 8,1 cm.

Post 1918. Carte poștală ilustrată colorată prezentind reproducerea unei acuarele realizată de Camelia Achimescu în 1918 la Mărășești. Desenul redă imaginea clădirilor gării distruse de campania militară a anului 1917. Ilustrata a fost imprimată în București la atelierele Luceafărul și are ca supra-tipar mențiunea „Biserica Neamului Mărășești” fiind difuzată pentru stringerea sumelor necesare ridicării mausoleului eroilor prin preocuparea S.O.N. F.R.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii ilustrate, I/1591/6, 12,4 × 6,1 cm.

<1932–1933>. Savel Rădulescu, Armand Călinescu, Nicolae Titulescu și Virgil Madgearu la o recepție dată de Ministrul Afacerilor Străine. Fotografie.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii, II/1679/1, 17,2 × 10,9 cm.

<1933> *Bruxelles.* Banchetul dat în onoarea participanților la Congresul medicilor. Printre participanți Dr. Danielopolu Daniel G. și Djuvara T. Radu, ministrul României la Bruxelles. Fotografie executată de Inter-Photo-Bruxelles.

Arh. St. Buc., Colecția fotografii, II 1655, 22,4 × 15,4 cm.

1942 martie 31, aprilie 23, Timișoara. Două cărți poștale adresate de Zaharia Bîrsan lui Ion Stoian, în care mulțumește pentru timpul petrecut la Brașov și se referă la piesa sa „Doamna de rouă” care se joacă cu succes și la un turneu cu piesa „Trandafirii”.

Arh. St. Buc., colecția „Scriitori”, Zaharia Bîrsan, 1, 2, orig.

1947 august. 28, Braşov. Scrisoarea adresată de Eugen Speranţia rudelor sale (o veri-şoară şi conul Jenică, s-ar putea să fie familia Av. Ion Stoian), în care le mulţumeşte pentru agreabilul timp petrecut la Bran şi alte detalii familiare.

Arh. St. Buc., Colecţia Scriitori, Eug. Speranţia, 1, orig.

AL VIII-LEA CONGRES MONDIAL AL BIBLIOFILILOR

Al VIII-lea Congres Internaţional al Bibliofililor, desfăşurat la Cracovia şi Varşovia, între 23 — 29 iulie 1973, a coincis cu manifestările prilejuite de proclamarea Anului Ştiinţei Poloneze, prin care s-au celebrat, într-un larg consens universal, al 5-lea centenar de la naşterea eminentului astronom şi savant, NICOLAUS COPERNIC, cinci secole de la apariţia, la Cracovia, a primului incunabul polonez şi împlinirea a două veacuri de la înfiinţarea Comisiei pentru Educaţia Naţională, primul minister al Instrucţiei publice din Europa.

Congresul, la care au participat 110 delegaţi din 15 ţări*, a fost organizat de Asociaţia internaţională de Bibliofilie, cu sediul la Paris, în colaborare cu Muzeul Przytkowski din Jedrzejów şi Biblioteca Naţională a Poloniei.

La lucrările Congresului, *Societatea Română de Bibliofilie*, constituită la 21 decembrie 1972, la Tirgovişte, a fost reprezentată de o delegaţie oficială, alcătuită din: dr. Corneliu Dima — Drăgan, secretar general al Societăţii, dr. medic Emil I. Bologa, din Braşov, vicepreşedinte al Societăţii, şi prof. Gh. Părvulescu, inspector la Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Dimboviţa şi de un grup de observatori, compus din conducători de biblioteci, redactori la publicaţii de specialitate şi colecţionari.

Programul Congresului a cuprins, în primul rând, două şedinţe de lucru, la Cracovia, la Galeria Krzysztofory (25 iulie) şi la Varşovia, în Sala de conferinţe a Asociaţiei scriitorilor şi compozitorilor (27 iulie).

Tema dominantă a comunicărilor prezentate a fost istoria legăturii artistice de carte, în multiple relaţii cu circulaţia motivelor decorative, în majoritate heraldice, în Polonia şi către marile biblioteci ale Europei occidentale.

În comunicarea intitulată „*Cîteva legături de un interes particular pentru polonezi aflate în bibliotecile engleze*”, domnul HOWARD M. NIXON, conservator la British Museum din Londra, a semnalat, în cîteva mari colecţii din Marea Britanie, trei grupe de legături artistice executate în Polonia şi de către meşteri polonezi. Menţionăm, astfel, un exemplar din *Noul Testament* în traducerea lui Erasmus, legat în piele şi încrustat cu motive arhitecturale pentru un teolog şi umanist polonez din veacul al XVI-lea: Johannes à Lasco (Jan Laski), descoperit la Queens' College (Cambridge), alături de cîteva legături poloneze identificate la British Museum şi la Biblioteca Bodleiană din Oxford. Tot British Museum din Londra a achiziţionat în veacul trecut două cărţi din celebra bibliotecă a regelui polon, Sigismund August, legate în piele maro şi cu încrustaţii în foiţă de aur într-un atelier cracovian din perioada 1547 — 1566. De asemenea, la bibliotecile universităţilor din Oxford şi Cambridge se păstrează două legături în marochin roşu donate de marele astronom polonez din Gdansk, Johannes Hevelius (Jan Hewel), între care un exemplar din cunoscuta sa operă *Selenografia* (1647), primul studiu ştiinţific asupra Lunii.

O erudită cercetare a întreprins şi domnul JACQUES GUIGNARD, director al Bibliotecii Arsenalului din Paris şi secretar general al Asociaţiei internaţionale de Bibliofilie, în magistrala sa intervenţie: „*Cu privire la legăturile de carte ale lui Henric III, rege al Franţei şi al Poloniei*”. Savantul bibliofil francez a studiat, sub raport artistic şi heraldic, toate legăturile executate pentru acest suveran francez, devenit la 21 februarie 1573 şi rege al Poloniei, care poartă în inedite combinaţii heraldice stemele celor două regate: floarea de crin şi acvila polonă. Comunicarea a fost însoţită de remarcabile proiecţii, în culori, de ansamblu şi de detaliu, pentru analiza heraldică a diferitelor tipuri de legături.

Studiind toate vechile legături de carte existente în Biblioteca Universităţii din Stockholm (Suedia), domnul STEN LINDBERG, directorul acestei mari biblioteci, a realizat o veritabilă istorie a legăturii artistice poloneze, în comunicarea intitulată: „*Gotic, Renaştere şi Reformă în legăturile poloneze*”. În evoluţia acestui meştesug artistic autorul a distins cinci şcoli, curente şi etape caracteristice: I. Legătura gotică de la Fromborg, Braniewo şi Gdansk; Anglia, Be'gia, Bulgaria, Elveţia, Franţa, Grecia, Italia, Polonia, R.D.G., R.F.G., România, Spania, S.U.A., Suedia, Ungaria.

II. Legătura decorativă cu imagini ale sfinților polonezi (Sfinta Ursula, Sfintul Olaf), caracteristică și pentru cărțile din biblioteca lui Copernic; III. Atelierul regal din Cracovia în vremea lui Sigismund August; IV. Legăturile renascentiste, cu arabescuri geometrice (mijlocul veacului al XVI-lea) și V. Legăturile liturgice cu cei patru evangheliști, tot din veacul al XVI-lea. Ultimele două tipuri de legături au circulat și în țările noastre.

O comunicare similară, sub aspectul semnalării a numeroase legături artistice de carte în alte biblioteci suedeze, a prezentat și domnul ADAM HEYMOWSKI, custode la Fundația A. Beyhmann din Stockholm.

Toate prezentările vizind diferite aspecte ale evoluției artei legăturii de carte au fost însoțite de proiecții color extrem de sugestive și, mai ales, revelatoare.

Un interes particular a stîrnit prezentarea domnului PAUL CULOT, custode al Bibliotecii castelului Mariemont din Belgia, privitoare la: „*Colecția de manuscrise și autografe de la Mariemont. Cîteva documente interesînd istoria și cultura polonă*”.

Domeniul de la Mariemont, împreună cu o valoroasă colecție de cărți de artă, stampe, medalii și aproape 5000 de manuscrise și scrisori au fost donate statului belgian, în 1917 de către Raoul Warocqué. Din acest impresionant fond, care cuprinde, după cum apreciază domnul Culot, și unele referiri la români, pentru comunicare au fost selectate și semnalate scrisori autografe ale regelui Stanislas Leczinski, ale reginelor Catherine Jagellone și Marie Casimire, ale generalului Auguste Alexandre Czartoryski, ale economistului Louis Wolowski, ale istoricului și numismatului Joachim Lelwel, ale marelui compozitor și pianist, Jean-Ignace Paderewsky, ale violonistului Henri Wieniawsky, precum și manuscrisul autograf al Valsului strălucitor (Valse brillante) în MI bemol de Frédéric Chopin.

În prima ședință de lucru a Congresului am prezentat și noi o comunicare: „*Cunoașterea și răspîndirea operei lui Nicolaus Copernic în vechile biblioteci românești*”. Am încercat să demonstrăm că vechea noastră cultură, din veacurile XVI—XVIII, a fost extrem de receptivă față de teoria coperniciană, care a revoluționat astronomia, și nu numai astronomia, la mijlocul secolului al XVI-lea. Am identificat, astfel, în fondurile vechii biblioteci de la Academia domnească de la Sfintul Sava din București, creată în anul 1694 de către domnitorul Constantin Brâncoveanu, un exemplar din ediția a doua a lucrării *De revolutionibus orbium coelestis libri VI* (Basileae, 1566). Teoria coperniciană a intrat în circuitul culturii românești și prin operele marilor astronomi care l-au continuat pe Copernic sau au încercat să-l combată pe marele astronom polonez. Ne-am referit, în acest sens, la Galileo Galilei, Kepler, Iosephus Blancanus, Christophorus Clavius, matematicianul olandez Snellen, Paolo Antonio Foscarini, Guilielmus Blaeu, astronomul olandez Hortensius, italianul Vincenzo Coronelli, care în lucrarea *Epitome Cosmografica* (Colonia, 1693) prezenta sistemul copernician și în cîteva gravuri, la Nicolaus Mercator și la marele bibliograf german, Daniel Georg Morhof, care a realizat în sinteza sa *Polyhistor literarius, philosophicus et practicus* (Lubecae, 1714) o cuprinzătoare și obiectivă demonstrație asupra sistemului lui Copernic. În rîndurile adversarilor am menționat pe doi dintre cei mai însemnați: Philippus Melanchthon și Giovanni Battista Riccioli. Toate lucrările înregistrate de noi provin din vechi colecții personale sau voievodale, precum: stolnicul Constantin Cantacuzino, Gheorghe Hypomenă din Trapezunt, bursier al domnitorului Constantin Brâncoveanu la Universitatea din Padova, domnitorul Nicolae Mavrocordat și ginerele său, cămărașul Ioan Scarlat.

După cum era și firesc, am însoțit întreaga prezentare bibliografică cu proiecții de diapozitive, care au avut darul de a întări convingerea celor mai mulți congresiști că a existat și în această îndepărtată zonă a Europei o aleasă cultură umanistă în trecutele vremi ale istoriei.

În programul științific al Congresului s-a înscris și magistrala conferință ținută la Collegium Novum din Cracovia de către ALEKSANDER GIEYSZTOR, rectorul Universității Jagellone, cu simbolicul titlu: „*La dignité du livre en Pologne*”. A fost o amplă prezentare a evoluției cărții poloneze, care a biruit mereu, cu o voință și cu o forță duse dincolo de fire, toate vicisitudinile istoriei, rămînînd ea însăși, în formă și conținut, chiar atunci cînd puteri străine au cutedat să creadă că pot dizolva în neant o națiune și un popor.

Dincolo de activitatea propriu-zis științifică sau poate, mai corect, integrîndu-se acesteia, participanții la Congres au avut posibilitatea de a vizita numeroase expoziții de carte, galerii de artă medievală și modernă, celebre palate și castele, precum castelul Wawel, din Cracovia, și palatul regal de la Wilanowa, în apropiere de Varșovia, muzee și colecții dintre cele mai originale, cum ar fi Muzeul sării de la Wieliczka sau biblioteca unei mănăstiri medievale, în forma și structura ei de odinioară, la Jasna Gora.

Reținem, pentru valoarea și raritatea materialelor prezentate, *Expoziția de manuscrise și incunabile din colecțiile regale și de la Catedrala din Cracovia*, organizată în sălile monumentale ale castelului Wawel, care a fost însoțită și de un *Catalog* cu valoare bibliofilă, tipărit în mod special pentru Congres în numai 200 exemplare sub auspiciile

Societății Prietenilor Muzeului Przyrkowski din Jedrzejów. Între exponatele de excepțională valoare, semnalăm un manuscris latin de la sfârșitul veacului al VIII-lea (*Praedicationes*), un codex cu 107 foi, cu numeroase inițiale ornamentate, provenind dintr-o mănăstire italiană, și alte trei manuscrise din secolul al XI-lea: un *Evangeliiar* (în folio, cu miniaturi); *Decreta Romanorum Pontificum* (în 4°, cu miniaturi și extrem de important pentru istoria cărții și bibliotecii poloneze, deoarece cuprinde, pe ultima pagină, inventarul tezaurului și al bibliotecii vechii catedrale din Cracovia); *Benedictionale* (în 8°, cu splendide inițiale unicolore). În expoziție au fost cuprinse și primele două incunabule tipărite în Polonia: *Omnes libri Beati Augusti* (tipărit la Cracovia, în 1473) și *Incipit Tabula Restitutionum, Usurarium et Excommunicationum edita per Venerabilem Dominum Fratrem Franciscum de Platea* (imprimat tot la Cracovia, în 1475).

Pentru raritatea lor și pentru legătură mai amintim: *Thesaurus Marci Tullii Ciceronis* (Paris, Carolus Stephanus, 1556), cu un supra ex-libris al regelui Sigismund August, și *Sermoni detti da Gian Paulo Oliva e da Antonio Vieira della compagna du Giesu nella solennitate del B. Stanislao* (Roma, Lazzari Varese, 1675), cu supra ex-libris-ul regelui Ioan III Sobieski.

Tot la Cracovia, Biblioteca Jagellonnă a organizat expoziția „Nicolaus Copernic și gândirea sa”, acompaniată de un catalog întocmit de Piotr Hordyński și Adam Kotula. Exponatele (cărți, manuscrise, scrisori, gravuri etc.) au fost grupate în 12 secțiuni, primele 10 fiind, în fond, o expunere documentată asupra vieții și operei lui Copernic, în toate aspectele sale semnificative, cum ar fi: Studiile lui Nicolaus Copernic la Cracovia (1491–1495) sau Studiile în Italia (1496–1503). În Italia Copernic a studiat și la celebra Universitate din Padova a cărei gravură expusă la Cracovia ne-a reamintit faptul că un mare cărturar român stolnicul Constantin Cantacuzino a audiat aceleași cursuri universitare, în anii 1667 și 1668, chipul său regăsindu-se astăzi, în frescă și în nemurire, alături de marele său înaintaș polonez, în marea *Sala dei Quaranta* de la Universitatea padovană.

Între cele 73 de piese expuse, semnalăm, pentru unicitatea sa, manuscrisul autograf al celebrei opere *De Revolutionibus* (Biblioteca Jagellonnă, mss. 10000), apoi portretul lui Nicolaus Copernic inclus în lucrarea lui Nicolaus Reusner: *Icones sive imagines virorum litteris illustrium* (Strasbourg, 1587), un exemplar din foaia volantă imprimată în secolul al VII-lea cuprinzând Epitaful lui Copernic, plasat în catedrala din Fromborg, și câteva cărți ce au aparținut bibliotecii marelui savant Euclid: *Elementa geometriae* (Venezia, 1482); Alphonse X: *Tabulae astronomicae* (Venezia, 1492), un exemplar cu 16 pagini adnotate marginal de Copernic; Jean Crestone: *Lexicon Gracco-Latinum* (Venezia, Aldus Manutius, 1497), cu adnotări și semnătura lui Copernic în grecește; Ptolemeu: *Almageste* (Venezia, 1515) și Savonarola: *Canonica de febris* (Venezia, 1498).

De la 26 iulie lucrările Congresului au continuat la Varșovia, participanții vizitând, în prealabil, mănăstirea de la Jasna Gora, cu biblioteca sa păstrată în forma și structura din anul 1709, și Muzeul de istorie a astronomiei de la Jedrzejów. Colecțiile acestui original și prețios muzeu au fost adunate de-a lungul a numeroase decenii de către membrii unei vestite familii de cărturari, familia Przyrkowski, fiind și astăzi condus de profesorul dr. docent TADEUSZ PRZYRKOWSKI, membru de onoare al Asociației internaționale de Bibliofilie, și președintele, din partea polonă, al Congresului.

Am avut marea satisfacție de a afla între rarismele lucrări de astronomie expuse câteva titluri existente și în biblioteca marelui cărturar român din veacul al XVII-lea, stolnicul Constantin Cantacuzino: Christophorij Clavii Bambergensis: *Horologiorum nova descriptio* (Romae, 1599) și Athanasii Kircheri: *Ars magna lucis et umbrae* (Romae, 1646).

La Varșovia, Biblioteca Națională a Poloniei a organizat, special pentru participanții la Congres, o grandioasă *Expoziție cuprinzând manuscrise, vechi tipărituri și alte colecții de mare valoare*, între care o rarisimă colecție de autografe, de la Ariosto și Leibnitz, la Kant, Goethe și Chateaubriand.

Totodată, Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Universității din Varșovia a oferit o selecție din *Colecția regelui Stanislas-Auguste Poniatowski*. Am avut, astfel, posibilitatea de a admira desene, acuarele și gravuri semnate de nume celebre precum un portret al marchizului Ambrosio Spinola datorat lui Pieter Paul Rubens, sau alte minunate creații ale lui Jean-Honoré Fragonard, Zygmunt Vogel, Francesco Bartolozzi, Louis-Marie Bonnet, Giovanni Battista Piranesi, precum și fastuoase legături cu supra ex-libris-uri ale regelui Stanislas-Auguste Poniatowski.

Participarea noastră la această mare reuniune a bibliofililor din întreaga lume a fost marcată și de primirea Societății Române de Bibliofilie, în Asociația internațională de Bibliofilie, cu sediul la Paris, prestigios organism mondial creat și condus de savantul francez JULIES CAIN, director general honorisim al Bibliotecii Naționale din Paris, membru al

Academiei Franceze, director al Muzeului Jacquemart-André. Cooptarea noastră în calitate de *membru titular* în această Asociație a fost acreditată prin recomandările oferite nouă de domnul JACQUES GUIGNARD, secretar general al Asociației internaționale de Bibliofilie, și de Marchizul DE MURA, președintele Asociației Bibliofililor din Barcelona. De altfel, atât Consiliul de conducere al Asociației cât și Adunarea Generală a membrilor au votat în unanimitate primirea Societății Române de Bibliofilie în marele forum mondial al bibliofililor.

Cu această ocazie, domnul JACQUES GUIGNARD a adresat tuturor iubitorilor de carte din România un mesaj de colaborare: *„Asociația internațională de Bibliofilie, a fost cu deosebire fericită să primească în rindurile sale, la cel de al VIII-lea Congres din Polonia, și reprezentanți din România. Noi am stabilit de altfel, relații excelente și avem încrederea că acestea ne vor permite să realizăm, în viitor, o operă cu adevărat constructivă, utilă atât pentru o mai bună cunoaștere a cărții, cât și pentru legăturile internaționale, în general”*.

CORNELIU DIMA—DRĂGAN

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

apare de patru ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, sectorul VI, telefon :
13.37.77

CUPRINS

STUDII ȘI COMUNICĂRI

D. CERNOVODEANU, I. N. MĂNESCU	— Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România (Studiu asupra dezvoltării istorice a heraldicii districtuale și municipale românești) . . .	3
EM. POȘTARIȚĂ	— Conda Marii Logofeții de toate cărțile lui Constantin Brîncoveanu vv. 1692—1713 (Descriere arhivistică) . .	219
T. MATEESCU	— Arhivele din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane . .	229
H. D.J. SIRUNI	— Insula Ada-Kaleh la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea și legăturile ei cu mișcările revolu- ționare din Imperiul Otoman.	241
I. BURLACU	— Contribuții la istoricul Muzeului etnografic al Transilvaniei	257

PAGINA ARHIVARULUI

EM. COHN	— Ordonarea și inventarierea arhivelor școlare	265
----------	--	-----

OPINII

FL. BOERAȘ	— Considerații cu privire la noțiunea de fond arhivistic . .	269
------------	--	-----

DOCUMENTE

V. ARIMIA, V. COSTAKE	— Informații documentare în arhivele românești despre un chilian — Fr. Bilbao	275
--------------------------	--	-----

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

V. COSTAKE	— Fonduri personale intrate recent în cercetare la sala de studiu	291
------------	--	-----

ADDENDA ET CORRIGENDA

L. ȘIMANSCHI	— Un pretins act moldovenesc de la Iuga voievod . . .	297
I. BURLACU, N. SÂNDULESCU	— O scrisoare a lui Constantin Brîncoveanu către Ludovic al XIV-lea	305
M. DOGARU	— Pe marginea folosirii sigiliilor cu caractere turcești de către domnitorii Țării Românești	307

CRONICĂ

V. TEODORESCU	— Achiziții noi (Expoziția „Achiziții noi”)	309
C. DIMA-DRĂGAN	— Al VIII-lea Congres mondial al bibliofililor	326

REVISTA ARHIVELOR

ORGANE DE LA DIRECTION GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT
DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Paraît quatre fois par an

Redaction : București, strada Arhivelor, 2, sector VI, telefon : 13.37.77

SOMMAIRE

STUDES ET COMMUNICATIONS

- D. CERNOVODEANU, — Les nouvelles armoiries des districts et des villes (municipales) de la République Socialiste de Roumanie (Etude sur le développement historique de l'héraldique districtuelle et municipale roumaine) 3
I. N. MANESCU
EM. POȘTĂRIȚĂ — Le registre ou grand chancelier de la Grande Logothérie pour tous les ordres émis par Constantin Brîncoveanu vv. 1692—1713 (description archivistique) 219
T. MATEESCU — Les archives de la Dobroudja pendant la domination ottomane 229
H. D.J. SIRUNI — D'Ile Ada-Kaleh a la fin du XIX-e et au commencement du XX-e siècle et ses rapports avec les mouvements révolutionnaires à l'intérieur de l'Empire Ottoman 241
I. BURLACU — Contributions à l'histoire du Musée ethnographique de la Transilvanie de Cluj 257

PAGE DE L'ARCHIVISTE

- EM. COHN — Le classement et l'inventaire des archives scolaires 265

OPINIONS

- FL. BOERAȘ — Considérations sur la notion de fonds archivistique 269

DOCUMENTS

- V. ARIMIA, — Informations documentaires sur la chilen Fr. Bilbao dans les Archives roumaines 275
V. COSTAKE

PRÉSENTATIONS DE FONDS ET COLLECTIONS

- V. COSTAKE — Des fonds personnels mis récemment en communication à la Salle d'étude 291

ADDENDA ET CORRIGENDA

- L. ȘIMANSCHI — Un prétendu acte moldave provenant de Iuga voievode 297
I. BURLACU, — Une lettre adressée à Louis XIV par Constantin Brîncoveanu 305
N. SÂNDULESCU
M. DOGARU — À propos de l'utilisation de sceaux aux lettres turques par les Hospodars de Valachie 307

CHRONIQUE

- V. TEODORESCU — Nouvelles acquisitions (L'exposition „Nouvelles acquisitions”) 309
C. DIMA-DRĂGAN — Le VIII-e Congrès mondial des bibliophiles 326

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN OF THE GENERAL DIRECTION OF THE STATE ARCHIVES
IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF ROMANIA

Quarterly

Editorial Office : București, strada Arhivelor nr. 2, sector 6, Telefon : 13.37.77.

CONTENTS

STUDIES AND COMMUNICATIONS

- D. CERNOVODEANU, — The new coats of arms of Districts and Towns (Municipes) in the Socialist Republic of Roumania. (Study about the historical development of the districtual and municipal Roumanian heraldy) 3
I. N. MĂNESCU
- EM. POȘTARIȚĂ — The Register of Great Chancellery of all the Books of Constantin Brincoveanu 1692—1713 (Archival description) 219
- T. MATEESCU — The Archives in the Dobrudja in the reign of the Ottoman Empire. 229
- H. DJ. SIRUNI — The Ada-Kaleh Isle at the end of the 19-th century and at the beginning of the 20 th century and the relations to the Ottoman Empire 241
- I. BURLACU — Contributions to the history of the Ethnographic Museum of Transylvania in Cluj 257

THE ARCHIVIST'S PAGE

- EM. COHN — The arrangement and inventorying of school archives . . . 265

OPINIONS

- FL. BOERAȘ — Some considerations concerning the notion of „archival fonds” 269

DOCUMENTS

- V. ARIMIA, — Documentary information in the Roumanian archives on the chilean — Francisco-Bilbao 275
V. COSTAKE

PRESENTATIONS OF FONDS AND COLLECTIONS

- V. COSTAKE — Personal papers recently open to study in the Search Room 291

ADDENDA ET CORRIGENDA

- L. ȘIMANSCHI — An alleged Moldavian record of Prince Iuga 297
I. BURLACU, — A letter adressed by Constantin Brincoveanu to Louis the XIV-th 305
N. SÂNDULESCU
M. DOGARU — On the utilization of Turkish seals by the Hospodars of Wallachia 307

CHRONICLE

- V. TEODORESCU — New accessions (The Exhibition „New Accessions”) . . . 309
C. DIMA-DRĂGAN — The 8-th World Congress of Bibliophiles 326

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERAL DIREKTION DES STAATSARCHIVS DER
SOZIALISTISCHEN REPUBLIK RUMÄNIEN

Erscheint viermal jährlich

Redaktion : Bucureşti, strada Arhivelor, nr. 2, Sector VI, telefon
13.37.77

INHALT

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

- D. CERNOVODEANU, — Die neuen Wappen der Kreise und Munizipien der Sozialisti-
I. N. MĂNESCU schen Republik Rumänien (Studium über die historische
Entwicklung der Heraldik der rumänischen Kreise und
Städte). 3
- EM. POSTĂRIȚĂ — Urkundenbuch des Sekretariats von Constantin Brinco-
veanu 1692—1713 (Archivische Beschreibung) 219
- T. MATEESCU — Archivalien in der Dobrogea aus der Zeit der Türkenherr-
schaft 229
- H. DJ. SIRUNI — Die Insel Ada-Kaleh am Ende des 19. Jhds. und am Anfang
des 20. Jhds. und ihre Beziehungen mit den revolutionären
Bewegungen im ottomanischen Reich 241
- I. BURLACU — Beiträge zur Geschichte des Klausenburger ethnographi-
schen Museums. 257

FÜR DEN ARCHIVAR

- EM. COHN — Ordnung und Verzeichnung der Schularchive 265

MEINUNGSÄUSSERUNGEN

- FL. BOERAŞ — Anmerkungen über den Begriff von Bestand 269

DOKUMENTE

- V. ARIMIA, — Fr. Bilbao aus Chile in den Dokumenten der Staatsarchi-
V. COSTAKE ven Rumäniens 275

BESTÄNDE UND SAMMLUNGEN

- V. COSTAKE — Kürzlich im Lesesaal zur Forschung abgegebene Nachlässe 291

ADDENDA ET CORRIGENDA

- L. ŞIMANSCHI — Ein von Iuga Wojwod vorgegebenes moldavisches Doku-
ment 297
- I. BURLACU — Ein Brief Constantin Brincoveanu'an Ludwig den XIV
N. SÂNDULESCU ten 305
- M. DOGARU — Zur Benutzung der Siegel mit türkischer Schrift bei
den rumänischen 307

CHRONIK

- V. TEODORESCU — Neue Erwerbungen (Die Ausstellung „Neue Erwerbungen“) 309
C.-DIMA
DRĂGAN — Der 8 Internationale Kongress der Bibliophilen 326

ЖУРНАЛ АРХИВОВ

ОРГАН ГЕНЕРАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ АРХИВОВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ РУМЫНИИ

Выходит четыре раза в год
Редакция: București, str. Arhivelor, nr. 2, sector VI,
telefon: 13 37 77

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ

- Д. ЧЕРНОВОДЯНУ,
И.Н. МЭНЕСКУ — Новые гербы судьств и городов (мюниципиев) Социалистической Республики Румынии — Очерк исторического развития румынской окружной и мюниципальной геральдики 3
- Эм. ПОШТЭРИЦЭ — Опись всех находившихся в валашском Великом Логофетстве — Канцелярии — грамот господаря Константина Брынковяну (1692—1713 гг) — — Архивистическое описание 219
- Т. МАТЕЕСКУ — Архивы в Добрудже во время турецкого — отоманского — господства 229
- Х. Дж. СИРУНИ — Остров Ада-Калех в конце XIX-ого и в начале XX-ого столетий и его отношения с революционными движениями в Османской Империи 241
- И. БУРЛАКУ — Вклад в историческое обозрение Этнографического музея Трансильвании 257

СТРАНИЦА АРХИВАРИУСА

- Эм. КОН — Классификация и инвентаризация школьных архивов 265

ОПИНИИ

- Фл. БОЕРАШ — Некоторые вопросы, относящиеся к понятию „архивный фонд” 269

ДОКУМЕНТЫ

- В. АРИМИЯ,
В. КОСТАКЕ — Находящиеся в румынских архивы информации о Франциско Вильбао из Чили 275

ОБОЗРЕНИЯ АРХИВНЫХ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ

- В. КОСТАКЕ — Недавно вступившие в читательный зал госархивов частные фонды 291

ADDENDA ET CORRIGENDA

- Л. ШИМАНСКИ — Молдавская грамота, которая предлагается, что происходит из канцелярии Юги Воеводы 297
- И. БУРЛАКУ,
Н. СЭНДУЛЕСКУ — Одна из грамот Константина Брынковяну к Людовик XIV-ому 305
- М. ДОГАРУ — Об использовании валашскими господарями печатей с труецкими чертами 307

ХРОНИКА

- В. ТЕОДОРЕСКУ — Вновь приобретенные документы (Выставка „Новые акquisizioni”) 309
- К. ДИМА ДРЭГАН — VIII-ой Международный съезд книголюбителей-библиофилов 326

Tehnoredactarea : MARIANA RĂDULESCU

**Dat la cules 16 X 1973 Bun de tipar 6 II 1974
Tiraj : 7.000 exemplare. Coli de tipar 21**

**Întreprinderea Poligrafică „Informația”
str. Brezoianu nr. 23—25, București, R. S. România
comanda 3488**

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor” publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, numismatică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în patru exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Autorii primesc gratuit 30 de exemplare „extrase” cu copertă comună.

Let 34
Dioch

